William L. Shirer

USPON I PAD TREĆEG REICHA

PRVE POBJEDE I PREKRETNICA

Znanje

William L. Shirer

USPON I PAD TREĆEG REICHA

RAT: PRVE POBJEDE I PREKRETNICA

TREĆI SVEZAK

S engleskog preveo
NIKOLA KRŠIĆ

ZNANJE ZAGREB
1977

Urednik ZLATKO CRNKOVIĆ
Stručni savjetnik
VOJMIR KLJAKOVIĆ
Stručni redaktor
NIKOLA KRŠIĆ

Naslov izvornika
THE RISE AND FALL
OF THE THIRD REICH
A History of Nazi Germany
by William L. Shirer
A Fawcett Crest Book
Copyright 1959, 1960 by William L. Shirer
By arrangement with Paul R. Reynolds,
Inc. New York

KNJIGA ČETVRTA

RAT: PRVE POBJEDE I PREKRETNICA

18.
PAD POLJSKE

U deset sati prije podne, 5. rujna 1939. godine, general Halder sastao se s generalom Brauchitschem, vrhovnim komandantom kopnene vojske, i generalom von Bockom koji je zapovijedao grupom armija Sjever. Nakon što su razmotrili situaciju kakva je prema informacijama što su ih dobili bila u početku petog dana njemačkog napada na Poljsku zaključili su, kako je Halder zabilježio u svom dnevniku, da je »neprijatelj praktično poražen«.

U večernjim satima prethodnog dana bitka za Koridor završena je spajanjem Četvrte armije generala von Klugea, koja se probijala prema istoku iz Pomeranije, i Treće armije generala von Küchlera koja je napredovala prema zapadu iz Istočne Pruske. U toj bici prvi put se pročuo general Heinz Guderian sa svojim tenkovima. U jednom času, dok su jurili prema istoku kroz Koridor, na njih je izvršila protunapad Pomorska konjička brigada i kad je autor ove knjige nekoliko dana nakon toga došao na poprište te bitke mogao je da se osvjedoči u užasni ishod pokolja. Bilo je to u neku ruku simbolično za kratkotrajni pohod na Poljsku.

Konji protiv tenkova! Dugačko konjičko koplje protiv dugačkog tenkovskog topa! Njemački ratni stroj prosto je zbrisao hrabre, neustrašive, ludo uporne Poljake. Oni — a s njima i svijet — stekli su tako svoje pr,vo iskustvo s *Blitzkriegom:* iznenadni, žestoki napad; nebo prekriveno lovcima i bombarderima koji prate sve što se događa na zemlji, napadaju, ostavljajući za sobom plamen i užas; *Stuke* koje zavijajući obrušavaju; tenkovi, čitave tenkovske divizije, što se probijaju napredujući pedeset i šezdeset kilometara dnevno; samohodni, brzometni teški topovi sposobni da se kotrljaju naprijed brzinom od šezdeset kilometara na sat čak i po grbavim poljskim cestama; nevjerojatna brzina kretanja pješadije, čitave ogromne armije od milijun i pol ljudi na motornim vozilima čije se akcije usmjeravaju i koordiniraju posredstvon zamršenog spleta elektronskih komunikacionih sistema sastavljenih od isprepletenih radio, telefonskih i telegrafskih mreža. Takav monstruozni ratni stroj svijet nikad prije toga nije vidio.

Poljsko ratno zrakoplovstvo uništeno je u toku prvih četrdeset osam sati; od njegovih pet stotina aviona prve linije najveći dio je razoren od

strane njemačkih bombardera na zemlji, prije nego što su stigli da uzlete. Aerodromske instalacije su sravnjene sa zemljom a osoblje najvećim dijelom pobijeno ili onesposobljeno. Krakow, drugi grad po veličini u Poljskoj, pao je 6. rujna. Iste noći poljska vlada povukla se iz Varšave u Lublin. Slijedećeg dana Halder je najviše vremena posvetio planovima za hitno prebacivanje trupa na zapadni front, iako se tamo nije mogla primijetiti nikakva aktivnost. Poslije podne 8. rujna Četvrta oklopna divizija stigla je do predgrađa poljske prijestolnice dok je južno od grada, krećući se iz Šlezije i Slovačke, Reichenauova Deseta armija zauzela Kielce a Listova Četrnaesta armija ušla u Sandomierz, na sastavu rijeka Visla i San.

Za tjedan dana poljska armija potpuno je razbijena. Njenih trideset pet divizija — koliko je stigla da mobilizira — bile su ili skršene ili uhvaćene ogromnim kliještima što su se zatvorila kod Varšave. Nijemcima je preostala još samo »druga faza«: stezanje omče oko zbunjenih i dezorganiziranih poljskih jedinica u okruženju, njihovo postupno uništavanje i završavanje drugog i većeg obuhvatnog manevra sto šezdeset kilometara dalje prema istoku kojim bi se preostale poljske formacije zapadno od Brest Litovska i rijeke Bug također našle u klopci.

Ta faza počela je 9. rujna i završena je 17. rujna. Lijevo krilo Bockove grupe armija Sjever probilo se prema Brest Litovsku i Guderianov XIX. korpus stigao je do grada 14. rujna da bi ga zauzeo dva dana kasnije. Sedamnaesti rujna XIX. korpus spojio se s prethodnicama Listove Četrnaeste armije kod Wlodawe, osamdeset kilometara južno od Brest Litovska, čime su zatvorena i druga velika kliješta. »Protunapad«, kako je to Guderian kasnije zabilježio, »definitivno je okončan« 17. rujna. Sve poljske snage, osim šačice vojnika na granici prema Sovjetskom Savezu, našle su se u okruženju. Poljske jedinice u izoliranim »džepovima«, u trokutu oko Varšave i dalje zapadno oko Poznana borile su se hrabro, ali je njihova sudbina bila zapečaćena. Poljska vlada, odnosno ono što je od nje ostalo, neprestano bombardirana i mitraljirana od strane *Luftwaffe,* stigla je 15. rujna u jedno selo na rumunjskoj granici. Za nju i ponosni poljski narod sve je bilo završeno iako su neke jedinice još ginule, boreći se do kraja s upravo neshvatljivom upornošću.

UPAD RUSA U POLJSKU

U moskovskom Kremlju kao, uostalom, u sjedištima svih ostalih vlada, brzina napredovanja njemačkih trupa kroz Poljsku izazvala je pravo zaprepaštenje. U službenom pismenom odgovoru na prijedlog nacista da Rusija napadne Poljsku s istoka, Molotov je 5. rujna izjavio da će to biti učinjeno »u pogodnom trenutku«, ali da »vrijeme za to još nije nastupilo«. Izrazio je mišljenje da bi »pretjerana žurba« mogla naškoditi »sovjetskoj stvari«, ali je insistirao na tome da Nijemci, ako prvi stignu do nje, strogo poštivaju »demarkacionu liniju« u Poljskoj sporazumno utvrđenu tajnim članovima njemačko-sovjetskog pakta.[1] Nepovjerenje prema Nijemcima tu je već sasvim jasno izraženo. Očigledno je i uvjerenje Kremlja da će Nijemcima biti potrebno prilično vremena da osvoje Poljsku.

Međutim, nešto poslije ponoći, 8. rujna, nakon što je jedna njemačka oklopna divizija stigla do predgrađa Varšave, Ribbentrop je uputio »hitnu« i »strogo povjerljivu« poruku Schulenburgu u Moskvu navodeći da se operacije u Poljskoj odvijaju »čak preko naših očekivanja« i da bi s obzirom na te okolnosti Njemačka željela da zna »vojne namjere sovjetske vlade«[2]. U šesnaest sati i deset minuta slijedećeg dana Molotov je odgovorio da će Rusija intervenirati vojnom silom »u toku slijedećih nekoliko dana«. Nešto ranije sovjetski komesar za vanjske poslove službeno je čestitao Nijemcima »u povodu ulaska njemačkih trupa u Varšavu«.[3] **Prema nekim tumačenjima, radilo se o pokušaju Molotova da sazna nešto više o njemačkim mogućnostima kod Varšave. Nijemci su opkolili širu oblast Varšave tek 15. rujna, a obrana grada predala se 27. rujna. (Red.)*

Deseti rujna Molotov i ambasador von der Schulen burg pošteno su zapetljah stvar. Nakon što je izjavio da je sovjetska vlada bila »veoma iznenađena neočekivano brzim njemačkim uspjesima na bojnom polju« i da je na taj način Sovjetski Savez doveden u »tešku situaciju«, komesar za vanjske poslove se zadržao na razlozima koji će Kremlj morati iznijeti kako bi opravdao vlastitu agresiju na Poljsku. To opravdanje, prema Schulenburgovom »hitnom« i »strogom povjerljivom« izvještaju što ga je uputio u Berlin, bilo je u tome da se

Poljska raspada pa je Sovjetski Savez, prema tome, dužan da pritekne u pomoć Ukrajincima i Bjelorusima »ugroženim« od strane Njemačke.

Ovakvo obrazloženje (rekao je Molotov) je neophodno kako bi intervencija Sovjetskog Saveza bila prihvatljiva za mase i kako bi se izbjeglo da Sovjetski Savez bude prikazan kao agresor.

Dalje, Molotov se žalio zbog izjave generala von Brauchitscha, koju je upravo prenijela agencija DNB, i prema kojoj »na istočnim granicama Njemačke nije više potrebna nikakva vojna akcija«. Ako je tako, ako je rat završen, Rusija — prema riječima Molotova — »ne bi mogla započeti novi rat«. Bio je veoma nezadovoljan takvim razvojem situacije.[4] Da bi se stvari još više zapetljale, pozvao je 14. rujna Schulenburga u Kremlj i, nakon što ga je obavijestio da će Crvena armija umarširati u Poljsku ranije nego što je bilo predviđeno, zahtijevao od njega da mu kaže kada će pasti Varšava. Da bi opravdah svoj potez, Rusi moraju sačekati pad Poljske prijestolnice.[5]

Komesar je postavio neka prilično nezgodna pitanja. Kada će Varšava pasti? Odgovara li Nijemcima da budu optuženi zbog sovjetske intervencije? Petnaesti rujna uvečer Ribbentrop je uputio »veoma hitnu« i »najstrože povjerljivu« poruku Molotovu, posredstvom njemačkog ambasadora, i odgovorio na njih. Varšava će, rekao je, biti osvojena »za nekoliko dana«. Njemačka bi »pozdravila sovjetsku vojnu intervenciju u što skorije vrijeme«. Što se tiče ruske namjere da se opravdaju prebacujući krivicu na Njemačku, to »prosto ne dolazi u obzir ... bilo bi u suprotnosti sa stvarnim njemačkim intencijama ... i u kontradikciji sa sporazumom sklopljenim u Moskvi, i konačno ... naše dvije zemlje bile bi pred čitavim svijetom prikazane kao neprijatelji.« Na kraju je zahtijevao od sovjetske vlade da »odredi dan i sat« napada na Poljsku.[6]

Ovo posljednje učinjeno je slijedeće večeri i dvije Schulenburgove poruke, nađene među zaplijenjenim njemačkim dokumentima, u kojima se govori na koji je način to urađeno, veoma slikovito otkrivaju svu dvoličnost Kremlja.

> Sastao sam se s Molotovom u 18 sati (telegrafirao je Schulen burg 16. rujna). Molotov je izjavio da će vojna intervencija Sovjetskog Saveza otpočeti u najskorije vrijeme — možda već sutra ili prekosutra. Staljin se upravo nalazi na savjetovanju sa svojim komandantima.
>
> Molotov je dodao da ... sovjetska vlada namjerava opravdati svoj postupak na slijedeći način: poljska država se raspala i više ne postoji; prema tome, svi sporazumi zaključeni s Poljskom postaju nevažeći;

treće sile mogle bi pokušati da u nastalom kaosu izvuku neke koristi za sebe; sovjetska vlada smatra da mora intervenirati kako bi zaštitila svoju ukrajinsku i bjelorusku braću i omogućila tim nesretnim ljudima da žive i rade u miru.

Kako je Njemačka bila jedina »treća sila« na koju bi se to moglo odnositi, Schulenburg je izrazio neslaganje s tom formulacijom.

Molotov je priznao da predloženo obrazloženje akcije vlade Sovjetskog Saveza sadrži izvjesnu notu koja vrijeđa njemačke osjećaje, ali nas je zamolio da s obzirom na tešku situaciju u kojoj se sovjetska vlada nalazi tu sitnicu ne uzimamo previše srcu. Sovjetska vlada, na žalost, ne vidi mogućnost da se pronađe bilo kakva druga motivacija jer se Sovjetski Savez dosad nije obazirao na pritužbe svojih manjina u Poljskoj i mora pred svijetom na neki način opravdati intervenciju na koju se sad odlučio.[7]

Sedamnaesti rujna, u pet sati i dvadeset minuta, Schulenburg je uputio još jedan »veoma hitni« i »strogo povjerljivi« telegram u Berlin.

Staljin me je primio u dva sata ... i saopćio mi da će

Crvena armija prijeći granicu u šest sati... Sovjetski avioni bombardirat će danas oblasti istočno od Lwowa (Lemberg).

Schulenburg je stavio primjedbe na tri točke sovjetskog kominikea i ruski diktator je »s neočekivanom spremnošću« izmijenio tekst.[8]

I tako se dogodilo da je s bijednim obrazloženjem o prestanku postojanja Poljske, pa i o prestanku važnosti poljsko-sovjetskog pakta o nenapadanju, te potrebi da se zaštite vlastiti interesi i interesi ukrajinske i bjeloruske manjine, Sovjetski Savez udario na već potučenu Poljsku, 17. rujna ujutro. Za dobru mjeru, poljskom ambasadoru u Moskvi saopćeno je da će Sovjetski Savez u njemačko-poljskom konfliktu ostati striktno neutralan! Sutradan, 18. rujna, sovjetske trupe srele su se s njemačkim kod Brest Litovska, grada u kome je dvadeset jednu godinu ranije novostvorena boljševička vlada prekinula veze svoje zemlje sa zapadnim saveznicima, primila i prihvatila veoma teške uvjete separatnog mira što ih je diktirala njemačka vojska.[9]

Ipak, iako su prihvatili ulogu saučesnika nacističke Njemačke u brisanju stare poljske države s geografske karte, Rusi su odmah pokazali nepovjerenje u svoje nove drugove. Na sastanku s njemačkim

ambasadorom uoči sovjetske agresije, Staljin je izrazio bojazan — kako je to Schulenburg savjesno javio u Berlin — hoće li se njemačka Vrhovna komanda pridržavati moskovskog sporazuma i povući trupe na dogovorenu liniju. Ambasador je pokušao da ga razuvjeri, po svemu sudeći bez mnogo uspjeha. »S obzirom na dobro poznatu Staljinovu nepovjerljivost,« telegrafirao je Schulenburg u Berlin, »bio bih vam zahvalan ako me ovlastite da mu pružim uvjeravanja takve prirode koja će raspršiti sve njegove sumnje«.[10] Sutradan, 19. rujna, Ribbentrop je poslao ambasadoru telegram s ovlaštenjem da »kaže Staljinu kako će sporazum koji sam sklopio u Moskvi biti, naravno, poštovan, i da mi u njemu vidimo kamen temeljac novih prijateljskih odnosa između Njemačke i Sovjetskog Saveza.«[11]

Trvenje između dvojice neprirodnih partnera nije, međutim, prestalo. Sedamnaesti rujna došlo je do razilaženja oko teksta zajedničkog saopćenja koje je trebalo da »opravda« njemačko-sovjetsko uništenje Poljske. Staljin je stavio primjedbe na njemačku verziju jer su u njoj »činjenice bile iznesene previše otvoreno«. Nakon toga je napisao vlastitu verziju, remek-djelo umjetnosti izvrdavanja, i natjerao Nijemce da je prihvate. U njoj se tvrdi da je zajednički cilj Njemačke i Sovjetskog Saveza »uspostavljanje mira i reda u Poljskoj koja je prestala da postoji dezintegracijom poljske države i pomoć poljskom narodu u stvaranju novih uvjeta političkog života«. Što se cinizma tiče, Hitler je u Staljinu našao dostojnog partnera.

Dvojica diktatora su, čini se, u početku bili skloni stvaranju jedne teritorijalno ograničene poljske države, slične Napoleonovom Velikom Vojvodstvu Varšavskom, ne bi li tako ublažili osudu svjetskog javnog mnijenja. Molotov je, međutim, 19. rujna izjavio da su boljševici u vezi s tim promijenili mišljenje. Nakon što je ljutito protestirao kod Schulenburga zbog nepoštivanja moskovskog sporazuma od strane njemačkih generala koji pokušavaju da prigrabe teritorij što treba da pripadne Rusiji, prešao je na glavnu stvar.

> Molotov mi je dao na znanje (telegrafirao je Schulenburg u Berlin) da su sovjetska vlada i Staljin lično, ranije skloni uspostavljanju reducirane poljske države, sad promijenili mišljenje u korist podjele Poljske po liniji Pisza—Narew—Visla—San. Sovjetska vlada želi da pregovori o ovome započnu odmah.[12]

Tako je inicijativa da se Poljska definitivno podijeli, da se poljskom narodu uskrati svaka nezavisnost, potekla od strane Rusa. Nijemce, međutim, nije trebalo mnogo moliti da pristanu. Dvadeset treći rujna Ribbentrop je uputio Schulenburgu telegram s instrukcijama da saopći Molotovu kako »ruska ideja o granici duž dobro poznate linije četiriju rijeka potpuno odgovara pogledima vlade Reicha«. Predložio je da ponovo odleti u Moskvu kako bi sa sovjetskim državnicima utvrdio pojedinosti razgraničenja i razgovarao o »definitivnoj strukturi poljskog područja.«[13]

Staljin je ovog puta odlučio da lično vodi pregovore i njegovi njemački saveznici dobili su priliku da shvate, kao što će to njegovi britanski i američki saveznici shvatiti kasnije, s kakvim cinikom, oportunistom, bezobzirnim i upornim ucjenjivačem imaju posla. Sovjetski diktator pozvao je Schulenburga u Kremlj 25. rujna u osam sati i ambasador je u svom izvještaju što ga je uputio iste večeri upozorio Berlin na grubu stvarnost i oblačiće što prijete da prerastu u oluju.

> Staljin je izjavio ... da bi po njegovom mišljenju bilo pogrešno uspostaviti nezavisnu, teritorijalno ograničenu poljsku državu. Predložio je da od teritorija istočno od demarkacione linije čitava varšavska oblast, koja se proteže do Buga, pripadne nama, s tim da zauzvrat mi odustanemo od naših pretenzija na Litvu.
>
> Staljin je dodao da će, ukoliko se mi s tim suglasimo, Sovjetski Savez smjesta poduzeti mjere za rješenje problema baltičkih država u skladu s (tajnim) protokolom od 23. kolovoza i očekuje da će mu u vezi s tim njemačka vlada pružiti bezrezervnu podršku. Staljin je direktno naveo Estoniju, Latviju i Litvu, ali nije spomenuo Finsku.[14]

Staljin se cjenkao lukavo i drsko. Ponudio je dvije poljske provincije koje su Nijemci već držali u svojim rukama u zamjenu za baltičke države. Velike usluge što ih je učinio Hitleru — omogućivši mu da napadne Poljsku — sad su mu dobro došle da prigrabi za Rusiju sve što može, dok još može. Više od toga, predložio je Nijemcima da uspostave svoju vlast nad većinom poljskog naroda. Kao Rus, bio je svjestan pouka iz povijesti nekoliko proteklih stoljeća — da Poljaci neće mirno prihvatiti gubitak svoje nezavisnosti. Neka se s njima natežu Nijemci, a ne Rusi! A on će za to vrijeme lijepo prigrabiti baltičke države koje je Rusija izgubila nakon prvog svjetskog rata i čiji je geografski položaj predstavljao za Sovjetski Savez izvanrednu zaštitu od iznenadnog napada njegovog njemačkog saveznika.

Ribbentrop je po drugi put stigao avionom u Moskvu 28. rujna u šest sati poslije podne i, prije nego što će otići u Kremlj, imao je tek toliko vremena da pročita dva telegrama iz Berlina koji su mu pružili sliku o stvarnim ruskim namjerama. Bili su to izvještaji što ih je poslao njemački poslanik u Tallinnu o tome da je upravo primio informaciju estonske vlade prema kojoj Sovjetski Savez, »otvoreno prijeteći vojnom intervencijom«, zahtijeva da mu Estonija odobri uspostavljanje vojnih i zrakoplovnih baza.[15] Kasnije, iste noći, nakon duge konferencije sa Staljinom i Molotovom, Ribbentrop je telegramom obavijestio Hitlera da je »noćas« zaključen sporazum prema kojem će dvije divizije Crvene armije i jedna zrakoplovna brigada biti stacionirane na estonskom teritoriju s tim da se, zasad, sistem vlasti u Estoniji neće mijenjati«. Ali Hitler, i sam stari lisac u takvim stvarima, znao je da su dani Estonije odbrojani. Već slijedećeg dana Ribbentrop je primio obavještenje da je Hitler naredio evakuaciju 86.000 folksdojčera iz Estonije *i* Latvije.[16]

Staljin je podnio račun a Hitler, bar zasada, bio je prisiljen da ga plati. Smjesta je napustio ne samo Estoniju nego i Latviju koje su, kako je to bilo usuglašeno njemačko-sovjetskim paktom, bile u interesnoj sferi Sovjetskog Saveza. Još prije isteka istog dana napustio je i Litvu, na sjeveroistočnoj granici Njemačke, koja je prema tajnim klauzulama Moskovskog pakta bila u interesnoj sferi Reicha.

Na sastanku s Ribbentropom koji je počeo 27. rujna u 22 sata i trajao do jedan poslije ponoći, Staljin je predložio Nijemcima dva rješenja, u skladu s prijedlozima što ih je iznio Schulenburgu dvadeset petog: da ostane na snazi prvobitna demarkaciona linija duž rijeka Pisza, Narew, Visla i San, s tim što Njemačka dobiva Litvu, ili da Litva pripadne Rusiji u zamjenu za odgovarajući komad poljske teritorije (Lublin i oblasti istočno od Varšave), čime bi gotovo sav poljski narod došao pod njemačku vlast. Staljin je uporno inzistirao na ovom drugom rješenju i Ribbentrop je to u dugom telegramu upućenom 28. rujna u četiri sata ujutro prenio Hitleru, koji je dao svoj pristanak.

Podjela istočne Evrope nije mogla biti obavljena bez crtanja preciznih karata i, nakon još tri i pol sata pregovaranja, 28. rujna poslije podne, poslije kojih je uslijedio službeni banket u Kremlju, Staljin i Molotov su se povukli da bi razgovarali s latvijskom delegacijom koju su pozvali da dođe u Moskvu. Ribbentrop je odjurio u operu da uhvati bar jedan čin *Labuđeg*

jezera i oko ponoći se vratio u Kremlj radi daljnjih konzultacija o kartama i drugim stvarima. U pet sati ujutro Molotov i Ribbentrop stavili su svoje potpise na novi pakt službeno nazvan »Njemačko-sovjetski ugovor o granicama i prijateljstvu«. Staljin je, kako je kasnije opisao jedan službenik njemačke ambasade, sav blistao »ne skrivajući zadovoljstvo«. *Taj službenik, Andor Hencke, državni podsekretar u Ministarstvu vanjskih poslova, koji je proveo mnogo godina na službi u njemačkoj ambasadi u Moskvi, napisao je detaljan i zabavan izvještaj o razgovorima. To je jedini njemački zapis o drugom danu konferencije.*[17] Imao je za to i razloga.[18]

U samom ugovoru, koji je objavljen, navedene su granice »nacionalnih interesa« dviju zemalja unutar »bivše poljske države« i saopćeno da će one na novo stečenim teritorijama ponovo uspostaviti »mir i poredak«, i »ljudima koji tamo žive osigurati miran život kakav odgovara njihovom nacionalnom karakteru«.

Međutim, kao i u slučaju prethodnog nacističko-sovjetskog sporazuma, ugovor je sadržao »tajne protokole« — ukupno tri, od kojih su dva predstavljala pravu srž sporazuma. Jednim je Litva prebačena u sovjetsku »utjecajnu sferu«, a oblasti Lublina i istočne Varšave pripojene Njemačkoj. Drugi je bio kratak i konkretan.

> Ugovorne strane neće na svojim teritorijima tolerirati propagandne akcije poljskih elemenata koje bi se odnosile na teritorije druge strane, suzbijat će se na svojim teritorijima svaki pokušaj takvih akcija i obavještavat će jedna drugu o poduzetim mjerama u vezi s tim.

Tako je Poljska, kao Austrija i Čehoslovačka prije nje, nestala s karte Evrope. Bila je to četvrta podjela Poljske između Njemačke i Rusije[19] (u prethodnim je sudjelovala i Austrija) koja će, dok bude trajala, biti daleko najsurovija i najbezobzirnija. U tajnom protokolu od 28. rujna[20] Hitler i Staljin su se sporazumjeli da u Poljskoj uvedu režim terora, s ciljem da se brutalno zgazi sloboda, kultura i nacionalni život Poljaka.

Hitler je vodio i dobio rat u Poljskoj, ali pravi pobjednik bio je Staljin čije trupe praktično nisu ispalile ni metka.[21] Sovjetski Savez je dobio gotovo polovicu Poljske i uz to prigrabio baltičke države. Između Njemačke i njenih dalekosežnih ciljeva — ukrajinskog žita i rumunjske nafte, tako neophodnih Njemačkoj da bi preživjela britansku blokadu — ispriječio se zid čvršći nego ikad ranije. Staljinu je uspjelo da prigrabi čak i poljsku

naftonosnu oblast Borislav-Drogobycz koju je Hitler toliko priželjkivao. Staljin je, međutim, milostivo pristao da prodaje Njemačkoj naftu u količinama ravnim godišnjoj proizvodnji te oblasti.

Zašto je Hitler pristao da plati Rusima tako visoku cijenu? On je, istina, pristao bio na nju još u kolovozu da bi spriječio priključenje Sovjetskog Saveza taboru Saveznika i njegovo stupanje u rat. Kako, međutim, sam nije držao mnogo do sporazuma, moglo se očekivati da će nakon besprimjernog trijumfa njemačkog oružja u Poljskoj doći u iskušenje da ignorira pakt od 23. kolovoza, kako su ga, uostalom, predstavnici armije i nagovarali. Na Staljinov protest, Führer mu je mogao zaprijetiti napadom najmoćnije armije na svijetu, što je kampanja u Poljskoj bila upravo dokazala. Je li mogao? Nije, sve dok su na zapadu stajale britanske i francuske armije. Da bi obračunao sa Francuskom i Britanijom, Hitleru je bilo potrebno sigurno zaleđe. To je, kako se može razabrati iz njegovih kasnijih izjava, bio razlog zašto je dopustio Staljinu da izvuče tako velik profit. Ali posvećujući svu svoju pažnju zapadnom frontu, nije oprostio sovjetskom diktatoru njegovu bezočnu gramzljivost.

19.
SITZKRIEG NA ZAPADU

Na zapadnom frontu nije se događalo ništa naročito. Jedva ako je ispaljen koji metak. Njemački građanin ubrzo je pronašao naziv za taj »sjedeći« rat — *Sitzkrieg*. Na zapadu će se dobiti drugo ime — »smiješni rat«. Tu se nalazila »najmoćnija armija svijeta« (francuska), kako je to rekao britanski general J. F. C. Fuller, »suočena sa svega dvadeset šest (njemačkih) divizija i sjedila, skrivena iza čelika i betona, dok je neprijatelj masakrirao njenog viteški hrabrog saveznika!«[22]

Je li to bilo iznenađenje za Nijemce? Teško. Već u svom prvom zapisu u dnevnik, 14. kolovoza, načelnik Generalštaba kopnene vojske Halder dao je detaljnu procjenu situacije na zapadu u slučaju njemačkog napada na Poljsku. Po njegovom mišljenju, bilo je »malo vjerojatno« da bi Francuzi krenuli u ofenzivu. Bio je siguran da Francuska neće uputiti svoju armiju kroz Belgiju »protiv volje Belgije«. Zaključio je da će Francuzi ostati u defenzivi. Sedmi rujna, kada je sudbina poljske vojske bila već zapečaćena, Halder se — kako je već spomenuto — počeo baviti planovima za prebacivanje njemačkih divizija na zapad.

Iste večeri zabilježio je rezultate popodnevnog savjetovanja von Brauchitscha s Hitlerom.

> Stanje operacija na zapadu još nejasno. Postoje neke indikacije da prave volje za vođenje rata nema ... francuskoj vladi nedostaje hrabrosti. I iz Britanije prvi nagovještaji otrežnjenja i razmišljanja.

Dva dana nakon toga Hitler je izdao svoju *Direktivu br. 3 za vođenje rata,* naređujući da se otpočne s pripremama za prebacivanje jedinica kopnene vojske i zrakoplovstva iz Poljske na zapad, ali ne izričito radi učešća u borbama. »Iako su Velika Britanija ... i Francuska prilično neodlučno počele s neprijateljstvima,« navodi se u toj direktivi, »moje lično naređenje neophodno je u svakom slučaju kada naše kopnene snage (ili)... neki naš avion prijeđu zapadnu granicu (i) za svaki zračni napad na Britaniju«.[23]

Što su Francuska i Britanija obećale Poljskoj da će učiniti u slučaju da bude napadnuta? Britanske garancije bile su općeg karaktera, ali zato su francuske bile veoma konkretne. Zasnivale su se na francusko-poljskom

vojnom paktu od 19. svibnja 1939. godine. Tim paktom je precizirano da će Francuska »postupno poduzimati ofenzivne operacije s ograničenim ciljevima od trećeg dana nakon dana opće mobilizacije«. Opća mobilizacija je objavljena 1. rujna. Pakt je, međutim, dalje predviđao da će Francuska, »čim dođe do punog razvoja njemačkih operacija protiv Poljske, poduzeti ofenzivnu akciju protiv Njemačke s glavninom svojih snaga, s početkom petnaestog dana, računajući od dana opće mobilizacije u Francuskoj«. Kad je pomoćnik načelnika poljskog generalštaba pukovnik Jaklincz postavio pitanje s kakvim će snagama francuska vojska poduzeti ovu veliku ofenzivu, general Gamelin mu je odgovorio da će u njoj sudjelovati trideset pet do trideset osam divizija.[24]

Međutim, 23. kolovoza, kad je već bilo potpuno sigurno da će Nijemci napasti Poljsku, plašljivi francuski generalisimus je, kako smo vidjeli[25], obavijestio svoju vladu da će ozbiljniju ofenzivu moći eventualno poduzeti »tek u roku od najmanje dvije godine ... 1941/42«, pod pretpostavkom, dodao je, da do tog vremena Francuska dobije »pomoć britanskih trupa i američku opremu«.

U toku prvih tjedana rata Britanija je, treba spomenuti, bila u stanju da pošalje u Francusku upravo žalosno mali broj vojnika. Do 11. listopada, tri tjedna nakon završetka borbi u Poljskoj, Britanija je u Francusku uputila četiri divizije — 158.000 ljudi. Bio je to, po Churchillovim riječima, »simbiočan doprinos«, a Fuller je zabilježio da je prvi britanski vojnik — jedan kaplar, vođa patrole — poginuo tek 9. prosinca. »Takav rat bez krvi,« komentira Fuller, »ne pamti se od bitaka kod Molinelle i Zagonare«.[26]

Kasnije, u Nürnbergu, njemački generali bili su jednoglasni u svojim tvrdnjama da su Saveznici, oklijevajući da napadnu Njemačku sa zapada u toku kampanje u Poljskoj, propustili jedinstvenu priliku.

> Uspjeh u ratu protiv Poljske (rekao je general Halder) ostvaren je samo zahvaljujući tome što smo zapadne granice ostavili gotovo potpuno nezaštićene. Da su Francuzi shvatili logiku situacije i iskoristili angažiranost njemačkih trupa u Poljskoj, mogli su prijeći Rajnu, a mi ne bismo imali mogućnosti da ih u tome spriječimo. Tako bi ugrozili Ruhrsku oblast koja je za Njemačku predstavljala odlučujući faktor u vođenju rata.[27]

> To što nismo poklekli 1939. godine (rekao je general Jodl) možemo zahvaliti samo činjenici da su za vrijeme kampanje u Poljskoj oko 110 francuskih i britanskih divizija na zapadu ostale potpuno neaktivne, iako su bile suočene sa samo 23 njemačke divizije.[28]

A general Keitel, načelnik OKW, rekao je u svojoj izjavi slijedeće:

> Mi vojnici smo za vrijeme kampanje u Poljskoj neprestano očekivali francuski napad i veoma nas je iznenadilo što se ništa nije dogodilo ... Francuzi bi, da su napali, naišli samo na vojni paravan, a ne pravu obranu.[29]

Zašto onda francuska armija (prve dvije britanske divizije stigle su tek tokom prvog tjedna u listopadu), toliko nadmoćnija u odnosu na njemačke snage na zapadu, nije krenula u napad, kao što su general Gamelin i francuska vlada pismeno obećali da će učiniti?

Razloga ima mnogo: defetizam u Vrhovnoj komandi francuske vojske, vladi i narodu; još živa sjećanja na to kako je Francuska iskrvarila u prvom svjetskom ratu i odlučnost da se slično krvoproliće po svaku cijenu izbjegne; spoznaja, već polovicom rujna sasvim učvršćena, da su poljske armije tako teško poražene da će Nijemci ubrzo biti u stanju da prebace na zapad nadmoćne snage, koje će vjerojatno brzo svesti na nulu svaki početni francuski uspjeh; strah od njemačke nadmoćnosti u oružju i zrakoplovstvu. I zaista, francuska vlada je od samog početka zahtijevala da se britansko ratno zrakoplovstvo suzdrži od bombardiranja ciljeva u Njemačkoj, plašeći se odmazde nad francuskim tvornicama, iako bi temeljito bombardiranje Ruhra, industrijskog srca Reicha, moglo biti katastrofalno po Nijemce. Bila je to jedna od velikih briga njemačkih generala u tim rujanskim danima, kako su mnogi od njih kasnije priznali.

U suštini, odgovor na pitanje zašto Francuska nije napala Njemačku u rujnu vjerojatno je najbolje formulirao Churchill. »Bitka je,« napisao je, »bila izgubljena nekoliko godina ranije.«[30] U Münchenu 1938. godine; u vrijeme pripojenja Rajnske oblasti 1936. godine; godinu dana prije toga, kad je Hitler, uprkos odredbama Versajskog sporazuma, proklamirao uspostavljanje regularne armije i vojne obaveze. Sad je trebalo platiti cijenu tog žalosnog savezničkog oklijevanja da stupe u akciju. U Parizu i Londonu su, međutim, po svemu sudeći, vjerovali da se plaćanje može nekako izbjeći neaktivnošću.

Borbe na moru su vođene.

Njemačka mornarica nije bila izložena takvom pritisku kao armija na zapadu, pa je u toku prvog tjedna neprijateljstava potopila jedanaest britanskih brodova s ukupnom tonažom od 64.595 brt, što je iznosilo gotovo polovicu tonaže potopljene tjedno u vrijeme najvećeg intenziteta njemačke podmorničke ofenzive u travnju 1917. godine, kada je Velika Britanija bila dovedena gotovo do ruba propasti. Nakon toga, britanski gubici su počeli da se smanjuju — 53.561 tonu drugog tjedna, 12.750 tona trećeg tjedna i samo 4.646 tona četvrtog tjedna — tako da su tokom rujna ukupni britanski gubici iznosili dvadeset šest brodova (135.552 brt) potopljenih od strane njemačkih podmornica i tri broda (16.488 brt) potopljena uslijed nailaska na minu.[31]

Britanci to nisu znali, ali to naglo opadanje broja potopljenih brodova imalo je sasvim konkretan razlog. Sedmi rujna admiral Raeder prisustvovao je drugoj konferenciji kod Hitlera, i Führer, sav ozaren od zadovoljstva zbog početnih pobjeda u Poljskoj i suzdržavanja Francuza da udare na zapadu, savjetovao je mornarici da malo uspori tempo. Francuska pokazuje »političku i vojnu suzdržljivost«, a Britanci očigledno »oklijevaju«. S obzirom na takvu situaciju zaključeno je da podmornice na Atlantiku poštede sve putničke brodove bez izuzetka, da uopće ne napadaju francuske brodove i da se džepni bojni brodovi *Deutschland* u Sjevernom Atlantiku i *Graf Spee* u Južnom Atlantiku privremeno povuku u svoje »zone čekanja«. »Generalna linija« — kako je to zabilježio Raeder u svom dnevniku — treba da bude »suzdržavati se dok se politička situacija na Zapadu ne razbistri, što će trajati oko sedam dana«.[32]

POTAPANJE BRODA »ATHENIA«

Na sastanku 9. rujna Hitler i Raeder donijeli su još jednu odluku. Admiral je zapisao u svoj dnevnik: »Ne poduzimati ništa u vezi s događajima oko broda *Athenia* dok se sve podmornice ne vrate kući.«

Rat na moru, kao što smo već spomenuli, počeo je deset sati nakon objave rata od strane Britanije kada je britanski linijski brod *Athenia,* na kome se nalazilo oko 1.400 putnika, torpediran bez prethodnog upozorenja 3. rujna u devet sati prije podne, nekih dvije stotine milja zapadno od Hebrida. Život je izgubilo 112 osoba, među njima 28 Amerikanaca. Nakon

prvih izvještaja iz Londona, njemačko Ministarstvo propagande smjesta se obratilo radi razjašnjenja Komandi ratne mornarice, koja je odgovorila da u navedenoj zoni nema niti jedne njemačke podmornice i kategorički demantirala da su brod potopili Nijemci. Čitav taj slučaj bio je veoma neugodan i za Hitlera i za Komandu ratne mornarice, i u početku nisu htjeli da vjeruju britanskim izvještajima. Svim komandantima podmornica izdano je strogo naređenje da se pridržavaju Haške konvencije koja zabranjuje napad na putnički bord bez prethodnog upozorenja. Kako su sve podmornice održavale radio-šutnju, nije bilo nikakve mogućnosti da se odmah provjeri što se u stvari dogodilo.[33] To nije spriječilo dirigiranu nacističku štampu da za dva-tri dana optuži Britance kako su torpedirali vlastiti brod ne bi li isprovocirali stupanje Sjedinjenih Država u rat.

Wilhelmstrasse je zaista sa strepnjom očekivala američku reakciju na katastrofu u kojoj je našlo smrt dvadeset osam građana Sjedinjenih Država. Odmah sutradan nakon potapanja broda Weizsäcker je pozvao američkog otpravnika poslova, Alexsandra Kirka, i demantirao da je potapanje izvršila njemačka podmornica. Nijedna njemačka pomorska jedinica nije se nalazila u toj zoni, naglasio je. Iste večeri, prema njegovoj izjavi danoj pred sudom u Nürnbergu, državni sekretar je potražio Raedera, podsjetio ga na to kako je potapanje *Lusitanije* od strane Nijemaca u prvom svjetskom ratu pridonijelo ulasku Amerike u rat, i zahtijevao da se »učini sve« kako bi se izbjeglo provociranje Sjedinjenih Država. Admiral je kategorički izjavio da »niti jedna njemačka podmornica nije mogla biti umiješana u taj događaj«.

Na navaljivanje Ribbentropa, admiral Raeder je pozvao američkog pomorskog atašea da ga posjeti 16. rujna, i obavijestio ga da je već primio izvještaje od svih podmornica »na osnovi čega je definitivno utvrđeno da *Atheniju* nije potopila njemačka podmornica«. Zahtijevao je od atašea da o tome obavijesti svoju vladu, što je ovaj odmah učinio.[34] *Učinio je to, po svemu sudeći, nešifriranim telegramom jer je kopija izvještaja pomorskog atašea Washingtonu nađena među dokumentima njemačke ratne mornarice podnesenim sudu u Nürnbergu.*

Veliki admiral nije rekao istinu. Podmornice koje su bile na moru 3. rujna nisu se još bile sve vratile u svoje luke. Među onima koje se nisu vratile bila je i *U-30* pod komandom poručnika fregate Lempa. Pristala je u matičnoj luci tek 27. rujna. Dočekao ju je admiral Karl Dönitz, komandant

podmorničke flote, koji je kasnije u Nürnbergu ovako opisao taj susret i konačno otkrio istinu o potapanju *Athenije:*

> S komandantom poručnikom fregate Lempom sastao sam se na prevodnici u Wilhelmshavenu dok je brod uplovljavao u luku, i on je zatražio da sa mnom razgovara nasamo. Primijetio sam da je uznemiren i nesretan, i odmah mi je povjerio da smatra sebe odgovornim za potapanje *Athenije* u zoni Sjevernog kanala. U skladu s mojim prethodnim instrukcijama, patrolirao je pazeći na eventualnu pojavu naoružanih trgovačkih brodova na prilazima Britanskim otocima i torpedirao je brod za koji je naknadno — na osnovi telegrafskih poruka — ustanovio da je *Athenia,* uvjeren da napada naoružani trgovački brod koji patrolira morskim putovima ...
>
> Lempa sam smjesta uputio avionom da se javi Štabu ratne mornarice (SKL) u Berlinu, a kao jednu od provizornih mjera izdao sam naređenje da se čitav slučaj zadrži u najstrožoj tajnosti. Kasnije istog dana, ili ujutro slijedećeg dana, primio sam naređenje od kapetana bojnog broda Frickea prema kojem
>
> 1) *Slučaj ostaje najstroža vojna tajna;*
>
> 2) Vrhovna komanda ratne mornarice (OKM) smatra da poručnika fregate Lempa *ne treba* izvoditi pred vojni sud, jer je došla do zaključka da je poručnik Lemp djelovao uvjeren da vrši svoju dužnost;
>
> 3) *Sva tumačenja političke prirode davat će OKM.*[35]
>
> U političkim akcijama u vezi s Führerovim tvrdnjama kako nijedna naša podmornica nije potopila *Atheniju* nisam sudjelovao.[36]

Ali Dönitz, koji je, po svemu sudeći, od početka naslućivao istinu, jer u suprotnom ne bi na molu čekao povratak podmornice *U-30,* i sam je sudjelovao u preinačavanju brodskog dnevnika podmornice, a korigirao je i zapise u vlastitom dnevniku s ciljem da ukloni sve tragove koji bi mogli otkriti istinu. U stvari, kao što je u Nürnbergu i priznao, osobno je naredio da se iz brodskog dnevnika podmornice *U-30* izbriše sve što se odnosi na *Atheniju,* a isto je učinio i s vlastitim dnevnikom. Naredio je da se posada broda zakune da će čuvati tajnu.* *Oficiri, komandant Lemp i neki članovi posade prekomandirani su na podmornicu U-110 i potonuli zajedno s njom 9. svibnja 1941. Jedan član posade je ranjen prilikom napada aviona na podmornicu nekoliko dana nakon potapanja Athenije. Iskrcan je u najvećoj*

tajnosti u Reykjaviku. na Islandu, a kasnije je kao ratni zarobljenik prebačen u zarobljenički logor u Kanadi. Poslije rata dao je izjavu u kojoj je naveo sve činjenice o tom događaju. Nijemci su se, izgleda, plašili da će »progovoriti«, ali on je to učinio tek nakon završetka rata.[37]

Izvan svake je sumnje da vrhovna komanda svake vojske u ratu skriva u svojim ormarima poneki kostur, pa je sasvim razumljivo — iako ne i pohvalno — što je Hitler, kako je to u Nürnbergu izjavio admiral Raeder, inzistirao na tome da se slučaj *Athenije* zadrži u najstrožoj tajnosti, utoliko više što bi se Komanda ratne mornarice, koja je odmah u početku porekla svaku odgovornost Nijemaca, našla u vrlo neugodnoj situaciji kad bi bila prinuđena da je prizna. Hitleru to, međutim, nije bilo dovoljno. U nedjelju uvečer, 22. listopada, ministar propagande Goebbels lično je istupio na radiju — pisac ove knjige dobro se sjeća te emisije — i za potapanje *Athenije* optužio Churchilla. Slijedećeg dana službeni organ nacističke stranke *Völkischer Beobachter* donio je na naslovnoj strani opširan napis pod naslovom *CHURCHILL JE POTOPIO »ATHENIJU«,* u kome se tvrdilo da je prvi lord admiraliteta podmetnuo tempiranu bombu u utrobu broda. U Nürnbergu je ustanovljeno da je Führer lično naredio da se emitira govor i objavi članak. Iako su Raeder, Dönitz i Weizsäcker bili ogorčeni zbog takvih bezočnih laži, nisu se usuđivali poduzeti bilo što protiv njih.[38]

To beskičmenjaštvo admirala i samozvanog antinacističkog vođe u Ministarstvu vanjskih poslova, koje će u punoj mjeri doći do izražaja i kod generala kad god demonski nacistički vojskovođa učini neku podlost, odvest će Njemačku u najmračnije doba njene povijesti.

HITLER PREDLAŽE MIR

»Štampa večeras otvoreno piše o miru«, zabilježio sam u svoj dnevnik 20. rujna. »Svi Nijemci s kojima sam danas razgovarao čvrsto su uvjereni da ćemo za mjesec dana živjeti u miru. Svi su izvanredno raspoloženi.«

Prethodnog dana poslije podne u kitnjastoj *Gildhalle* u Danzigu prisustvovao sam prvom Hitlerovom govoru nakon što se 1. rujna obratio Reichstagu i otpočeo rat. Iako bijesan što nije mogao održati govor u Varšavi, čiji se garnizon još uvijek herojski držao, i iako je pljuvao otrov kad god bi spomenuo Veliku Britaniju, nije propustio da učini i jednu pomirljivu gestu. »Ja nemam vojnih pretenzija u odnosu na Britaniju i

Francusku,« rekao je. »Moje simpatije su na strani francuskog *poilua.*[39] On ne zna na što se bori.« Pozvao je i Svevišnjeg, »koji je blagoslovio naše oružje, da otvori oči drugim narodima kako bi shvatili koliko je beskoristan ovaj rat... i počeli razmišljati o blagodatima mira.«

Dvadeset šesti rujna, jedan dan prije pada Varšave, njemačka štampa i radio otpočeli su veliku mirovnu ofenzivu. Glavni argument, kako sam zabilježio u svom dnevniku, bio je: »Zašto Francuska i Britanija žele još ratovati? Nemaju za što da se bore. Njemačka od Zapada ne traži ništa.«

Nekoliko dana kasnije mirovnoj ofenzivi se pridružila i Rusija. Paralelno s potpisivanjem »Njemačko-sovjetskog ugovora o granicama i prijateljstvu«, čijim je tajnim klauzulama podijeljena istočna Evropa, Molotov i Ribbentrop su sastavili i 28. rujna u Moskvi potpisali gromki apel za mir.

Vlade Njemačke i Sovjetskog Saveza, kaže se u tom proglasu, nakon što su

> definitivno sredile probleme iskrsle zbog dezintegracije poljske države i udarile čvrste temelje trajnom miru u istočnoj Evropi, zajednički izražavaju svoje uvjerenje da bi bilo u istinskom interesu svih naroda kad bi se dokrajčilo ratno stanje između Njemačke s jedne i Britanije i Francuske s druge strane. Obje vlade će zbog toga zajednički usmjeriti svoje napore... da se taj cilj što prije ostvari.
>
> Ako, međutim, napori dviju vlada ostanu uzaludni, to će samo ukazati na činjenicu da su Britanija i Francuska odgovorne za nastavljanje rata...

Je li Hitler zaista želio mir ili je želio nastaviti rat a da, uz sovjetsku pomoć, prebaci odgovornost za njegovo nastavljanje na zapadne saveznike? Možda to ni sam nije točno znao, iako je nastupao prilično sigurno.

Dvadeset šesti rujna Hitler je imao dug razgovor s Dahlerusom koji nikako nije odustajao od pokušaja da pomiri zaraćene strane. Dva dana prije toga neumorni Šveđanin sastao se u Oslu sa svojim starim prijateljem Ogilviem Forbesom, nekadašnjim savjetnikom ambasade u Berlinu, koji je sad obavljao sličnu dužnost u britanskom poslanstvu u norveškoj prijestolnici. Prema povjerljivom memorandumu dra Schmidta,[40] Dahlerus je obavijestio Hitlera kako mu je Forbes rekao da britanska vlada traži put za uspostavljanje mira. Jedini problem koji muči Britance jest kako da sačuvaju obraz.

»Ako Britanci zaista žele mir,« odgovorio je Hitler, »mogu ga imati za dva tjedna — i sačuvati obraz.«

Morat će se pomiriti s činjenicom, nastavio je Führer, da Poljska »ne može više uskrsnuti«. Ako to prihvate, izjavio je, on je spreman da garantira *status quo* »ostalog dijela Evrope«, uz što bi išle garancije »sigurnosti« Britanije, Francuske, Holandije i Belgije. Uslijedila je diskusija o tome kako inicirati mirovne pregovore. Hitler je predložio da to na sebe preuzme Mussolini, dok je Dahlerus izrazio mišljenje da bi holandska kraljica možda bila pogodnija ličnost jer je »neutralnija«. Göring, koji je također prisustvovao tom razgovoru, predložio je da se predstavnici Britanije i Njemačke najprije tajno sastanu u Nizozemskoj, a onda, ako nađu zajednički jezik, kraljica bi mogla pozvati obje zemlje da pristupe mirovnim pregovorima. Hitler, nakon što je u nekoliko mahova izrazio skepticizam u pogledu »želje Britanaca da se uspostavi mir«, konačno je prihvatio prijedlog Šveđanina da »već slijedećeg dana otputuje u Englesku i pusti pipke u dogovorenom smjeru«.

»Britanci mogu dobiti mir ako ga zaista žele,« rekao je Hitler Dahlerusu na rastanku, »ali će morati da se požure«.

To je bila jedna linija Führerovog mišljenja. Drugu je iznio svojim generalima. Bilješka koju je Halder unio u svoj dnevnik prethodnog dana, 25. rujna, govori o »prvim vijestima o Führerovom planu za ofenzivu na zapadu«. Dvadeset sedmi rujna, jedan dan nakon što je uvjeravao Dahlerusa u svoju spremnost za sklapanje mira s Britanijom, Hitler je u svom kancelarskom uredu informirao okupljene komandante Wehrmachta o svojoj odluci da »napadne na zapadu u što kraćem roku, budući da francusko-britanske armije još nisu spremne«. Prema Brauchitschu, odredio je čak i datum početka ofenzive: 12. studenog.[41] Hitler je, bez sumnje, tog dana bio posebno potaknut viješću da je Varšava konačno kapitulirala. Vjerojatno je mislio da Francusku ne bi bilo mnogo teže oboriti na koljena nego Poljsku, jer je dva dana nakon toga Halder zapisao u svoj dnevnik kako Führeru treba »objasniti« da »tehnika kampanje protiv Poljske ne može predstavljati recept za Zapad. Ne može se s uspjehom primijeniti protiv dobro organizirane armije.«

Možda je Ciano najbolje pročitao Hitlerove misli kada je 1. listopada razgovarao s kancelarom u Berlinu. Mladi talijanski ministar vanjskih poslova, koji je tada već iz dubine duše mrzio Nijemce, ali je morao čuvati

vanjsku formu, zatekao je Hitlera raspoloženog da se nekom povjeri. Dok je govorio o svojim planovima, oči bi mu »čudno zablistale kad god bi spomenuo način i sredstva za vođenje rata«, zapisao je Ciano. Sumirajući svoje utiske, gost iz Italije zabilježio je dalje:

> ... Ponuditi svom narodu čvrst mir nakon velike vojne pobjede predstavlja nešto što možda još uvijek privlači Hitlera. Ali kad bi, da bi to postigao, morao žrtvovati ma i najmanji djelić nečega što po njegovom mišljenju predstavlja zakonito pravo pobjednika, tisuću puta radije bi se odlučio za borbu.[42]* *Mussolini nije dijelio Hitlerovu sigurnost u pobjedu, o kojoj mu je Ciano referirao. Vjerovao je da će se Britanci i Francuzi »čvrsto držati ... čemu zatvarati oči pred tim?« Treći listopada Ciano je zapisao u svoj dnevnik »on (Mussolini) je pomalo ogorčen zbog naglog porasta Hitlerove slave«. (Ciano Diaries, str. 155).*

Mene je, dok sam pratio zasjedanje Reichstaga koje je počelo u podne 6. listopada i slušao Hitlera kako izvikuje svoj apel za mir, sve to skupa podsjećalo na staru gramofonsku ploču koju čujem već peti ili šesti put. Koliko sam ga već puta slušao s iste govornice poslije svake nove osvajačke akcije kako istim tonom prividne iskrenosti i dobronamjernosti iznosi mirovne prijedloge koji su — ako se zanemari sudbina njegove posljednje žrtve — zvučali sasvim razumno i pošteno. Učinio je to ponovo tog prohladnog, sunčanog jesenjeg dana, s uobičajenom elokvencijom i licemjerjem. Bio je to dug govor — jedan od njegovih najdužih javnih istupa — ali pred kraj, nakon više od jednog sata za njega tipičnog iskrivljavanja povijesnih činjenica i hvalisanja uspjesima njemačkog oružja u Poljskoj (»toj smiješnoj državi«), konačno je stigao do mirovnih prijedloga i obrazloženja za njih.

> Moja osnovna težnja bila je da naše odnose s Francuskom očistim od svih tragova zle volje tako da oni postanu podnošljivi za obje nacije... Njemačka od Francuske ne zahtijeva više ništa... Odbio sam čak i da spomenem problem Alzasa i Lotaringije... Francuskoj sam uvijek izražavao svoju želju da zauvijek sahranimo naše staro neprijateljstvo i zbližimo naše dvije nacije koje se obje ponose slavnom prošlošću...

A Britanija?

> Ništa manje truda posvetio sam izgrađivanju anglo-njemačkog razumijevanja, ne, nečeg većeg od toga, anglo-njemačkog prijateljstva.

Nikad i nigdje nisam djelovao suprotno britanskim interesima... I danas vjerujem da je istinski mir u Evropi i čitavom svijetu moguć samo ako dođe do sporazuma između Njemačke i Engleske.

A mir?

Zašto se vodi ovaj rat na zapadu? Radi restauracije Poljske? Poljska stvorena Versajskim ugovorom više nikad neće uskrsnuti... Pitanje ponovnog uspostavljanja poljske države je problem koji će biti riješen ne ratom na zapadu nego isključivo voljom Rusije i Njemačke... Bilo bi besmisleno pobiti milijune ljudi i uništiti ogromna materijalna dobra radi ponovnog stvaranja države, koju su od samog nastanka svi koji nisu poljskog podrijetla nazivali mrtvorođenčetom.

Kakvih bi još razloga moglo biti? ...

Ako se ovaj rat, u stvari, vodi samo zato da se u Njemačkoj uspostavi nov režim ... onda će milijuni ljudskih života biti žrtvovani uzalud... Ne, ovim ratom na zapadu ne može se riješiti nijedan svjetski problem...

A bilo je problema koje je trebalo riješiti. Hitler ih je naveo čitav niz: »uspostavljanje poljske države« (o kojoj se s Rusima već bio dogovorio da ne treba da postoji), »konačno rješenje židovskog problema«, pitanje njemačkih kolonija, oživljavanje međunarodne trgovine, »bezuvjetno garantirani mir«, smanjenje naoružanja, »pitanje zračnog ratovanja, bojnih otrova, podmornica itd.« i, konačno, rješenje problema nacionalnih manjina u Evropi.

Da bi se »ostvarili ti veliki ciljevi«, predložio je sazivanje konferencije vodećih evropskih nacija »nakon veoma temeljitih priprema«.

Takva konferencija (nastavio je) koja treba da odlučuje o sudbini ovog kontinenta u godinama koje dolaze, ne može nikako raditi dok topovi grme, i pod pritiskom mobiliziranih armija na granicama.

Kako, međutim, ti problemi moraju biti riješeni prije ili kasnije, bilo bi mnogo razumnije početi s njihovim rješavanjem prije nego što milijuni ljudi budu nepotrebno poslani u smrt i razorena dobra vrijedna milijarde. Održanje sadašnjeg stanja na zapadu je nezamislivo. Uskoro, svaki dan će zahtijevati sve veće žrtve... Bogatstvo evropskih nacija bit će rasuto u obliku granata, a njihova mladost iskrvarit će na bojnim poljima...

> Jedna stvar je sigurna. Povijest čovječanstva nije zabilježila slučaj da su iz sukoba obje strane izišle kao pobjednici, ali zato se često događalo da obje izgube. Neka narodi i njihovi vođe koji su istog mišljenja sad dadu svoj odgovor. A neka oni koji smatraju da je rat bolje rješenje odgurnu moju ispruženu ruku.

Mislio je na Churchilla.

> Ako, međutim, mišljenje gospodina Churchilla i njegovih sljedbenika prevagne, ova moja izjava bit će ujedno i posljednja. Onda ćemo ratovati... Studeni 1918. godine neće se ponoviti u njemačkoj povijesti.

Meni je izgledalo malo vjerojatno, kako sam zapisao u dnevnik vraćajući se iz Reichstaga, da će Britanci i Francuzi posvetiti »i pet minuta pažnje« tim maglovitim prijedlozima. Ali Nijemci su bili optimistički raspoloženi. Iste večeri, dok sam išao prema zgradi radio-stanice, kupio sam rano izdanje Hitlerovog vlastitog lista, *Völkischer Beobachtera.* Na naslovnoj strani pisalo je krupnim slovima:

> NJEMAČKA ŽELI MIR - NEMA VOJNIH PRETENZIJA U ODNOSU NA FRANCUSKU I ENGLESKU - NEMA REVIZIONIH ZAHTJEVA OSIM U POGLEDU KOLONIJA - SMANJENJE NAORUŽANJA - SURADNJA SA SVIM ZEMLJAMA EVROPE - PREDLOŽENO SAZIVANJE KONFERENCIJE

U *Wilhelmstrasse,* kako je sad poznato iz tajnih njemačkih dokumenata, izvještaji koji su stizali iz Pariza posredstvom španjolske i talijanske ambasade stvorili su čvrsto uvjerenje da Francuzi nemaju volje za nastavljanje rata. Već 8. rujna španjolski ambasador je dojavio Nijemcima da će Bonnet, »s obzirom na izrazitu nepopularnost rata u Francuskoj, pokušati da ishodi sporazum čim se okončaju operacije u Poljskoj. Postoje izvjesne indikacije da je u tom cilju već uspostavio kontakt s Mussolinijem«.[43]

Drugi listopada Attolico je predao Weizsäckeru tekst posljednje poruke talijanskog ambasadora u Parizu, u kome se tvrdi da je većina u francuskom kabinetu naklonjena mirovnoj konferenciji, i da je sad pitanje samo »kako omogućiti Francuskoj i Engleskoj da ne izgube obraz«. Po svemu sudeći, međutim, premijer Daladier nije pripadao toj veće ni.[44] *Nešto kasnije, 16. studenog, Talijani su obavijestili Nijemce da. prema informacijama što su ih dobili iz Pariza, »maršala Petaina u Francuskoj smatraju za glavnog*

zagovornika politike mira... Ako pitanje mira postane aktualnije u Francuskoj, Petain će tu odigrati važnu ulogu«.[45] *Izgleda da je to prva indikacija koju su Nijemci dobili da bi im Petain kasnije mogao biti od koristi.*

Bile su to korisne i točne informacije. Sedmi listopada Daladier je odgovorio Hitleru. Izjavio je da Francuska neće odložiti oružje dok ne dobije garancije za »istinski mir i opću sigurnost«. Ali Hitlera je više zanimalo što će reći Chamberlain nego francuski premijer. Deseti listopada, u kraćem govoru povodom pokretanja *Winterhilfe* — Zimske pomoći — u *Sportpalastu* ponovo je istakao svoju »spremnost za mir«. Njemačka, dodao je, »nema razloga da ratuje protiv zapadnih sila«.

Chamberlain je odgovorio 12. listopada. Bio je to hladan tuš za njemački narod, ako ne i za Hitlera.[46]

Obraćajući se Donjem domu, britanski premijer nazvao je njemačke prijedloge »neodređenim i nesigurnim« i ukazao na činjenicu da u njima »nema ni nagovještaja o tome na koji će način biti ispravljene nepravde nanesene Čehoslovačkoj i Poljskoj«. Nemoguće je, rekao je, osloniti se na bilo kakva obećanja »sadašnje njemačke vlade«. Ako ona želi mir, treba to da »dokaže djelima, a ne samo riječima«. Od Hitlera je zatražio »uvjerljiv dokaz« da zaista želi mir.

Čovjek iz Münchena nije dopustio da ga Hitler ponovo zavede svojim obećanjima. Slijedećeg dana, 13. listopada, u službenom saopćenju Nijemci su izjavili da je Chamberlain, odbacujući Hitlerov prijedlog za mir, svjesno izabrao rat. Nacistički diktator konačno je našao traženi izgovor.

U stvari, kako nam je sad poznato iz zaplijenjenih njemačkih dokumenata, Hitler je naredio da se otpočne s pripremama za ofenzivu na zapadu ne čekajući odgovor britanskog premijera. Deseti listopada sazvao je svoje vojne komandante, pročitao im dug memorandum o ratnoj situaciji i stanju u svijetu, a zatim im izdao Direktivu br. 6 za vođenje rata.[47]

Führerovo inzistiranje potkraj rujna da se na zapadu u što je moguće kraćem roku otpočne s ofenzivnim operacijama dovelo je Vrhovnu komandu kopnene vojske u stanje izbezumljenosti. Brauchitsch i Halder, uz pomoć još nekoliko generala, zajednički su pokušali dokazati Vođi kako skora ofenziva na zapadu ne dolazi u obzir. Potrebno je nekoliko mjeseci, rekli su, za remont tenkova upotrijebljenih u Poljskoj. General Thomas je

iznio cifre iz kojih je proizlazilo da Njemačkoj nedostaje 600.000 tona čelika mjesečno. General von Stuelpnagel, načelnik uprave za opskrbu, izvijestio je da rezerve u municiji zadovoljavaju potrebe »samo približno jedne trećine naših divizija za četrnaest dana borbe« — što je sigurno nedovoljno da se dobije rat s Francuskom. Führer je, međutim, odbio da sasluša svog vrhovnog komandanta kopnene vojske i načelnika Generalštaba kad su mu 7. studenog podnijeli službeni izvještaj o materijalnim sredstvima koja nedostaju armiji. General Jodl, uz Keitela najveći poltron u OKW, upozorio je Haldera da je »na pomolu veoma ozbiljna kriza« zbog suprotstavljanja armije ofenzivi na zapadu, i da je Führer »ogorčen zbog toga što ga vojnici ne slušaju«.

U takvoj je atmosferi Hitler sazvao svoje generale 10. listopada u 11 sati. Nije ih pitao za savjet. Direktiva br. 6, s datumom od prethodnog dana, rekla im je sve što treba da rade:

STROGO POVJERLJIVO

> Ako u najskorijoj budućnosti postane očigledno da Engleska, a pod vodstvom Engleske i Francuska, nisu voljne da okončaju ovaj rat, odlučio sam da djelujem energično i agresivno, ne gubeći vremena.
>
> Zato izdajem slijedeće naređenje:
>
> a. da se izvrše sve pripreme za ofenzivnu operaciju ... kroz teritorije Luksemburga, Belgije i Holandije. Napad mora biti izvršen ... u što je moguće kraćem roku.
>
> b. cilj napada je poraziti što veći dio francuske operativne armije i armija njenih saveznika, osvajajući istovremeno što veća područja u Holandiji, Belgiji i sjevernoj Francuskoj, koja će poslužiti kao baza za vođenje uspješnog zračnog i pomorskog rata protiv Engleske...
>
> Od vrhovnih komandanata svih vidova oružanih snaga zahtijevam da mi u najkraćem mogućem roku podnesu detaljne izvještaje o svojim planovima na bazi ove direktive i da mi o svemu dostavljaju redovne informacije...

Tajni memorandum, također s datumom 9. listopada, koji je Hitler pročitao svojim vojnim komandantima prije nego što će ih upoznati s direktivom, predstavlja jedan od najimpresivnijih referata što ga je bivši austrijski kaplar ikad napisao. U njemu se ne samo osjeća smisao za interpretaciju povijesti, s njemačkog gledišta, te upravo izvanredno

poznavanje vojne strategije i taktike, nego i vizionarska slika razvoja i rezultata rata na zapadu, koju će događaji ubrzo potvrditi. Borba između Njemačke i Zapadnih sila koja se, kako je rekao, vodi otkako je Münsterskim ugovorom (Westfalskim mirom) 1648. godine razbijena prva njemačka država, »mora se voditi na jedan ili drugi način«. Međutim, nakon velike pobjede u Poljskoj, on »ne bi imao ništa protiv trenutnog obustavljanja rata«, pod uvjetom da se »ne dovodi u pitanje« ono što je Njemačka stekla u Poljskoj.

> Cilj ovog memoranduma nije, međutim, proučavanje mogućnosti u ovom smislu, pa čak nisu ovdje ni uzete u obzir. Ograničit ću se isključivo na drugi slučaj: potrebu da nastavimo borbu... Ratni cilj Njemačke je konačni slom vojne moći Zapada, tj. razbijanje snage i moći Zapadnih sila da se ikad više u budućnosti suprotstavljaju državnoj konsolidaciji i daljem razvoju njemačkog naroda u Evropi.
>
> Što se tiče vanjskog svijeta, ovaj vječni cilj bit će nužno na razne načine prilagođavan potrebama propagande... Time se, međutim, neće izmijeniti njegova suština. Naš ratni cilj jest i ostaje uništenje naših neprijatelja na zapadu.

Generali su prigovarali zbog žurbe u poduzimanju ofenzive na zapadu. Vrijeme, međutim, rekao im je, radi za neprijatelja. Podsjetio ih je na to da su pobjede u Poljskoj ostvarene zahvaljujući tome što je Njemačka, u stvari, ratovala samo na jednoj fronti. Situacija je još uvijek takva — ali koliko će trajati?

> Trajnu neutralnost Sovjetskog Saveza nije moguće osigurati nikakvim ugovorima ni paktovima. Trenutno, sve okolnosti govore protiv promjene neutralnog statusa Rusije. Za osam mjeseci, godinu dana, ili čak nekoliko godina, stanje se može iz temelja izmijeniti. U toku posljednjih nekoliko godina se više puta pokazalo koliko je beznačajna vrijednost paktova. Najveću sigurnost od iznenadnog ruskog napada pružit će ... odlučna demonstracija njemačke snage.

Što se tiče Italije, »nada da će Italija pomoći Njemačkoj« u najvećoj mjeri zavisi od toga hoće li biti novih njemačkih uspjeha koji će potaknuti Ducea. I tu i vrijeme predstavlja odlučni faktor, kao i u slučaju Belgije i Holandije, koje će Britanija i Francuska prisiliti da odstupe od neutralnosti

— što Njemačka sebi nikako ne može dopustiti. Čak i u slučaju Sjedinjenih Država, »treba smatrati da vrijeme radi protiv Njemačke«.

Dugotrajan rat, priznao je Hitler, izložio bi Njemačku velikim opasnostima, i naveo je nekoliko najozbiljnijih. Prijateljski i neprijateljski nastrojene neutralne zemlje (mislio je, izgleda, uglavnom na Rusiju, Italiju i SAD) mogle bi biti privučene u protivnički tabor, kao što je to bilo u prvom svjetskom ratu. Osim toga, rekao je, »ograničena prehrambena i sirovinska baza« Njemačke teško bi mogla pružiti »sredstva za vođenje rata«. Najveća opasnost, rekao je, jest ranjivost Ruhra. Udar u to srce njemačke industrijske proizvodnje »doveo bi do sloma njemačke ratne ekonomike i gubitka otporne moći zemlje«.

Treba priznati da je u ovom memorandumu bivši kaplar pokazao zapanjujuće poznavanje vojne strategije i taktike, po običaju praćeno odsutnošću svakog morala. Nekoliko stranica posvećeno je novoj taktici što su je oklopne jedinice i zrakoplovstvo demonstrirali u Poljskoj, i detaljnoj analizi kako se ta taktika može uspješno primijeniti na zapadu, i točno gdje. Najvažnije je, po njegovim riječima, izbjeći pozicioni rat iz 1914—18. Oklopne divizije treba iskoristiti za ostvarenje ključnih proboja.

> One se ne smiju raspliniti među beskrajnim redovima kuća belgijskih gradova. One uopće ne treba da napadaju gradove nego ... da održavaju tok napredovanja armije, sprečavajući da se front stabilizira masovnim probojima kroz položaje za koje se utvrdi da su slabo branjeni.

Kad čovjek čita ovu izvanredno preciznu prognozu na koji će način biti vođen rat na zapadu, može se samo pitati kako je moguće da se na strani Saveznika nije našao nitko sa sličnim vizijama.

Isto vrijedi i za Hitlerovu strategiju. »Jedina oblast gdje je moguće napasti,« rekao je, jest područje Luksemburga, Belgije i Holandije. Pri tome treba voditi računa o dva primarna vojna cilja: uništiti holandske, belgijske, francuske i britanske armije i osvojiti položaje duž Kanala i Sjevernog mora, odakle će *Luftwaffe* moći »brutalno udariti« na Britaniju.

Prije svega, rekao je vraćajući se ponovo na taktiku, treba improvizirati!

Nesvakidašnji karakter ove operacije može zahtijevati da se do krajnjih granica pribjegava improvizacijama, da se ofenzivne ili defenzivne snage (na primjer tenkovske ili protutenkovske snage) koncentriraju na izvjesnim

mjestima u proporcijama koje su iznad normalnih, a na drugim daleko ispod normalnih.

Što se tiče vremena napada, Hitler je svojim neodlučnim generalima rekao da on »nikako ne može početi prerano. U svakom slučaju (ako je ikako moguće), treba da počne ove jeseni«.

Suprotno generalima, njemačkim admiralima nije bila potrebna Hitlerova mamuza da prijeđu u ofenzivu, ma koliko da im je flota bila slabija od britanske. U stvari, u toku posljednjih dana rujna i prvih dana listopada Raeder je neprestano zasipao Führera molbama da skine ograničenja nametnuta mornarici. To je učinjeno postepeno. Dne 17. rujna jedna njemačka podmornica torpedirala je britanski nosač aviona *Courageous* jugozapadno od Irske. Dne 27. rujna Raeder je naredio da džepni bojni brodovi *Deutschland* i *Graf Spee* napuste svoje zone čekanja i počnu napadati britanske brodove. Do sredine listopada ove jedinice potopile su sedam britanskih trgovačkih brodova i zaplijenile američki brod *City of Flint.*

Dne 14. listopada njemačka podmornica U-47 pod kokomandom poručnika fregate Günthern Priena provukla se kroz naizgled neprobojnu obranu luke Scapa Flow, najveće britanske pomorske baze, torpedirala i potopila bojni brod *Royal Oak* na sidrištu. Živote je izgubilo 786 oficira i mornara. Bio je to značajan uspjeh i Goebbelsova propaganda ga je iskoristila u punoj mjeri, a mornarica je znatno podigla svoj ugled u Hitlerovim očima.

Generali su. međutim, i dalje ostali problem. Oklijevali su, usprkos dugom i promišljenom memorandumu i Direktivi br. 6, da izvrše sve potrebne pripreme za predstojeći napad na zapadu. Njihovo suzdržavanje nije bilo posljedica toga što im se savjest bunila protiv upada u neutralnu Belgiju i Holandiju; naprosto su sumnjali da će ovog puta uspjeti. S jednim izuzetkom.

General Wilhelm Ritter von Leeb, komandant grupe armija C koja je držala front prema Francuzima duž Rajne i Maginotove linije, nije bio samo skeptičan u pogledu pobjede na zapadu već se, jedini, bar koliko je poznato iz raspoloživih dokumenata, izjasnio protiv napada na neutralnu Belgiju i Holandiju bar djelomično i iz moralnih razloga. Sutradan nakon Hitlerovog sastanka s generalima, 11. listopada, Leeb je sastavio vlastiti memorandum, također prilično obiman, i poslao ga Brauchitschu i drugim generalima.

Čitav svijet, napisao je, okrenut će se protiv Njemačke koja već drugi put u dvadeset pet godina napada neutralnu

Belgiju! Njemačka, čija se vlada prije samo nekoliko tjedana obavezala da će čuvati i poštivati njenu neutralnost!

Na kraju, nakon detaljno razrađenih argumenata protiv ofenzive na zapadu, uslijedio je apel za mir. »Čitav naš narod,« napisao je, »čezne za mirom.«[48]

Hitler je, međutim, u to vrijeme čeznuo za ratom, za borbom, i bio je do grla sit te — po njegovu mišljenju — neoprostive bojažljivosti svojih generala. Četrnaesti listopada Brauchitsch i Halder dugo su se savjetovali što da poduzmu. Komandant kopnene vojske vidio je tri mogućnosti: prijeći u napad; čekati daljnji razvoj događaja; fundamentalne promjene. Halder je to istog dana unio u svoj dnevnik, a poslije rata objasnio da se pod »fundamentalnim promjenama« podrazumijevalo »uklanjanje Hitlera s vlasti«. Neodlučni Brauchitsch je, međutim, smatrao da bi takva drastična mjera bila »u suštini negativna, jer bi nas oslabila«. Zaključili su da niti jedna od navedene tri mogućnosti ne pruža »izglede za odlučni uspjeh«. Jedino što im je preostalo bilo je da nekako utječu na Hitlera.

Brauchitsch se ponovo sastao s Führerom 17. listopada, ali su njegovi argumenti, kako je rekao Halderu, ostali bez rezultata. Situacija je bila »beznadna«. Hitler mu je kratko odbrusio, kako je Halder istog dana zabilježio u svom dnevniku, da će »Britanci biti spremni da pregovaraju tek nakon što dobiju batine. Moramo ih napasti što prije. Krajnji rok je između petnaestog i dvadesetog studenog.«

Bilo je i drugih konferencija s nacističkim vojskovođom dok ovaj nije 27. listopada stavio generale pred svršen čin. Nakon ceremonije na kojoj je četrnaestoricu odlikovao Ordenom viteškog križa, visokim redom željeznog križa, Führer je prešao na pitanje ofenzive na zapadu. Kad je Brauchitsch pokušao objasniti kako armija neće biti spremna još za mjesec dana, što znači prije 26. studenog, Hitler je odgovorio da je to »prekasno«. Napad će, naredio je, početi 12. studenog. Brauchitsch i Halder vratili su se s tog sastanka poraženi i utučeni. Noć su proveli pokušavajući da utješe jedan drugog. »Brauchitsch umoran i razočaran,« zabilježio je Halder u svom dnevniku.

ZOSSENSKA »ZAVJERA« ZA SVRGAVANJE HITLERA

Došlo je vrijeme da zavjerenici ponovo stupe u akciju, ili su oni bar tako mislili. Nesretni Brauchitsch i Halder našli su se pred teškim izborom da se, ili odluče za treću od »mogućnosti« sagledanih 14. listopada — svrgavanje Hitlera — ili da organiziraju napad na zapadu koji će, prema njihovom mišljenju, završiti katastrofalno po Njemačku. I u vojnim i u civilnim krugovima iznenada oživjeli »zavjerenici« inzistirali su na prvoj alternativi.

Od početka rata bili su već pretrpjeli jedan neuspjeh. General von Hammerstein, privremeno povučen iz duge mirovine uoči napada na Poljsku, imenovan je za komandanta na zapadu. U toku prvog tjedna rata neprestano je navaljivao na Hitlera da posjeti njegov štab i tako pokaže kako ne zanemaruje taj front na račun fronta u Poljskoj. Hammerstein, zakleti neprijatelj Hitlera, namjeravao je, u stvari, da ga tamo uhapsi. Fabian von Schlabrendorff obavijestio je Ogilvija Forbesa o toj zavjeri još na dan kada je Britanija objavila rat Njemačkoj, 3. rujna, na jednom, u žurbi održanom sastanku u hotelu »Adlon« u Berlinu. Führer je, međutim, namirisao opasnost, odbio da posjeti nekadašnjeg vrhovnog komandanta kopnene vojske i ubrzo nakon toga strpao ga iza rešetaka.[49]

Zavjerenici su nastavili održavati kontakte s Britancima. Propustivši da poduzmu nešto kako bi spriječili Hitlera da uništi Poljsku, usmjerili su svoje napore na to da nekako onemoguće proširenje rata na zapad. Civili među njima postali su svjesni da je vojska, više nego ikad ranije, jedina organizacija u Reichu koja raspolaže sredstvima da zaustavi Hitlera; njena snaga i utjecaj znatno su porasli zahvaljujući općoj mobilizaciji i munjevitoj pobjedi u Poljskoj. Njeno fizičko povećanje, kako je to Halder pokušao objasniti civilima, imalo je, međutim, i svoju lošu stranu. Oficirski kadar popunjen je rezervnim oficirima od kojih su mnogi fanatični nacisti, a i vojničke mase opasno su zadojene nacizmom. Bit će veoma teško, naglasio je Halder — njemu je malo tko bio ravan kada je trebalo istaknuti poteškoće, pred prijateljima ili pred neprijateljima — pronaći vojnu formaciju za koju bi se pouzdano moglo reći da je spremna krenuti protiv Führera.

Postojala je još jedna opasnost koju su generali iznijeli, a ljudi u civilu prihvatili s punim razumijevanjem. U slučaju izbijanja pobune protiv Hitlera, koja bi izazvala kaos i u vojsci i u čitavoj zemlji, Britanci i

Francuzi mogli bi iskoristiti nastalu situaciju, probiti front na zapadu, okupirati Njemačku i nametnuti njemačkom narodu teške mirovne uvjete, čak i ako se ovaj oslobodi svog razbojničkog vođe. Zato je neophodno potrebno održavati kontakte s Britancima i postići s njima čvrst sporazum da Saveznici neće na taj način iskoristiti antinacistički puč u Njemačkoj.

Za to su iskoristili nekoliko kanala. Jedan je uspostavljen preko Vatikana od strane dra Josefa Müllera, poznatog münchenskog advokata, fanatičnog katolika, čovjeka koji je zbog svoje ogromne fizičke snage, zapanjujuće energije i izdržljivosti, u mladosti dobio nadimak *Ochsensepp* — »Jože Bik«. Početkom listopada, s blagoslovom pukovnika Ostera iz *Abwehra,* Müller je otputovao u Rim i u Vatikanu uspostavio kontakt s britanskim poslanikom pri Svetoj stolici. Prema njemačkim izvorima, uspjelo mu je ne samo da dobije garancije od Britanaca, nego i pristanak samog pape da preuzme ulogu posrednika između novog protunacističkog režima u Njemačkoj i Britanaca.[50]

Drugi kontakt uspostavljen je u Bernu, u Švicarskoj. Weizsäcker je tamo postavio Theodora Kordta, donedavno njemačkog otpravnika poslova u Londonu, za atašea pri njemačkom poslanstvu. Tu, u glavnom gradu Švicarske, on se povremeno sastojao s jednim Englezom, drom Philipom Conwell-Evansom, koji je kao profesor na njemačkom univerzitetu u Königsbergu postao ne samo ekspert za nacizam, nego u izvjesnoj mjeri i simpatizer nacizma. U toku druge polovice listopada Conwell-Evans je prenio Kordtu poruku koju je kasnije opisao kao svečano obećanje Chamberlaina da će se prema budućoj protunacističkoj vladi Njemačke odnositi pravedno i s razumijevanjem. Britanac je, u stvari, donio samo izvatke iz Chamberlainova govora pred Donjim domom, u kojem je, odbacujući Hitlerove mirovne prijedloge, britanski premijer izjavio da Britanija ne želi »istisnuti s njenog zakonitog mjesta u Evropi Njemačku koja će živjeti u slozi i prijateljstvu s drugim narodima«. Iako je ta izjava, zajedno s drugim dijelovima govora u kojima je izraženo prijateljstvo prema njemačkom narodu, emitirana preko londonskog radija i tako vjerojatno stigla i do zavjerenika, oni su pozdravili »obećanje« što im ga je u Bernu prenio neslužbeni britanski predstavnik kao stvar od najvećeg značaja. Naoružani tom izjavom i garancijama koje su im, kako su vjerovali, Britanci dali preko Vatikana, zavjerenici su se puni nade obratili njemačkim generalima. Puni nade, ali i na rubu očaja. »Naša jedina nada u

spas,« rekao je Weizsäcker Hassellu 17. listopada, »jest vojni *coup d'etat.* Ali kako to izvesti?«

Vremena je bilo malo. Njemački napad kroz Belgiju i Holandiju zakazan je za 12. studenog. Državni udar trebalo je izvesti prije tog datuma. Hassell je upozorio ostale da će biti nemoguće ostvariti »častan« mir *nakon* povrede neutralnosti Belgije od strane Njemačke.

Postoji nekoliko izvještaja sudionika u zavjeri o onome što se nakon toga dogodilo, ili, bolje rečeno, zašto se ništa naročito nije dogodilo, i ti izvještaji su proturječni i zbrkani. General Halder, načelnik Generalštaba kopnene vojske, bio je u svemu tome ključna ličnost, kao i u vrijeme Münchena. On se, međutim, čas zagrijavao, čas hladio, bio je neodlučan i smušen. Prilikom ispitivanja u Nürnbergu, objasnio je da »armija na frontu« nije mogla podići pobunu jer je »ispred sebe imala do zuba naoružanog neprijatelja«. Izjavio je da se obratio »pozadinskoj armiji«, koja nije bila suočena s neprijateljem, i pozvao je da stupi u akciju, ali da je najviše što mu je uspjelo da postigne bila izjava njenog komandanta, generala Friedricha (Fritza) Fromma, da će »kao vojnik«[51] izvršiti svako Brauchitschovo naređenje.

Brauchitsch je, međutim, bio još neodlučniji od svog načelnika štaba. »Ako Brauchitsch nema petlje da donese odluku,« rekao je general Beck Halderu, »odluku morate donijeti vi, a njega postaviti pred svršen čin.« Halder je, međutim, inzistirao na tome da Brauchitsch, kao vrhovni komandant kopnene vojske, primi odgovornost za konačnu odluku na sebe. Tako se sve vrtjelo u zatvorenu krugu. »Halder nije dorastao situaciji,« žali se Hassell u svom dnevniku potkraj listopada, »ni po kalibru ni po autoritetu.« Što se tiče Brauchitscha on se, kako je to rekao general Beck, »ponašao kao šestoškolac«. Zavjerenici su ipak, ovog puta pod vodstvom generala Thomasa, stručnjaka za vojnu ekonomiku, i pukovnika Ostera iz *Abwehra,* nastavili obrađivati Haldera, koji je konačno pristao — ili su oni bar tako mislili — da izvrši puč čim Hitler izda konačno naređenje za ofenzivu na zapadu. Sam Halder tvrdi da je ostao pri svom uvjetu da konačnu odluku donese Brauchitsch. Bilo kako bilo, 3. studenog, kako to tvrdi pukovnik Hans Groscurth iz OKW, povjerljiva ličnost i Haldera i Ostera, Halder je javio generalu Bečku i Gördeleru, dvojci vodećih zavjerenika, da budu spremni od 5. studenog nadalje. Zossen, sjedište

Komande kopnene vojske i Generalštaba, pretvorio se u žarište konspirativne aktivnosti.

Ključni datum bio je 5. studenog. Tog dana trebalo je da počne prebacivanje trupa na odskočne položaje prema Belgiji, Holandiji i Luksemburgu. Za taj dan Brauchitsch je imao i zakazan sastanak s Hitlerom, na kome je trebalo da podnese izvještaj. On i Halder obišli su drugi i treći studenog komande armija na zapadnom frontu i učvrstili svoje stavove negativnim mišljenjem komandanata o predstojećoj ofenzivi. »Nitko u višim štabovima,« zabilježio je Halder u svom dnevniku, »ne vjeruje da ofenziva ... ima ikakvih izgleda na uspjeh.« Tako se, obilno opskrbljen argumentima generala na zapadnom frontu, kao i vlastitim, Halderovim i Thomasovim analizama sređenim u obliku memoranduma i noseći sa sobom, za dobru mjeru, i jedan »protumemorandum«, kako ga u svom dnevniku naziva Halder, tj. odgovor na Hitlerov memorandum od 9. listopada, vrhovni komandant njemačke kopnene vojske odvezao 5. studenog u kancelariju Reicha u Berlinu, riješen da nagovori Führera da odustane od ofenzive na zapadu. Ako to Brauchitschu ne pođe za rukom, priključit će se zavjeri za svrgavanje diktatora — ili i tako su zavjerenici bar mislili. Svi su bili veoma uzbuđeni — i puni optimizma. Prema Giseviusu, Gördeler je već sastavljao listu kandidata za provizornu antinacističku vladu, i trezveniji Beck bio je prisiljen da mu to zabrani. Samo Schacht bio je skeptički raspoložen. »Budite oprezni,« upozoravao je. »Hitler će nanjušiti da se nešto kuha i sutra neće donijeti nikakvu odluku.«

Prevarili su se svi, kao i obično.

Brauchitsch, kao što se moglo i očekivati, nije postigao ništa ni svojim memorandumima, ni izvještajima komandanata jedinica u prvim linijama, ni vlastitim argumentima. Kad je spomenuo loše vremenske prilike na zapadu u to doba godine, Hitler mu je odbrusio da je vrijeme loše za neprijatelja kao i za Nijemce i da na proljeće vjerojatno neće biti ništa bolje. Konačno, već potpuno očajan, kolebljivi komandant kopnene vojske je obavijestio Führera da je moral trupa na zapadu sličan onome iz 1917-1918, kada su defetizam, nepoštivanje subordinacije, pa čak i pobune bili svakodnevne pojave u njemačkoj vojsci.

Kad je to čuo — prema Halderu, čiji je dnevnik osnovni izvor informacija o ovom supertrajnom sastanku — Hitler se naprosto izbezumio od bijesa. »U kojim je to jedinicama,« htio je da zna, »došlo do slučajeva

popuštanja discipline? Što se dogodilo? Gdje?« Bio je spreman da smjesta odleti tamo. Jadni Brauchitsch, kako piše Halder, svjesno je pretjerao »ne bi li pokolebao Hitlera«, i sad je imao priliku da osjeti punu snagu Führerova nekontroliranog gnjeva. »Kakve je mjere poduzela komanda kopnene vojske?« urlao je Führer. »Koliko je smrtnih kazni izvršeno?« Stvar je u tome, bjesnio je Hitler, što »vojska ne želi da se bori.«

»Svaki dalji razgovor bio je nemoguć,« rekao je Brauchitsch pred sudom u Nürnbergu, sjećajući se te mučne epizode, »pa sam otišao.« Drugi se sjećaju da je u štab u Zossenu, udaljenom trideset kilometara, došao teturajući, u takvu stanju šoka da u početku nije mogao povezano da ispriča što se dogodilo.

I to je bio kraj »Zossenske zavjere«. Propala je neslavno, kao i »Halderova zavjera« u vrijeme Münchena.

I u jednom i u drugom slučaju uvjeti koje su zavjerenici postavljali da bi stupili u akciju bili su ispunjeni. Ovog puta Hitler je ostao kod svoje odluke da napadne 12. studenog. U stvari, nakon što je smrvljeni Brauchitsch otišao, Hitler je telefonirao u Zossen i potvrdio svoje naređenje. Kad je Halder zatražio naređenje u pismenoj formi, bilo mu je smjesta udovoljeno. Tako su zavjerenici dobili pismeni dokaz koji im je, kako su govorili, bio potreban da bi zbacili Hitlera — naređenje za napad koji će, po njihovu mišljenju, donijeti propast Njemačkoj. Nisu, međutim, učinili ništa osim što su dopustili da ih uhvati panika. Nastala je velika strka da se spale kompromitantni dokumenti i prikriju tragovi. Prisebnost je, izgleda, sačuvao samo pukovnik Oster — upozorio je belgijsko i holandsko poslanstvo u Berlinu da će njihove zemlje biti napadnute 12. studenog ujutro.[52] Zatim je otišao na zapadnu frontu u uzaludnom pokušaju da nekako ponovo zainteresira generala von Witzlebena za svrgavanje Hitlera. Generali, pa i Witzleben, znali su kad su poraženi. Bivši kaplar je, i to s lakoćom, izišao kao pobjednik. Nekoliko dana kasnije Rundstedt, komandant grupe armija A, sazvao je komandante svojih divizija i korpusa da s njima prodiskutira detalje napada. Iako je i sam sumnjao u uspjeh, savjetovao je svojim generalima da odbace svoje sumnje. »Armija je dobila zadatak,« rekao je, »i ona će taj zadatak i izvršiti!«

Jedan dan nakon što je doveo Brauchitscha na rub nervnog sloma, Hitler se bacio na sastavljanje teksta proklamacije narodima Holandije i

Belgije u kojoj bi opravdao napad na njih. Halder je zabilježio uvodnu rečenicu: »Francuzi su umarširali u Belgiju.«

Ali slijedećeg dana, 7. studenog, Hitler je odgodio početak napada. Generalima je odlanulo.

STROGO POVJERLJIVO

Berlin, 7. studenog 1939.

... Führer i vrhovni komandant oružanih snaga, nakon što je saslušao izvještaje o vremenskoj situaciji i stanju željezničkog transporta, naređuje:

Dan A se odgađa za tri dana. Nova odluka bit će donesena 9. studenog 1939. u 18 sati.

KEITEL

Bila je to prva od četrnaest naredbi o odgađanju napada što ih je izdao Führer u toku jeseni i zime. Kopije ovih naredbi nađene su u arhivu OKW poslije rata.[53] Iz njih se vidi da Führer nije nikad ni na trenutak odstupio od svoje odluke da napadne na zapadu, već je samo odlagao početak iz tjedna u tjedan. Od 9. studenog napad je odgođen za 19. studenog, zatim za 22. studenog itd. Svaki put odlaganje je objavljivano pet ili šest dana ranije, a kao razlog najčešće se navode vremenske prilike. Führer je, čini se, u izvjesnoj mjeri ipak popustio pred navaljivanjem generala. Možda je konačno ipak shvatio da vojska nije spremna. U svakom slučaju, strategijski i taktički planovi nisu bili u potpunosti razrađeni, jer se neprestano poigravao s njima i mijenjao ih.

Za prvo odlaganje ofenzive postoje, možda, i neki drugi razlozi. Sedmi studenog, na dan kada je donesena odluka, Nijemce je prilično zbunila zajednička izjava belgijskog kralja i holandske kraljice u kojoj su oni ponudili svoje posredničke usluge u mirovnim pregovorima, »prije nego što se rat u zapadnoj Evropi razbukta punom žestinom«. U takvim uvjetima bilo bi veoma teško uvjeriti bilo koga — a Hitler je upravo to želio postići proklamacijom koju je pripremao — da je njemačka vojska umarširala u Belgiju i Nizozemsku zato što je nepobitno utvrđeno da se francuska vojska sprema da upadne u Belgiju.

Moguće je, također, da je Hitler namirisao da pri napadu na malu neutralnu Belgiju neće moći iskoristiti prednost iznenađenja, na koje je računao. Potkraj listopada Gördeler je otputovao u Bruxelles s tajnom porukom Weizsäckera njemačkom ambasadoru, Buelow-Schwanteu, da privatno upozori kralja na »krajnju ozbiljnost situacije«. Ambasador je to učinio i ubrzo nakon toga kralj Leopold je otputovao u Haag da se posavjetuje s kraljicom oko objavljivanja zajedničke deklaracije. Belgijanci su, međutim, raspolagali i nekim konkretnijim informacijama. Neke su dobili od Ostera, kako smo već vidjeli. Osmi studenog Buelow-Schwante je obavijestio Berlin da je kralj Leopold rekao holandskoj kraljici kako raspolaže »preciznim informacijama« o koncentriranju njemačkih trupa duž belgijske granice, koje ukazuje na mogućnost njemačkog udara preko Belgije »u naredna dva ili tri dana«.[54]

Zatim su se, 8. studenog uvečer i poslije podne slijedećeg dana, odigrala dva neobična događaja — eksplozija podmetnute bombe zamalo nije ubila Hitlera, a pripadnici SS kidnapirali su u Holandiji, u blizini njemačke granice, dvojicu britanskih agenata. Ovi događaji su na izvjesno vrijeme odvratili pažnju nacističkog vojskovođe od planova za ofenzivu na zapadu, a na kraju još i povećali njegov ugled u Njemačkoj i utjerali strah u kosti zossenskim zavjerenicima, koji u stvari nisu imali nikakve veze ni s jednim ni s drugim događajem.

KIDNAPIRANJE BRITANSKIH AGENATA I BOMBA U PIVNICI

Osmi studenog, dvanaest minuta nakon što je Hitler završio govor kojim se svake godine obraćao »staroj gardi« pripadnika nacističke stranke u *Bürgerbräukelleru* u Münchenu povodom obljetnice »Pivničkog puča« iz 1923. godine, govor kraći nego obično, eksplodirala je bomba podmetnuta u stup neposredno iza govornice, usmrtivši sedam i ranivši šezdeset tri osobe. Neposredno prije toga sve istaknutije nacističke glavešine, s Hitlerom na čelu, žurno su napustili prostorije pivnice, mada su prethodnih godina imali običaj da ostanu sa starim partijskim drugovima, ispijaju pivo i sjećaju se davnih događaja oko puča.

Slijedećeg jutra samo *Völkischer Beobachter,* Hitlerov vlastiti list, donio je vijest o pokušaju atentata na Führera, optužujući za to nedjelo »britansku tajnu službu« i lično Chamberlaina. »Pokušaj 'umorstva',« zapisao sam te večeri u svoj dnevnik, »imat će bez sumnje za posljedicu

porast Hitlerove popularnosti u javnosti i potpirivanje mržnje prema Engleskoj... Većina nas misli da čitava stvar zaudara na novu paljevinu Reichstaga«.

Kakve veze je s tim događajem imala britanska tajna služba, osim u Goebbelsovoj grozničavoj mašti? Smjesta je učinjen pokušaj da se ta veza dokaže. Sat ili dva nakon što je u Münchenu eksplodirala bomba, Heinrich Himmler, zapovjednik SS i Gestapoa, telefonirao je jednom od perspektivnih funkcionera SS, Walteru Schellenbergu, u Düsseldorf i naredio mu u ime Führern da slijedećeg dana prijeđe holandsku granicu i kidnapira dvojicu agenata britanske tajne službe s kojima je Schellenberg bio u kontaktu.

Himmlerovo naređenje dovelo je do jednog od najbizarnijih incidenata u čitavom ratu. Već više od mjesec dana Schellenberg, koji je, kao i Alfred Naujocks, bio univerzitetski obrazovan gangster-intelektualac, sastajao se u Holandiji s dvojicom britanskih obavještajnih oficira, kapetanom S. Payne Bestom i majorom R. H. Stevensom. Predstavio im se kao »major Schaemmel«, protunacistički nastrojen oficir sa službom u OKW (Schellenberg je posudio ime postojeće ličnosti), i ispričao im prilično uvjerljivu priču o tome kako se njemački generali spremaju da svrgnu Hitlera. Od Britanaca, rekao je, zahtijevaju garancije da će se londonska vlada odnositi korektno prema novom protunacističkom režimu. Kako su Britanci (kao što smo već vidjeli) saznali i iz drugih izvora za zavjeru u vojnim krugovima i identične zahtjeve zavjerenika, London je pokazao zanimanje za razvoj daljih veza s »majorom Schaemmelom«. Best i Stevens su mu dali minijaturni radio-primopredajnik, pa su uslijedili brojni kontakti radio-putem i sastanci u raznim gradovima Holandije. Sedmi studenog, kad su se obje strane ponovo sastale u Venlou, holandskom gradiću u blizini njemačke granice, britanski obavještajci predali su »Schaemmelu« prilično neodređenu poruku Londona vođama otpora u Njemačkoj, u kojoj su bili u općim crtama navedeni osnovni uvjeti za sklapanje mira s protunacističkim režimom. Dogovoreno je da »Schaemmel« dovede jednog od tih vođa, njemačkog generala, slijedećeg dana u Venlo, radi otpočinjanja konačnih pregovora. Sastanak je kasnije odgođen za 9. studenog.

Do tog trenutka ciljevi obiju strana bili su jasni. Britanci su pokušavali da uspostave direktan kontakt s vojnim pučistima u Njemačkoj da bi ih ohrabrili i pomogli im. Himmler je pokušavao da preko Britanaca otkrije tko priprema zavjeru u Njemačkoj i kakve su veze tih ljudi s

neprijateljskom obavještajnom službom. Da su Himmler i Hitler već sumnjali u neke generale i ljude kao Oster i Canaris iz *Abwehra,* nije potrebno posebno dikazivati. Ali sad, osmi studenog uvečer, Hitleru i Himmleru bilo je potrebno nešto drugo — da kidnapiraju Besta i Stevensa i optuže tu dvojicu agenata britanske obavještajne službe za podmetanje bombe u *Bürgerbräukelleru*!

Na scenu je stupila jedna već poznata ličnost. Alfred Naujocks, koji je inscenirao »napad Poljaka« na njemačku radio-stanicu u Gleiwitzu, stigao je s odredom od desetak gorila, pripadnika Službe sigurnosti, da pomogne Schellenbergu u realizaciji otmice. Sve je išlo kao podmazano. Deveti studenog u četiri poslije podne, dok je Schellenberg pijuckao *aperitif* na terasi jedne kavane u Venlou, čekajući sastanak s Bestom i Stevensom, dvojica britanskih agenata dovezli su se u svom buicku i, dok su parkirali kola iza kavane, našli se pod kišom zrna iz jednog automobila punog Naujocksovih gangstera. Poručnik Klop, holandski obavještajni oficir koji je uvijek pratio dvojicu Britanaca prilikom njihovih sastanaka sa Schellenbergom, pao je smrtno ranjen. Best i Stevens ubačeni su u automobil esesovaca »kao dva paketa sijena«, kako je to kasnije opisao Schellenberg sjećajući se tog događaja, zajedno s ranjenim Klopom, i najvećom brzinom odvezeni preko granice u Njemačku.[55] *Prema službenom holandskom izvještaju, koji je objavljen poslije rata, britanski automobil u kome su bili Stevens, Best i Klop Nijemci su odvukli preko granice udaljene svega četrdeset metara. Počevši od slijedećeg dana, 10. studenog, holandska vlada podnijela je uzastopno devet pismenih zahtjeva Nijemcima da vrate Klopa i šofera Holanđanina i da pokrenu istragu u vezi s tom povredom holandske neutralnosti. Nikakav odgovor nije dobiven sve do 10. svibnja, kada se Hitler, opravdavajući napad na Holandiju, pozvao na događaj u Venlou kao na dokaz o povezanosti holandske i britanske obavještajne službe. Klop je umro od zadobivenih rana nekoliko dana poslije incidenta, a Best i Stevens preživjeli su pet godina u nacističkim koncentracionim logorima.*[56]

I tako je 21. studenog Himmler obavijestio javnost da je slučaj pokušaja umorstva Hitlera u *Bürgerbräukelleru* riješen. Atentat je djelo britanskog Intelligence Servicea čija su dvojica agenata, Stevens i Best, uhapšeni na »holandsko-njemačkoj granici« dan poslije atentata. Kao

neposredni izvršilac naveden je Georg Elser, stolar, njemački komunist iz Münchena.

Himmlerov detaljni prikaz zločina pomalo je »zaudarao«, kako sam zabilježio istog dana u svom dnevniku. Postignuti rezultat bio je, međutim, sasvim opipljiv. »Himmler i njegova banda očigledno žele,« napisao sam, »da uvjere lakovjerni njemački narod da britanska vlada pokušava da dobije rat umorstvom Hitlera i njegovih najbližih suradnika.«

Misterij tko je u stvari organizirao postavljanje bombe nije nikad u potpunosti rasvijetljen. Elser, iako nije bio duševno zaostao kao Marinus van der Lubbe iz Reichstaga, bio je čovjek ograničene inteligencije, iako iskren u svojim nazorima. On ne samo što je priznao da je podmetnuo i aktivirao bombu nego se time i hvalisao. Iako, naravno, prije atentata nikad nije sreo Besta i Stevensa, s prvim se upoznao u toku dugih godina provedenih u koncentracionom logoru Sachsenhausen. Tu je Englezu ispričao dugu i dramatičnu — iako ne i sasvim logičnu — priču.

Jednog dana u listopadu, u koncentracionom logoru Dachau, gdje je od ljeta bio zatvoren kao simpatizer komunista, pričao je, pozvali su ga u ured komandanta logora, gdje su ga čekala dva nepoznata čovjeka. Objasnili su mu da je potrebno likvidirati neke »izdajice« među Führerovim sljedbenicima s pomoću bombe koja će eksplodirati u *Bürgerbräukelleru* neposredno *nakon* što Hitler održi svoj uobičajeni govor 8. studenog uvečer i iziđe iz dvorane. Bombu treba postaviti u stup iza govornice. Kako je Elser bio iskusan stolar, električar i uopće čovjek vješt raznim poslovima, predstavljao je, po njihovom mišljenju, idealnu ličnost za taj posao. Ako ga obavi, omogućit će mu da pobjegne u Švicarsku i dat će mu dovoljno novca da ondje može udobno živjeti. Da bi mu dokazali kako misle ozbiljno, obećali su mu da će se u međuvremenu s njim u logoru bolje postupati — da će dobiti bolju hranu, civilno odijelo, dovoljno cigareta (jer je bio strastven pušač), stolarsku klupu i alat. Elser je tu konstruirao primitivnu ali efikasnu bombu s tempirnim upaljačem na bazi satnog mehanizma koji je mogao raditi osam dana, kao i uređaj koji je omogućavao aktiviranje bombe i s pomoću električnog prekidača. Jedne noći početkom studenog, pričao je Elser dalje, odveli su ga u pivnicu gdje je montirao spravu u jedan zgodno smješten stup.

Osmi studenog uvečer, približno u vrijeme kada je bomba trebalo da eksplodira, njegovi suučesnici odvezli su ga na švicarsku granicu, dali mu

izvjesnu sumu novca i — što je zanimljivo — razglednicu sa slikom unutrašnjosti pivnice na kojoj je stup u koji je postavio bombu bio označen križem. Međutim, umjesto da mu pomognu da prijeđe granicu — i to je, izleda, najviše iznenadilo ne naročito inteligentnog momka — njegovi suradnici su dopustili da ga uhapsi Gestapo, s novcem i razglednicom u džepu. U Gestapou su ga kasnije nagovorili da na suđenju, na kome će figurirati kao glavna ličnost, optuži Besta i Stevensa.[57]

Suđenje nikad nije održano. Sada nam je poznato da se Himmler, iz razloga koje je sam najbolje znao, nije usudio održati suđenje. Također nam je poznato — sada — da je Elser bio zatočen u koncentracionom logoru Sachsenhausen, a zatim u Dachau i da su ondje — vjerojatno po izričitom Hitlerovom naređenju, koji je lično mnogo profitirao od atentata — s njim postupali relativno humano, s obzirom na okolnosti. Himmler ga je, međutim, držao na oku do posljednjeg časa. Nije htio da stolar preživi rat i ispriča svoju priču. Kratko vrijeme prije završetka rata, 16. travnja 1945. godine, Gestapo je objavio da je Georg Elser poginuo prilikom bombardiranja logora od strane savezničkih aviona prethodnog dana. Sad znamo da ga je ubio Gestapo.[58]

HITLER GOVORI SVOJIM GENERALIMA

Izbjegavši atentat, ili udesivši da tako izgleda, i suzbivši prkos svojih generala, Hitler se mogao ponovo posvetiti planovima za veliki napad na zapadu. Dvadeseti studenog izdao je Direktivu br. 8 za vođenje rata u kojoj je naredio održavanje stalnog »stanja pripravnosti« kako bi »povoljni vremenski uvjeti mogli biti smjesta iskorišteni«, i iznio planove na uništenje Holandije i Belgije. Osim toga, da bi ulio hrabrosti malodušnima i razbuktao u njima vatru neophodnu, po njegovom mišljenju, u predvečerje velikih bitaka, sazvao je 23. studenog u podne u kancelariji Reicha sve komandujuće generale i generalštabne oficire.

Ovaj tajni Hitlerov govor najvišim oficirima oružanih snaga predstavlja zaista izvanredno informativan dokument. Pronađen je u arhivu OKW otkrivenom od strane Saveznika u Flensburgu u obliku bilješki nekog neidentificiranog sudionika.[59]

Cilj ove konferencije (počeo je Hitler) jest da steknete uvid u svijet misli koje me vode pred licem budućih događaja, i da vas obavijestim o

svojim odlukama.

U njegovim mislima pomiješale su se prošlost, sadašnjost i budućnost. Progovorio je, u tom zatvorenom krugu, s brutalnom otvorenošću i velikom elokvencijom, i dao izvanredan rezime svega što se kuhalo u njegovu izvitoperenom, ali plodnom mozgu, predviđajući s neumoljivom preciznošću tokove budućih događaja. Teško je, međutim, i zamisliti da je bilo tko od onih koji su ga slušali mogao gajiti ikakve sumnje u to da je čovjek koji drži u svojim rukama sudbinu Njemačke — pa i svijeta — nešto drugo nego opasan megaloman.

Imao sam jasnu viziju vjerojatnog toka historijskih događaja (rekao je govoreći o počecima svoje borbe) i čvrstu volju potrebnu za donošenje brutalnih odluka ... Kao posljednji faktor moram, uz svu skromnost, navesti vlastitu ličnost, kao nezamjenjivu. Mene ne može zamijeniti ni vojnik ni civil. Pokušaji atentata mogu se ponoviti. Uvjeren sam u snagu svog intelekta i odlučnost... Nitko nikad nije postigao ono što sam postigao ja ... Doveo sam njemački narod do vrhunca, pa ako nas svijet danas i mrzi ... Sudbina Reicha zavisi samo od mene. I ja ću prema tome i postupati.

Predbacio je generalima njihove sumnje u trenucima donošenja »teških odluka« da Njemačka istupi iz Društva naroda, da se uvede opća vojna obaveza, da se okupira Rajnska oblast, da se podignu utvrđenja, okupira Austrija. »Broj ljudi koji su pokazali neograničeno povjerenje u mene veoma je malen,« rekao je.

»Slijedeći korak,« izjavio je, opisujući svoja osvajanja s cinizmom za koji je šteta da ga Chamberlain nikad nije čuo, »bile su Češka, Moravska i Poljska.«

> Meni je od prvog trenutka bilo jasno da se ne mogu zadovoljiti teritorijem sudetskih Nijemaca. To je bilo samo djelomično rješenje. Donio sam odluku da umarširamo u Češku. Slijedilo je uspostavljanje Protektorata i tako je stvorena baza za osvajanje Poljske. U to vrijeme, međutim, još nisam bio načisto s tim treba li najprije da krenem na istok a onda na zapad, ili obratno. Pritisak događaja doveo je najprije do rata s Poljskom. Netko bi me mogao optužiti da želim ratovati i samo ratovati. Ja u borbi vidim sudbinu svih bića. Nitko ne može izbjeći da se bori ako ne želi da bude uništen.
>
> Brojno povećanje (njemačkog) naroda zahtijeva veći *Lebenaraum.* Moj cilj je stvaranje racionalnog odnosa između broja ljudi i prostora na

> kome žive. Od toga treba da počne borba. Nijedan narod ne može izbjeći da se prihvati rješavanja tog problema. U suprotnom, mora se pokoriti i postepeno propasti ... Tu ne može pomoći nikakvo sračunato taktiziranje: rješenje može donijeti samo mač. Narod koji ne može prikupiti snagu da se bori mora se povući...

Nedostatak svih njemačkih vođa u prošlosti, rekao je Hitler, uključujući Bismarcka i Moltkea, bila je »nedovoljna čvrstina. Rješenje se može ostvariti samo napadom na drugu zemlju u najpovoljnijem trenutku.« Izbjegavanje da se to učini dovelo je 1914. godine »do rata na više frontova. Nije donijelo rješenje problema.«

> Danas se (nastavio je Hitler) piše drugi čin ove drame. Prvi put u toku šezdeset sedam godina nismo prisiljeni da vodimo rat na dvije fronte ... Nitko, međutim, ne zna koliko će to potrajati... U suštini, ja nisam organizirao oružane snage da ne napadaju. Odluka da napadnem bila je uvijek prisutna u meni.

Razmišljanja o postojećoj blagodati ratovanja na jednom frontu dovela su Führera do pitanja Rusije.

> Rusija trenutno ne predstavlja opasnost. Oslabljena je svojim mnogobrojnim unutrašnjim problemima. Osim toga, imamo pakt s Rusijom. Paktovi, međutim, vrijede samo dok služe određenoj svrsi. Rusija će ga se pridržavati dokle god bude sama smatrala da joj je od koristi... Rusija još uvijek ima svoje dalekosežne ciljeve, prije svega učvršćenje svog položaja na Baltiku. *Rusiji se možemo suprotstaviti tek kad budemo imali slobodne ruke na zapadu.*

Što se tiče Italije, sve zavisi od Mussolinija, »čijom se smrću može sve izmijeniti... Kao i Staljinova smrt, i smrt Ducea može se nas dovesti u opasnu situaciju. A kako lako može državnik izgubiti život, i sam sam nedavno imao prilike da se uvjerim.« Po Hitlerovu mišljenju, Sjedinjene Države nisu još postale opasne — »zbog zakona o neutralnosti« — a ni njihova pomoć Saveznicima ne predstavlja neki značajan faktor. Ipak, vrijeme radi za neprijatelja. »Sad je povoljan trenutak; za šest mjeseci možda više neće biti.« Zato je

> moja odluka neopoziva. Napast ću Francusku i Englesku u najpovoljnijem trenutku, što prije. Kršenje neutralnosti Belgije i Holandije potpuno je beznačajna stvar. Kad pobijedimo, nitko neće za

to pitati. Nećemo se pravdati zbog kršenja neutralnosti na onako idiotski način kao 1914. godine.

Ofenziva na zapadu, rekao je Hitler svojim generalima, »neće predstavljati izoliranu akciju nego kraj svjetskog rata. Njom neće biti riješeno samo jedno pitanje nego će se rješavati o postojanju ili nepostojanju naroda.« Zatim je prešao na završni dio govora.

Neka nas bodri duh velikih ljudi naše povijesti. Sudbina od nas ne traži više nego što je tražila od velikih ličnosti njemačke historije. Dok živim, mislit ću samo na pobjedu svog naroda. Neću se ustezati ni od čega i uništit ću svakoga tko mi se suprotstavi ... Želim uništiti neprijatelja.

Bio je to veoma rječit govor i, koliko je poznato, ni jedan od prisutnih generala nije se javio da bi izrazio sumnje koje su dijelili gotovo svi vojni komandanti u pogledu uspjeha ofenzive poduzete u to vrijeme, ili postavio pitanje koliko je moralno napasti Belgiju i Holandiju, neutralnost i granice kojih je njemačka vlada svečano garantirala. Prema izjavama nekih od prisutnih generala, Hitlerove primjedbe o nedostatku borbenog duha u najvišim strukturama armije i Generalštaba bile su mnogo žešće nego što je to navedeno u nađenim bilješkama.

Kasnije istog dana, u šest poslije podne, nacistički vođa ponovo je pozvao Brauchitscha i Haldera i prvom od njih — načelnik Generalštaba ostao je čekati pred vratima Führerova ureda kao kažnjeni dječak — održao oštru prodiku o »zossenskom duhu«. Vrhovna komanda kopnene vojske (OKH) zaražena je »defetizmom«, optuživao je Hitler, a Halderov generalštab »zauzeo je krut stav koji mu onemogućava da surađuje s Führerom«. Smrvljeni Brauchitsch, prema vlastitoj izjavi, danoj mnogo kasnije, pred sudom u Nürnbergu, ponudio je Führeru ostavku, ali je ovaj to odbio napomenuvši mu strogo, kako je to komandant kopnene vojske kasnije rekao, da »mora izvršiti svoju dužnost i obaveze kao svaki drugi vojnik«. Te večeri Halder je stenografski zapisao u svoj dnevnik: »Dan krize!«[60]

Dvadeset treći studenog 1939. godine predstavlja historijski datum po mnogo čemu. Tog dana Hitler je konačno i odlučno trijumfirao nad Vrhovnom komandom kopnene vojske, koja je u prvom svjetskom ratu potisnula cara Wilhelma Drugog u pozadinu i preuzela ulogu najvišeg organa vlasti, vojne i političke. Od tog dana nadalje nekadašnji austrijski

kaplar učvrstio je u sebi uvjerenje da su njegove ne samo političke nego i vojne procjene neusporedivo pouzdanije od onih koje mogu dati njegovi generali, pa je prestao slušati njihove savjete i zabranio bilo kakvu kritiku — što je na kraju dovelo do katastrofalnih posljedica za sve zajedno.

»Brana je provaljena,« rekao je Brauchitsch pred sudom u Nürnbergu opisujući događaje od 23. studenog. »Rupa je kasnije zatvorena, ali nikad nije potpuno zakrpljena.«

Osim toga, propovijed što ju je Hitler održao generalima tog jesenjeg dana potpuno je ugušila svaku nadu što su je Brauchitsch i Halder eventualno još gajili, ma koliko neznatna bila, da će svrgnuti nacističkog diktatora. Upozorio ih je da će »uništiti« svakoga tko mu se nađe na putu, a Halder tvrdi kako je Hitler posebno naglasio da će »brutalnom silom« suzbiti svaku opoziciju u Generalštabu. Halder, bar u tom trenutku, nije bio čovjek koji ne bi pokleknuo pred tako strašnim prijetnjama. Kad ga je četiri dana kasnije, 27. studenog, posjetio general Thomas, na inzistiranje Schachta i Popitza, i počeo nagovarati da zajedno s Brauchitschem poduzme akciju protiv Führera (»Hitler mora biti uklonjen!« rekao je Thomas, prema Halderovu sjećanju), načelnik Generalštaba ga je podsjetio na sve »poteškoće«. Nije još bio siguran, rekao je, da bi Brauchitsch zaista »uzeo aktivnog udjela u državnom udaru«.[61]

Nekoliko dana kasnije Halder je naveo Gördeleru niz najapsurdnijih razloga zbog kojih treba odustati od planova za svrgavanje nacističkog diktatora. Hassell ih je zabilježio u svom dnevniku. Pored činjenice da se »pobune ne dižu kada je vojska suočena s neprijateljem«, Halder je, prema Hassellu, dodao i slijedeće: »Hitleru treba pružiti i ovu posljednju priliku da oslobodi njemački narod od robovanja engleskom kapitalizmu ... Nema druge velike ličnosti... Opozicija još nije dovoljno sazrela ... Ne možemo se pouzdati u mlađe oficire.« Sam Hassell se obratio admiralu Canarisu, jednom od prvih zavjerenika, da on krene u akciju, ali nije postigao ništa. »On se odrekao nade da će generali pružiti otpor,« zapisao je bivši ambasador u svoj dnevnik 30. studenog, »i smatra da je uzaludno bilo šta pokušavati u tom smislu.« Nešto kasnije Hassell je zabilježio da »Halder i Brauchitsch nisu ništa drugo do Hitlerovi lakaji«.[62]

NACISTIČKI TEROR U POLJSKOJ: PRVA FAZA

Nedugo poslije njemačkog napada na Poljsku, u mom dnevniku počele su se pojavljivati bilješke o nacističkom teroru u osvojenoj zemlji. Kasnije se saznalo da su slične bilješke ispunile još mnoge dnevnike. Devetnaesti listopada Hassell navodi kako je saznao za »potresne vijesti o okrutnostima SS-odreda, naročito prema Židovima«. Nešto kasnije povjerio je svom dnevniku priču koju mu je ispričao jedan Nijemac, zemljoposjednik iz okoline Poznana.

Posljednje što je ondje vidio bio je ovakav prizor: pijani partijski funkcioner naređuje da se otvori zatvor, ubija iz pištolja pet prostitutki i pokušava da siluje druge dvije.[63]

Osamnaesti listopada Haider je zapisao u svoj dnevnik glavne točke razgovora što ga je vodio s generalom Eduardom Wagnerom, načelnikom službe opskrbe, koji je istog dana konferirao s Hitlerom o budućnosti Poljske. Ta budućnost izgledala je prilično crna.

> Ne namjeravamo ponovno izgrađivati Poljsku ... bar ne da bude uzorna država prema njemačkim standardima. Poljskoj inteligenciji treba onemogućiti da se nametne kao vodeća klasa. Potrebno je zadržati nizak životni standard. Jeftino roblje ...
>
> Treba izazvati potpunu dezorganizaciju! Reich će generalnom guverneru staviti na raspolaganje sva sredstva potrebna da se ovaj satanski plan provede u djelo!

Reich je to i učinio.

Sada je, na osnovi zaplijenjenih njemačkih dokumenata i svjedočenja na suđenjima u Nürnbergu, moguće dati sažet pregled početka nacističkog terora u Poljskoj. Bila je to samo predigra svih onih užasnih, stravičnih nedjela što će ih Nijemci počiniti u svim pokorenim zemljama. Međutim, od početka do kraja u Poljskoj je bilo gore nego drugdje. Barbarstvo nacista dostiglo je tu upravo neshvatljive dubine.

Neposredno prije početka napada na Poljsku, Hitler je na konferenciji u Obersalzbergu održanoj 22. kolovoza rekao svojim generalima da će se dogoditi stvari »koje njemačkim generalima neće biti po ukusu«, i upozorio ih je da se »ne miješaju u takve stvari nego da se posvete isključivo obavljanju svojih vojničkih dužnosti«. Znao je o čemu govori. I u Berlinu i u Poljskoj pisac ove knjige bio je upravo zasut izvještajima o nacističkim

masakrima. Generali također. Deseti rujna, dok su još vojne operacije bile u punom jeku, Halder je zapisao u svoj dnevnik primjer o kome se ubrzo naveliko pričalo u Berlinu. Nekoliko baraba, pripadnika jedne artiljerijske SS-regimente, natjerali su pedeset Židova da čitav dan rade na popravku nekog mosta, a onda ih otjerali u sinagogu i — kako je to zabilježio Halder — »masakrirali«. Čak je i general von Küchler, komandant Treće armije, koji će kasnije pokazati da nema baš mnogo skrupula, odbio da potvrdi blage kazne što ih je ubojicama izrekao vojni sud — godinu dana zatvora — kao neprimjerene djelu. Ali vrhovni komandant kopnene vojske, Brauchitsch, potpuno je ukinuo kazne, doduše tek nakon

Himmlerove intervencije, opravdavajući to »općom amnestijom«.

Njemačkim generalima, koji su sebe smatrali dosljednim kršćanima, čitava ta situacija bila je vrlo neugodna. Dvanaesti rujna, prilikom sastanka s Keitelom u Führerovu vlaku, admiral Canaris je protestirao zbog okrutnosti počinjenih u Poljskoj. Načelnik OKW, nepopravljivi poltron, kratko mu je odgovorio da je »Führer o toj stvari već donio odluku«. Ako armija ne želi »da sudjeluje u tim događajima, morat će prihvatiti SS i Gestapo kao rivale« — to jest, morat će se pomiriti s postavljanjem komesara SS u svaku jedinicu »da obavljaju zadatke istrebljivanja«.

Upozorio sam generala Keitela (zapisao je Canaris u svoj dnevnik, koji je predočen sudu u Nürnbergu) da mi je poznato da se u Poljskoj pripremaju mnogobrojne egzekucije i da će se na udaru naći prvenstveno plemstvo i svećenstvo. Za ta nedjela svijet bi jednom mogao prebaciti odgovornost na Wehrmacht.[64]

Himmler je bio previše lukav a da bi dopustio generalima da se izvuku od odgovornosti. Devetnaesti rujna Himmlerov prvi pomoćnik Heydrich posjetio je Vrhovnu komandu kopnene vojske i upoznao generala Wagnera s planovima SS u vezi s »čišćenjem (poljskih) Židova, inteligencije, svećenstva i plemstva«. Svoje reagiranje na te planove, o kojima ga je obavijestio Wagner, Haider je zabilježio u svom dnevniku slijedećim riječima:

Armija inzistira na tome da se »čišćenje« odloži dok se vojska ne povuče i zemlja ne preda na upravljanje civilnoj administraciji. Početak prosinca.

Ova kratka bilješka u dnevniku načelnika Generalštaba kopnene vojske predstavlja ključ za razumijevanje morala njemačkih generala. Oni nisu

namjeravali da se ozbiljno suprotstave »čišćenju« — to jest istrebljenju poljskih Židova, inteligencije, svećenstva i plemstva. Oni su naprosto tražili da se ono »odloži« dok se ne povuku iz Poljske i tako pobjegnu od odgovornosti. Trebalo je, razumljivo, voditi računa o javnom mišljenju u stranim zemljama. O tome je Halder slijedećeg dana, nakon duge konferencije s Brauchitschem o »čišćenju« u Poljskoj, zapisao u svoj dnevnik slijedeće:

Ne smije se dogoditi ništa što bi stranim zemljama pružilo mogućnost da otpočnu s propagandom o zvjerstvima Nijemaca, a koja bi se zasnivala na takvim incidentima. Katoličko svećenstvo! Vrlo nezgodno u ovo vrijeme.

Slijedećeg dana, 21. rujna, Heydrich je uputio Vrhovnoj komandi kopnene vojske kopiju svojih preliminarnih planova »čišćenja«. Kao prvi korak, predvidio je preseljenje svih Židova u gradove (gdje bi bilo lakše prikupiti ih radi likvidacije). »Konačno rješenje,« napisao je, može biti ostvareno tek nakon dužeg vremena i zato predstavlja »najstrožu tajnu«, ali svakom generalu koji je pročitao taj povjerljivi memorandum moralo je biti jasno da se pod »konačnim rješenjem« podrazumijeva istrebljenje.[65] Za dvije godine, kad dođe vrijeme da se plan provede u djelo, bit će to jedna od najstravičnijih šifri što su ih visoki njemački funkcioneri izmislili da prikriju jedan od najužasnijih nacističkih ratnih zločina.

Ono što je preostalo od Poljske nakon što je Rusija prigrabila svoj dio na istoku, a Njemačka formalno anektirala svoje nekadašnje provincije i još neke oblasti na zapadu, proglašeno je Führerovim dekretom od 12. listopada za *Generalgouvernement,* a za generalnog guvernera imenovan je Hans Frank. Seyss-Inquart, bečki kvisling, postavljen je za njegova zamjenika. Frank je bio tipičan primjer nacističkog intelektualnog gangstera. U stranku je stupio 1927. godine nedugo nakon što je diplomirao na pravnom fakultetu i ubrzo stekao reputaciju pravnog eksperta u pokretu. Bistar, energičan, poznavalac ne samo pravne nego i opće literature, ljubitelj umjetnosti a posebno glazbe, postao je, nakon što su nacisti preuzeli vlast, moćna ličnost u svojoj profesiji — najprije kao ministar pravosuđa Bavarske, zatim *Reichsminister* bez portfelja, predsjednik Akademije pravnih nauka i Društva njemačkih pravnika. Tamnoput, veseo, živahan čovjek, otac petoro djece, bio je do tog vremena najmanje odvratna osoba u najužem krugu oko Hitlera, jer su njegova inteligencija i kultura

zasjenjivale primitivni fanatizam u njemu. Ali iza maske civiliziranog čovjeka krio se hladnokrvan ubojica. Četrdeset dva sveska dnevnika što ga je vodio o svom životu i radu, podnesena sudu u Nürnbergu[66] predstavljaju jedan od najjezivijih dokumenata što su izronili iz mračnog svijeta nacizma, i prikazuju autora kao nemilosrdnog, okrutnog, bezobzirnog i krvožednog čovjeka. Nije, očigledno, propustio da zabilježi ni jednu od svojih barbarskih izjava.

»Poljaci će biti robovi njemačkog Reicha,« izjavio je prvog dana nakon što je primio novu dužnost. Kad je jednom prilikom čuo da je Neurath, »protektor« Češke, plakatima oglasio pogubljenje sedmorice čeških studenata, dao je i ovakav komentar, obraćajući se jednom nacističkom novinaru: »Kad bih ja naredio da se štampaju plakati za svaku sedmoricu strijeljanih Poljaka, sve poljske šume ne bi bile dovoljne za izradu papira za te plakate.«[67] Himmler i Heydrich dobili su od Hitlera zadatak da likvidiraju Židove. Frankov zadatak, pored toga da izvlači iz Poljske hranu, sirovine i robovsku radnu snagu, bio je da likvidira inteligenciju. Za ovu operaciju nacisti su smislili prekrasnu šifru »Izvanredna akcija pacifikacije« *(Ausserordenliche Befriedigungsaktion),* ili »AB akcija«, kako se kasnije obično govorilo. Franku je bilo potrebno prilično vremena da je pokrene. Tek u kasno proljeće slijedeće godine, kada je velika njemačka ofenziva na zapadu skrenula pažnju svjetske javnosti s Poljske, počela je da daje prve rezultate. Trideseti svibnja, kako se vidi iz Frankovog dnevnika, već se u govoru svojim suradnicima iz policije mogao pohvaliti primjetnim napretkom — da je lišeno ili će biti lišeno života »nekoliko tisuća« poljskih intelektualaca.

»Molim vas, gospodo,« rekao je, »da poduzmete sve mjere kako biste nam pomogli u ostvarenju ovog zadatka.« Dodao je, u povjerenju, da je to »Führerovo naređenje«. Hitler ga je, rekao je, izrazio ovim riječima:

> »Ljude sposobne da vode Poljsku treba likvidirati do posljednjeg. A one koji ih slijede... treba eliminirati kad na njih dođe red. Nema potrebe opterećivati Reich takvim problemima ... nema potrebe slati takve elemente u koncentracione logore Reicha.«

Treba ih ukloniti s puta, rekao je, na licu mjesta, u Poljskoj.[68]

Na tom sastanku, kako je to Frank zabilježio u svom dnevniku, načelnik tajne policije podnio je izvještaj o realizaciji zadatka.

»Izvanrednom akcijom pacifikacije,« rekao je, obuhvaćeno je u početku dvije tisuće muškaraca i nekoliko stotina žena. Većina njih već su »sumarno osuđeni« — nacistički eufemizam za »likvidirani«. U toku je privođenje druge grupe intelektualaca koji će također biti »sumarno osuđeni«. Na taj način bit će »pacificiran« najopasniji dio poljske inteligencije, ukupno »oko 3500 ljudi«.[69]

Frank nije zaboravljao ni Židove, iako mu je zadatak njihovog istrebljenja preoteo Gestapo. Razmišljanjima o tom problemu i vlastitim dostignućima posvetio je mnogo mjesta u svom dnevniku. Sedmi listopada 1940. godine zabilježio je govor što ga je tog dana održao pred jednim skupom nacista u Poljskoj, u kome je sumirao rezultate svojih jednogodišnjih napora.

> Dragi drugovi! ... Sve uši i Židove nisam mogao likvidirati za godinu dana. (»Smijeh u publici,« zabilježio je na tom mjestu.) Ali s vremenom, i ako mi u tome pomognete, ostvarit ćemo i taj cilj.[70]

Četrnaest dana prije Božića slijedeće godine Frank je u Krakowu, svojem sjedištu, zaključio sjednicu kabineta ovim riječima:

> Što se tiče Židova, želim vam sasvim otvoreno reći da ih se moramo riješiti na jedan ili drugi način... Gospodo, moram vas zamoliti da se oslobodite svakog osjećaja sažaljenja. Židove moramo uništiti.

Teško je, priznao je, »postrijeljati ili potrovati tri i pol milijuna Židova u *Generalgouvernementu,* ali mi ćemo već poduzeti mjere koje će, na kraju, dovesti do njihovog potpunog istrebljenja«. To njegovo predviđanje će se i ostvariti.[71]

Istjerivanje Židova i Poljaka iz domova u kojima su njihove porodice živjele generacijama počelo je čim su završene borbe u Poljskoj. Sedmi listopada, jedan dan nakon »mirovnog govora« u Reichstagu, Hitler je imenovao Himmlera za šefa nove organizacije — Komesarijata Reicha za jačanje njemačke nacije ili skraćeno RKFDV. Zadatak organizacije bio je da izvrši deportiranje Poljaka i prvenstveno Židova iz poljskih provincija priključenih

Njemačkoj i da na njihovo mjesto dovede Nijemce i *Volksdeutsche,* tj. pripadnike njemačke nacionalne manjine iz drugih zemalja, posebno one koji su bježali iz ugroženih baltičkih zemalja i drugih dijelova Poljske. Halder je saznao za taj plan četrnaest dana ranije i zabilježio u svoj dnevnik

da će »za svakog Nijemca naseljenog na ovim teritorijima dvojica dosadašnjih stanovnika biti protjerana u Poljsku«.

Deveti listopada, dva dana nakon što je prinio svoju najnoviju dužnost, Himmler je objavio dekret prema kome će 550.000 od ukupno 650.000 Židova što su živjeli u anektiranim poljskim provincijama, kao i svi Poljaci nepodobni za »asimilaciju«, biti preseljeni na teritorij Generalnog Guvernmana istočno od rijeke Visle. Za godinu dana iseljeno je i protjerano na istok 1,200.000 Poljaka i 300.000 Židova. Na njihovo mjesto doseljeno je, međutim samo 497.000 folksdojčera. Odnos što ga je predvidio Halder nešto je premašen — protjerana su tri Poljaka i Židova na svakog doseljenog Nijemca.

Zima 1939-1940. godine bila je izuzetno oštra, s mnogo snijega, čega se pisac ove knjige dobro sjeća, i prilikom »preseljenja« mrazevi i snježne vijavice odnijeli su više poljskih i židovskih života nego nacistička vješala i odredi za strijeljanje. Kao autoritativnu ličnost možemo citirati samog Himmlera. Obraćajući se pripadnicima gardijskih odreda SS *(S. S. Leibstandarte),* u ljeto nakon pada Francuske, povukao je paralelu između deportacija koje su njegovi ljudi počeli vršiti na istoku i onoga što je ostvareno na zapadu.

> ... U Poljskoj smo na mrazevima od minus četrdeset ispod nule morali preseljavati tisuće, desetine tisuća, stotine tisuća; morali smo biti dovoljno čvrsti — to treba da čujete, ali također odmah i da zaboravite — da strijeljamo tisuće najistaknutijih Poljaka ... Gospodo, u mnogim slučajevima lakše je ići u borbu na čelu jedinice nego pokoriti neprijateljski raspoloženo stanovništvo niskog kulturnog nivoa, vršiti egzekucije, deportirati ljude, savladavati rasplakane, histerične žene.[72]

Već 21. veljače 1940. godine *SS Oberführer* Richard Gluecks, načelnik Inspektorata koncentracionih logora, nakon što je obišao okolinu Krakowa, izvijestio je Himmlera da je pronašao »pogodnu lokaciju« za novi »karantenski logor« u Auschwitzu, pomalo zabačenom i močvarama okruženom gradiću od dvadeset tisuća stanovnika, u kome se pored nekoliko tvornica nalazila i nekadašnja austrijska konjička kasarna. Radovi su počeli smjesta i 14. lipnja Auschwitz je službeno otvoren kao koncentracioni logor za one poljske političke zatvorenike prema kojima su Nijemci željeli primijeniti posebno surov postupak. Logor će se, međutim, ubrzo pretvoriti u daleko jezivije mjesto. U međuvremenu direktori velikog

njemačkog kemijskog trusta I. G. Farben otkrili su u Auschwitzu »pogodnu« lokaciju za novu tvornicu sintetičkog benzina i gume. Tu bi se jeftina robovska radna snaga mogla upotrijebiti ne samo za izgradnju novih postrojenja nego i za rad u njima, kad budu puštena u pogon.

Radi upravljanja novim logorom i opskrbljivanja postrojenja I. G. Farben robovskom radnom snagom, u proljeće 1940. godine stigla je u Auschwitz odabrana grupa najbrutalnijih zločinaca u SS, među kojima i Josef Kramer, koji će britanskoj javnosti kasnije postati poznat pod nadimkom »Belsensko čudovište«, i Rudolf Franz Hoess, zločinac koji je zbog umorstva proveo pet godina u zatvoru — od punoljetstva, veći dio života proveo je najprije kao zatvorenik, zatim kao tamničar — i koji će se 1946. godine, sa četrdeset šest godina, u Nürnbergu hvalisati kako je u Auschwitzu organizirao likvidaciju dva i pol milijuna ljudi, ne računajći još pola milijuna onih koje je pustio da »podlegnu od gladi«.

Auschwitz će ubrzo postati najzloglasniji od svih *logora za uništavanje* — *Vernichtungslager* — koje treba razlikovati od *koncentracionih* logora u kojima su neki i preživjeli. Nije bez značaja za razumijevanje psihologije Nijemaca — čak i onih najuglednijih — pod Hitlerom, činjenica da je tako poznata firma, s međunarodnim renomeom, kakva je bila I. G. Farben, čiji su direktori bili cijenjeni kao vodeći poslovni ljudi u Njemačkoj i svi dojednog dobri kršćani, svjesno izabrala taj logor smrti kao pogodno mjesto za izbijanje profita.

TRVENJA MEĐU DIKTATORIMA

Osovina Rim—Berlin počela je škripati već prve ratne jeseni.

Oštre čarke izbile su na raznim nivoima, iz više različitih razloga: zbog odugovlačenja Nijemaca da otpočnu s evakuacijom folksdojčera iz talijanskog južnog Tirola, o čemu je postignut sporazum u lipnju; neizvršavanja njemačke obaveze da će isporučivati Italiji milijun tona ugljena mjesečno; neizvršavanje talijanske obaveze da, ignorirajući britansku blokadu, opskrbljuju Njemačku sirovinama preko svojih luka; egoističkog trgovanja Italije s Britanijom i Francuskom, uključujući prodaju ratnih materijala tim zemljama; sve otvorenijeg ispoljavanja protunjemačkih osjećaja od strane grofa Ciana.

Mussolini se, po običaju, čas zagrijavao, čas hladio, i ta njegova kolebanja Ciano je opisao u svom dnevniku. Deveti studenog Duce se našao

na mukama kako da sroči telegram kojim će čestitati Hitleru što je sretno izbjegao atentat.

> Htio je da bude srdačan, ali ne previše srdačan, jer se po njegovom mišljenju nijedan Talijan mnogo ne raduje činjenici što je Hitler izbjegao smrti — a najmanje od svih sam Duce.
>
> *20. studenog...* Za Mussolinija, pomisao na to da Hitler vodi rat i, što je još gore, da bi u tom ratu mogao pobijediti, potpuno je nepodnošljiva.

Dan nakon Božića Duce je izrazio »želju da Nijemci budu poraženi«, i naložio Cianu da u tajnosti obavijesti Belgiju i Holandiju da će biti napadnute. *Ciano je 2. siječnja prenio upozorenje belgijskom ambasadoru u Rimu i bilješku o tome unio u svoj dnevnik. Prema Weizsäckeru. Nijemci su uhvatili dva šifrirana telegrama kojima je ambasador informirao Bruxelles o talijanskom upozorenju i dešifrirali ih.*[73] Na Novu godinu, međutim, ponovo je govorio o stupanju u rat na strani Hitlera.

Glavni uzrok trvenju između dviju sila Osovine bila je prosovjetska politika Njemačke. Trideseti studenog 1939. godine sovjetska Crvena armija napala je Finsku i Hitler je bio prinuđen da proguta novo poniženje. Plativši gubitkom Baltika cijenu pakta sa Staljinom, prisiljen da žurno evakuira njemačke porodice koje su ondje živjele stoljećima, morao je sad javno opravdavati ničim isprovocirani napad Rusa na jednu malu zemlju, koja je održavala tijesne veze s Njemačkom i koja je ostala kao nezavisna država izvan Sovjetskog Saveza uglavnom zahvaljujući intervenciji regularnih njemačkih trupa 1918. godine.[74] Bila je to gorka pilula, ali on ju je progutao. Njemačka diplomatska predstavništva u inozemstvu, štampa i radio dobili su strogo naređenje da u svakoj prilici podržavaju sovjetsku agresiju i izbjegavaju izražavanje bilo kakvih simpatija prema Fincima. Za Mussolinija, prisiljenog da suzbija antinjemačko raspoloženje širom Italije, to je bila kap u prepunu čašu. Ubrzo nakon novogodišnjih praznika, 3. siječnja 1940, uputio je Führeru dugačko pismo u kome je pustio na volju svojim osjećajima. Nikad prije toga, a kasnije pogotovo, nije se Duce tako otvoreno obratio Hitleru niti je imao hrabrosti da mu dijeli tako oštre i neugodne savjete.

Mussolini je napisao kako je »duboko uvjeren« da Njemačka, čak ni uz pomoć Italije, ne može Britaniju i Francusku »oboriti na koljena, pa ni izazvati razdor među njima. Vjerovati u to znači zanositi se iluzijama. Sjedinjene Države neće dopustiti totalni poraz demokracija«. Zbog toga,

sad kad je osigurao svoju istočnu granicu, zar je potrebno da »stavlja na kocku sve — uključujući režim — i žrtvuje cvijet njemačkih generacija« kako bi ih pokušao pobijediti? Mir se može ostvariti, predložio je Mussolini, ako Njemačka dopusti postojanje jedne »skromne, razoružane Poljske, koja je isključivo poljska. Ukoliko niste neopozivo odlučili da vodite rat do kraja,« dodao je, »vjerujem da bi stvaranje poljske države ... predstavljalo element presudan za vođenje rata i dovoljan uvjet za ostvarenje mira«.

Talijanskog diktatora najviše je, međutim, zabrinjavalo povezivanje Njemačke s Rusijom.

> ... Rusija je, zahvaljujući ratu, profitirala u Poljskoj i na Baltiku, a da nije ispalila nijednog metka. Ja vam, međutim, kao rođeni revolucionar, kažem da principe vaše revolucije ne smijete trajno žrtvovati taktičkim potrebama određenog političkog trenutka... Dužnost mi je da dodam da bi jedan daljnji korak u vašim odnosima s Moskvom imao katastrofalne reperkusije u Italiji...[75]

Mussolinijevo pismo je ne samo došlo kao upozorenje Hitleru na degeneraciju talijansko-njemačkih odnosa nego je pogodilo veoma ranjivu metu — Führerov medeni mjesec sa Sovjetskim Savezom, koji je počeo da ide na živce objema stranama. Hitleru je omogućio da otpočne rat i uništi Poljsku. Pružio mu je i druge prednosti. Zaplijenjeni njemački dokumenti otkrivaju, na primjer, jednu od najbolje čuvanih ratnih tajni — da je Sovjetski Savez pomagao Njemačkoj i na taj način što joj je stavio na raspolaganje luke na Arktiku, na Crnom moru i na Pacifiku, preko kojih je mogla uvoziti neophodne sirovine, uprkos britanskoj blokadi.

Deseti studenog 1939. godine Molotov je čak pristao da sovjetska vlada snosi transportne troškove za prijevoz te robe sovjetskim željeznicama.[76] Njemački brodovi, uključujući podmornice, mogli su se opskrbljivati gorivom i vršiti popravke u arktičkoj luci Teriberka, istočno od Murmanska. Molotov je smatrao da ova posljednja luka »nije dovoljno izolirana« dok je Teriberka »daleko pogodnija jer je zabačenija i u nju ne svraćaju strani brodovi«.[77]

U toku čitave jeseni i početkom zime 1939. godine između Moskve i Berlina vođeni su pregovori o povećanju međusobne trgovinske razmjene. Do kraja listopada sovjetske isporuke sirovina Njemačkoj, u prvom redu

žita i nafte, dostigle su prilično velik obujam, ali Nijemci su tražili još više. Postepeno su, međutim, naučili da su Rusi i u ekonomici, kao i u politici, lukavi i teški partneri. Prvi studenog feldmaršal Goring, veliki admiral Raeder i general-pukovnik Keitel, »nezavisno jedan od drugog« — kako je to zabilježio Weizsäcker — protestirali su kod Ministarstva vanjskih poslova zbog pretjeranih sovjetskih zahtjeva za isporukama ratnog materijala. Mjesec dana kasnije Keitel se ponovo žalio Weizsäckeru da ruski zahtjevi za isporuku njemačkih proizvoda, posebno alatnih strojeva za proizvodnju municije, »postaju sve obimniji i nerazumniji«.[78]

Ali Njemačka, ako je htjela da joj Rusija isporučuje hranu i naftu, morala je platiti robom koja je Moskvi bila potrebna. Blokadom izoliranom Reichu bile su ruske sirovine tako očajnički potrebne da je kasnije, 30. ožujka 1940. godine, u najkritičnijem času, Hitler naredio da se isporukama ratnog materijala Rusima da prioritet čak i nad isporukama njemačkim oružanim snagama.[79] *Nakon osvajanja Francuske, Belgije i Nizozemske, Göring je obavijestio generala Thomasa, načelnika ekonomskog odjeljenja OKW, da se »po Führerovoj želji isporuke Rusima izvršavaju točno samo do proljeća 1941. godine. Nakon toga.« dodao je, »neće nam biti u interesu da u potpunosti zadovoljavamo ruske zahtjeve«.*[80] U jednom trenutku Nijemci su na ime dospjelih isplata prepustili Rusima i nedovršenu tešku krstaricu *Lützow.* Nešto ranije, 15. prosinca, admiral Raeder je predložio da se Rusima, ako su spremni »da plate vrlo visoku cijenu«, prodaju nacrti *Bismarcka,* najvećeg bojnog broda (45.000 tona) koji je u to vrijeme građen u svijetu.[81]

Na pregovorima što ih je krajem 1939. godine vodila u Moskvi njemačka trgovinska delegacija, sudjelovao je lično Staljin. Njemački ekonomisti su zaključili da imaju posla s izuzetno prepredenim trgovcem. U zaplijenjenim arhivama *Wilhelmstrasse* nađeni su dugi i veoma detaljni zapisnici sa tri nezaboravna sastanka sa strašnim sovjetskim diktatorom, čije je poznavanje svih finesa poslovnih transakcija zapanjilo Nijemce. Staljina je, zaključili su, nemoguće blefirati ili prevariti, naprotiv, znao je veoma uporno da navaljuje i da se, kako je to napisao dr Schnurre, jedan od nacističkih pregovarača, u svom izvještaju Berlinu, »ponekad prilično rasrdi«. Sovjetski Savez, podsjetio je Staljin Nijemce, »učinio je vrlo velike usluge Njemačkoj (i) pružajući joj pomoć navukao sebi neprijateljstvo

drugih«. Zauzvrat očekuje izvjesno razumijevanje Berlina. Na jednom sastanku u Kremlju uoči Nove godine 1940,

> Staljin je nazvao cijene aviona potpuno neprihvatljivim. One su nekoliko puta veće od stvarnih cijena. Ako Njemačka ne želi da isporuči avione, on bi više volio da mu se to otvoreno kaže.

Na ponoćnom sastanku u Kremlju, 8. veljače

> Staljin je zahtijevao od Nijemaca da predlože razumne cijene, da ne pretjeruju s njima, kako se to ranije događalo. Kao primjere spomenuo je ukupnu cijenu aviona od 300 milijuna njemačkih maraka i njemačku procjenu vrijednosti krstarice *Lützow* na 150 milijuna maraka. Dobru volju Sovjetskog Saveza ne bi trebalo zloupotrebljavati.[82]

Jedanaesti veljače 1940. godine u Moskvi je konačno potpisan prilično zamršen trgovinski sporazum kojim je predviđena razmjena dobara u iznosu od najmanje 640 milijuna njemačkih maraka u toku narednih osamnaest mjeseci. Za toliko je povećana razmjena u iznosu od približno 150 milijuna maraka godišnje, na osnovi sporazuma sklopljenog u kolovozu prethodne godine. Rusija je, pored krstarice *Lützow* i planova *Bismarcka,* trebalo da, dobije teške brodske topove i drugu opremu kao i tridesetak najnovijih njemačkih borbenih aviona, uključujući tu i lovačke avione *Messerschmitt 109* i *110* i bombardere za obrušavanje *Junkers Ju 88.* Pored toga, Sovjetski Savez trebalo je da dobije strojeve za industriju nafte i elektroindustriju, lokomotive, turbine, generatore, diesel-motore, brodove, alatne strojeve i uzorke njemačkih topova, tenkova, eksploziva, opreme za kemijsko ratovanje itd.[83]

Arhiv OKW otkriva što su u toku prve godine dobili Nijemci — milijun tona cerealija, pola milijuna tona pšenice, 900.000 tona nafte, 100.000 tona pamuka, 500.000 tona fosfata, znatne količine drugih važnih sirovina i tranzit jednog milijuna tona sojinog sjemena iz Mandžurije.[84]

Nakon povratka u Berlin, dr Schnurre, ekonomski ekspert Ministarstva vanjskih poslova koji je s njemačke strane vodio trgovinske pregovore u Moskvi, sastavio je dug izvještaj o tome što je sve postigao za Reich. Rusija će, rekao je, ne samo opskrbljivati Njemačku toliko potrebnim sirovinama nego će joj, prema Staljinovom obećanju, »svesrdno pomagati« nastupajući kao »kupac metala i sirovina u trećim zemljama«.

> Sporazum (zaključuje Schnurre svoj izvještaj) predstavlja za nas širom otvorena vrata na istoku... Efekti britanske blokade bit će drastično umanjeni.[85]

To je bio jedan od razloga zašto je Hitler progutao pilulu, podržao sovjetsku agresiju na Finsku — veoma nepopularnu u Njemačkoj — i pomirio se s opasnošću koju je predstavljalo uspostavljanje sovjetskih vojnih i zrakoplovnih baza u tri baltičke zemlje (protiv koga bi one eventualno mogle biti korištene nego protiv Njemačke?). Staljin mu je pomagao da izdrži britansku blokadu. Još važnije od toga bilo je, međutim, to što mu je Staljin pružio mogućnost da vodi rat na jednoj fronti, da koncentrira sve svoje vojne snage na zapadu radi odlučnog udara na Francusku i Britaniju i osvajanja Holandije i Belgije, nakon čega — pa, Hitler je već rekao svojim generalima što ima na umu.

Već 17. listopada 1939. godine — borbe u Poljskoj tek što su bile okončane — Hitler je podsjetio Keitela na to da je poljski teritorij

> veoma važan za nas s vojnog gledišta kao isturena odskočna daska i područje strategijske koncentracije trupa. Zbog toga je željeznice, ceste i komunikacione kanale neophodno održavati u ispravnom stanju.[86]

Kako se povijesna 1939. godina približavala kraju, Hitler je počeo shvaćati, kako je to i rekao svojim generalima u memorandumu od 9. listopada, da se na sovjetsku neutralnost ne može vječno računati. Za osam mjeseci ili godinu dana, rekao je, stvari se mogu izmijeniti. A u govoru što im ga je održao 23. studenog, naglasio je da se Rusiji »možemo suprotstaviti tek kad budemo imali slobodne ruke na zapadu«. Ta misao nije ni na trenutak napuštala njegov nemirni um.

Sudbonosna godina otplovila je u povijest u čudnoj, čak i sablasnoj atmosferi. Iako je svijet bio u ratu, na kopnu nisu vođene borbe, a s neba teški bombarderi su bacali samo propagandne letke, i to još loše pisane. Samo na moru je bjesnio pravi rat. Podmornice su nastavljale žetvu britanskog i ponekad neutralnog brodovlja na okrutnom, ledenom sjevernom Atlantiku.

Na južnom Atlantiku *Graf Spee,* jedan od tri njemačka bojna broda, isplovio je iz svoje zone čekanja i za tri mjeseca potopio devet britanskih trgovačkih brodova, ukupne tonaže 50.000 brt. A onda, četrnaest dana prije prvog ratnog Božića, 14. prosinca 1939, njemačka javnost je s uzbuđenjem

dočekala vijesti o novoj pobjedi na moru objavljene krupnim naslovima u novinama i dramatičnim radio-biltenima. *Graf Spee,* javljeno je, stupio je prethodnog dana u borbu s tri britanske krstarice četiri stotine milja istočno od Montevidea i onesposobio ih za daljnju akciju. Oduševljenje se, međutim, ubrzo pretvorilo u zbunjenost. Tri dana kasnije štampa je objavila da je posada sama potopila bojni brod na ušću rijeke La Plata, ispred same urugvajske prijestolnice. Kakva je sad to pobjeda? Dvadeset prvi prosinca Vrhovna komanda ratne mornarice objavila je saopćenje da je komandant broda *Graf Spee,* kapetan bojnog broda Hans Langsdorff, »potonuo sa svojim brodom« i tako »kao ratnik i heroj ispunio svoju dužnost prema Führeru, njemačkom narodu i ratnoj mornarici«.

Nesretnom njemačkom narodu nije rečeno da su tri britanske krstarice, iako slabije naoružane, teško oštetile *Graf Spee,*[87] da je bio prisiljen da se skloni u Montevideo radi popravka, da mu je urugvajska vlada, u skladu s međunarodnim zakonima, dopustila da ostane u luci samo sedamdeset dva sata, što je bilo nedovoljno, da je »heroj«, kapetan Langsdorff, potopio brod ne usuđujući se da ponovo stupi u borbu s Britancima koji su ga tako teško oštetili i da se sam, umjesto da potone s brodom, dva dana kasnije ubio u hotelskoj sobi u Buenos Airesu. Nije mu, naravno, rečeno ni to da je Führer, kako je to general Jodl zabilježio u svom dnevniku 18. prosinca, bio »veoma ljut zbog potapanja broda *Graf Spee* bez borbe«, pozvao admirala Raedera i dobro ga izribao.[88]

> Dvanaesti prosinca Hitler je izdao novu strogo povjerljivu direktivu kojom je odgodio napad na zapadu, s tim da nova odluka neće biti donesena do 27. prosinca, i da se za »dan A« određuje kao prvi mogući datum 1. siječnja 1940. S obzirom na to, predložio je, vojnicima se mogu odobravati dopusti za Božić. Prema mom dnevniku, Božić, najsvečaniji dan u godini za Nijemce, prošao je te zime u Berlinu u prilično sumornom raspoloženju — poklona malo, hrana spartanska, muškarci daleko od svojih domova, ulice zamračene, roletne i zavjese spuštene. Svi su gunđali protiv rata i žalili se na nestašicu i hladnoću.

Hitler i Staljin izmijenili su božićne čestitke.

> Upućujem najbolje želje (telegrafirao je Hitler) za vašu ličnu sreću, kao i za sretnu budućnost naroda prijateljskog Sovjetskog Saveza.

Na što je Staljin odgovorio:

> Postoje svi uvjeti da prijateljstvo između naroda Njemačke i naroda Sovjetskog Saveza, zapečaćeno krvlju, ostane trajno i čvrsto.

U Berlinu, ambasador von Hassell je iskoristio blagdane da se posavjetuje sa svojim suučesnicima u zavjeri Popitzom, Gördelerom i generalom Bečkom, pa je 30. prosinca opisao u svom dnevniku najnoviji plan. Trebalo je

> da se izvjestan broj divizija dovede u Berlin »u tranzitu sa zapada na istok«. Nakon toga bi Witzleben došao u Berlin i rasformirao SS. Na osnovi te akcije Beck bi otišao u Zossen i preuzeo od Brauchitscha komandu nad armijom. Jedan liječnik bi proglasio Hitlera nesposobnim da dalje obavlja svoju dužnost, nakon čega bi kancelar bio stavljen u pritvor. Narodu bi bio upućen apel sa slijedećim tezama: sprečavanje daljnjih zločina SS-odreda, obnavljanje poštenja i kršćanskog morala, nastavljanje rata, ali spremnost za mir na razumnim osnovama...

Sve je to, međutim, bilo potpuno nerealno; samo prazna priča. »Zavjerenici« su, osim toga, bili tako zbunjeni da je Hassell u svom dnevniku posvetio dosta prostora razmišljanju treba li da ostave Göringa na njegovu položaju ili ne!

Säm Göring, zajedno s Hitlerom, Himmlerom, Goebbelsom, Leyem i drugim partijskim vođama, iskoristio je Novu godinu za objavljivanje bombastičnih proklamacija. »Führer je uvijek u pravu! Slušajte Führera!« uzviknuo je Ley. Führer je, sa svoje strane, objavio da za rat nije kriv on, nego da su rat počeli »židovski i kapitalistički ratni huškači«, i nastavio:

> Sjedinjeni u svojoj zemlji, ekonomski spremni i izvanredno opremljeni i naoružani, stupamo u najpresudniju godinu njemačke povijesti... Neka 1940. godina donese odluku. Ma šta se dogodilo, to može biti samo naša pobjeda.

Dvadeset sedmi prosinca ponovo je odložio početak ofenzive na zapadu »za najmanje četrnaest dana«. Deseti siječnja odredio je kao konačni datum 17. siječnja, »petnaest minuta prije izlaska sunca — 8.16 sati ujutro«. Ratno zrakoplovstvo trebalo je da počne *svoj* napad 14. siječnja, tri dana ranije, sa zadatkom da uništi neprijateljske aerodrome u Francuskoj, ali ne i u Belgiji i Holandiji. Dvije male neutralne zemlje trebalo je da ostanu u neizvjesnosti do posljednjeg trenutka.

Trinaesti siječnja, međutim, nacistički vojskovođa iznenada je ponovo odložio napad »zbog nepovoljne meteorološke situacije«. U zaplijenjenim

arhivima OKW početak ofenzive na zapadu se nakon toga ne spominje sve do 7. svibnja. Odgađanje napada 13. siječnja bilo je možda i posljedica lošeg vremena, ali sad nam je poznato da su u tome presudnu ulogu odigrale druge okolnosti — prinudno slijetanje specijalnog aviona *Luftwaffe* u Belgiji 10. siječnja i nova prilika za agresiju na sjeveru.

Deseti siječnja, istog dana kada je Hitler izdao naređenje da ofenziva na zapadu počne sedamnaestog, jedan njemački vojni avion koji je letio iz Münstera za Köln zalutao je u oblacima i bio prinuđen da sleti pored Mechelena-sur-Meuse u Belgiji. U njemu je bio major Helmut Reinberger, oficir na važnom položaju u štabu *Luftwaffe,* a u torbi je nosio kompletne planove, zajedno s kartama, za napad na zapadu. Kad su se belgijski vojnici približili avionu, major se sklonio u grmlje i zapalio sadržaj svoje torbe. Belgijski vojnici, kojima je to bilo sumnjivo, ugasili su vatru i pokupili ono što je ostalo od planova. U obližnjoj kasarni, kamo su ga odveli, Reinberger je očajnički zgrabio polusagorjele papire koje je belgijski oficir ostavio na stolu i bacio ih u naloženu peć. Belgijski oficir ih je, međutim, brzo opet izvukao.

Reinberger je preko ambasade u Bruxellesu odmah javio štabu *Luftwaffe* u Berlin da mu je uspjelo spaliti planove, od kojih su ostali »samo beznačajni fragmenti veličine dlana«. Ali u berlinskim štabovima vladalo je nezapamćeno uzbuđenje. Jodl je pozvan da smjesta izvijesti Hitlera o tome »što je neprijatelj mogao, a što nije mogao saznati«, a on to nije ni sam znao.« »Ako su neprijatelju pali u ruke svi dokumenti,« napisao je u svom dnevniku 12. siječnja, poslije razgovora s Führerom, »situacija je katastrofalna«. Iste večeri Ribbentrop je uputio »veoma hitan« telegram njemačkoj ambasadi u Bruxellesu, u kome je zahtijevao da se smjesta dostavi izvještaj o »uništenju kurirske torbe«. Trinaesti siječnja ujutro, prema Jodlovom dnevniku, Göring je razgovarao sa svojim zrakoplovnim atašeom u Bruxellesu, koji je zbog toga hitno doputovao u Berlin, i s visokim oficirima *Luftwaffe.* »Rezultat: sadržaj kurirske torbe zasigurno je spaljen,« zabilježio je Jodl.

Sve je to, međutim, bilo tapkanje u mraku, kako se jasno vidi iz Jođlovog dnevnika. U jedan sat poslije podne zapisao je: »Generalu Halderu preko telefona predano naređenje: prekinuti sve pokrete trupa.«

Istog dana, trinaestog, njemački ambasador u Bruxellesu poslao je u Berlin hitnu obavijest o masovnim pokretima belgijskih trupa, »što je

posljedica alarmantnih izvještaja dostavljenih belgijskom generalštabu«. Slijedećeg dana ambasador je uputio u Berlin još jednu »veoma hitnu« poruku: u Belgiji je stupila na snagu »Faza D«, stanje pripravnosti koje neposredno prethodi općoj mobilizaciji, i pozvana su pod zastavu još dva godišta. Do toga su, po njegovom mišljenju, doveli »izvještaji o pokretima njemačkih trupa u blizini belgijske i holandske granice, kao i sadržaj nesagorjelih ostataka dokumenata nađenih kod njemačkog zrakoplovnog oficira«.

Do večeri 15. siječnja sumnje visokih vojnih funkcionera u Berlinu da je major Reinberger zaista uništio kompromitantne dokumente, kako je tvrdio, još više su porasle. Dokumenti su »vjerojatno spaljeni«, zabilježio je Jodl nakon ponovnog savjetovanja o čitavom slučaju. Sedamnaesti siječnja, međutim, belgijski ministar vanjskih poslova Paul-Henri Spaak pozvao je njemačkog ambasadora i otvoreno mu rekao, kako je ovaj smjesta javio u Berlin, da su

> prilikom prinudnog slijetanja aviona 10. siječnja u ruke Belgijanaca pali dokumenti veoma neobične i ozbiljne prirode, koji predstavljaju nedvosmislen dokaz namjere da se izvrši napad na njihovu zemlju. Ne radi se o običnom operacionom planu nego o naređenju za napad razrađenom do najsitnijih detalja, u koji treba naknadno ubaciti vrijeme početka.

Nijemci nikad nisu sa sigurnošću utvrdili nije li Spaak naprosto blefirao. Na strani Saveznika — britanski i francuski štabovi dobili su kopije njemačkog plana — mnogi su bili skloni pretpostavci da su Nijemci »podmetnuli« te dokumente. Churchill tvrdi da se odlučno suprotstavljao takvoj interpretaciji, i žali se da u vezi s tim ozbiljnim upozorenjem nije poduzeto ništa. Sigurno je samo to da je Hitler 13. siječnja, dan nakon što je obaviješten o čitavom slučaju, odgodio napad i da je do proljeća, kada je došlo vrijeme za donošenje nove odluke, čitav strategijski plan iz temelja izmijenjen.[89]

Prisilno spuštanje aviona u Belgiji — i loše vremenske prilike — nisu, međutim, bili jedini razlozi za odgađanje napada. U Berlinu su u međuvremenu sazreli planovi za drzak napad na dvije druge male neutralne zemlje dalje na sjeveru i dobili prioritet. Dolazak proljeća, bar što se Nijemaca tiče, najavio je kraj smiješnog rata.

20.
OSVAJANJE DANSKE I NORVEŠKE

Najnoviji njemački agresivni plan nosio je sasvim nedužno ime *Weserübung* — »Vježba Weser«. Podrijetlo i razvoj tog plana su jedinstveni među mnogobrojnim planovima za slične neisprovocirane agresije, kojima je posvećeno toliko mjesta u ovoj knjizi, i sasvim različiti. Plan se nije, kao ostali, rodio u Hitlerovoj glavi nego je djelo jednog ambicioznog admirala i jednog smušenog nacističkog najamnika. Bila je to jedina njemačka vojna agresija u kojoj je odlučnu ulogu odigrala ratna mornarica. Bila je, osim toga, jedina kod koje je planiranje i koordinaciju akcija triju vidova oružanih snaga obavila OKW. U stvari, Vrhovna komanda kopnene vojske i Generalštab nisu bili niti konzultirani, na njihovo veliko nezadovoljstvo, a Göring nije bio uključen u akciju do posljednjeg trenutka. Ta gesta omalovažavanja strahovito je razbjesnila korpulentnog zapovjednika *Luftwaffe.*

Njemačka ratna mornarica već dugo je okretala pogled na sjever. Njemačka nije posjedovala direktan izlaz na prostrani ocean, i ta geografska činjenica ostala je neizbrisivo urezana u mislima njemačkih mornaričkih oficira još iz vremena prvog svjetskog rata. Čvrsta mreža što su je Britanci zategli preko uskog Sjevernog mora, od Shetlandskih otoka do obala Norveške, ojačana minskim poljima i patroliranjem brodova, blokirala je moćnu carsku flotu, ozbiljno ometala pokušaje podmornica da se probiju u sjeverni Atlantik i onemogućila plovidbu njemačkim trgovačkim brodovima. Njemačka *Hochseeflotte* (Flota otvorenog mora) nikad nije isplovila na otvoreno more. Britanska pomorska blokada ugušila je carsku Njemačku u prvom svjetskom ratu. Između dva rata, šačica njemačkih mornaričkih oficira koji su zapovijedali skromnom ratnom flotom svoje zemlje razmišljali su o tom iskustvu i toj geografskoj činjenici, i došli do zaključka da će u bilo kojem budućem ratu s Britanijom Njemačka morati pokušati da osvoji baze u Norveškoj i tako probije britansku liniju blokade preko Sjevernog mora, te omogući svojim nadvodnim i podvodnim jedinicama izlazak na prostrani ocean, čime bi Reich dobio priliku da okrene situaciju u svoju korist i ostvari efikasnu blokadu Velike Britanije.

Nije, prema tome, bilo nikakvo čudo što je ubrzo nakon izbijanja rata 1939. godine admiral Rolf Carls, treći oficir po rangu u njemačkoj ratnoj mornarici i neobično snažna ličnost, počeo zasipati admirala Raedera, kako je to ovaj zabilježio u svom dnevniku i kasnije posvjedočio u Nürnbergu, pismima u kojima je naglašavao »značaj zaposjedanja norveške obale od strane njemačkih trupa«.[90] Raedera nije trebalo mnogo nagovarati i 3. listopada, odmah nakon okončanja borbi u Poljskoj, uputio je Štabu ratne mornarice povjerljiv dopis u kome je postavio pitanje mogućnosti da Njemačka »zajedničkim pritiskom Rusije i Njemačke osigura baze u Norveškoj«. Konzultiran o stavu koji bi mogla zauzeti Moskva, Ribbentrop je odgovorio da je »s te strane moguće očekivati neograničenu podršku«. Raeder je saopćio svom štabu da o tim »mogućnostima« treba što prije obavijestiti Hitlera.

Deseti listopada, prilikom opširnog raporta o pomorskim operacijama, Raeder je sugerirao Führeru od kakve bi važnosti za Njemačku bilo zaposjedanje pomorskih baza u Norveškoj, ako je potrebno i uz pomoć Sovjetskog Saveza. Bilo je to — bar koliko se može saznati iz povjerljivih arhiva — prvi put da se ratna mornarica obratila tim prijedlogom samom Hitleru. Raeder tvrdi da je Führer »smjesta sagledao važnost norveškog problema«. Zatražio je od njega da mu ostavi svoj elaborat o tom predmetu i obećao da će o svemu dobro razmisliti. U to vrijeme, međutim, nacistički vojskovođa bio je previše zauzet planiranjem ofenzive na zapadu i savladavanjem neodlučnosti svojih generala.[91] Na Norvešku je vjerojatno potpuno zaboravio.[92]

Sjetio se nje tek nakon dva mjeseca — iz tri razloga.

Prvi razlog bio je dolazak zime. Njemačka je bila egzistencijalno zavisna od uvoza željezne rude iz Švedske. U prvoj ratnoj godini Nijemci su od petnaest milijuna tona potrebnih godišnje, jedanaest milijuna tona morali podmiriti uvozom. U toku toplih mjeseci, ta ruda je iz sjeverne Švedske transportirana kroz Botnički zaljev i preko Baltičkog mora u Njemačku, što nije predstavljalo nikakav problem čak ni u vrijeme rata, jer je britanskim podmornicama i ratnim brodovima bio onemogućen pristup u Baltičko more. U toku zime, međutim, plovidba tim putem bila je onemogućena zbog debelog leda. Za hladnih mjeseci, švedsku rudu trebalo je željeznicom prevoziti do norveške luke Narvika, a zatim brodovima duž obale Norveške u Njemačku. Gotovo čitavim putem njemački brodovi za

prijevoz rude mogli su ploviti unutar norveških teritorijalnih voda i tako izbjeći uništenju od strane britanskih ratnih brodova i bombardera.

Tako je neutralnost Norveške, kako je Hitler prilikom prvog razgovora ukazao mornarici, predstavljala prednost za Njemačku. Omogućavala joj je da bez ometanja od strane Britanije održava spasonosni krvotok — uvoz željezne rude.

U Londonu, Churchill, tada prvi lord admiraliteta, smjesta je sagledao tu činjenicu i već u prvim tjednima rata pokušao da od ministarskog kabineta isposluje odobrenje za polaganje mina u norveškim teritorijalnim vodama radi onemogućavanja transporta rude za Njemačku. Chamberlain i Halifax su, međutim, bili odlučno protiv povrede norveške neutralnosti pa je prijedlog — bar privremeno — odbijen.[93]

Napad Sovjetskog Saveza na Finsku 30. studenog 1939. iz temelja je izmijenio situaciju u Skandinaviji i veoma povećao njen strategijski značaj, kako za zapadne saveznike tako i za Njemačku. Francuska i Britanija počele su prikupljati u Škotskoj ekspedicioni korpus s namjerom da ga upute u pomoć hrabrim Fincima, koji su, suprotno svim predviđanjima, uporno i uspješno odbijali napade Crvene armije. Te snage su, međutim, mogle stići u Finsku samo preko Norveške i Švedske, i Nijemcima je odmah bilo jasno da će savezničke trupe, ako dobiju ili iznude prolaz kroz sjeverne oblasti dviju skandinavskih zemalja, zadržati, pod izgovorom osiguranja komunikacija, dovoljno snaga da u potpunosti prekinu snabdijevanje Njemačke švedskom željeznom rudom.[94] Osim toga, zapadni saveznici bi ugrozili Reich sa sjevera. Admiral Raeder je s pravom upozoravao Hitlera na tu opasnost.

Komandant njemačke ratne mornarice našao je u samoj Norveškoj dragocjenog saveznika u osobi majora Vidkuna Abrahama Lauritza Quislinga, čije će prezime ubrzo postati sinonim za izdajicu na gotovo svim jezicima svijeta.

VIDKUN QUISLING NASTUPA

Quisling je otpočeo život prilično časno. Rođen 1887. godine u seljačkoj obitelji, završio je vojnu akademiju kao prvi u klasi i sa nepunih trideset godina postavljen je za vojnog atašea svoje zemlje u Petrogradu. Za zasluge koje je stekao zastupajući britanske interese nakon prekida

diplomatskih odnosa s boljševičkom vladom. Velika Britanija ga je odlikovala ordenom *Commander (of the Order) of British Empire.* U to vrijeme bio je i probritanski i proboljševički raspoložen. Proveo je neko vrijeme u Sovjetskom Savezu kao pomoćnik Fridtjofa Nansena, slavnog norveškog istraživača i humaniste, dok je ovaj ondje boravio u dobrotvornoj misiji.

Mladi oficir norveške armije bio je tako impresioniran uspjesima komunista u Rusiji da je, kad se vratio u Oslo, ponudio svoje usluge Radničkoj stranci, koja je tada bila član Kominterne. Predložio je stranci da organizira »Crvenu gardu«, ali su funkcioneri Radničke stranke primili s nepovjerenjem i njega i njegov projekt i odbili ga. Poslije toga otišao je u drugu krajnost. Nakon što je 1933. godine razriješen dužnosti ministra obrane, koju je obavljao od 1931, osnovao je u svibnju slijedeće godine fašističku stranku pod nazivom *Nesjonal Samling* — Nacionalna unija. Ideologiju i taktiku preuzeo je od nacista koji su upravo bili došli na vlast u Njemačkoj. Ali nacizam na plodnom demokratskom tlu Norveške nije pustio korijenje. Quislingu nije uspjelo čak ni da bude izabran u parlament. Odbačen na izborima od strane vlastitog naroda, okrenuo se nacističkoj Njemačkoj.

U Njemačkoj je uspostavio kontakt s Alfredom Rosenbergom, smušenim službenim filozofom nacističkog pokreta, koji je između ostalog obavljao i dužnost načelnika Ureda na inozemne poslove stranke. Taj bukvan s Baltika, jedan od prvih Hitlerovih pokrovitelja, došao je zbog nečega do zaključka da suradnja s norveškim oficirom otvara pokretu nove, neslućene mogućnosti. Jedna od Rosenbergovih fiksnih ideja bilo je, naime, uspostavljanje velikog »Nordijskog carstva«, očišćenog od Zidova i drugih »nečistih« rasa, koje bi pod vodstvom njemačkih nacista zavladalo svijetom. Od 1933. godine nadalje održavao je stalne veze s Quislingom i zasipao ga svojim apsurdnim filozofskim i propagandnim spisima.

U lipnju 1939. godine, dok su se nad Evropom gomilali oblaci rata, Quisling je iskoristio svoj dolazak u Lübeck na skupštinu Nordijskog društva da zatraži od Rosenberga nešto više od ideološke podrške. Prema povjerljivim Rosenbergovim izvještajima, koji su podneseni sudu u Nürnbergu, Quisling je upozorio Rosenberga na opasnost koju bi predstavljala britanska kontrola nad Norveškom u slučaju rata, i prednosti koje bi Njemačka stekla okupacijom te zemlje. Tražio je konkretniju pomoć svojoj partiji i štampi. Rosenberg, pasionirani pisac dugih memoranduma,

uputio je na tu temu jedan memorandum Hitleru, jedan Göringu, a jedan Ribbentropu, ali ova trojica su ih, po svemu sudeći, ignorirali — »službenog filozofa« nitko u Njemačkoj nije naročito ozbiljno shvaćao. Säm Rosenberg je na kraju nekako uredio da dvadeset pet razbijača iz Quislingovih jurišnih odreda dođu u kolovozu u Njemačku na četrnaestodnevnu obuku.

U toku prvih mjeseci rata admiral Raeder — bar prema njegovoj izjavi u Nürnbergu — nije održavao nikakve veze s Rosenbergom, koga jedva da je i poznavao, niti s Quislingom za koga nikad nije čuo. Međutim, ubrzo nakon sovjetskog napada na Finsku, Raederu su počeli pristizati izvještaji od pomorskog atašea u Oslu, kapetana Richarda Schreibera, o predstojećem iskrcavanju Saveznika u Norveškoj. Obavijestio je o tome Hitlera 8. prosinca i otvoreno mu savjetovao: »Treba što prije okupirati Norvešku«.[95]

Ubrzo nakon, toga, Rosenberg je dostavio admiralu Raederu memorandum (bez datuma) »u vezi s posjetom tajnog savjetnika Quislinga — Norveška«. Norveški zavjerenik je stigao u Berlin i Rosenberg je smatrao da Raederu treba reći tko je on i kakve su mu namjere. Quisling, rekao je, ima mnogo simpatizera među oficirima na ključnim položajima u norveškoj armiji, i kao dokaz mu pokazao pismo što ga je nedavno bio primio od pukovnika Konrada Sundloa, komandanta garnizona u Narviku, u kome je ovaj nazvao norveškog premijera »tikvanom«, a jednog od njegovih vodećih ministara »starom ispičuturom«, i naglasio svoju spremnost da »žrtvuje svoj život za nacionalni preporod«. Kasnije, taj isti pukovnik Sundlo nije našao za potrebno da žrtvuje život braneći svoju zemlju od agresije.

U stvari, kako je Rosenberg izvijestio Raedera, Quisling je bio pripremio plan za državni udar. U Berlinu je sigurno naišao na simpatije jer je čitava stvar bila zamišljenja po uzoru na *Anschluss.* Izvjestan broj pripadnika Quslingovih jurišnih odreda trebalo je na brzinu obučiti u Njemačkoj »pod vodstvom iskusnih i odanih nacionalsocijalista, uvježbanih za takve operacije«. Učenici, kad se vrate u Norvešku, smjesta će zauzeti sve strategijske točke u Oslu

> dok će u isto vrijeme njemačka ratna mornarica iskrcati kontingente njemačke vojske na unaprijed dogovorenom mjestu, u nekom zaljevu u blizini Osla, kao odgovor na poziv upućen od strane nove norveške vlade.

Bilo je to doslovno ponavljanje taktike *Anschlussa,* s tim što bi ulogu Seyss-Inquarta igrao Quisling.

> Quisling nimalo ne sumnja (dodao je Rosenberg) da bi takav puč ... naišao na odobravanje onih krugova vojske s kojima održava veze ... Što se tiče kralja, vjeruje da bi ovaj to primio kao *fait accompli.*

Quislingove procjene broja njemačkih vojnika potrebnih za izvršenje ove operacije odgovaraju njemačkim procjenama.[96]

Admiral Raeder se sastao s Quislingom 11. prosinca. Sastanak je, preko Rosenberga, organizirao neki Viljam Hagelin, norveški biznismen, koji je zbog poslova najveći dio vremena provodio u Njemačkoj, obavljajući i dužnost glavnog Quislingovog predstavnika. Hagelin i Quisling rekli su Raederu dosta toga, a ovaj je to pedantno unio u povjerljivi mornarički arhiv.

> Quisling je izjavio ... da Britanci planiraju iskrcavanje u blizini Stavangera. a Christiansand bi bio pretvoren u britansku bazu. Sadašnjom norveškom vladom, kao i parlamentom i čitavom vanjskom politikom, upravlja poznati Židov Hambro (Carl Hambro, predsjednik *Stortinga,* norveškog parlamenta), veliki prijatelj Hore-Belishe... Detaljno je opisao opasnost što bi je britanska okupacija predstavljala po Njemačku...

Quisling je predložio da se britanska akcija preduhitri na taj način da se »neophodne baze stave na raspolaganje njemačkim oružanim snagama. U tom cilju na ključna mjesta (željeznica, pošta, komunikacije) u čitavom obalskom području već su postavljeni pouzdani ljudi.« On i Hagelin došli su u Berlin da bi uspostavili »čiste odnose s Njemačkom u budućnosti... Žele se posavjetovati o zajedničkim akcijama, prebacivanju trupa u Oslo itd«.[97]

Raeder je. kako je kasnije izjavio u Nürnbergu, bio istinski impresioniran i rekao je svojim posjetiocima da će razgovarati s Führerom i obavijestiti ih o rezulatatima. To je učinio odmah slijedećeg dana na sastanku kome su prisustvovali i Jodl i Keitel. Vrhovni komandant ratne mornarice (čiji je izvještaj na ovom sastanku nađen među zaplijenjenim dokumentima) obavijestio je Hitlera da je Quisling na njega ostavio »dojam veoma pouzdana čovjeka«. Zatim je iznio glavne Quislingove postavke, naglasivši njegove »dobre veze s oficirima norveške armije« i njegovu

spremnost »da preuzme vlast putem državnog udara i zatraži pomoć od Njemačke«. Svi prisutni su se suglasili da Njemačka ne može mirno promatrati kako Britanci okupiraju Norvešku, ali Raeder, iznenada postavši oprezan, nije propustio da istakne kako bi njemačka okupacija »sasvim prirodno izazvala oštre britanske protumjere ... a njemačka ratna mornarica još nije spremna da se nosi s njima duže vremena. U slučaju okupacije, to bi bila naša slaba točka«. S druge strane, Raeder je predložio da se OKW ovlasti da u suradnji s Quislingom planira pripreme i izvršenje okupacije bilo a) mirnim putem tj. pozivanjem njemačkih oružanih snaga od strane Norveške, bilo b) upotrebom sile.

Hitler trenutno nije bio spreman da ide tako daleko. Odgovorio je da najprije želi lično razgovarati s Quislingom »da bi formirao svoje mišljenje o njemu«.[98]

Učinio je to odmah sutradan, 14. prosinca. Dvojicu izdajica otpratio je u kancelarov ured lično Raeder. Iako nije pronađen nikakav zapis o ovim razgovorima*, Quisling je na njemačkog diktatora očigledno ostavio veoma povoljan dojam, kao i ranije na komandanta mornarice, jer je još iste večeri Hitler naredio OKW da u suradnji s Quislingom pristupi izradi preliminarnog plana operacije. *Nije, međutim, impresionirao njemačkog poslanika u Oslu. dra Curta Bräuera, koji je u toku prosinca dva puta upozorio da Quislinga »ne treba uzimati ozbiljno ... njegov utjecaj i izgledi su ... veoma mali«.*[99] *Poslanik će tu svoju iskrenost i odbijanje da prihvati Hitlerovu igru ubrzo skupo platiti.* Halder je saznao da plan treba da obuhvati i akciju protiv Danske.[100]

Hitler se šesnaesti i osamnaesti prosinca ponovo sastao s Quislingom, usprkos brigama što su mu zadavale loše vijesti o brodu *Graf Spee.* Taj poraz na moru povećao je, izgleda, njegovu opreznost u vezi s avanturom u Skandinaviji, čiji bi uspjeh zavisio prvenstveno od mornarice. Prema Rosenbergu, Führer je objasnio posjetiocu da bi »status Norveške koji bi nam najviše odgovarao bila ... potpuna neutralnost«. Međutim, ako se Britanci pripremaju za iskrcavanje u Norveškoj, Nijemci moraju tamo stići prije njih. U međuvremenu, stavit će Quislingu na raspolaganje financijska sredstva za suzbijanje britanske propagande i jačanje njegovog pronjemačkog pokreta. Početni iznos od 200.000 zlatnih maraka isplaćen je u siječnju, uz obećanje da će u naredna tri mjeseca biti isplaćivano po 10.000 funti sterlinga mjesečno, počevši od 15. ožujka.[101]

Nešto prije Božića Rosenberg je uputio u Norvešku specijalnog agenta, Hansa-Wilhelma Scheidta, sa zadatkom da pomogne Quislingu, a preko praznika nekoliko oficira na službi u OKW koji su bili upućeni u stvar počeli su rad na »Studiji sjever«, kako je plan u početku nazvan.

U ratnoj mornarici mišljenja su bila podijeljena. Raeder je bio uvjeren da će se Britanci u bliskoj budućnosti iskrcati u Norveškoj. Operaciono odjeljenje Štaba ratne mornarice nije dijelilo njegovo mišljenje i te razlike spominju se i u povjerljivom dnevniku Operacionog odjeljenja 13. siječnja 1940:

> Operaciono odjeljenje *ne vjeruje* da bi u bliskoj budućnosti moglo doći do britanske okupacije Norveške ... (Ono) također smatra da bi okupacija Norveške od strane Njemačke, ako ne postoji opasnost od britanske akcije, bila opasan pothvat.

Štab ratne mornarice je na osnovi toga zaključio »da bi *status quo* sigurno predstavljao najpovoljnije rješenje«, naglašavajući da bi to omogućilo daljnje korištenje norveških teritorijalnih voda za prijevoz rude »u potpunoj sigurnosti«.

Hitler je bio nezadovoljan i neodlučnošću mornarice i rezultatima »Studije sjever«, koju mu je OKW podnijela sredinom siječnja. Dvadeset sedmi siječnja naredio je Keitelu da izda strogo povjerljivu direktivu prema kojoj će daljnji rad na planu »Sjever« biti nastavljen »pod ličnim i neposrednim nadzorom« Führera. Za pripreme je zadužen sam Keitel. U OKW je oformljen mali radni štab sastavljen od po jednog predstavnika svakog od tri vida oružanih snaga, a operacija je dobila novu šifru *Weserübung*.[102]

Ovaj potez, po svemu sudeći, označava i kraj Führerove neodlučnosti u pogledu okupacije Norveške, ali, ako je u njegovim mislima ostao i najmanji trag sumnje, raspršio ga je incident do kojeg je došlo u norveškim vodama 17. veljače.

Pomoćni brod za opskrbu *Grafa Spee, Altmark,* provukao se nekako kroz britansku blokadu, ali ga je 14. veljače otkrio britanski patrolni avion u norveškim teritorijalnim vodama kako plovi prema jugu, prema Njemačkoj. Britanskoj vladi bilo je poznato da se na brodu nalazi tri stotine zarobljenih britanskih mornara s brodova što ih je potopio *Graf Spee.* Nijemci su ih prevozili u Njemačku kao ratne zarobljenike. Oficiri norveške mornarice površno su pregledali *Altmark,* ustanovili da na brodu nema zarobljenika,

da je nenaoružan, i dopustili mu da nastavi plovidbu za Njemačku. Ali Churchill, kome je bilo poznato pravo stanje stvari, lično je naredio da flotila britanskih razarača uplovi u norveške vode, presretne njemački brod i oslobodi zarobljenike.

Britanski razarač *Cossack,* pod komandom kapetana bojnog broda Philipa Viana, izvršio je zadatak u noći između petnaesti i šesnaesti veljače u fjordu Jösing, gdje je *Altmark* potražio utočište. Nakon borbe u kojoj je ubijeno četiri, a ranjeno pet Nijemaca, britanski desantni odred oslobodio je 299 mornara, koji su bili zatvoreni u skladištu i jednom praznom rezervoaru za naftu kako ih Norvežani ne bi otkrili.

Norveška vlada uputila je Britaniji oštar protest zbog te povrede njenih teritorijalnih voda, ali Chamberlain je u Donjem domu odgovorio da je Norveška sama prekršila međunarodne zakone dopuštajući da Nijemci prevoze britanske zarobljenike u njemačke logore kroz njene teritorijalne vode.

To je za Hitlera predstavljalo posljednju kap. Događaj je učvrstio njegovo uvjerenje da se Norvežani ne bi ozbiljno suprotstavili britanskim demonstracijama sile u njihovim vlastitim teritorijalnim vodama. Osim toga, bio je bijesan, kako je to Jodl zabilježio u svom dnevniku, što se članovi posade *Grafa Spee* na *Altmarku* nisu upornije borili — »nisu pružili otpor niti nanijeli ikakve gubitke Britancima«. Devetnaesti veljače, kako nam otkriva Jodlov dnevnik, Hitler je »energično postavio zahtjev« da se planovi operacije *Weserübung* dovrše. »Opremite brodove. Naredite jedinicama stanje pripravnosti,« rekao je Jodlu. Još uvijek se, međutim, nije znalo tko će rukovoditi pothvatom, pa je Jodl podsjetio Hitlera da bi već bilo potrebno imenovati generala i štab koji će voditi operaciju.

Keitel je za komandanta predložio oficira koji se borio u diviziji generala von der Goltza u Finskoj pred kraj prvog svjetskog rata, generala Nikolausa von Falkenhorsta, sada komandanta armijskog korpusa na zapadnom frontu, i Hitler, koji je pitanje zapovijedanja operacijom na sjeveru bio nekako smetnuo s uma, smjesta je naredio da ga pozovu. Iako je general vukao podrijetlo iz stare šleske vojničke porodice Jastrzembski, čije je prezime promijenio u Falkenhorst (njemački »jastrebovo gnijezdo«), Führer ga nije osobno poznavao.

Flakenhorst je kasnije, na saslušanju u Nürnbergu, opisao taj njihov prvi susret u kancelariji Reicha, 21. veljače ujutro, koji je imao i svoj

komični aspekt. Falkenhorst nije nikad ni čuo za operaciju »Sjever«, a i prvi put se našao pred nacističkim vojskovođom koji za njega, očigledno, nije bio bauk kao za sve ostale generale.

> Führer mi je ponudio da sjednem (pričao je u Nürnbergu), a onda zatražio da mu pričam o operacijama u Finskoj 1918. godine ... Rekao je: »Sjedite i pričajte mi kako je bilo,« i ja sam mu pričao.

Zatim smo ustali i on me je odveo do stola prekrivenog mapama. Rekao je:

> »... Vlada Reicha je obaviještena da Britanci pripremaju iskrcavanje u Norveškoj ...«

Falkenhorst je izjavio kako je stekao dojam da je na Führerovu odluku »da odmah provede plan u djelo« najviše utjecao incident s *Altmarkom.* General je. na svoje veliko iznenađenje, bio na licu mjesta postavljen za komandanta invazionih snaga. Kopnena vojska će mu, dodao je Hitler, staviti na raspolaganje pet divizija. Plan je kao prvi korak predviđao osvajanje glavnih norveških luka.

Nacistički vojskovođa zadržao je Falkenhorsta do podneva, a onda mu naredio da se ponovo javi u pet poslije podne s planovima za okupaciju Norveške.

> Izišao sam i kupio Baedekerov putni vodič (ispričao je Falkenhorst u Nürnbergu) da bih stekao izvjesnu sliku o Norveškoj. Nisam imao pojma... Zatim sam se vratio u hotel i bacio se na proučavanje bedekera. U pet sati ponovo sam otišao Führeru...[103]

Falkenhorstov plan, razrađen prema starom Baedekeru − planove koje je razradila OKW nikad nije vidio − bio je, razumljivo, prilično improviziran, ali Hitleru se, izgleda, svidio. U svaku od pet glavnih norveških luka − tj. u Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim i Narvik — trebalo je iskrcati po jednu diviziju. »Ništa pametnije nije se dalo učiniti,« pričao je Falkenhorst kasnije, »jer se radilo o velikim lukama«. Nakon što ga je upozorio da čuva tajnu i »požuri«, Hitler je dozvolio generalu da se udalji i smjesta baci na posao.

Brauchitsch i Halder, zauzeti pripremama za ofenzivu na zapadnom frontu, nisu o svemu tome znali praktično ništa sve dok se 26. veljače Falkenhorst nije obratio načelniku Generalštaba kopnene vojske sa zahtjevom da mu dodijeli neke jedinice, u prvom redu planinske, koje su

mu bile potrebne za izvođenje operacije. Halder se nije držao naročito susretljivo, bio je čak indigniran i zahtijevao je od Falkenhorsta da mu pruži više informacija o tome što se sprema i što mu je potrebno. »Führer i Brauchitsch o svemu tome nisu nikad izmijenili ni riječi!« žali se Halder u svom dnevniku. »Tu činjenicu treba zabilježiti za povijest ovog rata!«

Hitlera, koji je iz dubine duše prezirao generale starog kova, a posebno svog načelnika Generalštaba, nije, međutim, ništa moglo zadržati. Dvadeset deveti ožujka s oduševljenjem je odobrio Falkenhorstove planove, uključujući i zahtjev za dodjelu dviju planinskih divizija. Povrh svega je dodao da će za izvršenje operacije biti potrebno više trupa, jer želi »jake snage u Kopenhagenu«. Danska je definitivno unesena u spisak Hitlerovih žrtava; baze u toj zemlji bile su potrebne *Luftwaffe* za napad na Englesku.

Slijedećeg dana, 1. ožujka, Hitler je izdao službenu direktivu za operaciju »Vježba Weser«.

VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Razvoj situacije u Skandinaviji zahtijeva izvršenje svih potrebnih priprema za okupaciju Danske i Norveške. Cilj je operacije spriječiti učvršćenje Britanaca u Skandinaviji i na Baltiku, osigurati rudnike željezne rude u Švedskoj i proširiti polazne položaje naše ratne mornarice i zrakoplovstva za akcije protiv Britanije...

S obzirom na našu vojnu i političku premoć nad skandinavskim zemljama, snage angažirane u operaciji *Weserübung* bit će svedene na minimum. Brojčana slabost bit će nadoknađena smjelošću akcija i iznenađenjem.

U načelu, učinit ćemo sve što je u našoj moći da operacija poprimi karakter *mirne*okupacije, čiji je cilj oružana zaštita neutralnosti skandinavskih zemalja. Vladama će u trenutku početka operacije biti upućeni odgovarajući zahtjevi u tom smislu. Ako bude potrebno, ratna mornarica i zrakoplovstvo će demonstracijama potkrijepiti te zahtjeve. Ukoliko i pored toga naiđemo na otpor, on će biti skršen svim sredstvima koja nam stoje na raspolaganju... Prelazak danske granice i iskrcavanja u Norveškoj neophodno je potrebno izvršiti *istovremeno...*

Od najveće je važnosti da akcija bude *potpuno iznenađenje* za skandinavske zemlje i naše zapadne protivnike... Trupe treba upoznati

s njihovim konkretnim zadacima tek nakon što brodovi isplove iz luka...[104]

Te iste večeri, 1. ožujka, došlo je do prave »bure« u Vrhovnoj komandi kopnene vojske, piše Jodl, zbog Hitlerova zahtjeva za izdvajanje trupa za operaciju na sjeveru. Slijedećeg dana Göring se »izbjesnio« na Keitela i otišao da se požali Hitleru. Debeli feldmaršal bio je bijesan što je tajna tako dugo skrivana i od njega, i što je Luftwaffe stavljena pod Falkenhorstovu komandu. Našavši se pred ozbiljnim sukobom oko jurisdikcije, Hitler je 5. ožujka pozvao komandante triju vidova oružanih snaga u kancelariju Reicha kako bi zajednički izgladili spor, ali to nije bilo nimalo lako.

Feldmaršal (Göring) iskaljuje svoj bijes (zapisao je Jodl u svoj dnevnik) zbog toga što ga nitko nije pitao za mišljenje. Vodi glavnu riječ u diskusiji i pokušava dokazati da sve dosadašnje pripreme ne vrijede ništa.

Führer ga je smirio nekim sitnijim ustupcima i pripreme su nastavljene punom parom. Još 21. veljače, kako je to zabilježio u svom dnevniku, Halder je bio uvjeren da će napad na Dansku i Norvešku uslijediti tek pošto ofenziva na zapadu »dostigne izvjestan stupanj razvoja«. Sam Hitler nikako se nije mogao odlučiti kojoj od operacija da da prvenstvo, pa je 26. veljače postavio to pitanje u razgovoru s Jodlom. Jodl je bio mišljenja da operacije treba da se odvijaju potpuno nezavisno jedna od druge, a Hitler se suglasio da bude tako, »ako je ikako moguće«.

Treći ožujka donio je odluku da operacija »Vježba Weser« otpočne prije operacije *Fall Gelb* (šifra za ofenzivu na zapadu), i »veoma oštro« upozorio Jodla na »potrebu da se akcije u Norveškoj odvijaju brzo i odlučno«. U to vrijeme hrabroj ali brojno i po naoružanju neusporedivo slabijoj finskoj armiji zaprijetila je opasnost da bude potpuno pregažena od masovno koncentriranih ruskih snaga, i počeli su pristizati pouzdani izvještaji da se britansko-francuski ekspedicioni korpus sprema da isplovi iz baza u Škotskoj za Norvešku da bi, prebacivši se preko norveškog i švedskog teritorija, pritekao u pomoć Fincima.[105]

Ta opasnost bila je glavni povod Hitlerovoj žurbi.

Sovjetsko-finski rat iznenada je završen 12. ožujka time što je Finska prihvatila teške mirovne uvjete što su ih diktirali Rusi. Taj događaj toplo je

pozdravljen u Berlinu, jer je oslobodio Njemačku obaveze da podržava Ruse u nepopularnom ratu protiv Finaca i bar za izvjesno vrijeme prekinuo sovjetsko nadiranje na Baltiku, ali se Hitler istovremeno našao u neugodnom položaju s obzirom na vlastitu akciju u Skandinaviji. Okupaciju Danske i Norveške bilo je sad »teško obrazložiti«, kako je to Jodl napisao u svom dnevniku. »Sklapanje mira između Finske i Rusije,« zabilježio je 12. ožujka, »lišava Englesku, ali i nas, političke osnove za okupaciju Norveške«.

Hitler se, u stvari, bio sav posvetio traženju novog opravdanja. Trinaesti ožujka vjerni Jodl je zabilježio da Führer »još uvijek traži neko opravdanje«. Slijedećeg dana zapisao je: »Führer još nije odlučio kako da opravda 'Vježbu Weser'«. Da stvar bude još teža, admiral Raeder je počeo da se hladi. U njemu su se »javile sumnje da li još ima smisla povesti preventivni rat (?) protiv Norveške«.

Hitler je neko vrijeme oklijevao. U međuvremenu iskrsla su dva nova problema: (1) kakav stav zauzeti prema

Sumneru Wellesu, državnom podsekretaru Sjedinjenih Država, koji je prvi ožujka stigao u Berlin da kao izaslanik predsjednika Roosevelta izvidi mogućnosti za okončanje rata prije nego što počne krvoproliće na zapadu, i (2) kako smiriti zanemarenog, uvrijeđenog talijanskog saveznika. Hitler se još nije bio potrudio da odgovori na prkosno Mussolinijevo pismo od 3. siječnja, i odnosi između Berlina i Rima postali su primjetno hladniji. A sada je Sumner Welles došao u Evropu, po uvjerenju Nijemaca — što nije bilo sasvim bez osnove — da pokuša otkvačiti Italiju od škripave Osovine, ili je bar nagovoriti da ne stupa u rat na strani Njemačke ako se sukob nastavi. U Berlin su iz Rima stizala sve ozbiljnija upozorenja da je krajnje vrijeme da se učini nešto kako bi uvrijeđeni Duce ostao na liniji.

HITLEROV SASTANAK SA SUMNEROM WELLESOM I MUSSOLINIJEM

Slično Göringu i Ribbentropu, Hitler je o Sjedinjenim Državama imao krajnje maglovite predstave. *Primjeri čudnih Hitlerovih nazora u vezi sa Sjedinjenim Državama dani su u prethodnim poglavljima, ali među zaplijenjenim dokumentima Ministarstva vanjskih poslova nađen je jedan koji pruža sliku Führerovih nazora upravo u to vrijeme. Dvanaesti ožujka Hitler je dugo razgovarao s Colinom Rossom, njemačkim »ekspertom« za*

Sjedinjene Države, koji se prije kratkog vremena bio vratio s putovanja po Americi, gdje je držeći predavanja pokušavao da da svoj obol nacističkoj propagandi. Kada je Ross napomenuo da u Sjedinjenim Državama jačaju »imperijalističke tendencije«, Hitler je (prema stenografskim bilješkama dra Schmidta) upitao »da li te imperijalističke tendencije jačaju želju za Anschluss Kanade Sjedinjenim Državama i tako pridonose stvaranju protubritanskog raspoloženja«.

Treba, međutim, priznati da ni Hitlerovi savjetnici za američka pitanja nisu mnogo učinili da ovaj stekne jasnije poglede na čitavu stvar. Prilikom tog istog razgovora, pokušavajući da odgovori na Hitlerovo pitanje zašto je Amerika tako protunjemački nastrojena. Ross je između ostalog rekao i slijedeće:

»... Poseban faktor u toj mržnji prema Njemačkoj ... jest monstruozna moć Židova koji sa zaista fantastičnom vještinom i organizatorskom spretnošću rukovode borbom protiv svega što je njemačko i nacionalsocijalističko...

Colin Ross je zatim govorio o Rooseveltu i izrazio uvjerenje da njegovo neprijateljstvo prema Führeru izvire iz posve osobne zavisti i vlastite težnje za vlašću... Došao je na vlast iste godine kad i Führer i bio je prisiljen promatrati kako ovaj ostvaruje svoje velike planove, dok on. Roosevelt ... nije ostvario svoj cilj. I on teži diktaturi i njegove ideje su u tom pogledu veoma slične nacionalsocijalističkim. I upravo činjenica da je Führer ostvario svoje ciljeve, a on nije. upotpunjuje njegove patološke ambicije željom da na pozornici svjetske povijesti nastupi u ulozi Führerova suparnika...«

Pošto se Herr Colin Ross udaljio. Führer je primijetio da je Ross veoma inteligentan čovjek koji, očigledno, ima mnogo dobrih ideja.[106]

Njihova politika bila je, doduše, usmjerena na to da Amerika po mogućnosti ostane izvan sukoba, ali oni, kao i njihovi prethodnici u Berlinu 1914. godine, nisu naciju Jenkija uzimali ozbiljno čak ni kao potencijalnu vojnu silu. Još 1. listopada 1939. godine njemački vojni ataše u Washingtonu, general Friedrich von Boetticher, izvijestio je OKW u Berlinu da nema nikakvog razloga za zabrinutost u vezi s eventualnim upućivanjem američkih ekspedicionih snaga u Evropu. Prvi prosinca obavijestio je svoje vojne pretpostavljene u Berlinu da američko naoružanje naprosto ne odgovara potrebama »agresivne ratne politike«, i dodao da Generalštab u

Washingtons »za razliku od sterilne politike mržnje koju vodi State Department i impulsivne Rooseveltove politike — često zasnovane na precjenjivanju američke vojne moći — još uvijek ima razumijevanja za Njemačku i njeno vođenje rata«. U svom prvom izvještaju Boetticher je napomenuo da »Lindbergh i slavni pilot Rickenbacker« zagovaraju neangažiranje Amerike u ratu. Prvi prosinca, međutim, i pored niske ocjene američke vojne moći, on upozorava OKW da će »Sjedinjene Države, bez obzira na to, stupiti u rat ako zaključe da je ugrožena zapadna hemisfera«.[107]

Hans Thomsen, njemački otpravnik poslova u Washingtons činio je sve što je bilo u njegovoj moći da svom neupućenom ministru vanjskih poslova u Berlinu objasni neke činjenice o SAD. Osamnaesti rujna, dok su se borbe u Poljskoj bližile kraju, upozorio je *Wilhelmstrasse* da su »simpatije velike većine Amerikanaca na strani naših neprijatelja. Amerika je uvjerena da je Njemačka kriva za rat«. U istoj poruci upozorio je na fatalne posljedice koje'bi mogao imati pokušaj Nijemaca da izvode akcije sabotaže u Americi, i postavio zahtjev da se ne poduzimaju sabotaže »bilo kakve vrste«.[108]

Zahtjev, očigledno, nije ozbiljno shvaćen u Berlinu jer je 25. siječnja 1940. godine Thomsen telegrafirao u Berlin:

> Saznao sam da jedan Amerikanac njemačkog podrijetla, von Hausberger, i jedan njemački građanin, Walter, obojica iz New Yorka, planiraju akcije sabotaže u američkim tvornicama oružja po nalogu *Abwehra.* Von Hausberger navodno drži detonatore skrivene u svom stanu.

Thomsen je zahtijevao od Berlina da obustavi tu akciju, izjavljujući da

> nema sigurnijeg načina da se Amerika uvuče u rat od orijentacije na kurs akcije koja je već jednom, u svjetskom ratu, gurnula Ameriku u redove naših neprijatelja, a da, uzgred rečeno, nije ni najmanje omela rad ratne industrije Sjedinjenih Država.

Osim toga, dodao je, »niti jedan od tih ljudi nije ni u kojem pogledu podoban da djeluje kao agent Abwehra«.[109] Od studenog 1938. godine, kada je Roosevelt opozvao američkog ambasadora u Berlinu u znak protesta zbog organiziranog nacističkog pogroma Židova, niti jedna od zemalja nije u drugoj imala ambasadora kao predstavnika. Trgovinska razmjena svedena

je na beznačajno mali obujam, uglavnom zbog američkog bojkota, a onda je potpuno prekinuta zbog britanske blokade. Četvrti studenog 1939. godine, nakon glasanja u Senatu i Predstavničkom domu, ukinut je embargo za izvoz oružja, što je omogućilo Sjedinjenim Državama da opskrbljuju oružjem Saveznike. U takvoj atmosferi stalnog i sve bržeg pogoršavanja odnosa stigao je 1. ožujka 1940. godine u Berlin Sumner Welles.

Prethodnog dana, 29. veljače — bila je prijestupna godina — Hitler je učinio nešto neuobičajeno: izdao je tajnu »Direktivu za razgovore s gospodinom Sumnerom Wellesom«.[110] U njoj je zahtijevao »rezerviranost« s njemačke strane i preporučio da se »razgovori vode tako da po mogućnosti najviše govori sam gospodin Welles«. Zatim je u pet točaka dao osnovne smjernice svim visokim funkcionerima koji će primiti specijalnog američkog izaslanika. Osnovni njemački argumenti trebalo je da budu činjenice da nije Njemačka objavila rat Velikoj Britaniji i Francuskoj, nego je bilo obratno; da im je Führer u listopadu ponudio mir, ali je ponuda odbijena; da Njemačka nije mogla učiniti drugo nego prihvatiti izazov; da je ratni cilj Britanije i Francuske »uništenje njemačke države« pa Njemačka nije imala drugog izbora nego nastaviti rat.

> Diskusiju o konkretnim političkim pitanjima (zaključuje Hitler) kao što je pitanje buduće poljske države, treba izbjegavati ako je ikako moguće. U slučaju ako (on) pokrene pitanja te vrste, treba odgovoriti da o takvim stvarima odlučujem ja. Samo je po sebi razumljivo da ne dolazi u obzir nikakva diskusija o Austriji ili Protektoratu Češke i Moravske...
>
> Treba izbjegavati sve izjave koje bi se mogle interpretirati... tako da je Njemačka u bilo kojem pogledu zainteresirana za razgovore o mogućnostima zaključenja mira, bar u ovom trenutku. Zahtijevam, naprotiv, da se gospodinu Sumneru Wellesu ne pruži ni najmanji povod za sumnju u to da je Njemačka riješena da završi ovaj rat potpunom pobjedom...

Ne samo Ribbentrop i Göring nego i säm Führer doslovno su se držali direktive prilikom svojih odvojenih susreta s Wellesom, prvi, drugi i treći ožujka. Sudeći prema dugim zapisnicima o tim razgovorima što ih je vodio dr Schmidt (a koji su nađeni među zaplijenjenim dokumentima), američki diplomat, pomalo šutljiv i ciničan čovjek, morao je steći dojam da je stigao u ludnicu — ako je uopće mogao vjerovati svojim ušima. Svaki od

nacističke »velike trojke« bombardirao je sa svoje strane Wellesa groteskno izobličenom poviješću u kojoj je doslovno svaka činjenica bila fantastično iskrivljena, a čak i najjednostavnije riječi gubile su svaki smisao.[111] Hitler, koji je 1. ožujka izdao direktivu za *Weserübung,* primio je Wellesa slijedećeg dana i u razgovoru s njim inzistirao na tome da je ratni cilj Saveznika »uništenje Njemačke«, a njemački ratni cilj da je »mir«. Održao je gostu dugo predavanje o tome što je sve učinio da sačuva mir između Njemačke s jedne i Engleske i Francuske s druge strane.

> Neposredno prije izbijanja rata britanski ambasador je sjedio točno na mjestu gdje Sumner Welles sjedi sada, i Führer mu je iznio najznačajniju ponudu što ju je ikome dao u životu.

Sve te ponude Britanci su odbacili jer je Britanija postavila sebi za cilj da uništi Njemačku. Zato je Hitler izrazio uvjerenje »da će biti neophodno potrebno voditi rat do kraja ... borba na život i smrt predstavlja jedino rješenje«.

Nije zato nikakvo čudo što je Welles povjerio Weizsäckeru i ponovio Göringu, ako je Njemačka odlučila da oružjem izvojuje pobjedu na zapadu, da njegov dolazak u Evropu »nema nikakve svrhe ... i to je sve što može reći«.[112]

Iako je u svojim razgovorima s Nijemcima naglasio da će sve što čuje od evropskih državnika na tom putovanju povjeriti samo Rooseveltu, Welles je smatrao da može biti toliko indiskretan da kaže i Hitleru i Göringu kako je vodio »dug, konstruktivan i koristan« razgovor s Mussolinijem i kako Duce vjeruje »da još uvijek postoje šanse za ostvarenje čvrstog i trajnog mira u Evropi«. Ako talijanski diktator zaista tako misli, onda je, zaključili su Nijemci, nastupio krajnji čas da se razuvjeri. Mir *da,* ali tek nakon blistave njemačke pobjede na zapadu.

Hitlerovo otezanje s odgovorom na Mussolinijevo pismo od 3. siječnja ispunjavalo je Ducea sve većom gorčinom. U toku čitavog mjeseca ambasador Attolico se raspitivao kod Ribbentropa kada bi Duce mogao očekivati odgovor, ne propuštajući da napomene kako se odnosi Italije s Britanijom i Francuskom — čak i trgovinski — neprestano poboljšavaju.

Ta trgovina koja je obuhvaćala i prodaju ratnog materijala od strane Italije, Strahovito je ljutila Nijemce koji su neprestano protestirali u Rimu zbog takve pomoći zapadnim saveznicima. Ambasador Mackensen pisao je

svom prijatelju Weizsäckeru o svojoj »ozbiljnoj zabrinutosti«, a ovaj se opet plašio da će odugovlačenje s odgovorom na Mussolinijevo pismo, ako potraje još neko vrijeme, dati Duceu »slobodu akcije« — pa bi i on i Italija mogli biti zauvijek izgubljeni za Njemačku.[113]

A onda se, 1. ožujka, Hitleru konačno pružila prilika. Britanci su objavili da će onemogućiti transport ugljena iz Njemačke preko Rotterdama za Italiju. Bio je to težak udarac za talijansku privredu koji je razbjesnio Ducea i podgrijao njegove osjećaje prema Nijemcima, jer su ovi smjesta obećali da će pronaći mogućnost za isporuku ugljena željeznicom. Iskoristivši te okolnosti, Hitler je 8. ožujka napisao dugo pismo Mussoliniju koje je Ribbentrop osobno predao u Rimu dva dana kasnije.[114]

U pismu nije bilo ni riječi isprike zbog zakašnjenja, ali je bilo srdačno intonirano i sadržavalo je iscrpan i veoma detaljan pregled Führerovih nazora i politike u odnosu na gotovo sva aktuelna pitanja. Bilo je u svakom slučaju opširnije od svih pisama što ih je do tada bio uputio svom talijanskom partneru. Hitler nije žalio riječi da opravda nacistički savez s Rusijom, napuštanje Finske, odbijanje uspostavljanja makar i teritorijalno ograničene poljske države.

Da sam povukao trupe iz Generalnog Guvernmana, to ne bi imalo za posljedicu pacifikaciju Poljske nego odvratan kaos. Crkva ne bi mogla obavljati svoju funkciju u slavu Božju, svećenicima bi padale glave...

Što se tiče posjeta Sumnera Wellesa, nastavio je Hitler, njime nije postignuto ništa. On je ostao pri svojoj odluci da napadne na zapadu. Svjestan je da »predstojeća bitka neće biti šetnja nego najžešća borba u povijesti Njemačke ... borba na život i smrt«.

Nakon toga Hitler je sugerirao Mussoliniju da stupi u rat.

> Vjerujem, Duce, da nema nikakve sumnje da od ishoda ovog rata zavisi i budućnost Italije ... Jednog dana sukobit ćete se s onim istim protivnicima koji se danas bore protiv Njemačke... U mojim očima sudbine naših zemalja, naših naroda, naših revolucija i naših režima nerazdvojno su povezane...
>
> I, konačno, dopustite da izrazim svoje uvjerenje da će nas, usprkos svemu, prije ili kasnije, sudbina prisiliti da se borimo rame uz rame, to jest da ni vas neće mimoići ovaj oružani sukob, bez obzira na to kako situacija može danas izgledati s individualnog stanovišta, i da će vaše

mjesto tada više nego ikad biti na našoj strani, kao što će moje biti na vašoj.

Mussolini je bio polaskan ovim pismom i odmah rekao Ribbentropu da se slaže s tim da je njegovo mjesto kraj Hitlera »na vatrenoj liniji«. Nacistički ministar vanjskih poslova, sa svoje strane, koristio je priliku da što temeljitije obradi svog domaćina. Führer se, rekao je, »veoma uzbudio kad je saznao za nedavnu odluku Britanaca da spriječe transport ugljena iz Njemačke za Italiju morem«. Koliko je ugljena Talijanima potrebno? Od 500.000 do 700.000 tona mjesečno, odgovorio je Mussolini. Njemačka je spremna, izjavio je Ribbentrop glatko, da isporučuje Italiji milijun tona mjesečno i uz to osigura i veći dio vagona potrebnih za prijevoz.

Dvojica državnika sastala su se i dugo razgovarala, u prisutnosti Ciana, dva puta — jedanaesti i dvanaesti ožujka — i iz stenografskih zapisa dra Schmidta se vidi da se Ribbentrop šepurio kao nikad.[115] Iako je bilo važnijih stvari o kojima je trebalo razgovarati, izvukao je zaplijenjene izvještaje poljskih diplomata iz zapadnih prijestolnica kako bi dokazao »monstruozne razmjere krivice Sjedinjenih Država za ovaj rat«.

Ministar vanjskih poslova je objasnio da ti dokumenti posebno ukazuju na mračnu ulogu američkih ambasadora Bullitta (Pariz), Kennedyja (London) i Drexela Biddlea (Varšava)... Iz njih se mogu nazrijeti makinacije židovsko-plutokratske klike čiji se utjecaj, preko Morgana i Rockefellera, proteže do samog vrha. do Roosevelta.

Arogantni nacistički ministar vanjskih poslova buncao je tako nekoliko sati, pokazujući već notorno nepoznavanje svjetske politike, ističući zajedničku sudbinu dviju fašističkih država i uvjeravajući svoje domaćine kako će Hitler ubrzo krenuti u napad na zapadnom frontu, »potući francusku armiju u toku ljeta« i protjerati Britance s kontinenta »prije jeseni«. Mussolini je uglavnom slušao i samo povremeno ubacivao poneku primjedbu čija je sarkastična intonacija očigledno izmicala uhu nacističkog ministra. Kada je, na primjer, Ribbentrop pompozno izjavio da se »Staljin odrekao svjetske revolucije«, Duce je, prema Schmidtovim bilješkama, dobacio: »Vi zaista vjerujete u to?« Kada je Ribbentrop objasnio kako »nema niti jednog njemačkog vojnika koji sumnja da će pobjeda biti izvojevana još ove godine«, Mussolini je primijetio: »To je vrlo zanimljiva tvrdnja«. Te večeri Ciano je zapisao u svoj dnevnik:

Poslije razgovora, kad smo ostali sami. Mussolini mi je rekao da ne vjeruje ni u njemačku ofenzivu ni u potpunu njemačku pobjedu.

Talijanski diktator je obećao da će svoje nazore iznijeti na sastanku slijedećeg dana, i Ribbentrop, pomalo u neizvjesnosti, telegrafirao je Hitleru kako nije mogao »niti nazrijeti Duceove misli«.

Nije trebalo da se brine. Slijedećeg dana Mussolini je bio potpuno drugi čovjek. Iznenada se, kako je to zapisao Schmidt, »u potpunosti opredijelio za rat«. Nije u pitanju, rekao je svom posjetiocu, hoće li Italija stupiti u rat na strani Njemačke, nego samo *kada.* Pitanje pravog trenutka je »veoma delikatno, jer ne bi trebalo da intervenira dok se ne završe sve pripreme, kako ne bi postao teret svom partneru«.

U svakom slučaju, dužan je da u ovom trenutku izjavi, potpuno otvoreno, da Italija nije financijski sposobna da vodi dug rat. On sebi ne može priuštiti da troši milijardu lira dnevno, kako to čine Engleska i Francuska.

Ta primjedba je, izgleda, na trenutak zbunila Ribbentropa. Pokušao je da od Ducea izvuče obećanje u pogledu datuma stupanja Italije u rat, ali ovaj je dobro pazio da se ne zaleti. »Doći će vrijeme,« rekao je, »da Italija raščisti svoje odnose s Francuskom i Engleskom, tj. da ih prekine«. Bit će lako, dodao je, »isprovocirati« takav prekid. Ma koliko da je inzistirao, Ribbentrop nije uspio da od Ducea izvuče neki određen datum. Bilo je očigledno da će za to biti neophodna intervencija samog Hitlera. Zato je nacistički ministar vanjskih poslova predložio da se dvojica vođa sastanu potkraj ožujka na Brenneru, poslije devetnaestog, na što je Mussolini smjesta pristao. Karakteristično je da Ribbentrop niti jednom riječju nije spomenuo Hitlerove planove za okupaciju Danske i Norveške. Bilo je tajni koje se nisu mogle povjeriti ni savezniku, čak ni prilikom nagovaranja da se pridruži akciji.

Iako nije uspio nagovoriti Mussolinija da se izjasni za određeni datum, Ribbentrop je od njega izmamio obavezu da će stupiti u rat. »Ako je htio da ojača Osovinu,« žali se Ciano u svom dnevniku, »uspio je«. Kada se Sumner Welles, nakon posjeta Berlinu, Parizu i Londonu, vratio u Rim i 16. ožujka ponovo sastao s Mussolinijem, ustanovio je da je pred njim drugi čovjek.

Ostavljao je dojam da se oslobodio nekog teškog tereta (pisao je Welles kasnije)... Često sam se pitao nije li u toku dva tjedna što su

prošla od mog prvog posjeta Rimu odlučio da prijeđe Rubicon, nije li za vrijeme Ribbentropova posjeta odlučio da silom uvuče Italiju u rat.[116]

Welles nije trebalo da se pita.

Tek što je Ribbentrop otputovao iz Rima svojim specijalnim vlakom, neodlučnošću izmučenog talijanskog diktatora počele su izjedati sumnje. »Strahuje,« zabilježio je Ciano u svom dnevniku 12. ožujka, »da je otišao predaleko obavezujući se da će stupiti u rat protiv Saveznika. Sad bi htio da odgovori Hitlera od ofenzive na zapadu, i nada se da će mu to uspjeti prilikom sastanka na Brenneru«. Ali Ciano, ma koliko ograničen, znao je da od toga neće biti ništa. »Ne može se poreći,« dodao je u svom dnevniku, »da je Duce fasciniran Hitlerom i da ta očaranost vuče korijenje iz nečega duboko usađenog u njegovu biću. Führer će iz Ducea izvući više nego što je to uspio Ribbentrop.« Bio je u pravu — s izvjesnim rezervama, kako će se ubrzo pokazati.

Odmah nakon povratka u Berlin — 13. ožujka — Ribbentrop je telefonirao Cianu i zatražio da se sastanak na Brenneru održi ranije nego što je bilo predviđeno, 18. ožujka. »Ti Nijemci su nepodnošljivi,« eksplodirao je Mussolini. »Ne daju čovjeku vremena da predahne i razmisli.« Ipak je pristao na predloženi datum.

Duce je bio nervozan (zabilježio je Ciano u svom dnevniku toga dana). Do sada je živio u iluziji da do pravog rata neće doći. Izgledi da bi u sukobu koji predstoji mogao ostati po strani, duboko ga uznemiravaju i, da upotrijebim njegove riječi, ponižavaju.[117]

Padao je snijeg kad su vlakovi dvojice diktatora 18. ožujka 1940. godine ujutro ušli u malu pograničnu stanicu na Brennerskom prijevoju ispod visokih, snijegom pokrivenih Alpa. Susret, je da se zadovolji Mussolinijeva taština, održan u Duceovu osobnom vagonu, ali govorio je uglavnom samo Hitler. Uvečer je Ciano unio u dnevnik sumarni pregled konferencije.

Konferencija je više monolog... Hitler govori čitavo vrijeme... Mussolini ga sluša sa zanimanjem i pažnjom. Govori malo i potvrđuje svoju odlučnost da ide rame uz rame s Njemačkom. Zadržava za sebe samo izbor pravog trenutka.

Kad je konačno uspio da dođe do riječi, Mussolini je rekao da je potpuno svjestan kako je »nemoguće da Italija ostane neutralna do kraja rata«. Suradnja s Engleskom i Francuskom je »nezamisliva. Mi ih mrzimo. Zato je ulazak Italije u rat neizbježan«. Hitler je utrošio više od jednog sata da ga u to uvjeri — ukoliko Italija ne želi da ostane na suhom i, kako je dodao, postane »drugorazredna sila«.[118] Ali nakon što je odgovorom na glavno pitanje zadovoljio Führera, Duce je smjesta počeo da se osigurava.

> Datum je. međutim, velik problem... Prethodno treba ispuniti jedan uvjet ... Italija mora biti »veoma dobro pripremljena«... Financijski položaj Italije ne omogućava joj da vodi dugotrajan rat...
>
> Upitao je Führera bi li odlaganje ofenzive predstavljalo opasnost za Njemačku. On ne vjeruje da takva opasnost postoji ... mogao bi (u tom slučaju) dovršiti vojne pripreme za tri do četiri mjeseca, i ne bi se našao u neugodnom položaju da gleda svog druga kako se bori dok je sam prinuđen da svoje akcije ograniči na demonstracije... On želi učiniti nešto više. ali sad nije u situaciji da to i ostvari.

Nacistički vojskovođa nije ni pomišljao da odloži napad na zapadu, i to je odmah rekao. Iznio je, međutim, »nekoliko teoretskih mogućnosti« rješenja problema koji je za Mussolinija predstavljao frontalni napad na brdovitu južnu Francusku, napad koji bi, to mu je bilo jasno, »stajao mnogo krvi«. Zašto Mussolini ne bi, predložio je, uputio jake vojne snage da zajedno s njemačkim trupama krenu u napad duž švicarske granice prema dolini Rhone, »i tako prodru u pozadinu francusko-talijanske alpske fronte«. Prije toga bi, naravno, glavnina njemačkih armija potisnula Francuze i Britance na sjeveru. Hitler je, očigledno, nastojao da Talijanima olakša posao.

> Kad neprijatelj (u sjevernoj Francuskoj) bude razbijen, doći će trenutak (nastavio je Hitler) za aktivnu intervenciju Italije, ne na najtežem dijelu alpskog fronta nego drugdje...
>
> Rat će biti odlučen u Francuskoj. Kad Francuska bude likvidirana, Italija će zagospodariti Sredozemljem, a Engleska će biti prisiljena da traži mir.

Suočen s izgledima da prigrabi tako mnogo, a da najveći teret borbi podnesu Nijemci, Mussolini, treba reći, nije se dao dugo nagovarati.

> Duce je odgovorio da će, kad Nijemci izvrše pobjedonosni proboj, smjesta stupiti u rat ... neće gubiti vrijeme ... kad Saveznici budu tako

poljuljani njemačkim napadom da će još samo jedan udar biti dovoljan da ih obori na koljena.

S druge strane,

ako Nijemci budu sporo napredovali, Duce je rekao da će pričekati.

To neukusno, kukavičko cjenkanje nije, izgleda, naročito smetalo Hitleru. Ako je Mussolini bio fasciniran Hitlerovom ličnošću, kako je to rekao Ciano, zbog »nečega duboko usađenog u njegovu biću«, može se slobodno reći da je Hitler osjećao isto, iz istih misterioznih razloga. Iako se pokazao krajnje nelojalan prema nekima od svojih najbližih suradnika, prema svom smiješnom talijanskom partneru Hitler je sačuvao čudnu, upravo neshvatljivu odanost, koja nije postala nimalo manja nego je, naprotiv, ojačala kad je naduti, slamnati rimski cezar zapao u neprilike i konačno propao. To je jedan od zanimljivih paradoksa u ovoj kronici.

Bilo kako bilo, i ma koliko bilo vrijedno — a osim Hitlera bilo je malo Nijemaca, naročito među generalima, koji su mislili da vrijedi mnogo — stupanje Italije u rat konačno je osigurano i zapečaćeno svečanim obećanjem. Nacistički vojskovođa mogao se ponovo posvetiti planiranim osvajanjima. O onome koje će prvo uslijediti − na sjeveru — nije svom prijatelju i savezniku rekao niti jednu riječ.

ZAVJERENICI PONOVO NA MUKAMA

Protunacistički orijentirani zavjerenici ponovo su pokušali nagovoriti generale da svrgnu Führera — ovog puta prije nego što otpočne s novom agresijom na sjeveru, o kojoj su nešto načuli. Zavjerenici—civili i dalje su zahtijevali obećanje britanske vlade da će sklopiti mir s novim protunacističkim režimom i, kakvi su već bili, inzistirali su na takvom sporazumu kojim bi Njemačka zadržala gotovo sve teritorije što ih je Hitler bio osvojio — Austriju, Sudetsku oblast i dio Poljske prema granici iz 1914. godine, iako je taj teritorij u prošlosti stečen bezobzirnim potiskivanjem poljske nacije.

S takvim je prijedlogom Hassell, pokazavši veliku ličnu hrabrost, otputovao 21. veljače 1940. godine u Arosu. u Švicarskoj, na sastanak sa svojom britanskom vezom, koga u svom dnevniku naziva »gospodin X« i za koga je kasnije ustanovljeno da je bio neki J. Lonsdale Bryans. Sastali su se u najvećoj tajnosti četiri puta, 22. i 23. veljače. Bryans, prilično poznata ličnost u rimskim diplomatskim krugovima, bio je još jedan od diplomata-

amatera koji se pojavljuju u ovoj kronici kao samozvani pregovarači o miru. Imao je veza u Downing Streetu, i na Hassella. kad su se sreli, ostavio veoma snažan dojam. Nakon neuspjelog pokušaja majora Stevensa i kapetana Besta da iz Nizozemske uspostave kontakt sa zavjerenicima u Njemačkoj, Britanci su na sve to gledali pomalo skeptično i, kad je Bryans postavio zahtjev Hassellu da mu da neke pouzdanije informacije o tome u čije ime nastupa, njemački izaslanik postao je nepovjerljiv.

»Nisam ovlašten da kažem imena ljudi koji stoje iza mene,« odgovorio je Hassell. »Mogu vam samo reći da će Halifaxova izjava stići do pravih ljudi«.[119]

Hassell je zatim iznio stavove njemačke »opozicije«: došla je do uvjerenja da Hitlera treba zbaciti »prije nego što otpočnu veće vojne operacije«; da to mora ostati »isključivo njemačka stvar«; da je neophodna »autoritativna britanska izjava« o stavu koji će biti zauzet prema antinacističkom režimu u Berlinu, i da »osnovnu prepreku promjeni režima predstavlja sjećanje na događaje iz 1918. godine, tj. strah Nijemaca da stvari ne krenu kao onda, nakon što je žrtvovan Kaiser«. Hassell i njegovi prijatelji tražili su garancije da će se s Njemačkom, kad se oslobodi Hitlera, postupati širokogrudnije nego kad se oslobodila Wilhelma Drugog.

Nakon toga je predao Bryansu memorandum što ga je sam sastavio na engleskom jeziku. To je prilično mutan dokument, iako pun plemenitih misli o budućem svijetu zasnovanom »na principima kršćanske etike, pravde i zakona socijalne sigurnosti, slobode misli i savjesti«. Najveća opasnost koju donosi »nastavljanje ovog rata«, napisao je Hassell, jest »boljševizacija Evrope« — smatrao je da bi to bilo gore od nacizma. Po njemu, glavni uvjet za mir bio je da se novoj Njemačkoj ostavi praktično sve što je Hitler osvojio, i to je i nabrojio. Pripajanje Austrije i Sudeta Njemačkoj nije na mirovnim pregovorima moglo biti čak ni predmet diskusije; prema Poljskoj, Njemačkoj je trebalo garantirati granicu iz 1914. godine koja je, iako to nije spomenuto, bila 1914. godine granica s Rusijom, jer Poljskoj tada nije bilo dopušteno da postoji.

Bryans se suglasio da je, s obzirom na predstojeću njemačku ofenzivu na zapadu, potrebno poduzeti hitnu akciju i obećao da će Hassellov memorandum predati lordu Halifaxu. Hassell se vratio u Berlin da obavijesti svoje drugove zavjerenike o svom posljednjem potezu.

Iako su u Hassellovog »gospodina X« polagali velike nade, trenutno su bili više zaokupljeni takozvanim »Izvještajem X« što ga je Hans von Dohnanyi, jedan od članova grupe unutar *Abwehra*, sastavio na osnovi Müllerovih razgovora s Britancima u Vatikanu.[120] U njemu se tvrdilo da je Papa spreman da posreduje kod Britanije kako bi novoj njemačkoj protunacističkoj vladi bili ponuđeni prihvatljivi mirovni uvjeti, a najbolju sliku o nazorima tih Hitlerovih protivnika pruža činjenica da je jedan od njihovih uvjeta, koji je po njihovom tvrđenju Papa obećao da će podržati, bilo »rješenje 'istočnog pitanja' u korist Njemačke«. Demonski nacistički diktator ostvario je to rješenje »u korist Njemačke« oružanom agresijom, a dobri njemački zavjerenici zahtijevali su da im Britanci, uz blagoslov Pape, pruže to isto.

U toku zime 1939-40. značaj »Izvještaja X« porastao je u glavama zavjerenika do ogromnih razmjera. Krajem listopada general Thomas ga je pokazao Brauchitschu s namjerom da vrhovnom komandantu kopnene vojske da podstreka u njegovim naporima da odgovori Hitlera od planirane jesenje ofenzive na zapadu. Brauchitsch, međutim, nije pokazao razumijevanja za tu gestu i čak je zaprijetio generalu Thomasu da će narediti da ga uhapse ako ikad više spomene tu stvar. To je »najobičnija izdaja«, izderao se na njega.

Sad, kad je na pomolu bila nova nacistička agresija, Thomas je odnio »Izvještaj X« generalu Halderu u nadi da bi *on* mogao nešto poduzeti. Bila je to uzaludna nada. Načelnik Generalštaba, kako je sam rekao Gördeleru, jednom od najaktivnijih među zavjerenicima — koji ga je također molio da preuzme vodstvo kad je beskičmenjak Brauchitsch to odbio — nije u tom času mogao naći opravdanje da prekrši svoju vojničku zakletvu Führeru. Osim toga,

> Engleska i Francuska su objavile rat nama, i zato ga treba voditi do kraja. Kompromisni mir je besmislica. Akcija kakvu želi Gördeler mogla bi doći u obzir samo u krajnjoj nuždi.

»Also, doch!« uzviknuo je Hassell u svom dnevniku 6. travnja 1940. opisujući Halderovo duševno stanje kako ga je prikazao Gördeler. »Halder,« dodao je, »koji je za vrijeme diskusije o vlastitoj odgovornosti počeo plakati, ostavio je dojam slabog čovjeka, pokidanih živaca.«

Postoji dovoljno razloga za sumnju u ispravnost tog dojma. Čitajući Halderov dnevnik za prvi tjedan u travnju, pretrpan stotinama zapisa o

najsitnijim detaljima priprema za gigantsku ofenzivu na zapadu u čijem je kreiranju aktivno sudjelovao, pisac ove knjige nije se mogao oteti dojmu da je načelnik Generalštaba kopnene vojske bio izvanredno raspoložen dok se savjetovao s komandantima jedinica na frontu i provjeravao konačne planove najveće i najsmjelije vojne operacije u povijesti Njemačke. U njegovu dnevniku nema ni najmanjeg traga nekih izdajničkih misli niti nagovještaja neke borbe s vlastitom savješću. Kad se, naslućujući zlo, ograđuje od napada na Dansku i Norvešku, on to čini samo s vojnog stanovišta ne izražavajući niti jednom riječju bilo kakve sumnje o moralnosti nacističke agresije na četiri male neutralne zemlje, čije je granice Njemačka svečano garantirala, a koje će — Halder je to znao — ubrzo napasti. Čak je lično rukovodio izradom planova za napad na dvije od njih, Belgiju i Holandiju.

Tako je završio posljednji pokušaj »dobrih Nijemaca« da svrgnu Hitlera prije nego što bude prekasno. Propustili su posljednju priliku da ostvare častan mir. Generali, kako su to Brauchitsch i Halder otvoreno rekli, nisu bili zainteresirani za pregovaranje o miru. Oni su, kao i Führer, sad mislili samo na mir čije bi uvjete oni diktirali — nakon njemačke pobjede. Tek kada ugasne i posljednja nada u to, u njima će postepeno oživjeti stara izdajnička osjećanja i želje, nekad tako jake u Münchenu i Zossenu, da svrgnu svog ludog diktatora. Taj njihov duh i karakterne osobine treba zapamtiti zbog događaja što će uslijediti i mitova što će se roditi.

OSVAJANJE DANSKE I NORVEŠKE

Hitlerove pripreme za osvajanje Danske i Norveške mnogi pisci nazivaju jednom od najbolje čuvanih ratnih tajni, ali pisac ove knjige je stekao dojam da su dvije skandinavske zemlje, pa i Britanija, uhvaćene na spavanju ne zato što nisu bile upozorene što se sprema, nego što nisu na vrijeme povjerovale upozorenjima.

Deset dana prije katastrofe pukovnik Oster iz *Abwehra* upozorio je svog bliskog prijatelja, pukovnika J. G. Sasa, nizozemskog vojnog atašea u Berlinu, na njemački plan *Weserübung*, i Sas je o tome smjesta obavijestio danskog pomorskog atašea, kapetana bojnog broda Kjölsena.[121] Danska vlada, pretjerano sigurna u neutralni status svoje zemlje, nije povjerovala u izvještaj vlastitog pomorskog atašea, pa čak ni kad je danski poslanik u Berlinu poslao Kjölsena u Kopenhagen da lično ponovi upozorenje,

njegove riječi nisu shvaćene ozbiljno. Neposredno prije invazije, 8. travnja uvečer, nakon što su primljene vijesti o torpediranju njemačkog transportnog broda nakrcanog trupama južno od norveške obale — a sjeverno od Danske — i nakon što su Danci vlastitim očima vidjeli veliku njemačku pomorsku armadu kako plovi prema sjeveru između njihovih otoka, danski kralj je za večerom s osmijehom odbacio primjedbu da je njegova zemlja u opasnosti.

»On istinski nije vjerovao u to,« rekao je kasnije jedan oficir garde koji je tome prisustvovao. U stvari, pričao je dalje oficir, kralj je poslije večere otišao u Kraljevsko kazalište »siguran i dobro raspoložen«.[122]

Norveška vlada je još u ožujku upozorena od strane svog poslanstva u Berlinu i preko Švedske na koncentraciju njemačkih trupa i ratnih brodova u lukama na Sjevernom moru i Baltiku, a 5. travnja primila je iz Berlina veoma konkretan izvještaj o predstojećem iskrcavanju njemačkih trupa na južnim obalama Norveške. Samouvjerena vlada u Oslu primila je, međutim, sve to s nepovjerenjem. Čak ni sedmi travnja, kada je *primijećeno* nekoliko velikih njemačkih ratnih brodova kako plove duž norveške obale, i kad su stigli izvještaji o napadu britanskih aviona na njemačku ratnu flotu na izlazu iz Skagerraka, ni osmi travnja, kada je britanski Admiralitet obavijestio norveško poslanstvo u Londonu da su otkrivene jake njemačke pomorske snage kako plove prema Narviku, a novine u Oslu pisale da njemački vojnici, spašeni s transportnog broda *Rio de Janeiro*, torpediranog istog dana u blizini norveške obale ispred Lillesanda od jedne poljske podmornice, izjavljuju da su plovili u Bergen da brane grad od Britanaca, ni tada nije norveška vlada smatrala za potrebno da poduzme najosnovnije mjere kao što su mobilizacija vojske, posjedanje tvrđava za obranu luka, zaprečavanje aerodromskih pista ili, što bi bilo najvažnije, postavljanje minskih polja u uskim morskim prilazima prijestolnici i glavnim gradovima, što je bilo veoma lako učiniti. Da je poduzela te mjere, povijest bi možda krenula drugim tokom.

Zloslutne vijesti, kako piše Churchill, počele su stizati u London već prvi travnja, i treći travnja britanska vlada raspravljala je o najnovijim izvještajima, prvenstveno iz Stockholma, prema kojima su Nijemci u svojim sjevernim lukama koncentrirali znatne vojne snage s namjerom da ih prebace u Skandinaviju. Te vijesti, međutim, izgleda, nisu shvaćene naročito ozbiljno. Dva dana kasnije, peti travnja, kada je prvi ešelon

njemačkih transportnih brodova bio već na moru, premijer Chamberlain je u jednom govoru izjavio kako je Hitler, propustivši da napadne na zapadu dok su Britanci i Francuzi bili nespremni, »zakasnio na autobus«. Ubrzo će se, međutim, pokajati što je izgovorio tu čuvenu frazu.[123]

Britanska vlada, prema Churchillu, u tom trenutku je bila sklona uvjerenju da Hitler koncentrira trupe u lukama na Sjevernom moru i Baltiku kako bi mogao izvršiti protuudar u slučaju da Britanci, polažući mine u norveškim teritorijalnim vodama da bi onemogućili prijevoz željezne rude preko Narvika, okupiraju tu luku i eventualno još neke dalje prema jugu.

Činjenica je da je britanska vlada zaista razmatrala takav potez. Nakon sedam mjeseci uvjeravanja Churchill, prvi lord Admiraliteta, konačno je 8. travnja uspio da isposluje suglasnost Ratnog kabineta i savezničkog Vrhovnog ratnog savjeta za operaciju »Wilfred« — zatvaranje norveških vodenih putova polaganjem minskih polja. Kako je izgledalo vjerojatno da će Nijemci žestoko reagirati na smrtonosni udar koji bi za njih predstavljao prekid isporuka rude preko Narvika, odlučeno je da se u Narvik upute manje englesko-francuske snage i zaposjednu ključne položaje duž pruge do švedske granice. Manji kontingenti trupa bili bi iskrcani i u Trondheimu, Bergenu i Stavangeru dalje prema jugu da bi, kako je objasnio Churchill, »spriječili da neprijatelj zauzme te baze«. To je bio takozvani »Plan R-4«.[124]

Tako su se u toku prvog tjedna u travnju, dok su se njemačke trupe ukrcavale na brodove koji će ih prebaciti u Norvešku, i britanske trupe — iako daleko malobrojnije — ukrcavale u Clydeu na transportne brodove, a u Forthu na krstarice, s istim odredištem.

Drugi travnja poslije podne, nakon dugog savjetovanja s Göringom, Raederom i Falkenhorstom, Hitler je izdao službenu direktivu u kojoj je naredio da operacija *Weserübung* počne 9. travnja u 5.15 ujutro. Istovremeno je izdao i drugu direktivu prema kojoj se »bijeg danskog i norveškog kralja iz njihovih zemalja prilikom okupacije mora spriječiti po svaku cijenu«.[125] Istog dana OKW je povjerila strogo čuvanu tajnu Ministarstvu vanjskih poslova. Ribbentropu je upućena opširna direktiva da pripremi diplomatske mjere, koje bi navele Dansku i Norvešku da ne pružaju otpor njemačkim trupama, i sastavi saopćenje kojim će biti dano neko opravdanje najnovije Hitlerove agresije.[126]

Vještina obmanjivanja nije, međutim, bila isključivo monopol Ministarstva vanjskih poslova. U tom pogledu ni Ratna mornarica nije mnogo zaostajala. Treći travnja, kad su isplovili prvi brodovi, Jodl je u svom dnevniku posvetio dosta mjesta razmatranju problema kako prevariti Norvežane, ako im prisutnost tako velikog broja njemačkih ratnih brodova u blizini njihove obale postane sumnjiva. Ali mornarica je već bila riješila taj problem. Komandanti ratnih i transportnih brodova dobili su instrukcije da se nastoje deklarirati kao britanski — da čak, ako bude potrebno, istaknu *Union Jack!* U tajnim naredbama Komande ratne mornarice dane su detaljne upute za »zavaravanje neprijatelja i kamuflažu u toku invazije Norveške«.[127]

NAJSTROŽE POVJERLJIVO

Postupak prilikom uplovljavanja u luku

Svi brodovi zamračeni... Dojam da se radi o britanskim brodovima održavati dok je god to moguće. Na sve telegrafske poruke Norvežana odgovarati na engleskom. Izabrati neki od odgovora kao na primjer:

»Želimo pristati u Bergenu radi kraćeg posjeta. Nemamo neprijateljskih namjera.«

... Na pozive za identifikaciju odgovarati imenima britanskih ratnih brodova:

Köln — H. M. S. Cairo

Königsberg — H. M. S. Calcutta ... (itd).

Izvršiti tehničke pripreme da se u slučaju potrebe britanska ratna zastava osvijetli...

Brodovi koji plove za Bergen ... treba da se u slučaju potrebe da neki naš brod odgovori na signale s norveškog broda rukovode slijedećim principima:

Na poziv za identifikaciju (u slučaju broda *Köln): H. M. S. Cairo.*

Na naredbu za zaustavljanje: (1) »Molimo ponovite posljednji signal«, (2) »Ne razumijemo vaš signal«. Na hitac upozorenja: »Prekinite paljbu. Britanski brod. Prijatelji.«

U slučaju upita o cilju i svrsi plovidbe: »Plovimo za Bergen. Lovimo njemačke trgovačke brodove.« *Pred sudom u Nürnbergu veliki admiral Raeder pokušao je opravdati takvu taktiku tvrdnjom da se radilo o legalnim*

»ratnim varkama kojima se. s pravnog gledišta, ne može staviti nikakva zamjerka«.[128]

I tako su 9. travnja 1940. godine, točno u pet sati i dvadeset minuta (4.20 sati u Danskoj), jedan sat prije svanuća, njemački poslanici u Kopenhagenu i Oslu, nakon što su dvadeset minuta ranije digli ministre vanjskih poslova. Danske i Norveške iz kreveta (Ribbentrop je inzistirao na striktnom poštovanju satnice, koordinirane s dolaskom njemačkih trupa), predali vladama Danske i Norveške ultimatum u kome se zahtijevalo da se obje zemlje trenutno i bez otpora stave »pod zaštitu Reicha«. Za taj ultimatum može se reći da predstavlja jedan od najbesramnijih dokumenata što su ih Hitler i Ribbentrop, stari i već iskusni majstori diplomatskog licemjerja, do tada sastavili.[129]

Nakon izjave da su oružane snage Reicha upućene u pomoć Danskoj i Norveškoj, da bi zaštitile te dvije zemlje od englesko-francuske okupacije, u memorandumu se dalje kaže:

> Njemačka vojska, prema tome, ne stupa na norveško tlo kao neprijatelj. Njemačka vrhovna komanda ne namjerava da mjesta zaposjednuta od njemačkih trupa koristi kao baze za operacije protiv Engleske sve dok na to ne bude prisiljena... Naprotiv, cilj njemačkih vojnih operacija jest isključivo zaštita sjevera, s obzirom na namjere britanskih i francuskih snaga da uspostave baze u Norveškoj...
>
> ... U duhu dobrih odnosa između Njemačke i Norveške koji su do sada postojali, vlada Reicha izjavljuje da poduzetim mjerama ne želi povrijediti teritorijalni integritet i ograničiti političku nezavisnost Kraljevine Norveške, ni sada ni u budućnosti...
>
> Zbog toga, vlada Reicha očekuje da norveška vlada i norveški narod ... neće pružiti otpor. Svaki otpor mora biti, i bit će, slomljen svim raspoloživim sredstvima ... pa bi prema tome samo doveo do potpuno nepotrebnog prolijevanja krvi.

Danska je ispunila očekivanja Nijemaca, ali Norveška ne. *Wilhelmstrasse* je to saznala čim su primljene prve hitne poruke poslanika u tim zemljama. Njemački poslanik u Kopenhagenu telegrafirao je Ribbentropu u 8.34 sati da su Danci »prihvatili sve naše zahtjeve (iako) uz oštar protest«. Poslanik u Oslu Curt Bräuer poslao je, međutim, sasvim

drukčiji izvještaj. U 5.52 ujutro, samo trideset dvije minute nakon što je predao njemački ultimatum, obavijestio je Berlin o brzom odgovoru norveške vlade: »Nećemo se predati; borbe se već vode.«[130]

Arogantni Ribbentrop bio je sav izvan sebe od bijesa.[131]

U 10.55 poslao je Bräueru »veoma hitnu« poruku: »Pokušajte još jednom uvjeriti norvešku vladu da je otpor potpuno besmislen.«

Nesretni njemački poslanik nije više imao mogućnosti da to uradi. Norveški kralj, vlada i članovi parlamenta bili su već napustili glavni grad i sklonili se u planine na sjeveru. Odlučili su da se bore, ma koliko izgledi na uspjeh bili mali. Otpor je, u stvari, na nekim mjestima počeo još u toku noći, kada su stigli njemački brodovi, iako ne svuda.

Danci su bili u mnogo težoj, gotovo beznadnoj situaciji. Njihova lijepa mala zemlja, s mnogo otoka, nije bila sposobna za obranu. Bila je premalena, previše ravna, a njen najveći dio, Jylland, bio je širom otvoren Hitlerovim tenkovskim kolonama. Nije bilo planina u koje bi se kralj i vlada mogli skloniti kao u Norveškoj, niti su mogli očekivati bilo kakvu pomoć od Britanije. Govorilo se tada da su Danci previše civilizirani da bi se borili u takvim okolnostima; bilo kako bilo, nisu pružili otpor. General W. W. Pryor, vrhovni komandant armije, bio je gotovo jedini koji se zalagao za otpor, ali su ga premijer Thorvald Stauning i ministar vanjskih poslova Edvard Munch nadglasali, a kralj je, kad su 8. travnja počele da stižu loše vijesti, odbio njegov zahtjev da se proglasi mobilizacija. Iz razloga koji su piscu ove knjige ostali nejasni čak i nakon temeljitog istraživanja u Kopenhagenu, mornari nisu ispalili niti jednog metka, ni s brodova ni iz obalskih baterija, čak ni kad su im njemački brodovi puni trupa prolazili ispred samih cijevi tako da su ih mogli lako potopiti. Na Jyllandu kopnene snage vodile su nekoliko manjih okršaja, a kraljevska garda ispalila je nekoliko metaka oko kraljevskog dvora u prijestolnici i imala nekoliko ranjenih. Dok su Danci pojeli svoj obilni doručak, sve je bilo gotovo. Kralj je, po savjetu svoje vlade i odbacivši zahtjeve generala Pryora, kapitulirao i naredio da se prekine i s ono malo otpora što ga je bilo.

Planovi da se Danska osvoji na prepad i prijevarom, pripremani su, kako se to vidi iz zaplijenjenih njemačkih arhiva, veoma brižljivo. General Kurt Himer, načelnik štaba invazionih snaga za Dansku, doputovao je 7. travnja u civilnom odijelu u Kopenhagen da izvidi stanje u prijestolnici te osigura najpogodniji vez za transportni brod *Hansestadt Danzig* i kamion za

prijevoz radio-predajnika i neke potrebne opreme. Komandant bataljona — zaključeno je da je jedinica te jačine dovoljna za osvajanje tog velikog grada — također je nekoliko dana prije invazije doputovao u civilnom odijelu u Kopenhagen da se upozna sa zonom operacije.

Nije, prema tome, nikakvo čudo što su planovi koje su skovali general i major-komandant bataljona provedeni u djelo bez i najmanjeg zastoja. Brod s trupama stigao je u Kopenhagen nešto prije svanuća, neometan prošao ispred cijevi topova na tvrđavi izgrađenoj za obranu luke, pored patrolnih brodova danske mornarice, i glatko pristao uz dok Langelinie u najužem centru grada, par koraka od Citadele, vrhovne komande danske armije i nedaleko od palače Amalienborg, kraljeve rezidencije. Sve te točke bataljon je brzo zauzeo, bez spomena vrijednog otpora.

U palači, uz povremeni prasak pušaka, kralj je zasjedao sa svojim ministrima. Svi dojednog bili su za to da se ne pruža otpor. Samo je general Pryor molio za odobrenje da povede borbu. Na kraju je zahtijevao od kralja da se skloni u vojnu bazu Hovelte nedaleko od Kopenhagena kako ne bi bio zarobljen, ali se kralj priklonio mišljenju svojih ministara. Prema izjavi jednog od očevidaca, monarh je upitao »da li su se naši vojnici dovoljno dugo borili«, a Pryor mu je odbrusio da nisu.[132] *U svim sukobima širom zemlje gubici Danaca iznosili su trinaest poginulih i dvadeset tri ranjena vojnika. Nijemci su izgubili oko dvadeset vojnika.*

Odugovlačenje je počelo nervirati generala Himera. Telefonirao je štabu za kombinirane operacije u Hamburgu — Danci nisu ni pomislili da bi trebalo prekinuti telefonske veze s Njemačkom — i prema vlastitoj izjavi,[133] zatražio da nekoliko bombardera nadlete Kopenhagen kako bi »prisilili Dance da prihvate ultimatum«. General je prilikom razgovora koristio šifru koju je *Luftwaffe* protumačila tako da Himer zahtijeva bombardiranje grada i obećala da će smjesta udovoljiti zahtjevu. Greška je nekom srećom u posljednji čas ispravljena. General Himer tvrdi da »grmljavina bombardera iznad danske prijestolnice nije ostala bez efekta — vlada je prihvatila njemačke zahtjeve«.

Poteškoće su nastale kada je trebalo naći sredstva kojima će vijest o kapitulaciji vlade biti saopćena danskim trupama, jer lokalne radio-stanice nisu tako rano počinjale s emitiranjem programa. Problem je riješen tako da je poruku na valnoj dužini danskog radija emitirala primopredajna stanica

njemačkog bataljona, za koju je general Himer dalekovidno bio nabavio kamion kojim će biti prevezena u Citadelu.

U 14 sati istog dana general Himer, u pratnji njemačkog poslanika Cecila von Renthe-Finka, posjetio je danskog kralja koji više nije bio vladar, ali toga još nije bio svjestan. U tajnim arhivima kopnene vojske nađen je Himerov izvještaj o tom razgovoru.

> Sedamdesetgodišnji kralj bio je, očigledno, potresen, ali se savršeno kontrolirao i u toku cijele audijencije držao izvanredno dostojanstveno. Čitavo tijelo mu je drhtalo. Izjavio je da će i on i njegova vlada učiniti sve što je u njihovoj moći da se očuva mir i red u zemlji i izbjegne svaki sukob između njemačkih trupa i stanovništva. Njegova jedina želja je da zemlja bude pošteđena daljnje nesreće i bijede.
>
> General Himer je odgovorio da lično veoma žali što dolazi kralju s takvim zadatkom, i da samo obavlja svoju dužnost kao vojnik ... Dolazimo kao prijatelji itd. Kad je kralj nakon toga upitao hoće li moći zadržati svoju tjelesnu gardu, general Himer je odgovorio ... da će mu Führer sigurno dopustiti da je zadrži. On lično nimalo ne sumnja u to.
>
> Kralju je primjetno odlanulo kad je to čuo. U toku audijencije ... kralj se postepeno smirio i na kraju se obratio generalu Himeru slijedećim riječima: »Generale, smijem li vam, kao stari vojnik, reći nešto? Kao vojnik vojniku? Vi Nijemci ste ponovo učinili nemoguće! Moram priznati da ste izvanredno obavili posao!«

Gotovo četiri godine, dok se plima rata nije okrenula, danski kralj i njegov narod, dobroćudni, civilizirani i veseli ljudi, zadavali su Nijemcima veoma malo glavobolje. Danska je postala poznata kao »uzorni protektorat«. Monarhu, vladi, sudovima, pa čak i parlamentu i štampi osvajači su u početku ostavili neobično mnogo slobode. Čak ni danski Židovi — njih sedam tisuća — nisu maltretirani, bar u početku. Danci su, iako kasnije nego drugi pokoreni narodi, na kraju ipak shvatili da je daljnja »lojalna suradnja« — kako su je nazvali — s teutonskim tiranima, čija je brutalnost s vremenom i promijenjenom ratnom srećom postajala sve nepodnošljivija, nemoguća ako žele sačuvati bar malo samopoštovanja i dostojanstva. Počeli su uviđati da Njemačka na kraju možda ipak neće dobiti rat i da mala Danska nije osuđena, kako su se mnogi u početku bojali, da zauvijek ostane vazalna država u Hitlerovom sablasnom »Novom poretku«. Tada je počeo otpor.

NORVEŽANI PRUŽAJU OTPOR

U Norveškoj, otpor je počeo kada i njemački napad, iako ne svuda. U Narviku, veoma važnoj luci na kraju željezničke pruge kojom je prevožena željezna ruda iz Švedske, pukovnik Konrad Sundlo, komandant mjesnog garnizona, koji je, kako smo vidjeli[134], bio fanatični Quislingov pristalica, predao se Nijemcima ne ispalivši niti jednog metka. Komandant pomorskih snaga u Narviku bio je, međutim, čovjek drugog kalibra. Kad se flotila od deset njemačkih razarača približila ulazu u dugi fjord, *Eidsvold,* jedna od dvije stare oklopnjače u luci, ispalila je hitac upozorenja i signalizirala razaračima zahtjev da saopće svoj identitet i namjere. Kontraadmiral Fritz Bonte, komandant njemačke flotile razarača, odgovorio je time što je poslao jednog oficira u motornom čamcu na norveški brod i zahtijevao predaju. Za ono što je uslijedilo teško je naći neki drugi izraz nego podlost, iako su se njemački mornarički oficiri kasnije pravdali da u ratu nužda mijenja sve zakone. Kad je oficir koji je došao na oklopnjaču signalizirao svom admiralu da će Norvežani pružiti otpor, Bonte je pričekao samo koliko je bilo potrebno da se motorni čamac skloni, a zatim iznenada raznio *Eidsvold* torpedima. Druga norveška oklopnjača, *Norge,* otvorila je vatru, ali je ubrzo uništena. Poginulo je tri stotine norveških mornara, gotovo čitava posada oklopnjače. U osam sati ujutro Narvik je bio u rukama Nijemaca prevezenih na razaračima što su se provukli kroz blokadu moćne britanske flote, sve u svemu dva bataljona vojnika pod komandom generalmajora Eduarda Dietla, Bavarca, starog Hitlerovog sljedbenika još iz vremena »Puča u pivnici«, koji će se pokazati kao vješt i hrabar komandant kad situacija u Narviku postane gusta, a to će biti već slijedećeg dana.

Trondheim, luku u središnjem dijelu duge zapadne obale Norveške, Nijemci su osvojili gotovo s jednakom lakoćom. Obalske baterije nisu otvorile vatru na njemačke ratne brodove predvođene teškom krstaricom *Hipper* dok su plovili kroz dugi fjord, i trupe su se neometane iskrcale s krstarice i četiri razarača u samoj gradskoj luci. Neka utvrđenja držala su se nekoliko sati, a aerodrom u Vaernesu dva dana, ali taj otpor nije utjecao na okupaciju odlične luke koja je mogla primiti najveće ratne brodove i bila posebno pogodna za podmornice. Trondheim je, osim toga, bio povezan sa švedskom željezničkom prugom kroz centralnu i sjevernu Norvešku, prugom za koju su Nijemci — s razlogom — vjerovali da im može poslužiti

kao glavna linija snabdijevanja ako britanska flota onemogući opskrbu trupa morskim putem.

Bergen, drugi po veličini grad i luka u Norveškoj, nekih četiri stotine pedeset kilometara dalje prema jugu od Trondheima, povezan željezničkom prugom s prijestolnicom, Oslom, pružio je Nijemcima jači otpor. Baterije koje su štitile luku teško su oštetile krstaricu *Königsberg* i jedan pomoćni brod, ali su se trupe s drugih brodova sretno iskrcale i do podne osvojile grad. U borbama za Bergen zbunjeni Norvežani dobili su prvu direktnu pomoć Britanaca. Poslije podne formacija od petnaest britanskih mornaričkih bombardera za obrušavanje potopila je *Königsberg,* prvi ratni brod te veličine koji je uništen napadom iz zraka. Ispred luke pojavila se moćna britanska eskadra od četiri krstarice i sedam razarača, koja je mogla lako uništiti slabije njemačke pomorske snage. Međutim, upravo kad se spremala da uplovi u luku, primila je od Admiraliteta naredbu da ne kreće u napad zbog opasnosti od mina i napada iz zraka. Churchill, koji se suglasio s tom odlukom, kasnije će se zbog nje pokajati. Bio je to prvi znak neodlučnosti i sklonosti poduzimanju polovičnih mjera koje će u nastupajućim kritičnim danima skupo stajati Britance.

Aerodrom Sola, u blizini luke Stavanger na jugozapadnoj obali, zauzeli su njemački padobranci nakon što su ušutkana mitraljeska gnijezda Norvežana — prave protuavionske obrane nije bilo. Bio je to najveći aerodrom u Norveškoj od velike strategijske važnosti za *Luftwaffe,* jer su s njega bombarderi mogli napadati ne samo britansku flotu duž norveške obale nego i njene glavne baze u sjevernoj Britaniji. Osvajanjem tog aerodroma Nijemci su smjesta stekli zračnu prevlast u Norveškoj, što će onemogućiti svaki pokušaj Britanaca da ondje iskrcaju neke jače snage.

Kristiansand na južnoj obali pružio je Nijemcima veoma jak otpor. Obalske baterije dva puta su prisilile na povlačenje njemačku flotu predvođenu lakom krstaricom *Karlsruhe.* Tvrđave su, međutim, ubrzo ušutkane bombardiranjem iz zraka i u popodnevnim satima Nijemci su osvojili luku. Krstaricu *Karlsruhe* je uvečer, dok je isplovljavala iz luke, torpedirala britanska podmornica i tako je teško oštetila da ju je posada morala potopiti.

Do podne, dakle, ili do ranih popodnevnih sati, pet glavnih norveških gradova i luka i jedan veliki aerodrom duž zapadne i južne obale, što su u dužini od 2400 kilometara pruža od Skagerraka do Arktika, bili su u

njemačkim rukama. Osvojila ih je šačica vojnika koje je prevezla flota neusporedivo slabija od britanske. Smjelost, lukavstvo i iznenađenje donijeli su Hitleru blistavu pobjedu uz veoma nisku cijenu.

Međutim, u Oslu, koji je predstavljao glavni cilj, njegove oružane snage i diplomacija naišli su na neočekivane teškoće.

Dobro raspoloženi odbor za doček iz njemačkog poslanstva na čelu s pomorskim atašeom, kapetanom bojnog broda Schreiberom, kome se povremeno pridruživao i sam poslanik, prezaposleni dr Bräuer, proveo je čitavu mraznu noć s osmi na deveti travnja stojeći na keju u luci Osla, očekujući dolazak njemačke flote i brodova s trupama. Pomoćnik njemačkog pomorskog atašea krstario je po luci u motornom čamcu da kao lučki pilot dočeka flotu predvođenu džepnim bojnim brodom *Lützow* (koji se ranije zvao *Deutschland,* ali su ga prekrstili jer Hitler nije želio riskirati da izgubi brod s takvim imenom) i tek sagrađenom teškom krstaricom *Blücher,* admiralskim brodom eskadre.

Čekali su uzalud. Veliki brodovi nisu stigli. Na ulazu u pedeset milja dugi Oslo Fjord suprostavio im se norveški minopolagač *Olav Trygverson,* potopio jednu njemačku torpiljarku i oštetio laku krstaricu *Emden.* Nakon što je iskrcala jedan odred da likvidira obalske baterije, njemačka eskadra je nastavila plovidbu kroz fjord. Nekih petnaest milja južno od Osla, na mjestu gdje se zaljev naglo sužava, doživjela je nove neprilike. Tu se nalazila stara tvrđava Oskarsborg čiji su branitelji bili spremniji nego što su to Nijemci očekivali. Prije svanuća Kruppovi topovi od 28 centimetara otvorili su sa tvrđave vatru na brodove *Lützow* i *Blücher,* a s obale na njih su ispaljena torpeda. *Blücher,* krstarica od 10.000 tona, u plamenu i raznesena eksplozijom municije, potonula je povukavši za sobom u dubine 1.600 ljudi, uključujući i nekoliko gestapovaca i civilnih službenika (s čitavom njihovom dokumentacijom) koji su krenuli da uhapse kralja i vladu i preuzmu upravu nad prijestolnicom. *Lützow* je također oštećen, ali nije bio potpune onesposobljen. Kontraadmiral Oskar Kummetz, zapovjednik eskadre, i general Erwin Engelbrecht, komandant 163. pješadijske divizije, koji su se nalazili na *Blücheru* nekako su isplivali na obalu gdje su ih Norvežani zarobili. Nakon toga se razbijena njemačka flota povukla da bi se pregrupirala, ne izvršivši svoj zadatak. Nije uspjela osvojiti prijestolnicu Norveške, što je bio glavni cilj Nijemaca. Stići će do Osla tek slijedećeg dana.

Oslo su, u stvari, zauzele brojčano jedva spomena vrijedne njemačke snage prebačene zračnim putem na mjesni, nebranjeni aerodrom. Katastrofalne vijesti iz drugih luka i grmljavina topova u Oslo Fjordu natjerali su kraljevsku obitelj, vladu i parlament da se specijalnim vlakom u 9.30 sati prebace u Hamar, osamdeset milja sjeverno od prijestolnice. Dvadeset kamiona natovarenih zlatom Norveške banke i još tri s tajnim dokumentima Ministarstva vanjskih poslova napustili su prijestolnicu u isto vrijeme. Tako je, zahvaljujući hrabrom držanju garnizona u Oskarsborgu. osujećen Hitlerov plan da zarobi norveškog kralja i vladu i prigrabi norveško zlato.

U Oslu je, međutim, zavladao potpuni kaos. U gradu je bilo trupa, ali nisu stavljene u stanje pripravnosti za obranu. Najgore od svega bilo je što nije učinjeno ništa da se onesposobi za upotrebu aerodrom kod Fornebua, za što je bilo potrebno samo parkirati nekoliko starih automobila duž piste i na travnatom dijelu uzletišta. Kasno u noći prije invazije ondje se bio smjestio kapetan Spiller, njemački zrakoplovni ataše u Oslu, da bi dočekao zračno-desantne trupe koje je trebalo da se spuste kad mornarica osvoji grad. Kako brodovi nisu stigli, poslanstvo je u paničnom strahu preko radija obavijestilo Berlin o nepredviđenom i neugodnom razvoju situacije. Odgovor je stigao smjesta — na aerodrom kod Fornebua spušteni su padobranci i zračno-desantna pješadija. Do podne Nijemci su uspjeli da tamo prikupe snage u jačini pet četa. Kako su raspolagale samo lakim naoružanjem, norveške trupe stacionirane u prijestolnici mogle su ih lako uništiti. Njih, međutim, iz razloga koji su ostali neobjašnjeni — takva je zbrka vladala u Oslu nitko nije ni okupio, a još manje poslao u borbu, pa su simbolične njemačke snage *umarširale* u prijestolnicu predvođene na brzinu sastavljenom, ali bučnom vojnom glazbom. Tako je pao i posljednji od velikih norveških gradova. Ali nije Norveška — još nije.

Storting, norveški parlament, sastao se u Hamaru 9. travnja poslije podne; pokazalo se da nedostaju samo pet od njegovih dvije stotine članova. U 19.30 sati sjednica je prekinuta jer je stigla vijest da njemačke trupe napreduju prema gradu, nakon čega se parlament povukao u Elverum, nekoliko milja dalje prema istoku i granici Švedske. Dr Bräuer, na inzistiranje Ribbentropa, zahtijevao je hitnu audijenciju kod kralja. Norveški premijer je pristao, pod uvjetom da se njemačke trupe povuku na sigurnu udaljenost prema jugu, ali njemački poslanik to nije prihvatio.

Dok su vođeni pregovori, Nijemci su smislili novo lukavstvo. Kapetan Spiller, zrakoplovni ataše, krenuo je s aerodroma Fornebu sa dva voda padobranaca za Hamar s namjerom da zarobi tvrdoglavog kralja i vladu. Bio je uvjeren da će to biti sasvim jednostavno. Kako norveška vojska nije ispalila niti jednog metka da obrani Oslo, Spiller nije očekivao otpor ni u Hamaru. Padobranici su krenuli na zadatak u dva rekvirirana autobusa kao na izlet. Nisu računali na to da bi jedan norveški oficir mogao postupiti drukčije nego ostali. Pukovnik Ruge, generalni inspektor pješadije, koji je pratio kralja prilikom povlačenja na sjever, inzistirao je da se vladi osigura neka zaštita, pa je sa dva bataljona na brzinu okupljene pješadije zauzeo položaje na cesti ispred Hamara. Autobusi s Nijemcima upali su u zasjedu i u borbi do koje je došlo Spiller je smrtno ranjen. Pretrpjevši teške gubitke, Nijemci su se povukli natrag u Oslo.

Slijedećeg dana dr Bräuer sam je istim putem krenuo iz Osla da razgovara s kraljem. Profesionalni diplomat stare škole, njemački poslanik nije nimalo uživao u ulozi koja mu je dodijeljena, ali Ribbentrop je uporno zahtijevao od njega da nagovori kralja i vladu na predaju. Bräuerov i tako teški zadatak postao je još složeniji zbog izvjesnih političkih događaja do kojih je upravo bilo došlo u Oslu. Prethodne večeri, kad se uvjerio da je prijestolnica čvrsto u njemačkim rukama, Quisling se konačno pokrenuo, upao u radio-stanicu i pročitao proklamaciju u kojoj je imenovao sebe za novog predsjednika vlade i naredio da se svaki otpor Norvežana njemačkim trupama smjesta obustavi. Iako Bräuer tada još nije bio toga svjestan — a Berlin to nije shvatio ni kasnije — taj izdajnički akt osudio je na neuspjeh sve napore Nijemaca da nagovore Norvežane na predaju. I, da paradoks bude veći, u trenutku najvećeg poniženja, Quislingova izdaja ujedinila je ošamućene Norvežane i potakla ih na otpor koji će postati žestok i herojski.

Dr Bräuer se sastao sa Haakonom Sedmim, jedinim kraljem u dvadesetom stoljeću koji je izabran na prijestolje svenarodnim glasanjem i prvim norveškim vladarom poslije pet stoljeća[135] u zgradi škole u Elverumu 10. travnja u 15 sati. Razgovor pisca ove knjige s norveškim kraljem, norveški dokumenti i tajni izvještaj dra Bräuera (nađen među zaplijenjenim dokumentima njemačkog Ministarstva vanjskih poslova) pružaju dovoljno materijala za rekonstrukciju onoga što se dogodilo. Nakon dužeg oklijevanja, kralj je pristao da primi njemačkog poslanika u prisutnosti ministra vanjskih poslova Norveške dra Halvdana Kohta. Kako je Bräuer

inzistirao da najprije nasamo razgovara s kraljem, Haakon je, uz Kohtovu suglasnost, konačno pristao i na to.

Njemački poslanik, postupajući prema dobivenim instrukcijama, naizmjenično je laskao i prijetio kralju. Njemačka želi da sačuva dinastiju. Od Haakona traži samo da učini ono isto što je dan ranije učinio njegov brat u Kopenhagenu. Ludost je pružati otpor Wehrmachtu. Jedini rezultat bit će nepotrebno prolijevanje krvi. Kralj treba da prizna Quislingovu vladu i vrati se u Oslo. Haakon, duhovit i demokratski nastrojen čovjek, ostao je čak i u tom teškom trenutku nacionalne katastrofe nepopustljiv u pitanjima ustavne procedure i pokušao objasniti njemačkom diplomatu da u Norveškoj političke odluke ne donosi kralj, da je to isključivo pravo vlade i da će se on zbog toga najprije posavjetovati s njom. Razgovor je nakon toga nastavljen u prisutnosti Kohta, i dogovoreno je da će vlada saopćiti svoj odgovor Bräueru preko telefona prije nego što ovaj stigne natrag u Oslo.

Za Haakona, koji nije mogao donositi političke odluke, ali je sigurno mogao na njih utjecati, postojao je samo jedan odgovor. Nakon što se sklonio u jednu skromnu gostionicu u selu Nybergsund u blizini Elveruma — za slučaj da Nijemci, kad Bräuer ode, ponovo pokušaju da ga iznenadnim napadom zarobe — sazvao je članove vlade kao državni savjet.

> ... Što se mene tiče (rekao im je), ja njemačke zahtjeve ne mogu prihvatiti. To bi bilo u suprotnosti s cjelokupnim mojim nazorima na obaveze norveškog kralja otkako sam došao u ovu zemlju, prije gotovo trideset pet godina... Ne bih želio da ova moja izjava prejudicira ili utječe na odluku vlade. Ali ... ja ne mogu za predsjednika vlade imenovati Quislinga. čovjeka u koga, poznato mi je, ni narod ... ni njegovi predstavnici u Stortingu nemaju nimalo povjerenja.
>
> Ako, prema tome, vlada odluči da prihvati njemačke zahtjeve — a potpuno razumijem razloge koji govore tome u prilog, s obzirom na prijeteću opasnost od rata u kome bi mnogo mladih Norvežana moralo dati svoje živote — jedini put koji mi preostaje jest *abdikacija*.[136]

Vlada u kojoj je sigurno bilo pojedinaca koji su se do tog trenutka kolebali, nije mogla postupiti manje hrabro od svog kralja i bez oklijevanja je podržala njegove stavove. Bräuer je jedva stigao do pola puta prema Oslu, a u Eidsvoldu ga je na liniji čekao Koht s odgovorom norveške vlade. Njemački poslanik smjesta ga je preko telefona prenio u Oslo, odakle je hitno upućen u Berlin.

Kralj odbija da imenuje vladu na čelu s Quislingom i tu odluku je donio na osnovi jednoglasno izraženog mišljenja vlade. Na moje direktno postavljeno pitanje, ministar vanjskih poslova Koht je odgovorio: »Otpor će biti nastavljen dok to bude moguće.«[137]

Te večeri, preko male i slabe mjesne radio-stanice, jedine raspoložive veze s vanjskim svijetom, norveška vlada je bacila rukavicu moćnom Trećem Reichu. Objavila je svoju odluku da ne prihvati njemačke zahtjeve i pozvala Norvežane — bilo ih je samo tri milijuna — da pruže otpor osvajačima. Kralj je službeno podržao apel.

Nacistički osvajači, međutim, nikako nisu mogli povjerovati da Norvežani ozbiljno misle ono što govore. Načinili su još dva pokušaja da razuvjere kralja. Jedanaesti travnja ujutro pojavio se Quislingov izaslanik, neki kapetan Irgens, i pokušao nagovoriti vladara da se vrati u Oslo. Obećao je da će mu Quisling lojalno služiti. Kralj je šutke i s prezirom odbio njegov prijedlog.

Poslije podne istog dana stigla je hitna poruka od Bräuera, koji je tražio još jedan razgovor s kraljem da bi mu iznio »izvjesne prijedloge«. Njemački poslanik, neprekidno bombardiran novim zahtjevima, dobio je od Ribbentropa instrukcije da kaže monarhu kako on »želi pružiti norveškom narodu još jednu šansu za razumnu nagodbu«.[138] Ovog puta je dr Koht, nakon savjetovanja s kraljem, odgovorio njemačkom poslaniku da te »izvjesne prijedloge«, ako ih ima, saopći ministru vanjskih poslova.

Na takvu nepokornost jedne male i bespomoćne zemlje nacisti su reagirali brzo i potpuno u skladu sa svojim karakterom. Nijemci najprije nisu uspjeli zarobiti kralja i vladu, a onda nisu uspjeli ni da ih nagovore da se predaju. Zato su odlučili da ih pobiju. Jedanaesti travnja pred večer poslali su *Luftwaffe* da sravni sa zemljom selo Nybergsund. Nacistički piloti najprije su ga zasuli razornim i zapaljivim bombama, a onda mitraljirali one koji su pokušali da se izvuku iz ruševina. Nijemci su, po svemu sudeći, vjerovali da im je uspjelo da ubiju kralja i članove vlade. U dnevniku jednog njemačkog zrakoplovca, kasnije zarobljenog u sjevernoj Norveškoj, nađen je za 11. travnja slijedeći zapis: »*Nybergsund. Oslo Regierung. Alles vernichtet*.« (Nybergsund. Vlada iz Osla. Sve uništeno)

Selo je bilo uništeno, ali kralj i vlada nisu. Kad su se pojavili nacistički bombarderi, sklonili su se u obližnju šumu. Stojeći u snijegu do koljena, promatrali su kako *Luftwaffe* pretvara skromne kućice sela u ruševine.

Ostalo im je samo da odluče da li da krenu prema švedskoj granici i zatraže azil u neutralnoj Švedskoj, ili da se upute u planine, još zavijane proljetnim snijegom. Odlučili su da krenu teško prohodnom dolinom Gudbrandsdal što se pruža od Hamara i Lillehammera između planina do Andalsnesa na sjeverozapadnoj obali, sto šezdeset kilometara jugozapadno od Trondheima. Usput su namjeravali organizirati još ošamućene i raspršene jedinice norveške vojske radi daljnjeg otpora. A postojala je i izvjesna nada da bi im u pomoć mogle priteći i britanske trupe.

BITKE ZA NORVEŠKU

Na dalekom sjeveru, kod Narvika, britanska ratna mornarica već je oštro reagirala na iznenadnu njemačku okupaciju. Nijemci su je, kako je Churchill, prvi lord Admiraliteta, priznao, »bili potpuno nadmudrili«. Sad je bar na sjeveru, izvan radijusa djelovanja njemačkih bombardera, prešla u ofenzivu. Deseti travnja ujutro, dvadeset četiri sata nakon što je deset njemačkih razarača uplovilo u Narvik i iskrcalo Dietlove trupe, flotila od pet britanskih razarača prodrla je u luku, potopila dva od pet njemačkih razarača koji su se nalazili u luci, oštetila preostala tri i potopila sve njemačke transportne brodove osim jednog. U borbi je poginuo i komandant njemačkih pomorskih snaga kontraadmiral Bonte. Međutim, dok su isplovljavali iz luke, britanski brodovi bili su napadnuti od pet preostalih njemačkih razarača koji su bili skriveni u obližnjim fjordovima. Njemački brodovi bili su jače naoružani i uspjeli su da potope jedan britanski razarač, drugi natjeraju da se nasuče — na tom brodu smrtno je ranjen komandant britanske flotile, kapetan bojnog broda Warburton-Lee — a treći oštete. Tri od pet britanskih razarača ipak su se probili na otvoreno more gdje su, dok su se povlačili, potopili jedan veliki njemački trgovački brod, natovaren municijom, koji se približavao luci.

U podne trinaesti travnja Britanci su se vratili u Narvik i potopili sve preostale njemačke ratne brodove. Ovog puta flotilu razarača predvodio je bojni brod *Warspite,* učesnik bitke kod Jyllanda u prvom svjetskom ratu. Viceadmiral W. J. Whitworth, zapovjednik eskadre, telegrafski je obavijestio Admiralitet o ovoj akciji i zahtijevao da »glavne desantne snage« smjesta okupiraju Narvik dok su njemačke trupe na kopnu još ošamućene i dezorganizirane — Dietl i njegovi ljudi bili su, u stvari, već pobjegli u brda. Nesrećom po Saveznike, komandant britanskih kopnenih

snaga, generalpotpukovnik P. J. Mackesy, bio je pretjerano oprezan čovjek pa je, kad je slijedećeg dana stigao s prvim kontingentom od tri pješadijska bataljona, zaključio da bi bilo riskantno iskrcati trupe u Narviku, i donio odluku da ih iskrca u Harstadu, pedeset šest kilometara dalje prema sjeveru, koji je bio u rukama Norvežana. To će se pokazati kao veoma skupa greška.

S obzirom na činjenicu da su već bili pripremili manji ekspedicioni korpus za Norvešku, Britancima je trebalo upravo neshvatljivo mnogo vremena da pokrenu svoje trupe. Osmi travnja poslije podne, kada je stigla vijest da su primijećene jedinice njemačke ratne mornarice kako plove duž obale Norveške, britanska ratna mornarica je žurno *iskrcala* trupe koje su već bile ukrcane na brodove radi upućivanja u Stavanger, Bergen, Trondheim i Narvik, s obrazloženjem da će joj svi brodovi biti potrebni za operacije na moru. Dok su se britanske kopnene snage ponovo ukrcale, svi ti gradovi bili su već u njemačkim rukama. A u vrijeme kad su stigle do centralne Norveške, *Luftwaffe* je već bila uspostavila kontrolu nad zračnim prostorom, što će biti sudbonosno i za njih i za brodove britanske ratne mornarice koji je trebalo da ih štite.

Dvadeseti travnja jedna britanska brigada, ojačana sa tri bataljona francuskih alpinskih lovaca, iskrcala se u Namsosu, maloj luci sto trideset kilometara sjeveroistočno od Trondheima, a druga britanska brigada iskrcala se u A Andalsnesu, sto šezdeset kilometara jugozapadno od Trondheima, koji je tako trebalo da bude napadnut sa sjevera i juga. Kako, međutim, nisu raspolagale ni artiljerijom ni protuavionskim topovima niti podrškom iz zraka, a baze su im danju i noću napadali njemački bombarderi onemogućavajući dalje iskrcavanje ratnog materijala i pojačanja, niti jedna od ovih jedinica nije mogla ozbiljno ugroziti Trondheim. Brigada iskrcana u Ändalsnesu, nakon što se spojila s jednom norveškom jedinicom u Dombasu, željezničkom čvorištu oko sto kilometara dalje prema istoku, odustala je od planiranog nastupanja na sjever, prema Trondheimu, i krenula prema jugoistoku duž Gudbrandsdala da bi pomogla norveškim trupama, koje su pod komandom energičnog pukovnika Rugea zadržavale napredovanje glavnine njemačkih snaga kroz dolinu iz pravca Osla.

Dvadeset prvi aprila došlo je do prvog sukoba britanskih i njemačkih snaga kod Lillehammera, sjeverno od Hamara, ali bila je to neravnopravna borba. Brod koji je prevozio artiljeriju britanske brigade je potopljen, tako da se ona mogla samo puškama i mitraljezima suprotstaviti jakim njemačkim snagama koje su raspolagale ne samo topovima nego i lakim

tenkovima. Da situacija bude još teža, britanska pješadija, bez ikakve zračne zaštite, bila je izložena neprekidnim napadima aviona

Luftwaffe koji su uzlijetali s obližnjih norveških aerodroma. Lillehammer je pao nakon bitke, koja je trajala dvadeset četiri sata, i britanske i norveške snage počele su se povlačiti duž 230 kilometara duge željezničke pruge što vodi duž doline prema Ändalsnesu. Jedinice što su im štitile odstupnicu stupale su povremeno u borbu, zadržavale su Nijemce, ali ih nisu mogle zaustaviti. U noći između 30. travnja i 1. svibnja britanske snage su evakuirane iz Andalsnesa, a 2. svibnja je evakuiran i britansko-francuski kontingent iskrcan u Namsosu. Akcije su, same po sebi, predstavljale uspjeh jer su obje luke njemački bombarderi stalnim napadima bili pretvorili u gomile plamtećih ruševina. U noći 29. travnja norveški kralj i članovi njegove vlade ukrcali su se na britansku krstaricu *Glasgow* u Moldeu, luci u Romsdalsfjordu preko puta Andalsnesa, također u ruševinama od nacističkog bombardiranja, i otplovili u Tromsö, daleko iza polarnog kruga, sjeverno od Narvika, gdje je 1. svibnja uspostavljena privremena prijestolnica zemlje.

Do tog vremena čitava južna Norveška, sa svim velikim gradovima i lukama, bila je nepovratno izgubljena. Činilo se, međutim, da je bar sjeverna Norveška sigurna. Dvadeset osmi svibnja savezničke snage, sastavljene od dvije norveške brigade, jedne poljske brigade i dva bataljona francuske Stranačke legije — ukupno 25.000 ljudi — istjerale su brojčano slabije Nijemce iz Narvika. Činilo se da nema razloga za sumnju da će Hitler ostati bez željezne rude i da neće uspjeti ostvariti ono zbog čega je htio da okupira Norvešku i natjera njenu vladu na kapitulaciju. Ali tada je Wehrmacht sa zapanjujućom žestinom izvršio udar na zapadu i Saveznicima je bio potreban svaki vojnik da zaustave njemački proboj. Narvik je napušten, savezničke trupe žurno ukrcane na brodove i general Dietl, koji se bio povukao u divlju planinsku oblast u blizini švedske granice, ponovo je osvojio grad 8. lipnja, a četiri dana nakon toga primio predaju hrabrog i upornog pukovnika Rugea i njegovih zbunjenih, ogorčenih vojnika, koji su ostali u uvjerenju da su ih Britanci ostavili na cjedilu. Kralj Haakon i njegova vlada ukrcali su se 7. lipnja u Tromsöu na krstaricu *Devonshire* i otputovali u London da ondje provedu pet godina gorkog egzila.[139]

U Berlinu Dietl je unaprijeđen u čin generalpotpukovnika i odlikovan Viteškim križem, a Hitler ga je slavio nazivajući ga *Sieger von Narvik.*

Iako je postigao zadivljujuće uspjehe, Hitler je u toku norveške kampanje imao i teških trenutaka. Dnevnik generala Jodla pun je konciznih zabilješki o čitavom nizu Führerovih nervnih kriza. »Strašno uzbuđenje«, zapisao je 14. travnja, kad je primljena vijest o potpunom uništenju njemačkih pomorskih snaga kod Narvika. Sedamnaesti travnja Hitler je zbog Narvika dobio pravi napad histerije — zahtijevao je da se trupe generala Dietla evakuiraju zračnim putem, što je bilo neizvedivo. »Svaka loša vijest,« zapisao je Jodl tog dana u svoj dnevnik, »izaziva najgore slutnje.« Dva dana kasnije, zapisao je: »Ponovo kriza. Politička akcija završila je neuspjehom. Poslanik Brauer opozvan. Prema Führerovu mišljenju, treba primijeniti silu...« *Trinaesti travnja general von Falkenhorst, bez sumnje potaknut od samog Hitlera koji je bjesnio zbog otpora Norvežana, potpisao je naredbu da se dvadeset najuglednijih građana Osla, među njima i biskup Berggrav i Paal Berg, uhapse kao taoci i. po riječima poslanika Bräuera. »strijeljaju ako se otpor nastavi ili dođe do pokušaja sabotaže«.*[140] Istog dana, 19. travnja, konferencija u kancelariji Reicha u Berlinu pretvorila se u ogorčeni obračun između načelnika triju rodova vojske, koji su se međusobno optuživali zbog zakašnjenja, tako da se čak i servilni Keitel iskrao iz sale. »Ponovo prijeti kaos u rukovodstvu,« zabilježio je Jodi, a 22. travnja dodao: »Iskrcavanje Engleza sve više zabrinjava Führera.«

Dvadeset treći travnja sporo napredovanje njemačkih snaga od Osla prema Trondheimu i Andalsnesu izazvalo je, prema Jodlovim riječima, »povećano uzbuđenje«, ali već slijedećeg dana stigle su bolje vijesti i od tada sve je izgledalo ružičastije. Do dvadeset šestog raspoloženje vojskovođe toliko se popravilo da je u 3.30 ujutro, u toku cjelonoćnog zasjedanja sa svojim vojnim savjetnicima, rekao kako je odlučio da operacija *Fall Gelb* otpočne između prvog i sedmog svibnja. *Fall Gelb* bila je šifra za napad na zapadu preko Nizozemske i Belgije. Iako je 29. travnja Hitler bio ponovo »zabrinut zbog Trondheima«, slijedećeg dana bio je »sretan i radostan« kada je stigla vijest da je jedna borbena grupacija iz Osla ušla u grad. Konačno je mogao ponovo koncentrirati pažnju na zapad. Prvi svibnja izdao je naređenje da sve pripreme za veliki napad budu završene do 5. svibnja.

Komandanti oružanih snaga — Göring, Brauchitsch, Haider, Keitel, Jodi, Raeder i ostali — imali su za vrijeme kampanje u Norveškoj priliku da vide kako njihov demonski Vođa gubi vlast nad sobom čak i zbog najmanjih neuspjeha u borbi. Ta njegova slabost postat će još izrazitija kad se, nakon niza zadivljujućih uspjeha na bojnom polju, plima rata promijeni i mnogo će pridonijeti konačnoj propasti Trećeg Reicha.

Ipak, ma s koje strane ga promatrali, brzo osvajanje Danske i Norveške predstavljalo je važnu pobjedu za Hitlera, a obeshrabrujući poraz za Britance. Tom pobjedom Njemačka je osigurala putove za prijevoz željezne rude u toku zime, zaštitila ulaz u Baltičko more, osigurala svojoj poduzetnoj ratnoj mornarici izlaz u sjeverni Atlantik i omogućila joj korištenje izvanrednih baza za podmornice i površinske jedinice u pomorskom ratu protiv Britanije. Osigurala je Hitleru zrakoplovne baze nekoliko stotina kilometara bliže glavnom neprijatelju. Osim toga, što je možda najvažnije, izvanredno je povećala vojni prestiž Trećeg Reicha na račun prestiža zapadnih Saveznika. Činilo se da je nacistička Njemačka nepobjediva. Austrija, Čehoslovačka, Poljska, a sad Danska i Norveška lako su podlegle Hitlerovoj sili ili prijetnji silom, pa čak ni pomoć velikih zapadnih saveznika nije u ovom posljednjem slučaju bila ni od kakve koristi. Izgledalo je da budućnost, kako je to tada napisala jedna ugledna Amerikanka, pripada Hitleru i nacizmu.

Hitlerova posljednja pobjeda bila je i zastrašujuća pouka za preostale neutralne zemlje. Neutralnost, očigledno, nije više pružala malim demokratskim državama zaštitu i mogućnost da prežive u svijetu kojim dominira totalitarizam. To je nedavno iskusila Finska, a sad Danska i Norveška. Mogu okriviti samo sebe što su bile toliko slijepe i odbile da na vrijeme — prije same agresije — prihvate pomoć prijateljskih velikih sila.

> Nadam se da će o toj činjenici (rekao je Churchill u Donjem domu 11. travnja) razmisliti i druge zemlje koje mogu sutra, za tjedan dana *ili za mjesec dana* postati žrtve jednako temeljito razrađenog štapskog plana za njihovo uništenje i porobljavanje.[141]

Mislio je, očigledno, na Nizozemsku i Belgiju, ali ni u tim zemljama, iako je bilo još mjesec dana vremena, nitko nije počeo razmišljati o tome.[142]

Hitlerovo munjevito osvajanje dviju skandinavskih zemalja pružalo je mogućnost da se iz njega izvuku i vojne pouke. Najznačajnija se odnosila na važnost zračnih snaga i njihovu superiornost nad pomorskim snagama

kad se borbe vode unutar radijusa djelovanja bombardera i lovaca s bazama na kopnu. Gotovo isto toliko važna bila je i lekcija, dobro poznata i od ranije, da pobjedu često odnosi onaj tko pokaže više smjelosti i mašte. Njemačka ratna mornarica i zrakoplovstvo pokazali su jedno i drugo, a Dietl je kod Narvika pružio primjer vojničke snalažljivosti koja je nedostajala Saveznicima.

Njemačka avantura u Skandinaviji imala je na vojnom planu jednu posljedicu koju nije bilo moguće odmah sagledati, naprosto iz razloga što je bilo veoma teško gledati dalje u budućnost. Gubici u ljudstvu bili su na objema stranama laki. Nijemci su imali 1.317 poginulih, 2.375 nestalih i 1.604 ranjenih, tj. ukupno su izgubili 5.296 ljudi; Norvežani, Francuzi i Britanci izgubili su nešto manje od 5.000 ljudi. Britanci su izgubili jedan nosač aviona, jednu krstaricu i sedam razarača, a Poljaci i Francuzi po jedan razarač. Njemačka mornarica pretrpjela je mnogo teže gubitke: izgubila je deset od dvadeset razarača i tri od osam krstarica, dok su bojni krstaši *Scharnhorst* i *Gneisenau* i džepni bojni brod *Lützow* bili tako teško oštećeni da nisu mogli sudjelovati u akcijama nekoliko mjeseci. U događajima koji će uslijediti u toku ljeta, Hitler će se naći bez spomena vrijedne flote. Kad dođe vrijeme za invaziju Britanije, a taj čas nije bio daleko, to će se pokazati kao nesavladiva prepreka.

O mogućim posljedicama teških gubitaka što ih je pretrpjela njemačka mornarica, Führer, međutim, neće imati vremena da razmišlja jer će se početkom svibnja, upisavši Dansku i Norvešku u dugi spisak svojih žrtava, svim snagama baciti — zajedno s oduševljenim generalima, koji su odbacili sve sumnje što su ih mučile prethodne jeseni — na posljednje pripreme za novi i, po njihovu uvjerenju, najveći i najuspješniji pohod.

21.
POBJEDA NA ZAPADU

Nešto poslije svanuća, lijepog proljetnog dana, 10. svibnja 1940. godine, belgijski ambasador i holandski poslanik u Berlinu hitno su pozvani u *Wilhelmstrasse*, gdje ih je Ribbentrop obavijestio da su njemačke trupe prešle granice njihovih zemalja da bi zaštitile njihovu neutralnost od predstojećeg upada englesko-francuskih armija. Poslužio se, kako vidimo, istim bijednim izgovorom kao i prije mjesec dana, prilikom napada na Dansku i Norvešku. Formalni njemački ultimatum pozivao je vlade dviju zemalja da poduzmu mjere kako njemačkim trupama ne bi bio pružen otpor. Svaki otpor bit će skršen svim raspoloživim sredstvima i odgovornost za krvoproliće past će »isključivo na kraljevsku belgijsku i kraljevsku nizozemsku vladu«.

U Bruxellesu i Haagu, kao ranije u Kopenhagenu i Oslu, njemački poslanici predali su ministarstvima vanjskih poslova slične poruke. Da ironija bude veća, ultimatum u Haagu predao je grof Julius von Zech-Burkersroda, njemački poslanik, zet Bethmann-Hollwega, Kaiserovog kancelara, koji je 1914. godine javno proglasio njemačke garancije belgijske neutralnosti, koju je Reich Hohenzollerna bio upravo pogazio, »bezvrijednim komadom papira«.

U ministarstvu vanjskih poslova u Bruxellesu, dok su motori njemačkih bombardera grmjeli nad gradom, a prozori zvečali od eksplozija bombi što su padale na aerodrom, Buelow-Schwante, njemački ambasador, ušao je u ured ministra vanjskih poslova i počeo izvlačiti papir iz džepa, ali ga je Paul-Henri Spaak zaustavio.

»Oprostite, gospodine ambasadore, ja ću govoriti prvi.«

> Njemačka vojska (rekao je Spaak, i ne pokušavajući da suzbije provalu gnjeva) upravo je napala našu zemlju. Ovo je već drugi put u toku dvadeset pet godina da Njemačka zločinački napada neutralnu i lojalnu Belgiju. Ovo što se sad događa predstavlja čak veću podlost od agresije 1914. godine. Belgijskoj vladi nije podnesen ni ultimatum, ni nota niti protest u bilo kakvoj formi. Tek kad je napad počeo, Belgija je saznala da je Njemačka prekršila dane garancije... Njemački Reich bit će odgovoran pred poviješću. Belgija je riješena da se brani.

Nesretni njemački diplomat počeo je nakon toga čitati formalni njemački ultimatum, ali Spaak ga je prekinuo. »Dajte mi taj dokument,« rekao je. »Htio bih da vas poštedim te mučne dužnosti.«[143]

Neutralnost Belgije i Holandije Treći Reich je garantirao bezbroj puta. Nezavisnost i neutralnost Belgije »trajno« je garantiralo pet velikih evropskih sila 1839. godine, i taj pakt je poštovan sedamdeset pet godina dok ga Njemačka nije prekršila 1914. godine. Weimarska republika je svečano obećala da nikad neće oružjem nasrnuti na Belgiju, a Hitler, nakon što je došao na vlast, neprestano je potvrđivao taj stav i pružao slične garancije Holandiji. Trideseti siječnja 1937. godine, nakon što je odbacio Locarnski ugovor, nacistički kancelar javno je izjavio:

> Njemačka vlada dala je do znanja Belgiji i Holandiji da je spremna priznati i garantirati nepovredivost i neutralnost tih teritorija.

Uplašena remilitarizacijom Trećeg Reicha i okupacijom Rajnske oblasti u proljeće 1936. godine, Belgija, koja se bila mudro odrekla neutralnosti poslije 1918. godine, ponovo je potražila utočište u njoj. Dvadeset četvrti travnja 1937. godine Britanija i Francuska oslobodile su je Locarnskih obaveza, a 13. listopada iste godine Njemačka je službeno i svečano potvrdila

> svoju riješenost da ni pod kojim okolnostima ne ugrozi nepovredivost i integritet (Belgije), da uvijek poštuje belgijski teritorij i da spremno priskoči u pomoć Belgiji ako ova bude napadnuta...

Od tog dana nadalje primjećuje se stalna kontradikcija između Hitlerovih svečanih javnih garancija Belgiji i Nizozemskoj i njegovih privatnih upozorenja generalima. Dvadeset četvrti kolovoza 1938. godine, u vezi s izvještajem koji mu je dostavljen o planu *Fall Grün,* planu napada na Čehoslovačku, govorio je o »izvanredoj prednosti« koju bi Njemačka stekla okupacijom Belgije i Holandije, i zatražio mišljenje armije »o uslovima pod kojima bi se mogla realizirati okupacija te oblasti i vremenu potrebnom za to«. Odgovarajući Rooseveltu, Hitler je 28. travnja 1939. godine ponovo istaknuo da ga, pored ostalog, »obavezuju garancije« što ih je dao Nizozemskoj i Belgiji. Niti mjesec dana nakon toga, 23. svibnja, Führer, kako smo već spomenuli, rekao je svojim generalima da »zrakoplovne baze u Holandiji i Belgiji treba osvojiti oružanom silom ... munjevito. Deklaracije o neutralnosti treba ignorirati.«

Još nije bio otpočeo rat a već je imao spremne planove. Dvadeset drugi kolovoza, tjedan dana prije nego što će otpočeti rat napadom na Poljsku, spomenuo je prilikom savjetovanja s generalima »mogućnost« povrede holandske i belgijske neutralnosti. »Engleska i Francuska,« rekao je, »neće povrijediti neutralnost tih zemalja.« Četiri dana kasnije, 26. kolovoza, naredio je svojim poslanicima u Bruxellesu i Haagu da obavijeste vlade zemalja, u kojima su akreditirani, kako u slučaju izbijanja rata »Njemačka ni u kojim okolnostima neće ugroziti nepovredivost Belgije i Holandije«. Te garancije je javno ponovio 6. listopada, nakon okončanja borbi u Poljskoj. A već slijedećeg dana, 7. listopada, general von Brauchitsch je prenio komandantima grupa armija Hitlerovo naređenje

> da izvrše sve potrebne pripreme za hitnu invaziju Belgije i Holandije, ako to bude zahtijevala politička situacija.[144]

Dva dana kasnije, 9. listopada, u Direktivi br. 6 Hitler je naredio

> da se izvrše pripreme za ofenzivnu operaciju... kroz teritorije Luksemburga, Belgije i Holandije. Napad mora biti izvršen... svom žestinom i... u što kraćem roku... Cilj napada je... (osvojiti) što veća područja u Holandiji, Belgiji i sjevernoj Francuskoj...[145]

Belgijanci i Holanđani, naravno, nisu znali za Hitlerova tajna naređenja. Ipak, bili su upozoreni što im se sprema. Neka od tih upozorenja već smo spomenuli: pukovnik Oster, jedan od protunacističkih zavjerenika, upozorio je 5. studenog holandskog i belgijskog vojnog atašea u Berlinu da je napad na njihove zemlje zakazan za 12. studenog, što je tada bilo točno. Krajem listopada Gördeler; također jedan od zavjerenika, otišao je po nalogu Weizsäckera u Bruxelles da upozori Belgijance na predstojeći napad. Osim toga, ubrzo poslije Nove godine, 10. siječnja 1940, Hitlerovi planovi za ofenzivu na zapadu pali su Belgijancima u ruke kad je oficir koji ih je nosio morao prinudno sletjeti u Belgiji.[146]

Neposredno prije napada, i holandski i belgijski generalštab znali su iz podataka što su ih dostavili obavještajci u graničnim područjima da su Nijemci na njihovim granicama koncentrirali oko pedeset divizija. Osim toga, u samom glavnom gradu Njemačke raspolagali su izvanrednim izvorom informacija. Taj »izvor« bio je pukovnik G. J. Sas, holandski vojni ataše u Berlinu. Sas je bio lični prijatelj pukovnika Ostera i često je večerao u njegovoj kući u dalekom predgrađu Zehlendorf. Kad je izbio rat, takvu

praksu znatno je olakšavalo zamračenje, koje je tada u Berlinu omogućavalo izvjesnom broju ljudi, kako Nijemaca tako i stranaca, da se bave raznim subverzivnim aktivnostima bez mnogo straha da će biti primijećeni. Upravo Sas je bio osoba koju je Oster početkom studenog obavijestio da napad na zapadu treba da počne 12. studenog. U siječnju Oster je ponovo upozorio atašea na opasnost. Činjenica da ni u jednom ni u drugom slučaju nije došlo do napada, u izvjesnoj mjeri je umanjila povjerenje Bruxellesa i Haaga u Sasove izvještaje, jer nitko ondje, razumljivo, nije znao za Hitlerov običaj da utvrdi datum početka napada, a onda ga iznenada odgodi. Međutim, obavještenje što ga je Sas dobio od Ostera da će Njemačka izvršiti invaziju Danske i Norveške deset dana prije agresije, čak s točnim datumom početka napada, ponovo mu je vratilo prestiž u domovini.

Treći svibnja Oster je otvoreno rekao Sasu da će njemački napad na zapadu preko Nizozemske i Belgije otpočeti 10. svibnja, i vojni ataše je o tome smjesta obavijestio svoju vladu. U Haagu je sutradan primljena vijest istog sadržaja, a poslao ju je nizozemski poslanik u Vatikanu. Nizozemci su o tome smjesta obavijestili Belgijance. Peti svibnja bila je nedjelja i početkom tjedna svi mi u Berlinu bili smo gotovo sigurni da će ofenziva na zapadu otpočeti za nekoliko dana. Atmosfera u gradu postajala je sve napetija. Osmi svibnja poslao sam kablogram uredništvu u New Yorku da zadrži jednog od naših dopisnika u Amsterdamu i ne šalje ga u Norvešku, gdje je rat i tako bio završen. Iste večeri vojna cenzura mi je dopustila da u svom izvještaju nagovijestim skoru akciju na zapadu, u kojoj Holandija i Belgija neće ostati po strani.

Deveti svibnja uvečer Oster i Sas opet su zajedno večerali, posljednji put. Njemački oficir je potvrdio da je izdana konačna zapovijed za napad u zoru slijedećeg dana. Kako bi provjerio da u posljednjem trenutku nije došlo do nekih promjena, Oster je poslije večere svratio u zgradu OKW u *Bendlerstrasse.* Promjena nije bilo. »Ona svinja je ptputovala na zapadni front,« rekao je Oster Sasu. »Ona svinja« bio je Hitler. Sas je obavijestio belgijskog vojnog atašea, a onda otišao u poslanstvo i nazvao Haag. Za tu priliku bila je ugovorena posebna šifra i Sas je izgovorio nekoliko naoko bezazlenih riječi koje su sadržale poruku: »Sutra u zoru. Držite se čvrsto!«[147]

Čudno ali istinito, dvije velike zapadne sile, Britanija i Francuska, zatečene su na spavanju. Generalštabovi njihovih armija nisu se obazirali na alarmantne izvještaje iz Bruxellesa i Haaga. London je bio preokupiran trodnevnom krizom kabineta koja je riješena tek 10. svibnja uvečer na taj način da je na mjesto premijera umjesto Chamberlaina došao Churchill. Francuska i britanska vrhovna komanda saznala je za njemački napad tek kad je tišinu proljetnog svitanja razbila grmljavina njemačkih bombardera, i kad su iznad glave čuli zavijanje *Stuka* u obrušavanju. Ubrzo nakon toga, kad je svanulo, počeli su pristizati očajnički pozivi u pomoć od holandske i belgijske vlade, koje su osam mjeseci držale Saveznike na odstojanju umjesto da se dogovore s njima o zajedničkoj obrani.

Ipak, savezнички plan za suprotstavljanje njemačkom napadu u Belgiji razvijao se prvih nekoliko dana bez zastoja. Snažna francusko-britanska armija krenula je s francusko-belgijske granice da bi zaposjela glavnu belgijsku obrambenu liniju duž rijeka Dyle i Meuse, istočno od Bruxellesa. Bilo je to upravo ono što je njemačka vrhovna komanda željela. Masovni pokret Saveznika savršeno joj je išao na ruku. Englesko-francuske armije, išle su, ne znajući, ravno u klopku koja će ih, kad se počne zatvarati, dovesti u situaciju ravnu katastrofi.

RIVALSKI PLANOVI

Prvobitni njemački planovi za ofenzivu na zapadu drastično su izmijenjeni otkako su u siječnju pali u ruke Belgijancima, a također, kako su Nijemci pretpostavljali. Francuzima i Englezima. Plan za *Fall Gelb,* kako je operacija nazvana, sklepan je na brzinu u Vrhovnoj komandi kopnene vojske u jesen 1939. godine pod pritiskom Hitlerova naređenja da ofenziva na zapadu otpočne sredinom studenog. Među vojnim historičarima, pa čak i među samim njemačkim generalima, još se raspravlja o tome je li taj prvi plan bio modificirana verzija starog Schlieffenovog plana ili nije; Halder i Guderian smatraju da jest. Prema tom planu, glavni udar trebalo je da bude izveden na desnom krilu, kroz Belgiju i sjevernu Francusku, s ciljem zauzimanja luka na Kanalu. U tom pogledu bio je daleko manje ambiciozan od čuvenog Schlieffenovog plana — koji zamalo nije urodio uspjehom 1914. godine — a koji je imao za cilj ne samo osvajanje luka na Kanalu, nego je predviđao veliki obilazni manevar kojim bi njemačke armije s desnog krila prodrle kroz Belgiju i sjevernu

Francusku, čak preko Seine, nakon čega bi skrenule prema istoku južno od Pariza te opkolile i uništile preostale francuske snage. Njegov krajnji cilj bio je brza likvidacija oružanog otpora Francuske kako bi Njemačka, 1914. godine, mogla okrenuti glavninu svoje vojne moći prema Rusiji.

Međutim, 1939-1940. godine Hitler nije trebalo da se brine o fronti prema Rusiji. A ipak je postavio sebi daleko ograničeniji cilj. Nije planirao, bar u prvoj fazi kampanje, uništenje francuske armije, nego njeno odbacivanje izauzimanje obale La Manchea, čime bi Britanija bila odsječena od svog saveznika, a Njemačka bi stekla zrakoplovne i pomorske baze iz kojih bi mogla napadati Britaniju i provoditi blokadu te zemlje. Iz mnogih njegovih govora generalima u to vrijeme, jasno proizilazi da je bio uvjeren kako bi se nakon takvog poraza Britanija i Francuska požurile da sklope mir, a on bi dobio slobodne ruke da se ponovo okrene prema istoku.

Saveznička vrhovna komanda predvidjela je operacije obuhvaćene planom za *Fall Gelb* još prije nego što su originalni dokumenti pali u njene ruke. Sedamnaesti studenog savezнички Vrhovni ratni savjet prihvatio je na sastanku u Parizu tzv. »Plan D«, kojim je za slučaj njemačkog napada kroz Belgiju bilo predviđeno da francuska Prva i Deveta armija i Britanski ekspedicioni korpus smjesta zaposjednu glavnu belgijsku obrambenu liniju na rijekama Dyle i Meuse, od Antwerpena preko Louvaina, Namura i Giveta do Mezieresa. Nekoliko dana prije toga francuski i britanski generalštabovi održali su niz tajnih sastanaka s belgijskom Vrhovnom komandom, koja se obavezala da će ojačati obrambene položaje duž te linije i pretvoriti je u okosnicu svoje obrane. Belgijanci, međutim, grčevito se držeći iluzija o neutralnosti koje su pothranjivale njihove nade da njihova zemlja možda ipak može izbjeći da bude uvučena u rat, nisu otišli dalje od obe.ćanja. Britanski generalštab je prigovarao da, kad Nijemci napadnu, neće biti vremena za prebacivanje savezničkih trupa tako daleko naprijed, ali je na navaljivanje generala Gamelina konačno prihvatio »Plan D«.

Krajem studenog Saveznici su dopunili svoj plan i predvidjeli brzo prebacivanje Sedme armije generala Henrija Girauda duž obale La Manchea, s ciljem da pomogne Nizozemcima sjeverno od Antwerpena u slučaju da Njemačka napadne i Holandiju. Na taj način bi se Nijemci u svom pokušaju da se probiju kroz Belgiju — i eventualno Nizozemsku — i tako zaobiđu Maginotovu liniju, našli već u samom početku suočeni s kompletnim Britanskim ekspedicionim korpusom, glavninom francuske

armije, dvadeset dvije belgijske i deset holandskih divizija — snagama koje su, kako će se pokazati, po broju bile jednake njemačkim.

Da bi izbjegao takav čelni sudar i u isto vrijeme uhvatio u klopku britanske i francuske armije koje će krenuti tako daleko naprijed, general Erich von Manstein (rod. Lewinski), načelnik štaba Rundstedtove Grupe armija A na zapadnom frontu, predložio je radikalnu izmjenu plana *Fall Gelb.* Manstein je bio talentiran i maštovit štapski oficir relativno niskog čina, ali je u toku zime uspio da se, unatoč protivljenju Brauchitscha, Haldera i mnogih drugih generala, probije se svojom smjelom idejom do Hitlera. Manstein je predložio da se glavni udar izvrši u centru, kroz Ardene, jakim oklopnim snagama koje bi forsirale rijeku Meuse sjeverno od Sedana, izbile u otvoreni predio i brzo se probile do La Manchea kod Abbevillea.

Hitler, koga su uvijek privlačila smjela, pa čak i avanturistička rješenja, zainteresirao se za ideju. Rundstedt ju je bezrezervno podržavao, ne samo zato što je u nju vjerovao, nego i zato što bi njegova Grupa armija A dobila tako odlučnu ulogu u ofenzivi. Iako je zbog Halderove lične antipatije i profesionalne ljubomore nekih po činu i položaju viših generala sredinom siječnja prekomandiran iz svog štaba za komandanta pješadijskog korpusa, Mansteinu se pružila prilika da 17. siječnja, na večeri priređenoj u čast novih komandanata korpusa u Berlinu, izloži svoje nekonvencionalne nazore lično Hitleru. Dokazivao je da bi udar oklopnim snagama kroz Ardene pogodio Saveznike ondje gdje to najmanje očekuju, jer njihovi generali, kao i većina njemačkih, smatraju to brdovito i šumama prekriveno područje nepogodnim za operacije tenkovskih snaga. Napad radi zavaravanja na desnom krilu njemačkih snaga natjerao bi francuske armije da navrat-nanos nagrnu u Belgiju. Tada bi, probivši francuske linije kod Sedana i prodirući prema zapadu duž sjeverne obale rijeke Somme do La Manchea, njemačke armije opkolile glavninu englesko-francuskih snaga i čitavu belgijsku armiju.

Bio je to smion plan i ne bez rizika, kako su to istakli neki generali, među njima i Jodl. Ali Hitler, koji je sebe smatrao za vojničkog genija, bio je već uvjeren da je čitav plan njegova vlastita ideja i sve više se zagrijavao za nj. Halder, koji ga je u početku odbacio kao ludost, postepeno ga je počeo prihvaćati, pa ga je čak. uz pomoć svojih štapskih oficira, u znatnoj mjeri dotjerao. Dvadeset četvrti veljače 1940. godine plan je službeno usvojen u novoj direktivi OKW, i generalima je naređeno da do 7. ožujka

izvrše dislokaciju svojih jedinica. Negdje u toku tog procesa, uzgred budi rečeno, operacije s ciljem osvajanja Nizozemske, koje su izbačene iz plana *Fali Gelb* prilikom revizije od 29. listopada 1939. ponovo su uvrštene u plan 14. studenog na inzistiranje *Luftwaffe,* kojoj su aerodromi u Holandiji bili potrebni za akcije protiv Britanije i koja je za te sporedne, ali prilično komplicirane operacije ponudila jake zrakoplovno-desantne snage. Takvi argumenti odlučuju ponekad o sudbini malih naroda.[148]

I tako, dok se kampanja u Norveškoj bližila pobjedonosnom kraju, a s početkom svibnja nastupili prvi topli dani, Nijemci su na zapadu stajali spremni, s najjačom armijom što ju je svijet do tada vidio. Po broju, snage su bile približno izjednačene — 136 njemačkih divizija prema 135 divizija francuske, britanske, belgijske i holanske armije. Branioci su imali prednost utoliko što su raspolagali sistemom obrambenih fortifikacija — neprobojnom Maginotovom linijom na jugu, lancem belgijskih tvrđava u centru i utvrđenjima ojačanim vodenim preprekama u Holandiji na sjeveru. Saveznici ni po broju tenkova nisu bili slabiji od Nijemaca, samo što oni kod njih nisu bili koncentrirani u krupnije oklopne jedinice. Nastojanje Nizozemaca i Belgijanaca da sačuvaju neutralnost imalo je, s druge strane, za posljedicu da štabovi nisu surađivali na usklađivanju planova obrane i korištenju raspoloživih snaga na najefikasniji način. Nijemci su raspolagali jedinstvenom komandom, inicijativom napadača, smjelim planom i zaraznim samopouzdanjem, koje nisu narušavale nikakve moralne skrupule prema agresiji. Stekli su borbeno iskustvo u Poljskoj. Ondje su u borbi provjerili svoju novu taktiku i nova oružja. Bili su svjesni vrijednosti bombardera za obrušavanje i masovne upotrebe tenkova. A znali su i to da Francuzi, kako je to Hitler mnogo puta istakao, neće imati srca da izdrže ono što se sprema, iako će braniti vlastitu zemlju.

Pored sveg samopouzdanja i odlučnosti, u njemačkoj Vrhovnoj komandi, kako to pokazuju tajni dokumenti, bilo je trenutaka panike dok se trenutak napada približavao — ili je njoj podlegao bar Hitler, vrhovni komandant. General Jodl je to zabilježio u svom dnevniku. Hitler je nekoliko puta odgađao početak napada u posljednjem trenutku — prvi svibnja naredio je da ofenziva otpočne petog, a treći svibnja odgodio je napad za šesti svibnja zbog vremenske situacije, a možda djelomično i zbog toga što, po mišljenju Ministarstva vanjskih poslova, predloženo opravdanje za napad na neutralnu Belgiju i Holandiju nije bilo dovoljno dobro

formulirano. Sutradan je »dan X« pomjeren za sedmi svibnja, a dan kasnije Hitler ga je ponovo odgodio za srijedu, osmi svibnja. »Führer definitivno formulirao opravdanje za *Fall Gelb«,* zabilježio je Jodl. Belgija i Nizozemska bit će optužene da nisu djelovale kako se to očekuje od neutralnih zemalja.

> 7. *svibnja.* Führerov vlak trebalo je da krene iz Finkenkruga u 16.38 sati (nastavlja Jodl u svom dnevniku). Meteorološka situacija je, međutim, još neizvjesna pa je naređenje (za napad) povučeno ... Führer veoma uzbuđen zbog novog odgađanja jer prijeti opasnost od izdaje. Razgovor belgijskog poslanika u Vatikanu s Bruxellesom daje osnove za zaključak da je neka osoba na višem položaju u Njemačkoj, koja je 29. travnja otputovala iz Berlina u Rim, počinila izdaju...
>
> *8. svibnja.* Alarmantne vijesti iz Nizozemske. Ukidanje dopusta u vojsci, evakuacija, zaprečavanje cesta, druge metode mobilizacije ... Führer ne želi više čekati. Göring zahtijeva odgađanje napada bar do 10. svibnja ... Führer veoma uzbuđen, zatim daje suglasnost na odgađanje do 10. svibnja, za koje kaže da se protivi njegovoj intuiciji. Ali niti jednog dana više ...
>
> *9. svibnja.* Führer definitivno odlučuje da napad otpočne 10. svibnja. Odlazak Führerovim vlakom u 17.00 sati iz Finkenkruga. Nakon izvještaja da će 10. svibnja vremenske prilike biti povoljne, šifra »Danzig« dana u 21.00 sati.

Hitler, u pratnji Keitela, Jodla i drugih pripadnika štaba OKW, stigao je u svoj glavni stan, koji je nazvao *Felsennest* (Nepristupačno gnijezdo), u blizini Münstereifela, u samo svanuće, 10. svibnja. Četrdeset kolometara dalje prema zapadu njemačke trupe počele su nadirati preko belgijske granice. Duž fronta dugog 280 kilometara, od Sjevernog mora do Maginotove linije, nacističke trupe prešle su granice triju malih neutralnih zemalja — Nizozemske, Belgije i Luksemburga — brutalno gazeći riječ koju je Njemačka svečano dala i mnogo puta ponovila.

ŠESTOTJEDNI RAT: OD 10. SVIBNJA DO 25. LIPNJA 1940.

Za Nizozemce rat je trajao pet dana, koliko je bilo potrebno da sudbine Belgije, Francuske i Britanskog ekspedicionog korpusa budu zapečaćene. Za Nijemce, sve se odvijalo kako je zamišljeno, čak i bolje nego što je bilo zamišljeno, i u strategijskom i u taktičkom pogledu. Uspjeh je premašio i

najskrivenije Hitlerove nade. Njegovi generali bili su zbunjeni neshvatljivom brzinom i veličinom vlastitih pobjeda. Što se tiče savezničkih vođa, bili su naprosto paralizirani događajima koje nisu očekivali i koje — u potpunoj pometnji što je nastala — nisu mogli ni shvatiti.

Sam Winston Churchill, koji je prvog dana bitke preuzeo položaj premijera, bio je zapanjen. Petnaesti svibnja u pola osam probudio ga je telefonski poziv iz Pariza — nazvao ga je premijer Paul Reynaud i uzbuđenim glasom mu rekao: »Poraženi smo! Potučeni smo!« Churchill nije htio da povjeruje. Moćna francuska armija uništena za tjedan dana? To je nemoguće. »Nisam bio svjestan,« napisao je kasnije, »kakvu je revoluciju u odnosu na prošli rat donijela masovna upotreba brzo pokretnih oklopnih snaga.«[149]

Učinili su to tenkovi — sedam tenkovskih divizija koncentriranih na jednom mjestu za veliki proboj kroz savezničke položaje ondje gdje su bili najslabiji. Tenkovi i bombarderi za obrušavanje *Stuka,* zračno-desantne jedinice i padobranci koji su se spustili iza savezničkih linija ili na sama njihova naoko neosvojiva utvrđenja, stvarajući kaos.

Nama, međutim, koji smo tada bili u Berlinu, bilo je upravo neshvatljivo da je ta njemačka taktika predstavljala takvo strahovito iznenađenje za Saveznike. Zar Hitlerove trupe nisu demonstrirale svoju efikasnost u ratu protiv Poljske? I ondje je veliki proboj, kojim su za tjedan dana opkoljene i uništene poljske armije, izvršen masovnom koncentracijom oklopnih snaga, a *Stukama* je povjereno da smekšaju obranu. Padobranci i zračno-desantne trupe nisu se proslavili u Poljskoj ni na onih nekoliko manjih zadataka što su im bili povjereni — nije im uspjelo da osvoje i sačuvaju od uništenja neke važne mostove. Ali u Norveškoj, mjesec dana prije ofenzive na zapadu, postigli su veoma mnogo, osvojili su Oslo i sve aerodrome i, priskačući u pomoć izoliranim malim odredima koji su iskrcani s mora u Stavangeru, Bergenu, Trondheimu i Narviku, omogućili ovima da se održe. Zar savezнички komandanti nisu proučili te operacije i izvukli pouke za sebe?

OSVAJANJE NIZOZEMSKE

Nijemci su za osvajanje Nizozemske mogli izdvojiti samo jednu oklopnu diviziju tako da su taj zadatak obavili za pet dana uglavnom padobranci i trupe prebačene transportnim avionima u pozadinu

poplavljenih prostranstava, za koje su mnogi u Berlinu vjerovali da će zadržati Nijemce mnogo tjedana. Zbunjenim Nizozemcima bilo je suđeno da budu žrtve prvog velikog zračno-desantnog napada u povijesti ratovanja. Kad se uzme u obzir da su bili potpuno nespremni za nešto takvo i način na koji su bili iznenađeni, držali su se bolje nego što je to u ono vrijeme ocijenjeno.

Prvi cilj Nijemaca bio je da iskrcaju jake zračno-desantne snage na aerodrome oko Haaga, okupiraju što prije glavni grad i zarobe kraljicu i vladu, kao što su to mjesec dana ranije pokušali u Norveškoj. Plan je, međutim, u Haagu propao kao i u Oslu, iako iz drugih razloga. Kad je došla sebi nakon prvog iznenađenja i pometnje, holandska pješadija, uz podršku artiljerije, potisnula je do večeri 10. svibnja Nijemce — dva bataljona — sa tri aerodroma oko Haaga. To je za izvjesno vrijeme spasilo glavni grad i vladu, ali su u operaciji morale biti angažirane holandske rezerve koje su bile prijeko potrebne na drugim mjestima.

Ključ njemačkog plana bilo je osvajanje mostova južno od Rotterdama preko Nieuwe Maasa, i onih nešto dalje prema jugoistoku, preko južnog i sjevernog ušća rijeke Maas kod Dordrechta i Moerdijka. Taj zadatak bio je povjeren zračno-desantnim trupama. Preko tih mostova Osamnaesta armija generala Georga von Küchlera, koja je nadirala od gotovo sto šezdeset kilometara udaljene njemačke granice, trebalo je da se probije u »Tvrđavu Holandiju«. Niti jednim drugim putem nije bilo moguće lako i brzo osvojiti to utvrđeno područje zaštićeno teško savladivim vodenim preprekama, s gradovima Haag, Amsterdam, Utrecht. Rotterdam i Leiden.

Zračno-desantne trupe — među njima i jedna četa spuštena na rijeku kod Rotterdama prastarim hidroavionima — osvojile su mostove 10. svibnja ujutro, prije nego što su iznenađeni Nizozemci stigli da ih dignu u zrak. Na brzinu prikupljene holandske jedinice očajnički su nastojale odbaciti Nijemce, i zamalo da nisu uspjele u tome. Nijemci su se, međutim, ipak nekako držali do jutra 12. svibnja, kada je do mostova stigla jedna Kuchleru dodijeljena oklopna divizija, nakon što je probila Grebbe-Peel liniju, lanac utvrđenih položaja ojačan vodenim preprekama za koji su se Nizozemci nadali da će izdržati nekoliko dana.

Postojala je izvjesna nada da će Nijemce ispred mostova kod Moerdijka zaustaviti francuska Sedma armija generala Girauda, koja je forsirano nastupala od La Manchea i poslije podne 11. svibnja stigla do

Tilburga. Ali Francuzi, kao ni teško pritisnuti Nizozemci, nisu raspolagali podrškom iz zraka, nisu imali tenkova ni protutenkovskih i protuavionskih topova, pa su ih Nijemci lako potisnuli do Brede. Njemačkoj Devetoj oklopnoj diviziji bio je time otvoren put prema mostovima kod Moerdijka i Dordrechta, pa je 12. svibnja poslije podne izbila na južnu obalu Nieuwe Maasa kod Rotterdama, gdje su zračno-desantne jedinice još uvijek držale mostove.

Tenkovi, međutim, nisu mogli prijeći preko mostova kod Rotterdama, jer su Nizozemci u međuvremenu blokirali njihove sjeverne prilaze. Prema tome, 14. svibnja ujutro Nizozemska je bila u teškoj, ali ne i beznadnoj situaciji. »Tvrđava Holandija« nije popustila. Jake njemačke zračno-desantne snage spuštene kod Haaga bile su ili zarobljene ili raspršene po okolnim selima. Rotterdam se još držao. Njemačka Vrhovna komanda, željna da što prije izvuče iz Nizozemske oklopnu diviziju i njene jedinice za podršku da bi iskoristila priliku što joj se pružila dalje prema jugu, u Francuskoj, nije zbog toga bila nimalo sretna. Četrnaesti svibnja ujutro Hitler je izdao Direktivu br. 11, u kojoj je rekao: »Pokazalo se da je otpor nizozemske armije snažniji nego što je bilo predviđeno. Iz političkih kao i vojnih razloga, neophodno je da taj otpor bude skršen *što prije.«* Kako? Naredio je da se jedinice ratnog zrakoplovstva pridodane Šestoj armiji u Belgiji povuku i prebace na nizozemsku frontu »da bi se olakšalo i ubrzalo osvajanje Tvrđave Holandije'«.[150]

Hitler i Goring posebno su naredili da se žestoko bombardira Rotterdam. Ta doza nacističkog terora trebalo je da natjera Holanđane na predaju — kao što je to učinjeno prethodne jeseni prilikom opsade Varšave.

Četrnaesti svibnja ujutro jedan njemački oficir iz štaba XXXIV. korpusa prešao je most kod Rotterdama noseći bijelu zastavu i zahtijevao da se grad preda. Upozorio je da će grad, ako ne kapitulira, biti bombardiran. Dok su pregovori o predaji bili u toku — jedan holandski oficir je otišao u njemački štab u blizini mosta radi razgovora o pojedinostima kapitulacije i vraćao se s njemačkim uvjetima — naišli su bombarderi i sravnili sa zemljom centar tog velikog grada. Živote je izgubilo oko osam stotina ljudi, uglavnom civila, ranjeno je nekoliko tisuća, a bez krova nad glavom je ostalo 78.000 ljudi. *Dugo se vjerovalo prvim izvještajima prema kojima je poginulo između 25.000 i 30.000 Holanđana, i tu cifru navodi i Encyclopaedia Britannica iz 1953. godine. Međutim, nizozemska vlada je*

dostavila nürnberškom sudu popis od 814 poginulih.[151] Nizozemci će dugo pamtiti tu podlost, tu sračunatu brutalnost, iako su u Nürnbergu i Göring i Kesselring opravdavali akciju *Luftwaffe* tvrdnjom da Rotterdam nije bio otvoreni grad, nego da ga je nizozemska armija uporno branila. I jedan i drugi su tvrdili da nisu znali za pregovore o predaji kad su uputili bombardere na zadatak, iako se u arhivima njemačke vojske mogu naći čvrsti dokazi da su oni to znali.[152] *Na nürnberškom procesu nitko nije osuđen zbog bombardiranja Rotterdama.* Bilo kako bilo, OKW nije ni pokušala da se nekako opravda. Četrnaesti svibnja uvečer čuo sam preko berlinskog radija specijalno saopćenje OKW:

> Pod strašnim dojmom što ga je ostavio napad njemačkih bombardera za obrušavanje, i nakon napada tenkova što je uslijedio odmah nakon bombardiranja, grad Rotterdam je kapitulirao i tako se spasio od uništenja.

Rotterdam se predao, a onda su se predale i nizozemske oružane snage. Kraljica Wilhelmina i članovi vlade pobjegli su u London na dva britanska razarača. Četrnaesti svibnja uvečer general H. G. Winkelmann, vrhovni komandant nizozemskih oružanih snaga, naredio je svojim vojnicima da polože oružje, a u jedanaest sati slijedećeg dana potpisao je službenu kapitulaciju. Sve je završeno za pet dana. Okončane su borbe, bolje rečeno. Ali noć divljačkog nacističkog terora koja će se spustiti na tu izmučenu, civiliziranu, malu zemlju trajat će pet godina.

PAD BELGIJE I OPKOLJAVANJE ENGLESKO-FRANCUSKIH ARMIJA

U vrijeme kad su Nizozemci kapitulirali, odlučena je i sudbina Belgije, Francuske i britanskih ekspedicionih snaga. Četrnaesti svibnja, iako tek peti dan ofenzive, bio je presudan. Prethodne večeri njemačke oklopne snage osigurale su četiri mostobrana na Meusi, rijeci strmih i gusto pošumljenih obala, između Dinanta i Sedana, zauzele Sedan, grad u kome je predaja Napoleona III Moltkeu 1870. godine označila kraj Trećeg carstva, i ozbiljno ugrozile centar savezničke obrane i komunikacije po kojima je cvijet britanske i francuske vojske tako brzo stigao u Belgiju.

Slijedećeg dana, 14. svibnja, lavina se pokrenula. Armija tenkova, po broju, koncentraciji, pokretljivosti i udarnoj snazi bez presedana u povijesti

ratovanja, koja se kad je 10. svibnja krenula s njemačke granice kroz Ardensku šumu protegla u tri kolone sto pedeset kilometara iza Rajne, probila je položaje francuske Devete i Sedme armije i brzo krenula prema La Mancheu, kroz pozadinu savezničkih snaga u Belgiji. Bila je to užasna, nezadrživa bujica. Predvođena valovima *Stuka* bombardera za obrušavanje, koji su mrvili francusku obranu, podržavana jurišnim inžinjerijskim jedinicama koje su se gumenim čamcima prebacivale preko rijeka i kanala i brzo podizale pontonske mostove, sastavljena od oklopnih divizija s vlastitom samohodnom artiljerijom i jednom brigadom motorizirane pješadije, organizirana tako da svaki oklopni korpus prate divizije motorizirane pješadije koje će zadržati položaje kad ih osvoje tenkovi, ta falanga od čelika i vatre nezadrživo je gazila sve čime su zbunjeni branioci mogli da joj se suprotstave. S obje strane Dinanta na Meusi, Francuzi su poklekli pred Petnaestim oklopnim korpusom generala Hermanna Flotha. Jednom od njegove dvije oklopne divizije zapovijedao je smioni mladi general-major Erwin Rommel. Nešto dalje uzvodno, kod Monthermea, isti manevar s istim rezultatom izveo je Četrdeset prvi oklopni korpus generala Georga Hansa Reinhardta, također sastavljen od dvije oklopne divizije.

Najteži udar, međutim, zadan je Francuzima kod Sedana, grada za koji su ih vezale bolne uspomene. Tu su se 14. svibnja ujutro dvije oklopne divizije iz sastava Devetnaestog oklopnog korpusa generala Heinza Guderiana[153] prebacile preko na brzinu, u toku noći izgrađenog pontonskog mosta na Meusi i počele nadirati prema zapadu. Iako su francuski tenkovi i britanski bombarderi očajnički pokušavali da unište most — prilikom samo jednog napada Britanci su izgubili četrdeset od sedamdeset jednog bombardera, uglavnom od vatre protuavionske artiljerije, a Francuzi su izgubili sedamdeset tenkova — nije im uspjelo da ga oštete. Do večeri, njemački mostobran kod Sedana bio je četrdeset pet kilometara širok i dvadeset pet kilometara dubok, a francuske snage u vitalnom središtu savezničke obrambene linije bile su razbijene. Jedinice koje nisu bile opkoljene i zarobljene povlačile su se u neredu. Francusko-britanske armije na sjeveru, kao i dvadeset dvije belgijske divizije, našle su se u opasnosti da budu odsječene.

Prvih nekoliko dana sve se odvijalo relativno povoljno po Saveznike, ili su bar oni tako mislili. Za Churchilla, koji se s mnogo volje prihvatio novih dužnosti premijera, »sve do noći dvanaestog svibnja« — kako je

kasnije pisao — »nije bilo nikakvog razloga za sumnju da se operacije ne odvijaju povoljno«.[154] Gamelin, generalissimus savezničkih snaga, bio je veoma zadovoljan razvojem situacije. Prethodne večeri elitne snage francuske vojske, Prva, Sedma, i Deveta armija i Britanske ekspedicione snage jačine devet divizija pod komandom lorda Gorta sjedinile su se s Belgijancima, kako je bilo planirano, na čvrstoj obrambenoj liniji što se protezala duž rijeke Dyle od Antwerpena preko Louvaina do Wavrea, i odatle preko prolaza kod Gemblouxa do Namura i dalje prema jugu duž Meuse do Sedana. Između moćne belgijske tvrđave Namura i Antwerpena, na fronti dužine svega stotinu kilometara, Saveznici su koncentrirali snage brojno jače od njemačkih — nekih trideset šest divizija prema dvadeset divizija Reichenauove Šeste armije.

Belgijanci, iako su se hrabro borili duž sjevernoistočne granice svoje zemlje, nisu se ondje održali koliko su očekivali, u svakom slučaju kraće nego 1914. godine. Kao i Nizozemci, sjeverno od njih, oni se naprosto nisu mogli nositi s novom, revolucionarnom taktikom Wehrmachta. Kao i u Nizozemskoj, Nijemci su tu osvojili ključne mostove smjelom upotrebom specijalno za to uvježbanih trupa, nečujno spuštenih u zoru pomoću transportnih jedrilica. Uspjelo im je da osvoje dva od tri mosta na Albertovom kanalu iza Maastrichta prije nego što su branioci stigli da aktiviraju već postavljeni eksploziv i sruše ih.

Još veći uspjeh predstavljalo je osvajanje tvrđave Eben Emael, koja je dominirala ušćem Albertovog kanala u Meusu. Ta moderna, strategijski izvanredno postavljena tvrđava predstavljala je, kako po uvjerenju Saveznika tako i po mišljenju Nijemaca, najneosvojivije utvrđenje u Evropi, moćnije od svega što su Francuzi podigli u sklopu Maginotove linije ili Nijemci u svom Zapadnom zidu. Sa svojim spletom galerija od čelika i armiranog betona duboko ispod zemlje i topovskim turelama zaštićenim debelim oklopom, s posadom od 1.200 ljudi, mogla je, smatralo se, izdržati bez posljedica bombardiranje najtežim bombama i artiljerijskim granatama. Osvojio ju je, nakon trideset sati borbe, odred od osamdeset njemačkih vojnika, koji se pod komandom jednog narednika spustio u devet jedrilica na samu tvrđavu, pretrpjevši pri tome gubitke od šest poginulih i devetnaest ranjenih. U Berlinu je, sjećam se, OKW obavila pothvat velom misterije, objavivši 11. svibnja uvečer u specijalnom izvještaju da je tvrđava Eben Emael osvojena primjenom »novih metoda napada«. Taj izvještaj je izazvao

glasine — a doktor Goebbels ih je sa zadovoljstvom dalje raspirivao — da Nijemci posjeduju neko strašno »novo oružje«, možda nervni bojni otrov koji je privremeno paralizirao branioce.

Istina je bila daleko prozaičnija. Sa svojom poslovičnom temeljitošću u pripremama, Nijemci su u toku zime 1939—40. podigli kod Hildesheima kopije tvrđave i mostova na Albertovom kanalu na kojima je četiri stotine vojnika-jedriličara uvježbavalo njihovo osvajanje. Tri grupe trebalo je da osvoje tri mosta, a četvrta Eben Emael. Ova posljednja grupa od osamdeset ljudi spustila se na samu tvrđavu i postavila na oklopljene topovske turele specijalne »kumulativne« mine, koje su ne samo onesposobile topove nego i ispunile komore ispod kupola plamenom i dimom. Otvori za gađanje i promatranje napadnuti su bacačima plamena. Nakon jednog sata Nijemci su uspjeli da prodru u gornje galerije velike tvrđave, onesposobe lake i teške topove i zaslijepe osmatračnice. Belgijska pješadija koncentrirana iza tvrđave pokušala je izbaciti malobrojne napadače, ali je rastjerana napadima bombardera za obrušavanje i padobranaca koji su sigli -u pomoć napadačima. Jedanaesti svibnja ujutro prethodice oklopnih jedinica, koje su prešle preko neoštećenih mostova na sjeveru, stigle su do tvrđave i opkolile je i, nakon još nekoliko napada bombardera za obrušavanje i borbi prsa u prsa po podzemnim tunelima u podne istog dana, ošamućena posada tvrđave od 1.200 ljudi podigla je bijelu zastavu, izišla i predala se.[155]

Taj pothvat, osvajanje mostova i žestina napada Šeste armije generala von Reichenaua podržane Šesnaestim oklopnim korpusom od dvije tenkovske i jedne mehanizirane pješadijske divizije pod komandom generala Hoepnera, uvjerili su savezničku Vrhovnu komandu da je, kao i 1914. godine, težište njemačke ofenzive na desnom krilu, i da je poduzela prave mjere za njeno zaustavljanje. U stvari, sve do večeri 15. svibnja belgijske, britanske i francuske snage čvrsto su držale položaje duž rijeke Dyle od Antwerpena do Namura.

To je bilo točno ono što je njemačka Vrhovna komanda željela. To joj je omogućilo da provede u djelo Mansteinov plan i zada najteži udarac u centru. General Halder, načelnik Generalštaba kopnene vojske, jasno je sagledao situaciju — i mogućnosti koje mu se pružaju — već 13. svibnja uvečer.

Sjeverno od Namura (zabilježio je u svom dnevniku) možemo računati da je završena koncentracija oko 24 britanske i francuske i 15

> belgijskih divizija. Prema njima stoji naša Šesta armija sa 15 divizija na frontu i šest u rezervi... Tu smo dovoljno snažni da odbijemo svaki neprijateljski napad. Nema potrebe da dovodimo nove snage. Južno od Namura pred nama je slabiji neprijatelj, snage dva puta slabije od naših. Od ishoda napada na Meusi zavisi da li ćemo, kada ćemo i gdje ćemo moći iskoristiti tu nadmoćnost. Iza ovog fronta neprijatelj nema spomena vrijednih snaga.

Nema spomena vrijednih snaga *iza* fronta koji će već slijedećeg dana biti probijen?

Šesnaesti svibnja predsjednik britanske vlade Churchill odletio je u Pariz da vidi što se događa. Poslije podne, kad se odvezao u *Quai d'Orsay* na sastanak s premijerom Reynaudom i generalom Gamelinom, njemačke prethodnice stigle su do točke sto kilometara zapadno od Sedana, napredujući kroz nebranjen, otvoren predio. Između njih i Pariza nije bilo ničega, ničega nije bilo ni između njih i La Manchea, ali Churchill to nije znao. »Gdje je strategijska rezerva?« upitao je Gamelina i, prelazeći na francuski, dodao: *»Ou est la masse de manoeuvre*?« Vrhovni komandant savezničkih armija ga je pogledao, zavrtio glavom, slegnuo ramenima i odgovorio: »*Aucune*« — nema je.[156]

»Bio sam zapanjen,« napisao je Churchill kasnije. Bilo je neshvatljivo da jedna tako velika armija, napadnuta, nema trupa u rezervi. »Priznajem,« kaže Churchill, »da je to bilo jedno od najvećih iznenađenja u mom životu.«[157]

Ništa manje nije bila iznenađena ni njemačka Vrhovna komanda, ili bar Hitler i generali u OKW, ako ne i Halder. Führer, koji je lično rukovodio operacijama na zapadu, pokazao je neodlučnost dva puta u toku kampanje. Prvi put to se dogodilo 17. svibnja, kada je doživio pravi nervni slom. Tog jutra je Guderian, koji je sa svojim oklopnim korpusom bio prešao već trećinu puta prema La Manchem primio naređenje da smjesta prekine daljnje nadiranje. *Luftwaffe* je otkrila da Francuzi pripremaju snažan protunapad kako bi odsjekli tanke njemačke oklopne klinove koji su prodrli od Sedana daleko prema zapadu. Hitler je požurio da se posavjetuje s vrhovnim komandantom kopnene vojske Brauchitschem i Halderom. Bio je uvjeren da prijetnja protunapadom s juga predstavlja ozbiljnu opasnost. Rundstedt, komandant grupe armija A, koja je predstavljala glavninu snaga što su prodrle preko Meuse, podržao ga je na konferenciji nešto kasnije

istog dana. Očekuje, rekao je, »iznenadnu i žestoku protuofenzivu moćnih francuskih snaga iz oblasti Verduna i Chalonsa-sur-Marne.« Sablast druge bitke na Marni javila se u grozničavom Hitlerovom mozgu. »Budno pazim da se to ne dogodi,« napisao je Mussoliniju slijedećeg dana. »Čudo na Marni iz 1914. godine neće se ponoviti.«[158]

> Veoma neugodan dan (napisao je Halder u svom dnevniku 17. svibnja uvečer). Führer je strašno nervozan. Strepi nad vlastitim uspjehom, ne želi nikakav rizik i neprestano naređuje da se suzdržavamo. Glavni izgovor mu je briga za naš lijevi bok ... samo unosi zbrku i sumnje.

Nacistički vojskovođa nije niti sutradan bio u boljem stanju, i pored prave lavine vijesti o rasulu francuskih snaga. Halder je 18. svibnja opisao tu krizu u svom dnevniku.

> Führera muče neobjašnjive brige zbog našeg lijevog boka. Bjesni i urla da ćemo upropastiti čitavu operaciju i da se igramo vatrom poraza. Neće ni da čuje za nastavljanje prodora prema zapadu, prema jugozapadu da i ne govorimo, i stalno se vraća na ideju da udarimo prema sjeverozapadu. To je stalni predmet veoma neugodnih diskusija između Führera na jednoj, i Brauchitscha i mene, na drugoj strani.

General Jodl iz OKW, za koga je Führer bio gotovo uvijek u pravu, također je zabilježio to neslaganje u vrhu.

> Dan velike napetosti (zapisao je 18. svibnja). Vrhovni komandant kopnene vojske (Brauchitsch) nije proveo u djelo našu namjeru da što prije uspostavimo bočnu obranu prema jugu... Smjesta su pozvani Brauchitsch i Halder i kategorički im je naređeno da bez oklijevanja poduzmu potrebne mjere.

Haider je, međutim, bio u pravu; Francuzi nisu imali snaga kojima bi poduzeli protunapad s juga. A oklopnim divizijama, nestrpljivim i ornim za borbu, kojima je izdano naređenje da svoje akcije ograniče na »nasilno izviđanje«, ništa drugo nije bilo potrebno da nastave svoj prodor prema La Mancheu. Devetnaesti svibnja ujutro vrh moćnog klina od sedam oklopnih divizija, koje su bez zastoja prodirale prema zapadu duž sjeverne obale Somme, kroz poprišta historijskih bitaka u prvom svjetskom ratu, bio je udaljen od La Manchea još svega osamdeset kilometara. Dvadesetog svibnja uvečer, na veliko iznenađenje Hitlerova štaba, Druga oklopna divizija ušla je u Abbeville na ušću Somme. Belgijanci, Britanske ekspedicione snage i tri francuske armije našli su se u klopci.

Führer je sav izvan sebe od radosti (zabilježio je Jodl u svom dnevniku te noći). Govori o njemačkoj armiji i njenom vodstvu s najvećim priznanjem. Radi na tekstu mirovnog ugovora čija će suština biti vraćanje teritorija otetih njemačkom naroduu toku posljednjih 400 godina, i drugih vrijednosti...

U arhivu je pohranjen posebni memorandum s Führerovim, emocijom prožetim riječima nakon što mu je vrhovni komandant kopnene vojske preko telefona saopćio vijest o osvajanju Abbevillea.

Saveznici nisu imali druge mogućnosti da se izvuku iz tog smrtonosnog okruženja nego da se njihove armije smjesta okrenu prema jugozapadu, prekinu kontakt s njemačkom Šestom armijom koja ih je ondje napadala, izvrše proboj kroz njemački oklopni klin što se protezao kroz sjevernu Francusku, i sjedine se sa svježim francuskim snagama što bi se probijale od Somme prema sjeveru. To je, u stvari, general Gamelin i naredio 19. svibnja ujutro, ali je istog dana uvečer bio smijenjen, a na njegovo mjesto je došao general Maxime Weygand, koji je smjesta povukao naređenje. Weygand, koji je u prvom svjetskom ratu stekao slavu genijalnog vojskovođe, htio je, prije nego što donese odluku, da se posavjetuje sa savezničkim komandantima u Belgiji. Jedini rezultat toga bio je da su izgubljena tri dana kako bi Weygand došao do apsolutno istog zaključka kao i njegov prethodnik. To oklijevanje Saveznici će skupo platiti. Na sjeveru je bilo četrdeset francuskih, britanskih i belgijskih u borbi iskušanih divizija i, da su one 19. svibnja udarile prema jugu, kako je to naredio Gamelin, vjerojatno bi uspjele probiti tanki njemački klin. U vrijeme kad su se pokrenule, veze između pojedinačnih nacionalnih komandi bile su već u kaotičnom stanju, i nekoliko savezničkih armija, izloženih žestokom neprijateljskom pritisku, počele su djelovati svaka na svoju ruku. Bilo kako bilo, Weygandov plan je postojao samo u generalovoj mašti; nikakve francuske trupe nisu krenule od Somme prema sjeveru.

U međuvremenu, njemačka Vrhovna komanda uputila je u klin, što su ga načinile oklopne jedinice, svu pješadiju koju je bilo moguće prebaciti, kako bi ga ojačala i proširila. Dvadeset četvrti svibnja Guderianovi tenkovi, krećući se duž La Manchea od Abbevillea, osvojili su Boulogne i opkolili Calais, dvije najveće luke na Kanalu, i stigli do Gravelinesa, nekih trideset kilometara od Dunkirka. Fronta u Belgiji se pomakla prema jugozapadu kako su Saveznici pokušavali da se odvoje od napadača. Tako su se 24. svibnja britanske, francuske i belgijske armije na sjeveru našle sabijene u

relativno malen trokut, s bazom na La Mancheu od Gravelinesa do Terneuzena i s vrhom kod Valenciennesa, sto deset kilometara u unutrašnjosti. Više nije bilo nikakve nade da bi se mogle probiti iz okruženja. Jedina nada, i to prilično slaba, bila je u evakuaciji morskim putem iz Dunkirka.

Upravo u tom presudnom trenutku, 24. svibnja, nadomak Dunkirku, koncentrirane duž kanala Aa između Gravelinesa i St. Omera za konačni udar, njemačke oklopne snage primile su čudno — za vojnike na fronti upravo neobjašnjivo — naređenje da prekinu daljnje napredovanje. Bila je to prva velika greška njemačke Vrhovne komande u drugom svjetskom ratu, koja će kasnije postati predmet žučnih rasprava, ne samo među njemačkim generalima nego i među vojnim historičarima — najviše oko toga tko ju je izdao i zašto. Na to pitanje ćemo se vratiti kasnije da bismo vidjeli kakav se odgovor može izvući iz mase raspoloživih dokumenata. Međutim, ma kakvi razlozi bili, to naređenje za prekid napredovanja pružilo je Saveznicima, a posebno Britancima, neočekivanu, čudesnu šansu koja će na kraju dovesti do »čuda kod Dunkirka«. Belgijance, međutim, nije spasilo.

KAPITULACIJA KRALJA LEOPOLDA

Belgijski kralj Leopold III predao se u ranim jutarnjim satima 28. svibnja. Mladi tvrdoglavi vladar, koji je raskinuo savez s Francuskom i Britanijom, nerazumno inzistirajući na neutralnom statusu svoje zemlje, koji je odbio da obnovi savezništvo čak i u vrijeme kada je pouzdano znao da Nijemci pripremaju napad na Belgiju, koji je u posljednjem času, kad je napad već počeo, zatražio vojnu pomoć Francuske i Britanije i dobio je, napustio je sad svoje saveznike u za njih najtežem trenutku, omogućavajući tako njemačkim divizijama da bez borbe obiđu s boka francusko-britanske snage. Da stvar bude gora, učinio je to, kako je izjavio Churchill 4. lipnja pred Donjim domom, »ne savjetujući se ni s kim, ne obavještavajući nikoga, bez znanja svojih ministara, po svojoj vlastitoj volji«.

U stvari, učinio je to *protiv* jednoglasno izražene volje svoje vlade, kojoj je po ustavu bio dužan da se pokorava. U pet sati ujutro 25. svibnja kralj se u svom glavnom stanu sastao s trojicom članova kabineta, među kojima su bili premijer i ministar vanjskih poslova. Pozvali su ga posljednji put da se ne predaje, da ne dopusti da ga Nijemci zarobe, jer bi oni njegovu funkciju »degradirali na ulogu Hache« u Pragu. Posjetili su ga da je

poglavar države i vrhovni komandant oružanih snaga i da bi mogao, ako dođe do najgoreg, svoju prvu funkciju obavljati u egzilu, kao što su to učinili holandska kraljica i norveški kralj, do konačne savezničke pobjede.

»Odlučio sam da ostanem,« odgovorio je Leopold. »Stvar Saveznika je propala.«[159]

Dvadeset sedmi svibnja, u 17 sati, uputio je generala Derousseauxa, zamjenika načelnika belgijskog Generalštaba, da traži primirje od Nijemaca. U 22 sata general se vratio noseći njemačke uvjete: »Führer zahtjeva bezuvjetnu kapitulaciju«. Kralj je u 23 sata pristao na bezuvjetnu predaju i predložio da se borbe obustave sutradan u 4 sata, što je prihvaćeno.

Francuski premijer Reynaud u govoru preko radija oštro je napao Leopolda zbog kapitulacije, a belgijski premijer Pierlot, također govoreći preko radija iz Pariza, ali dostojanstvenijim tonom, obavijestio je belgijski narod da je kralj postupio suprotno jednoglasno izraženoj volji vlade, da je prekinuo svoje veze s narodom i tako izgubio pravo da vlada. Rekao je i to da će belgijska vlada u egzilu nastaviti borbu. Obraćajući se Parlamentu 28. svibnja, Churchill se suzdržao od iznošenja mišljenja o Leopoldovu postupku, ali se 4. lipnja pridružio općoj osudi.

Oštre rasprave su se protegle još dugo poslije rata. Oni koji su branili Leopolda, a bilo ih je mnogo i u Belgiji i izvan nje, tvrdili su da je njegova odluka da dijeli sudbinu svojih vojnika i belgijskog naroda bila ispravna i časna. Mnogi su koristili i argument da kralj nije djelovao kao poglavar države, nego kao vrhovni komandant armije koja je kapitulirala.

O tome da su potučene belgijske trupe bile 27. svibnja u očajnoj situaciji, nema nikakve sumnje. Pristale su, viteški, da rastegnu svoj front kako bi omogućile Britancima i Francuzima da se probiju prema jugu. Taj rastegnuti front se brzo raspadao, iako su se Belgijanci uporno borili. Osim toga, Leopold nije znao da je 26. svibnja lord Gort primio naređenje iz Londona da se povuče prema Dunkirku i spasi od Britanskog ekspedicionog korpusa što se spasiti može. To je jedna strana medalje, ali postoji i druga. Belgijska armija bila je pod zajedničkom savezničkom komandom, a Leopold je sklopio separatni mir ne savjetujući se s njom. U svoju obranu naveo je da je 27. svibnja u 12.30 sati telegrafski obavijestio Gorta da će ubrzo »biti prinuđen da kapitulira, kako bi izbjegao potpuni slom«. Britanski komandant, veoma zaposlen i stalno u pokretu, nije, međutim,

primio tu poruku. Kasnije je izjavio da je za kapitulaciju saznao tek nešto poslije 23 sata, 27. svibnja, i da se neočekivano našao »suočen s novom opasnošću — kroz nezaposjednuti dio fronta u širini od trideset pet kilometara, od Ypresa do mora, neprijateljske oklopne snage mogle su proći i osvojiti obale«.[160] General Weygand, kralju pretpostavljeni vojni komandant, saznao je za vijest iz telegrama francuskog oficira za vezu pri Vrhovnoj komandi belgijske armije primljenog nešto poslije 18 sati. Pogodila ga je, kako je kasnije rekao, »kao grom iz vedra neba. Bez ikakvog prethodnog upozorenja ...«[161]

Konačno, i kao vrhovni komandant oružanih snaga, Leopold je, prema ustavu svoje zemlje, konstitucionalne demokratske monarhije, bio obavezan da postupa u skladu s mišljenjem svoje vlade. Ni u toj ulozi, kao ni u ulozi poglavara države, nije imao prava da kapitulira na vlastitu ruku. Na kraju je belgijski narod, kako i treba, sam presudio svom vladaru. Nije ga pozvao da se vrati na prijestolje iz Švicarske, gdje se bio sklonio pred kraj rata, sve do 20. srpnja 1950. godine, kada se 57 glasača na referendumu izjasnilo za njegov povratak u zemlju. Njegov dolazak izazvao je, međutim, tako žestoku reakciju stanovništva da je malo nedostajalo pa da se sukobi pretvore u građanski rat. Ubrzo je abdicirao u korist svog sina.

Ma šta mislili o Leopoldovu postupku, o nečem ne može biti sumnje — da se njegova armija borila izvanredno (a takvih sumnji je bilo[162]). Nekoliko dana u toku svibnja pratio sam Reichenauovu Šestu armiju u njenu nadiranju kroz Belgiju i mogao sam se osobno uvjeriti s kakvom su se upornošću Belgijanci borili protiv premoćnog neprijatelja. Niti jednom nisu popustili pod nemilosrdnim bombardiranjem od strane *Luftwaffe,* koja je gospodarila nebom ne nailazeći na otpor, niti je njemačkim tenkovima uspjelo da probiju njihove linije. To se ne bi moglo reći za trupe jedne druge savezničke zemlje u toj kampanji. Belgijanci su se držali osamnaest dana i držali bi se mnogo duže da se nisu, zajedno s Britanskim ekspedicionim snagama i francuskim srmijama na sjeveru, našli u klopci, bez vlastite krivice.

ČUDO KOD DUNKIRKA

Još od 20. svibnja, kad su se Guderianovi tenkovi probili do mora kod Abbevillea, britanski Admiralitet je — na osnovi naređenja što ga je izdao

lično Churchill — počeo prikupljati brodove za eventualnu evakuaciju Britanskih ekspedicionih snaga i drugih savezničkih jedinica iz luka na Kanalu. Prebacivanje pomoćnog osoblja i drugih »suvišnih usta« preko La Manchea u Englesku počelo je odmah. Dvadeset četvrti svibnja, kako smo vidjeli, belgijska fronta na sjeveru bila je na rubu sloma, a na jugu njemačke oklopne snage, nadirući duž obale od Abbevillea, stigle su do kanala Aa, svega trideset kilometara od Dunkirka, nakon što su zauzele Boulogne i opkolile Calais. Opkoljene su se našle belgijska armija, devet divizija Britanskih ekspedicionih snaga i deset divizija francuske Prve armije. Iako je zemljište na južnom kraju džepa bilo teško prohodno za tenkove, jer je bilo ispresijecano kanalima i jarcima i djelomično poplavljeno, Guderianov i Reinhardtov oklopni korpus već su bili uspostavili pet mostobrana na suprotnoj obali glavne prepreke, kanala Aa, između Gravelinesa na obali i St. Omera, i bili su spremni za posljednji udar kojim bi Saveznici bili odbačeni prema njemačkoj Šestoj i Osamnaestoj armiji koje su nadirale sa sjeveroistoka, i potpuno uništeni.

Iznenada, 24. svibnja uvečer, stiglo je neopozivo naređenje Vrhovne komande, izdano na inzistiranje samog Führera, uz podršku Rundstedta i Göringa, uprkos žestokom protivljenju Brauchitscha i Haldera, da se tenkovske snage zaustave na liniji kanala i ne pokušavaju daljnje napredovanje. Lord Gort je tako dobio neočekivan, sudbonosan predah koji će njegove snage, britanska ratna mornarica i RAF u potpunosti iskoristiti i tako izvojevati, kako će to kasnije Rundstedt zaključiti i reći, »prvu veliku prekretnicu u ratu«.

Kako je došlo do te neobjašnjive naredbe za prekid napredovanja na samom pragu najveće njemačke pobjede u ovom ratu, koja je već izgledala sigurna? Kakvi su bili razlozi za takvu odluku? I tko je odgovoran za nju? Oko tih pitanja vođena je jedna od najvećih rasprava u vezi s drugim svjetskim ratom, među njemačkim generalima i među historičarima. Generali, pod vodstvom Rundstedta i Haldera, bacali su krivicu isključivo na Hitlera. Churchill je dolio ulja na vatru u drugoj knjizi svojih ratnih memoara tvrdnjom da je inicijativa za to naređenje potekla od Rundstedta, a ne od Hitlera, navodeći kao dokaz dnevnik Rundstedtovog vlastitog štaba. U zamršenom spletu oprečnih i kontradiktornih svjedočanstava, veoma je teško točno utvrditi činjenice. Pripremajući ovo poglavlje, autor se radi nekih razjašnjenja obratio pismom lično generalu Halderu, koji je ljubazno i opširno odgovorio na sva postavljena pitanja. Na temelju tog odgovora i

velikog broja drugih sad već pristupačnih dokumenata, moguće je izvući izvjesne zaključke i raščistiti kontradiktornosti, ako ne definitivno a ono bar prilično uvjerljivo.

Što se tiče odgovornosti za famoznu naredbu, Rundstedt, mada je kasnije tvrdio suprotno, mora je podijeliti s Hitlerom. Führer je 24. svibnja ujutro posjetio štab generalove Grupe armija A u Charlevilleu. Tom prilikom Rundstedt je predložio da oklopne divizije na liniji kanala pred Dunkirkom prekinu napredovanje dok im kao pojačanje ne stignu pješadijske jedinice.[163]

Hitler se suglasio, s napomenom da oklopne jedinice treba sačuvati za daljnje operacije protiv Francuza južno od Somme. Osim toga, po njegovu mišljenju, pretjerano smanjivanje područja na kome se nalaze opkoljene savezničke armije moglo bi otežati akcije *Luftwaffe.* Rundstedt je, po svemu sudeći, izdao naređenje za prekid napredovanja čim je dobio Führerovu suglasnost, jer Churchill navodi da su Britanske ekspedicione snage uhvatile njemačku radio-poruku takvog sadržaja istog jutra u 11.42 sati.[164] U to vrijeme Hitler je još konferirao s Rundstedtom.

U svakom slučaju, Hitler je iste večeri izdao i službeno naređenje OKW, što su u svojim dnevnicima zabilježili i Halder i Jodl. Načelnik Generalštaba bio je veoma nesretan zbog toga.

> Naše lijevo krilo, sastavljeno od oklopnih i motoriziranih snaga (zabilježio je u svom dnevniku), ostat će sad nepokretno po direktnom naređenju samog Führera! Uništenje opkoljenog neprijatelja treba prepustiti ratnom zrakoplovstvu!

Ovaj uskličnik koji rečenici daje prezriv ton ukazuje na to da je Göring intervenirao kod Hitlera, i danas je poznato da je on to zaista učinio. Predložio je da njegovo zrakoplovstvo samo likvidira opkoljene neprijateljske trupe! Povod za tu pretjerano ambicioznu, nerealnu zamisao objasnio je Halder u svom pismu autoru ove knjige od 19. srpnja 1957. godine.

> U toku narednih dana (tj., poslije 24. svibnja) saznali smo da je na Hitlerovu odluku najviše utjecao Göring. Brzo napredovanje kopnene vojske počelo je progoniti diktatora kao sablast, jer mu je nedostatak vojnog obrazovanja onemogućavao da shvati rizik kome se izlagala i

njene izglede na uspjeh. Neprestano su ga progonile strepnje da bi se situacija mogla okrenuti...

Göring, koji je dobro poznavao Führera, iskoristio je tu njegovu zabrinutost. Predložio mu je da veliku bitku s opkoljenim neprijateljem dokrajči njegova *Luftwaffe,* čime bi bio eliminiran rizik upotrebe dragocjenih oklopnih formacija. Predložio je to ... iz razloga koji je karakterističan za beskrupulozno ambicioznog Göringa. Htio je da nakon iznenađujuće uspješnih operacija kopnene vojske konačni, odlučni udarac u velikoj bici zada neprijatelju *njegovo* ratno zrakoplovstvo, te da mu tako pripadne zasluga za uspjeh i slava pred cijelim svijetom.

U svom pismu general Halder zatim govori što mu je ispričao Brauchitsch nakon razgovora s generalima *Luftwaffe* Milchom i Kesselringom u nürnberškom zatvoru siječnja 1946. godine, kojom prilikom su ti visoki oficiri ratnog zrakoplovstva izjavili

da je Goring u to vrijeme (u svibnju 1940) upozorio Hitlera da će, ako zasluga za veliku pobjedu što je na pomolu pripadne isključivo generalima kopnene vojske, Führerov prestiž u domovini biti nepopravljivo poljuljan. To se može spriječiti samo ako odlučnu bitku izvojuje *Luftwaffe,* a ne kopnena vojska.

Iz tog prilično jasno slijedi da je Hitler, uz podršku Göringa i Rundstedta i uporno protivljenje Brauchitscha i Haldera, odlučio da uništenje opkoljenih neprijateljskih trupa povjeri ratnom zrakoplovstvu i Bockovoj Grupi armija B, koja je, bez spomena vrijednih oklopnih snaga, polako potiskivala Belgijance i Britance prema jugozapadu, prema La Mancheu. Rundstedtova Grupa armija A, s nekih sedam oklopnih divizija, zaustavljena na liniji kanala zapadno i južno od Dunkirka, trebalo je da ostane na osvojenim položajima i drži neprijatelja u šahu. Međutim, ni *Luftwaffe* ni Bockova Grupa armija B nisu se pokazale sposobnim da izvrše dobiveni zadatak. Dvadeset šesti svibnja ujutro Halder je, ogorčen, zapisao u dnevnik da su »ta naređenja odozgo prosto besmislena ... Tenkovi su stali kao paralizirani.«

Konačno, 26. svibnja uvečer, Hitler je povukao naređenje da tenkovi stanu i odobrio, s obzirom na sporo napredovanje Bockovih armija kroz Belgiju i isplovljavanje transportnih brodova iz luke, da oklopne snage nastave napredovanje prema Dunkirku. Bilo je, međutim, već prekasno;

opkoljeni neprijatelj iskoristio je vrijeme da ojača svoje obrambene položaje i, tako zaštićen, počeo je uzmicati preko mora.

Sada nam je poznato da su za fatalnu Hitlerovu odluku postojali i politički razlozi. Halder je 25. svibnja, na dan koji je, kako je rekao, počeo »jednom od onih neugodnih prepirki između Brauchitscha i Führera oko narednog poteza u bici na uništenje opkoljenog neprijatelja«, zabilježio u svom dnevniku da je sad *političko* rukovodstvo uvrtjelo sebi u glavu fiksnu ideju da odlučnu bitku ne treba voditi na flamanskom tlu. nego u sjevernoj Francuskoj.

Ovaj zapis mi je bio nejasan pa sam, pišući mu, zamolio bivšeg načelnika Generalštaba da se, ako može, sjeti *političkih* razloga zbog kojih je trebalo okončati bitku u sjevernoj Francuskoj, a ne u Belgiji. Halder ih se odlično sjećao. »Koliko se sjećam, a pamćenje me još odlično služi,« odgovorio je, »Hitler je prilikom naših razgovora u to vrijeme obrazlagao svoje naređenje za prekid napredovanja iz dva aspekta. Tu su, kao prvo, bili razlozi vojne prirode — za tenkove nepogodna konfiguracija zemljišta, veliki gubici koje bi pretrpjele jedinice neophodne za predstojeći napad na preostali veći dio Francuske itd.« Zatim je, piše Halder, Führer naveo

> i drugo obrazloženje, za koje je znao da mu se mi vojnici ne možemo suprotstaviti jer je bilo političke, a ne vojne prirode.
>
> Ovo drugo obrazloženje sastojalo se u tome da je iz političkih razloga bilo nepoželjno da se odlučna završna bitka, u kojoj bi stanovništvo neizbježno pretrpjelo veliku štetu, vodi na teritoriji nastanjenoj flamanskim narodom. Namjeravao je. rekao je, da teritorij nastanjen Flamancima, koji su germanskog podrijetla, pretvori u nezavisnu nacionalsocijalističku oblast i tako ih čvršće veže za Njemačku. Njegovi sljedbenici među Flamancima aktivno rade na tome već dugo vremena; obećao im je da će njihovu zemlju poštedjeti ratnih razaranja. Ako sad ne održi to obećanje, njihovo povjerenje u njega bit će ozbiljno uzdrmano. To bi Njemačkoj nanijelo veliku političku štetu, što on, kao politički odgovoran vođa, mora na svaki način izbjeći.

Apsurdno? Ako je to, kako se čini, bila samo jedna od Hitlerovih čestih i neočekivanih devijacija (Halder piše da je za njega i Brauchitscha »to obrazloženje bilo neuvjerljivo«), politički aspekti o kojima je govorio drugim generalima bili su razboritiji — i važniji. Opisujući poslije rata Hitlerov sastanak s Rundstedtom 24. svibnja, general Günther Blumentritt,

načelnik operativnog odjeljenja Rundstedtova štaba, rekao je Liddelu Hartu, britanskom vojnom historičaru i teoretičaru, slijedeće:

> Hitler je bio izvanredno raspoložen... i rekao nam je da će, po njegovu mišljenju rat biti okončan za šest tjedana. Nakon toga je htio sklopiti razuman mir s Francuskom, što bi mu otvorilo put za sporazum s Britanijom...
>
> Iznenadilo nas je divljenje s kojim je dalje govorio o Britanskom Imperiju, o neophodnosti postojanja te imperije i civilizaciji koju je Britanija širila svijetom ... Rekao je da od Britanije ne traži ništa drugo nego da prizna Njemačkoj njen položaj na kontinentu. Povratak kolonija što ih je Njemačka izgubila bio bi poželjan, ali ne i bezuvjetno potreban ... Završio je riječima da mu je cilj sklapanje mira s Britanijom na osnovama koje bi ona mogla smatrati dovoljno časnim da ih prihvati.[165]

Takve misli Hitler će u narednih nekoliko tjedana izreći više puta, pred svojim generalima, pred Cianom i Mussolinijem i konačno javno. Mjesec dana kasnije Ciano će zapanjeno slušati nacističkog diktatora kako u zenitu uspjeha trubi o potrebi da se Britanski Imperij sačuva »kao faktor ravnoteže u svijetu«,[166] a 13. lipnja Halder će u svom dnevniku opisati Führerovu žalost i razočaranje zbog odbijanja Britanije da sklopi mir s Njemačkom. Oboriti Englesku na koljena silom, rekao je tog dana svojim generalima, »ne bi bilo korisno za Njemačku ... samo za Japan, Sjedinjene Države i druge«.

Moguće je. prema tome, iako mnogi u to sumnjaju, da je Hitler zaustavio svoje oklopne snage pred Dunkirkom da bi poštedio Britaniju gorkog poniženja i tako pripremio teren za pregovore o miru. To je, kako je i rekao, trebalo da bude mir koji bi omogućio Njemačkoj da se slobodno ponovo okrene prema istoku, ovog puta protiv Rusije. London će, rekao je također, morati priznati dominaciju Trećeg Reicha na kontinentu. U toku slijedećih nekoliko mjeseci Hitler će živjeti u uvjerenju da mu je takav mir nadohvat ruke. Pokazao je, kao mnogo puta u toku prethodnih godina, da ne shvaća karakter Britanaca niti svijet za koji su oni i njihove vođe odlučili da se bore — do kraja.

Osim toga, ni on ni njegovi generali, neznalice kakvi su bili — i ostali — u svemu što se ticalo pomorstva, nisu ni sanjali da bi prema moru

orijentirani Britanci mogli iz male, razorene luke i s otvorenih plaža evakuirati jednu trećinu milijuna ljudi ispred njihova nosa.

U tri minute do devetnaest sati, 26. svibnja, ubrzo nakon što je Hitler povukao svoje naređenje, britanski Admiralitet naredio je da otpočne »Operacija Dinamo«, kako je nazvan plan za evakuaciju iz Dunkirka. U toku noći njemačke oklopne jedinice obnovile su napad na luku sa zapada i juga, ali su naišle na žestok otpor. Lord Gort je iskoristio vrijeme da na taj dio fronta prebaci tri pješadijske divizije s jakom podrškom artiljerije. Tenkovi su sporo napredovali, a u međuvremenu je počela evakuacija. Armada od 850 brodova svih veličina, vrsta i oblika, od krstarica i razarača do malih jedrilica i holandskih *skootsa,* s posadama u mnogim slučajevima sastavljenim od civila dobrovoljaca iz obalnih gradova Engleske, sjatila se oko Dunkirka. Prvog dana, 27. svibnja evakuirano je 7.669 vojnika, drugog 17.804, trećeg 47.310, a 30. svibnja 53.823, ukupno 126.606 u toku prva četiri dana. Broj evakuiranih daleko je premašivao nade Admiraliteta koji je, kad je operacija počela, računao da će izvući svega oko 45.000 ljudi za dva dana koliko je smatrao da će imati na raspolaganju.

Tek četvrtog dana »Operacije Dinamo«, 30. svibnja, njemačka Vrhovna komanda postala je svjesna što se događa. U toku ta četiri dana u izvještajima OKW stalno je ponavljana tvrdnja da su opkoljene neprijateljske armije osuđene na propast. U izvještaju od 29. svibnja, koji sam unio u svoj dnevnik, otvoreno se tvrdi: »Sudbina francuske armije kod Artoisa je zapečaćena ... Britanska armija, sabijena u oblast... oko Dunkirka brzo se raspada pod koncentričnim napadima naših snaga.«

Nije se raspadala; povlačila se preko mora. Bez svog teškog naoružanja i opreme, razumljivo, ali sigurna da će sačuvati ljude za buduće bitke.

Još 30. svibnja ujutro Halder je zapisao u svoj osobni dnevnik da se »dezintegracija opkoljene neprijateljske armije nastavlja«. Neke britanske jedinice, priznao je, »bore se zubima i noktima« dok druge »bježe prema obali i pokušavaju da se prebace preko Kanala koristeći sve što može ploviti. *Le Debacle,«* zaključio je, aludirajući na čuveni roman Emila Zole o porazu Francuza u francusko-pruskom ratu.

Poslije podne, poslije savjetovanja s Brauchitschem, načelnik Generalštaba iznenada je shvatio značaj rojeva malih, bijednih brodica kojima se povlače Britanci.

> Brauchitsch je bijesan... Opkoljene neprijateljske snage bile bi odsječene od obale da našim tenkovima nije naređeno da stanu. *Luftwaffe* ne može letjeti zbog lošeg vremena i sad smo prisiljeni da stojimo i gledamo kako se tisuće i tisuće neprijateljskih vojnika prebacuju u Englesku ispred našeg nosa.

Upravo to su i promatrali. Usprkos pojačanom pritisku Nijemaca sa svih strana, Britanci su održali svoje položaje i uspjeli evakuirati još vojnika. Slijedeći dan, 31. svibnja, bio je najuspješniji od svih. Ukrcano je 68.000 ljudi, jedna trećina od toga na plažama, a ostatak u luci Dunkirka. Evakuirano je do tada ukupno 194.620 ljudi, četiri puta više nego što je prvobitno bilo planirano.

Gdje je bila čuvena *Luftwaffe?* Izvjesno vrijeme, kako je to zabilježio Halder, nije mogla letjeti zbog lošeg vremena, a kada je letjela, nailazila je na neočekivano žestok otpor Kraljevskog ratnog zrakoplovstva, koje joj se, iz svojih baza na suprotnoj obali La Manchea, prvi put s uspjehom suprotstavilo.[167] Iako malobrojni, novi britanski lovci tipa *Spitfire* pokazali su se kao više nego dostojan protivnik *Messerschmittima* i s lakoćom su obarali trome njemačke bombardere. U nekoliko slučajeva, Göringovim avionima je uspjelo da prodru do Dunkirka između letova britanskih eskadrila i tako oštete luku da je za neko vrijeme bila potpuno neupotrebljiva, pa je trupe bilo moguće ukrcavati samo na plažama. *Luftwaffe* je izvršila i nekoliko žestokih napada na brodove i potopila većinu od 243 plovna objekta koliko su Britanci izgubili (od ukupno 861 koliko ih je sudjelovalo u operaciji). Nije, međutim, ostvarila ono što je Göring obećao Hitleru — nije uništila britanske ekspedicione snage. Prvi lipnja, kada je izvršila najžešći napad (i pretrpjela najteže gubitke — svaka strana je izgubila po trideset aviona), potopivši tri britanska razarača i veći broj manjih transportnih brodova, broj evakuiranih dostigao je drugu po veličini cifru — 64.429 ljudi. U zoru slijedećeg dana na obali je ostalo još svega 4.000 britanskih vojnika, a 100.000 Francuza zaposjelo je obrambene položaje.

Dunkirk se u međuvremenu našao unutar dometa njemačke srednje artiljerije, tako da se operacija ukrcavanja nije više mogla obavljati danju. *Luftwaffe* u to vrijeme još nije operirala poslije sumraka i u toku noći drugog i trećeg lipnja uspješno je evakuirano, pored preostalih britanskih i 60.000 francuskih vojnika. Dunkirk, uporno branjen od preostalih 40.000

Francuza, držao se do 4. lipnja ujutro. Do tog dana iz njemačkog obruča izvučeno je ukupno 338.226 britanskih i francuskih vojnika. Oni više nisu bili armija; mnogi od njih bili su, sasvim razumljivo, u bijednom stanju. Ali bili su to u borbi prekaljeni vojnici; znali su da se, naoružani i s odgovarajućom podrškom zrakoplovstva, mogu uspješno oduprijeti Nijemcima. Najveći dio njih, kad bude uspostavljena ravnoteža u naoružanju, to će i dokazati — i to na obalama La Manchea, ne mnogo udaljenim od mjesta s kojeg su evakuirani.

Spašavanje trupa opkoljenih kod Dunkirka bilo je britanska pobjeda, ali Churchill je, govoreći pred Parlamentom 4. lipnja, podsjetio svoje zemljake da se »ratovi ne dobivaju evakuacijama«. Budućnost Velike Britanije izgledala je u tom času veoma mračna, nad njom se nadvila opasnost u kakvoj se nije nalazila od vremena invazije Normana, prije gotovo tisuću godina. Nije imala armije koja bi branila otoke. Njeno ratno zrakoplovstvo bilo je oslabljeno u borbama u Francuskoj. Ostala joj je samo mornarica, a rat u Norveškoj je pokazao da veliki ratni brodovi mogu biti lak plijen aviona s bazama na kopnu. Baze bombardera *Luftwaffe* bile su sad na suprotnoj strani uskog Kanala, udaljene svega pet do deset minuta leta. Francuska se, naravno, još držala južno od rijeka Somme i Aisne, ali je u Belgiji i sjevernim pokrajinama izgubila svoje najbolje trupe i naoružanje. Njeno slabo i zastarjelo zrakoplovstvo bilo je najvećim dijelom uništeno, a njene najslavnije vojskovođe, maršal Petain i general Weygand, koji su preuzeli u svoje ruke rukovođenje nestabilnom vladom, nisu više imali petlje za borbu s tako premoćnim neprijateljem.

Te nimalo vesele činjenice imao je na umu Winston Churchill kada je 4. lipnja 1940. godine ustao da govori u Donjem domu, dok su u luke stizali posljednji brodovi iz Dunkirka, riješen, kako je kasnije napisao, da pokaže ne samo svom narodu nego i cijelom svijetu — a posebno Sjedinjenim Državama — »da je naša odlučnost da istrajemo u borbi čvrsta i ozbiljna.« Tom prilikom je izgovorio svoj čuveni zavjet koji će se dugo pamtiti i zbog kojeg će taj govor ostati među najvećim što ih je povijest zabilježila u toku vjekova:

> Iako su velika područja Evrope i mnoge stare i slavne države pali ili će još pasti u pandže Gestapoa i čitavog monstruoznog aparata nacističke vladavine, mi nećemo popustiti ni pokleknuti. Borit ćemo se u Francuskoj, borit ćemo se na morima i oceanima, borit ćemo se sa sve većim pouzdanjem i sve jači u zraku, branit ćemo naš otok bez obzira

na cijenu, borit ćemo se na obalama, borit ćemo se na mostobranima, borit ćemo se u poljima i na ulicama, borit ćemo se u brdima; nikad se nećemo predati, a u slučaju, za koji ne vjerujem da će nastupiti, da ovaj otok ili velik dio njega bude podjarmljen i osuđen na gladovanje, naš Imperij iza mora, naoružan i zaštićen britanskom flotom, nastavit će borbu dok, u Božji čas. Novi svijet, sa čitavom svojom snagom i moći, ne pritekne u pomoć Starom, da ga spasi i oslobodi.

PAD FRANCUSKE

Odlučnost Britanaca da nastave borbu nije, čini se, mnogo zabrinjavala Hitlera. Bio je siguran da će progledati kad on završi s Francuskom, na što je sad usmjerio svoje napore. Sutradan nakon pada Dunkirka, 5. lipnja, Nijemci su prešli u ofenzivu na Sommi, a zatim duž čitavog 640 kilometara dugog fronta što se protezao od Abbevillea do Gornje Rajne. Sudbina Francuske bila je zapečaćena. Protiv 143 njemačke divizije, od kojih je bilo deset oklopnih, mogli su baciti svega 65 divizija, uglavnom drugorazrednih jer su najbolje jedinice i većina tenkova bili izgubljeni u Belgiji. Malo je ostalo i od slabog ratnog zrakoplovstva. Britanci su joj mogli poslati u pomoć samo jednu pješadijsku diviziju, stacioniranu u Saaru, i dijelove jedne oklopne divizije. RAF je u borbu mogao poslati samo nekoliko aviona, ako nije htio da ostavi Britaniju bez ikakve obrane. I konačno, francuska Vrhovna komanda, kojom su sad dominirali Petain i Weygand, bila je prožeta defetizmom. Uprkos svemu, neke francuske jedinice borile su se veoma hrabro i uporno, tu i tamo zaustavljajući i njemačke oklopne divizije i izdržavajući nepokolebljivo neprestane napade *Luftwaffe.*

Bila je to, međutim, neravnopravna borba. U »pobjedničkom neredu«, kako je to slikovito opisao Telford Taylor, njemačka vojska preplavila je Francusku kao val. Do zbrke je došlo zbog toga što je Nijemaca bilo tako mnogo, a kretali su se tako brzo da su pojedine kolone često smetale jedna drugoj.[168] Deseti lipnja francuska vlada navrat-nanos je napustila Pariz, a 14. lipnja Osamnaesta armija generala von Kuchlera ušla je u nebranjeni grad, ponos Francuske. Na vrh Eiffelovog tornja smjesta je istaknuta zastava s kukastim križem. Šesnaesti lipnja premijer Reynaud, koji se s vladom sklonio u Bordeaux, podnio je ostavku, a na njegovo mjesto je došao Petain koji je odmah slijedećeg dana zatražio od Nijemaca primirje preko španjolskog ambasadora.* *Istog dana. 17. lipnja 1940, iz Doorna u*

okupiranoj Nizozemskoj gdje je živio u egzilu, Kaiser je telegramom čestitao Hitleru. koga je ranije prezirao kao vulgarnog skorojevića. Telegram je nađen među zaplijenjenim nacističkim dokumentima.

Duboko impresioniran kapitulacijom Francuske, čestitam Vama i čitavom njemačkom Wehrmachtu na od Boga danoj velikoj pobjedi, kao što je to rekao car Wilhelm Veliki 1870. godine: »Kako su se stvari Božjom voljom okrenule!«

U svim njemačkim srcima odjekuje danas lojtenski koral što su ga pjevali pobjednici kod Leuthena. vojnici Velikog kralja: »Zahvatimo svi našem Gospodinu!«

Hitler, koji je bio uvjeren da je za veliku pobjedu zaslužniji on nego Bog, skicirao je prilično suzdržan odgovor, ali iz dokumenata se ne vidi je li ikad dao da se pošalje.[169]

Führer se nešto ranije bio strašno razbjesnio kad je saznao da je njemačka jedinica koja je zauzela Doom postavila počasnu stražu pred rezidencijom cara u egzilu. Hitler je naredio da se straža ukloni i svim njemačkim vojnicima zabrani pristup u Doom. Wilhelm II umro je u Doornu 4. lipnja 1941. godine i ondje je i sahranjen. Njegova smrt. zabilježio je Hassell u svom dnevniku (str. 200), prošla je u Njemačkoj »gotovo nezapaženo«. Za to su se pobrinuli Hitler i Goebbels. Hitler je istog dana odgovorio da se mora najprije posavjetovati sa svojim saveznikom Mussolinijem, jer je taj pompozni ratnik, nakon što se uvjerio da su francuske armije beznadno poražene, stupio 10. lipnja u rat da kao šakal prigrabi dio plijena.

DUCE ZABIJA NOŽ U LEĐA FRANCUSKOJ

Iako zauzet praćenjem razvoja bitke na zapadu, Hitler je našao vremena da piše Mussoliniju češće nego obično i obavještava ga o njemačkim pobjedama.

Poslije prvog pisma od 7. svibnja, u kome je obavijestio Ducea da će napasti Belgiju i Nizozemsku, »kako bi osigurao njihovu neutralnost«, i obećao da će o svemu redovno obavještavati svog prijatelja kako bi mogao na vrijeme donijeti odluku, slijedila su pisma od 13. svibnja 18. svibnja i 25. svibnja, jedno opširnije od drugog, sva puna oduševljenja.[170] Iako je generalima, kako se to vidi iz Halderovog dnevnika, bilo ravno do mora šta

radi Italija − hoće li ući u rat ili neće — Führern je iz nekih razloga bilo veoma stalo do talijanske intervencije. Kad su Holandija i Belgija kapitulirale, englesko-francuske armije na sjeveru poražene, a preostale britanske trupe počele da se ukrcavaju na brodove u Dunkirku, Mussolini je odlučio da i on stupi u rat. U pismu od 30. svibnja obavijestio je Hitlera da će Italija stupiti u rat 5. lipnja. Hitler je smjesta odgovorio da ga je to »veoma duboko dirnulo«.

> Ako je još postojalo nešto što bi moglo učvrstiti moje nepokolebljivo uvjerenje u pobjedonosni ishod rata (napisao je Hitler Mussoliniju 31. svibnja), to je bila ova vaša izjava ... Sama činjenica vašeg stupanja u rat je element sračunat da frontu naših neprijatelja zada težak udarac.

Führer je, međutim, zatražio od svog saveznika da odgodi stupanje u rat za tri dana — dok on, kako je rekao, ne uništi ostatak francuskog ratnog zrakoplovstva − a Mussolini mu je učinio po volji odgađajući napad za pet dana — do 10. lipnja. Neprijateljstva će, rekao je Duce, otpočeti odmah slijedećeg dana.

Vojne akcije nisu završile nimalo slavno. Do 18. lipnja, kada je Hitler pozvao svog mlađeg partnera u München na razgovore o primirju s Francuskom, trideset dvije talijanske divizije, nakon tjedan dana »borbi«, nisu bile u stanju da napreduju ni koraka na alpskom frontu i dalje na jugu prema Rivijeri, iako su Francuzi na tom sektoru imali samo šest divizija, a braniocima je, osim toga, prijetila opasnost da ih s leđa napadnu njemačke trupe što su prodirale dolinom Rhone.[171] Dvanaesti lipnja Ciano je napisao u svom dnevniku:

Mussolini se osjeća ponižen zbog činjenice da naše trupe nisu načinile ni koraka naprijed. Ni danas nisu uspjele napredovati i zastale su pred prvim francuskim utvrđenjem koje je pružilo neki otpor.[172]

Šupljina Mussolinijeve mnogo hvaljene vojne moći pokazala se na samom početku, i to je učinilo da je obično naduti diktator bio prilično kiselo raspoložen kada je 17. lipnja uvečer, zajedno s Cianom, krenuo specijalnim vlakom na sastanak s Hitlerom u vezi s kapitulacijom Francuske.

> Mussolini veoma nezadovoljan (zabilježio je Ciano u svom dnevniku). Ovaj iznenadni mir ga zabrinjava. U toku putovanja dugo smo razgovarali nastojeći precizirati uvjete primirja s Francuskom. Duce ...

> bi rado išao na okupaciju čitavog teritorija Francuske i zahtijeva predaju francuske flote. Svjestan je, međutim, da njegovo mišljenje može biti primljeno samo kao savjet. Rat je dobio Hitler bez ikakvog aktivnog vojnog učešća Italije i zato će posljednja riječ biti Hitlerova. To, naravno, uznemirava i žalosti Mussolinija.

Umjerenost Führerove »posljednje riječi« predstavljala je pravi šok za Talijane kad su se sastali s nacističkim vojskovođom u *Führerhausu* u Münchenu, gdje su prije manje od dvije godine Chamberlain i Daladier tako uslužno izručili Čehoslovačku dvojici diktatora. Iz tajnog njemačkog zapisnika o razgovorima[173] se vidi da je Hitler u prvom redu nastojao spriječiti da francuska flota padne u ruke Britancima. Nije također nikako želio da francuska vlada pobjegne u sjevernu Afriku ili London i odatle nastavi rat. Zbog toga su uvjeti primirja — konačni mirovni uvjeti mogli bi biti drukčiji — morali biti blagi, odmjereni, tako da se sačuva »francuska vlada koja će djelovati na tlu Francuske«, a da »francuska flota bude neutralizirana«. Odlučno je odbio Mussolinijev zahtjev da talijanska vojska okupira dolinu Rhone, uključujući Toulon (veliku francusku pomorsku bazu na Mediteranu, u kojoj je bio koncentriran najveći dio flote) i Marseille, kao i zahtjev za demilitarizaciju Korzike, Tunisa i Djiboutija. Ovaj posljednji grad, vrata od Talijana okupirane Etiopije, spomenuo je Ciano, »prigušenim glasom«, kako je to izričito navedeno u njemačkom zapisniku.

Ciano je ustanovio da je čak i ratoborni Ribbentrop bio »izuzetno umjeren i smiren« i da se »zalagao za mir«. Ratnik Mussolini našao se »u veoma nezgodnoj situaciji«, kako je to zabilježio njegov zet.

> Osjeća da igra drugorazrednu ulogu ... U stvari, Duce se boji da se trenutak mira približava i da blijede izgledi za ostvarenje njegovog životnog sna — slave stečene na bojnom polju.[174]

Mussolini nije uspio da izvuče od Hitlera čak ni pristanak na zajedničke pregovore o primirju s Francuzima. Führer nije namjeravao da svoj trijumf na jednom povijesnom mjestu (odbio je da svom prijatelju povjeri koje će to mjesto biti) dijeli s nekim tko mu se pridružio u posljednji čas. Ipak, obećao je Duceu da primirje s Francuskom neće stupiti na snagu dok ga Francuzi ne potpišu i s Italijom.

Mussolini je otputovao iz Münchena ogorčen i ojađen, ali Ciano je ostao impresioniran jednom stranom Hitlerova lika za koju, kako se iz njegovog dnevnika vidi, ranije nije znao niti je naslućivao da postoji.

Iz svega što je (Hitler) rekao (zapisao je u svoj dnevnik za vrijeme povratka u Rim) vidi se da namjerava djelovati brzo kako bi sve okončao. Hitler je sad kao kockar koji je digao velike pare i htio bi da ode od stola, da izbjegne svaki daljnji rizik. On danas govori suzdržljivo i s dalekovidnošću koja nakon takve pobjede zaista zapanjuje. Nitko me ne može optužiti da sam sentimentalan prema njemu, ali danas mu se istinski divim.[175]

DRUGO PRIMIRJE U COMPIEGNEU

Došao sam za njemačkom vojskom u Pariz tog lipnja, koji je uvijek najljepši mjesec u tom veličanstvenom, sada potištenom gradu, i 19. lipnja prvi put sam načuo kako Hitler namjerava da iznese Petainu uvjete primirja, koje je ovaj dva dana ranije zatražio. Trebalo je da to bude na onom istom mjestu gdje je carska Njemačka kapitulirala pred Francuskom i njenim saveznicima 11. studenog 1918. godine — na malom proplanku u šumi kod Compiegnea. Nacistički vojskovođa tražio je revanš i to mjesto trebalo je da ga učini slađim. Na tu ideju je došao još dvadeseti svibnja, svega deset dana nakon početka velike njemačke ofenzive na zapadu, na dan kada su njemački tenkovi osvojili Abbeville. Jodl je tog dana zabilježio u svom dnevniku: »Führer radi na ugovoru o primirju ... Prvi pregovori u šumi kod Compiegnea.« Devetnaesti lipnja kasno poslije podne odvezao sam se u Compiegne i zatekao inženjerce njemačke armije kako ruše zid muzeja gdje je čuvan stari *wagon-lit* maršala Focha, u kome je 1918. godine potpisano primirje. U vrijeme kad sam odlazio, inženjerci, opremljeni pneumatskim čekićima, već su bili srušili zid i izvukli vagon na kolosijek u sredini proplanka, točno na ono mjesto, rekli su mi, gdje je stajao 11. studenog 1918. godine u pet sati ujutro, kada su njemački izaslanici potpisali primirje što ga je diktirao Foch.

I tako sam se 21. lipnja poslije podne našao na rubu šume kod Compiegnea da vidim posljednji i najveći od Hitlerovih trijumfa, kojih sam, obavljajući svoj posao, vidio mnogo u toku nekoliko posljednjih burnih godina. Bio je jedan od najljepših ljetnih dana što sam ih proveo u Francuskoj. Toplo lipanjsko sunce obasjavalo je krošnje visokog drveća — brijestova, hrastova, jela i borova — koje je bacalo ugodne sjene na šumske staze što su vodile prema malom kružnom proplanku. Točno u 15 sati i 15 minuta stigao je Hitler u svom velikom mercedesu, a pratili su ga Goring,

Brauchitsch, Keitel, Raeder, Ribbentrop i Hess, svi u različitim uniformama. Göring, jedini feldmaršal Reicha, poigravao se svojom maršalskom palicom. Izašli su iz automobila nekih dvije stotine metara daleko od nas, ispred statue Alsace-Lorraine, koja je bila prekrivena njemačkim ratnim zastavama tako da Führer ne vidi (ja sam se sjećao skulpture iz sretnijih vremena) veliki mač, mač pobjednika iz 1918. godine, zabijen u mrtvog orla koji je predstavljao carsku Njemačku Hohenzollerna. Hitler je bacio kratak pogled na spomenik i krenuo prema proplanku.

Promatrao sam njegovo lice (napisao sam u svom dnevniku). Bilo je ozbiljno, svečano, ali je iz njega naprosto zračila želja za odmazdom. U njegovu izrazu, kao i u njegovu živahnu koraku, bilo je nečega od držanja pobjednika — osvajača koji prkosi svijetu. A bilo je i nečeg drugog ... neke nadmoćne, skrivene radosti što prisustvuje velikom preokretu sudbine — preokretu što ga je sam iskovao.

Kada je stigao do šumskog proplanka i kada je u njegovom središtu podignuta njegova lična zastava, pažnju mu je privukao veliki granitni blok postavljen oko metar iznad zemlje.

> Hitler, praćen ostalima, polako mu je prišao (citiram vlastiti dnevnik), popeo se na stepenicu i pročitao natpis uklesan (na francuskom) velikim, visokim slovima:
>
> NA OVOM MJESTU JEDANAESTI STUDENOG 1918. SKRŠEN JE ZLOČINAČKI PONOS NJEMAČKOG CARSTVA - PORAŽENOG OD SLOBODNIH NARODA KOJE JE POKUŠALO POROBITI.
>
> Pročitao ga je Hitler, pročitao ga je Göring. Čitaju ga svi redom, šutke, stojeći na lipanjskom suncu. Promatram izraz na Hitlerovu licu. Udaljen sam od njega svega pedeset metara i vidim ga kroz dvogled kao da stoji preda mnom. Vidio sam to lice mnogo puta u velikim trenucima njegovog života. Ali danas! Ono plamti od prezira, bijesa, mržnje, osvete, trijumfa.
>
> Silazi sa spomenika i uspijeva i taj pokret majstorski ispuniti prezirom. Osvrće se i gleda ga, prezrivo, ljutito — bijesan, ta se misao naprosto nameće, što ne može jednim udarcem svoje visoke pruske čizme zbrisati taj strašni, provokativni natpis.[176] Polako prelazi pogledom po proplanku i, tek kada ga čovjek pogleda ravno u oči. može osjetiti svu dubinu njegove mržnje. Ali u njoj ima i primjese trijumfa — to je osvetnička, trijumfalna mržnja. Iznenada, kao da mu se učinilo da ne

može licem izraziti sve svoje osjećaje, usklađuje s njima čitavo svoje tijelo. Naglim pokretom stavlja ruke na kukove, podiže ramena, zastaje široko raskrečenih nogu. Tim prkosnim stavom pokazuje svu žestinu svog prezira prema ovom mjestu i onome što je ono predstavljalo za dvadeset dvije godine, koliko je prošlo otkako je na njemu ponižena njemačka carevina.

Hitler i njegova pratnja ušli su nakon toga u željeznički vagon, gdje je Führer sjeo na stolicu na kojoj je 1918. godine sjedio Foch. Pet minuta nakon toga stigla je francuska delagacija na čelu s generalom Charlesom Huntzigerom, komandantom Druge armije kod Sedana, sastavljena od jednog admirala, jednog generala ratnog zrakoplovstva i jednog civila, Leona Noela, bivšeg ambasadora u Poljskoj, koji je tako bio po drugi put svjedok katastrofe što su je donijele njemačke armije. Svi su, očigledno, bili veoma potreseni, ali su nastojali da se u toj tragediji drže dostojanstveno. Nitko im nije rekao da će biti dovedeni na to za Francuze sveto mjesto, ponos Francuske, i tako poniženi. Hitler je, očigledno, računao s tim šokom. Halder je te večeri zapisao u dnevnik ono što mu je ispričao Brauchitsch kao očevidac:

Francuze nitko nije upozorio da će im uvjeti primirja biti saopćeni na mjestu gdje su vođeni pregovori 1918. godine. To ih je, očigledno, potreslo i u početku su se držali potišteno.

Možda je za Nijemca, čak i tako kultiviranog kao što je bio Halder, ili Brauchitsch, sasvim prirodno da ne razlikuje dostojanstveno od potištenog držanja. Francuzi su, to se moglo vidjeti, bili naprosto omamljeni. Ipak, suprotno onome što se pisalo u to vrijeme, pokušavali su — to sad znamo iz službenog njemačkog zapisnika o pregovorima nađenog među zaplijenjenim tajnim nacističkim dokumentima[177] — da ublaže neke od teže prihvatljivih Führerovih zahtjeva i eliminiraju one za koje su smatrali da ih ponižavaju. Pokušavali su, međutim, uzalud.

Hitler i njegova pratnja izišli su iz spavaćih kola kad je general Keitel pročitao Francuzima preambulu mirovnih uvjeta, prepuštajući daljnje pregovore načelniku OKW. Nije mu, međutim, dopustio da ni za dlaku odstupi od uvjeta koje je sam postavio.

Čim je pročitao uvjete primirja, Huntziger je rekao Nijemcima da su oni »teški i nemilosrdni«, kudikamo teži od onih koje su Francuzi 1918. godine postavili Njemačkoj na ovom istom mjestu. Osim toga, ako »jedna

zemlja iza Alpa, koja nije porazila Francusku (Huntziger se prema Italiji odnosio s toliko prezira da nije htio da izgovori ni njeno ime), postavi slične zahtjeve, Francuska ih ni pod kakvim okolnostima neće prihvatiti. Borit će se do kraja ... Zbog toga ne može staviti svoj potpis na sporazum o primirju što su ga sastavili Nijemci...« General Jodl, ličnost br. 2 u Vrhovnoj komandi oružanih snaga, koji je u tom trenutku predsjedavao, nije očekivao tako prkosan stav beznadno potučenog neprijatelja, i odgovorio je da, iako ne može a da ne izrazi svoje »razumijevanje« za ono što je Huntziger rekao o Talijanima, on lično nema ovlaštenja da mijenja Führerove uvjete. Sve što je u njegovoj moći, rekao je, jest »da objasni i raščisti nedovoljno precizno formulirane detalje«. Francuzi moraju prihvatiti dokument o primirju kakav jest ili dići ruke od svega.

Nijemci su bili nezadovoljni činjenicom da je francuska delegacija stigla bez ovlaštenja da potpiše primirje, osim po izričitom odobrenju vlade u Bordeauxu. Zahvaljujući pravom čudu što su ga izveli inženjeri i, vjerojatno, sreći, uspostavljena je direktna telefonska veza između starih kola za spavanje i Bordeauxa, preko fronta na kome su još vođene borbe. Francuskoj delegaciji je odobreno da preko telefona prenese svojoj vladi tekst sporazuma o primirju i da o njemu raspravlja. Dr Schmidt, koji je vršio dužnost prevodioca, dobio je zadatak da sluša i snima razgovor s pomoću magnetofona iz jednog vojnog vozila parkiranog nekoliko metara dalje, iza skupine drveća. Slijedećeg dana uspio sam čuti snimak jednog dijela razgovora između Huntzigera i generala Weyganda.

Generalu Weygandu, koji snosi velik dio odgovornosti za francuski defetizam, konačnu predaju i raskid s Britanijom, treba priznati bar to da se odlučno usprotivio mnogim njemačkim zahtjevima. Jedan od najmonstruoznijih bio je da su Francuzi dužni izručiti Reichu sve Nijemce-antinaciste, izbjeglice nastanjene u Francuskoj i njenim posjedima. Weygand je taj zahtjev nazvao nečasnim s obzirom na tradiciju prava azila u Francuskoj, ali se slijedećeg dana pokazalo da arogantni Keitel neće ni da čuje za to da se taj zahtjev ispusti. »Njemački emigranti,« vikao je, »najveći su ratni huškači.« Oni su »izdali svoj narod« i moraju biti izručeni »po svaku cijenu«. Francuzi nisu protestirali protiv klauzule kojom je utvrđeno da će svi njihovi sunarodnjaci uhvaćeni kao borci na strani neke treće sile u ratu s Njemačkom biti tretirani kao »*francs-tireurs*« — to jest smjesta strijeljani. To je bilo upereno protiv de Gaullea koji je u Britaniji već pokušavao organizirati jedinice slobodnih Francuza, i uneseno je u

dokument, iako su i Weygand i Keitel dobro znali da je to gruba povreda elementarnih postavki ratnog prava. Francuzi nisu stavili nikakve primjedbe ni na stavku prema kojoj će svi ratni zarobljenici ostati u zarobljeništvu do potpisivanja mira. Weygand je bio uvjeren da će Britanija biti poražena za tri tjedna i da će francuski zarobljenici biti nakon toga pušteni kućama. Tako je osudio milijun i pol Francuza na pet godina zarobljeničkog logora.

Ključni problem u pregovorima o primirju bila je sudbina francuske ratne mornarice. Kad se Francuska našla pred slomom, Churchill je ponudio francuskoj vladi da je razriješi obaveze da neće potpisati separatni mir ako francuskoj ratnoj mornarici bude dopušteno da otplovi u britanske luke. Hitler je odlučio da to ne dopusti; bio je svjestan, i to je rekao Mussoliniju 18. lipnja, da bi to neizmjerno ojačalo Britaniju. Takav rizik nije smio prihvatiti i bio je prisiljen poraženom neprijatelju učiniti neke ustupke, ili bar dati neka obećanja. U dokumentu o primirju je utvrđeno da će francuska flota biti demobilizirana i razoružana, a da će brodovi ostati u svojim matičnim lukama. U zamjenu za to

> njemačka vlada svečano izjavljuje francuskoj vladi da francusku flotu koja se nađe u lukama pod njemačkim nadzorom neće upotrijebiti za svoje ciljeve u ratu. Osim toga, svečano i izričito izjavljuje da prilikom zaključivanja mira ne namjerava postavljati nikakve zahtjeve koji bi se odnosili na francusku ratnu flotu.

Kao gotovo sva Hitlerova obećanja, i ovo će biti pogaženo.

Konačno, Hitler je ostavio francuskoj vladi neokupiranu zonu na jugu i jugoistoku zemlje kojom je mogla prividno slobodno upravljati. Bio je to lukav potez. Njime je Francuska ne samo geografski i administrativno podijeljena, nego je veoma otežavao, ako ne i onemogućavao, formiranje francuske vlade u egzilu. On je, osim toga, definitivno poremetio planove nekih političara u Bordeauxu da sjedište vlade presele u Francusku Sjevernu Afriku — planove koji zamalo nisu ostvareni i koje su na kraju osujetili ne Nijemci nego defetisti među Francuzima: Petain, Weygand. Laval i njihove pristalice. Hitler je, treba reći, znao i to da su ljudi koji su preuzeli kontrolu nad francuskom vladom u Bordeauxu i sami neprijatelji francuske demokracije, i da može računati na njihovu suradnju i pomoć u uspostavljanju nacističkog »novog poretka« u Evropi.

Međutim, francuski delegati na pregovorima u Compiegneu nastavili su vrdati i odugovlačiti i u toku drugog dana. Jedan od razloga za

odugovlačenje bilo je inzistiranje generala Huntzigera da mu Weygand izda naređenje, a ne punomoć — nitko u Francuskoj nije htio da preuzme na sebe odgovornost za taj čin. Konačno, u 18.30 sati, Keitel je Francuzima postavio ultimatum da u roku od jednog sata prihvate ili odbace njemačke uvjete primirja. U toku tog jednog sata francuska vlada je kapitulirala. U 18.50 sati, 22. lipnja 1940, Huntziger i Keitel potpisali su sporazum o primirju.[178]

Slušao sam posljednju scenu, jer su u kolima za spavanje bili postavljeni skriveni mikrofoni. Prije nego što će potpisati dokument, francuski general je drhtavim glasom izjavio da želi dati ličnu izjavu. Zapisao sam je na francuskom dok je govorio.

> Izjavljujem da mi je francuska vlada naredila da potpišem ove uvjete primirja ... Prinuđena ratnom sudbinom da prekine borbu koju je vodila na strani Saveznika, Francuska se našla u situaciji da joj budu nametnuti veoma teški uvjeti. Francuska ima pravo očekivati da će u budućim pregovorima Njemačka zauzeti stav koji će omogućiti da dvije velike susjedne zemlje žive i rade u miru.

Do tih pregovora — o mirovnom ugovoru — neće nikad doći, ali kakav bi stav nacistički Treći Reich zauzeo da je do njih došlo pokazalo se veoma brzo. kako je okupacija postajala okrutnija a pritisak na servilni Petainov režim žešći. Petain, Weygand i Laval očigledno su vjerovali da je Francuskoj suđeno da postane vazalna država pod dominacijom Njemačke — i pomirili su se s tim.

Kad su delegati izišli iz vagona i odvezli se, počela je padati sitna kiša. Na cesti što je vodila kroz šumu mogle su se vidjeti beskrajne kolone izbjeglica što su se vraćale kućama, pješice, na biciklima, kolima, onih nekolicina sretnijih na starim kamionima. Izišao sam na proplanak. Odred njemačkih vojnika, inženjeraca, počeo je s veselim uzvicima gurati stara kola za spavanje.

»Kamo ćete s njima?« upitao sam.

»U Berlin,« odgovorili su.[179]

Francusko-talijanski ugovor o primirju potpisan je u Rimu dva dana kasnije. Mussolini je uspio da okupira samo ono što su njegove trupe osvojile, tj. nekoliko stotina metara francuskog teritorija, i da iznudi uspostavljanje demilitarizirane zone široke osamdeset kilometara između

Italije i Francuske, te između Libije i Tunisa. Primirje je potpisano 24. lipnja u 19.35 sati. Šest sati nakon toga topovi u Francuskoj su ušutjeli.

Francuska, koja je u prošlom ratu izdržala neporažena četiri godine, izbačena je iz rata za šest tjedana. Njemačke trupe držale su sad veći dio Evrope, od Sjevernog rta iznad polarnog kruga do Bordeauxa, od La Manchea do rijeke Bug u istočnoj Poljskoj. Adolf Hitler stigao je do zenita. Nekadašnja bečka skitnica, prvi čovjek koji je uspio ujediniti Nijemce u istinski nacionalnu državu, kaplar u prvom svjetskom ratu, postao je najveći osvajač u njemačkoj povijesti. Između njega i uspostavljanja potpune njemačke hegemonije u Evropi pod njegovom diktaturom stajao je samo jedan prkosni Englez, Winston Churchill, i odlučni narod pod njegovim vodstvom, koji nije htio da prizna poraz ni kada je sve izgledalo odlučeno i koji je sad ostao sam, doslovno nenaoružan, na svom otoku opsjednutom najmoćnijim ratnim strojem što ga je svijet ikad vidio.

HITLER NUDI MIR

Deset dana nakon početka njemačke ofenzive na zapadu, kad su njemački tenkovi stigli u Abbeville, general Jodl, pošto je u svom dnevniku opisao kako je Führer bio »sav izvan sebe od radosti«, dodao je: »radi na tekstu mirovnog ugovora ... Britanija može imati separatni mir čim nam vrati kolonije.« To je bilo 20. svibnja. U toku slijedećih nekoliko tjedana Hitler, izgleda, nije nimalo sumnjao u to da Britanija neće oklijevati da zatraži mir čim Francuska bude izbačena iz borbe. Njegovi uvjeti su, s njemačkog gledišta, izgledali veoma širokogrudni, s obzirom na poraze što su ih Britanci pretrpjeli u Norveškoj i Francuskoj. Izložio ih je generalu von Rundstedtu 24. svibnja izražavajući istovremeno svoje divljenje prema Britanskom Imperiju i naglašavajući »neophodnost« njegova postojanja. Sve što traži od Londona, rekao je, jesu slobodne ruke na Kontinentu.

Bio je tako siguran da će Britanci na to pristati da ni nakon pada Francuske nije pripremao planove za nastavljanje rata protiv Britanije, a ni njegov mnogo hvaljeni Generalštab, koji je navodno pruski temeljito planirao unaprijed svaku mogućnost, nije se potrudio da mu podnese neki svoj. Načelnik Generalštaba Halder se u svojim opširnim zapisima u to vrijeme niti jednom riječju ne osvrće na taj problem. Više su ga zabrinjavale sovjetske prijetnje na Balkanu nego rat s Britanijom.

I zaista, zašto bi se Velika Britanija sama borila, i to bez ikakvih izgleda na uspjeh? Pogotovu kad može dobiti mir u kome bi, za razliku od Francuske, Poljske i ostalih poraženih država, ostala nedirnuta i slobodna? To je pitanje postavljano svuda osim u *Downing Streetu* gdje o tome, kako je Churchill kasnije otkrio, nije čak ni diskutirano jer je odgovor bio unaprijed poznat.[180] Njemački diktator to, međutim, nije znao i, kada je Churchill počeo o tome javno govoriti — da Britanija neće prekinuti borbu — Hitler mu, po svemu sudeći, nije vjerovao. Nije mu vjerovao ni kada je 4. lipnja, poslije evakuacije iz Dunkirka, premijer održao svoj slavni govor o borbi na obalama i brdima, ni kada je 18. lipnja, nakon što je Petain zatražio primirje, Churchill pred Donjim domom potvrdio »nepokolebljivu odluku Britanije da nastavi rat« i na kraju tog svog također poletnog i čuvenog govora zaključio:

> Posvetimo se zato našim dužnostima i držimo se tako, ako Britanski Imperij i njegov Komonvelt potraju još tisuću godina, da ljudi kažu: »Bio je to njihov najblistaviji trenutak.«

To su naprosto mogle biti velike riječi darovitog govornika i Hitler, i sam izvanredan govornik, sigurno je tako i mislio. Ohrabrivali su ga, sigurno, i rezultati sondiranja u prijestolnicama neutralnih zemalja i apeli za mir što su dopirali iz njih. Dvadeset osmi lipnja Hitler je primio povjerljivu poruku od samog pape — istovjetne poruke papa je uputio i Mussoliniju i Churchillu — s ponudom da posreduje radi ostvarenja »pravednog i časnog mira«, i s izjavom da, prije nego što otvoreno poduzme potrebne korake, želi u povjerenju da ispita kako će oni biti primljeni.[181] Švedski kralj se također aktivno zalagao za mir, obraćajući se i Londonu i Berlinu.

U Sjedinjenim Državama njemačka ambasada, pod rukovodstvom Hansa Thomsena, otpravnika poslova, trošila je svaki dolar do kojeg je mogla doći na podršku izolacionistima u njihovu nastojanju da spriječe stupanje Amerike u rat, jer bi njihov uspjeh obeshrabrio Britaniju. U zaplijenjenim arhivima njemačkog Ministarstva vanjskih poslova nađeno je bezbroj Thomsenovih izvještaja o nastojanjima ambasade da pridobije javno mišljenje Amerike za Hitlera. Tog ljeta u Americi su održani kongresi stranaka i Thomsen je činio sve što je bilo u njegovoj moći da utječe na njihove vanjsko-političke programe, posebno na program Republikanske stranke.

Dvanaesti lipnja, na primjer, poslao je u Berlin šifrirani »veoma hitni, strogo povjerljivi« telegram s izvještajem da je jedan »poznati republikanski kongresmen«, koji »usko surađuje« s njemačkom ambasadom, ponudio da za 3.000 dolara pozove na kongres Republikanske stranke pedeset izolacionistički nastrojenih republikanskih kongresmena koji bi »obrađivali delegate u prilog izolacionističke vanjske politike«. Taj isti čovjek, izvještavao je Thomsen, tražio je 30.000 dolara kojima bi platio oglas preko čitave strane u američkim novinama s naslovom »Spriječimo stupanje Amerike u rat!«[182] *Takav oglas je objavljen u New York Timesu 25. lipnja 1940. godine.*

Slijedećeg dana Thomsen je telegrafski obavijestio Berlin o novom projektu — stupio je u pregovore s jednom američkom zastupničkom agencijom koja bi angažirala pet poznatih američkih pisaca da napišu knjige »od kojih se mogu očekivati veliki rezultati«. Za realizaciju te zamisli tražio je 20.000 dolara i Ribbentrop je nekoliko dana kasnije odobrio isplatu tog iznosa.[183] *Do 5. srpnja 1940. Thomsenu se u vezi s tim plaćanjima nagomilalo toliko briga da je telegrafski tražio od Berlina dozvolu da uništi sve priznanice i račune.*

> *Isplate ... se vrše preko povjerljivih posrednika i u danim okolnostima samo je po sebi jasno da ne možemo očekivati da će nam ispostaviti priznanice ... Te priznanice i računi pali bi u ruke američkoj tajnoj službi u slučaju da vlasti iznenada preuzmu prostorije ambasade i. usprkos svim nastojanjima da se prikriju prava imena, samo otkrivanje tih dokumenata predstavljalo je političku katastrofu i imalo bi teške posljedice po naše političke prijatelje koji su našim neprijateljima vjerojatno poznati ...*
>
> *Zbog toga tražim da se ambasada ovlasti da uništi sve te priznanice i račune i da ih u daljem radu ne ispostavlja, te da ne vodi knjige o isplatama te vrste.*
>
> *Ovaj telegram je uništen.*[184]

Jednu od prvih javnih izjava o svojim nadama u mir s Britanijom Hitler je dao Karlu von Wiegandu, Hearstovom dopisniku, koji ju je objavio u njujorškom *Journal American* od 14. lipnja. Četrnaest dana nakon toga Thomsen je obavijestio njemačko Ministarstvo vanjskih poslova da je dao štampati posebno izdanje tog intervjua u 100.000 primjeraka, a osim toga

> Uspio sam da preko jednog povjerljivog agenta nagovorim izolacionistički nastrojenog predstavnika Thorkelsona (republikanca iz Montane) da intervju s Führerom ubaci u *Congressional Record* od 22. lipnja. To će intervjuu još jednom osigurati široku distribuciju.[185]

Nacistička ambasada u Washingtonu hvatala se za svaku slamku. Negdje u toku ljeta njen ataše za štampu uputio je u Berlin prijedlog koji je navodno potekao od Fultona Lewisa mlađeg, radio-komentatora, a koga je ataše opisao kao »veoma cijenjenog američkog novinara, velikog poštovaoca Njemačke i Führera«.

> Führer bi trebalo da pošalje telegram Rooseveltu ... koji bi trebalo da glasi približno ovako: »Vi ste mi se, gospodine Roosevelt, više puta obraćali i uvijek ste izražavali želju da krvavi rat bude izbjegnut. Ja nisam objavio rat Engleskoj; uvijek sam naglašavao da ne želim uništiti Britanski Imperij. Moje više puta ponavljane apele Churchillu da bude razuman i pristane na častan mir, Churchill je uvijek tvrdoglavo odbacivao. Svjestan sam da će Engleska teško stradati kad izdam naređenje za totalni rat protiv Britanskog otočja. Zato Vas molim da se sa svoje strane obratite Churchillu i da ga nagovorite da se okani te besmislene tvrdoglavosti.« Lewis je dodao da bi Roosevelt, razumljivo, odgovorio grubo i prkosno, ali da bi to bilo bez ikakvog značaja. Takav apel bez sumnje bi ostavio dubok dojam na stanovništvo Sjeverne Amerike, a posebno Južne Amerike...[186]

Adolf Hitler nije prihvatio savjet što mu ga je navodno dao gospodin Lewis, ali je Ministarstvo vanjskih poslova u Berlinu telegrafski postavilo ambasadi pitanje je li i u kojoj mjeri radio-komentator utjecajna ličnost. Thomsen je odgovorio da je Lewis »u posljenje vrijeme postao prilično popularan ... (ali da) s druge strane, za razliku od nekih vodećih američkih komentatora, L. nije ličnost za koju bi se moglo reći da ima političkog utjecaja«.[187] *Aktivnost njemačke ambasade u Washingtonu u to vrijeme, kako se ocrtava kroz korespondenciju objavljenu u knjigama Documents on German Foreign Policy, pruža sama dovoljno materijala za zanimljivu knjigu. Zapanjuje težnja njemačkih diplomata da kažu nacističkom diktatoru uglavnom samo ono što je želio da čuje — što je ustaljena praksa predstavnika totalitarnih država. Dvojica oficira iz OKW rekli su mi u Berlinu da Vrhovna komanda, ili u svakom slučaju bar Generalštab, otvoreno sumnja u objektivnost izvještaja iz ambasade u Washingtonu i da*

je zbog toga u Sjedinjenim Državama uspostavljena posebna vojna obavještajna služba.

General Friedrich von Boetticher, njemački vojni ataše u Washingtonu, zaista im nije bio od neke naročite koristi, ako se može suditi po njegovim izvještajima štampanim u knjigama DGFP. Neumorno je upozoravao OKW i glavne štabove kopnenih i zrakoplovnih snaga — kojima su njegovi izvještaji bili uglavnom upućeni — da Amerikom vladaju Židovi i slobodni zidari, a to je bilo točno ono što je mislio i sam Hitler. Boetticher je također precjenjivao utjecaj izolacionista na politiku Sjedinjenih Država, a naročito utjecaj pukovnika Charlesa A. Lindbergha, koji u izvještajima figurira kao njegov najveći heroj. Nekoliko ulomaka bit će dovoljni da se stekne slika o općoj liniji tih izvještaja.

»20. srpnja 1940... Kao eksponent Židova, koji naročito preko slobodnih zidara drže pod svojom kontrolom široke mase američkog naroda, Roosevelt želi da Engleska nastavi borbu i da se rat otegne ... Krug oko Lindbergha postao je svjestan takvog razvoja događaja i sad pokušava da bar ometa uspostavljanje fatalne kontrole Židova nad američkom politikom ... Više puta sam izvještavao o zlobnoj i podloj kampanji protiv Lindbergha, koga se Židovi plaše kao jednog od najmoćnijih protivnika ... (DGFP, tom X, str. 254—255.) 6. kolovoza 1940 ... Pozadina ponovnog Lindbergovog istupa u javnosti i kampanje protiv njega.

Židovski element zauzima sada ključne pozicije u američkim oružanim snagama, nakon što je u toku posljednjih nekoliko tjedana na mjesta državnog sekretara za obranu, pomoćnika sekretara za obranu i državnog sekretara za mornaricu doveo ljude za koje zna da će mu služiti, a istaknutog i veoma utjecajnog Židova, »pukovnika« Juliusa Ochs-Adlera, postavio za sekretara državnog sekretara za obranu.

Snage koje se suprotstavljaju židovskom elementu i današnjoj politici Sjedinjenih Država spomenuo sam u svojim ranijim izvještajima, uzimajući u obzir i značaj Generalštaba. Veoma talentirani Lindbergh, čije veze sežu veoma daleko, sigurno je najvažnija ličnost među njima. Židovski element i Roosevelt plaše se duhovne i, posebno, moralne superiornosti i čistoće tog čovjeka.

U nedjelju (4. kolovoza) Lindbergh je Židovima zadao udarac koji će dobro osjetiti. On je ... naglasio da Amerika treba da teži iskrenoj suradnji s Njemačkom, s ciljem uspostavljanja mira i očuvanja zapadne kulture.

Nekoliko sati nakon toga stari general Pershing, koji je već odavno obična marioneta u rukama Roosevelta, što znači Židova, pročitao je preko radija deklaraciju što su je sastavili njegovi gospodari, a prema kojoj bi poraz Engleske doveo u opasnost Ameriku ...

Jednodušno sumnjičenje Lindbergha u štampi od strane židovskog elementa, optužbe senatora ... Lucasa koji je u ponedjeljak uvečer po Rooseveltovom nalogu u govoru preko radija napao Lindbergha ... kao »petokolonaša«, to jest izdajicu, samo još više ističu taj strah od duhovne snage tog čovjeka, o čijoj aktivnosti sam izvještavao od početka rata i u čiju ulogu u razvoju budućih njemačko-američkih odnosa čvrsto vjerujem.« (DGFP, tom X, str. 413—415.)

Osamnaesti rujna Thomsen je u novom izvještaju opisao povjerljivi razgovor što ga je. po njegovim riječima, Lindbergh vodio s nekolicinom američkih generalštabnih oficira. Lindbergh je izrazio mišljenje da će Engleska ubrzo pokleknuti pod njemačkim zračnim napadima. Generalštabni oficiri su, međutim, ostali kod uvjerenja da njemačko ratno zrakoplovstvo nije dovoljno snažno da bi samo iznudilo odluku. (DGFP, tom X, str. 413—415.)

Devetnaesti listopada 1938. godine, tri tjedna nakon Münchena, Lindberghu je dodijeljen — i on ga je primio — »Vojni križ njemačkog orla sa zvijezdom«. Bilo je to, mislim, drugo po rangu od njemačkih odlikovanja i obično su ga dobivali istaknuti strani državljani koji su »zaslužili zahvalnost Reicha«. kako je pisalo u službenom obrazloženju.

Samog Churchilla, kako je kasnije napisao u svojim memoarima, pomalo su uznemiravale te ponude za posredovanje radi sklapanja mira što su dolazile iz Švedske, Sjedinjenih Država i Vatikana, i uvjeren da ih Hitler nastoji iskoristiti, poduzeo je odlučne mjere da im se suprotstavi. Obaviješten da njemački otpravnik poslova u Washingtonu, Thomsen, pokušava stupiti u vezu s britanskim ambasadorom u SAD, smjesta je telegrafirao da se »lordu Lothianu saopći da nipošto ne odgovara na poruke njemačkog otpravnika poslova«.[188]

Švedskom kralju, na njegov apel Velikoj Britaniji da otpočne pregovore o miru s Njemačkom, neumoljivi prvi ministar uputio je oštar odgovor.

... Prije nego što bismo počeli uopće razmatrati takav neki zahtjev ili prijedlog, potrebno je da Njemačka, na djelu a ne na riječima, pruži

solidne garancije da će Čehoslovačkoj, Poljskoj, Norveškoj, Nizozemskoj, Belgiji i, prije svega. Francuskoj biti vraćene sloboda i nezavisnost...[189] *U knjigama DGFP možemo naći nekoliko izvještaja upućenih njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova o navodnim kontaktima s istaknutim britanskim ličnostima i diplomatima, ponekad direktnim a ponekad posredstvom neutralaca. Francovih Španjolaca, na primjer. Princ Max von Hohenlohe, sudetski Nijemac poznat kao anglofil, obavijestio je Berlin o svojim razgovorima s britanskim poslanikom u Švicarskoj, sir Davidom Kellyjem, i s Aga Khanom. Tvrdio je da ga je ovaj posljednji zamolio da prenese Führern slijedeću poruku:*

Egipatski khediv, koji je također ovdje, dogovorio se s njim da, kad Führer zanoći u Windsoru, popiju zajedno flašu šampanjca .. . Ako Njemačka ili Italija namjeravaju preuzeti vlast nad Indijom, on nam stoji na raspolaganju ... Borba protiv Engleske nije borba protiv engleskog naroda, nego protiv Židova. Churchill je već godinama na njihovom platnom spisku, a kralj je neodlučan i ograničen ... Kad bi s ovim idejama otišao u Englesku, Churchill bi ga uhapsio ... (DGFP, tom X, str. 294—295.)

Treba držati na umu da su to njemački izvještaji i da su možda potpuno neistiniti, ali oni predstavljaju ono s čime je Hitler raspolagao. O tajnim dokumentima Ministarstva vanjskih poslova koji govore o nacističkom planu da upregnu u svoja kola vojvodu od Windsora, a onda i da ga otmu i iskoriste za svoje ciljeve, bit će riječi kasnije.

To su, u sažetom obliku, bili Churchillovi argumenti i u Londonu, očigledno, nitko nije ni pomišljao na neki kompromisni sporazum kojim bi Britanija ostala nedirnuta, a zemlje koje je Hitler osvojio zauvijek porobljene. Berlin to, međutim, nije shvatio. Sjećam se kako su u tim ljetnim danima svi, naročito oni u *Wilhelmstrasse* i *Bendlerstrasse,* bili uvjereni da je rat praktično završen.

U toku čitave druge polovice lipnja i prvih nekoliko dana srpnja, Hitler je čekao vijest iz Londona da je britanska vlada spremna da baci ručnik u ring i potpiše primirje. Prvi srpnja rekao je novom talijanskom ambasadoru, Dinu Alfieriju[190], kako »ne može ni da zamisli da bilo tko u Engleskoj još ozbiljno vjeruje u pobjedu«.[191] Vrhovna komanda nije u pogledu nastavljanja rata protiv Britanije učinila ništa.

Međutim, već slijedećeg dana, 2. srpnja, OKW je izdala prvu direktivu u vezi s tim. Bila je to prilično neodlučna naredba.

Führer i vrhovni komandant je odlučio:

Iskrcavanje u Engleskoj je moguće izvršiti ako se ostvari premoć u zraku i ispune drugi neophodni uvjeti. O datumu početka napada nije još donesena odluka. S pripremama treba otpočeti smjesta.

Mlakost Hitlerovih osjećaja prema ovoj operaciji, i njegovo uvjerenje da ona neće biti potrebna, jasno se odražavaju u posljednjem pasusu direktive.

Sve pripreme poduzimati vodeći računa o tome da je invazija još uvijek samo plan i da o njoj još nije donesena odluka.[192]

Kada se Ciano 7. srpnja sastao s Führerom u Berlinu, stekao je dojam, kako je to zabilježio u svom dnevniku, da nacistički vojskovođa nikako ne može da se odluči.

> On lično izgleda sklon da nastavi borbu i da sruči na Engleze oluju mržnje i čelika. Konačna odluka, međutim, još nije donesena i iz tog razloga on stalno odgađa svoj govor u kojem, kako je sam rekao, želi dobro odvagati svaku riječ.[193]

Jedanaesti srpnja Hitler je počeo okupljati svoje vojne komandante u Obersalzbergu da čuje što oni misle o čitavoj toj stvari. Admiral Raeder, čija je mornarica trebalo da prebaci invazionu armiju preko Kanala, tom je prilikom imao dug razgovor s Führerom. Ni jedan od njih dvojice nije bio voljan da se uhvati ukoštac s tim problemom — u stvari, najveći dio vremena diskutirali su o izgradnji pomorskih baza u Trondheimu i Narviku u Norveškoj.

Vrhovni komandant, sudeći po Raederovom povjerljivom izvještaju o tom sastanku[194] bio je prilično sumorno raspoložen. Pitao je admirala da li će, po njegovu mišljenju, planirani govor u Reichstagu »biti djelotvoran«. Raeder je odgovorio da hoće, naročito ako prethodno Britanija bude izložena »koncentriranim« napadima bombardera. Admiral je podsjetio svog vođu na činjenicu da je RAF »nanio velike štete« prilikom napada na glavne njemačke pomorske baze u Wilhelmshavenu, Hamburgu i Kielu, i izrazio mišljenje da bi *Luftwaffe* trebalo da što prije krene na Englesku. Što se tiče invazije, međutim, vrhovni komandant ratne mornarice zauzeo je izričito hladan stav. Požurio se da posavjetuje Führeru da je poduzme

»samo ako se pokaže da je to posljednje što može natjerati Britaniju da zatraži primirje«.On (Raeder) je uvjeren da je Britaniju moguće natjerati da traži primirje naprosto tako što bi akcijama podmornica bile prekinute njene linije snabdijevanja, uz zračne napade na konvoje i žestoko bombardiranje njenih glavnih centara ...

Vrhovni komandant ratne mornarice (Raeder) ne može zato zagovarati invaziju Britanije, kao što je to činio u slučaju Norveške ...

Admiral se nakon toga upustio u dugo i detaljno objašnjavanje poteškoća koje bi trebalo savladati prilikom takve invazije, što je Hitlera sigurno obeshrabrilo. Raeder u svom izvještaju, naime, kaže da i Führer »gleda na invaziju kao na posljednje sredstvo«.

Dva dana nakon toga, 13. srpnja, stigli su u Berghof nad Berchtesgadenom generali pozvani na savjetovanje kod vrhovnog komandanta. Zatekli su ga još uvijek zbunjenog držanjem Britanaca. »Führer je opsjednut pitanjem,« zapisao je Halder u svoj dnevnik te večeri, »zašto Engleska još ne poduzima nikakve korake u vezi s primirjem.« Ali sad je, prvi put, počeo shvaćati bar jedan od razloga. Halder je o tome napisao:

> On, kao i mi, vidi odgovor na to pitanje u činjenici da Engleska još uvijek polaže nade u Rusiju. Zato očekuje da ćemo Englesku morati silom natjerati da zatraži primirje. On. međutim, ne želi da to učini. Razlog: ako vojnički potučemo Englesku, Britanski Imperij će se raspasti. Njemačka od toga neće imati nikakve koristi. Njemačkom krvlju ostvarit ćemo nešto od čega će profitirati samo Japan, Amerika i drugi.

Istog dana, 13. srpnja, Hitler je napisao pismo Mussoliniju, u kojem je sa zahvalnošću odbio Duceovu ponudu da pošalje trupe i zrakoplovstvo koji bi sudjelovali u invaziji Britanije. Iz tog pisma se vidi da je u Führeru konačno počela sazrijevati odluka. Nastrani Englezi naprosto neće da slušaju glas razuma.

> Toliko sam već puta ponudio Englezima sporazum, čak i suradnju, a oni su se prema meni ponijeli s takvom nadmenošću (napisao je) da sam konačno došao do uvjerenja da bi svako daljnje pozivanje na razum doživjelo sličnu sudbinu. U toj zemlji, po svemu sudeći, razum trenutno ne vlada ...[195]

Tri dana kasnije, 16. srpnja, vojskovođa je konačno donio odluku. Izdao je »Direktivu br. 16 za pripremu operacije iskrcavanja u Engleskoj«.[196]

STROGO POVJERLJIVO

Führerov glavni stan

16. srpnja 1940.

> Kako Engleska, i pored vojnički beznadne situacije u kojoj se nalazi, još ni najmanjim znakom nije pokazala da je spremna sklopiti sporazum, odlučio sam da se pristupi pripremama za operaciju iskrcavanja u Engleskoj i da se ona, ako bude potrebno, provede u djelo.
>
> Cilj ove operacije je eliminacija Engleske kao baze za nastavljanje rata protiv Njemačke i, ako se pokaže da je to neophodno, potpuna okupacija te zemlje.

Operaciji je dan šifrirani naziv *Seelöwe* (Morski lav). Trebalo je da pripreme budu završene do sredine kolovoza.

»Da se, ako bude potrebno, provede u djelo«. Uprkos sve snažnijem instinktivnom osjećaju da će to biti potrebno, Hitler još uvijek nije bio siguran, kako se iz direktive vidi. »Ako« je još uvijek bilo prisutno kada je Adolf Hitler 19. srpnja uvečer ustao da pred Reichstagom posljednji put ponudi Britaniji nagodbu i mir. Bio je to posljednji od njegovih velikih govora pred Reichstagom i posljednji od mnogih koje je pisac ove knjige u toku godina čuo na tom mjestu. Bio je ujedno jedan od najboljih. Zapisao sam svoje dojmove još iste večeri.

> Hitler kojeg smo vidjeli večeras u Reichstagu bio je pobjednik i toga svjestan, a ipak, on je tako dobar glumac i tako majstorski barata njemačkom psihom da je prikazao savršenu mješavinu pobjedničke samouvjerenosti i skromnosti, koja uvijek toliko prija masama kad dolazi od čovjeka za koga znaju da je na vrhuncu moći. Večeras je govorio tišim glasom; rijetko je vikao, kako to obično čini; niti jednom nije počeo histerično urlati kao toliko puta ranije za tom istom govornicom.

Naravno, njegov dugi govor bio je prepun falsifikata povijesti i dobro začinjen uvredama na račun Churchillove ličnosti. Bio je, međutim, umjereno intoniran, s obzirom na okolnosti, i veoma lukavo sračunat na

pridobivanje podrške ne samo u vlastitom narodu nego i među neutralcima, pa i da Englezima pruži nešto o čemu će razmišljati.

> Iz Engleske (rekao je) dopire do mene jedan jedini uzvik — ne iz naroda, nego iz usta političara — da treba nastaviti rat! Ne znam da li ti političari imaju prave predodžbe o tome kako bi izgledao nastavak ove borbe. Oni, istina, izjavljuju da će nastaviti rat i, ako Velika Britanija propadne, da će ga nastaviti iz Kanade. Malo je vjerojatno da pod tim misle da će britanski narod otići u Kanadu. Pretpostavljam da će tamo otići samo gospoda kojima je toliko stalo do nastavljanja rata. Narod će, bojim se, biti prisiljen da ostane u Engleskoj ... i na rat će sigurno gledati drugim očima nego njegove takozvane vođe u Kanadi.
>
> Vjerujte mi, gospodo, da osjećam istinsko gađenje prema toj vrsti beskrupuloznih političara koji upropaštavaju čitave narode. Ispunjava me bolom pomisao da je sudbina odabrala upravo mene da zadam konačni udar građevini koju su ti ljudi već uzdrmali ... Gospodin Churchill ... će bez sumnje već biti u Kanadi, gdje se već odavno nalaze novac i djeca onih koji su najviše zainteresirani za rat. Milijuni drugih, međutim, bit će izloženi teškim patnjama. Gospodin Churchill bi možda trebalo da mi bar ovog puta povjeruje kad kažem da će veliki Imperij biti uništen — Imperij koji nikad nisam namjeravao da uništim niti da mu nanesem i najmanje zlo...

Pošto je tako napao tvrdoglavog premijera i pokušao odvojiti britanski narod od njega, Hitler je došao do glavnog dijela svog dugog govora.

> U ovom trenutku osjećam da mi je dužnost pred vlastitom savješću da ponovo apeliram na razboritost i zdrav razum, u Velikoj Britaniji kao i drugdje. Smatram da imam pravo da uputim takav apel, jer nisam poraženi koji moli milost, nego pobjednik koji govori u ime razuma.
>
> *Ne vidim nikakva razloga zašto bi ovaj rat trebalo nastavljati.*[197]

Nije se upuštao ni u kakve detalje. Nije dao nikakve konkretne prijedloge u vezi s uvjetima primirja, nije spomenuo što će biti sa sto milijuna ljudi koji su se našli pod nacističkim jarmom u okupiranim zemljama. Bilo je, međutim, te večeri u Reichstagu malo — a možda uopće nije bilo — onih koji su smatrali da bi u toj fazi trebalo ići u detalje. Nakon završetka zasjedanja, razgovarao sam s mnogim funkcionerima i oficirima i nitko od njih nije izrazio ni najmanju sumnju da će Britanci prihvatiti, po

njihovom dubokom uvjerenju, veoma širokogrudnu i čak plemenitu Führerovu ponudu. U toj zabludi, međutim, nisu dugo ostali.

Odvezao sam se direktno u *Rundfunk* da emitiram za Ameriku izvještaj o govoru i, samo što sam stigao u zgradu radio-stanice, uhvatio sam emisiju BBC-a iz Londona na njemačkom. U njoj je već bio dan britanski odgovor Hitleru — niti jedan sat nakon govora. Bilo je to odlučno NE![198]

U prostoriji je sjedilo više mlađih oficira iz Vrhovne komande i funkcionera raznih ministarstava i svi su napeto i pažljivo slušali britanski komentar. Na svim licima moglo se čitati razočaranje. Naprosto nisu mogli vjerovati svojim ušima. »Možete li vi to razumjeti?« doviknuo mi je jedan od njih. Vidjelo se da je zapanjen. »Možete li shvatiti te britanske budale?« nastavio je urlati. »Odbaciti ponudu za mir u ovom trenutku? Oni su poludjeli!«

Ciano je iste večeri[199] čuo reakciju na odgovor ludih Engleza na mnogo višem nivou u Berlinu. »Kasno uvečer,« napisao je u svom dnevniku, »kad se saznalo za prva hladna reagiranja Engleza na govor. Nijemci nisu mogli prikriti svoje razočaranje.« Mussolini je, prema Cianu, reagirao suprotno.

On ... to naziva »i previše lukavim govorom«. Boji se da bi Englezi mogli u njemu naći nešto što bi im poslužilo kao izgovor da otpočnu s pregovorima. To bi ražalostilo Mussolinija, jer on sad želi rat više nego ikada.[200]

Duce, kako je Churchill kasnije primijetio, »nije trebalo da se nervira. Neće mu biti uskraćeno da ratuje koliko mu srce želi.«[201]

»Kao manevar sračunat da sjedini njemački narod za borbu protiv Britanije,« napisao sam u svom dnevniku te noći, »Hitlerov govor je pravo remek-djelo. Njemački narod će sad reći: 'Hitler nudi Engleskoj mir bez ikakvih uvjeta. Kaže da ne vidi nikakva razloga zašto bi rat trebalo nastavljati. Ako se nastavi, krivica je do Engleske'.«

Zar to nije bio osnovni razlog zbog kojeg ga je i održao, tri dana nakon što je izdao Direktivu br. 16 za pripremanje napada na Britaniju? Ponešto od toga je — ranije — bio priznao dvojici povjerljivih Talijana, Alfieriju i Cianu. Prvi srpnja rekao je ambasadoru:

> ... Uvijek je dobra taktika učiniti neprijatelja u očima javnosti odgovornim za budući tok događaja, u Njemačkoj i izvan nje. To jača moral u vlastitim redovima, a slabi moral neprijatelja. Operacija kakvu

sad Njemačka planira bit će veoma krvava... Zato treba uvjeriti javnost da je učinjeno sve što je bilo moguće da bi se izbjegao taj užas. ..

U svom govoru od 6. listopada (kada je ponudio Zapadu mir nakon okončanja ratnih operacija u Poljskoj, primjedba autora), također se bio rukovodio mišlju da protivničku stranu učini odgovornom za sve buduće događaje. On je tada dobio rat prije nego što je, u stvari, i počeo. Sada ponovo pokušava da iz psiholoških razloga podigne moral, da tako kažem, uoči akcije što će je poduzeti.

Tjedan dana kasnije, 8. srpnja, Hitler je povjerio Cianu da namjerava

organizirati još jedan istup tako da, ako se rat nastavi — a to je, po njegovu mišljenju, jedina mogućnost koja realno dolazi u obzir — postigne određeni psihološki efekt u Engleskoj ... Možda bi to mogao ostvariti vješto sročenim pozivom narodu Engleske da izolira englesku vladu u samoj Engleskoj.[202]

Pokazalo se da je to nemoguće. Govor od 19. srpnja naišao je na odziv kod Nijemaca, ali ne kod Britanaca. Dvadeset drugi srpnja lord Halifax u govoru preko radija službeno je odbacio Hitlerovu ponudu za mir. Iako je očekivano, odbacivanje je zbog nečega ipak potreslo

Wilhelmstrasse, gdje sam tog popodneva vidio mnogo ljutitih lica. »Lord Halifax je odbio Führerovu ponudu za mir,« rekao nam je službeni predstavnik vlade. »Gospodo, bit će rata!«

Bilo je to lakše reći nego učiniti. Ni Hitler, ni Vrhovna komanda, ni glavni štabovi kopnene vojske, mornarice i ratnog zrakoplovstva nisu, u stvari, nikad ozbiljno razmišljali o tome kako bi mogli voditi rat protiv Britanije i pobijediti u njemu. Sad, sredinom ljeta 1940. godine, nisu znali što da rade sa svojim blistavim uspjesima; nisu imali nikakvog plana, pa ni mnogo volje da iskoriste najveće vojne pobjede u povijesti njihovog ratničkog naroda. To je jedan od velikih paradoksa u povijesti Trećeg Reicha. U trenutku kad se Hitler našao u zenitu svoje vojne moći, kad mu je pod nogama ležao veći dio evropskog kontinenta, a njegove pobjedničke armije raspoređene od Pirineja do arktičkog kruga, od Atlantika do iza Visle, spremno očekivale nove akcije, on nije znao kako da krene dalje, kako da pobjedonosno završi rat. To nisu znali ni njegovi generali, dvanaestorici od kojih je upravo bio podario maršalske palice.

Postoji, naravno, sasvim određen razlog za to, iako ga u to vrijeme nisu mogli sagledati. Nijemci, pored sveg njihovog toliko hvaljenog vojničkog

talenta, nisu posjedovali neku širu strategijsku koncepciju. Horizont im je bio ograničen — uvijek je bio ograničen — na *ratovanje na kopnu* protiv susjednih naroda na evropskom kontinentu. Sam Hitler se užasavao mora[203], a njegovi veliki komandanti bili su, kad se radilo o pomorstvu, prave i potpune neznalice. Bili su orijentirani na kopno, a ne na more. Iako su njihove armije mogle za tjedan dana skršiti slabe britanske kopnene snage, da su se mogle uhvatiti ukoštac s njima, čak i uski La Manche koji ih je dijelio — tako uzak da se vidi suprotna obala — bio je za njih, na izmaku prekrasnog ljeta, prepreka koju nisu znali kako da savladaju.

Nijemcima su se, naravno, pružale i druge mogućnosti. Mogli su poraziti Britaniju udarom preko Mediterana, zajedno sa svojim talijanskim saveznikom, osvojiti Gibraltar, njegov zapadni ulaz, a na istoku, polazeći iz talijanskih baza u sjevernoj Africi, preko Egipta i Sueskog kanala probiti se do Irana, presijecajući tako glavnu žilu kucavicu Imperija. To je, međutim, zahtijevalo obimne prekomorske operacije na velikim udaljenostima od baza u zemlji, a 1940. godine to je, izgleda, bilo izvan dosega njemačke mašte.

I tako su, na vrhuncu svog vrtoglavog uspjeha, Hitler i njegovi komandanti ostali ne znajući što da rade. Nisu razmišljali o slijedećem potezu i kako da ga provedu u djelo. Ta sudbonosna nemarnost izrodit će se u jednu od najvećih prekretnica u ratu, u kratkom životu Trećeg Reicha i meteorskoj karijeri Adolfa Hitlera. Nakon toliko zapanjujućih pobjeda, na pomolu je bio poraz. To, naravno, nitko nije mogao predvidjeti dok se Britanija, sada potpuno sama, pripremala da s ono malo sredstava što joj je ostalo dočeka njemački napad koji je očekivala pred kraj ljeta.

22.
OPERACIJA MORSKI LAV – OSUJEĆENA INVAZIJA ENGLESKE

»Konačna pobjeda Njemačke nad Britanijom sada je još samo pitanje vremena,« napisao je 30. lipnja 1940. godine general Jodl, načelnik Operacionog odjeljenja OKW. »Neprijatelj više nije u stanju poduzimati ofenzivne operacije većih razmjera.«

Hitlerov omiljeni strateg bio je optimistički raspoložen i pun samopouzdanja. Francuska je kapitulirala prije tjedan dana i Britanija je ostala sama, očigledno bespomoćna. Petnaesti lipnja Hitler je obavijestio svoje generale da želi djelomično demobilizirati armiju — svesti je sa 160 na 120 divizija. »Iza toga leži pretpostavka,« napisao je tog dana Halder u svom dnevniku, »da je kopnena vojska obavila svoj zadatak. Vođenje rata protiv Engleske past će na ratno zrakoplovstvo i mornaricu.«

U stvari, kopnena vojska nije ni bila zainteresirana za to. Ni säm Führer nije mnogo razmišljao o tome. Sedamnaesti lipnja pukovnik Walter Warlimont, Jodlov zamjenik, obavijestio je mornaricu da, »što se tiče iskrcavanja u Engleskoj, Führer ... do sada još nije izrazio takvu namjeru ... Zbog toga ni OKW nije još otpočela ni s kakvim pripremnim radovima«.[204] Četiri dana kasnije, 21. lipnja, u trenutku kad je Hitler ulazio u vagon u Compiegneu da ponizi Francuze, mornarica je obaviještena da se »Generalštab kopnene vojske ne bavi problemom Engleske. Smatra da je izvršenje operacije nemoguće. Ne zna kako će operacija biti vođena iz južnih oblasti ... Generalštab se ne slaže s operacijom«.[205]

Nitko od talentiranih planera ni u jednom od tri vida njemačkih oružanih snaga nije znao kako izvršiti invaziju Britanije, iako je mornarica, sasvim prirodno, prva počela razmišljati o tom problemu. Još 15. studenog 1939. godine, dok je Hitler uzalud pokušavao natjerati svoje generale da otpočnu s ofenzivom na zapadu, Raeder je naredio štabu ratne mornarice da analizira »mogućnosti za invaziju Engleske, za što se može ukazati potreba ako u daljem toku rata budu ispunjeni određeni uvjeti«.[206] Bilo je to prvi put u povijesti da je od nekog njemačkog štaba zatraženo da razmotri takvu akciju. Raeder je, po svemu sudeći, poduzeo takve korake najviše zbog toga

što je želio da se pripremi za iznenadne devijacije nepredvidljivih Führerovih misli. Nigdje nije zabilježeno da se savjetovao s Hitlerom, ili da je ovaj nešto znao o tome. Njegovi planovi u to vrijeme nisu išli dalje od osvajanja zrakoplovnih i pomorskih baza u Nizozemskoj, Belgiji i Francuskoj radi zaoštravanja blokade Britanskih otoka.

U toku prosinca 1939. godine Vrhovna komanda kopnene vojske i *Luftwaffe* počele su također razmišljati o problemu invazije Britanije. Tri vida oružanih snaga čak su i izmijenila svoje prilično maglovite ideje, ali naročito daleko nisu stigla. U siječnju 1940. godine mornarica i zrakoplovstvo odbacili su plan kopnene vojske kao nerealan. Mornarica je smatrala da u njemu nije uzeta u obzir pomorska moć Velike Britanije, a *Luftwaffe* je smatrala da je u njemu potcijenjena snaga RAF-a. »Zaključili smo,« navodi glavni štab *Luftwaffe* u svom saopćenju OKH, »da kombinirana operacija čiji je cilj iskrcavanje u Engleskoj ne dolazi u obzir.«[207] Kasnije, kako ćemo vidjeti, Göring i njegovi pomoćnici zastupat će sasvim suprotno stanovište.

Prema njemačkim dokumentima. Hitler se prvi put našao suočen s mogućnošću invazije Britanije 21. svibnja, dan nakon što su oklopne snage izbile na more kod Abbevillea. Raeder je »privatno« diskutirao s Führerom *»o* mogućnostima kasnijeg iskrcavanja u Engleskoj«. Ova informacija potječe od admirala Raedera,[208] čija mornarica nije dijelila slavu blistavih pobjeda na zapadu s kopnenom vojskom i zrakoplovstvom, i koji je, razumljivo, tražio mogućnost da je nekako dovede u središte pažnje. Hitlerova pažnja bila je, međutim, usredotočena na bitku s opkoljenim neprijateljem na sjeveru i frontu na Sommi što se upravo formirao. Nije htio da opterećuje svoje generale stvarima izvan tih neposrednih zadataka.

Mornarički oficiri, međutim, kako nisu imali drugog posla, nastavili su proučavati problem invazije i 27. svibnja kontraadmiral Kurt Fricke, načelnik Operacionog odjeljenja štaba ratne mornarice, pojavio se s novim planom nazvanim *Studie England.* Otpočeli su i pripremni radovi na prikupljanju brodovlja i konstrukciji desantnih brodova kojih njemačka ratna mornarica uopće nije imala. U vezi s tim dr Gottfried Feder, ekonomist i zanesenjak koji je pomagao Hitleru da sastavi svoj partijski program u ranim minhenskim danima, sada državni sekretar u Ministarstvu privrede, gdje su njegove nastrane ideje odbacivane po kratkom postupku, izradio je planove za brod koji je nazvao »ratni krokodil«. To je trebalo da

bude nešto kao šlep s vlastitim motorom, izrađen od betona, koji bi mogao prevesti dvije stotine vojnika s kompletnom opremom, nekoliko tenkova ili topova, da se nasuče na obalu i tu služi kao zaklon za desantne trupe i vozila. Komanda ratne mornarice shvatila je stvar sasvim ozbiljno, ozbiljno ju je primio čak i Halder, koji spominje projekt u svom dnevniku, a Hitler i Raeder opširno su o njemu razgovarali 20. lipnja. Na kraju, međutim, od svega nije bilo ništa.

Lipanj se bližio kraju i admiralima se činilo da od invazije na Britaniju neće biti ništa. Nakon što se pojavio u Compiegneu 21. lipnja, Hitler je otišao da u društvu svojih starih sljedbenika kratko razgleda Pariz[209], a zatim obiđe bojišta, ne iz ovog nego iz prvog svjetskog rata, na kojima je služio kao kurir. S njim je bio njegov nekadašnji strogi narednik, Max Amann, sada izdavač nacističkih publikacija i milijunaš. Budući tok rata — posebno, kako produžiti borbu protiv Britanije — to mu je, činilo se, bila posljednja briga. Uostalom, možda je vjerovao da je taj mali problem već riješen, da će se Britanci ubrzo »opametiti« i zatražiti mir.

U svoj novi glavni stan u Tannenbergu, zapadno od Freudenstadta u Schwarzwaldu, Hitler se nije vratio sve do 29. lipnja. Slijedećeg dana, spustivši se ponovo na zemlju, dugo je razmišljao nad Jodlovim memorandumom o narednim koracima u ratu. Naslov mu je bio »Nastavljanje rata protiv Engleske«.[210] Iako je Jodl od svih oficira u OKW zaostajao samo za Keitelom u svojoj fanatičnoj vjeri u Führerovu genijalnost, bio je, kad je mogao raditi sam, prilično pronicljiv strateg. Sad je, međutim, dijelio uvjerenje svih u Vrhovnoj komandi da je rat dobiven i praktično završen. Ako to Britanija ne shvaća, bit će potrebno podsjetiti je na to izvjesnom primjenom sile. U svom memorandumu predložio je tri faze »opsade« Engleske: intenzifikacija zračnih i pomorskih operacija protiv britanskog brodovlja, skladišta, tvornica i RAF-a; »teroristički napadi protiv naseljenih središta«; »iskrcavanje trupa u cilju okupacije Engleske«.

Jodl je bio svjestan da »borbi protiv britanskog ratnog zrakoplovstva treba dati puni prioritet«. U cjelini, međutim, bio je uvjeren da to, kao ni drugi aspekti napada, neće predstavljati neki naročit problem.

> Uz propagandu i povremene terorističke napade, obrazložene odmazdom, stalno pogoršavanje opskrbe hranom *paralizirat će i konačno slomiti volju naroda da pruža otpor, što će prisiliti vladu da kapitulira.*[211]

> Što se tiče iskrcavanja, ono se može poduzeti samo pošto Njemačka ostvari prevlast u zraku. Cilj iskrcavanja, prema tome, ne treba da bude vojnički poraz Engleske, taj zadatak treba prepustiti ratnom zrakoplovstvu i mornarici. Cilj iskrcavanja treba da bude zadavanje posljednjeg udarca *(Todesstoss)* Engleskoj, koja je već ekonomski paralizirana i više nije sposobna da vodi rat u zraku, ako to bude potrebno.[212]

Međutim, po Jodlovu mišljenju, sve to i ne mora biti potrebno.

> Kako se Engleska više ne može boriti za pobjedu, već samo za očuvanje svojih posjeda i svog prestiža u svijetu, svi su izgledi da bi mogla pokazati sklonost da sklopi mir čim shvati da to još uvijek može postići uz relativno nisku cijenu.

Isto to vjerovao je i Hitler i smjesta se bacio na pripremanje svog mirovnog govora u Reichstagu. U međuvremenu, kako smo vidjeli, naredio je (2. srpnja) da se otpočne s preliminarnim planiranjem iskrcavanja., a 16. srpnja, kad se pokazalo da iz Londona neće stići nikakav »razuman« odgovor, izdao je Direktivu br. 16 za *Seelöwe.* Konačno nakon više od šest tjedana oklijevanja, odlučeno je da se, »ako bude potrebno«, izvrši invazija Britanije. To je, kako su Hitler i njegovi generali s velikim zakašnjenjem počeli shvaćati, trebalo da bude velika vojna operacija, skopčana s dosta rizika, čiji će uspjeh zavisiti od toga hoće li *Luftwaffe* i ratna mornarica moći prokrčiti put trupama u borbi s daleko nadmoćnijom britanskom flotom i ratnim zrakoplovstvom, čiju snagu nikako nije trebalo potcjenjivati.

Je li *Seelöwe* bio ozbiljan plan? I je li postojala ozbiljna namjera da se on provede u djelo?

Mnogi do današnjeg dana još sumnjaju u to, a u tom uvjerenju ih podržava jednoglasni zbor njemačkih generala što se javio poslije rata. Rundstedt, koji je trebalo da zapovijeda invazijom, rekao je savezničkim istražiteljima 1945. godine:

> Planirana invazija Engleske bila je obična glupost, jer nismo imali prikladnih brodova ... Mi smo na čitavu stvar gledali kao na igru, jer je bilo očigledno da nikakvu invaziju nećemo moći izvršiti kad naša mornarica nije u stanju da štiti trupe prilikom prebacivanja preko Kanala niti da prevozi pojačanja. Ni njemačko ratno zrakoplovstvo nije bilo sposobno da preuzme te funkcije ako mornarica doživi neuspjeh ...

> Uvijek sam veoma skeptično gledao na cijelu stvar ... Imam osjećaj da Führer nikad nije istinski želio da izvrši invaziju Engleske. Nikad nije imao dovoljno hrabrosti za to ... Sa sigurnošću je očekivao da će Englezi pristati na mir ...[213]

Blumentritt, Rundstedtov načelnik operacionog odjeljenja, izrazio je slično mišljenje u razgovoru s Liddelom Hartom poslije rata. »Međusobno smo o tome (operaciji »Morski lav«) govorili kao o blefu,« rekao je.[214]

Sredinom kolovoza proveo sam nekoliko dana na La Mancheu i prošetao od Antwerpena do Boulognea tražeći invazionu armiju. Petnaesti kolovoza smo iznad Calaisa i rta Gris-Nez vidjeli jata njemačkih bombardera i lovaca kako lete preko Kanala u, kako se kasnije pokazalo, prvi veliki zračni napad na Englesku. Bilo je očigledno da se čitava *Luftwaffe* pokrenula, ali odsutnost bilo kakvog brodovlja, a posebno desantnih brodova u lukama, na kanalima i rijekama ostavila je na mene dojam da Nijemci blefiraju. Bar koliko sam ja mogao vidjeti, oni naprosto nisu imali sredstava kojim bi prebacili svoje trupe preko Kanala.

Jedan reporter, međutim, može vidjeti veoma malo kada se radi o ratnim pripremama, a osim toga sad nam je poznato i to da su Nijemci otpočeli okupljati invazionu flotu tek poslije 1. rujna. Što se tiče generala, svatko tko pročita zapisnike sa njihovih saslušanja ili unakrsnih ispitivanja pred sudom u Nürnbergu, doći će do zaključka da njihova poslijeratna svjedočanstva treba primati s velikom rezervom.[215] Ljudska memorija je zakučasta stvar, a njemački generali nisu predstavljali izuzetak od tog pravila. Osim toga, važnija od istine bila im je želja da neke stvari prikažu na svoj način, a za to je u prvom redu bilo potrebno ocrniti Hitlera kao vojskovođu. I zaista, osnovna tema koju su nadugačko i naširoko razglabali u svojim memoarima i prilikom svjedočenja na raznim procesima, jest da Hitler nikad ne bi odveo Treći Reich u propast da je donošenje odluka prepustio njima.

Na njihovu nesreću, a srećom po buduće generacije i istinu, brda zaplijenjenih tajnih njemačkih dokumenata pružaju neoborive dokaze da je Hitlerov plan za invaziju Britanije početkom jeseni 1940. godine bio ozbiljno zamišljen, i da je nacistički diktator, iako s dosta oklijevanja, sasvim ozbiljno namjeravao da ga provede u djelo čim budu ostvarene relativno dobre šanse za uspjeh. Konačnu sudbinu tog plana nije odlučio

nedostatak odlučnosti ili napora sa strane Nijemaca, nego preokret u ratnoj sreći, koja se, prvi put, počela okretati protiv njih.

Sedamnaesti srpnja, jedan dan nakon što je izdana Direktiva br. 16 o pripremama za invaziju i dva dana prije Führerova »mirovnog« govora u Reichstagu, Vrhovna komanda kopnene vojske (OKH) izvršila je dislociranje snaga za operaciju *Seelöwe* i uputila trinaest odabranih divizija, prvi val invazionih snaga, u luke duž Kanala iz kojih je trebalo da isplove. Istog dana Vrhovna komanda kopnene vojske završila je izradu detaljnog plana iskrcavanja na širokoj fronti na južnim obalama Engleske.

Glavni udar, kao i u bici za Francusku, trebalo je da izvrše snage pod komandom feldmaršala von Rundstedta (kako je glasila njegova titula od 19. srpnja) kao komandanta grupe armija A. Šest pješadijskih divizija Šesnaeste armije generala Ernsta Buscha trebalo je da isplove iz Calaisa i da se iskrcaju na obalama između Ramsgatea i Bexhilla. Četiri divizije Devete armije generala Adolfa Straussa trebalo je da prijeđu Kanal polazeći iz zone Le Havrea i da se iskrcaju između Brightona i otoka Wight. Dalje prema zapadu tri divizije Šeste armije feldmaršala Reichenaua (iz grupe armija B feldmaršala von Bocka) krenule bi sa šerburškog poluotoka i iskrcale se u zaljevu Lyme, između Weymoutha i Lyme Regisa. Prvi val invazije sačinjavale bi, prema tome, snage od ukupno 90.000 vojnika, a prema planu Vrhovne komande kopnene vojske trebalo je do trećeg dana prebaciti u Englesku ukupno 260.000 vojnika. Invazionim snagama pomogle bi i zračno-desantne trupe spuštene kod zaljeva Lyme i u drugim oblastima. U drugom valu trebalo je da budu prebačene oklopne snage, ništa manje nego šest oklopnih divizija ojačanih sa tri motorizirane divizije. Planirano je da u prvih nekoliko dana bude prebačeno u Englesku ukupno trideset devet divizija, plus dvije zračno-desantne divizije.

Njihov zadatak bio je, ukratko, slijedeći: nakon učvršćenja mostobrana, divizije grupe armije A na jugoistočnoj obali trebalo je da se probiju do prvog cilja, linije Gravesand-Southampton. Reichenauova Šesta armija trebalo je da napreduje na sjever, prema Bristolu, odsijecajući tako Devon i Cornwall. Drugi cilj predstavljala je linija od Maldona na istočnoj obali sjeverno od ušća Temze do rijeke Severn, čime bi bio blokiran Wales. Plan je predviđao da će do »teških bitaka s jakim britanskim snagama« doći približno u vrijeme kad njemačke snage ostvare svoj prvi cilj. Te će bitke, međutim, biti brzo dobivene, London opkoljen, a napredovanje prema

sjeveru nastavljeno.[216] Brauchitsch je 17. srpnja rekao Raederu da će čitava operacija biti završena za mjesec dana i da će biti relativno jednostavna.[217] *Njemačka obavještajna služba precjenjivala je britanske kopnene snage u toku srpnja, kolovoza i rujna za oko osam divizija. Početkom srpnja njemački Generalštab je procjenio britanske snage na petnaest do dvadeset divizija koje imaju »borbenu vrijednost«. U stvari. Engleska je u to vrijeme imala dvadeset devet divizija, ali samo desetak ih je bilo od izvjesne »borbene vrijednosti« jer praktično nisu raspolagale ni tenkovima ni artiljerijom. Međutim, suprotno uvjerenju koje je vladalo u to vrijeme i nekako se zadržalo do današnjih dana, već sredinom rujna britanska armija bila bi dostojan protivnik njemačkim divizijama određenim za prvi val invazije. U to vrijeme njemački napad dočekalo bi šesnaest dobro uvježbanih divizija stacioniranih na južnoj obali Engleske, od kojih su tri bile oklopne, a četiri divizije i jedna oklopna brigada štitile su istočnu obalu od Temze do Washa. Britanska armija se, očigledno, brzo oporavila od debakla kod Dunkirka, nakon kojeg je Britanija u lipnju praktično ostala bez kopnenih snaga sposobnih da je brane.*

Britanska obavještajna služba raspolagala je s malo podataka o njemačkim planovima za invaziju, a u toku prva tri mjeseca prijetnje invazijom ti podaci su bili potpuno netočni. U toku čitavog ljeta Churchill i njegovi vojni savjetnici ostali su u uvjerenju da će Nijemci izvršiti glavni udar na istočnoj obali, i ondje je do rujna bila koncentrirana glavnina britanskih kopnenih snaga.

Raeder i Vrhovna komanda ratne mornarice bili su, međutim, skeptički raspoloženi. Operacija takvih razmjera na tako širokoj fronti — od Rarilsgatea do zaljeva Lyme, što iznosi preko tri stotine kilometara — bila je naprosto izvan mogućnosti njemačke mornarice. Nije imala dovoljno brodova za prijevoz trupa i zaštitu konvoja. Raeder je dva dana kasnije obavijestio o tome OKW, i ponovo potegao isto pitanje 21. srpnja, kada ga je Hitler pozvao na sastanak u Berlin, a pored njega još i Brauchitscha i generala Hansa Jeschonneka, načelnika Glavnog štaba *Luftwaffe.* Führer je još uvijek bio zbunjen onim »što se događa u Engleskoj«. Izrazio je razumijevanje za teškoće pred kojima se našla mornarica, ali je naglasio potrebu da se rat okonča što prije. Za invaziju će biti potrebno četrdeset divizija, rekao je, i »glavnu operaciju« treba završiti do 15. rujna. Sve u

svemu, vojskovođa je bio optimistički raspoložen, uprkos tome što je Churchill bio upravo odbio njegov apel za mir.

Položaj Engleske je beznadan (rekao je, prema Halderovim zapisima, Hitler). Mi smo dobili rat. Nemoguće je i zamisliti da bi se sad nešto moglo okrenuti.

Mornarica, međutim, suočena sa strahovito teškim zadatkom da prebaci veliku armiju preko nemirnog kanala ispred nosa neuporedivo snažnije britanske mornarice i ratnog zrakoplovstva koje je još bilo prilično aktivno, nije bila baš tako sigurna u to. Dvadeset deveti srpnja Štab ratne mornarice sastavio je memorandum s preporukom da se »operacija ne izvodi u toku ove godine«, već »planira za svibanj 1941. godine ili kasnije«.[218]

Hitler je, međutim, inzistirao da se operacija poduzme odmah kada je 31. srpnja 1940. godine ponovo sazvao svoje zapovjednike, ovog puta u svojoj vili u Obersalzbergu. Pored Raedera, prisustvovali su Keitel i Jodl iz OKW, i Brauchitsch i Halder iz Vrhovne komande kopnene vojske. Veliki admiral — sada je već imao taj čin — govorio je najviše. Nije bio naročito optimistički raspoložen.

Najraniji datum kada bi operacija »Morski lav« mogla početi bio je 15. rujna, i to samo pod uvjetom da se ne pojave neke »nepredviđene okolnosti s obzirom na vremenske prilike ili neprijatelja«. Kada je Hitler postavio pitanje o meteorološkim uvjetima, Raeder je odgovorio pravim predavanjem na tu temu, u kojem je pokazao prilično elokvenciju i neskriven pesimizam. S izuzetkom prvih četrnaest dana u listopadu, vrijeme na Kanalu i Sjevernom moru je »općenito loše«; već sredinom mjeseca javljaju se lake magle, a krajem mjeseca već su veoma guste. Ali to je samo jedna strana problema vremena. »Operaciju je moguće izvršiti samo po *mirnom* moru,« izjavio je. Veliki valovi bi potopili desantne čamce, pa bi čak i veliki brodovi bili bespomoćni jer ne bi mogli iskrcati teret. Razglabajući o onome što predstoji, admiral je postajao sve utučeniji.

> Čak i ako prvi val uspješno prijeđe Kanal (nastavio je), u povoljnim vremenskim uslovima, *nema* nikakve garancije da ćemo drugi i treći val moći prebaciti pod istim povoljnim okolnostima ... U stvari, moramo biti svjesni da nikakav spomena vrijedan transport neće biti moguć nekoliko dana, dok ne budemo u situaciji da možemo koristiti neke luke.

Armija bi se našla u lijepom sosu, ostavljena na obalama bez opskrbe i pojačanja. Raeder je nakon toga stigao do glavnog pitanja, oko kojeg su se razilazila mišljenja kopnene vojske i mornarice. Kopnena vojska je zahtijevala široku frontu od Doverskih vrata do zaljeva Lyme. Mornarica, međutim, naprosto nije raspolagala sa dovoljno brodova za takvu operaciju, s obzirom na očekivani žestoki otpor britanske mornarice i ratnog zrakoplovstva. Raeder se zbog toga svim snagama zalagao za skraćenje fronta — da bude sveden na prostor između Doverskih vrata i Eastbournea. Ali glavni udarac admiral je sačuvao za kraj.

> *»Kad se sve uzme u obzir,«* rekao je, *»najpogodnije vrijeme za operaciju bio bi svibanj 1941. godine*.«

Ali Hitler nije htio tako dugo čekati. Sasvim je »prirodno«, suglasio se, da se u pogledu meteoroloških uvjeta ništa ne može učiniti. Treba, međutim, uzeti u obzir posljedice takvog gubitka vremena. Do proljeća njemačka ratna mornarica neće postati nimalo snažnija u odnosu na britansku. S druge strane, britanska kopnena vojska je trenutno u bijednom stanju. Za osam do deset mjeseci, međutim, ona će porasti na trideset do trideset pet divizija, što bi na ograničenom području invazije predstavljalo prilično velike snage. Zato je on (prema tajnim bilješkama Raedera i Haldera)[219] odlučio slijedeće:

> Treba proučiti mogućnosti za diverzije u Africi. Odluku, međutim, može donijeti samo napad na Englesku. Zato treba učiniti sve da operacija može početi 15. rujna 1940... Odluka o tome da li će operacija biti izvedena u rujnu ili će biti odgođena za svibanj 1941. bit će donesena nakon koncentriranih napada ratnog zrakoplovstva na južnu Englesku u toku jednog tjedna. Ako u toku tih napada budu nanesene ozbiljne štete neprijateljskom ratnom zrakoplovstvu, lukama i ratnoj mornarici, operacija »Morski lav« bit će izvedena u toku 1940. godine. U suprotnom, bit će odgođena za svibanj 1941. godine.
>
> Sad je sve zavisilo od *Luftwaffe.*

Slijedećeg dana, 1. kolovoza, Hitler je jednu za drugom izdao dvije direktive OKW, od kojih je jednu potpisao sam, a drugu je potpisao Keitel.

Führerov glavni stan
1. kolovoza 1940.

STROGO POVJERLJIVO

Direktiva br. 17 za vođenje zračnog i pomorskog rata protiv Engleske.

Da bi se ostvarili uvjeti nužni za konačno osvajanje Engleske, odlučio sam nastaviti zračni i pomorski rat protiv Britanskih otoka intenzivnije nego do sada.

U tom cilju izdajem slijedeće naređenje:

1. Njemačko ratno zrakoplovstvo ima zadatak da svim sredstvima, koja mu stoje na raspolaganju, i u što kraćem roku, savlada Britansko ratno zrakoplovstvo...

2. Pošto bude ostvarena privremena ili lokalna premoć u zraku, zračne napade treba usmjeriti na luke, posebno na lučke uređaje važne za opskrbu zemlje hranom ... Napade na luke duž južne obale treba ograničiti na najmanju mjeru, s obzirom na naše predstojeće operacije...

3. *Luftwaffe* ima zadatak da se pripremi i koncentrira za operaciju »Morski lav«.

4. Pravo odluke u pogledu terorističkih napada kao sredstva odmazde zadržavam za sebe.

5. Sa zračnim napadima pojačanog intenziteta otpočeti 6. kolovoza ili odmah poslije tog datuma ... Mornarica je ovlaštena da istovremeno otpočne s planiranim intenziviranim pomorskim operacijama.

ADOLF HITLER[220]

Direktiva koju je istog dana u Hitlerovo ime potpisao Keitel glasi[221]

STROGO POVJERLJIVO

Operacija »Morski lav«

Na osnovi izvještaja vrhovnog komandanta ratne mornarice, prema kojem neophodne pripreme za operaciju »Morski lav« ne mogu biti završene prije 15. rujna, Führer naređuje:

Pripreme za operaciju »Morski lav« nastaviti i, kako u kopnenoj vojsci tako i u mornarici, završiti do 15. rujna.

Osam do četrnaest dana nakon početka zračne ofenzive protiv Britanije, koja treba da počne oko 5. kolovoza, Führer će odlučiti hoće li invazija biti izvedena ove godine ili ne; ta odluka u najvećoj mjeri zavisi od ishoda zračne ofenzive ...

> I pored upozorenja mornarice da može garantirati obranu samo jednog uskog pojasa obale, čija je krajnja zapadna točka Eastbourne, nastaviti pripreme za napad na širokoj osnovi, kako je prvobitno planirano...[222]

Posljednji pasus samo je podjario svađu između kopnene vojske i mornarice oko pitanja širokog i uskog fronta invazije. Tjedan dana ranije Štab ratne mornarice je procijenio da bi, za ispunjenje zahtjeva armije da u prvom valu bude prebačeno 100.000 vojnika s opremom i zalihama ratnog materijala na 300 kilometara širokoj fronti od Ramsgatea do zaljeva Lyme, bilo potrebno prikupiti 1722 šlepa. 1161 motornih čamaca, 471 brod za vuču i 155 transportnih brodova. Čak i kad bi bilo moguće prikupiti tako velik broj brodova, rekao je Raeder Hitleru, 25. srpnja, to bi imalo katastrofalne posljedice po njemačku privredu, jer bi odvlačenje tako velikog broja brodova za vuču i šlepova uništilo čitav sistem prijevoza na unutrašnjim vodenim putovima, od kojeg u velikoj mjeri zavisi privredni život zemlje. U svakom slučaju, rekao je otvoreno Raeder, zaštita armade koja bi trebalo da opskrbljuje tako široku frontu od napada britanske flote i zrakoplovstva, koje treba sa sigurnošću očekivati, nadilazi mogućnosti njemačke ratne mornarice. Štab ratne mornarice je upozorio armiju da se, ukoliko ostane pri svom planu napada na širokoj fronti, može dogoditi da mornarica izgubi *sve* svoje brodove.

Vojska, međutim, nije htjela da popusti. Precjenjujući britanske snage, dokazivala je da bi se u slučaju iskrcavanja na uskoj fronti napadači našli suočeni s »premoćnim« britanskim kopnenim snagama. Sedmi kolovoza došlo je do pravog okršaja između dva vida oružanih snaga, kada se Halder sastao s njemu ravnom ličnošću u mornarici, admiralom Schniewindom, načelnikom Štaba ratne mornarice. Sukob je bio oštar i dramatičan.

»Odlučno odbacijem prijedlog mornarice,« zapjenio se načelnik Generalštaba kopnene vojske, inače veoma miran čovjek. »S gledišta kopnene vojske, to bi bilo ravno samoubojstvu. Onda možemo iskrcane trupe ubaciti ravno u stroj za pravljenje kobasica!«

Prema zapisniku s ovog sastanka što ga je sastavio Štab ratne mornarice,[223] admiral Schniewind je odgovorio da bi pokušaj prebacivanja trupa na tako širokoj fronti kako to zahtijeva kopnena vojska bio »isto tako samoubilački« kada se »uzme u obzir premoć Britanije na moru«.

Bila je to mučna dilema. U slučaju pokušaja napada na širokoj fronti s velikim brojem vojnika, britanska mornarica mogla bi potopiti čitavu flotu napadača. S druge strane, iskrcavanje na užem frontu s manjim snagama moglo bi završiti tako da britanske kopnene snage bace napadače u more. Deseti kolovoza Brauchitsch, vrhovni komandant kopnene vojske, obavijestio je OKW da »ne može prihvatiti« plan o iskrcavanju između Folkestonea i Eastbournea. Ipak, spreman je, iako »veoma nerado«, da odustane od iskrcavanja u zaljevu Lyme kako bi se skratila fronta i bar djelomično udovoljilo željama mornarice.

Tvrdoglavim admiralima to nije bilo dovoljno i njihova upornost i oprez počeli su nalaziti odjeka u OKW. Trinaesti kolovoza Jodl je sastavio »procjenu« situacije i naveo pet uvjeta za uspjeh operacije »Morski lav«, koje bi generali i admirali sigurno proglasili smiješnim da dileme što su ih razdirale nisu bile tako ozbiljne. Kao prvo, rekao je, neophodno je potrebno otjerati britansku flotu s južnih obala i, drugo, očistiti britansko nebo od aviona RAF-a. Ostali uvjeti odnosili su se na masovnost i brzinu iskrcavanja trupa, koje su očigledno nadilazile mogućnosti njemačke mornarice. Ukoliko ti uvjeti ne mogu biti sipunjeni, iskrcavanje bi, po njegovu mišljenju, predstavljalo »očajnički akt koji bismo morali poduzeti u beznadnoj situaciji, ali u koji sad nemamo nikakvog razloga da se upuštamo«.[224]

Ako su se strahovanja mornarice prenijela na Jodla, strepnje načelnika Operacionog odjeljenja OKW morale su utjecati na Hitlera. U toku čitavog rata Führer se oslanjao mnogo više na Jodla, nego na načelnika OKW, duševno tromog beskičmenjaka Keitela. Nije zato nikakvo čudo što je 13. kolovoza, kada se Raeder sastao s vojskovođom u Berlinu i zatražio od njega da donese konačnu odluku o pitanju široke ili uske fronte. Hitler pokazao spremnost da se suglasi s mišljenjem mornarice i da prednost operaciji manjih razmjera. Obećao je da će konačnu odluku donijeti slijedećeg dana nakon što porazgovara s vrhovnim komandantom kopnene vojske.[225] Pošto mu je 14. kolovoza Brauchitsch iznio svoje mišljenje, Hitler je konačno donio odluku i, u direktivi OKW što ju je 16. kolovoza potpisao Keitel, objavljeno je da je

Führer odlučio da se odustane od iskrcavanja u zaljevu Lyme, zadatka koji je bio dodijeljen Reichenauovoj Šestoj armiji. Pripreme za iskrcavanje na užoj fronti 15. rujna trebalo je nastaviti, ali su se u tu tajnu direktivu prvi

put uvukle i Führerove lične sumnje. »Konačna naređenja,« pisalo je u njoj, »bit će izdana tek kad se situacija raščisti.« Ipak, novo naređenje predstavljalo je samo kompromis, jer je u slijedećoj direktivi izdanoj istog dana sužena fronta opet proširena.

Glavni udar izvršiti na uskoj fronti. Istovremeno izvršiti iskrcavanje četiri do pet tisuća vojnika u Brightonu, koji će do mjesta iskrcavanja biti prebačeni motornim čamcima, kao i zračni desant s približno istim snagama u zoni Dael-Ramsgate. Pored toga, na dan D minus 1, izvršiti žestok zračni napad na London koji će natjerati stanovništvo da napusti grad i zakrči putove.[226]

Iako je Halder 23. kolovoza stenografski zabilježio u svom dnevniku da »na ovakvoj osnovi napad u ovoj godini nema izgleda na uspjeh«, u direktivi što ju je 27. kolovoza potpisao Keitel dani su konačni planovi za iskrcavanje u četiri glavne zone na južnoj obali između Folkestonea i Selsey Billa, istočno od Portsmoutha, čiji je prvi cilj, kao i ranije, bila linija Portsmouth — Gravesand na Temzi, istočno od Londona. Iskrcane trupe trebalo je da izbiju na ovu liniju čim povezivanjem i organiziranjem mostobrana budu stvoreni osnovni uvjeti za udar prema sjeveru. Istovremeno, naređenje je predviđalo pripreme za izvođenje izvjesnih manevara u cilju zavaravanja neprijatelja, od kojih je najvažniji dobio šifru »Jesenje putovanje« *(Herbstreise).* Operacija je bila zamišljena kao lažni napad velikih razmjera na istočnu obalu Engleske, gdje su, kako smo već spomenuli, Churchill i njegovi vojni savjetnici još uvijek očekivali glavni udar invazionih snaga. U tom cilju četiri velika putnička broda, među kojima su bili i najveći njemački prekooceanski brodovi *Europa* i *Bremen,* i još deset transportnih brodova, s pratnjom od četiri krstarice, trebalo je da na dan D minus 2 isplove iz luka u južnoj Norveškoj i Helgolandskog zaljeva i upute se prema engleskoj obali između Aberdeena i Newcastlea. Brodovi je trebalo da budu prazni, a čitava ekspedicija da se vrati kad padne mrak i ponovi manevar slijedećeg dana.[227]

Trideseti kolovoza Brauchitsch je izdao opširnu naredbu s uputama za iskrcavanje, ali generali koji su je primili morali su se zapitati koliko volje njihov komandant ima za taj pothvat. Dao joj je naslov »Upute za *pripremu* operacije 'Morski lav'« — za operaciju koja je, kako je sam naredio, trebalo da počne odmah nakon 15. rujna bilo je malo prekasno propisivati

neke pripreme. »Naređenje za izvršenje,« napisao je, »zavisi od političke situacije.« Takvo uvjetovanje sigurno je začudilo apolitične generale.[228]

Prvi rujna započelo je prebacivanje brodova iz njemačkih luka na Sjevernom moru u luke na La Mancheu, gdje je trebalo da se izvrši ukrcavanje trupa. Dva dana nakon toga, 3. rujna, stigla je iz OKW nova direktiva.

Kao najraniji datum isplovljavanja invazione flote određen je 20. rujna, a iskrcavanja 21. rujna.

Naređenje za napad bit će izdano na dan D minus 10, prema tome. treba ga očekivati 11. rujna.

Konačna naređenja bit će izdana najkasnije na dan D minus 3, u podne.

Sve pripreme izvoditi tako da se mogu obustaviti 24 sata prije nultog sata.

KEITEL[229]

Ova naredba zvučala je ozbiljno, ali taj zvuk je varao. Šesti rujna Raeder je ponovo dugo razgovarao s Hitlerom. »Führerova odluka o invaziji Engleske,« zapisao je u dnevnik Glavnog štaba mornarice iste noći, »još nikako nije definitivna, jer je on još uvijek čvrsto uvjeren da može poraziti Britaniju i bez 'iskrcavanja'.« U stvari, kako se vidi iz opširne Raederove bilješke o razgovoru, Führer je nadugačko pričao o svemu osim o operaciji »Morski lav« — o Norveškoj, Gibraltaru, Suezu, »problemu Sjedinjenih Država«, odnosu prema francuskim kolonijama i svojim fantastičnim idejama o uspostavljanju »Saveza sjevernih Germana«.[230]

Da su Churchill i njegovi komandanti saznali za ovu značajnu konferenciju, šifrirana poruka »Cromwell« ne bi bila razaslana širom Engleske slijedećeg dana — 7. rujna — uvečer. Značenje poruke bilo je da invazija samo što nije počela i ona je prouzrokovala strahovitu zbrku i beskrajno zvonjenje crkvenih zvona kojima su pripadnici

Domovinske garde pozivali na uzbunu. Inženjerijske jedinice digle su u zrak nekoliko mostova, a bilo je i nepotrebnih žrtava među osobama koje su zalutale u na brzinu postavljena minska polja.[231]

U subotu 7. rujna, u kasno poslijepodne, Nijemci su izvršili prvi masovni zračni napad na London, sa 625 bombardera koje je štitilo 648

lovaca. Bio je to najteži zračni napad što ga je ikad do tada pretrpio neki grad — Varšava i Rotterdam nisu bombardirani ni približno s takvom žestinom — i do večeri čitavo područje dokova bilo je u plamenu, a sve željezničke veze s južnom Engleskom, tako važne za obranu od invazije, bile su prekinute. U danim okolnostima mnogi u Londonu su povjerovali da to strahovito bombardiranje predstavlja uvertiru za predstojeće njemačko iskrcavanje, i to je više nego bilo šta drugo, dovelo do toga da je dan znak za uzbunu. Kako ćemo ubrzo vidjeti, to divljačko bombardiranje Londona 7. rujna, iako je prouzrokovalo preuranjenu uzbunu i nanijelo velike štete, označilo je odlučnu prekretnicu u bici za Britaniju, prvoj velikoj i sudbonosnoj borbi u zraku što ju je svijet ikad vidio, a koja se tih dana brzo bližila vrhuncu.

Za Hitlera, trenutak kada će morati donijeti presudnu odluku da li da otpočne invaziju ili ne također se brzo približavao. Trebalo je, kako je to navedeno u direktivi od 3. rujna, da je donese 11. rujna i onemogući oružanim snagama da za deset dana obave završne pripreme. Deseti rujna, međutim, Hitler je odgodio donošenje odluke za 14. rujna. Za odgađanje su, čini se, postojala dva razloga.

Prvi razlog bilo je uvjerenje OKW da je bombardiranjem Londona nanesena tako velika materijalna šteta i zadan tako težak udarac britanskom moralu da invazija možda uopće neće biti potrebna.[232] Drugi razlog bile su teškoće s kojima je mornarica bila prisiljena da se bori prikupljajući potrebno brodovlje. Pored vremena, za koje su pomorske vlasti 10. rujna izvijestile da je »sasvim nenormalno i nestabilno«, koncentraciju invazione flote sve više je ometao RAF, koji je Göring bio obećao da će uništiti, i Kraljevska mornarica. Istog dana Štab ratne mornarice upozorio je na »opasnost« od napada britanskih aviona i ratnih brodova na njemačke transportne brodove, koji su do tada »bez sumnje bili uspješni«. Dva dana nakon toga, 12. rujna, Štab mornaričke grupe Zapad uputio je u Berlin zloslutnu poruku:

Prekidi što ih izazivaju neprijateljske zračne snage, dalekometna artiljerija i lake pomorske jedinice pretvorili su se već u ozbiljan problem. Luke Oostende, Dunkirk. Calais i Boulogne ne mogu se koristiti kao noćna sidrišta brodova, zbog opasnosti od britanskog zračnog i artiljerijskog bombardiranja. Jedinice britanske flote gotovo neometano operiraju u

Kanalu. Zbog takvih smetnji očekujemo daljnja zakašnjenja u okupljanju invazione flote.

Slijedećeg dana situacija se pogoršala. Lake britanske pomorske jedinice bombardirale su glavne invazione luke na Kanalu Oostende, Calais, Boulogne i Cherbourg, a avioni RAF-a potopili su u luci Oostende osamdeset šlepova. Hitler se u Berlinu sastao sa svojim komandantima za ručkom. Po njegovom mišljenju, zračni rat se odvijao veoma dobro tako da neće biti potrebe da se upušta u rizik invazije.[233] Jodl je iz Führerovih primjedbi čak stekao dojam da je ovaj, »očigledno, odlučio da potpuno odustane od operacije 'Morski lav'«. Taj dojam bio je, međutim, ispravan samo tog dana, što je Hitler i potvrdio kada se sutradan opet predomislio.

I Raeder i Halder ostavili su povjerljive zabilješke o Führerovom sastanku s komandantima 14. rujna u Berlinu.[234] Admiral je uspio da prije sastanka dostavi Hitleru memorandum, u kojem je bilo izneseno mišljenje mornarice da

> sadašnja situacija u zraku ne pruža uvjete za izvođenje operacije (»Morski lav«) jer je rizik još uvijek prevelik.

Na samom početku konferencije nacistički vojskovođa bio je prilično loše raspoložen i, iznoseći svoje misli, stalno je zapadao u kontradikcije. Nije htio da izda naređenje za početak invazije, ali nije htio ni da digne ruke od nje, što je, kako je to Raeder zabilježio u dnevniku Štaba ratne mornarice, »13. rujna očigledno namjeravao učiniti«.

Što je prouzrokovalo tu najnoviju promjenu? Halder dosta podrobno navodi neke razloge.

> Uspješno iskrcavanje (tvrdio je Führer), nakon kojeg bi uslijedila okupacija zemlje, dovelo bi do brzog okončanja rata. U Engleskoj će zavladati glad. Iskrcavanje nije neophodno poduzeti u nekom strogo određenom roku ... ali dugotrajni rat je nepoželjan. Već smo postigli sve što nam je potrebno.

Nade Britanaca u Rusiju i Ameriku nisu se ostvarile, rekao je Hitler. Rusija ne želi krvariti za Britaniju. Svoj program naoružanja Amerika će u potpunosti izvršiti tek 1945. godine. Trenutno, »iskrcavanje u Engleskoj predstavljalo bi najbrže rješenje. Mornarica je ostvarila ono što joj je neophodno potrebno. Operacije *Luftwaffe* zaslužuju svaku pohvalu. Četiri ili pet dana lijepog vremena dali bi presudne rezultate ... Imamo odlične

šanse da oborimo Englesku na koljena.« U čemu je onda bio problem? Čemu oklijevanje da se otpočne s invazijom?

> Nevolja je, priznao je Hitler, bila u tome što se neprijatelj stalno oporavlja ... Nebo još nije očišćeno od neprijateljskih lovaca. Naši izvještaji o uspjesima ne pružaju sasvim pouzdanu sliku, iako su neprijatelju zadani teški udarci.
>
> Sve u svemu, izjavio je Hitler, »pored svih uspjeha što smo ih postigli, *neophodni uvjeti za operaciju 'Morski lav' još nisu ispunjeni«* (podcrtao Halder).

Hitler je zatim sumirao svoja razmišljanja.

1. Uspješno iskrcavanje značilo bi pobjedu, ali za to moramo najprije ostvariti potpunu premoć u zraku.

2. Da postignemo potpunu premoć u zraku, dosad su nas sprečavale loše vremenske prilike.

3. Sve ostalo je u redu.

Zaključak: od operacije još nećemo odustati.

Došavši do takvog negativnog zaključka, Hitler se prepustio maštanjima o tome kako bi pobjedu, koja mu je do tada stalno i za dlaku izmicala, mogla još uvijek izvojevati sama *Luftwaffe.* »Dosadašnji zračni napadi,« rekao je, »imali su ogroman efekt, iako možda prvenstveno na živce. Čak ako konačnu pobjedu u zraku izvojujemo tek za deset ili dvanaest dana, Englezi bi i prije tog vremena mogli podleći masovnoj histeriji.«

Da bi to bilo što prije ostvareno, general *Luftwaffe* Jeschonnek je zatražio odobrenje za bombardiranje stambenih četvrti Londona jer, kako je rekao, u Londonu još nisu primijeći znaci »masovne panike«, budući da su te četvrti dosad bile pošteđene. Admiral Raeder je s oduševljenjem podržao prijedlog o terorističkom bombardiranju. Hitler je, međutim, smatrao da je važnije usredotočiti napade na vojne ciljeve. »Bombardiranje čiji je cilj izazivanje masovne panike,« rekao je, »treba ostaviti za kraj.«

Oduševljenje admirala Raedera za teroristično bombardiranje gradova izviralo je, izgleda, prvenstveno iz nedostatka oduševljenja za iskrcavanje. Ponovo je intervenirao da bi istaknuo »veliku rizičnost« takve operacije. Situacija u zraku, naglasio je, teško da će se mnogo izmijeniti do iskrcavanja, koje je predviđeno za dane između dvadeset četvrtog i dvadeset

sedmog rujna; zato ga treba odgoditi »do osmog ili dvadeset četvrtog listopada«.

To bi, međutim, bilo isto što i potpuno odustati od invazije. Hitleru je to bilo potpuno jasno pa je rekao da će odluku o iskrcavanju donijeti najkasnije 17. rujna — za tri dana — kako bi operacija još uvijek mogla biti izvedena 27. rujna. Ako to ne bude moguće, morat će razmisliti o nekom datumu u listopadu. Nakon konferencije, vojskovođa je izdao novu direktivu.

Berlin, 14. rujna 1940.

STROGO POVJERLJIVO

... Führer je odlučio:

Početak operacije »Morski lav« ponovo se odgađa. Novo naređenje uslijedit će 17. rujna. Sve pripreme treba nastaviti.

Zračne napade na London nastaviti i zonu ciljeva proširiti na vojne i druge objekte od vitalnog značaja (na pr. željezničke stanice).

Teroristički napadi na čisto stambene četvrti bit će poduzeti tek kao krajnje sredstvo pritiska.[235]

I tako, iako je Hitler odgodio odluku o invaziji za tri dana, on ni u kojem slučaju nije odustao od nje. Dao je *Luftwaffe* još nekoliko dana da likvidira RAF i demoralizira London, nakon čega bi armije krenule u napad. Taj napad donio bi konačnu pobjedu. Sve je, kao i ranije, zavisilo od mnogo hvaljene Göringove *Luftwaffe.* Ona će, zaista, već slijedećeg dana učiniti najveći napor da izvrši svoj zadatak.

Mišljenje mornarice o *Luftwaffe* postajalo je, međutim, iz sata u sat sve gore. Na dan presudne konferencije u Berlinu, uvečer, Stab ratne mornarice izvijestio je o teškom bombardiranju invazionih luka, od Antwerpena do Boulognea, od strane aviona RAF-a.

... U Antwerpenu ... nanesene su velike štete transportnim brodovima — pet transportnih brodova u luci teško je oštećeno. jedan šlep je potopljen, uništene su dvije dizalice, jedan vlak natovaren municijom dignut je u zrak i zapaljeno je nekoliko skladišta.

Slijedeće noći bilo je još gore. Mornarica je javljala o »žestokim neprijateljskim zračnim napadima duž čitavog obalnog područja, od Le Havrea do Antwerpena«. Mornari su kukali tražeći da se ojača protuzračna

obrana invazionih luka. Sedamnaesti rujna Stab ratne mornarice je izvijestio:

RAF nije još ni izdaleka poražen; naprotiv, pokazuje sve veću aktivnost u svojim napadima na luke na Kanalu i sve ozbiljnijem ometanju koncentracije naših snaga.[236] *Šesnaesti rujna, prema izvještajima iz njemačkih izvora, bombarderi RAF-a iznenadili su Nijemce prilikom jedne vježbe u iskrcavanju većih razmjera i nanijeli velike gubitke trupama i brodovima za iskrcavanje. To je u Njemačkoj i drugdje na kontinentu izazvalo niz glasina o tome kako su Nijemci pokušali da se iskrcaju, ali su Britanci odbili napad (Georg W. Fuchter: Geschichte ties Luftkriegs, str. 176). Takav jedan »izvještaj« čuo sam 16. rujna uvečer u Ženevi. u Švicarskoj, gdje sam boravio nekoliko dana na odmoru. Osamnaesti rujna i ponovo slijedećeg dana vidio sam u predgrađima Berlina dva dugačka bolnička vlaka iz kojih su iznošeni ranjeni vojnici. Prema zavojima sam zaključio da se kod njih radi uglavnom o opekotinama. Nigdje na kopnu nisu vođene borbe već puna tri mjeseca.*

Dvadeset prvi rujna u povjerljivim njemačkim dokumentima zabilježeno je da je uništen ili oštećen 21 transportni brod i potopljeno 214 šlepova — nekih dvanaest procenata od brodovlja koncentriranog za invaziju (Führer Conferences on Naval Affairs, str. 102).

Te noći bio je pun mjesec i britanski noćni bombarderi dobro su iskoristili tako povoljne uslove. Štab ratne mornarice izvijestio je o »veoma velikim gubicima« među brodovljem koje je zakrčilo invazione luke. U Dunkirku su potopljena ili oštećena osamdeset četiri šlepa, a u zoni između Cherbourga i Den Heldera napadi su, između ostalog, prema izvještaju mornarice, rezultirali nizom velikih šteta, kao što su uništenje jednog skladišta sa 500 tona municije, razaranje jednog skladišta hrane, potapanje nekoliko transportnih brodova i torpednih čamaca i nanošenje teških gubitaka osoblju. To teško bombardiranje kombinirano s paljbom teških topova preko Kanala nametnulo je potrebu, prema riječima Štaba ratne mornarice, da se izvrši dislokacija ratnih i transportnih brodova već koncentriranih u Kanalu i prekinu dalji pokreti brodovlja prema invazionim lukama.

U suprotnom (kaže se u izvještaju), energična neprijateljska akcija dovela bi tokom vremena do takvih gubitaka da bi izvođenje operacije u predviđenim razmjerima postalo u najmanju ruku problematično.[237]

Već je postalo problematično.

U dnevniku Štaba ratne mornarice nalazimo za 17. rujna lakonski zapis:

> Neprijateljsko ratno zrakoplovstvo nije još ni izdaleka poraženo. Naprotiv, postaje sve aktivnije. Meteorološka situacija, uzeta u cjelini, ne pruža nade da ćemo dočekati razdoblje mirnog vremena... *Führer je zbog toga odlučio da se operacija »Morski lava odgodi na neodređeno vrijeme.*[238]

Posljednju rečenicu podvukla je mornarica.

Adolf Hitler, nakon toliko godina blistavih uspjeha, konačno je doživio neuspjeh. Još gotovo mjesec dana nakon toga svi će se pretvarati da bi do invazije još moglo doći te jeseni, ali to su bile prazne priče. Devetnaesti rujna Führer je i formalno naredio da se prekine s daljnjim okupljanjem invazione flote i da se izvrši disperzija brodova koncentriranih u lukama, »kako bi gubici u brodskom prostoru izazvani neprijateljskim zračnim napadima bili svedeni na minimum«.

Pokazalo se, međutim, da je nemoguće održavati čak i tako rasturenu armadu i sve trupe, topove, tenkove i rezerve ratnog materijala prikupljene za prebacivanje preko

La Manchea prilikom invazije koja je sad bila odgođena na neodređeno vrijeme. »Ovakvo stanje stvari,« žali se Halder u svom dnevniku 28. rujna, »do kojeg dovodi nastojanje da se operacija 'Morski lav' održi u životu, naprosto je nepodnošljivo.« Kad su se Ciano i Mussolini sastali s Führerom na Brenneru 4. listopada, talijanski ministar vanjskih poslova primijetio je u svom dnevniku da se »o iskrcavanju na Britanske otoke više ne govori«. Hitlerov neuspjeh tako je godio Mussoliniju da godinama nije bio u boljem raspoloženju. »Rijetko sam vidio Ducea tako dobro raspoloženog ... kao danas na Brennerskom prijevoju,« zapisao je Ciano.[239]

Ubrzo, i mornarica i kopnena vojska počele su vršiti pritisak na Führern da definitivno odustane od operacije »Morski lav«. Generalštab kopnene vojske stalno mu je ukazivao na činjenicu da držanje trupa na La Mancheu, gdje su »stalno izložene napadima britanskih aviona, svakodnevno dovodi do gubitaka«. Dvanaesti listopada nacistički vojskovođa konačno je i formalno priznao poraz i odložio napad za proljeće, pa i to samo uvjetno. O tome je izdana i službena direktiva.

Führerov glavni stan 12. listopada 1940.

STROGO POVJERLJIVO

> Führer je odlučio da se od sada pa do proljeća pripreme za operaciju »Morski lav« nastave samo u cilju održavanja političkog i vojnog pritiska na Englesku.
>
> Ukoliko na proljeće ili početkom ljeta 1941. godine pitanje invazije bude ponovo uzeto u razmatranje, naređenja za ponovno uspostavljanje operacione pripravnosti bit će izdana naknadno...

Kopnenoj vojsci je naređeno da formacije određene za operaciju »Morski lav« oslobodi »za druge zadatke i upotrebu na drugim frontama«. Mornarica je dobila instrukcije da »poduzme sve što je potrebno kako bi osoblje i brodski prostor bili što prije upućeni na druge zadatke«. I kopnena vojska i mornarica bile su dužne, međutim, da te pokrete izvrše što neupadljivije. »Britanci,« naredio je Hitler, »moraju ostati u uvjerenju da pripremamo napad na širokoj fronti.«[240]

Što se to dogodilo da Adolf Hitler konačno prizna poraz?

Dvije stvari — fatalni ishod zračne bitke za Britaniju, i činjenica da su se njegove misli ponovo okrenule prema istoku, prema Rusiji.

BITKA ZA BRITANIJU

Velika Göringova zračna ofenziva protiv Britanije, operacija »Napad orlova« (*Adlerangriff*), otpočela je 15. kolovoza s ciljem da se Kraljevsko ratno zrakoplovstvo otjera s neba i tako ostvari jedan od uvjeta od kojih je zavisio početak invazije. Debeli *Reichsmarschal* nije nimalo sumnjao u pobjedu. Još sredinom srpnja izrazio je uvjerenje da britanska lovačka obrana u južnoj Engleskoj može biti razbijena za četiri dana masovnim akcijama *Luftwaffe,* što bi otvorilo vrata invaziji. Za potpuno uništenje RAF-a bit će potrebno nešto više vremena — dva do četiri tjedna, rekao je Göring Vrhovnoj komandi kopnene vojske.[241] U stvari, ordenjem okićeni komandant njemačkog ratnog zrakoplovstva bio je uvjeren da sama *Luftwaffe* može oboriti Britaniju na koljena i da invazija kopnenim snagama vjerojatno uopće neće biti potrebna.

Za ostvarenje tog velikog cilja imao je na raspolaganju tri moćne zračne flote (*Luftflotten*) — Drugu zračnu flotu pod komandom Feldmaršala Kesselringa, koja je operirala iz Nizozemske, Belgije i sjeverne Francuske,

Treću zračnu flotu pod komandom feldmaršala Sperrlea, s bazama u sjevernoj Francuskoj, i Petu zračnu flotu pod komandom generala Strumpffa, stacioniranu u Norveškoj i Danskoj. U prve dvije zračne flote bilo je ukupno 929 lovačkih aviona, 875 bombardera i 315 bombardera za obrušavanje. Peta zračna flota bila je mnogo manja, sa samo 123 bombardera i 34 dvomotorna lovca *Me 110.* Za borbu protiv ovih moćnih snaga RAF je početkom kolovoza raspolagao sa 700 do 800 lovačkih aviona.

U toku srpnja *Luftwaffe* je postepeno pojačavala napade na britanske brodove u Fa Mancheu i lukama na jugu Engleske. Bile su to operacije s ciljem odmjeravanja snaga. Iako je zaista postojala potreba da se prije početka invazije uski vodeni put očisti od britanskih brodova, osnovni cilj ovih preliminarnih zračnih napada bio je namamiti britanske lovce u borbu. Taj plan je propao. Komanda RAF-a mudro je odbila da intervenira s većim brojem lovaca, zbog čega je stradalo dosta brodova i nanesena znatna šteta nekim lukama. Potopljena su četiri razarača i osamnaest trgovačkih brodova, ali je u tom odmjeravanju snaga oboreno 296 aviona Luftwaffe, a 135 ih je oštećeno. RAF je ukupno izgubio 148 lovaca.

Dvanaesti kolovoza Göring je izdao naredbu da operacija »Napad orlova« otpočne slijedećeg dana. Kao uvod, dvanaesti kolovoza žestoko su bombardirane neprijateljske radarske stanice, od kojih je pet pogođeno i oštećeno, a jedna potpuno izbačena iz upotrebe, ali Nijemci u to vrijeme još nisu bili svjesni vitalne važnosti radara za britansku obranu i nisu nastavili s napadima. Trinaesti i četrnaesti kolovoza Nijemci su uputili u napad nekih 1500 aviona, uglavnom protiv aerodroma lovačkih eskadrila RAF-a, i iako su javili da je pet aerodroma »potpuno uništeno« šteta je, u stvari, bila zanemarljivo mala, a *Luftwaffe* je izgubila četrdeset sedam aviona prema trinaest oborenih aviona RAF-a.[242]

Petnaesti kolovoza došlo je do prve velike bitke na nebu Britanije. Nijemci su bacili u borbu glavninu svojih aviona iz sve tri flote, pa su bombarderi izvršili 801 polijetanje, a lovci 1149 polijetanja. Peta zračna flota koja je operirala iz Skandinavije doživjela je pravu katastrofu. Upućujući oko 800 aviona u masovni napad na južnu obalu Engleske, Nijemci su očekivali da na sjevernoistočnoj obali neće naići na otpor. Međutim, formacija od oko stotinu bombardera s pratnjom od trideset četiri dvomotorna lovca *Me 110* iznenada se našla pod vatrom sedam eskadrila

Hurricanea i *Spitfirea* i pretrpjela je teške gubitke. Oboreno je trideset njemačkih aviona, uglavnom bombardera, bez gubitaka po branioce. Time je završeno sudjelovanje Pete zračne flote u bici za Britaniju. Više se nikad nije pojavila.

Na jugu Engleske Nijemci su tog dana imali nešto više uspjeha. Izvršili su četiri masovna napada i, u toku jednog od njih, doprli su gotovo do Londona. Bombe su pale na četiri tvornice aviona kod Croydona i oštećeno je pet aerodroma RAF-a. Nijemci su izgubili ukupno sedamdeset pet aviona, a RAF trideset četiri.[243] Uz takav tempo, uprkos brojčanoj nadmoćnosti, Nijemci nisu mogli gajiti neke naročite nade da će očistiti nebo od aviona RAF-a.

Göring je tada načinio prvu od dviju svojih velikih taktičkih pogrešaka. Vještina s kojom je britanska Lovačka komanda upućivala svoje avione u borbu protiv daleko nadmoćnijih napadačkih formacija bila je zasnovana na spretnom korištenju radara. Od trenutka kad bi poletjeli iz svojih baza u zapadnoj Evropi, kretanje njemačkih aviona praćeno je na ekranima britanskih radara i njihov kurs je određivan s takvom preciznošću da je Lovačka komanda točno znala kada i gdje ih treba napasti. To je bila novina u zračnom ratovanju koja je zbunjivala Nijemce, jer su oni daleko zaostajali za Britancima u razvoju i upotrebi tog elektronskog uređaja.

> Bili smo svjesni (rekao je kasnije Adolf Galland, čuveni njemački lovački as) da su lovačke eskadrile RAF-a navođene sa zemlje nekim novim postupkom, jer smo čuli komande kojima su *Spitfirei* i *Hurricanei* vješto i točno upućivani prema njemačkim formacijama... Taj radar i sistem navođenja lovaca bili su za nas iznenađenje, i to veoma gorko.[244]

Ipak, napadi na britanske radarske stanice koji su im 12. kolovoza nanijeli toliko štete nisu nastavljeni, i 15. kolovoza, kada je doživio prvi veliki poraz, Göring je naredio da se potpuno obustave, izjavivši: »Veliko je pitanje ima li smisla produžiti s napadima na radarske stanice, jer niti jedna od onih koje su napadnute nije dosad onesposobljena za rad.«

Drugi ključni faktor uspješne obrane neba južne Engleske bile su sektorske stanice. Bili su to podzemni nervni centri iz kojih su *Hurricanei* i *Spitfirei* putem radio-telefonske veze upućivani u borbu na osnovi najnovijih izvještaja radarskih stanica, osmatračkih punktova na zemlji i pilota u zraku. Nijemci su, kako je Galland rekao, čuli neprestane razgovore

preko radija između sektorskih stanica i pilota u zraku i konačno počeli shvaćati značaj tih kontrolnih središta na zemlji. Dvadeset četvrti kolovoza su promijenili taktiku i počeli napadati sektorske stanice, od kojih je sedam, na aerodromima oko Londona, bilo od ključnog značaja za obranu južne Engleske i same prijestolnice. Bio je to udar u nervni centar britanske zračne obrane.

Do tog dana tok bitke bio je nepovoljan po *Luftwaffe.* Sedamnaesti kolovoza izgubila je sedamdeset jedan avion, a RAF dvadeset sedam. Spori bombarderi za obrušavanje *Stuka,* koji su vojsci prokrčili put do pobjeda u Poljskoj i zapadnoj Evropi, pokazali su se kao lak plijen za britanske lovce, i tog dana, 17. kolovoza, Goring ih je povukao iz borbe, čime je njemačko bombardersko zrakoplovstvo smanjeno za trećinu. Između devetnaestog do dvadeset trećeg kolovoza došlo je do petodnevnog zatišja u zračnim borbama zbog loših vremenskih prilika. Göring, nakon što je 19. kolovoza u Karinhallu, svom luksuznom šumskom dvorcu u blizini Berlina, analizirao nastalu situaciju, naredio je da, kad se vrijeme popravi, *Luftwaffe* koncentrira svoje napade isključivo na Kraljevsko ratno zrakoplovstvo.

»Nastupio je odlučni period zračnog rata protiv Engleske,« izjavio je. »Pobjeda nad neprijateljskim zračnim snagama je od vitalnog značaja. Naš prvi cilj je uništenje neprijateljskog lovačkog zrakoplovstva.«[245]

Od dvadeset četvrti kolovoza do šesti rujna Nijemci su slali na Englesku dnevno u prosjeku tisuću aviona da bi postigli taj cilj. Jednom je i *Reichsmarschal* bio u pravu. Bitka za Britaniju je ušla u odlučnu fazu. Iako su piloti RAF-a, već na granici snaga nakon mjesec dana zračnih okršaja sa po nekoliko borbenih letova dnevno, pružili herojski otpor, čisto brojčana nadmoćnost Nijemaca počela se osjećati. Pet isturenih aerodroma lovačkog zrakoplovstva na jugu Engleske teško je oštećeno i, što je bilo još gore, šest od sedam ključnih sektorskih stanica pretrpjele su tako teška bombardiranja da je čitav komunikacioni sistem bio na rubu raspadanja. Britanija se našla pred katastrofom.

Najgore od svega bilo je to što se ubitačni tempo počeo odražavati na britanskoj lovačkoj obrani. U toku kritičnih četrnaest dana između 13. kolovoza i 6. rujna,

Britanci su izgubili 466 lovačkih aviona — uništenih i teže oštećenih — a Luftwaffe, iako im to tada nije bilo poznato, imala je manje gubitke:

385 aviona, od toga 214 lovaca i 138 bombardera. Osim toga, poginula su 103 pilota RAF-a, a 128 ih je teže ranjeno — četvrtina od ukupnog broja.

»Vaga se nagnula na štetu Lovačke komande,« napisao je kasnije Churchill. »Svi smo bili veoma zabrinuti.« Još nekoliko tjedana takvih napada i Britanija bi ostala bez organizirane obrane svog neba. Invazija bi u tom slučaju gotovo sigurno uspjela.

A onda je Göring iznenada načinio drugu taktičku pogrešku, po posljedicama ravnu onoj što ju je načinio Hitler kad je zaustavio oklopne kolone pred Dunkirkom 24. svibnja. Ona je spasila izmučeni, iscrpljeni RAF i dovela do velike prekretnice u povijesti prve velike zračne bitke.

Dok je britanska lovačka obrana trpjela gubitke u zraku i na zemlji koje ne bi mogla još dugo izdržati, *Luftwaffe* je 7. rujna prešla na masovno noćno bombardiranje Londona. Lovci RAF-a mogli su predahnuti.

Sta se to dogodilo u njemačkom taboru što je izazvalo tu promjenu taktike, koja će se pokazati fatalnom po Hitlerove i Göringove ambicije? Odgovor na to pitanje pun je ironije.

Kao prvo, piloti jedne grupe od desetak njemačkih bombardera načinili su 23. kolovoza u noći manju grešku u navigaciji. Upućeni da bombardiraju tvornice aviona i rezervoare nafte u predgrađima Londona, izgubili su orijentaciju i bacili bombe na centar prijestolnice, pri čemu su razorili nekoliko kuća i ubili nekoliko civila. Britanci su bili uvjereni da je to učinjeno namjerno i za odmazdu slijedeće noći bombardirali Berlin.

To nije bio neki težak napad. Nebo nad Berlinom bilo je te noći prekriveno gustim oblacima i samo nešto oko polovice RAF-ovih bombardera (u napad ih je upućeno osamdeset jedan) pronašlo je cilj. Materijalna šteta bila je neznatna. Ali moralu Nijemaca zadan je strahovit udarac. *Bilo je to prvi put da su bombe pale na Berlin.*

> Berlinci su zapanjeni (zabilježio sam u svom dnevniku slijedećeg dana, 26. kolovoza). Nisu vjerovali da bi se to moglo dogoditi. Kad je počeo ovaj rat. Goring ih je uvjeravao da je to nemoguće... Vjerovali su mu. Njihovo razočaranje je danas utoliko veće. Kad čovjek pogleda njihova lica, može to jasno osjetiti.

Berlin je branila snažna protuavionska artiljerija raspoređena u dva široka pojasa, i puna tri sata, dok su bombarderi brujali iznad oblaka koji su onemogućavali stotinama reflektora da ih uhvate, vatra protuavionskih topova bila je najžešća što sam je ikad vidio. Nije, međutim, oboren niti

jedan avion. Britanci su tom prilikom bacili i letke u kojima su poručili Nijemcima da će se »rat, koji je Hitler započeo, nastaviti i trajat će dok postoji Hitler.« Bila je to dobra propaganda, ali grmljavina bombi bila je bolja.

RAF je napao Berlin još jačim snagama u noći 28—29. kolovoza i, kako sam zabilječio u svom dnevniku, *»tom prilikom poginuli su prvi Nijemci u glavnom gradu Reicha«.* Prema službenom izvještaju, bilo je deset mrtvih i dvadeset devet povrijeđenih. Nacističke glavešine bile su izvan sebe od bijesa. Goebbels, koji je zabranio štampi da objavi više od par redaka o prvom napadu, sada je naredio da se udari na velika zvona »brutalnost« britanskih pilota koji ubijaju bespomoćne žene i djecu u Berlinu. U gotovo svim listovima glavnog grada objavljen je isti. krupnim slovima štampani naslov: KUKAVIČKI BRITANSKI NAPAD. Dva dana kasnije, nakon trećeg noćnog napada, naslovi su glasili: BRITANSKI ZRAČNI GUSARI NAD BERLINOM!

> Glavni efekt stalnog britanskog noćnog bombardiranja u toku tjedan dana (zabilježio sam u svom dnevniku 1. rujna) jest razočarenje među stanovništvom i sijanje sumnje... Bombardiranje samo po sebi nije bilo naročito žestoko.

Prvi rujna bila je prva godišnjica početka rata. Promatrao sam raspoloženje stanovništva, ostavljajući po strani primjetnu nervnu napetost od nedostatka sna, straha od iznenadnog bombardiranja i užasne grmljavine flakova.

> U toku ove godine njemačko oružje postiglo je pobjede kojima nema ravnih čak ni u briljantnoj vojnoj povijesti ove agresivne, militarističke nacije. Ipak, rat još nije završen ni dobiven. Upravo na tu činjenicu danas su usredotočene misli ljudi. Oni čeznu za mirom. I žele ga prije nego što nastupi zima.

Hitler je našao za potrebno da im se obrati 4. rujna u povodu početka kampanje *Winterhilfe* u *Sportpalastu.* Njegovo istupanje na toj manifestaciji držano je u najstrožoj tajnosti do posljednjeg trenutka, vjerojatno iz straha da bi neprijateljski avioni mogli iskoristiti oblake i omesti održavanje skupa, iako je zakazan za poslije podne, jedan sat prije mraka.

Rijetko sam viđao nacističkog diktatora tako sklonog sarkazmu i onome što Nijemci nazivaju humorom, jer je Hitler u osnovi bio čovjek bez imalo smisla za humor. O Churchillu je govorio kao o »onom čuvenom ratnom dopisniku«. Za »tipa kao što je Duff Cooper,« rekao je, »nema

prikladna izraza u svakodnevnom njemačkom jeziku. Samo Bavarci imaju izraz koji na prikladan način opisuje taj tip čovjeka, a to je *Krampfhenne,«* što bi se moglo prevesti kao »histerična stara kokoš«.

> Naklapanje gospodina Churchilla ili gospodina Edena (rekao je) — poštovanje prema starosti sprečava me da spomenem gospodina Chamberlaina — ne znači njemačkom narodu ništa. Može ga, u najboljem slučaju, nasmijati.

Hitler je nastavio da svoje slušateljstvo — koje se sastojalo gotovo isključivo od njegovateljica i socijalnih radnica — navodi na smijeh, a zatim histeričan aplauz. Bio je dužan da odgovori na dva pitanja koja su najviše zaokupljala misli njemačkog naroda: kad će biti izvršena invazija Britanije, i što će biti poduzeto u vezi s noćnim bombardiranjem Berlina i drugih njemačkih gradova? Što se tiče prvog

> U Engleskoj su veoma znatiželjni i stalno pitaju: »Zašto već ne dolazi?« Samo mirno, samo mirno. On dolazi! Dolazi!

Slušateljstvo je našlo da je taj vic veoma smiješan, ali ga je primilo i kao neopozivo obećanje. U vezi s bombardiranjem, počeo je s tipičnim falsifikatom i završio otvorenom prijetnjom:

> Upravo ovih dana ... gospodin Churchill nam demonstrira svoj novi pronalazak, noćno bombardiranje. Gospodin Churchill vrši te napade ne zato što vjeruje da će njima nešto naročito postići, nego zato što se njegovo ratno zrakoplovstvo boji da leti nad Njemačkom danju ... dok njemački avioni lete nad Engleskom svakodnevno... Englez baca bombe na svaku svjetlost koju primijeti ... na stambene četvrti, gospodarske zgrade i sela...

A zatim je došla prijetnja.

> Nisam odgovarao tri mjeseca jer sam vjerovao da će ta ludost prestati. Gospodin Churchill je to shvatio kao znak slabosti. Zato im sad odgovaramo iz noći u noć.
>
> Kad britansko ratno zrakoplovstvo baci dvije, tri ili četiri tisuće kilograma bombi, mi ćemo za jednu noć baciti 150.000, 230.000. 300.000 ili 400.000 kilograma.

Na tom mjestu, kako sam zabilježio u svom dnevniku, Hitler je morao načiniti pauzu dok se nije stišao histerični aplauz slušateljki.

»Kad izjavljuju,« nastavio je Hitler, »da će pojačati napade na naše gradove, mi možemo reći da ćemo *sravniti* njihove gradove sa zemljom.« Nakon tih njegovih riječi, mlade dame, primijetio sam, bile su sasvim izvan sebe od oduševljenja i pozdravile su ih frenetičnim aplauzom. Kad su ponovo došle sebi, dodao je: »Spriječit ćemo vršljanje tih noćnih zračnih pirata, tako mi Boga!«

Kad su to čule, zabilježio sam, »mlade Njemice su skočile na noge i, uzbibanih grudi, počele usklicima izražavati odobravanje!«

»Doći će trenutak,« zaključio je Hitler, »kada će netko od nas pokleknuti, ali to neće biti nacionalsocijalistička Njemačka!« Izbezumljene mlade žene, zabilježio sam na kraju, još su toliko bile pri svijesti da divlje uzvike radosti prekinu složnim »Nikad! Nikad!«

Ciano, koji je u Rimu preko radija slušao govor emitiran s ploča nekoliko sati kasnije, priznao je da je bio zbunjen. »Hitler je, očigledno, nervozan,« zaključio je.[246]

Njegovi živci bili su faktor koji je utjecao na fatalnu odluku da *Luftwaffe* prekine s pobjedonosnim dnevnim napadima na RAF i otpočne žestoko noćno bombardiranje Londona. Bila je to odluka koliko politička toliko i vojna, a donesena je djelomično radi odmazde za bombardiranje Berlina i drugih njemačkih gradova (koje je bilo šala u uspoređenju s onim što je *Luftwaffe* radila s britanskim gradovima), a dijelom da se skrši volja Britanaca da nastave s otporom na taj način što će njihov glavni grad biti *sravnjen sa zemljom.* Ako im to pođe za rukom, a Hitler i Göring nisu nimalo sumnjali da hoće, invazija možda uopće ne bi bila potrebna.

I tako je u kasno poslijepodne 7. rujna počela velika zračna ofenziva na London. Nijemci su, kao što smo vidjeli[247], poslali u napad 625 bombardera i 648 lovačkih aviona. Oko sedamnaest sati (bila je subota) prvi val od 320 bombardera, u pratnji svih lovaca kojima su Nijemci raspolagali, doletio je uz Temzu i počeo bacati bombe na Woolwich Arsenal, plinare, električne centrale, skladišta i kilometrima dugačku zonu dokova.[248] Čitava ta prostrana oblast bila je ubrzo sva u plamenu. Na jednom mjestu, u Silvertownu, stanovništvo je bilo potpuno opkoljeno vatrom pa je evakuirano vodenim putem. U 20.10, nakon što je pao mrak, stigao je drugi val od 250 bombardera i nastavio bombardiranje. Val za valom bombardera nailazio je sve do 4.20 ujutro, u nedjelju. Slijedeće večeri u 19.30 napad je ponovljen sa dvije stotine bombardera i nastavljen cijele noći. Prema

službenim britanskim podacima, u toku te dvije noći poginule su 842 osobe, 2347 ih je ranjeno, a gradu je nanesena velika materijalna šteta.[249] Bombardiranje je nastavljeno u toku cijelog narednog tjedna, iz noći u noć.[250]

A onda je, ponesena svojim uspjesima, ili onim što je smatrala uspjesima, *Luftwaffe* odlučila da izvrši veliki dnevni napad na zapaljeni, izmučeni grad. To je dovelo do jedne od odlučnih bitaka u ratu, u nedjelju, 15. rujna.

Nekih dvije stotine njemačkih bombardera, u pratnji trostrukog broja lovaca, pojavilo se nad Kanalom oko podne, leteći u pravcu Londona. Lovačka komanda pratila je okupljanje napadača preko svojih radarskih ekrana i bila je spremna. Nijemci su presretnuti prije nego što su stigli do grada i, iako se nekoliko aviona probilo, glavnina je raspršena, a mnogi su oboreni prije nego što su stigli da bace bombe. Dva sata nakon toga, pojavila se jedna još jača njemačka formacija i također je razbijena. Iako je u prvom trenutku javljeno da je oboreno 185 aviona *Luftwaffe,* iz napada se, kako je poslije rata ustanovljeno na osnovi berlinskih arhiva, nije vratilo pedeset šest aviona, od toga trideset četiri bombardera. RAF je izgubio samo dvadeset šest aviona.

Tog dana se pokazalo da *Luftwaffe,* pošto je dala Lovačkoj komandi tjedan dana da se oporavi, bar trenutno nije u stanju da s uspjehom poduzima masovne dnevne napade na Britaniju, Takvo stanje činilo je izglede za uspješnu invaziju veoma maglovitim. Petnaesti rujna bio je zbog toga prekretnica, »prijelomna točka« bitke za Britaniju, kako je Churchill kasnije zaključio. Iako se Goring slijedećeg dana, naređujući primjenu nove taktike u kojoj bombarderi prilikom dnevnih operacija neće nositi bombe, nego će služiti samo kao mamac za britanske lovce, hvalio da će »s neprijateljskim lovcima biti svršeno za četiri-pet dana«,[251] Hitler i komandant kopnene vojske i mornarice nisu se dali zavarati i dva dana nakon odlučne zračne bitke, 17. rujna, kako je već rečeno, Führer je odgodio operaciju »Morski lav« na neodređeno vrijeme.

Iako će London pretrpjeti teška bombardiranja u toku pedeset sedam uzastopnih noći, od 7. rujna do 3. studenog, koja će Nijemci vršiti sa prosječno dvije stotine bombardera dnevno, tako da je Churchill bio uvjeren, kako je kasnije priznao, da će grad ubrzo biti pretvoren u gomilu ruševina, i iako će većina britanskih gradova — prvenstveno Coventry —

pretrpjeti teška razaranja u toku te sumorne jeseni i zime, moral Britanaca nije bio poljuljan niti je smanjena proizvodnja oružja, kako je to Hitler sa sigurnošću očekivao. Dogodilo se upravo suprotno. Tvornice aviona u Engleskoj, jedan od primarnih ciljeva bombardera *Luftwaffe,* nadmašile su 1940. godine po proizvodnji njemačke tvornice — prizvele su 9924 aviona, a njemačke 8070. Gubici Hitlerovih bombarderskih eskadrita nad Engleskom bili su tako teški da nikad više nisu nadoknađeni, i *Luftwaffe* se, u stvari, kako se jasno vidi iz tajnih njemačkih dokumenata, nikad nije u potpunosti oporavila od udaraca što ih je primila na nebu Britanije pred kraj ljeta i u jesen 1940. godine.

Njemačka ratna mornarica, osakaćena gubicima u borbama, za Norvešku u rano proljeće, nije bila u stanju, a to su njeni komandanti priznavali od samog početka, da osigura prebacivanje invazionih snaga morskim putem. Bez toga, i bez premoći u zraku, njemačka kopnena vojska bespomoćno je stajala pred uskom vodenom zaprekom kakva je bio La Manche. Prvi put u toku rata, Hitlerovo napredovanje je zaustavljeno, a njegovi planovi za daljnja osvajanja osujećeni, i to, kako smo vidjeli, upravo u trenutku kad je bio siguran da mu je konačna pobjeda nadohvat ruke.

Nikad nije pretpostavljao — a nije niti bilo tko drugi, do tog vremena — da bi ishod odlučne bitke mogao biti riješen u zraku. Nije, vjerojatno, bio ni svjestan, dok je Evropa polako tonula u mračnu zimu, da je šačica britanskih pilota-lovaca, osujetivši njegovu invaziju, sačuvala Englesku kao veliku bazu iz koje bi jednog dana oslobodilačke armije mogle krenuti u ponovno osvajanje kontinenta sa zapada. Njegove misli sve više su se okretale na drugu stranu; u stvari, kako ćemo vidjeti, one su u to vrijeme već bile potpuno usmjerene na drugu stranu.

Britanija je bila spašena. Gotovo tisuću godina uspješno su je branile njene pomorske snage. Ali njene vođe, nekolicina njih, uprkos svim greškama počinjenim u godinama između dva rata (o kojima se toliko govori na stranicama ove knjige), na vrijeme su shvatile da će sredinom dvadesetog stoljeća zračne snage postati odlučan faktor u ratu i da će mali lovački avion i pilot u njemu biti najjači štit njene obrane. Kao što je Churchill 20. kolovoza rekao Donjem domu u jednom od svojih slavnih govora, dok su zračne bitke bile još u punom jeku a njihov ishod sasvim neizvjestan, »nikad u povijesti ljudskih sukoba nije tako velik broj ljudi dugovao tako mnogo tako malom broju ljudi«

DA JE INVAZIJA USPJELA

Nacistička okupacija Britanije ne bi bila ni blaga ni milosrdna. Zaplijenjeni njemački dokumenti pružaju za to nepobitne dokaze. Deveti rujna von Brauchitsch, vrhovni komandant kopnene vojske, potpisao je direktivu kojom je predviđeno da se »sve fizički sposobno muško stanovništvo Britanije između sedamnaest i četrdeset pet godina starosti internira i uputi na Kontinent, ukoliko lokalna situacija ne bude zahtijevala da se odstupi od tog pravila«. Naređenja u tom smislu uputio je nekoliko dana nakon toga *Oberquartiermeister* OKH Devetoj i Šesnaestoj armiji koje su se pripremale za invaziju. Ni u jednoj osvojenoj zemlji, čak ni u Poljskoj, nisu Nijemci započeli svoju vladavinu tako drastičnim korakom. Brauchitscheve instrukcije nosile su naslov »Naredba o organizaciji i funkcioniranju vojne uprave u Engleskoj« i razrađene su veoma detaljno. Cilj im je, po svemu sudeći, bio da se osigura sistematsko pljačkanje otoka i zastraši njegovo stanovništvo. Izvršenjem prvog zadatka trebalo je da rukovodi specijalni »Vojno-ekonomski štab za Englesku«, konstituiran 27. srpnja. Bilo je predviđeno da se smjesta rekviriraju sve zalihe osim normalnih zaliha u domaćinstvima. Bilo je predviđeno hapšenje talaca. Lice koje bi postavilo plakat ili natpis protiv Nijemaca bilo bi smjesta strijeljano, a ista kazna bila je predviđena i za one koji u roku od dvadeset četiri sata ne bi predah njemačkim vlastima vatreno oružje i radio-aparate.

Pravi teror bio je, međutim, u nadležnosti Himmlera i SS. Za to je bila zadužena strašna RSHA[252] na čelu s Heydrichom.[253] Čovjek određen da iz Londona rukovodi njenim akcijama bio je izvjesni pukovnik SS, profesor dr Franz Six, još jedan od onih čudnih gangstera-intelektualaca koje je u vrijeme nacista služba u Himmlerovoj tajnoj policiji nekako posebno privlačila. Profesor Six napustio je mjesto dekana Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Berlinu da bi stupio u Heydrichovu SD, gdje se specijalizirao za »naučna pitanja« čija je sablasna strana tako fascinirala Heinricha Himmlera i njegovu bandu. Što je propustio britanski narod time što nije vidio doktora Sixa u svojoj sredini, može se procijeniti prema njegovoj kasnijoj karijeri u Rusiji, gdje je pokazao posebnu aktivnost u akcijama specijalnih odreda SS koji su se ondje istakli masovnim pokoljima. Profesorova specijalnost bila je otkrivanje političkih komesara među sovjetskim zarobljenicima, radi strijeljanja.[254]

Prvi kolovoza, kako otkrivaju zaplijenjeni arhivi RSHA, Göring je rekao Heydrichu da se prihvati posla. Tajna policija SS i Služba sigurnosti (SD) trebalo je da

> otpočnu sa svojim aktivnostima istovremeno s vojnom invazijom, kako bi mogle smjesta preuzeti kontrolu i efikasno suzbijati djelovanje mnogobrojnih važnih organizacija i udruženja u Engleskoj, neprijateljski raspoloženih prema Njemačkoj.

Sedamnaesti rujna — da ironija bude veća, upravo na dan kada je Hitler odgodio invaziju na neodređeno vrijeme — Heydrich je službeno postavio profesora Sixa na njegov novi položaj u Engleskoj i rekao mu:

> Vaš je zadatak da svim raspoloživim sredstvima razbijete sve protunjemačke organizacije, institucije i opozicione grupe koje bude moguće uhvatiti u Engleskoj, da spriječete uništenje postojeće dokumentacije, da je prikupljate i čuvate radi kasnijeg korištenja. Vaše sjedište bit će u Londonu ... i ovlašćujem vas da u drugim dijelovima Velike Britanije uspostavite manje *Einsatzgruppen,* već prema tome kako to situacija bude zahtijevala i prema nastalim potrebama.

U stvari, Heydrich je još u kolovozu organizirao šest specijalnih odreda *(Einsatzkommando)* za Britaniju, koji je trebalo da operiraju iz Londona, Bristola, Birminghama, Liverpoola, Manchestera i Edinburgha (ili Glasgowa, ako most preko Fortha bude uništen). Oni su trebali da budu glavni izvršioci nacističkog terora; kao prvo, trebalo je da pohapse sve osobe sa »Specijalnog popisa traženih osoba, Velika Britanija« *(Sonderfahndungsliste, G. B),* što ga je u svibnju na brzinu i vrlo nemarno sastavio Walter Schellenberg, još jedan od Himmlerovih mladih i bistrih gangstera s univerzitetskim obrazovanjem, koji je u to vrijeme bio šef Odjeljenja IV E *(Amt IV E)* RSHA — za kontrašpijunažu. Tako je Schellenberg bar kasnije tvrdio, iako je u to vrijeme najviše boravio u Lisabonu, u Portugalu, u bizarnoj misiji kojoj je bio cilj otmica vojvode od Windsora.

»Specijalni popis traženih osoba, Velika Britanija« sigurno je jedan od najzabavnijih »invazionih« dokumenata nađenih u Himmlerovu arhivu, iako mu to, naravno, nije bila svrha. Sadrži imena oko 2300 poznatih ličnosti u Velikoj Britaniji, od kojih nisu sve bile Englezi, za koje je Gestapo smatrao da ih treba smjesta uhapsiti. Među njima, je naravno, Churchill, zajedno s ostalim članovima kabineta i drugim istaknutim

političarima, bez obzira na stranačku pripadnost. Istaknuti urednici, izdavači i novinari, među njima i dva nekadašnja dopisnika *Timesa* u Berlinu, Norman Ebbutt i Douglas Reed, čiji se izvještaji nisu sviđali nacistima, također su na popisu. Naročito je zanimljiv spisak britanskih pisaca. Iznenađuje odsutnost G. B. Shawa, ali tu je H. G. Wells zajedno s piscima kao što su Virginia Woolf, E. M. Forster, Aldous Huxley, J. B. Priestley, Stephen Spender, C. P. Snow, Noel Coward, Rebecca West, Sir Philip Gibbs i Norman Angell. Nisu zaboravljeni ni učenjaci, između ostalih Gilbert Murray, Bertrand Russell. Harold Laski, Beatrice Webb i J. B. S. Haldane.

Gestapo je također namjeravao da iskoristi svoj boravak u Engleskoj da pohvata emigrante iz okupiranih zemalja i Njemačke. Paderewski, Freud[255] i Chaim Weizmann su na popisu, kao i Beneš, predsjednik, i Jan Masaryk, ministar vanjskih poslova čehoslovačke vlade u egzilu.[256] Od njemačkih izbjeglica na popisu su. pored mnogih drugih, bila i dva nekadašnja Hitlerova osobna prijatelja koji su se okrenuli protiv njega — Hermann Rauschning i Putzi Hanfstaengl. Imena mnogih Engleza su pogrešno napisana, pa je gotovo nemoguće utvrditi o kome se radi, a uz neka su, radi lakše identifikacije, dodani bizarni komentari. Na primjer, uz ime lady Bonham Carter, koja je u spisku navedena još jednom kao »lady Carter-Bonham«, dodano je kao komentar ne samo »rođena Violet Asquith«, nego i »dama iz političkih krugova«. Iza svakog imena navedeno je odjeljenje RSHA koje će se pozabaviti tom ličnošću. Churchill je trebalo da padne šaka Odjeljenju VI *(Amt VI)* — obavještajna služba u inozemstvu — ali većinu s popisa trebalo je da preuzme *Amt IV — Gestapo.*[257]

Ta nacistička »crna knjiga« predstavljala je, u stvari, prilog navodno tajnog priručnika nazvanog *Informationsheft,* za koji Schellenberg također tvrdi da ga je napisao, i čija je svrha, čini se, bila da olakša osvajačima pljačkanje Britanije i zatiranje svih protunjemačkih institucija u toj zemlji. On predstavlja još zabavnije štivo nego »Specijalni popis«. Među opasnim institucijama, pored masonskih loža i židovskih organizacija za koje se kaže da zaslužuju »posebnu pažnju« RSHA, nalaze se i »javne škole« (u Engleskoj privatne škole), Engleska crkva, koja je opisana kao »moćni instrument imperijalističke politike Britanije«, i skautska organizacija za koju se tvrdi da predstavlja »izvanredan izvor informacija za britanski

Intelligence Service«. Njen cijenjeni vođa i utemeljitelj, lord Baden-Powell, trebalo je da bude smjesta uhapšen.

Da su Nijemci pokušali izvršiti invaziju, Britanci ih ne bi nimalo nježno dočekali. Churchill je kasnije priznao da se često pitao što bi se dogodilo. U jedno je bio siguran.

> Masakr bi bio strašan i surov s obje strane. Milosti i praštanja ne bi bilo. Oni bi primijenili teror, a mi smo bili spremni da idemo do kraja.[258]

Churchill ne kaže što bi za njega bilo ono »do kraja«, ali Peter Fleming u svojoj knjizi o operaciji »Morski lav« navodi neke konkretne primjere. Britanci su bili odlučili, tvrdi, da kao posljednju mjeru, ako konvencionalne metode obrane ne dadu rezultate, zaspu njemačke mostobrane iperitom iz nisko letećih aviona. Bilo je teško donijeti takvu odluku i ona je donesena tek nakon dugotrajnog preispitivanja savjesti ljudi na najvišim položajima. I, kako kaže Fleming, odluka je ostala »najstrože čuvana tajna, i u to vrijeme i kasnije.«[259]

Do masakra o kojem je razmišljao Churchill, i razbuktavanja terora što ga je pripremio Gestapo, nije došlo u to vrijeme i na tom mjestu — iz razloga o kojima je bilo riječi u ovom poglavlju. Ali nakon manje od godinu dana, u drugom dijelu Evrope, Nijemci će počiniti zvjerstva po razmjerima bez presedana u povijesti čovječanstva.

Adolf Hitler je donio odluku još prije nego što će odustati od napada na Britaniju. Krenut će na proljeće na Rusiju.

POST SCRIPTUM – POKUŠAJ NACISTA DA OTMU VOJVODU I VOJVOTKINJU OD WINDSORA

Priča o pokušaju nacista da kidnapiraju vojvodu i vojvotkinju od Windsora i prisile bivšeg engleskog kralja da surađuje s Hitlerom u njegovim nastojanjima da sklopi mir s Engleskom, više je zabavna nego od važnosti za povijest, ali nam pruža mogućnost da vidimo vođe Trećeg Reicha, tog ljeta u kojem su postigli svoje najveće pobjede, i s njihove komične strane. Evoluciju ovog fantastičnog plana možemo u detalje pratiti kroz zaplijenjene dokumente njemačkog Ministarstva vanjskih poslova,[260] a

dotiče ga u svojim memoarima i Walter Schellenberg, mladi vođa SS i SD, koji je dobio zadatak da ga provede u djelo.[261]

Ideja je, rekao je Ribbentrop Schellenbergu, potekla od samog Hitlera. Nacistički ministar vanjskih poslova prihvatio ju je s oduševljenjem, u koje ga je njegovo beskrajno neznanje tako često vuklo, pa su njemačko Ministarstvo vanjskih poslova i njegovi diplomatski predstavnici u Španjolskoj i Portugalu bili prisiljeni da na provođenje tog plana utroše strahovito mnogo vremena u toku kritičnog ljeta 1940. godine.

Nakon pada Francuske u lipnju 1940. godine, vojvoda od Windsora, koji je bio član britanske vojne misije pri Vrhovnoj komandi francuske armije, pobjegao je s vojvotkinjom u Španjolsku da bi izbjegao zarobljavanje od Nijemaca. Dvadeset treći lipnja njemački ambasador u Madridu, Eberhard von Stohrer, diplomat od karijere, poslao je u Berlin slijedeći telegram:

> Španjolski ministar vanjskih poslova moli savjet u pogledu odnosa prema vojvodi i vojvotkinji od Windsora koji treba danas da stignu u Madrid, po svemu sudeći na putu za London preko Lisabona. Ministar vanjskih poslova pretpostavlja da bismo mogli biti zainteresirani za to da vojvoda bude zadržan ovdje, pa eventualno i za kontakt s njim. Molim uputite instrukcije telegrafski.

Ribbentrop mu je uputio telegram s instrukcijama već slijedećeg dana. Sugerirao je da Windsori budu »zadržani nekoliko tjedana u Španjolskoj«, ali je upozorio da ne smiju steći dojam »da je takav prijedlog stigao iz Njemačke«. Slijedećeg dana, 25. lipnja, Stohrer je odgovorio: »(Španjolski) ministar vanjskih poslova mi je obećao da će učiniti sve što je u njegovoj moći da zadrži Windsora ovdje neko vrijeme.« Ministar vanjskih poslova, pukovnik Juan Beigbeder y Atienza, sastao se s vojvodom i o razgovoru izvijestio njemačkog ambasadora, koji je sa svoje strane 2. srpnja »strogo povjerljivim« telegramom obavijestio Berlin da se Windsor neće vratiti u Englesku ako njegova supruga ne bude priznata za člana kraljevske obitelji, a njemu samom ne bude povjerena neka važnija funkcija. U suprotnom, ostat će živjeti u Španjolskoj, u dvorcu koji mu stavlja na raspolaganje Francova vlada.

> Windsor se u prisutnosti ministra vanjskih poslova i drugih znanaca (dodao je ambasador) izjasnio protiv Churchilla i protiv ovog rata.

Windsori su otputovali u Lisabon početkom srpnja, i 11. srpnja njemački poslanik u Portugalu obavijestio je Ribbentropa da je vojvoda imenovan za guvernera Bahamskih otoka, ali da »namjerava odgađati svoj odlazak onamo dokle god bude moguće ... u nadi da će doći do preokreta povoljnog za njega«.

> Uvjeren je (dodao je poslanik) da do rata ne bi došlo da je on na prijestolju, a sebe naziva odlučnim zagovornikom sporazuma o miru s Njemačkom. Vojvoda čvrsto vjeruje da će nastavljanje žestokog bombardiranja natjerati Englesku da razmišlja o miru.

Ta obavještenja potakla su arogantnog njemačkog ministra vanjskih poslova da kasno u noći istog dana, 11. srpnja, siđe iz svog specijalnog vlaka da bi iz Fuschla poslao telegram s oznakom »VRLO HITNO, STROGO POVJERLJIVO« njemačkoj ambasadi u Madridu. Zahtijevao je da se spriječi odlazak vojvode na Bahamske otoke na taj način što bi se vratio u Španjolsku, po mogućnosti na poziv njegovih španjolskih prijatelja. »Nakon njihova povratka u Španjolsku,« predložio je Ribbentrop, »vojvodu i njegovu suprugu treba nagovoriti ili prisiliti da ne napuštaju španjolski teritorij.« U krajnjem slučaju, Španjolci bi ga mogli »internirati« kao britanskog oficira, tretirajući ga »kao vojnog bjegunca«.

> Nekom pogodnom prilikom (zahtijevao je dalje Ribbentrop) vojvodi treba reći da Njemačka želi živjeti u miru s engleskim narodom, da Churchillova klika onemogućava ostvarenje te želje i da bi bilo dobro da vojvoda spreman dočeka budući razvoj događaja. Njemačka je odlučna da svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju prinudi Englesku da sklopi mir, a kad se to dogodi, bit će spremna udovoljiti svakoj želji koju vojvoda izrazi, posebno u pogledu pretenzija vojvode i vojvotkinje na englesko prijestolje. Ako vojvoda ima neke druge planove, ali je spreman da surađuje na uspostavljanju dobrih odnosa između Njemačke i Engleske, mi smo spremni da njemu i njegovoj supruzi osiguramo subvencije koje bi mu omogućile ... da vodi život dostojan jednog kralja.[262]

Priglupi nacistički ministar, koji na dužnosti ambasadora u Londonu, očigledno, nije o Englezima naučio ništa, dodao je kako raspolaže informacijama da se »britanska tajna služba« sprema da »likvidira« vojvodu čim stigne na Bahamske otoke.

Slijedećeg dana, 12. srpnja, njemački ambasador u Madridu posjetio je Ramona Serrano Suflera, španjolskog ministra unutrašnjih poslova i Francova šurjaka, koji je obećao da će uvući generalissimusa u zavjeru i provesti u djelo slijedeći plan: španjolska vlada će poslati u Lisabon starog vojvodinog prijatelja Miguela Primo de Riveru, vođu madridske falange i sina bivšeg španjolskog diktatora; Rivera će pozvati vojvodu u Španjolsku u lov i radi razgovora o britansko-španjolskim odnosima. Sufler će obavijestiti vojvodu o namjeri britanske tajne službe da ga likvidira.

> Ministar će (javio je njemački ambasador u Berlin) nakon toga uputiti vojvodi i vojvotkinji poziv da prihvate gostoprimstvo Španjolske i eventualno izvjesnu financijsku pomoć. Odlazak vojvode može eventualno biti spriječen i na neki drugi način. Mi u provođenju ovog plana ostajemo cijelo vrijeme u pozadini.

Rivera se, prema njemačkim dokumentima, vratio iz Lisabona u Madrid nakon prvog posjeta Windsorima 16. srpnja s porukom španjolskom ministru inostranih poslova, koji ju je prenio njemačkom ambasadoru, a ovaj smjesta uputio u Berlin. Churchill je, glasila je poruka, imenovao vojvodu za guvernera Bahamskih otoka »jednim vrlo hladnim i kategoričkim pismom« i naredio mu da odmah krene i preuzme dužnost. Churchill mu je, ako to ne učini, zaprijetio »da će ga izvesti pred vojni sud«. Španjolska vlada je spremna, kaže se dalje u poruci, »da još jednom hitno upozori vojvodu da ne preuzima tu dužnost«.

Rivera se vratio iz drugog posjeta Lisabonu 22. srpnja, a slijedećeg dana njemački ambasador u Madridu savjesno je izvijestio Ribbentropa o njegovim nalazima »hitnim i strogo povjerljivim« telegramom.

> U dva maha dugo je razgovarao s vojvodom od Windsora; drugom razgovoru prisustvovala je i vojvotkinja. Vojvoda se izražavao veoma slobodno ... Politički, on se sve više udaljava od kralja i sadašnje britanske vlade. Vojvoda i vojvotkinja ne boje se toliko kralja, koji je pomalo luckast, koliko lukave kraljice koja vješto intrigira protiv vojvode, a naročito protiv vojvotkinje.
>
> Vojvoda razmišlja o jednoj javnoj izjavi ... u kojoj bi osudio sadašnju britansku politiku i raskinuo sa svojim bratom... Vojvoda i vojvotkinja su rekli kako usrdno žele da se vrate u Španjolsku.

Da se to olakša, kaže se dalje u telegramu, ambasador se dogovorio sa Suflerom da pošalje u Portugal još jednog španjolskog emisara, »koji bi

nagovorio vojvodu da napusti Lisabon, kao da ide na duži izlet automobilom, a zatim prijeđe granicu na nekom unaprijed dogovorenom mjestu, gdje bi mu španjolska tajna policija osigurala siguran prijelaz«.

Dva dana nakon toga ambasador je prenio daljnje informacije dobivene od Rivere u novom »hitnom i strogo povjerljivom« telegramu Ribbentropu.

> Kad smo savjetovali vojvodi da ne ide na Bahamske otoke, nego da se vrati u Španjolsku, jer su svi izgledi da će vojvoda biti pozvan da odigra važnu ulogu u engleskoj politici i čak se eventualno vrati na englesko prijestolje, i vojvoda i vojvotkinja bili su veoma iznenađeni. Obadvoje ... su odgovorili da, prema engleskom ustavu, to više nije moguće, kad je jednom abdicirao. Kad je nakon toga povjerljivi emisar rekao da bi tok rata mogao unijeti izvjesne promjene i u engleski ustav, zamislili su se, posebno vojvotkinja.

U ovoj poruci njemački ambasador je podsjetio Ribbentropa da Rivera nije znao da su »Nijemci na bilo koji način zainteresirani za tu stvar«. Mladi Španjolac je, očigledno, vjerovao da nastupa u ime vlastite vlade.

Do posljednje sedmice u srpnju nacistički plan za otmicu Windsora bio je već potpuno razrađen. Njegovo izvršenje povjerio je Walteru Schellenbergu sam Hitler. Schellenberg je otputovao avionom iz Berlina u Madrid, ondje razgovarao s njemačkim ambasadorom, a zatim otišao u Portugal da se prihvati posla. Dvadeset šesti srpnja ambasador je već mogao poslati »veoma hitan i najstrože povjerljiv« izvještaj Ribbentropu, i u njemu iznijeti plan zavjere.

> ... Možemo pretpostavljati da vojvoda i vojvotkinja imaju čvrstu namjeru da se vrate u Španjolsku. Da bi ih učvrstio u toj namjeri, upućen je danas drugi povjerljivi emisar koji će vojvodi predati veoma vješto sastavljeno pismo; uz pismo je priložen vrlo detaljno pripremljen plan za prelazak granice.
>
> Prema tom planu, vojvoda i njegova supruga treba službeno da objave svoju namjeru da provedu odmor u jednom planinskom mjestu u blizini španjolske granice, a onda da je prijeđu na točno određenom mjestu i u točno određeno vrijeme, u toku lova. Kako vojvoda i vojvotkinja nemaju pasoša, dežurni portugalski službenik na granici bit će potplaćen.
>
> U vrijeme utvrđeno planom prvi povjerljivi emisar (Primo de Rivera) nalazit će se na španjolskoj strani granice s odredom španjolskih

vojnika raspoređenih tako da sigurnost čitave operacije bude u svakom trenutku osigurana.

Schellenberg sa svojom grupom operira iz Lisabona u najužoj vezi s ovim planom.

U skladu s tim, na putovanju do mjesta ljetnog odmora, kao i u toku samog odmora, vojvoda i vojvotkinja bit će neprimjetno nadzirani uz pomoć jednog pouzdanog funkcionera portugalske policije...

U samom trenutku prelaska granice, kako je to planom predviđeno, pripadnici Schellenbergove grupe preuzet će na sebe osiguranje na portugalskoj strani granice, a onda će se također prebaciti u Španjolsku kao neposredna pratnja, neprimjetno se smjenjujući s vremena na vrijeme.

Radi sigurnosti cijelog plana, (španjolski) ministar je odredio još jednog povjerljivog agenta, ženu, koja može, ako bude potrebno, stupiti u kontakt s drugim povjerljivim agentom ili prenijeti neophodne informacije Schellenbergovoj grupi.

Ako zbog akcije britanskog *Intelligence Servicea* dođe do neke nepredviđene situacije, izvršene su pripreme za eventualno prebacivanje vojvode i vojvotkinje u Španjolsku avionom. U tom slučaju, kao i u realizaciji prvog plana, glavni je uvjet postići spremnost za odlazak vještim psihološkim utjecajem na izrazito engleski mentalitet vojvode, izbjegavajući dojam da se radi o bijegu, ali koristeći njegovu zabrinutost zbog mogućih akcija britanskog *Intelligence Servicen* i primamljive izglede na slobodnu političku djelatnost sa španjolskog tla.

Pored zaštite u Lisabonu, razmatramo i mogućnost da u slučaju potrebe izazovemo kod vojvode želju za odlaskom izvođenjem neke pogodne akcije zastrašivanja, za koju bismo mogli optužiti britanski *Intelligence Service.*

Tako je izgledao nacistički plan za kidnapiranje Windsora. Bio je to tipično njemački nezgrapan plan, i bio je unaprijed osuđen na neuspjeh zbog neuobičajene njemačke nesposobnosti da shvate »vojvodin engleski mentalitet«.

»Akcije zastrašivanja« savjesno je izveo Schellenberg. Jedne noći je aranžirao bacanje kamenja u prozore vile u kojoj su Windsori stanovali, a onda proširio glasine među poslugom da je to učinila »britanska tajna

služba«. Poslao je vojvotkinji buket cvijeća s karticom: »Čuvajte se makinacija britanske tajne službe. Od portugalskog prijatelja kome leže na srcu vaši interesi.« U službenom izvještaju što ga je uputio u Berlin javio je da je od »pucanja u prozore (bezopasnog razbijanja stakla na prozoru spavaće sobe), zakazanog za noć 30. srpnja, odustao jer bi psihološki efekt samo pojačao želju vojvotkinje da što prije otputuje«.

Vrijeme je bilo na izmaku. Trideseti srpnja Schellenberg je izvijestio da je u Lisabon doputovao sir Walter Monckton, stari vojvodin prijatelj, inače visoki funkcioner u britanskoj vladi. Zadatak mu je, očigledno, da što prije otpremi Windsore na Bahamske otoke. Istog dana njemački ambasador u Madridu poslao je Ribbentropu »vrlo hitan, strogo povjerljiv« telegram s obavještenjem da je od jednog njemačkog agenta u Lisabonu upravo saznao da se vojvoda i vojvotkinja spremaju da otputuju 1. kolovoza — za dva dana. Postavio je Ribbentropu pitanje bi li, s obzirom na tu informaciju, »trebalo da u izvjesnoj mjeri istupi iz pozadine ili ne«. Prema prikupljenim obavještenjima, dodao je dalje ambasador, vojvoda je pred svojim domaćinom, portugalskim bankarom Ricardom do Espirito Santo Silvom, izrazio želju »da stupi u kontakt s Führerom«. Zašto ne bi organizirali sastanak Windsora s Hitlerom?

Sutradan, 31. srpnja, ambasador je poslao Ribbentropu novi »veoma hitni i strogo povjerljivi« telegram kako bi mu javio da, prema izjavi španjolskog emisara koji se upravo bio vratio iz Lisabona, gdje je razgovarao s Windsorima, vojvoda i vojvotkinja, »iako veoma uznemireni izvještajima o engleskim intrigama i planovima protiv njihove osobne sigurnosti«, očigledno namjeravaju da 1. kolovoza otplove, iako je Windsor pokušao da »prikrije pravi datum odlaska«. Španjolski ministar unutrašnjih poslova, dodao je ambasador, sprema se da učini »posljednji pokušaj da spriječi odlazak vojske i vojvotkinje«.

Vijesti da bi vojvoda i vojvotkinja od Windsora mogli tako brzo otputovati uznemirile su Ribbentropa, pa je istog dana, 31. srpnja poslije podne, iz svog specijalnog vlaka uputio njemačkom poslaniku u Lisabonu »veoma hitan, strogo povjerljiv« telegram. Zatražio je da preko domaćina, portugalskog bankara, obavijesti vojvodu o slijedećem :

> U osnovi, Njemačka želi živjeti u miru s engleskim narodom. Churchillova klika je zapreka na putu ostvarenja tog mira. Poslije odbacivanja Führerovog posljednjeg apela na zdrav razum. Njemačka

je odlučila da svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju prisili Englesku na sklapanje mira. Bilo bi dobro da vojvoda spreman dočeka budući razvoj događaja. U tom slučaju. Njemačka bi bila voljna usko surađivati s vojvodom i podržati svaku želju koju bi vojvoda ili vojvotkinja izrazili... Ukoliko vojvoda i vojvotkinja imaju neke druge planove, ali su spremni da surađuju na uspostavljanju dobrih odnosa između Njemačke i Engleske, Njemačka je spremna da za uzvrat surađuje s vojvodom i pomogne vojvodi i vojvotkinji da svoju budućnost urede u skladu s vlastitim željama. Naš portugalski prijatelj, čiji je vojvoda gost. treba da učini sve što je u njegovoj moći da spriječi sutrašnji vojvodin odlazak, jer pouzdani izvještaji kojima raspolažemo jasno ukazuju na to da Churchill povjerava vojvodi upravu nad Bahamskim otocima da bi ga ondje zadržao zauvijek, kao i zbog toga što je svjestan da bi za nas uspostavljanje kontakta s vojvodom u pravom trenutku predstavljalo veliku teškoću ako bi vojvoda bio na Bahamskim otocima...

Hitna poruka njemačkog ministra vanjskih poslova primljena je u poslanstvu u Lisabonu nešto prije ponoći.

Njemački poslanik sastao se sa senhorom Espirito Santo Silvom još u toku noći i zahtijevao od njega da prenese poruku svom uglednom gostu. Bankar je to učinio odmah ujutro, 1. kolovoza, i prema izvještaju ambasade vojvoda je bio duboko impresioniran.

Vojvoda je odao priznanje Führerovoj želji da se ostvari mir, koja je potpuno u skladu s njegovim nazorima. Čvrsto je uvjeren da do rata ne bi došlo da je on bio kralj. Radosno je prihvatio poziv za suradnju na uspostavljanju mira kad za to nastupi pogodan trenutak. Međutim, u ovom trenutku, dužan je da se pokorava službenim naređenjima svoje vlade. Odbijanjem bi prerano otkrio svoje namjere i izazvao skandal koji bi naškodio njegovu ugledu u Engleskoj. Također je uvjeren da bi njegov javni istup u sadašnjem trenutku bio preuranjen, jer Engleska još ne pokazuje nikakvu sklonost za pregovore s Njemačkom. Međutim, čim se to stanje duhova promijeni, on će biti spreman da se smjesta vrati... Ili će ga pozvati Englezi, što je po njegovu mišljenju sasvim moguće, ili će Njemačka izraziti želju da pregovara s njim. I u jednom i u drugom slučaju, spreman je na svaku žrtvu sa svoje strane i prihvatit će se posla bez ikakvih osobnih ambicija.

Ostat će u stalnom kontaktu sa svojim dosadašnjim domaćinom i dogovorio se s njim o šifri. Kad primi ugovorenu šifriranu poruku, smjesta će se vratiti.

Na zaprepaštenje Nijemaca, vojvoda i vojvotkinja su 1. kolovoza uvečer otputovali američkim brodom *Excalibur.* U konačnom izvještaju o neuspjehu svoje misije, danom u drugom telegramu upućenom »osobno ministru vanjskih poslova« (Ribbentropu) slijedećeg dana, Schellenberg je izjavio da je do posljednjeg trenutka činio sve što je bilo u njegovoj moći da spriječi vojvodin odlazak. Nagovorio je Francova brata, koji je bio španjolski ambasador u Lisabonu, da u posljednjem trenutku apelira na vojvodu i vojvotkinju da ne idu. Na automobilu kojim je prevožena vojvodina prtljaga izvršena je »sabotaža«, tvrdio je Schellenberg, tako da je prtljaga sa zakašnjenjem stigla na brod. Nijemci su proširili glasine da je na brodu skrivena tempirana bomba. Portugalska policija nije dopustila da brod isplovi dok ga nije pretražila od vrha do dna.

Usprkos svemu, vojvoda i vojvotkinja su te večeri otplovili. Nacistička zavjera je propala. Schellenberg, u svom konačnotp izvještaju Ribbentropu, svalio je krivicu za to na Moncktona, na neuspjeh »španjolskog plana« i na »vojvodin mentalitet«.

O zavjeri je u zaplijenjenoj arhivi njemačkog ministra vanjskih poslova nađen još jedan dokument. Petnaesti kolovoza njemački poslanik u Lisabonu telegrafirao je u Berlin : »Naš povjerljivi agent primio je telegram od vojvode s Bermuda u kojem traži da ga izvijesti čim bude povoljno vrijeme za akciju. Je li potrebno poslati kakav odgovor?«

U dokumentima *Wilhelmstrasse* nikakav odgovor nije nađen. Sredinom kolovoza Hitler je donio odluku da pokori Britaniju oružanom silom. Bilo je izlišno tražiti novog kralja za Englesku. Otokom će se, kao svim drugim okupiranim teritorijama, upravljati iz Berlina. Ili je Hitler bar tako mislio.

Toliko o ovoj čudnoj priči, u svjetlu tajnih njemačkih dokumenata i Schellenbergovih memoara. Schellenberg se, doduše, pokazao kao veoma nepouzdan čovjek, ali je teško vjerovati da je izmislio svoju ulogu u čitavom tom slučaju, za koju i säm kaže da je smiješna.

U izjavi danoj preko svog advokata u Londonu 1. kolovoza 1957. godine, pošto su tajni njemački dokumenti objavljeni, vojvoda je dopisivanje između Ribbentropa i njemačkih diplomatskih predstavnika u

Španjolskoj i Portugalu žigosao kao »punu izmišljotina i, mjestimično, grubo izobličenih činjenica«. Vojvoda od Windsora je ispričao kako su za njegova boravka u Lisabonu 1940. godine, dok je čekao brod kojim će otploviti na Bahamske otoke, »izvjesni ljudi«, za koje je otkrio da su simpatizeri nacista, otvoreno pokušavali da ga nagovore da se vrati u Španjolsku i ne preuzme dužnost guvernera.

»Čak su nastojali da mi sugeriraju kako se odlaskom na Bahamske otoke vojvotkinja i ja izlažemo opasnosti,« rekao je. »Međutim, ni na trenutak nisam pomislio da prihvatim te sugestije, već sam se prema njima odnosio s prezirom, kako san; smatrao da zaslužuju.«

Britanski Foreign Office objavio je službenu izjavu prema kojoj se vojvoda od Windsora za rata nikad nije pokolebao u svojoj odanosti Velikoj Britaniji.[263]

23.
BARBAROSSA- NA RED JE DOŠLA RUSIJA

Dok je Hitler u ljeto 1940. godine bio zauzet osvajačkim pohodom na zapad, Staljin je iskoristio priliku da prigrabi baltičke države, a na jugu posegne prema Balkanu.

Izvana promatrano, između dvije moćne diktature vladali su savršeno prijateljski odnosi. Molotov, nastupajući u Staljinovo ime, nije propuštao nijednu priliku da čestita i laska Nijemcima nakon svake nove agresije ili pobjede. Kada je Njemačka 9. travnja 1940. napala Norvešku i Dansku, sovjetski komesar za vanjske poslove je požurio da istog jutra saopći ambasadoru von der Schulenburgu da je »sovjetska vlada s razumijevanjem primila mjere na koje je Njemačka bila prinuđena«. »Želimo Njemačkoj pun uspjeh u provođenju tih obrambenih mjera,« rekao je Molotov.[264]

Mjesec dana nakon toga, kada je njemački ambasador posjetio Molotova da bi ga službeno obavijestio o ofenzivi Wehrmachta na zapadu i objasnio mu, kako je to zahtijevao Ribbentrop, da je »Njemačka bila prinuđena na taj korak zbog savezničkih priprema za upad u Ruhr preko Holandije i Belgije«, sovjetski državnik je ponovo izrazio svoje zadovoljstvo tim njemačkim potezom. »Molotov je primio vijest pokazujući duh punog razumijevanja,« izvijestio je Schulenburg Berlin, »i dodao kako je sasvim jasno da se Njemačka mora braniti od napada francusko-britanskih armija. Rekao je da nimalo ne sumnja u naš uspjeh«.[265]

Sedamnaesti lipnja, kada je Francuska zatražila primirje, Molotov je pozvao Schulenburga u svoj ured »i izrazio najsrdačnije čestitke sovjetske vlade na tom blistavom uspjehu njemačkog Wehrmachta«.

Komesar za vanjske poslove imao je još nešto da mu kaže, nešto mnogo manje ugodno za njemačke uši. Obavijestio je njemačkog ambasadora, kako je ovaj odmah javio u Berlin »veoma hitnim« telegramom, o »sovjetskoj akciji u baltičkim državama«, i dodao — čovjek može naprosto vidjeti bljesak u njegovim očima — »da je krajnje vrijeme da se učini kraj intrigama kojima Engleska i Francuska pokušavaju posijati neslaganje i nepovjerenje između Njemačke i Sovjetskog Saveza u baltičkim zemljama«.[266] Da se tom »neslaganju« učini kraj, sovjetska vlada,

nastavio je Molotov, uputila je u tri baltičke države svoje »specijalne emisare«. Bili su to, u stvari, trojica najpoznatijih Staljinovih krvnika — Dekanozov, koji je upućen u Litvu, Višinski, koji je upućen u Latviju, i Ždanov, koji je upućen u Estoniju.

Izvršili su svoje zadatke s temeljitošću koja se mogla i očekivati od te trojke, naročito posljednje dvojice. Već 14. lipnja, na dan kada su njemačke trupe umarširale u Pariz, sovjetska vlada je uputila ultimatum Litvi, u kojem je postavila zahtjev da u roku od devet sati njena vlada podnese ostavku, da budu uhapšeni neki istaknuti funkcioneri i da se Sovjetskom Savezu da pravo neograničenog stacioniranja trupa u zemlji. Iako je litvanska vlada prihvatila ultimatum, Moskva je njen odgovor proglasila za »nezadovoljavajući« i slijedećeg dana, 15. lipnja, sovjetske trupe su okupirale tu zemlju, jedinu od baltičkih država koja je graničila s Njemačkom. U toku slijedećih nekoliko dana, sovjetska vlada uputila je slične ultimatume Latviji i Estoniji, nakon kojih je slijedila okupacija od Crvene armije.

U tim stvarima Staljin je znao biti grub i bezobziran kao i Hitler — i izvodio je sve to s još više cinizma. Nakon što je ukinuta sloboda štampe, politički lideri pohapšeni a sve partije osim komunističke proglašene ilegalnim, u sve tri zemlje inscenirani su 14. srpnja »izbori« i, nakon što su na taj način »izabrani« parlamenti izglasali pripojenje svojih država Sovjetskom Savezu, Vrhovni sovjet ih je »primio« u sovjetsku zajednicu — 3. kolovoza Litvu, 5. kolovoza Latviju, a 6. kolovoza Estoniju.

Adolf Hitler je doživio novo poniženje, ali, zauzet pokušajima da organizira invaziju Britanije, nije mogao da učini ništa. Pisma u kojima su poslanici triju baltičkih država u Berlinu protestirali protiv ruske agresije vraćena su po Ribbentropovu naređenju. Da bi još više ponizio Nijemce, Molotov im je bez uvijanja 11. kolovoza postavio zahtjev da u roku od dva tjedna »likvidiraju« svoja poslanstva u Kaunasu, Rigi i Tallinnu i od 1. rujna zatvore sve svoje konzulate u baltičkim državama.

Prigrabljivanje baltičkih država nije zadovoljilo Staljinov apetit. Neočekivano brzi slom francusko-engleskih armija dao mu je poticaj da prigrabi koliko može, dok još može. Bio je, očigledno, uvjeren da ne smije gubiti vrijeme. Dvadeset treći lipnja, jedan dan nakon što su Francuzi formalno kapitulirali i potpisali primirje u Compiegneu, Molotov je ponovo pozvao nacističkog ambasadora u Moskvi i saopćio mu da »rješenje pitanja

Besarabije ne dopušta daljnje odlaganje. Sovjetska vlada je odlučila da primijeni silu ako rumunjska vlada ne pristane na sporazum mirnim putem«. Od Njemačke očekuje, dodao je Molotov, da »neće ometati, nego da će podržati Sovjetski Savez u ovoj akciji«. Osim toga, »Sovjetski Savez na isti način pretendira i na Bukovinu«.[267] Rumunjska je otela Besarabiju Rusiji poslije prvog svjetskog rata, ali Bukovina nikad nije pripadala Rusiji, jer je bila pod Austrougarskom dok je Rumunjska nije prigrabila 1919. godine. Prilikom pregovora u Moskvi u vezi s nacističko-sovjetskim paktom, Ribbentrop je bio prisiljen da Besarabiju prepusti Sovjetskom Savezu kao njegovu interesnu sferu, i na to je sad podsjetio Hitlera koji ga je pitao o tome. Bukovinu, međutim, nije dao.

U Berlinu je došlo do uzbune, koja se proširila i na glavni stan OKW na zapadu. Wehrmacht je beznadno zavisio od rumunjske nafte, a hrana i sirovine što ih je uvozila iz te balkanske zemlje također su bili potrebni Njemačkoj. Sve će to biti izgubljeno ako Crvena armija okupira Rumunjsku. Nešto ranije, 23. svibnja, u jeku bitke za Francusku, rumunjski generalštab uputio je *SOS* Vrhovnoj komandi njemačkih oružanih snaga obavještavajući je da Sovjetski Savez koncentrira trupe na granici Rumunjske. Jodl je u svom dnevniku slijedećeg dana opisao reakciju u Hitlerovom glavnom stanu: »Situacija na istoku postaje opasna zbog koncentracije ruskih snaga prema Besarabiji.«

U noći 26. lipnja Rusija je uputila Rumunjskoj ultimatum sa zahtjevom da joj ustupi Besarabiju i sjevernu Bukovinu. Odgovor je trebalo dati već slijedećeg dana. Ribbentrop, izbezumljen, hitno je iz svog vlaka uputio instrukcije poslaniku u Bukureštu da nagovori rumunjsku vladu na popuštanje, što je ova i učinila 27. lipnja. Sovjetske trupe umarširale su u novostečene teritorije slijedećeg dana i u Berlinu su s olakšanjem odahnuli što nije došlo do okupacije čitave Rumunjske, čime bi Njemačka bila odsječena od bogatih izvora nafte i hrane.

Iz Staljinovih postupaka i tajnih njemačkih dokumenata jasno se vidi da, iako je nastojao da prigrabi sve što može u istočnoj Evropi dok su Nijemcima vezane ruke na zapadu, ipak nije želio da riskira prekid s Hitlerom.

Pred kraj lipnja Churchill je pokušao da u jednom osobnom pismu upozori Staljina na opasnost koju njemačka osvajanja predstavljaju za Rusiju, kao i za Britaniju.[268] Sovjetski diktator nije se potrudio da odgovori;

vjerojatno je, kao gotovo svi, bio uvjeren da je s Britanijom svršeno. Umjesto toga je prenosio Nijemcima sve što bi saznao o aktivnostima britanske vlade. Sir Strafford Cripps, vođa lijevog krila Laburističke stranke, koga je premijer uputio u Moskvu kao novog britanskog ambasadora u nadi da će naići na bolji prijem kod boljševika — u uzaludnoj nadi, kako je sam kasnije sa žalošću priznao — bio je početkom srpnja primljen kod Staljina na razgovor, koji je Churchill opisao kao »službeni i hladan«. Trinaesti srpnja Molotov je, po Staljinovu naređenju, predao njemačkom ambasadoru pismeni izvještaj o tom povjerljivom razgovoru.

To je neobično zanimljiv dokument. Otkriva, kao malo koji drugi izvor informacija, svu ograničenost sovjetskog diktatora u njegovim hladno proračunatim vanjskopolitičkim potezima. Schulenburg ga je smjesta poslao u Berlin kao »hitan« i, naravno, »strogo povjerljiv« dokument, i Ribbentrop je bio toliko zahvalan sovjetskoj vladi zbog njegova sadržaja da joj je poručio koliko »mnogo cijeni tu informaciju«. Cripps je, kaže se u izvještaju, tražio od Staljina da se izjasni o jednom principijelnom pitanju. Između ostalog je rekao:

> Britanska vlada je uvjerena da Njemačka teži ostvarenju hegemonije u Evropi ... To predstavlja opasnost za Sovjetski Savez, kao i za Englesku. Zbog toga bi dvije zemlje trebalo da se dogovore o zajedničkoj politici obrane od Njemačke i ponovnog uspostavljanja ravnoteže snaga u Evropi ...

Staljin je, navodi se u dokumentu, odgovorio:

> On ne vidi nikakve opasnosti od hegemonije jedne zemlje u Evropi, a još manje neku opasnost da bi Njemačka mogla progutati Evropu. Staljin prati politiku Njemačke i dobro poznaje nekoliko vodećih njemačkih državnika. Nije kod njih primijetio nikakvu želju da gutaju evropske zemlje. Staljin ne smatra da njemački uspjesi na bojnom polju ugrožavaju Sovjetski Savez i njegove prijateljske odnose s Njemačkom ...[269]

Čovjek ostaje zapanjen takvom neshvatljivom samouvjerenošću i takvim katastrofalnim neznanjem. Ruski tiranin nije, naravno, imao uvida u tajne Hitlerovog bolesno ambicioznog mozga, ali dotadašnje Führerovo ponašanje, njegovi poznati planovi i neočekivano brze pobjede trebalo je da budu dovoljno upozorenje da će se i Sovjetski Savez ubrzo naći u opasnosti. Upravo je neshvatljivo, ali sve to Staljinu nije bilo dovoljno.

Iz zaplijenjenih njemačkih dokumenata i svjedočenja mnogih vodećih ličnosti Njemačke u velikoj drami što se odigravala na prostranstvima zapadne Evrope te godine, jasno proizilazi da je u trenutku te bezgranične Staljinove uslužnosti u Hitlerovoj glavi već sazrijevala zamisao da udari na Sovjetski Savez i uništi ga.

Osnovna ideja rođena je mnogo ranije, bar petnaest godina ranije — u *Mein Kampfu.*

> I tako mi nacionalsocijalisti (napisao je Hitler) nastavljamo ondje gdje smo prekinuli prije šest stotina godina. Prekinut ćemo s beskrajnim pokušajima Nijemaca da se probiju na jug i zapad Evrope i okrenut ćemo pogled prema zemljama na istoku... Kad govorimo o novim teritorijima u Evropi, moramo u prvom redu misliti na Rusiju i njene pogranične vazalne države. Čini se da nam tu sama sudbina želi pokazati put... To gigantsko carstvo na istoku sazrelo je da se raspadne, i kraj židovske dominacije u Rusiji bit će ujedno i kraj Rusije kao države.[270]

Ta ideja pritiskala je Hitlerove misli kao kamen, i njegov pakt sa Staljinom nije u tome ništa izmijenio, samo je privremeno odgodio akciju. I to nakratko. U stvari, niti dva mjeseca nakon što je pakt potpisan i iskorišten za uništenje Poljske, Führer je izdao instrukcije armiji da osvojene poljske teritorije treba smatrati za »zonu koncentracije za buduće operacije njemačke vojske«. Bilo je to 18. listopada 1939. godine i Halder je o tome unio zabilješku u svoj dnevnik.

Ni pet tjedana kasnije, 23. studenog, dok je svojim neodlučnim generalima držao propovjed o ofenzivi na zapadu, nije ni na trenutak zaboravio Rusiju. *»Rusiji se možemo suprotstaviti tek kad budemo imali slobodne ruke na zapadu*,« izjavio je. U to vrijeme rat na dvije fronte, već stotinu godina najveća mora njemačkih generala, bio je problem o kome je Hitler mnogo razmišljao, pa je i tom prilikom nadugačko govorio o njemu. Neće ponoviti grešku njemačkih vođa u prošlosti; pobrinut će se da vojska ratuje uvijek samo na jednoj fronti.

Bilo je, prema tome, sasvim prirodno što su se Hitlerove misli nakon pada Francuske, nakon protjerivanja britanske armije preko Kanala i uoči očekivanog sloma Britanije, ponovo okrenule prema Rusiji. Smatrao je da su mu sad ruke na zapadu slobodne i da je, prema tome, ispunjen uslov što ga je postavio za »suprotstavljanje Rusiji«. Brzina kojom je Staljin zaposjeo

baltičke države i dvije rumunjske provincije u toku lipnja samo je pospješila Hitlerovu odluku.

Sada je moguće odrediti i sam trenutak donošenja odluke. Jodl kaže da je »fundamentalna odluka« donesena »još tamo za vrijeme kampanje na zapadu«.[271] Pukovnik Walter Warlimont, Jodlov zamjenik u OKW, sjeća se da je 29. srpnja Jodl na sastanku oficira operacionog štaba izjavio kako »Hitler namjerava da napadne SSSR u proljeće 1941. godine«. Nešto prije tog sastanka, ispričao je Jodl, Hitler je rekao Keitelu da »namjerava napasti SSSR u toku jeseni 1940. godine«. Ali to je bilo previše čak i za Keitela, pa je odgovorio Hitlera od toga dokazujući mu da je to nemoguće ne samo zbog loših vremenskih prilika, nego i zbog poteškoća oko prebacivanja glavnine oružanih snaga sa zapada na istok. Do sastanka 29. srpnja, sjeća se Warlimont, »datum početka planiranog napada (na Rusiju) pomaknut je za proljeće 1941. godine«.[272]

Samo tjedan dana ranije, kako nam je poznato iz Halderovog dnevnika,[273] Führer je još uvijek vjerovao da bi mogao napasti Rusiju u jesen, ako ne dođe do invazije Engleske. Na vojnoj konferenciji u Berlinu 21. srpnja rekao je Brauchitschu da otpočne s pripremama. Da su vrhovni komandant kopnene vojske i njegov generalštab već razmišljali o tom problemu — ali ne dovoljno — vidi se iz njegova odgovora Hitleru. Brauchitsch je rekao Vođi da će kampanja trajati »četiri do šest tjedana«, i da bi joj cilj bio »nanijeti poraz ruskoj armiji ili bar okupirati toliko ruskog teritorija da sovjetski bombarderi ne mogu doprijeti do Berlina i šleske industrijske oblasti, dok bi, s druge strane, bombarderi *Luftwaffe* mogli napadati sve važnije ciljeve u Sovjetskom Savezu«. Brauchitsch je vjerovao da bi osamdeset do stotinu njemačkih divizija moglo obaviti taj posao; sovjetske snage je procijenio na »pedeset do sedamdeset pet dobrih divizija«. Iz Halderovih bilješki o razgovoru s Brauchitschem, koji mu je o tome pričao, vidi se da je Hitler bio podboden Staljinovim nadiranjem na istoku, da je vjerovao kako sovjetski diktator »koketira s Engleskom« i hrabri je da izdrži, ali da nije bilo nikakvih znakova da se Rusija sprema zaratiti s Njemačkom.

Na jednoj od narednih konferencija, u Berghofu, posljednjeg dana srpnja 1940. godine, sve lošiji izgledi na uspješnu invaziju Britanije naveli su Hitlera da obavijesti svoje vojne komandante o odluci da krene na Rusiju. Halder je tom prilikom bio osobno prisutan i stenografski je

zabilježio sve što je vojskovođa rekao.[274] Iz njegovih zapisa vidi se ne samo da je Hitler bio definitivno odlučio da napadne Rusiju u proljeće iduće godine, nego da je već bio razradio i osnovnu strategijsku koncepciju napada.

> Britanija* (rekao je Hitler) polaže sve svoje nade u Rusiju i Ameriku. Ako uništimo tu nadu u Rusiju, uništit ćemo i nadu u Ameriku, jer će eliminacija Rusije strahovito povećati moć Japana na Dalekom istoku.[275]

Što je više o tome razmišljao, to je postajao sve uvjereniji, rekao je Hitler, da je tvrdoglava odlučnost Britanije da nastavi borbu posljedica toga što ona računa na Sovjetski Savez.

> Nešto se čudno, objasnio je, dogodilo u Britaniji! Britanci su bili već potpuno *down.* A sad su opet stali na noge. Uhvaćeni razgovori. Rusija neugodno uznemirena brzim razvojem događaja u zapadnoj Evropi.
>
> Rusija treba samo da da mig Engleskoj da ne želi vidjeti previše snažnu Njemačku i Englezi će, kao utopljenik koji se drži za slamku, ponovo steći nadu da se za šest do osam mjeseci situacija može iz temelja izmijeniti.
>
> *Međutim, ako Rusija bude skršena. Britanija će izgubiti i posljednju nadu.* Njemačka će zagospodariti Evropom i Balkanom.
>
> *Odluka: U svjetlu ovih razmatranja, Rusiju treba likvidirati. Proljeće 1941.*
>
> *Što Rusija bude prije skršena, to bolje!*[276]

Nacistički vojskovođa je nakon toga izložio svoje strategijske planove koji su, generalima je to moralo biti jasno, već duže vremena sazrijevali u njegovoj glavi, usprkos svim preokupacijama borbama na zapadu. Operacija, rekao je, ima smisla samo ako joj je cilj da jednim snažnim udarcem sruši čitavu sovjetsku državu. Nije dovoljno samo osvojiti velik dio ruskog teritorija. »Treba zbrisati samu sposobnost Rusije da postoji! To je naš cilj!« naglasio je Hitler. Napad će biti izveden u dva pravca — jedan na jugu. prema Kijevu i rijeci Dnjepar, a drugi na sjeveru, kroz baltičke države, a zatim prema Moskvi. Tu bi se dvije armije sjedinile. Nakon toga bi, ako bude potrebno, uslijedila posebna operacija s ciljem osvajanja naftonosnih polja kod Bakua. Već sama pomisao na takva nova osvajanja uzbuđivala je Hitlera; već je imao svoje ideje o tome što će učiniti s

osvojenim teritorijima. Smjesta će, rekao je, anektirati Ukrajinu, Bjelorusiju i baltičke države, a teritorij Finske proširiti do Bijelog mora. Za operaciju će izdvojiti 120 divizija, a 60 divizija zadržati za obranu zapada i Skandinavije. Napad će, rekao je, započeti u svibnju 1941. godine, a za ostvarenje postavljenih ciljeva bit će potrebno pet mjeseci. Operacija će biti završena do zime. On bi više volio, naglasio je, da je započne već ove godine, ali se pokazalo da je to nemoguće.

Slijedećeg dana, 1. kolovoza, Halder je sa svojim štabom započeo rad na planovima. Iako će kasnije tvrditi kako se suprotstavljao čitavoj toj zamisli i izjavljivao da je napad na Rusiju ludost, iz onoga što je tog dana zabilježio u svom dnevniku vidi se da se s oduševljenjem prihvatio novog, teškog ali privlačnog zadatka.

Planiranje se, s tipičnom njemačkom temeljitošću, odvijalo na tri nivoa — na nivou Generalštaba kopnene vojske, Warlimontovog Operacionog Štaba u OKW i Ureda za ekonomiku i naoružanje OKW, kojim je rukovodio general Thpmas. Göring je 14. kolovoza obavijestio Thomasa da Hitler želi da se isporuke naručene robe Rusima izvršavaju »samo do proljeća 1941. godine«. *U svom izvještaju o tim transakcijama Thomas ističe točnost s kojom je Sovjetski Savez u to vrijeme isporučivao robu Njemačkoj. U stvari, kaže. isporuke su nastavljene »do samog početka napada« i primjećuje. ne bez ironije, da su se »čak u toku posljednjih nekoliko dana (Rusi) žurili da obave isporuke gume s Dalekog istoka prevozeći je ekspresnim vlakovima« — vjerojatno transsibirskom željezničkom prugom.*[277] U međuvremenu, njegov ured treba da izradi detaljnu analizu sovjetske industrije, transporta i naftonosnih polja koja će najprije služiti kao vodič za izbor ciljeva, a zatim kao priručnik službi koja će upravljati Rusijom.

Nekoliko dana prije toga, 9. kolovoza, Warlimont je izdao svoju prvu direktivu za pripremu zona koncentracije na istoku, radi napada na Rusiju. Šifrirani naziv za tu akciju bio je *Aufbau Ost* — »Izgradnja istok«. Dvadeset šesti kolovoza Hitler je naredio da se sa zapada prebaci u Poljsku deset pješadijskih i dvije oklopne divizije. Oklopne jedinice, naglasio je, treba stacionirati u jugoistočnoj Poljskoj kako bi mogle intervenirati radi obrane rumunjskih izvora nafte. Prebacivanje krupnih vojnih formacija na istok[278] nije moglo a da ne probudi nepovjerenje i tako sumnjičavog Staljina kad bi ovaj za to saznao, pa su se dobro potrudili da ne sazna. Kako neke

pokrete naprosto nije bilo moguće sakriti, general Ernst Koestring, njemački vojni ataše u Moskvi, dobio je instrukcije da obavijesti sovjetski generalštab kako se naprosto radi o zamjeni starijih ljudi, koji se otpuštaju iz vojske za rad u industriji, mlađim godištima. Šesti rujna Jodl je izdao direktivu u kojoj su navedene, veoma detaljno, metode zavaravanja i kamuflaže. »Ovo pregrupiranje snaga,« kako je nazvao operaciju, »ne smije u Rusiji stvoriti dojam da na istoku pripremamo ofenzivu.«[279]

Da se oružane snage ne bi odmarale na lovorikama nakon velikih pobjeda u toku ljeta, Hitler je 12. studenog 1940. godine izdao sveobuhvatnu strogo povjerljivu direktivu u kojoj su ocrtane predstojeće vojne operacije u Evropi i izvan Evrope. Na neke od njih još ćemo se vratiti. Ovdje nas zanima dio koji se odnosi na Sovjetski Savez.

> Inicirane su političke diskusije s ciljem da se rasvijetli današnje držanje Rusije. Bez obzira na rezultate tih rasprava, sve pripreme na istoku za koje je dano usmeno naređenje bit će nastavljene. Instrukcije u vezi s tim uslijedit će čim mi od armije bude podnesen na uvid generalni nacrt operacionog plana, i isti bude odobren s moje strane.[280]

U stvari, tog istog dana, 12. studenog, u Berlin je stigao Molotov da nastavi te političke diskusije osobno s Hitlerom.

MOLOTOV U BERLINU

Odnosi između Berlina i Moskve bili su se u toku posljednjih mjeseci počeli hladjeti. Za Staljina i Hitlera podla izigravanja trećih strana bila su jedno, a pokušaji da se izigraju međusobno nešto sasvim drugo. Hitler nije mogao učiniti ništa da spriječi anektiranje baltičkih država i dviju rumunjskih provincija — Besarabije i sjeverne Bukovine — od strane Rusije, i ta bespomoćnost samo je pojačala njegovu netrpeljivost. Trebalo je zaustaviti to nadiranje Rusa prema zapadu, prvenstveno u Rumunjskoj, čije su rezerve nafte bile od vitalne važnosti za Njemačku, budući da ona, zbog britanske blokade, nije više mogla uvoziti naftu morskim putem.

Da problem pred kojim se Hitler našao bude složeniji, Mađarska i Bugarska također su tražile dijelove rumunjskog teritorija. Mađarska se, u stvari, dok se ljeto 1940. godine bližilo kraju, spremala da objavi Rumunjskoj rat kako bi ponovo osvojila Transilvaniju, koja je poslije prvog svjetskog rata pripala Rumunjskoj. Hitleru je bilo jasno da bi taj rat doveo

do toga da bi se Njemačka našla odsječena od svog glavnog izvora opskrbe sirovom naftom, pa vjerojatno i do okupacije Rumunjske od strane Rusije, čime bi Reich ostao lišen rumunjske nafte zauvijek.

Do 28. kolovoza situacija se već bila tako zaoštrila da je Hitler naredio da se pet oklopnih divizija, tri motorizirane divizije, padobranci i zračno-desantne trupe stave u stanje pripravnosti, s ciljem osvajanja rumunjskih izvora nafte 1. rujna.[281] Istog dana razgovarao je s Cianom i Ribbentropom u Berghofu, a onda ih poslao u Beč da ondje postave ultimatum ministrima vanjskih poslova Mađarske i Rumunjske i prisile ih da prihvate arbitražu Osovine. Nakon što je Ribbentrop izvršio pritisak na svaku stranu posebno, misija je obavljena bez naročitih teškoća. Trideseti kolovoza u palači Belvedere u Beču Mađarska i Rumunjska su prihvatile nagodbu što ju je diktirala Osovina. Kad je Mihai Manoilescu, rumunjski ministar vanjskih poslova, ugledao kartu prema kojoj je Mađarskoj trebalo da pripadne gotovo pola Transilvanije, pao je u nesvijest, srušio se preko stola za kojim je trebalo da bude potpisan sporazum i došao svijesti tek nakon što su stigli liječnici s kamforom.*[282] *Sporazum je kralja Karola stajao prijestolja. Šesti rujna je abdicirao u korist svog osamnaestogodišnjeg sina Mihaila. i sa svojom riđokosom ljubavnicom, Magdom Lupescu. otputovao specijalnim vlakom sa deset vagona prepunih blaga — to je jedini pravi izraz — preko Jugoslavije za Švicarsku. General Ion Antonescu, vođa fašističke »Željezne garde« i Hitlerov prijatelj, postao je diktator.* Naizgled kao kompenzaciju Rumunjskoj za njenu popustljivost, a više da bi pružile Hitleru pravnu osnovu za njegove daljnje planove, Njemačka i Italija su garantirale nepovredivost teritorija koji su preostali Rumunjskoj.[283]

> Bliski Führerovi suradnici stekli su uvid u te daljnje planove tri tjedna kasnije. Dvadeseti rujna, u strogo povjerljivoj direktivi, Hitler je naredio da se u Rumunjsku upute »vojne misije«.
>
> Prema svijetu, njihov će zadatak biti da pomognu prijateljskoj Rumunjskoj u organiziranju i obučavanju njenih oružanih snaga.
>
> Stvarni zadaci — za koje ne treba da znaju ni Rumunji ni naši vlastiti vojnici — bit će:
>
> Da štite naftonosna polja ...
>
> Da izvrše pripreme za akcije njemačkih i rumunjskih oružanih snaga i baza u Rumunjskoj, u slučaju da nam bude nametnut rat sa Sovjetskim

Savezom.[284]

Na taj način trebalo je da bude osiguran južni bok novog fronta, čija se slika počela formirati u njegovim mislima.

Bečka arbitraža, a posebno njemačke garancije Rumunjskoj, loše su primljene u Moskvi, koju nitko nije konzultirao. Kada je Schulenburg 1. rujna posjetio Molotova da bi mu predao Ribbentropov memorandum, u kojem je ovaj praznim frazama pokušao objasniti — i opravdati — ono što se dogodilo u Beču, komesar za vanjske poslove ga je, kako je ambasador kasnije izvijestio, primio »hladno, suprotno njegovu običaju«. Nije se, međutim, držao naročito hladno kada je uložio oštar verbalni protest. Optužio je njemačku vladu za povredu člana III nacističko-sovjetskog pakta, kojim su u takvim slučajevima bile predviđene konzultacije dviju strana, i za stavljanje Rusije pod »svršen čin« koji je u suprotnosti s njemačkim uvjeravanjima u vezi s »pitanjima od zajedničkog interesa«.[285] Razbojnici, kako se već događa u takvim slučajevima, počeli su se svađati oko plijena.

U danima koji su uslijedili, međusobna predbacivanja postajala su sve žešća. Treći rujna Ribbentrop je telegrafski uputio Moskvi opširan memorandum, u kojem je pobijao tvrdnju da je Njemačka prekršila Moskovski pakt i optuživala Rusiju da je ona sama prekršila pakt kada je prigrabila baltičke države i dvije rumunjske provincije ne konzultirajući Berlin. Memorandum je bio napisan oštrim tonom i Rusi su na njega odgovorili 21. rujna jednako oštrim riječima — obje strane već su počele svoje stavove iznositi napismeno. U sovjetskom odgovoru ponovljena je tvrdnja da je druga strana prekršila pakt, i Njemačka je otvoreno upozorena na činjenicu da Rusija još ima svojih interesa u Rumunjskoj. U zaključku je sarkastičnim tonom iznesen prijedlog da se u postojećem ugovoru dopuni ili stavi izvan snage član kojim se ugovorne strane obavezuju na međusobne konzultacije ukoliko on izaziva »neugodnosti i smetnje« Reichu.[286]

Dva događaja u rujnu učinili su da nepovjerenje Kremlja u Hitlera još više poraste. Šesnaesti rujna Ribbentrop je telegrafski naredio Schulenburgu da posjeti Molotova i »kao uzgred« ga obavijesti da će njemačka pojačanja za sjevernu Norvešku biti upućena preko Finske. Nekoliko dana nakon toga, 25. rujna, nacistički ministar uputio je još jedan telegram ambasadi u Moskvi, ovog puta adresiran na otpravnika poslova, jer je Schulenburg bio u Njemačkoj na odmoru. Bila je to poruka najpovjerljivijeg karaktera, s

oznakom »najstrože povjerljivo — državna tajna«, i bila je dopunjena uputom da instrukcije treba provesti u djelo samo ako slijedećeg dana otpravnik primi iz Berlina, putem telegrama ili preko telefona, posebno ugovorenu šifru.[287]

Trebalo je da obavijesti Molotova da će »u toku sljedećih nekoliko dana« Japan, Italija i Njemačka potpisati u Berlinu vojni savez. Taj savez neće biti uperen protiv Rusije, što će biti izričito navedeno u posebnom članu ugovora.

> Ovaj savez (objašnjava dalje Ribbentrop) uperen je isključivo protiv američkih ratnih huškača. To se, razumljivo, kako je već uobičajeno, u ugovoru izričito ne navodi, ali se to može sasvim jasno vidjeti iz njegova sadržaja... Njegova je isključiva svrha da elemente, koji vrše pritisak s ciljem uvlačenja Amerike u rat, natjera da se opamete na taj način što će im nedvosmisleno staviti do znanja da će se, ako se umiješaju u rat koji se vodi, automatski naći suočeni sa tri velike svjetske sile.[288]

Ledeni sovjetski komesar za vanjske poslove, čije su sumnje u Njemačku počele bujati kao trava u proljeće, veoma skeptično je primio vijest koju mu je Werner von Tippelskirch, otpravnik poslova, donio 26. rujna uvečer. Smjesta je rekao, s onim pedantnim naglašavanjem detalja koje je toliko nerviralo sve s kojima je pregovarao, saveznike i protivnike, da na osnovi člana IV moskovskog pakta sovjetska vlada ima pravo vidjeti tekst tog ugovora o tripartitnom vojnom savezu *prije nego što bude potpisan,* uključujući, dodao je, tekst »svih eventualnih tajnih protokola«.

Molotov je također htio čuti nešto više o njemačkom sporazumu s Finskom o transportiranju trupa kroz tu zemlju, za što je, kako je rekao, saznao uglavnom iz štampe, između ostalog i iz izvještaja agencije *United Press* iz Berlina. U toku protekla tri dana, dodao je Molotov, u Moskvi su primljeni izvještaji o iskrcavanju njemačkih trupa u najmanje tri luke u Finskoj a da o tome »nisu primljene nikakve informacije iz Njemačke«.

> Sovjetska vlada (nastavio je Molotov) želi dobiti na uvid tekst sporazuma o transportiranju trupa preko Finske, uključujući tu i tajne klauzule ... i da bude informirana o cilju tog sporazuma, protiv koga je uperen i što se konkretno očekuje da će njime biti postignuto.[289]

Ruse je trebalo malo smekšati — to je bilo jasno čak i priglupom Ribbentropu — pa je 2. listopada telegrafski uputio u Moskvu tekst sporazuma s Finskom, ili bar tekst koji je, po njegovim riječima, to bio. Također je ponovo naglasio da Trojni pakt, koji je u međuvremenu bio potpisan,* nije uperen protiv Sovjetskog Saveza, i svečano izjavio da nisu potpisani »nikakvi tajni protokoli niti bilo kakvi tajni sporazumi«.[290] * *Potpisan je uz operetsku inscenaciju i ceremonije u Berlinu 27. rujna 1940. godine, koje sam opisao na drugom mjestu (Berlin Diary, str. 532—537). U članu 1. i članu 2. Japan je priznao »vodstvo Njemačke i Italije u uspostavljanju novog poretka u Evropi«, a dvije evropske zemlje su priznale u istom smislu vodstvo Japana na širem području istočne Azije. Članom 3. bila je predviđena uzajamna pomoć ako koja od ugovorenih strana bude napadnuta od Sjedinjenih Američkih Država, iako Sjedinjene Države nisu izričito spomenute, već samo opisno definirane. Za mene. dok sam o tome pisao u svom dnevniku tog dana u Berlinu, najvažnije od svega u vezi s paktom bilo je to što se Hitler, po svemu sudeći, pomirio s dugotrajnim ratom. Ciano, koji je potpisao pakt u ime Italije, došao je do istog zaključka (Ciano Diaries, str. 296). Pakt je. naravno, usprkos suprotnim tvrdnjama, bio i imao biti prijetnja Sovjetskom Savezu.* Nakon što je 7. listopada uputio Tippelskirchu instrukcije da »kao uzgred« obvijesti Molotova da je u Rumunjsku upućena njemačka »vojna misija«, i nakon što je upoznat sa skeptičnim reagiranjem Molotova na tu novost (»Koliko vojnika šaljete u Rumunjsku?« upitao je komesar za vanjske poslove),[291] Ribbentrop je 13. listopada poslao opširno pismo Staljinu, u kojem je pokušao razbiti sovjetsko nepovjerenje prema Njemačkoj.[292]

Pismo, kako se može i pretpostaviti, predstavlja primitivno, ali istovremeno i arogantno sročenu poslanicu, prepunu gluposti, laži i izvrdavanja. Za rat i sve što je uslijedilo jedini krivac je Engleska, ali jedno je sigurno: »Rat smo dobili mi. Još je samo pitanje vremena kada će Engleska ... priznati svoj poraz.«

Njemački potezi u Finskoj i Rumunjskoj, upereni protiv Rusije, kao i sam Trojni pakt, objašnjeni su kao pravi blagoslov za Sovjetski Savez. Britanska diplomacija i britanska tajna služba nastoje, međutim, unijeti razdor između Rusije i Njemačke. Da se ti pokušaji osujete, Ribbentrop je predložio Staljinu da pošalje Molotova u Berlin kako bi mu Führer mogao

»osobno objasniti svoje nazore na izgradnju budućih odnosa između naših dviju zemalja«.

Ribbentrop je lukavo nagovijestio kakvi bi ti nazori mogli biti: *ništa manje od podjele svijeta između četiri totalitarne sile.*

> *Po svemu se čini da je misija četiri sile* (napisao je) — *Sovjetskog Saveza, Italije, Japana i Njemačke — da izgrade dalekosežnu politiku ... razgraničenjem svojih interesa u svjetskim razmjerima.*

Podcrtao Ribbentrop.

Njemačka ambasada u Moskvi malo je zakasnila s dostavljanjem ovog pisma adresatu, što je Ribbentropa dovelo do bjesnila i inspiriralo da Schulenburgu uputi oštro intoniran telegram, s pitanjem zašto pismo nije dostavljeno do sedamnaestog i zašto, »s obzirom na važnost njegova sadržaja«, nije uručeno osobno Staljinu — Schulenburg ga je bio predao Molotovu.[293] Staljin je odgovorio 22. listopada neobično srdačnim tonom. »Molotov priznaje,« napisao je, »da vam duguje posjet u Berlinu. Zato prihvaća vaš poziv.«[294] Staljinova srdačnost bila je sigurno samo maska. Schulenburg je nekoliko dana nakon toga izvijestio Berlin da Rusi protestiraju zbog odbijanja Njemačke da im isporuči ratni materijal, a istovremeno isporučuje oružje Finskoj. »Ovo je prvi put,« opomenuo je Schulenburg Berlin, »da Rusi spominju naše isporuke oružja Finskoj.«[295]

> Sumoran, kišovit dan, Molotov je stigao, doček je bio neobično služben i hladan. Dok se vozio duž *Unter den Linden* prema sovjetskoj ambasadi, pomislio sam da izgleda kao kakav provincijski učitelj. Morao je, međutim, posjedovati neke posebne sposobnosti kad je preživio krvave čistke u Kremlju. Nijemci bez ustručavanja govore o tome kako će omogućiti Molotovu da ostvari stari ruski san, da će mu dati Bospor i Dardanele, dok će oni prigrabiti ostatak Balkana — Rumunjsku, Jugoslaviju i Bugarsku.

Tim riječima sam započeo zapis u svom berlinskom dnevniku 12. studenog 1940. godine. Ono o čemu su Nijemci tako slobodno pričali bilo je prilično točno, iako je ostalo samo na riječima. Danas znamo mnogo više o tom čudnom i — kako će se pokazati — sudbonosnom sastanku, zahvaljujući zaplijenjenim arhivama njemačkog Ministarstva vanjskih poslova, u kojima su nađeni povjerljivi njemački zapisnici sa dvodnevnog zasjedanja. Sve je, osim jednog, vodio svagdje prisutni dr Schmidt.[296] *Točnost ovih zapisnika*

kasnije je potvrdio sam Staljin, iako nenamjerno. Churchill piše da je u kolovozu 1942. godine od Staljina dobio izvještaj o Molotovljevim razgovorima u Berlinu, »koji se suštinski ne razlikuje od njemačkih zapisnika«, samo je »sažetiji«. (Churchill: Their Finest Hour, str. 585—586). Na prvom sastanku dvojice ministara vanjskih poslova, 12. studenog prije podne, Ribbentrop je nastupio u svom najkiselijem i najarogantnijem izdanju, ali ga je Molotov brzo prozreo i sagledao njemačku igru. »Engleska je potučena,« počeo je Ribbentrop, »i još je samo pitanje vremena kada će konačno priznati poraz... Za Britanski Imperij to je početak kraja.« Britanci se, doduše, nadaju da će im Amerika priteći u pomoć, ali »stupanje Sjedinjenih Država u rat ne bi imalo nikakvih posljedica po Njemačku. Njemačka i Italija neće nikad dopustiti da se Anglosaksonci ponovo iskrcaju na evropskom kontinentu... To uopće nije problem vojne prirode... Sile Osovine, prema tome, ne misle na to kako da dobiju rat, nego kako da što prije okončaju rat koji su već dobile.«

Kad je već tako, objasnio je Ribbentrop, znači da je došlo vrijeme da četiri sile — Rusija, Njemačka, Italija i Japan — definiraju svoje »interesne sfere«. Führer, rekao je, došao je do zaključka da je za sve četiri zemlje sasvim prirodno da »ekspandiraju prema jugu«. Japan se već okrenuo prema jugu, kao i Italija, dok će Njemačka, nakon uspostavljanja »Novog poretka« u zapadnoj Evropi, potražiti svoj dodatni *Lebensraum* u (ni manje ni više!) »Centralnoj Africi«. Ribbentrop je rekao da se »pita« neće li i Rusija »krenuti prema jugu tražeći prirodni izlaz na otvoreno more koje je za nju od velike važnosti«.

»Koje more?« upao mu je u riječ Molotov, ledenim tonom.

Bilo je to nezgodno ali presudno pitanje, kao što će Nijemci shvatiti u toku narednih trideset šest sati neprekidnih razgovora s tim tvrdoglavim, prozaičnim boljševikom. Upadica je na trenutak tako zbunila Ribbentropa da nije znao što da odgovori. Umjesto toga, nastavio je lupetati o »velikim promjenama do kojih će doći u svijetu poslije rata«, i o tome kako je važno što su »obje strane potpisnice njemačko-sovjetskog pakta zajednički obavile neke dobre poslove«, i što će »nastaviti da ih i dalje obavljaju«. Kako je, međutim, Molotov i dalje inzistirao, da Ribbentrop odgovori na njegovo sasvim jednostavno pitanje, njemački ministar vanjskih poslova je konačno odgovorio da, po njegovu mišljenju, »u perspektivi, za sebe najpovoljniji izlaz na more Rusija može naći ekspanzijom u smjeru Perzijskog zaljeva i Arapskog mora«.

Molotov je, kaže doktor Schmidt, koji je vodio zapisnik, sjedio »potpuno bezizražajna lica«.[297] Govorio je veoma malo, osim što je na kraju napomenuo da je razgraničenje interesnih sfera potrebno izvršiti »precizno i veoma pažljivo« i to »naročito između Njemačke i Rusije«. Prepredeni sovjetski pregovarač čuvao je municiju za Hitlera, s kojim se sastao poslije podne. Svemoćnom nacističkom vojskovođi taj sastanak ostat će dugo u sjećanju kao sasvim neočekivano, neugodno, za živce pogubno, u stvari jedinstveno iskustvo.

Hitler je govorio neodređeno, kao i njegov ministar vanjskih poslova, samo u još grandioznijim obrisima. Počeo je time kako će, čim se vrijeme popravi, Njemačka »zadati Engleskoj posljednji udarac«. Postoji, naravno, »problem Amerike«, ali Sjedinjene Države ne mogu »ugroziti slobodu drugih naroda prije 1970. ili 1980. godine... One nemaju šta da traže ni u Evropi, ni u Africi, ni u Aziji« — na tom mjestu Molotov je upao primjedbom da se slaže. Nije se, međutim, složio s mnogim drugim Hitlerovim izjavama. Kad je nacistički vođa završio opširno izlaganje uglavnom poznatih i ugodnih stvari, naglašavajući da u aspiracijama i zajedničkim težnjama dviju prijateljskih zemalja da dobiju »izlaz na ocean« nema suštinskih razlika, Molotov je odgovorio da su »Führerove izjave opće prirode«. On će sad, rekao je. izložiti Staljinove ideje jer mu je Staljin, prije odlaska iz Moskve, dao »precizne instrukcije«. Nakon toga je naprosto zasuo nacističkog diktatora koji, kako se jasno vidi iz zapisnika, nije uopće bio spreman na takvo nešto.

»Pitanja su naprosto pljuštala,« pričao je kasnije Schmidt. »Nijedan strani posjetilac nije nikad tako razgovarao s njim, bar ne u mojoj prisutnosti.«[298]

Molotov je, kao prvo, htio da čuje kakve su namjere Njemačke u Finskoj. Što to znači »novi poredak« u Evropi i Aziji, i kakvu će ulogu u njemu igrati Sovjetski Savez? Što je »suština« Trojnog pakta? »Osim toga.« nastavio je, »postoji niz pitanja koja treba raščistiti s obzirom na interese Rusije na Balkanu i na Crnom moru, posebno u odnosu na Bugarsku, Rumunjsku i Tursku.« Želio bi, rekao je, da čuje neke odgovore i »objašnjenja«.

Hitler je, možda prvi put u životu, bio previše zbunjen da bi mogao odgovoriti. Predložio je da razgovore nastave kasnije, »s obzirom na

mogućnost da dođe do zračne uzbune«, i obećao da će sutradan o svemu detaljno prodiskutirati.

Polaganje računa je odgođeno, ali ne i izbjegnuto i slijedećeg jutra, kad su Hitler i Molotov nastavili razgovore, sovjetski komesar nastupio je odlučno i oštro. Već kod prve teme, Finske, dvojica državnika ubrzo su se upustila u žučnu i zajedljivu prepirku. Molotov je zahtijevao da Njemačka povuče svoje trupe iz Finske. Hitler je tvrdio da »njemačke trupe nisu okupirale Finsku«. Njemačka samo prebacuje trupe *preko* finskog teritorija za Norvešku. Zato je on htio da čuje »namjerava li se Rusija zaratiti s Finskom«. Prema njemačkom zapisniku, Molotov je »na to pitanje odgovorio pomalo neodređeno«, pa Hitler nije bio zadovoljan odgovorom.

»Na Baltiku ne smije doći do rata,« inzistirao je Hitler. »To bi njemačko-sovjetske odnose dovelo u veoma zategnuto stanje.« Tu prijetnju je trenutak nakon toga dopunio izgovorom da bi takvo stanje moglo izazvati »nepredvidive posljedice«. Što, uostalom. Sovjetski Savez traži još u Finskoj? Hitler je zahtijevao odgovor, i njegov gost mu je odgovorio da traži »nagodbu na istim osnovama kao u Besarabiji« — što je značilo direktnu aneksiju. Hitlerovo reagiranje na to mora da je pokolebalo čak i nepokolebljivog Rusa, jer je odmah zatražio »Führerovo mišljenje o tome«.

Sada je na diktatora došao red da se počne izmotavati; odgovorio je da može samo ponoviti da »do rata s Finskom ne smije doći, jer bi takav sukob mogao imati dalekosežne posljedice«.

»Taj stav predstavlja nov faktor u diskusiji,« odbrusio je Molotov.

Prepirka se tako rasplamsala da je Ribbentrop, kojega je sve to sigurno strahovito uplašilo, našao za potrebno da se umiješa, pa je, prema njemačkom zapisniku, rekao »da, u stvari, nema nikakvog razloga da se sad poteže pitanje Finske. Možda je sve to samo nesporazum«.

Hitler je iskoristio tu upadicu da brzo promijeni temu razgovora. Hoće li izgledi na neograničenu pljačku koje otvara predstojeći slom Britanskog Imperija dovesti Ruse u iskušenje?

»Dajte da razgovaramo o važnijim problemima,« rekao je.

> Nakon osvajanja Engleske (izjavio je) Britanski Imperij, taj gigantski posjed od četrdeset milijuna kvadratnih kilometara što se pruža preko cijelog svijeta, bit će podijeljen kao imovina firme koja je bankrotirala. Podjela tog posjeda pruža Rusiji mogućnost da dobije izlaz na, od leda slobodni, zaista otvoreni ocean. Dosad je manjina od četrdeset pet

> milijuna Engleza vladala nad šest stotina milijuna stanovnika Britanskog Imperija. On će sad skršiti tu manjinu... U takvim okolnostima, otvaraju se perspektive širom svijeta... Sve zemlje koje bi eventualno mogle biti zainteresirane za sudjelovanje u raspodjeli stečajne mase treba da izglade sve međusobne nesuglasice i da se posvete isključivo pitanjima podjele Britanskog Imperija. To se odnosi na Njemačku, Francusku, Italiju. Rusiju i Japan.

Ledeni, zatvoreni gost iz Rusije nije, čini se, bio naročito impresioniran tim blistavim »perspektivama širom svijeta«, a nije, kao Nijemci, ni bio tako uvjeren — što im je kasnije bez mnogo uvijanja stavio do znanja — da će Britanski Imperij biti tako brzo svakome na raspolaganju. On želi, rekao je, diskutirati o problemima »bližim Evropi«. O Turskoj, na primjer, Bugarskoj i Rumunjskoj.

»Sovjetska vlada,« rekao je, »smatra da su njemačke garancije Rumunjskoj uperene protiv interesa Sovjetskog Saveza — ako smije da se tako otvoreno izrazi.« Izražavao se otvoreno cijelog dana, na sve veći jed domaćina, i sad je nastavio na isti način. Zahtijevao je da Njemačka »opozove« te garancije. Hitler je to odbio.

U redu, ustrajao je Molotov, s obzirom na zainteresiranost Moskve za Bospor i Dardanele, što će Njemačka reći »ako Rusija da Bugarskoj ... garancije pod točno istim uvjetima pod kakvim su Njemačka i Italija dale garancije Rumunjskoj?«

Čovjek može naprosto vidjeti kako se Hitler namrštio. Upitao je da li je Bugarska tražila takve garancije, kao što ih je tražila Rumunjska? »On (Führer),« dodao je, prema njemačkom zapisniku, »ne zna za neki takav zahtjev Bugarske.« Bilo kako bilo, prije nego što da Rusima neki određen odgovor, morat će se prethodno posavjetovati s Mussolinijem. Dodao je, zloslutno, kad bi Njemačka »tražila razlog za trvenje s Rusima, za to joj ne bi bili potrebni Bospor i Dardaneli«.

Ali Führer, obično tako govorljiv, nije više imao živaca za razgovor s tim nemogućim Rusom.

»U tom trenutku,« kaže se u njemačkom zapisniku, »Führer je ukazao na poodmaklo vrijeme i dodao da bi, s obzirom na britanske zračne napade, bilo najbolje prekinuti razgovor jer su najznačajnija pitanja vjerojatno već dovoljno prodiskutirana.«

Te noći Molotov je priredio gala banket za svoje domaćine u sovjetskoj ambasadi na *Unter den Linden.* Hitler, očigledno iscrpljen i još uvijek iritiran popodnevnim natezanjem, nije se pojavio.

Zato su se pojavili Britanci. Pitao sam se zašto se njihovi bombarderi ne pojavljuju nad Berlinom, kao što su to činili gotovo svake noći prije toga, da već prve večeri u njemačkom glavnom gradu podsjete sovjetskog komesara na to da Britanija, ma šta Nijemci govorili, još uvijek ratuje, i udara. Neki od nas, priznajem, uzalud su čekali avione, ali se oni nisu pojavljivali. Funkcioneri *Wilhelmstrasse,* koji su se plašili najgoreg, očigledno su odahnuli. Ali ne zadugo.

Trinaesti studenog uvečer Britanci su došli rano.[299] U to doba godine u Berlinu se smrkava oko šesnaest sati, i ubrzo nakon dvadeset jedan sat odjeknulo je zavijanje sirena, a zatim su se začuli tutnjava flakova i brujanje bombardera u visinama. Prema doktoru Schmidtu, koji je prisustvovao banketu u sovjetskoj ambasadi, Molotov je bio upravo održao zdravicu, a Ribbentrop je ustao da odgovori kad je dan znak za uzbunu i uzvanici počeli bježati u sklonište. Dobro se sjećam gužve na *Unter den Linden* i žurbe s kojom su Rusi i Nijemci trčali iza ugla u *Wilhelmstrasse,* u sklonište Ministarstva vanjskih poslova. Neki od funkcionera, među njima i dr Schmidt, sklonili su se u hotel »Adlon«, pred kojim smo stajali nekolicina nas i promatrali što se događa, pa nije mogao prisustvovati improviziranom sastanku dvojice ministara vanjskih poslova u dubokom podrumu ministarstva.

U prinudnoj odsutnosti doktora Schmidta, zapisnik je na tom sastanku vpdio Gustav Hilger, savjetnik njemačke ambasade u Moskvi, koji je na konferenciji obavljao dužnost jednog od prevodilaca.

Dok su britanski bombarderi krstarili kroz noć nad Berlinom, a protuavionski topovi bezuspješno pucali na njih, ljigavi nacistički ministar vanjskih poslova učinio je posljednji napor da podvali Rusima. Iz džepa je izvukao nacrt sporazuma kojim bi, u suštini, Trojni pakt bio pretvoren u pakt četiri sile, s Rusijom kao četvrtim partnerom. Molotov je pažljivo slušao dok je Ribbentrop čitao nacrt od početka do kraja.

Član II predstavljao je srž sporazuma. U njemu se Njemačka, Italija, Japan i Sovjetski Savez obavezuju da će »uzajamno poštovati prirodne sfere utjecaja svake od ovih zemalja«. Sve nesuglasice do kojih bi među njima moglo doći bit će izglađene »na prijateljski način«. Dvije fašističke države i

Japan suglasile su se da »priznaju sadašnji opseg teritorija Sovjetskog Saveza i poštivat će ga«. U članu III sve četiri zemlje se obavezuju da neće sudjelovati ni u kakvim kombinacijama »uperenim protiv jedne od četiri sile« niti ih podržavati.

Sam sporazum, predložio je Ribbentrop, bio bi objavljen, osim, razumljivo, njegovih tajnih protokola koje je također uzeo čitati. U najvažnijem od njih bile su definirane »teritorijalne aspiracije« svake od četiriju zemalja. Rusija je trebalo da se »koncentrira na oblasti južno od nacionalnog teritorija Sovjetskog Saveza, u smjeru Indijskog oceana«.

Molotov, međutim, nije zagrizao u mamac. Predloženi ugovor bio je, očigledno, pokušaj da se Rusija odvrati od njenog povijesnog nadiranja prema zapadu, duž obale Baltika, prema Balkanu i kroz Bospor i Dardanele na Mediteran, gdje bi se neizbježno sukobila s pohlepnim aspiracijama Njemačke i Italije. Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika nije, bar trenutno, bio zainteresiran za daleki Indijski ocean. On je sad, odgovorio je Molotov, prvenstveno zainteresiran za Evropu i turske tjesnace. »Prema tome,« dodao je, »Sovjetskom Savezu nisu dovoljni sporazumi na papiru, on mora inzistirati na efikasnim garancijama svoje vlastite sigurnosti.«

> Pitanja koja zanimaju Sovjetski Savez (objasnio je) odnose se ne samo na Tursku, nego i na Bugarsku ... SSSR je zainteresiran i za sudbinu Rumunjske i Mađarske, i to za njega nikako ne mogu biti sporedne stvari. Sovjetska vlada bi također željela da zna kakve su namjere Osovine u odnosu na Jugoslaviju i Grčku i, slično tome, što Njemačka namjerava učiniti s Poljskom ... Sovjetsku vladu zanima i pitanje neutralnosti Švedske ... Pored svega, tu je i pitanje izlaska iz Baltičkog mora ...

Neumorni sovjetski komesar za vanjske poslove s licem igrača pokera nije izostavio ništa, i Ribbentrop, doslovno zatrpan lavinom pitanja — jer je Molotov konačno rekao da će biti »veoma zahvalan« ako njegov domaćin na njih odgovori — protestirao je zbog takvog »previše detaljnog ispitivanja«.

Može samo još jednom i još jednom odgovoriti (rekao je umorno) da je najvažnije pitanje je li Sovjetski Savez spreman i ima li mogućnosti da surađuje s nama na konačnoj likvidaciji Britanskog Imperija.

Molotov je već imao spreman odsječan odgovor. Hilger ga je pedantno unio u zapisnik.

U svom odgovoru Molotov je naveo da Nijemci pretpostavljaju kako su rat s Britanijom već dobili. Ako Njemačka (kao što je Hitler rekao) vodi s Engleskom borbu na život i smrt, on to može protumačiti samo tako da se Njemačka bori za »život«, a Engleska za »smrt«.

Ribbentrop, poznat kao strahovito tup čovjek, možda uopće ne bi shvatio sav sarkazam te primjedbe, ali Molotov nije htio da riskira. Na njegove uporne tvrdnje da je s Britanijom svršeno, komesar je konačno odgovorio: »Ako je tako, zašto onda sjedimo u ovom podrumu i čije to bombe padaju na grad?«[300]

Na osnovi ovog mučnog iskustva s tvrdokornim pregovaračem iz Moskve i novih dokaza o Staljinovoj sve većoj nezajažljivosti, što će ih dobiti dva tjedna nakon toga, Hitler će donijeti konačnu odluku.

Ovdje treba konstatirati da je sovjetski diktator, iako će kasnije tvrditi suprotno, prihvatio Hitlerovu ponudu da se pridruži fašističkom taboru, iako uz veću cijenu nego što mu je bilo ponuđeno u Berlinu. Dvadeset šesti studenog, niti dva tjedna nakon što se Molotov vratio iz Njemačke, obavijestio je njemačkog ambasadora u Moskvi da je Rusija spremna da se pridruži paktu četiri sile, pod slijedećim uvjetima:

> 1. Da se njemačke trupe smjesta povuku iz Finske, koja ... spada u utjecajnu sferu Sovjetskog Saveza ...
>
> 2. Da se u toku slijedećih nekoliko mjeseci sigurnost Sovjetskog Saveza na Bosporu i Dardanelima učvrsti zaključivanjem ugovora o međusobnoj pomoći između SSSR-a i Bugarske ... i uspostavljanjem baza za kopnene i pomorske snage Sovjetskog Saveza nadomak Bosporu i Dardanelima, a na osnovi ugovora o dugoročnom najmu.
>
> 3. Da se zona južno od Bakua i Batuma u smjeru Perzijskog zaljeva prizna kao zona aspiracija Sovjetskog Saveza.
>
> 4. Da se Japan odrekne svog prava na koncesije za eksploataciju ugljena i nafte u sjevernom Sahalinu.[301]

Sve u svemu, Staljin je zahtijevao da se sačini pet, umjesto dva tajna protokola, kojima bi bili utvrđeni njegovi novi prijedlozi i, za dobru mjeru, postavio zahtjev da četiri velike sile poduzmu *vojne* mjere protiv Turske ako se ova eventualno usprotivi uspostavljanju sovjetskih baza za kontrolu tjesnaca.

Prijedlozi su sadržali u sebi cijenu o kakvoj Hitler nije bio voljan ni da razmišlja. Nastojao je držati Rusiju što dalje od Evrope, a Staljin je sad tražio Finsku, Bugarsku, kontrolu nad turskim tjesnacima i, povrh svega, arapska i perzijska naftonosna polja koja su normalno opskrbljivala naftom gotovo cijelu Evropu. Rusi nisu čak ni spomenuli Indijski ocean, prema kojem je Führer nastojao usmjeriti »aspiracije« SSSR-a.

»Staljin je vješt i prepreden,« rekao je Hitler svojim najvišim vojnim komandantima. »Traži sve više i više. Očigledno, imamo posla s hladnokrvnim ucjenjivačem. Za Ruse, njemačka pobjeda je nepodnošljiva. Prema tome, Rusiju treba oboriti na koljena što prije.«[302]

Veliki hladnokrvni nacistički ucjenjivač našao je dostojnog suparnika, i ta spoznaja ga je razbjesnila. Početkom prosinca naredio je Halderu da mu podnese na uvid plan Generalštaba kopnene vojske za napad na Sovjetski Savez. Peti prosinca Halder i Brauchitsch poslušno su mu donijeli plan i on ga je, nakon rasprave koja je trajala četiri sata, odobrio. Izvještaj o ovom presudnom sastanku možemo naći i u ratnom dnevniku OKW, i u Halderovim povjerljivim zapisima.[303] Nacistički vojskovođa je naglasio da Crvenu armiju treba razbiti i sjeverno i južno od Pripetskih močvara, opkoliti i uništiti, »kao u Poljskoj«. Moskva, rekao je Halderu, »nije važna«. Najvažnije od svega jest uništiti »životnu snagu« Rusije. Rumunjska i Finska će se priključiti napadu, ali ne i Mađarska. Planinsku diviziju generala Dietla treba prebaciti iz Narvika preko sjeverne Švedske u Finsku radi napada na arktičku oblast Sovjetskog Saveza.[304] Sve u svemu, u toj velikoj operaciji trebalo je da sudjeluje »130 do 150 divizija«.

Pišući o ovoj konferenciji, i prilikom svih ranijih osvrta na plan za napad na Rusiju, Halder u svom dnevniku upotrebljava šifru »Otto«. Niti dva tjedna nakon toga, 18. prosinca 1940. godine, naziv plana zamijenjen je šifrom koja će ući u povijest. Tog dana Hitler je prešao Rubikon. Izdao je Direktivu br. 21 o »Operaciji Barbarossa«. Počinjala je ovako:

STROGO POVJERLJIVO

Führerov glavni stan

18. prosinca 1940.

Njemačke oružane snage dobivaju zadatak da se pripreme da *jednom brzo izvedenom operacijom skrše Sovjetsku Rusiju* prije završetka rata protiv Engleske.[305] U tom cilju *kopnena vojska* će angažirati sve

raspoložive jedinice vodeći računa o tome da okupirani teritoriji moraju biti osigurani od iznenadnih napada ...

Pripreme moraju biti završene do 15. svibnja 1941. godine. Treba obratiti posebnu pažnju na to da se iz priprema ne može izvući zaključak da namjeravamo izvršiti napad.

Napad je, prema tome, trebalo da počne sredinom svibnja, u proljeće slijedeće godine. »Opći cilj« operacije »Barbarossa« Hitler je izložio ovako:

Glavninu ruske kopnene vojske u zapadnim oblastima Rusije treba uništiti nizom smjelih operacija, čija je suština brzo nadiranje oklopnih snaga u vidu dubokih klinova i sprečavanje povlačenja nedirnutih, za borbu spremnih jedinica u široka prostranstva Rusije. Konačni cilj operacije je uspostavljanje obrambene linije prema azijskoj Rusiji, od Arhangelska do Volge.

Hitler u svojoj direktivi dalje detaljno razrađuje glavne pravce napada. *Mnogi historičari su pisali kako se Hitler u prvoj direktivi za operaciju »Barbarossa« nije upuštao u detalje. Do tog nesporazuma došlo je vjerojatno zbog toga što je u NCA objavljena u engleskom prijevodu veoma skraćena verzija direktive. Kompletan tekst direktive na njemačkom objavljen u TMWC, svezak XXVI. str. 47—52, sadrži, međutim, sve detalje i otkriva u kojoj su mjeri njemački vojni planovi bili već tada razrađeni.*[306] Definirao je i uloge Rumunjske i Finske. Trebalo je da posluže kao odskočne zone za napad na krajnjem sjevernom i južnom krilu fronte, i da dadu trupe koje će pomagati njemačkim u izvođenju operacija. Naročito važan bio je pojožaj Finske. Miješane finsko-njemačke armije trebalo je da napreduju prema Lenjingradu i oblasti jezera Ladoga, presijeku željezničku prugu za Murmansk, osiguraju rudnike nikla kod Petsamoa i okupiraju od leda slobode ruske luke na Barentsovom i Bijelom moru. Te operacije su, priznao je

Hitler, u velikoj mjeri ovisile od toga hoće li Švedska dopustiti prebacivanje njemačkih trupa iz Norveške, ali je točno predvidio da će se Šveđani u tom pogledu pokazati uslužni.

Glavne operacije odvijat će se, objasnio je Hitler, s obje strane Pripetskih močvara. Glavni udar zadat će sjeverno od močvara dvije kompletne grupe armija. Jedna će nadirati preko baltičkih država prema Lenjingradu. Druga, nešto južnije, nadirat će preko Bjelorusije, a zatim

skrenuti prema sjeveru i sjediniti se s prvom grupom, opkoljavajući tako ono što preostane od sovjetskih trupa koje pokušavaju da se povuku s Baltika. Tek tada, objasnio je Hitler, treba poduzeti ofenzivu na Moskvu. Sovjetski glavni grad, koji je četrnaest dana ranije Hitleru izgledao »nevažan«, sada je dobio veću važnost. »Osvajanje tog grada,« napisao je, »predstavljat će odlučnu političku i ekonomsku pobjedu, pored toga što će nam u ruke pasti najvažnija željeznička raskrsnica zemlje.« Ukazao je i na činjenicu da Moskva nije samo glavno prometno središte Rusije, već i centar njene industrije oružja.

Treća armijska grupa nadirat će južno od močvara kroz Ukrajinu prema Kijevu, a njen glavni cilj bit će opkoljavanje i uništenje sovjetskih snaga zapadno od Dnjepra. Dalje na jugu, njemačko-rumunjske trupe štitit će bok glavnog pravca udara istovremeno nadirući prema Odesi i dalje duž obale Crnog mora. Tako će biti osvojen donecki bazen u kojem je koncentrirano 60 posto sovjetske industrije.

Tako je izgledao Hitlerov grandiozni plan, dovršen pred same božićne blagdane 1940. godine i tako dobro pripremljen da u njemu više neće biti nikakvih suštinskih promjena. Da bi se osigurala tajnost, direktiva je umnožena u samo devet primjeraka, po jedan za svaki od tri vida oružanih snaga, a ostatak za štab OKW. I najvišim komandantima, kako se iz direktive jasno vidi, trebalo je reći da je plan izrađen »samo iz opreza, za slučaj da Rusija izmijeni svoj dosadašnji stav prema nama«. Hitler je posebno naredio da broj oficira upućenih u tajnu »bude što manji. U suprotnom, našli bismo se u opasnosti da naše pripreme budu otkrivene, što bi imalo veoma ozbiljne posljedice na političkom i vojnom planu«.

Ne postoji ništa što bi ukazivalo na to da su generali u Vrhovnoj komandi kopnene vojske stavili bilo kakvu primjedbu na Hitlerovu odluku da napadne Sovjetski Savez, koji im je, lojalno izražavajući svoje obaveze iz pakta s Njemačkom, omogućio da izvojuju pobjede u Poljskoj i na zapadu. Halder će kasnije prezirno pisati o »Hitlerovoj ruskoj avanturi« i tvrditi da su zapovjednici kopnene vojske bili protiv nje od samog početka.[307] U njegovim opširnim zapisima iz prosinca 1940. nema, međutim, niti jedne riječi koja bi potvrdila te tvrdnje. Naprotiv, iz njegova dnevnika naprosto zrači istinsko oduševljenje tom »avanturom«, za čije je planiranje, kao načelnik Generalštaba, bio osobno odgovoran.

Bilo kako bilo, za Hitlera je tom odlukom od 18. prosinca 1940. godine kocka bila bačena i, iako to nije znao, sudbina definitivno zapečaćena. S osjećajem olakšanja zbog konačno donesene odluke, kako je kasnije sam priznao, otišao je proslaviti božične blagdane s vojnicima i pilotima na La Mancheu — što dalje od Rusije. Od njega je tada sigurno bila daleko — što je bilo moguće dalje — i svaka pomisao na švedskog kralja Karla XII i Napoleona Bonapartea, koji su nakon mnogih blistavih pobjeda, sličnih njegovim, doživjeli propast u dubinama prostranih ruskih stepa. A zašto bi uopće i mislio na njih? Nekadašnji odrpanac iz bečkog podzemlja već je smatrao sebe, kako će se ubrzo pokazati, najvećim osvajačem što ga je svijet ikad vidio. Već je neizlječivo bolovao od egomanije, te fatalne bolesti svih osvajača.

ŠEST MJESECI NA MUKAMA

Nakon svih burnih događaja i zanosnih pobjeda u proljeće i rano ljeto 1940. godine razdoblje od narednih šest mjeseci bit će za nacističkog diktatora ispunjeno mukama i jalovim nadama. Ne samo što će mu izmaći konačni trijumf nad Britanijom, nego će još propustiti priliku da joj zada smrtni udarac na Sredozemlju.

Dva dana nakon Božića veliki admiral Raeder posjetio je Hitlera u Berlinu, ali vijesti koje mu je donio nisu pridonosile blagdanskom raspoloženju. »Na istočnom

Sredozemlju, na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, Britanija više nije ugrožena,« rekao je Führeru. »... Prema tome, odlučnu akciju na Mediteranu, u koju smo polagali nade, nije više moguće izvesti.«[308]

Adolf Hitler, izigran prevrtljivošću Franca, nesposobnošću Mussolinija, pa čak i senilnošću maršala Petaina, zaista je zakasnio na autobus na Mediteranu. Njegov talijanski saveznik doživio je katastrofalan poraz u egipatskoj pustinji, a sad, u prosincu, očekivala ga je ista sudbina u snijegom zavijanim planinama Albanije. Ti nesretni događaji bili su također prekretnica u ratu i povijesti Trećeg Reicha. Do njih nije došlo samo zbog slabosti njemačkog prijatelja i saveznika, već, djelomično, i zbog nesposobnosti nacističkog vojskovođe da zacrta širu, interkontinentalnu strategiju bez koje je bilo nemoguće voditi rat i na kojoj je inzistirao Raeder, pa čak i Göring.

Dva puta u toku rujna 1940. godine, šestog i dvadeset šestog, veliki admiral je pokušao otvoriti Führeru nove vidike, sad kad je postalo izvjesno da direktni napad na Englsku ne dolazi u obzir. Na drugoj konferenciji Raeder je uhvatio Hitlera nasamo, i bez prisutnosti oficira kopnene vojske i ratnog zrakoplovstva koji bi razvodnili diskusiju, održao Vođi dugo predavanje o pomorskoj strategiji i važnosti napada na Englesku na drugim mjestima, a ne isključivo preko Kanala.

> Britanci su (rekao je Raeder) oduvijek smatrali Sredozemlje za stožer svoga svjetskog imperija... Italija, okružena britanskim bazama, brzo postaje glavni cilj napada... Talijani još nisu shvatili opasnost u kojoj se nalaze kad odbijaju našu pomoć. Njemačka, međutim, mora voditi rat protiv Velike Britanije svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju i bez oklijevanja, prije nego što Sjedinjene Države postanu sposobne da efikasno interveniraju. Zbog toga pitanje Sredozemlja treba raščistiti još u toku zimskih mjeseci.

Raščistiti, kako? Admiral je naveo najvažnije stavke.

Treba osvojiti Gibraltar. Ratno zrakoplovstvo treba da osigura baze na Kanarskim otocima. Treba osvojiti Sueski kanal. Ono što će logički uslijediti nakon osvajanja Sueza Raeder je naslikao ružičastim bojama.

> Neophodno je nastaviti napredovanje od Sueza preko Palestine i Sirije do Turske. Kad stignemo tamo. Turska će nam biti u šakama. Problem Rusije pojavit će se tada u sasvim novom svjetlu... Pitanje je hoće li uopće biti potrebno napadati Rusiju sa sjevera.

Nakon što je tako u mislima protjerao Britance sa Sredozemlja i uspostavio prevlast Njemačke nad Turskom i Rusijom, Raeder je nastavio dalje dopunjavati sliku. Točno predviđajući da bi Britanija, uz pomoć Sjedinjenih Država i degolističkih snaga, vjerojatno pokušala osigurati uporište u sjeverozapadnoj Africi kao odskočnu dasku za rat protiv Osovine, admiral je zahtijevao da Njemačka i francuska vlada u Vichyju zajednički osujete takav plan osiguravajući tu strategijski važnu oblast za sebe.

Prema Raederu, Hitler se suglasio »s općim pravcem njegovih misli«, ali je dodao da će o svemu morati najprije da se posavjetuje s Mussolinijem, Francom i Petainom.[309] To je i učinio, iako tek pošto je izgubljeno mnogo dragocjenog vremena. Ugovorio je sastanak sa španjolskim diktatorom za 23. listopada, s Petainom, koji je sad stajao na čelu kolaboracionističke

vlade u Vichyju, za slijedeći dan, a s Duceom je trebalo da se sastane nekoliko dana nakon toga.

Franco, koji je za svoj trijumf u španjolskom građanskom ratu mogao zahvaliti samo ogromnoj vojnoj pomoći što ju je primio od Njemačke i Italije, posjedovao je, kao i svi njemu slični diktatori, upravo neograničen apetit za nova osvajanja, naročito ako se do njih može jeftino doći. U lipnju, u trenutku pada Francuske, žurno je obavijestio Hitlera da će Španjolska stupiti u rat ako zauzvrat dobije veći dio prostranog francuskog imperija u Africi, uključujući Maroko i zapadni Alžir, i pod uvjetom da Njemačka isporuči Španjolskoj dovoljne količine oružja, nafte i namirnica.[310] Kako bi pružio Francu priliku da obnovi svoje obećanje, Führer je svojim specijalnim vlakom doputovao 23. listopada u Hendaye, gradić na francusko-španjolskoj granici. Međutim, u toku proteklih mjeseci dogodilo se mnogo toga — Britanija se junački održala, kao prvo — i Hitlera je očekivalo veoma neugodno iznenađenje.

Lukavi Španjolac nije bio naročito impresioniran Führerovim hvalisanjem da je »Engleska već presudno poražena«, niti je bio zadovoljan Hitlerovim obećanjem da će Španjolska kao naknadu dobiti teritorije u Francuskoj Sjevernoj Africi, »u obujmu koji će Francuskoj biti moguće nadoknaditi na račun britanskih kolonija«. Franco je zahtijevao čitav francuski afrički imperij, bez ikakvih uvjeta i iznimaka. Hitler je predlagao da Španjolska stupi u rat u siječnju 1941, ali Franco mu je ukazao na opasnosti koje bi u sebi krila takva preuranjena akcija. Hitler je zahtijevao da Španjolci 10. siječnja izvrše napad na Gibraltar, uz pomoć njemačkih specijalista koji su iz zraka osvojili belgijsku tvrđavu Eben Emael. Franco je s tipičnim španjolskim ponosom odgovorio da će, ako bude potrebno, Španjolci »sami« osvojiti Gibraltar. Tako su se dvojica diktatora natezala — punih devet sati. Prema doktoru Schmidtu, koji je i tom prigodom bio prisutan, Franco je govorio i govorio monotonim glasom, a Hitler se sve više nervirao pa je u jednom trenutku čak i skočio, kao što je učinio kad je razgovarao s Chamberlainom, i viknuo kako je bespredmetno nastavljati razgovor.[311]

»Više bih volio da mi odjednom izvade tri ili četiri zuba nego da još jednom prođem kroz sve to,« rekao je kasnije Mussoliniju, pričajući mu kako se proveo s *Caudillom.*[312]

Poslije devet sati, s prekidom za večeru u Hitlerovu specijalnom vagonu-blagovaonici, razgovori su kasno uvečer prekinuti a da se Franco nije definitivno obvezao da će stupiti u rat. Hitler je ostavio Ribbentropa da nastavi pregovore sa Serranom Suflerom, španjolskim ministrom vanjskih poslova, i pokuša natjerati Španjolce da potpišu nešto, bar obavezu da će istjerati Britance iz Gibraltara i onemogućiti im prilaz u zapadno Sredozemlje — ali uzalud. »Nezahvalna kukavica!« psovao je Ribbentrop Franca pred Schmidtom slijedećeg jutra. »Toliko nam duguje, a sad odbija da nam se pridruži.«[313]

Hitlerov sastanak s Pćtainom slijedećeg dana u Montoireu prošao je bolje. Bilo je to, međutim, samo zato što je ostarjeli, defetistički raspoloženi maršal, heroj verdenske bitke u prvom svjetskom ratu i inicijator francuske kapitulacije u drugom, pristao na suradnju s osvajačem u njegovom posljednjem pokušaju da pokori Britaniju, nekadašnjeg saveznika Francuske. Pristao je čak da se taj gnusni čin formalno potvrdi pismenim dokumentom.

Sile Osovine i Francuska vide zajednički interes u što skorijem potpunom porazu Engleske. S obzirom na to, francuska vlada će u granicama svojih mogućnosti podržati sve mjere koje sile Osovine namjeravaju poduzeti u tom cilju.[314]

Kao naknadu za ovaj izdajnički čin, Francuska će u »Novoj Evropi« dobiti »mjesto koje joj pripada«, a u Africi fašistički diktatori će joj, na račun Britanskog Imperija, dati kompenzaciju za sve teritorije koje je bila prinuđena ustupiti drugima. Ugovorne strane su se dogovorile da pakt sačuvaju u »najstrožoj tajnosti«.[315]

I pored Petainovih nečasnih ali veoma važnih ustupaka, Hitler nije bio zadovoljan onim što je postigao. Prema izjavama doktora Schmidta, on je htio više — ništa manje od aktivnog sudjelovanja Francuske u ratu protiv Britanije. Za dugog putovanja natrag u München, službeni prevodilac je primijetio da je Führer neraspoložen i razočaran rezultatima svog putovanja. Još više će se razočarati u Firenzi, kamo je stigao 28. listopada ujutro da bi se sastao s Mussolinijem.

Dvojica diktatora razgovarala su na Brennerskom prijevoju samo tri tjedna prije toga, 4. listopada. Hitler je, po običaju, sam govorio gotovo čitavo vrijeme upustivši se u jedan od svojih blistavih *tours d'horizon,* u

kojem, međutim, nije niti jednom riječju spomenuo da šalje trupe u Rumunjsku, što je željela da učini i Italija. Kada je Duce nekoliko dana kasnije za to saznao, bio je strahovito indigniran.

> Hitler me uvijek postavlja pred *fait accompli* (žalio se Cianu). Ovog puta ću mu vratiti na isti način. Saznat će iz novina da sam okupirao Grčku. Tako će ravnoteža biti ponovo uspostavljena.[316]

Duceove ambicije na Balkanu bile su nezasitne, kao i Hitlerove, i neprestano su dolazile u sukob s njima, tako da su još sredinom kolovoza Nijemci bili prisiljeni upozoriti Rim da se ne upušta ni u kakve avanture u Jugoslaviji i Grčkoj. »To je pravo naređenje za prekid napredovanja duž cijele linije,« zabilježio je Ciano u svom dnevniku 17. kolovoza. Mussolini se, bar na trenutak, odrekao svojih planova da se vojnički proslavi na Balkanu i to priznao u poniznom pismu Hitleru od 27. kolovoza. Ali izgledi na brzo i lako osvajanje Grčke, koje bi u izvjesnoj mjeri kompenziralo blistave pobjede njegovog partnera, pokazali su se kao preveliko iskušenje da bi im se nadmeni fašistički cezar mogao oduprijeti. Ti su se izgledi, međutim, pokazali varljivi.

Dvadeset drugi listopada izdao je naređenje da iznenadni talijanski napad na Grčku otpočne 28. listopada, i istog dana napisao Hitleru pismo (antidatirano 19. listopada) u koje je unio neke aluzije na zamišljenu operaciju, pazeći da se iz njih ne može zaključiti ništa određeno o stvarnom karakteru i vremenu akcije. Bojao se, kako je to Ciano zabilježio tog dana u svom dnevniku, da bi mu Führer mogao »narediti« da se suzdrži. Hitler i Ribbentrop saznali su za Duceove planove dok su se, svaki svojim specijalnim vlakom, vraćali iz Francuske, i po Führerovu naređenju nacistički ministar vanjskih poslova prekinuo je putovanje da bi s prve stanice u Njemačkoj telefonirao Cianu u Rim i zahtijevao hitan sastanak vođa Osovine. Mussolini je predložio sastanak 28. listopada u Firenzi i, kad je gost iz Njemačke ugovorenog dana ujutro izišao iz vlaka, pozdravio ga je uzdignute glave i blistavih očiju. »Führeru, mi marširamo! Pobjedničke talijanske trupe prešle su jutros u zoru grčko-albansku granicu!«[317]

Prema izjavama svih svjedoka, Mussolini je beskrajno uživao u tom revanšu svom prijatelju za sve ranije slučajeve kada je nacistički diktator umarširao u neku zemlju a da o tome nije prethodno obavijestio svog talijanskog saveznika. Hitler je bio izvan sebe od bijesa. Taj nepromišljeni udar na tvrdokornog protivnika u najgore doba godine prijetio je da ozbiljno

poremeti labilnu ravnotežu na Balkanu. Führer je, kako je kasnije napisao Mussoliniju, požurio u Firenzu u nadi da će uspjeti da to spriječi, ali je stigao prekasno. Prema doktoru Schmidtu, koji je bio prisutan, nacistički vođa je uspio da savlada svoj bijes.

Hitler je poslije podne otputovao na sjever s gorčinom u srcu (napisao je kasnije Schmidt). Njegove nade su se izjalovile tri puta — u Hendayu, u Montoireu i sad u Italiji. U dugim zimskim večerima u toku slijedećih nekoliko godina, ta duga, iscrpljujuća putovanja bit će veoma česta tema razgovora i povod za gorka predbacivanja na račun nezahvalnih i nepouzdanih prijatelja, partnera Osovine i »lažljivih« Francuza.[318]

Ipak, morao je učiniti nešto u vezi s nastavljenjem rata protiv Britanije, sad kad se pokazalo da je nemoguće izvršiti invaziju. I samo što se vratio u Berlin, potreba za akcijom još jače se nametnula kad su počele stizati vijesti o Fijasku Duceovih armija u Grčkoj. Za tjedan dana »pobjednički« talijanski pohod pretvorio se u bijeg. Četvrti studenog Hitler je sazvao ratnu konferenciju u kancelariji Reicha u Berlinu na koju je pozvao Brauchitscha i Haldera iz OKH, te Keitela i Jodla iz OKW. Zahvaljujući Halderovu dnevniku i zaplijenjenom primjerku Jodlova izvještaja mornarici o ovoj konferenciji, znamo kako je došlo do Führerovih odluka koje predstavljaju suštinu Direktive br. 18 izdane 12. studenog. Tekst ove direktive nalazi se među dokumentima podnesenim sudu u Nürnbergu.[319]

Utjecaj njemačke ratne mornarice na Hitlerovu strategiju postajao je sve primjetniji kako su rasle potrebe da se učini nešto za uzdrmanog talijanskog saveznika. Halder je primijetio kod Führera »nedostatak povjerenja« u talijansko vodstvo. Na kraju je zaključio da se njemačke trupe *ne šalju* u Libiju dok armija maršala Rodolfa Grazianija. koja je u rujnu napredovala sto kilometara u Egipat do Sidi Barranija, ne stigne do Marsa Matmha, još stotinu dvadeset kilometara dalje duž obale, što se teško moglo očekivati prije Božića, ako i do tada. U međuvremenu, treba organizirati upućivanje bombardera za obrušavanje radi napada na britansku flotu u Alexandriji i polaganja mina u Sueski kanal.

Što se tiče Grčke, talijanski napad na tu zemlju, rekao je Hitler svojim generalima, predstavlja »žalosnu grešku« koja je dovela do toga da su sad njemačke pozicije na Balkanu ugrožene. Okupacijom otoka Krete i Limnosa, Britanci su stekli zrakoplovne baze iz kojih mogu lako bombardirati rumunjske izvore nafte, a upućivanjem trupa na grčko kopno

ugrozili su njemačke pozicije na Balkanu u cjelini. U cilju otklanjanja te opasnosti, Hitler je izdao naređenje kopnenoj vojsci da smjesta pripremi planove za napad na Grčku preko Bugarske snagama u jačini od najmanje deset divizija, koje će najprije biti upućene u Rumunjsku. »Predviđamo,« rekao je, »da će Rusija ostati neutralna.«

Međutim, konferencija od 4. studenog i Direktiva br. 18, koja je nakon nje uslijedila, bile su najvećim dijelom posvećene razbijanju britanskih pozicija na zapadnom Sredozemlju.

> Gibraltar će biti osvojen (kaže se u direktivi), a tjesnac zatvoren.
>
> Svaki pokušaj Britanaca da se učvrste na nekom drugom mjestu na Iberijskom poluotoku ili otocima na Atlantskom oceanu bit će spriječen.

Šifra operacije čiji je cilj bio osvajanje Gibraltara, španjolskih Kanarskih otoka i portugalskih Kapverdskih otoka bila je »Felix«. Mornarica je dobila naređenje i da prouči mogućnosti osvajanja portugalskog otoka Madeire i Azorskih otoka. Nije bila isključena ni mogućnost okupacije samog Portugala. Toj operaciji dana je šifra »Isabella«, a za njeno izvršenje bilo je predviđeno da se na španjolsko-portugalsku granicu upute tri njemačke divizije.

Na kraju, predviđeno je da se oslobode neke jedinice francuske flote i vojske kako bi Francuska mogla sama braniti svoje posjede u sjeverozapadnoj Africi od Britanaca i de Gaullea. »Taj početni zadatak,« kaže Hitler u svojoj direktivi, »može evoluirati u puno sudjelovanje Francuske u ratu protiv Engleske.«

Novi Hitlerovi planovi, koje je izložio generalima 4. studenog i tjedan dana kasnije službeno potvrdio u direktivi, bili su vojnički veoma detaljno razrađeni — posebno osvajanje Gibraltara, koje je trebalo izvršiti brzom i šinjelom akcijom — i njegovi najviši komandanti bili su, po svemu sudeći, veoma impresionirani smjelošću i oštroumnošću čitave koncepcije. U stvarnosti, međutim, bile su to polumjere kojima cilj nikad ne bi mogao biti postignut i koje su se zasnivale djelomično na obmanjivanju vlastitih generala. Hitler ih je, kako je to zabilježio Halder, 4. studenog uvjeravao da je od generala Franca upravo dobio obećanje da će stupiti u rat na strani Njemačke, a to, kako smo vidjeli, nije odgovaralo istini. Namjera da se Britanija istisne iz Sredozemlja bila je sama po sebi sasvim razumna, ali

snage kojima je povjereno da izvrše taj zadatak bile su nedovoljne, naročito kada se uzme u obzir slabost Italije.

Štab ratne mornarice ukazao je na tu činjenicu u oštrim riječima napisanom memorandumu koji je Raeder 14. studenog uručio Hitleru.[320] Katastrofalni poraz Talijana u Grčkoj — Mussolinijeve trupe odbačene su u Albaniju i dalje su se povlačile - ne samo što je popravio strategijski položaj Britanije na Sredozemlju, zaključili su mornari, već je i ojačao prestiž Britanije širom svijeta. Što se tiče talijanskog napada na Egipat, mornarica je sasvim otvoreno rekla Hitleru da »Italija *nikad neće poduzeti* ofenzivu na Egipat.[321] Talijansko vodstvo je nesposobno. Ono uopće ne shvaća situaciju. Talijanske oružane snage nemaju *ni* vodstva *niti* posjeduju efikasnost da planirane operacije na Sredozemlju uspješno privedu kraju, brzinom i odlučnošću koju te operacije zahtijevaju«.

Iz svega toga slijedi, zaključila je mornarica, da izvršenje tog zadatka mora na sebe preuzeti Njemačka. »*Bitka za afričko područje,«* upozorila je Hitlera, predstavlja »najvažniji strategijski cilj njemačkih ratnih operacija u cjelini... Ona je *od presudne važnosti za ishod rata«.*

Nacistički diktator, međutim, nije bio uvjeren u to. On nikad nije bio u stanju da na rat u Sredozemlju i sjevernoj Africi gleda drukčije nego kao na nešto sporedno u odnosu na njegov glavni cilj. Kad mu je na sastanku 14. studenog Raeder izložio strategijske koncepcije mornarice, Hitler je odbrusio da je »još uvijek više sklon da se uhvati ukoštac s Rusijom«.[322] U stvari, bio je sklon tome više nego ikada, jer je Molotov tog jutra upravo bio otputovao iz Berlina nakon što je pošteno rasrdio Hitlera. Kada je admiral nekoliko dana nakon Božića ponovo posjetio svojeg Vođu da ga izvijesti kako je zakasnio na autobus na Sredozemlju, Hitler se zbog toga nije naročito uzbudio. Raederove tvrdnje da pobjeda Britanaca nad Talijanima u Egiptu*, i sve veća materijalna pomoć koja im pristiže iz Amerike, imperativno zahtijevaju koncentraciju svih raspoloživih njemačkih snaga i da operaciju »Barbarossa« treba odgoditi »do konačnog sloma Britanije«, Hitler je saslušao, ali kao da ih nije čuo.[323]

»S obzirom na sadašnji razvoj političke situacije i posebno upletanje Rusije u balkanske poslove,« rekao je Hitler, »treba po svaku cijenu eliminirati tog posljednjeg našeg neprijatelja na Kontinentu prije nego što

se uhvatimo ukoštac s Britanijom.« Te svoje fundamentalne strategije on će se fanatično držati od tada pa do samog kraja.

Kao ustupak svom komandantu mornarice, Hitler je obećao da će »još jednom pokušati da utječe na Franca«, kako bi se mogao izvesti napad na Gibraltar i tako britanskoj floti onemogućiti pristup u Sredozemlje. U stvari, on je već bio digao ruke od te ideje. Jedanaesti prosinca je bez mnogo buke izdao naređenje prema kojem »operacija *Felix* neće biti izvedena jer za to više ne postoje potrebni politički uvjeti«. Ipak, neprestano potican od mornara i Talijana da sredi stvari s Francom, Hitler je načinio i posljednji pokušaj, ma koliko da mu je to teško padalo. Šesti veljače 1941. godine napisao je španjolskom diktatoru dugačko pismo.

> ... Jedna stvar, *Caudillo,* treba da bude jasna: mi vodimo borbu na život i smrt i nismo u mogućnosti da sad dijelimo poklone...
>
> Od borbe koju Njemačka i Italija vode zavisi i budućnost Španjolske.
>
> Vaš sadašnji režim živjet će dalje samo u slučaju naše pobjede.[324]

Na nesreću Osovine, *Caudillo* je primio pismo istog dana kada su Britanci južno od Benghazija zbrisali posljednje jedinice maršala Grazianija u Kirenaiki. Nije zato nikakvo čudo što je Franco, kad je 26. veljače 1941. godine sjeo da odgovori, naglašavajući svoju »apsolutnu lojalnost« Osovini, podsjetio nacističkog vođu da je razvoj događaja »daleko nadišao okolnosti u listopadu«, i da je sporazum koji su tada postigli »pregazilo vrijeme«.

Nakon toga Adolf Hitler je — što se događalo malo puta u njegovom burnom životu — priznao poraz. »Glavno i osnovno u toj španjolskoj komediji,« napisao je Mussoliniju, »jest da Španjolska ne želi da ratuje i neće stupiti u rat. To je veoma nezgodno jer znači da trenetno otpada svaka mogućnost da udarimo na Britaniju na najjednostavniji način, na njene posjede u Sredozemlju.«

Ključ poraza Britanije na Mediteranu bila je, međutim, Italija, a ne Španjolska, ali Duceov klimavi imperij nije bio u stanju da sam obavi taj zadatak, a Hitler nije bio dovoljno mudar da mu u tome pomogne, iako je imao mogućnosti za to. Mogućnost da udari na Britaniju, bilo direktno preko Kanala ili indirektno na prostranijem Mediteranu, bila je, sada je to priznao, »trenutno« isključena. Iako mu nije bilo lako da se s tim pomiri, ta konačna odluka donijela je Hitleru olakšanje. Mogao se posvetiti stvarima koje su mu bile bliže srcu i mislima.

Osmi i deveti siječnja sazvao je u Berghofu nad Berchtesgadenom, u to doba pod debelim sniježnim pokrivačem, ratno savjetovanje. Planinski zrak kao da mu je razbistrio misli i one su se ponovo, kako se iz Raederovih i Halderovih[325] opširnih povjerljivih izvještaja o konferenciji vidi, vinule u daljinu i širinu dok je izlagao zapovjednicima svoju grandioznu strategiju. Optimizam mu se vratio.

> Führer je čvrsto uvjeren (zabilježio je Raeder) da se situacija u Evropi ne može više okrenuti nepovoljno po Njemačku, čak i ako izgubimo čitavu sjevernu Afriku. Naš položaj u Evropi je tako čvrst da konačni rasplet ne može nikako biti loš po nas... Britanci se mogu nadati da će dobiti rat samo ako nas poraze na kontinentu. Führer je uvjeren da je to nemoguće.

Točno je, zaključio je, da je neposredna invazija Britanije »neizvodljiva dok ona sama ne bude ozbiljno uzdrmana i dok Njemačka ne ostvari potpunu premoć u zraku«. Mornarica i ratno zrakoplovstvo, rekao je, moraju usredotočiti svoje napade na njene morske puteve i tako onemogućiti opskrbu hranom i sirovinama. Takvi napadi, po njegovu mišljenju, »mogli bi rezultirati pobjedom već u srpnju ili kolovozu«. U međuvremenu, rekao je, »Njemačka mora tako učvrstiti svoj položaj na kontinentu da može povesti novi rat protiv Engleske (i Amerike)«. U ovom citatu zagrade je stavio Halder, i taj njegov komentar vrlo je značajan jer je to prvi put da se u zaplijenjenim njemačkim dokumentima spominje da je Hitler — početkom 1941. godine — računao na mogućnost stupanja Sjedinjenih Država u rat protiv Njemačke.

Nacistički vojskovođa je nakon toga prešao na probleme u pojedinim strategijskim zonama i ukratko objasnio kako ih namjerava rješavati.

> Führer smatra (napisao je Raeder) da je od bitne važnosti za ishod rata da Italija ne doživi slom... Čvrsto je riješen ... da ne dopusti da Italija izgubi sjevernu Afriku... To bi značilo velik udar prestižu sila Osovine... (Zato) je odlučio da joj pruži pomoć.

Na tom je mjestu upozorio svoje najviše zapovjednike da njemačke planove drže u tajnosti.

> Führer *ne želi* da obavještava Talijane o našim planovima. Postoji ozbiljna sumnja da talijanska kraljevska porodica prenosi informacije Britancima!![326]

Pomoć Italiji, izjavio je Hitler, sastojat će se u upućivanju izvjesnog broja protutenkovskih jedinica i nekoliko eskadrila *Luftwaffe* u Libiju. Što je važnije, odlučio je da uputi u Albaniju korpus jačine dvije i pol divizije da pomogne Talijanima koji se i dalje povlače, pošto su ih Grci protjerali iz Grčke. U vezi s tim, bit će izvedena i operacija »Marita«. *Operacija »Marita« je zacrtana Direktivom br. 20 od 13. prosinca 1940. Plan je predviđao da se u Rumunjskoj okupi armija snage dvadeset četiri divizije i da, prebacivši se preko Bugarske, napadne Grčku čim to dopuste vremenske prilike. Direktivu je potpisao Hitler.*[327] Prebacivanje trupa iz Rumunjske u Bugarsku, naredio je, treba početi smjesta kako bi *Marita* mogla otpočeti 26. ožujka. Hitler je također opširno govorio o potrebi da se izvrše sve pripreme za operaciju »Attila« — zaista bi bilo gotovo nemoguće i nabrojiti sve njemačke šifre — koju je u grubim crtama razradio u direktivi od 10. prosinca 1940. Bio je to plan za okupaciju preostalog dijela Francuske i zarobljavanje francuske flote u Toulonu. Možda će, mislio je, biti ubrzo potrebno provesti taj plan u djelo. »Ako nam Francuska bude pravila neugodnosti,« izjavio je, »morat ćemo je skršiti do kraja.« Bila bi to gruba povreda primirja potpisanog u Compiegneu, ali niti jedan od generala i admirala, bar koliko su Halder i Raeder zapazili — ili zabilježili — nije potegao to pitanje.

Upravo na tom ratnom savjetovanju Hitler je nazvao Staljina »hladnokrvnim ucjenjivačem« i saopćio svojim zapovjednicima da Rusiju treba oboriti na koljena »što prije«.

> Ako SAD i Rusija objave rat Njemačkoj (rekao je Hitler, a bilo je to drugi put da je spomenuo tu mogućnost u vezi s Amerikom), situacija bi se veoma iskomplicirala. Zato takvu mogućnost treba unaprijed spriječiti. Ako se oslobodimo ruske prijetnje, moći ćemo s Britanijom voditi rat neograničenog trajanja. Slom Rusije predstavljat će veliko olakšanje za Japan, a to će sa svoje strane značiti povećanu opasnost za SAD.

Tako je izgledala globalna strategija njemačkog diktatora na početku 1941. godine. Dva dana poslije tog ratnog savjetovanja, 11. siječnja, te misli našle su svoje utjelovljenje u Direktivi br. 22. Upućivanje njemačkih pojačanja za Tripoli odvijat će se pod šifrom »Operacija Suncokret«, a pojačanja za Albaniju pod šifrom »Operacija Alpske ljubičice«.[328]

»SVIJETU ĆE ZASTATI DAH«

Hitler je pozvao Mussolinija da ga posjeti u Berghofu devetnaesti i dvadeseti siječnja. Potresen i ponižen debaklom talijanskih trupa u Egiptu i Grčkoj, Mussolini nije imao nimalo volje za to putovanje.

Ciano je zabilježio da je bio »namrgođen i nervozan« dok je ulazio u svoj specijalni vlak; bojao se da će se Hitler, Ribbentrop i njemački generali zbog toga prema njemu ophoditi s visine i uvredljivo. Da stvar učini još gorom, Duce je poveo sa sobom generala Alfreda Guzzonija, pomoćnika načelnika Generalštaba, koga Ciano u svom dnevniku opisuje kao čovjeka osrednje inteligencije, s velikim trbuhom i perikom na glavi, i koga je, po njegovu mišljenju, bila prava sramota predstavljati Nijemcima.

Mussolini se veoma iznenadio i odlanulo mu je kad je ustanovio da se Hitler, koji ga je dočekao na snijegom prekrivenom peronu male željezničke stanice u Puchu, odnosi prema njemu taktično, srdačno i da mu ne predbacuje zbog žalosnih rezultata što ih je talijanska vojska postigla na bojnom polju. Osim toga, zatekao je domaćina, kako je to zabilježio Ciano u svom dnevniku, upadljivo antiruski raspoloženog. Sutradan je Hitler svojim gostima iz Italije i grupi generala iz obje zemlje održao predavanje koje je tajalo više od dva sata, a iz tajnog izvještaja što ga je o tome sastavio general Jodl[329] vidi se da je Führer, iako spreman da pomogne Talijanima u Libiji i Albaniji, bio u mislima već potpuno okrenut prema Rusiji.

> Ne vidim da nam od *Amerike* prijeti neka velika opasnost (rekao je Hitler), čak i ako stupi u rat. Mnogo veću opasnost predstavlja gigantski blok Rusije. Iako smo s Rusijom sklopili veoma povoljne političke i ekonomske aranžmane, više volim da se oslonim na sredstva sile koja mi stoje na raspolaganju.

Premda je nagovijestio što namjerava poduzeti tim svojim »sredstvima sile«, nije svom partneru rekao ništa o svojim planovima. Planovi su, međutim, bili već u toj mjeri razrađeni da ih je načelnik Generalštaba kopnene vojske, koji je bio odgovoran za planiranje detalja, mogao podnijeti vojskovođi na sastanku u Berlinu već nakon četrnaest dana.

To ratno savjetovanje, na kojem su sudjelovali vodeći generali iz OKW i Vrhovne komande kopnene vojske (OKH), trajalo je od podne do osamnaest sati, 3. veljače. Iako general Halder, koji je izložio planove izgrađene u Generalštabu kopnene vojske, u svojoj knjizi[330] tvrdi da su on i

Brauchitsch izrazili sumnje u vlastite procjene sovjetske vojne moći i općenito se suprotstavljali *Barbarossi* kao »avanturi«, o tome u zapisima što ih je iste večeri unio u vlastiti dnevnik nema niti riječi, pa ni najstrože povjerljivi memorandum OKW o ovom savjetovanju[331] ničim ne podupire tu tvrdnju. Naprotiv, ti dokumenti otkrivaju da je Halder u samom početku dao praktičnu procjenu protivničkih snaga i zaključio da će se one kretati oko 155 divizija. Njemačke snage bit će približno iste, ali, prema Halderu, »daleko superiornije po kvalitetu«. Kasnije, kad su se našli pred slomom, Halder i njegovi suradnici su shvatili da su podaci o Crvenoj armiji koje im je pribavila obavještajna služba bili katastrofalno pogrešni. Ali 3. veljače 1941. godine oni to nisu niti naslućivali. U stvari, Halderov izvještaj o vojnoj snazi protivničkih strana i strategiji koja će rezultirati uništenjem Crvene armije* bio je tako uvjerljiv da se Hitler na kraju ne samo »u cjelini« suglasio s njim, već je svoje uzbuđenje nad izgledima što ih je naslikao načelnik Generalštaba izrazio uzviknuvši:

»Kad Barbarossa počne; svijetu će zastati dah i neće moći riječi izustiti!«[332]

S nestrpljenjem je čekao da akcija počne. S nestrpljenjem je naredio da mu se operaciona karta i plan kretanja trupa dostave »što prije«.

BALKANSKA UVERTIRA

Da bi *Barbarossa* u proljeće mogla započeti, bilo je neophodno osigurati i učvrstiti njen južni bok, koji se oslanjao na Balkan. Do trećeg tjedna u veljači 1941. godine Nijemci su u Rumunjskoj, čija se granica s Ukrajinom protezala od Poljske do Crnog mora u dužini od 480 kilometara, koncentrirali ogromnu armiju od 680.000 vojnika.[333] Na jugu, međutim, Grci su još uvijek tukli Talijane, i u Berlinu su imali mnogo razloga da vjeruju da će britanske trupe iz Libije ubrzo biti prebačene na taj front. Hitler se bojao, kako se vidi iz zapisnika mnogobrojnih savjetovanja iz tog vremena, da bi se sjeverno od Soluna mogao formirati novi savezнички front koji bi Njemačkoj sigurno zadao više briga nego sličan solunski front u prvom svjetskom ratu, jer bi Britanci tako stekli baze iz kojih bi mogli napadati naftonosna polja u Rumunjskoj. Sto je najgore, taj front mogao bi ugroziti *Barbarossu.* Ta opasnost je, u stvari, sagledana još u prosincu 1940. godine, kada je izdana prva direktiva za operaciju *Marita* kojom je bio

predviđen napad na Grčku preko Bugarske snagama koncentriranim u Rumunjskoj.

Bugarska, koja je skupo platila svoju pogrešnu procjenu tko će pobijediti u prvom svjetskom ratu, ponovo je napravila sličnu pogrešku u računu. Vjerujući Hitlerovim uvjeravanjima da je rat već dobiven i zaslijepljena željom da prigrabi grčke teritorije na jugu koje će joj otvoriti izlaz na Egejsko more, bugarska vlada je dala pristanak da sudjeluje u *Mariti* — bar toliko što će omogućiti prolaz njemačkim trupama. O tome je 8. veljače 1941. godine sklopljen tajni sporazum između feldmaršala Lista i bugarskog generalštaba.[334] Dvadeset osmi veljače u noći prve jedinice njemačke vojske prebačene su preko Dunava iz Rumunjske i odmah su zauzele strategijske položaje u Bugarskoj, koja se slijedećeg dana pridružila Trojnom paktu.

Mnogo čvršći Jugoslaveni nisu bili ni približno tako uslužni, ali njihova tvrdoglavost samo je potakla Nijemce da ih milom ili silom uvuku u svoj tabor. Regentu, knezu Pavlu, upućen je u najvećoj tajnosti poziv da posjeti Führera u Berghofu četvrti i peti ožujka. Führer se u razgovoru s njim poslužio uobičajenim prijetnjama, ali mu je, pored toga, kao mito, ponudio Solun. Dvadeset peti ožujka predsjednik jugoslavenske vlade Dragiša Cvetković i ministar vanjskih poslova Aleksandar Cincar-Marković, pošto su se prethodne večeri iskrali iz Beograda kako ih u njihovoj namjeri ne bi omele demonstracije neprijateljski raspoloženog stanovništva, ili da ne bi bili silom zadržani, doputovali su u Beč, gdje su u prisutnosti Hitlera i Ribbentropa potpisali sporazum o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu. Hitler je bio veoma zadovoljan tim uspjehom i rekao je Cianu da će to olakšati njemački napad na Grčku. Prije nego što će otputovati iz Beča, jugoslavenskim diplomatima su uručena dva pisma, potpisana od Ribbentropa, u kojima je Njemačka izražavala svoju »odlučnost« da poštiva »suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije, u svako vrijeme«, i obećavala da Osovina »u toku ovog rata« neće zahtijevati od Jugoslavije pravo prebacivanja trupa preko njena teritorija.[335] Hitler će prekršiti jedan i drugi sporazum u, čak i za njega, rekordnom vremenu.

Samo što su se vratili u Beograd, jugoslavenski ministri, vlada i knez regent zbačeni su s vlasti nakon puča, podržanog od naroda, što su ga u noći 26—27. ožujka izveli visoki oficiri ratnog zrakoplovstva na čiju je stranu stala i većina oficira kopnene vojske. Mladi prestolonasljednik Petar, koji je

pobjegao od čuvara naklonjenih regentu spustivši se niz oluk. proglašen je za kralja. Iako je novi režim generala Dušana Simovića smjesta ponudio Njemačkoj potpisivanje pakta o nenapadanju, u Berlinu su bili svjesni da on neće pristati na marionetski status koji je Jugoslaviji bio namijenio Hitler. Burne manifestacije u Beogradu, prilikom kojih je masa pljuvala na automobil njemačkog poslanika, jasno su pokazale na čijoj su strani simpatije Jugoslavena.

Državni udar u Beogradu strahovito je razbjesnio Hitlera, kao malo koji događaj u čitavom njegovom životu. Primio je to kao osobnu uvredu i u svom bijesu donio nekoliko nepromišljenih odluka koje će se katastrofalno odraziti na sudbinu Trećeg Reicha.

Dvadeset sedmi ožujka na brzinu je sazvao sastanak najviših komandanata u kancelariji Reicha u Berlinu sastanak je sazvan s takvom žurbom da su Brauchitsch, Halder i Ribbentrop stigli sa zakašnjenjem — i, zapjenjen od bijesa, saopćio im svoju odluku da se osveti Jugoslaviji. Beogradski puč, rekao je, predstavlja opasnost za operaciju *Marita* i, što je još gore, operaciju *Barbarossa.* Zato je odlučio »ne čekajući eventualne deklaracije o lojalnosti nove vlade, da vojnom silom uništi Jugoslaviju i Jugoslavene kao narod. Neće biti poduzeti nikakvi diplomatski koraci,« naredio je, »niti će biti podnesen neki ultimatum.« Jugoslavija će, dodao je, biti skršena »bezobzirno i nemilosrdno«. Na licu mjesta je naredio Göringu da, »napadajući u valovima, uništi Beograd«, bombarderima koji će poletjeti iz baza u Mađarskoj. Izdao je Direktivu br. 25[336] za napad na Jugoslaviju i naredio Keitelu i Jodlu da smjesta, još iste noći, izrade potrebne operacione planove. Ribbentrop je dobio instrukcije da obavijesti Mađarsku, Rumunjsku i Italiju da će svakoj od njih pripasti dio Jugoslavije, koja će biti podijeljena, s izuzetkom teritorijalno ograničene marionetske države Hrvatske.[337]

Zatim je, prema jednom podcrtanom pasusu u strogo povjerljivom zapisniku OKW s tog sastanka,[338] Hitler objavio svoju najsudbonosniju odluku.

»Početak operacije Barbarossa,« rekao je svojim generalima, *»neophodno je odgoditi, najviše za četiri tjedna.«*[339]

Ovo odgađanje napada na Rusiju da bi nacistički vojskovođa mogao iskaliti svoj osobni bijes na maloj balkanskoj zemlji koja se usudila da mu

prkosi, predstavlja vjerojatno najkatastrofalniju pojedinačnu odluku u čitavoj Hitlerovoj karijeri. Nije pretjerano ako se kaže da je, donoseći je tog ožujskog popodneva u kancelariji Reicha u Berlinu, u trenutku nekontrolirane provale bijesa, propustio posljednju zlatnu priliku da dobije rat i pretvori Treći Reich, koji je svojom izuzetnom, iako barbarskom genijalnošću i stvorio, u najveći imperij u njemačkoj povijesti, a sam postane gospodar Evrope. Feldmaršal von Brauchitsch, vrhovni komandant njemačke kopnene vojske, i general Halder, nadareni načelnik Generalštaba, sjećat će se toga s dubokom gorčinom — ali i s većim razumijevanjem posljedica nego što su to pokazali u trenutku donošenja odluke — kad duboki snijeg i strašni ruski mrazevi zaustave njihove armije samo tri ili četiri tjedna prije nego što će dostići ono što je, po njihovom mišljenju, bilo potrebno za konačnu pobjedu. Kasnije će mnogo puta, a s njima i njihovi generali, proklinjati tu nepromišljenu, pogrešnu odluku taštog i od bjesnila neuračunljivog čovjeka kao glavni uzrok svim katastrofama što će uslijediti.

Ratna Direktiva br. 25, koju je glavni komandant podijelio svojim generalima prije završetka sastanka, predstavlja tipičan hitlerovski dokument.

> Vojni puč u Jugoslaviji izmijenio je političku situaciju na Balkanu. Jugoslaviju, usprkos svim njenim izjavama lojalnosti, treba danas smatrati za neprijatelja i uništiti što je brže moguće.

Odlučio sam da napadnem Jugoslaviju ... i uništim jugoslavensku vojsku...

Jodl, kao načelnik Operacionog odjeljenja OKW, dobio je naređenje da pripremi plan još iste noći. »Radio sam čitavu noć u kancelariji Reicha,« rekao je kasnije Jodl pred sudom u Nürnbergu. »Dvadeset osmi ožujka u četiri sata ujutro predao sam svoj *aidememoire* generalu von Rintelenu, našem oficiru za vezu pri talijanskoj vrhovnoj komandi.«[340]

Mussolinija, čije su se uzdrmane armije u Albaniji našle u opasnosti da ih Jugoslaveni napadnu s leđa, trebalo je odmah upoznati s njemačkim operacionim planom i pozvati ga da se pridruži akciji. Kako bi bio siguran da će Duce shvatiti što se traži od njega, Hitler je, ne čekajući da Jodl kompletira vojne planove, već u ponoć 27. ožujka napisao poruku Duceu i naredio da se ona smjesta pošalje u Rim kako bi je Mussolini dobio još u toku noći.[341]

Duce, događaji me prisiljavaju da se poslužim ovim najbržim načinom kako bih Vas upoznao sa svojom procjenom situacije i posljedicama koje bi iz nje mogle proizići.

Od samog početka smatrao sam Jugoslaviju za veoma opasan faktor u sukobu s Grčkom... Zbog toga sam učinio sve što sam mogao da privučem Jugoslaviju u našu zajednicu... Na nesreću, sva ta nastojanja ostala su bez uspjeha... Današnji izvještaji nesumnjivo ukazuju na to da predstoji preokret u vanjskoj politici Jugoslavije.

Zbog toga sam već poduzeo sve potrebne mjere ... vojnim sredstvima. Sada bih Vas, Duce, prijateljski zamolio da u toku slijedećih nekoliko dana ne poduzimate nikakve operacije u Albaniji. Smatram da je neophodno da svim raspoloživim snagama blokirate najvažnije prijelaze iz Jugoslavije u Albaniju... . Smatram također, Duce, da je potrebno da ojačate svoje trupe na talijansko-jugoslavenskoj granici, što brže i koristeći sve raspoložive snage.

Također smatram. Duce, da sve što poduzimamo i naređujemo treba da ostane prikriveno velom najstrože tajne... Sve ove mjere izgubile bi svaku vrijednost kad bi se za njih saznalo... Duce, ako sačuvamo tajnost ... nimalo ne sumnjam da ćemo zajednički postići uspjeh ništa manji od uspjeha u Norveškoj prije godinu dana. U to sam čvrsto uvjeren.

Primite moje srdačne i prijateljske pozdrave.

Vaš

Adolf Hitler

U pogledu tog kratkoročnog cilja, predviđanja nacističkog vojskovođe pokazat će se ponovo kao ispravna, ali se čini da nije ni naslućivao koliko će ga uspješna odmazda Jugoslaviji skupo stajati, dugoročno promatrano. Šesti travnja u zoru njegove brojčano i tehnički premoćne armije napale su Jugoslaviju i Grčku, nadirući preko granica iz Bugarske, Mađarske i Austrije. Oklopne divizije brzo su napredovale savladavajući otpor slabo naoružanih branilaca ošamućenih uobičajenim uvodnim udarima *Luftwaffe.*

Beograd je, po Hitlerovu naređenju, razoren do temelja. Leteći na maloj visini, jer grad nije imao spomena vrijedne protuavionske obrane. Göringovi bombarderi napadali su malu prijestolnicu tri uzastopna dana i noći, usmrtili 17.000 njenih stanovnika, ranili mnogo više i pretvorili stambene četvrti u gomilu plamtećih ruševina. Hitler je nazvao taj napad

»Operacija Kazna« i nije skrivao zadovoljstvo što je njegovo naređenje tako savjesno izvršeno. Jugoslaveni, koji nisu imali vremena da mobiliziraju svoju hrabru malu armiju i čiji je generalštab načinio pogrešku pokušavajući braniti čitavu granicu, brzo su savladani. Trinaesti travnja njemačke i mađarske trupe ušle su u ono što je preostalo od Beograda, a sedamnaesti travnja ostaci jugoslavenske vojske — dvadeset osam divizija — predali su se kod Sarajeva. Kralj i predsjednik vlade pobjegli su avionom u Grčku.

Grci, koji su šest mjeseci ponižavali nadmoćnije Talijane na bojnom polju, nisu se mogli oduprijeti Dvanaestoj armiji feldmaršala Lista, sastavljenoj od petnaest divizija, od kojih su četiri bile oklopne. Britanci su žurno prebacili iz Libije u Grčku četiri divizije — 53.000 vojnika — ali se te snage, kao ni Grci, nisu mogle oduprijeti njemačkim tenkovima i ubitačnim napadima *Luftwaffe.* Grčke armije na sjeveru predale su se Nijemcima i — kakva gorka pilula! — Talijanima 23. travnja. Četiri dana nakon toga njemački tenkovi ušli su u Atenu i nad Akropolom je zalepršala zastava s kukastim križem. U to vrijeme Britanci su ponovo očajnički pokušavali evakuirati svoje trupe preko mora — bio je to mali Dunkirk, a izveden je gotovo s istim uspjehom.

Do kraja travnja — za tri tjedna — sve je bilo završeno s izuzetkom bitke za Kretu koju su Nijemci osvojili zračnim desantom pred kraj svibnja. Ono što je Mussolini uzalud pokušavao čitave zime Hitler je u proljeće obavio za nekoliko dana. Iako je Duceu odlanulo što se izvukao iz sosa, osjećao se ponižen što su to morali učiniti Nijemci. Raspoloženje mu nije popravio ni ispod očekivanja mali dio jugoslavenskog teritorija što ga je Hitler, komadajući tu zemlju, dodijelio Italiji. *Dvanaesti travnja 1941. godine, šest dana nakon početka napada. Hitler je izdao tajnu direktivu kojom je Jugoslavija podijeljena između Njemačke, Italije. Mađarske i Bugarske. Hrvatska je postala autonomna marionetska država. Führer se obilno poslužio — Njemačka je prigrabila teritorije što su graničili s nekadašnjom Austrijom, a okupirao je i cijelu Srbiju s njenim nalazištima bakra i ugljena. Što je dobila Italija, ostalo je prilično neodređeno, ali to. u svakom slučaju, nije bilo mnogo.*[342]

Balkan nije bio jedino mjesto gdje je Führer izvukao svog smušenog mlađeg partnera iz sosa. Nakon propasti talijanskih armija u Libiji, Hitler je, iako nerado, konačno pristao da pošalje u sjevernu Afriku jednu oklopnu

diviziju i nekoliko eskadrila *Luftwaffe.* Uredio je da general Erwin Rommel dobije komandu nad kombiniranim njemačko-talijanskim snagama. Rommel, inteligentan i energičan oficir oklopnih jedinica, koji se istakao kao komandant oklopne devizije u borbama u Francuskoj, bio je general na kakvog Britanci do tada nisu naišli u sjeveroafričkoj pustinji i on će im zadavati velike probleme pune dvije godine. To, međutim, neće biti njihovi jedini problemi. Upućivanjem relativno jakih snaga armije i zrakoplovstva iz Libije u Grčku, njihova pustinjska armija ostala je znatno oslabljena. To ih u početku nije naročito zabrinjavalo, čak ni kad je obavještajna služba javila o dolasku njemačkih oklopnih jedinica u Tripolitaniju krajem veljače. A trebalo je da se zabrinu.

Rommel, sa svojom oklopnom divizijom i dvije talijanske divizije, od kojih je jedna također bila oklopna, izvršio je 31. ožujka iznenadni napad na britanske položaje u Kirenaiki. Za dvanaest dana ponovo je osvojio čitavu provinciju, opkolio Tobruk i stigao do Bardije, nekoliko kilometara iza libijsko-egipatske granice. Britanske pozicije u Egiptu i Suezu bile su ponovo ugrožene; u stvari, ovladavši Grčkom, Nijemci i Talijani opasno su ugrozili položaj Britanije u istočnom Sredozemlju.

Drugo ratno proljeće donijelo je Nijemcima nove blistave pobjede, i budućnost Britanije, koja se sama borila, izložena svake noći žestokim napadima bombardera *Luftwaffe,* protjerana iz Grčke i Kirenaike, izgledala je mračnija i beznadnija nego ikad. Njen prestiž, toliko važan u borbi na život i smrt u kojoj propaganda predstavlja tako moćno oružje, naročito kada se radilo o utjecaju na Sjedinjene Države i Rusiju, pao je na do tada najnižu točku.[343]

Hitler nije oklijevao niti se suzdržavao da to iskoristi u svom pobjedničkom govoru pred Reichstagom u Berlinu, 4. svibnja. Govor se uglavnom sastojao od zajedljivih i sarkastičnih napada na Churchilla koji je (zajedno sa Židovima) izazvao rat i sad vodi Britaniju tako da ga izgubi.

> To je najkrvoždniji strateg-amater u povijesti... Već pet godina taj čovjek juri naokolo po Evropi kao luđak koji gleda gdje bi mogao podmetnuti požar... Kao vojnik je loš političar, a kao političar je isto tako loš vojnik... Jedini talent gospodina Churchilla jest da laže zadržavajući izraz pobožnosti na licu i izvrće istinu dok se najstrašniji poraz ne pretvori u blistavu pobjedu... Churchill, taj najnespretniji diletant u strategiji, uspio je tako (u Jugoslaviji i Grčkoj) da jednim

udarcem izgubi dva ratna poprišta. U svakoj drugoj zemlji bio bi izveden pred prijeki sud... Abnormalno stanje njegovog uma može se objasniti samo simptomima neke duševne bolesti ili posljedicama alkoholizma...

Govoreći o državnom udaru u Jugoslaviji koji ga je toliko razbjesnio, Hitler nije ni pokušao prikriti svoje osjećaje.

Svi smo bili zapanjeni tim udarom što ga je izvela šačica podmićenih zavjerenika... Razumjet ćete, gospodo, zašto sam, kad sam za to saznao, smjesta izdao naređenje za napad na Jugoslaviju. *Odnositi se tako prema njemačkom Reichu je nedopustivo...*

Premda se toliko hvalisao svojim proljetnim pobjedama, naročito pobjedama nad Britancima, Hitler ipak nije u potpunosti shvaćao kakav udarac one predstavljaju za Britaniju niti u kakvoj se očajnoj situaciji nalazi njen imperij. Upravo na dan njegova govora pred Reichstagom, Churchill je napisao pismo predsjedniku Rooseveltu o ozbiljnim posljedicama što bi ih mogao imati gubitak Egipta i Srednjeg istoka i apelirao na Ameriku da stupi u rat. Malo je kada u toku rata britanski premijer bio tako sumorno raspoložen.

Molim vas, gospodine predsjedniče (napisao je), da ne podcjenjujete posljedice koje bi mogle proizići iz sloma na Srednjem istoku.[344]

Njemačka mornarica je nagovarala Führera da što bolje iskoristi situaciju. Nov prilog stvari Osovine bila je akcija novoimenovanog iračkog premijera, pronjemački orijentiranog Rašida Alija, koji je izvršio napad na britansku zrakoplovnu bazu Habbaniya u blizini Bagdada i zatražio od Hitlera pomoć da bi protjerao Britance iz zemlje. To je bilo početkom svibnja. Kada su 27. svibnja završene borbe za Kretu, admiral Raeder, koji nikad nije bio naročito zagrijan za *Barbarossu,* predložio je 30. svibnja Hitleru da izda naredbu o poduzimanju odlučne ofenzive na Egipat i Suez, a Rommel, spreman da nastavi napredovanje čim dobije pojačanje, uputio mu je sličan apel iz sjeverne Afrike. »Takav udar,« rekao je Raeder Führeru, »teže bi pogodio Britanski Imperij nego osvajanje Londona!« Tjedan dana nakon toga admiral je podnio Hitleru memorandum što ga je pripremilo Operaciono odjeljenje štaba ratne mornarice. U memorandumu je napomenuto, iako se *Barbarossa* »sasvim prirodno nalazi u centru pažnje vodstva OKW, da to ni u kojem slučaju ne smije dovesti do napuštanja ili odlaganja ratnih operacija u Sredozemlju«.[345]

Führer je, međutim, već bio donio odluku; u stvari, on je nije ni promijenio od božićnih blagdana, kad se odlučio za *Barbarossu* i rekao admiralu Raederu da »najprije treba eliminirati Rusiju«. Njegov na kopno orijentirani mozak naprosto nije mogao apsorbirati širu strategiju koju je zagovarala mornarica. Još prije nego što su mu se Raeder i Štab ratne mornarice obratili krajem svibnja, on je u Direktivi br. 30 izdanoj 25. svibnja[346] odredio granice do kojih je želio ići. Naredio je da se kao pomoć Iraku u Bagdad uputi vojna misija, nekoliko aviona i nešto oružja. »Odlučio sam,« rekao je, »da potaknem razvoj događaja na Srednjem istoku pružajući pomoć Iraku.« Sve što je poduzeo, međutim, bio je taj ograničeni, sasvim nedovoljni korak. U vezi sa širom, smjelijom strategijom što su je zagovarali admirali i Rommel, izjavio je:

> Hoće li kasnije biti moguće — i ako hoće, kojim sredstvima — poduzeti ofenzivu prema Sueskom kanalu i eventualno protjerati Britance s područja između Sredozemnog mora i Perzijskog zaljeva, bit će odlučeno tek kad bude završena operacija *Barbarossa.*

Uništenje Sovjetskog Saveza bilo je na prvom mjestu; sve drugo moralo je pričekati. To je, kako sad vidimo, bio potpuno pogrešno odabran put. U to vrijeme, kra-jem svibnja 1941. godine, Hitler je, angažirajući samo dio svojih snaga, mogao Britanskom Imperiju zadati strahovit, možda i fatalan udarac. To nitko nije uviđao bolje od Churchilla, teško pritisnutog brigama. U svojoj poruci predsjedniku Rooseveltu od 4. svibnja priznao je da bi, ako Egipat i Srednji istok budu izgubljeni, daljnje nastavljanje rata predstavljalo »veoma mukotrpan, dug i neizvjestan pothvat«, čak i ako Sjedinjene Države stupe u rat. Hitler to, međutim, nije shvaćao. Njegova zaslijepljenost je utoliko neshvatljivija što je njegova balkanska kampanja prouzrokovala odlaganje operacije *Barbarossa* za nekoliko tjedana i tako poremetila njeno plansko odvijanje. Osvajanje Rusije trebalo je izvršiti za kraće vrijeme nego što je prvobitno bilo planirano. Postojala je, naime, čvrsto fiksirana linija — ruska zima, koja je pobijedila Karla Dvanaestog i Napoleona. Nijemcima je ostalo samo šest mjeseci da prije dolaska zime zauzmu ogromnu zemlju koja još nikad nije bila osvojena sa zapada. Bio je već početak lipnja, a veliku armiju prebačenu na jugoistok u Jugoslaviju i Grčku trebalo je vratiti na udaljene sovjetske granice neravnim cestama i loše održavanim željezničkim prugama s jednim kolosijekom, sasvim nedovoljnim za tako veliki promet.

Zakašnjenje će se pokazati kao fatalno. Branioci Hitlerovog vojničkog genija tvrde da balkanska kampanja nije znatno odgodila početak operacije *Barbarosa,* i da je do zakašnjenja uglavnom došlo zbog kasnog otapanja snijega te godine, zbog čega su ceste u istočnoj Evropi bile prekrivene dubokim blatom sve do sredine lipnja. Vodeći njemački generali, međutim, tvrde suprotno. Feldmaršal Friedrich Paulus, čije će ime zauvijek ostati povezano sa Staljingradom i koji je u to vrijeme rukovodio planiranjem pohoda na Rusiju u Generalštabu kopnene vojske, izjavio je pred sudom u Nürnbergu da je Hitlerova odluka da uništi Jugoslaviju prouzrokovala odgađanje početka operacije *Barbarossa* »za oko pet tjedana«.[347] U dnevniku Štaba ratne mornarice navedeno je približno isto vrijeme.[348] Feldmaršal von Rundstedt, koji je u Rusiji zapovijedao grupom armija Jug, rekao je poslije rata savezničkim istražiteljima da je zbog kampanje na Balkanu operacija počela »sa bar četiri tjedna zakašnjenja. To zakašnjenje,« dodao je, »veoma smo skupo platili.«[349]

Bilo kako bilo, 30. travnja, pošto su završene operacije u Jugoslaviji i Grčkoj, Hitler je odredio nov datum za početak *Barbarosse.* Odlučio je da napad otpočne 22. lipnja 1941.[350]

PLANIRANJE TERORA

U osvajanju Rusije svaki obzir bio je suvišan. Hitler je inzistirao da njegovim generalima to bude savršeno jasno od samog početka. Početkom ožujka 1941. godine, sazvao je komandante triju vidova oružanih snaga i komandante ključnih jedinica kopnene vojske i izložio im svoje stavove. Halder je zapisao njegove riječi.[351]

> Rat s Rusijom (rekao je Hitler) bit će takav da ga nećemo moći voditi na viteški način. Bit će to sukob različitih ideologija i rasa u kojem ćemo biti prisiljeni da postupamo nečuveno bezobzirno, nemilosrdno i oštro. Svi oficiri moraju se osloboditi zastarjelih predrasuda. Znam da je potreba za takvim načinom vođenja rata teško shvatljiva za vas generale, ali ... Apsolutno inzistiram na tome da se moja naređenja izvršavaju bez pogovora. Komesari su nosioci ideologije direktno suprotne nacionalsocijalizmu. Zato će komesari biti likvidirani. Njemački vojnici optuženi za kršenje međunarodnih zakona ... bit će

oslobođeni. Rusija nije potpisnik Haaške konvenije i zato se njene odredbe na nju ne odnose.

Tako je izdano takozvano »Naređenje o komesarima«; o njemu će se kasnije naširoko raspravljati na nürnberškim procesima kad od njemačkih generala bude zatražen odgovor na krupno pitanje savjesti — je li trebalo da se pokore Führerovu naređenju da čine ratne zločine ili da poslušaju vlastitu savjest.* *»Bilo je to prvi put da su se u meni sukobili moji nazori na vojnički poziv s dužnošću da se pokoravam naređenjima,« izjavio je feldmaršal von Manstein pred sudom u Nürnbergu govoreći o 'Naređenju o komesarima'. »U stvari, trebalo je da poslušam, ali sam rekao sam sebi da kao vojnik ne mogu nikako surađivati u takvom nečem Komandantu grupe armija pod kojim sam služio u to vrijeme rekao sam ... da to naređenje neću izvršiti jer mi to vojnička čast ne dozvoljava.«*[352] *Koliko da se zna, naređenje je — zar bi moglo i biti drukčije? — provedeno u djelo u masovnim razmjerima.*

Prema kasnijim Halderovim sjećanjima, generali su bili ozlojeđeni tom naredbom i odmah nakon sastanka su protestirali kod vrhovnog komandanta, Brauchitscha. Feldmaršal-beskičmenjak[353] im je obećao da će se »boriti protiv naređenja u formi u kojoj je izdano«. Kasnije je, zaklinje se Halder, Brauchitsch pismeno obavijestio OKW da oficiri kopnene vojske »ne mogu izvršavati takva naređenja«. Ali je li to zaista učinio?

U svojoj izjavi prilikom direktnog ispitivanja u Nürnbergs Brauchitsch je priznao da nije poduzeo nikakvu akciju kod Hitlera »jer ništa na svijetu ne bi moglo izmijeniti njegov stav«. Jedino što je učinio, rekao je komandant kopnene vojske pred sudom, bilo je da je izdao pismeno naređenje da se »disciplinska pravila i propisi koji su vrijedili u prošlosti i dalje moraju strogo poštivati«.

»Niste izdali nikakvu naredbu koja bi se neposredno odnosila na 'Naređenje o komesarima'?« upitao je Brauchitscha neumoljivi predsjednik suda lord Justice Lawrence.

»Nisam,« odgovorio je. »Nisam se mogao direktno suprotstaviti naređenju.«[354]

Oficiri starog kova, sa svojom pruskom tradicijom, dobili su još jednu priliku da se bore svaki sa svojom savješću kad im je general Keitel 13. svibnja dostavio u Führerovo ime nove direktive. Najvažnija od njih bila je

ona o ograničavanju nadležnosti vojnih sudova. Trebalo je da budu zamijenjeni primitivnijim formama dijeljenja pravde.

> Kažnjiva djela što ih počini neprijateljsko civilno stanovništvo (u Rusiji) neće više, do daljnjeg, biti u nadležnosti vojnih sudova.
>
> *Osobe osumnjičene za krivična djela bit će smjesta privedene pred oficira. Oficir će odlučiti hoće li biti strijeljane ili ne.*
>
> *Provedba postupka kada se radi o kažnjivim djelima pripadnika Wehrmachta prema neprijateljskom civilnom stanovništvu nije obavezna,* čak ni u slučaju kada je u pitanju ratni zločin ili krivično djelo.[355]

Vojsci je rečeno da se prema takvim prestupnicima odnosi blago, ni na trenutak ne zaboravljujući svu onu štetu što su je »boljševici« nanijeli Njemačkoj od 1918. godine. Izvođenje njemačkih vojnika pred vojni sud može biti opravdano samo u slučaju kada je takva mjera neophodna »u cilju očuvanja discipline ili sigurnosti oružanih snaga«. U svakom slučaju, kaže se u završnom dijelu direktive, »bit će potvrđene samo one presude koje budu u skladu s političkim intencijama Vrhovne komande«.[356] Direktivu treba smatrati za »najstrožu vojnu tajnu«. *Dvadeset sedmi srpnja 1941. Keitel je naredio da se svi primjerci direktive o vojnim sudovima od 13. svibnja unište, s tim što. kako je posebno naglasio, »uništenje kopija neće utjecati na odredbe dane u direktivi«. Naređenje od 27. srpnja, dodao je, »treba također uništiti«. Primjerci direktive i naređenja ipak su sačuvani i iskrsnuli su pred sudom u Nürnbergu kao teška optužba protiv Vrhovne komande.*

Četiri dana prije toga, 23. srpnja, Keitel je izdao još jednu »strogo povjerljivu« naredbu:

Dvadeset drugi srpnja Führer je, nakon razgovora s vrhovnim komandantom kopnene vojske (Brauchitschem), izdao slijedeće naređenje :

S obzirom na veličinu okupiranih područja na istoku, snage izdvojene za osiguranje pozadine bit će dovoljne samo ako svaki otpor bude kažnjen, ne samo sudskim progonjenjem krivaca nego i širenjem terora od okupacionih snaga, kojim jedino može biti ugušena svaka želja za pružanjem otpora među stanovništvom.[357]

Drugom direktivom, koju je istog dana u Hitlerovo ime potpisao Keitel, povjereni su Himmleru *»specijalni zadaci«* u pripremama za

uspostavljanje političko-administrativnog aparata u Rusiji — »zadaci,« kaže se u njoj, »koji rezultiraju iz borbe što je međusobno vode dva suprotna politička sistema«. Nacistički sadist i njegova tajna policija dobili su ovlaštenje da djeluju »neovisno« od vojske, »na vlastitu odgovornost«. Generali su savršeno dobro znali što znači to povjeravanje »specijalnih zadataka« Himmleru, iako su pred sudom u Nürnbergu tvrdili da im to nije bilo poznato. Okupirana područja Rusije, kaže se dalje u direktivi, bit će u toku Himmlerova djelovanja potpuno izolirana od ostalih okupiranih teritorija i Reicha. Pristup u njih neće biti dopušten, istaknuto je po izričitom Hitlerovom naređenju, ni »najvišim funkcionerima vlade i partije«. U istoj direktivi, Göring je zadužen za »eksploataciju zemlje i iskorištavanje prirodnih bogatstava u cilju opskrbe njemačke industrije«. Uzgred, u svojoj naredbi Hitler je rekao i to da će Rusija, čim vojne operacije budu okončane, biti »podijeljena u zasebne države s vlastitim vladama«.[358]

Kako će to biti izvedeno, trebalo je da smisli Alfred Rosenberg, smušeni Baltijac i službeno vodeći nacistički filozof koji je, kako smo vidjeli, bio jedan od Hitlerovih pokrovitelja u ranim minhenskim danima. Dvadeseti travnja Führer ga je imenovao za »komesara za centralnu kontrolu pitanja u vezi s istočnoevropskim regijama«, i taj nacistički bukvan, izuzetno nadaren samo za pogrešno razumijevanje povijesti, čak i povijesti Rusije u kojoj je rođen i u kojoj se školovao, bacio se na građenje kula u svojoj nekadašnjoj domovini. Ogromni Rosenbergov arhiv zaplijenjen je nedirnut; ti spisi, kao i njegove knjige, predstavljaju veoma zamorno štivo i njihovo opširnije citiranje opasno bi ugrozilo ovu kroniku. Ipak, morat ćemo se povremeno vratiti na njih jer nam otkrivaju neke od Hitlerovih planova s Rusijom.

Početkom svibnja Rosenberg je sastavio prvi veoma rječit nacrt za ono što je obećavalo da će biti najveći njemački osvajački pothvat u povijesti. U početku, evropski dio Rusije bio bi podijeljen na takozvane komesarijate Reicha. Dio Poljske koji je pripao Rusiji postao bi njemački protektorat pod nazivom *Ostland,* Ukrajina bi postala »nezavisna država u savezu s Njemačkom«, Kavkazom i bogatim nalazištima nafte upravljao bi njemački »opunomoćenik«, a od tri baltičke države i Bjelorusije bio bi formiran njemački protektorat koji bi kasnije bio priključen Velikom Njemačkom Reichu. Ovo posljednje, objasnio je Rosenberg u jednom od svojih

beskrajnih memoranduma kojima je zasipao Hitlera i generale da bi, kako je rekao, »rasvijetlio historijske i rasne uvjete« prije donošenja odluke, bilo bi postignuto germanizacijom rasno asimilativnih Baltijaca i »protjerivanjem nepoželjnih elemenata«. U Latviji i Estoniji, upozorio je, treba računati s »čišćenjem velikih razmjera«. Protjerano stanovništvo zamijenili bi doseljeni Nijemci, najbolje ratni veterani. »Baltičko more,« bilo je njegovo geslo, »mora postati njemačko jezero«.[359]

Dva dana prije udara Rosenberg je održao govor svojim najbližim suradnicima koji je trebalo da preuzmu upravu nad Rusijom.

> Opskrbljivanje njemačkog naroda hranom (rekao je) je jedan od najvažnijih zadataka Njemačke na istoku. Južne oblasti (Rusije) morat će ... proizvoditi hranu za njemački narod.
>
> Ne vidim apsolutno nikakvog razloga da na sebe preuzmemo obavezu da produktima te bogate oblasti hranimo i ruski narod. Takva je okrutna stvarnost, znamo, i tu nema mjesta osjećajima... Ruse u budućnosti čekaju veoma teška vremena.[360]

Zaista veoma teška vremena, jer su Nijemci hladnokrvno planirali da umore glađu milijune ljudi!

Göring, zadužen za ekonomsku eksploataciju Sovjetskog Saveza, izjasnio se o tome još otvorenije od Rosenberga. U opširnoj direktivi od 23. svibnja 1941. godine, njegov »Ekonomski štab za istok« je izričito naredio da se viškovi hrane iz plodnih černozemskih oblasti na jugu Rusije ne smiju koristiti za ishranu stanovništva u industrijskim oblastima, gdje će industrijska postrojenja i tako biti uništena. Radnici i njihove obitelji u tim oblastima bit će naprosto ostavljeni da pomru od gladi ili — ako to bude moguće — da emigriraju u Sibir. Kompletna ruska proizvodnja hrane trebalo je da pripadne Nijemcima.

> Njemačka administracija u tim oblastima (kaže se u direktivi) može pokušati da ublaži posljedice gladi do koje će neizbježno doći, i da ubrza obnavljanje primitivne poljoprivredne proizvodnje. Te mjere, međutim, neće odvratiti glad. Svaki pokušaj, međutim, da se spriječi umiranje stanovništva od gladi dopremanjem viškova iz černozemske oblasti išao bi na štetu opskrbljivanja Evrope. Oslabio bi otpornost Njemačke i potkopao moć Njemačke i Evrope da izdrže blokadu. To treba svima da bude potpuno jasno.[361]

Koliko bi ruskih građana izgubilo živote zbog ove smišljene njemačke politike? Generalni odgovor na to pitanje dao je sastanak državnih sekretara održan 2. svibnja. *»Nema nikakve sumnje*,« kaže se u tajnom zapisniku s tog sastanka, *»da će, ako izvučemo iz zemlje sve što nam je potrebno, posljedica toga biti skapavanje od gladi više milijuna ljudi.«*[362] A Göring i Rosenberg su rekli da će biti izvučeno sve — to je svima trebalo »da bude potpuno jasno«.

Je li bar jedan Nijemac, jedan jedini Nijemac, protestirao protiv te planirane okrutnosti, te dobro promišljene odluke da se umore glađu milijuni ljudskih bića? Niti u jednom od dokumenata u vezi s njemačkim direktivama o pljačkanju Rusije ne spominje se slučaj da je netko stavio neku primjedbu — bar u onoj mjeri u kojoj su to neki generali učinili kada je izdano »Naređenje o komesarima«. Ti planovi nisu bili samo divlja i perverzna maštanja ljudi izopačenog uma i duše kakvi su bili Hitler, Goring, Himmler i Rosenberg. Tjednima i mjesecima, kako se vidi iz dokumenata, stotine njemačkih činovnika radile su vrijedno za svojim stolovima, pod vedrim zrakama toplog proljetnog sunca, sabirući cifre i sastavljajući memorandume, hladno računajući s masakrom milijuna. S pomoću gladi u ovom slučaju. Heinrich Himmler, nekadašnji uzgajivač peradi, također je tih dana sjedio za pisaćim stolom u glavnom štabu SS u Berlinu i zurio kroz svoj cviker u planove masakra drugih milijuna ljudi na brži i silovitiji način.

Veoma zadovoljan zalaganjem milijuna svojih ljudi, i vojnika i civila, na planiranju i pripremama za napad na Sovjetski Savez, njegovo uništenje, eksploataciju i masovni pokolj njegovih građana, Hitler je 30. travnja odredio datum napada — 22. lipnja — održao 4. svibnja pobjednički govor pred Reichstagom, a zatim se povukao u svoje omiljeno utočište, Berghof nad Berchtesgadenom, odakle je mogao promatrati veličanstveni masiv Alpa, vrhove još pokrivene proljetnim snijegom, i razmišljati o novom osvajačkom pohodu, najvećem od sviju do tada, nad kojim će, kako je rekao svojim generalima, svijetu zastati dah.

Tu je, u subotnju večer, 10. svibnja 1941. godine primio nevjerojatnu i sasvim neočekivanu vijest koja ga je duboko potresla i natjerala, kao gotovo svakoga u zapadnom svijetu, da na trenutak zaboravi rat. Njegov najbliži suradnik, zamjenik vođe nacističke partije, njegov drugi nasljednik poslije Göringa, njegov odani i fanatički lojalni sljedbenik od 1921. godine i od

umorstva Roehma prvi među onima koje je smatrao prijateljima, pobjegao je da na svoju ruku pregovara s neprijateljem!

BIJEG RUDOLFA HESSA

Prve vijesti, koje su stigle kasno uvečer 10. svibnja, da je Rudolf Hess sam odletio u Škotsku u lovačkom avionu *Messerschmitt 110,* pogodile su Hitlera — kako je to kasnije ispričao doktor Schmidt — »kao da je bomba pala na Berghof«.[363] General Keitel je zatekao Führera kako korača gore-dolje po svojoj prostranoj radnoj sobi i, s prstom na čelu, mrmlja nešto o tome kako je Hess sigurno poludio.[364] »Moram smjesta razgovarati s Göringom,« viknuo je Hitler. Slijedećeg jutra na savjetovanju kojem su prisustvovali Göring i svi partijski *Gauleiteri,* svi su uzbuđeno govorili u jedan glas dok su »tražili način« — kako je to rekao Keitel — da njemačkoj javnosti i svijetu nekako objasne taj neugodni događaj. Britanci, koji neko vrijeme nisu niti jednom riječju spomenuli dolazak čudnog gosta, nisu im — kako je kasnije izjavio Keitel — nimalo olakšali posao. Hitler i njegovi suradnici su se neko vrijeme čak nadali da je Hess ostao bez goriva, da se srušio u Sjeverno more i utopio se.

Za vijest je Führer prvi put saznao iz pomalo nesuvislog Hessovog pisma što mu ga je donio kurir nekoliko sati nakon što je Hess 10. svibnja u 17.45 sati uzletio s aerodroma u Augsburgu. »Naprosto ne prepoznajem Hessa. To je sasvim druga osoba. Nešto se sigurno dogodilo s njim — neki duševni poremećaj,« rekao je Hitler Keitelu. Ipak, sumnjao je da je posrijedi urota. Naredio je da se uhapsi Messerschmitt, sa čijeg je tvorničkog aerodroma Hess uzletio, kao i nekoliko desetaka službenika u Hessovu uredu.

Koliko je iznenadni Hessov odlazak bio zagonetan za Hitlera, toliko je njegov iznenadni dolazak bio zagonetan za Churchilla.[365] Sve skupa bilo je naročito sumnjivo Staljinu. Bizarni incident ostao je obavijen velom misterije u toku cijelog rata i razjašnjen je tek na nürnberškom procesu, na kojem je Hess bio jedan od optuženih. Navedimo ukratko najvažnije činjenice.

Hess, oduvijek pomalo smušen čovjek iako ne tako tup kao Rosenberg, odletio je na svoju ruku u Britaniju zanoseći se iluzijom da će se s njenim državnicima sporazumjeti o miru. Bio je u zabludi, ali je postupao, iskreno

— čini se da nema nikakvog razloga za sumnju u to. Na olimpijskim igrama u Berlinu 1936. godine upoznao se s vojvodom od Hamiltona i iskočio je iz svog *Messerschmitta* dvadeset kilometara od vojvodinog dvorca u Škotskoj — nije, očigledno, bio loš navigator − spustio se s pomoću padobrana na zemlju i zamolio jednog seljaka da ga odvede škotskom lordu. Vojvoda od Hamiltona, potpukovnik-pilot u RAF-u, bio je te subote uvečer na službi u operacionom središtu sektora i pratio je preko radara *Messerschmitt,* od trenutka kad se približio obali sve dok se nije srušio na zemlju nešto poslije 22 sata. Jedan sat nakon toga javljeno mu je da se avion srušio u plamenu i da je pilot, koji se spasio s pomoću padobrana, izjavio da se zove Alfred Horn i da je doletio u »specijalnoj misiji« kako bi se sastao s vojvodom od Hamiltona. Britanske vlasti omogućile su mu da razgovara s vojvodom odmah slijedećeg dana ujutro.

Hess je objasnio vojvodi da je došao »s humanom misijom, da Führer ne želi poraziti Englesku i da čezne za okončanjem rata«. Činjenica, rekao je Hess, što je to već četvrti njegov pokušaj da odleti u Britaniju — tri puta je bio prisiljen da se vrati zbog lošeg vremena − i što je, konačno, ministar Reicha, svjedoči o njegovoj »iskrenosti i spremnosti Njemačke da sklopi mir«. Prilikom tog razgovora, kao i u kasnijim razgovorima s drugim osobama, Hess se nije ustručavao da tvrdi kako će Njemačka dobiti rat i da Britance, ako se rat nastavi, čeka strašna sudbina. Neka zato njegovi domaćini iskoriste njegovu prisutnost i započnu pregovore o miru. Taj nacistički fanatik bio je tako siguran da će Britanci sjesti i pregovarati s njim da je zamolio vojvodu da za njega »traži od kralja slobodu 'na riječ', jer je došao nenaoružan i po vlastitoj volji«.[366] Kasnije je zahtijevao da se s njim postupa kako to odgovara njegovom ministarskom položaju.

Daljnje razgovore, s jednim izuzetkom, vodio je s britanske strane Ivone Kirkpatrick, dobro upućeni nekadašnji prvi sekretar britanske ambasade u Berlinu, čiji su povjerljivi izvještaji kasnije objavljeni u Nürnbergu.[367] Tom svestranom poznavaocu nacističke Njemačke Hess je, pošto je kao papiga ponovio sve Hitlerove izgovore za nacističke agresije, od Austrije do Skandinavije i Nizozemske, kao i tvrdnje da je Britanija kriva za rat i da će ga sigurno izgubiti ako mu smjesta ne učini kraj, izložio svoje mirovne prijedloge. Nisu se nimalo razlikovali od onih koje je Hitler — bezuspješno — naturao Chamberlainu uoči napada na Poljsku: da Britanija da Njemačkoj slobodne ruke u Evropi, s tim što će zauzvrat

Njemačka dati Britaniji »potpuno slobodne ruke u Imperiju«. Njemačkoj će biti vraćene njene nekadašnje kolonije i, razumljivo, Britanija će morati sklopiti mir s Italijom.

> Na kraju, dok smo izlazili iz sobe (napisao je Kirkpatrick u svom izvještaju), Hess je ispalio svoj posljednji hitac. Zaboravio je, rekao je, naglasiti da se o njegovu prijedlogu može razgovarati samo pod uvjetom da pregovore s Njemačkom vodi jedna nova britanska vlada, a ne ova sadašnja. Gospodin Churchill, koji je planski pripremao ovaj rat još od 1936. godine, i njegove kolege koje su se pridružile njegovoj ratnohuškačkoj politici, nisu osobe s kojima Führer može pregovarati.

Za Nijemca koji je proveo toliko vremena u džungli nacističke partije, a zatim i Trećeg Reicha, Rudolf Hess bio je, kako mogu posvjedočiti svi koji su ga poznavali, neobično naivan čovjek. Očekivao je, to se jasno vidi iz izvještaja o razgovorima s njim, da će smjesta biti primljen kao ozbiljan pregovarač — ako ne od strane Churchilla, a ono od strane »opozicije«, čiji je jedan od vođa, po njegovu mišljenju, bio i vojvoda od Hamiltona. Kad je ustanovio da njegovi kontakti sa službenim britanskim krugovima ostaju ograničeni na Kirkpatricka, postao je ratoboran i počeo prijetiti. Prilikom razgovora 14. svibnja izložio je skeptičnom diplomatu sve strahote koje očekuju Britaniju ako nastavi rat. Uskoro će, rekao je, biti uspostavljena strašna i apsolutno neprobojna blokada Britanskih otoka.

> Beskorisno je (rekao je Hess Kirkpatricku) i pomišljati na to da bi Engleska mogla kapitulirati a da se rat nastavi iz Imperija. Hitler namjerava da u takvom slučaju nastavi s blokadom Engleske ... tako da bi stanovništvo ovih otoka bilo svjesno osuđeno na smrt od gladi.

Hess je zahtijevao da pregovori, za koje je toliko toga stavio na kocku, otpočnu smjesta. Doletio je, kako je objasnio Kirkpatricku, »da bi nam pružio šansu da otpočnemo pregovore ne gubeći prestiž. Ako odbacimo tu šansu, bit će to jasan dokaz da se ne želimo sporazumjeti s Njemačkom i Hitler će steći pravo — u stvari, to će mu biti dužnost — da nas potpuno uništi i da nas poslije rata drži trajno porobljene«. Hess je inzistirao na tome da broj pregovarača bude što manji.

> Kao ministar Reicha, on sebi ne može dopustiti da bude doveden u položaj osamljenog pojedinca izloženog unakrsnoj vatri komentara i pitanja velikog broja osoba.

Tom smiješnom napomenom razgovor je bio završen, bar za Kirkpatricka. Međutim — začudo — britanska vlada je, kako piše Churchill,[368] »pozvala« lorda Simona da razgovara s Hessom 10. lipnja. Prema izjavi branioca nacističkog ministra u Nürnbergu, Simon je obećao Hessu da će upoznati britansku vladu s njegovim prijedlozima za mir.[369] *U Nürnbergu, Hess je pred sudom izjavio da mu se lord Simon predstavio kao »doktor Guthrie« i rekao: »Dolazim k vama u ime vlade i spreman sam da razgovaram s vama koliko god bude izgledalo korisno o svemu o čemu budete željeli informirati našu vladu.«*[370]

Hessovi motivi su sasvim jasni. On je iskreno želio mir s Britanijom. Nije ni najmanje sumnjao u to da će Njemačka dobiti rat i uništiti Veliku Britaniju ako se smjesta ne zaključi mir. Bilo je, naravno, i drugih motiva. Rat je donio pad njegovog utjecaja. Upravljati nacističkom partijom kao Hitlerov zamjenik za vrijeme rata bio je dosadan i ne naročito važan posao. U Njemačkoj je tada bio važan onaj tko rukovodi ratnim operacijama i vanjskom politikom. To su bile stvari koje su privlačile Führerovu pažnju više nego sve ostalo zajedno, i glavne zvijezde bili su sad Goring, Ribbentrop, Himmler, Goebbels i generali. Hess je bio razočaran i ljubomoran. Zar je postojao bolji način da osvoji svoj stari položaj uz voljenog Vođu i u državi, nego da izvrši tako veličanstven i hrabar državnički pothvat kao što je sklapanje mira između Njemačke i Britanije?

I, konačno, zamjenik vođe nacističke partije je kao i druge nacističke glavešine — među njima i Hilter i Himmler — bezgranično vjerovao u astrologiju. U Nürnbergu je američkom zatvorskom psihijatru dru Douglasu M. Kelleyju povjerio kako mu je krajem 1940. godine jedan od njegovih astrologa pročitao iz zvijezda da je određen da donese mir. Ispričao mu je također kako ga je njegov stari pokrovitelj, minhenski *Geopolitiker* profesor Haushofer, u snu vidio kako korača kroz tapiserijama ukrašene dvorane engleskih dvoraca i donosi mir dvjema velikim »nordijskim« nacijama.[371] Za čovjeka koji se nikad nije izvukao iz mentalnog puberteta bila je to previše jaka hrana i bez sumnje je dala poticaja Hessu da krene u Englesku sa svojom čudnom misijom.

U Nürnbergu, jedan od britanskih tužilaca sugerirao je još jedan razlog — da je Hess odletio u Englesku kako bi pokušao isposlovati nagodbu i tako osigurao Njemačkoj da ratuje samo na jednoj fronti kad napadne Sovjetski Savez. Sovjetski tužilac je izjavio pred sudom da je potpuno

uvjeren u to. Siguran u to bio je i Josif Staljin, čija je notorna sumnjičavost u to kritično vrijeme bila, čini se, koncentrirana ne na Njemačku, kao što bi trebalo, nego na Veliku Britaniju. Hessov dolazak u Škotsku uvjerio ga je da Hitler i Churchill kuju neku opasnu zavjeru kojom bi Njemačka dobila slobodne ruke da udari na Sovjetski Savez, kao što joj je on sam u svoje vrijeme omogućio da napadne Poljsku i zapadne zemlje. Kad je tri godine kasnije britanski premijer, prilikom svog drugog posjeta Moskvi, pokušao uvjeriti Staljina u istinu, on naprosto nije htio da mu vjeruje. Iz razgovora koje je s Hessom vodio Kirkpatrick — a koji je od nacističkog funkcionera pokušavao da sazna nešto o Hitlerovim namjerama u odnosu na Rusiju — jasno se vidi da Hess, ili nije znao za *Barbarossu,* ili, ako je i znao, nije pretpostavljao da je to stvar najbliže budućnosti.

Dani nakon iznenadnog Hessovog odlaska bili su možda najneugodniji u čitavom Hitlerovom životu. Bio je svjestan da bijeg njegovog najbližeg suradnika predstavlja ozbiljan udarac za prestiž njegovog režima. Kako da to objasni njemačkom narodu i svijetu? Ispitivanje uhapšenih Hessovih suradnika uvjerilo je Führera da se ne radi o zavjeri ili nelojalnosti prema njemu i da je njegov pouzdani zamjenik prosto pomjerio pameću. Pošto su Britanci potvrdili Hessov dolazak, u Berghofu je donesena odluka da se takvo objašnjenje i objavi. Ubrzo je njemačka štampa poslušno objavila kratku priču o tome kako se nekadašnja velika zvijezda nacionalsocijalizma pretvorila u »smušenog, rastrojenog zanesenjaka i idealista, progonjenog halucinacijama koje vuku podrijetlo od povreda zadobivenih u (prvom) svjetskom ratu«.

> *Parteigenosse* Hess (rečeno je u službenom saopćenju za štampu) živio je, čini se, u svijetu halucinacija koje su u njemu stvorile uvjerenje da može vlastitom akcijom ostvariti sporazum između Engleske i Njemačke... To, međutim, neće imati nikakvog utjecaja na nastavak rata koji je nametnut njemačkom narodu.

Privatno, Hitler je izdao naređenje da Hess bude strijeljan čim se vrati,[372] a javno je oduzeo svom starom drugu sve njegove funkcije. Na položaj zamjenika vođe partije postavio je Martina Bormana, neusporedivo pokvarenijeg i podmuklijeg čovjeka. Führer se nadao da će bizarna epizoda biti ubrzo zaboravljena; njegove misli ubrzo su se ponovo usredotočile na napad na Rusiju, koji nije bio daleko.

CRNI OBLACI NAD KREMLJOM

Usprkos svim dokazima o Hitlerovim namjerama — koncentraciji njemačkih trupa u istočnoj Poljskoj, prisutnosti milijuna njemačkih vojnika na nedalekom Balkanu, osvajanju Jugoslavije i Grčke i okupaciji Rumunjske, Bugarske i Mađarske — ljudi u Kremlju, u prvom redu Staljin, koji su navodno uvijek bili i ostali dosljedni realisti, slijepo su se nadali da će Rusija nekako izbjeći gnjevu nacističkog tiranina. Činjenice su, naravno, pothranjivale njihovu urođenu sumnjičavost, a Hitlerovi potezi u jugoistočnoj Evropi nisu mogli a da ne izazovu sve žešće reagiranje s njihove strane. Ipak, postoji nešto nestvarno, gotovo nevjerojatno, upravo groteskno u diplomatskim odnosima između Moskve i Berlina u tim proljetnim danima (iscrpno obrađenim u zaplijenjenim nacističkim dokumentima), u kojima su Nijemci nespretno pokušavali da zavaravaju Kremlj do posljednjeg trenutka, a sovjetski državnici pokazivali nesposobnost da shvate stvarnost i reagiraju na vrijeme.

Iako su nekoliko puta protestirali zbog ulaska njemačkih trupa u Rumunjsku i Bugarsku, a zatim i zbog napada na Jugoslaviju i Grčku, proglašavajući te poteze za povredu nacističko-sovjetskog pakta i ugrožavanje sovjetskih »interesa i sigurnosti«, sovjetski državnici su, kako se datum njemačkog napada približavao, sve više nastojali da smire i umilostive Berlin. U tome je prednjačio sam Staljin. Trinaesti travnja 1941. godine ambasador von der Schulenburg poslao je telegrafski u Berlin interesantan izvještaj o tome kako se, prilikom ispraćaja japanskog ministra vanjskih poslova Josukoa Macuoke te večeri iz Moskve, Staljin »odnosio izuzetno srdačno«, ne samo prema Japancima nego i prema Nijemcima. Na željezničkoj stanici

> Staljin me je, naočigled svima, potražio (izvijestio je Schulenburg Berlin) ... i prebacio ruku preko mojih ramena, rekavši: »Moramo ostati prijatelji, i vi u tom cilju morate učiniti sve!« Nešto kasnije Staljin se obratio njemačkom vojnom atašeu, pukovniku Krebsu, i pošto je provjerio da je Nijemac, rekao: »Ostat ćemo prijatelji — u dobru i u zlu!"[373]

Tri dana nakon toga njemački otpravnik poslova u Moskvi, Tippelskirch, poslao je u Berlin telegrafski izvještaj u kojem je naglasio da događaj na kolodvoru ukazuje na Staljinovo prijateljstvo prema Njemačkoj, a da je to posebno važno »s obzirom na stalno prisutne glasine o predstojećem

sukobu između Njemačke i Sovjetskog Saveza«.[374] Dan prije toga Tippelskirch je obavijestio Berlin da je Kremlj »bez ikakvih uvjeta« prihvatio — nakon mnogo mjeseci natezanja — njemački prijedlog sporazuma o granici dviju zemalja od rijeke Igorka do Baltičkog mora. »Susretljivost sovjetske vlade zaslužuje svaku pažnju,« rekao je.[375] S obzirom na ono što se kuhalo u Berlinu, zaista je bilo tako.

Sovjetska vlada ostala je podjednako susretljiva i kada se radilo o opskrbljivanju blokadom izolirane Njemačke potrebnim sirovinama. Peti travnja 1941. godine Schnurre, njemački opunomoćenik za trgovinske pregovore s Moskvom, trijumfalno je javio svojim nacističkim gospodarima da su, nakon pada u siječnju i veljači 1941. zbog »zahlađenja u političkim odnosima«, isporuke »u ožujku naglo, višestruko porasle, naročito isporuke žita, nafte, mangana, nemetala i dragocjenih metala«.

> Tranzitni promet preko Sibira (dodao je) odvija se povoljno, kao i do sada. Na naš zahtjev, sovjetska vlada nam je čak stavila na raspolaganje poseban teretni vlak za prijevoz gume od granice Mandžurije.[376]

Šest tjedana kasnije, 15. svibnja, Schnurre je izvijestio da su mu uslužni Rusi stavili na raspolaganje nekoliko specijalnih teretnih vlakova radi prijevoza 4000 tona Njemačkoj veoma potrebne sirove gume sibirskom željezničkom prugom.

> Rusi će na vrijeme isporučiti ugovorene količine sirovina, iako to za njih predstavlja veliko opterećenje... Stekao sam dojam da bismo Moskvi mogli postaviti ekonomske zahtjeve koji premašuju okvire ugovora od 10. siječnja, zahtjeve kojima bi Njemačkoj bile osigurane isporuke hrane i sirovina veće od onih koje su ugovorene.[377]

Njemačke isporuke strojeva Rusiji kasne, primijetio je Schnurre, ali to mu, izgleda, nije smetalo, kad već nije smetalo Rusima. Uznemirilo ga je, međutim, 15. svibnja nešto drugo. »Velike poteškoće,« žalio se, »pričinjavaju nam bezbrojne glasine o predstojećem njemačko-ruskom sukobu«. Za širenje tih glasina optužio je službene njemačke krugove. »Poteškoće«, objasnio je Schnurre u opširnom memorandumu Ministarstvu vanjskih poslova, začudo ne prave Rusi, nego njemačke firme koje, rekao je, pokušavaju da se »povuku« iz ugovora sklopljenih s Rusima.

Hitler je, treba napomenuti, činio sve što je mogao da suzbije te glasine, ali je istovremeno nastojao uvjeriti generale i vodeće funkcionere kako Njemačkoj prijeti sve veća opasnost od ruskog napada. Iako su generali znali da nije tako, jer su raspolagali podacima što ih je dostavljala vojna obavještajna služba, Hitlerova hipnotička moć nad njima bila je takva da su čak i poslije rata Halder, Brauchitsch, Manstein i drugi (iako ne i Paulus, koji je, izgleda, bio pošteniji) tvrdili da su koncentracije sovjetskih snaga na poljskoj granici predstavljale početkom ljeta veliku opasnost po Njemačku.

Grof von der Schulenburg, koji se vratio kući iz Moskve na kraći dopust, sastao se s Hitlerom u Berlinu 28. travnja i pokušao ga uvjeriti u miroljubive namjere Rusije. »U Rusiji,« pokušao je da mu objasni, »glasine koje najavljuju njemački napad na Sovjetski Savez izazivaju velike strepnje. Ne mogu vjerovati,« dodao je, »da će Rusija ikad napasti Njemačku... Ako Staljin nije bio kadar da se 1939. godine dogovori s Engleskom i Francuskom, kada su te zemlje bile još snažne, sigurno neće donijeti takvu odluku danas, pošto je Francuska srušena a Engleska teško potučena. Naprotiv, uvjeren sam da je Staljin spreman na daljnje ustupke u našu korist.«

Führer se pretvarao da sve to prima skeptično. »Događaji u Srbiji,« rekao je, predstavljaju za njega »upozorenje«. »Koji je vrag bio Rusima,« upitao je, »da potpišu pakt o prijateljstvu s Jugoslavijom?« *Peti travnja, dan prije njemačkog napada na Jugoslaviju, sovjetska vlada je na brzinu zaključila »Pakt o nenapadanju i prijateljstvu« s novom jugoslavenskom vladom, očigledno u očajničkom pokušaju da odvrati Hitlera od napada. Molotov je o tome obavijestio Schulenburga dan ranije, a ambasador je uzviknuo da je »najgori trenutak za to« i pokušao, bezuspješno, nagovoriti Ruse da bar malo odgode potpisivanje ugovora.*[378] On ne vjeruje, to je točno, »da bi se Rusija mogla usuditi da napadne Njemačku«. Ipak, zaključio je, dužan je »biti na oprezu«. Hitler svom ambasadoru u Sovjetskom Savezu nije rekao što priprema toj zemlji, i Schulenburg, pošten, čestit Nijemac stare škole, nije o tome saznao ništa do posljednjeg časa.

Ni Staljin, iako je bilo dovoljno *znakova* i *upozorenja,* nije do posljednjeg časa shvatio što Hitler sprema. Dvadeset drugi travnja sovjetska vlada formalno je protestirala zbog ravno osamdeset povreda sovjetskog

zračnog prostora od njemačkih aviona između 27. ožujka i 18. travnja, i dala detaljne podatke o svakom tom incidentu.

U jednom slučaju, kaže se u protestu, u njemačkom izviđačkom avionu koji je 15. travnja prinudno sletio kod Rovna nađena je fotografska kamera, nekoliko svitaka osvijetljenog filma i poderana topografska karta zapadnih oblasti SSSR-a, što »predstavlja dokaze o zadatku što ga je imala posada tog aviona«. Rusi su, čak i protestirajući, ostajali pomirljivi. Njihove pogranične jedinice, kaže se u noti, dobile su »naređenje da ne otvaraju vatru na njemačke avione koji lete nad sovjetskim teritorijem sve dok takvi letovi ne postanu prečesta pojava«.[379]

Početkom svibnja Staljin je poduzeo još neke korake čiji je cilj bio poboljšanje odnosa s Njemačkom. Da udovolji Hitleru, protjerao je iz Moskve diplomatske predstavnike Belgije, Norveške, Grčke, pa čak i Jugoslavije, i naredio da se predstavništva tih zemalja zatvore. Priznao je pronacističku Rašid Alijevu vladu u Iraku. Zaveo je dopunsku, izuzetno strogu cenzuru štampe kako bi spriječio svako provociranje Njemačke.

> To javno izražavanje težnji Staljinove vlade (izvijestio je Schulenburg Berlin 12. svibnja) sračunato je ... na ublažavanje zategnutosti između Sovjetskog Saveza i Njemačke i na stvaranje bolje atmosfere u budućnosti. Moramo uvijek držati na umu da je sam Staljin uvijek zagovarao prijateljstvo između Njemačke i Sovjetskog Saveza.[380]

Iako je Staljin već odavno vladao Sovjetskim Savezom kao apsolutni diktator, Schulenburg u toj svojoj poruci prvi put upotrebljava izraz »Staljinova vlada«. Imao je i razloga za to. Šesti svibnja Staljin je osobno preuzeo dužnost predsjednika Savjeta narodnih komesara, tj. predsjednika vlade, zamijenivši na tom mjestu Molotova koji je ostao ministar vanjskih poslova. Bilo je to prvi put da je svemoćni sekretar Komunističke partije preuzeo neku dužnost u vladi. Svijet je iz toga izvukao zaključak da je to znak da se Sovjetski Savez nalazi u tako teškoj situaciji, posebno u pogledu odnosa s nacističkom Njemačkom, da to zahtijeva osobno angažiranje Staljina kao nominalnog i stvarnog šefa države. To je bilo prihvatljivo objašnjenje, ali postojalo je još jedno, ne tako očigledno, na koje je oštroumni njemački ambasador u Moskvi smjesta upozorio Berlin.

Staljin je, izvijestio je, veoma nezadovoljan pogoršanjem njemačko-sovjetskih odnosa i za to, uglavnom okrivljava nezgrapnu diplomaciju Molotova.

> Po mom mišljenju (rekao je Schulenburg), može se sa sigurnošću pretpostaviti da je Staljin postavio pred sebe velike zadatke u vanjskoj politici ... i nada se da će ih vlastitim naporima ostvariti. Čvrsto sam uvjeren da će u međunarodnoj situaciji, koju smatra ozbiljnom, Staljin pred sebe postaviti zadatak da spriječi sukob između Sovjetskog Saveza i Njemačke.[381]

Zar moćni sovjetski diktator nije do tada — do sredine svibnja 1941. godine — shvatio da je to neostvariv zadatak, da to ne može postići nikakvim sredstvima, osim da se potpuno podredi Hitleru? Bio je sigurno svjestan razloga za Hitlerov napad na Jugoslaviju i Grčku, prisutnosti ogromnih njemačkih snaga u Rumunjskoj i Mađarskoj na jugozapadnim granicama Sovjetskog Saveza, koncentracije Wehrmachta na zapadnoj granici prema Poljskoj. Glasine što su se neprestano širile po Moskvi sigurno su stizale i do njega. Početkom svibnja, izvijestio je Schulenburg Berlin, »glasine o predstojećem oružanom sukobu između Njemačke i Rusije« tako su preplavile sovjetski glavni grad da su ih on i njegovi službenici u njemačkoj ambasadi jedva uspijevali suzbiti.

> Molim vas da vodite računa o tome (savjetovao je Berlin) da svi pokušaji da se te glasine što se šire po Moskvi suzbiju moraju ostati bezuspješni, ako iz Njemačke svakodnevno budu pristizale nove glasine i ako svaki putnik koji doputuje u Moskvu ili proputuje kroz Moskvu ne samo donese sa sobom nove glasine nego i potvrdi stare, navodeći podatke.[382]

Iskusni diplomat i sam je već počinjao sumnjati. U Berlinu je dobio instrukcije da i dalje uporno pobija glasine i širi vijesti kako ne samo nikakvih koncentracija njemačkih trupa na granicama Rusije nema, nego da se čak vrši prebacivanje dosta velikih snaga (osam divizija, rečeno mu je, »radi ličnog obavještenja«) »s istoka na zapad«.[383] Možda su te instrukcije samo potvrdile ambasadorove sumnje jer je o koncentraciji njemačkih snaga duž sovjetske granice već naveliko pisala sva svjetska štampa.

Mnogo prije toga, međutim, Staljin je bio mnogo konkretnije upozoren na Hitlerove planove, ali se na ta upozorenja, očigledno, nije obazirao. Najozbiljnije upozorenje stiglo je od vlade Sjedinjenih Država.

Početkom siječnja 1941. godine američki trgovinski ataše u Berlinu Sam E. Woods uputio je State Depatrmentu povjerljivi izvještaj, u kojem je

naveo da je iz pouzdanih izvora saznao da Hitler priprema napad na Rusiju, koji bi trebalo da otpočne u proljeće. Bio je to dug i detaljan izvještaj i sadržao je prikaz plana napada što ga je izradio Generalštab (za koji će se kasnije pokazati da je prilično vjeran), i pregled priprema za ekonomsku eksploataciju Sovjetskog Saveza nakon završetka vojnih operacija.[384]

Državni sekretar Cordell Hull u početku je bio uvjeren da su Nijemci »podmetnuli« taj materijal Woodsu i obratio se za savjet J. Edgaru Hooveru. Načelnik FBI je pročitao izvještaj i zaključio da je autentičan. Woods je naveo neke od izvora informacija, u raznim ministarstvima i Generalštabu, i nakon provjere u Washingtonu je zaključeno da su to ljudi koji bi trebalo da znaju što se događa, a dovoljno su protunacistički raspoloženi da bi o tome pričali. Bez obzira na trenutnu zategnutost odnosa između američke i sovjetske vlade, Hull je odlučio da obavijesti Ruse i zamolio državnog podsekretara Sumnera Wellesa da prenese suštinu izvještaja ambasadoru Konstantinu Umanskom. Sumner Welles je to i učinio, 20. ožujka.

> Gospodin Umanski je problijedio (napisao je kasnije Welles). Nekoliko trenutaka je šutio, a onda rekao: »Potpuno shvaćam ozbiljnost poruke koju ste mi donijeli. Moja vlada bit će vam zahvalna za ovo povjerenje, a ja ću je odmah obavijestiti o našem razgovoru.[385]

Je li bila zahvalna i je li uopće povjerovala tom na vrijeme dobivenom obavještenju, o tome američka vlada nikad ništa nije saznala. U stvari, kako je državni sekretar Huli napisao u svojim memoarima, Moskva se u to vrijeme držala neprijateljski i prkosno zbog toga što je američka pomoć Britaniji onemogućavala isporuku nekih od materijala koje je Rusija tražila. Bez obzira na to, kako piše Huli, kada je State Department početkom lipnja primio informacije od poslanstva u Stockholmu i Bukureštu da će Njemačka za dva tjedna napasti Rusiju, kopije tih izvještaja smjesta su dostavljene ambasadoru u Moskvi Steinhardtu, koji ih je predao Molotovu.

I Churchill je pokušao upozoriti Staljina. Treći travnja zatražio je od ambasadora u Moskvi, sir Stafforda Crippsa, da preda sovjetskom diktatoru njegovu osobnu poruku u kojoj ga je upozorio na važnost pokreta njemačkih trupa u južnoj Poljskoj, o čemu su javljali britanski agenti. Cripps nije odmah predao poruku i Churchill se ljutio zbog toga još mnogo godina kasnije, kad je pisao o tom događaju u svojim memoarima.[386]

Cripps je još krajem travnja saznao za datum početka njemačkog napada, i Nijemci su znali da on to zna. Dvadeset četvrti travnja njemački pomorski ataše u Moskvi uputio je Vrhovnoj komandi mornarice u Berlinu kratku poruku:

Britanski ambasador navodi 22. lipnja kao datum početka rata.[387]

Ta poruka, nađena među zaplijenjenim nacističkim dokumentima, unesena je istog dana u dnevnik Komande ratne mornarice, s uzvičnikom na kraju.[388] Admirali su bili iznenađeni točnošću ambasadorova predviđanja. Jadni pomorski ataše, koji, kao ni ambasador u Moskvi, nije bio upućen u tajnu, dodao je svojoj poruci da je ono, »očigledno, apsurdno«.

Tako je sigurno mislio i Molotov. Mjesec dana nakon toga, 22. svibnja, primio je Schulenburga da bi s njim porazgovarao o raznim stvarima. »Bio je ljubazan, samouvjeren i dobro obaviješten, kao i uvijek,« javio je amambasador u Berlin i ponovo naglasio da Staljin i Molotov — »dva najjača čovjeka u Sovjetskom Savezu« — nastoje »iznad svega« da izbjegnu svaki sukob s Njemačkom.[389]

U jednoj stvari obično pronicljivi ambasador teško se prevario. Molotov, u tom trenutku, sasvim sigurno nije bio »dobro obaviješten«. Ali to nije bio ni ambasador.

U kojoj je mjeri sovjetski komesar za vanjske poslove bio loše informiran, jasno se pokazalo 14. lipnja, samo tjedan dana prije njemačkog udara. Molotov je tog dana uvečer pozvao Schulenburga i predao mu tekst saopćenja agencije TASS, koje će, rekao je, biti objavljeno preko radija iste večeri i sutra objavljeno u novinama.[390] U tom službenom saopćenju sovjetske vlade Cripps je osobno optužen za »širenje glasina o 'predstojećem ratu između SSSR-a i Njemačke' u engleskoj i stranoj štampi«, što je proglašeno za »očigledan apsurd ... nespretni propagandni manevar snaga svrstanih protiv Sovjetskog Saveza i Njemačke«. U saopćenju je dalje rečeno:

> Po mišljenju sovjetskih krugova, glasine o namjerama Njemačke ... da napadne Sovjetski Savez lišene su svake osnove.

U saopćenju se čak i za najnovije pokrete njemačkih trupa s Balkana prema granicama Sovjetskog Saveza kaže da »nemaju nikakve veze sa sovjetsko-njemačkim odnosima«. Glasine da će Rusija napasti Njemačku jesu »obična laž i provokacija«.

Ironija saopćenja što ga je agencija TASS objavila u ime sovjetske vlade postaje još izrazitija kada se ono promatra u svjetlu onoga što su radili Nijemci na dan objavljivanja saopćenja, 15. lipnja, i slijedećeg dana.

Iz Venecije, gdje se sastao s Cianom, Ribbentrop je 15. lipnja uputio tajnu poruku mađarskoj vladi da »poduzme korake u cilju osiguranja svojih granica«.

S obzirom na koncentraciju ruskih trupa na istočnim granicama Njemačke, Führer će vjerojatno biti prisiljen da najkasnije početkom srpnja raščisti njemačko-ruske odnose i u vezi s tim postavi izvjesne zahtjeve.[391]

Nijemci su upozorili Mađare, ali svog prvog saveznika nisu. Kada je Ciano slijedećeg dana, za vrijeme vožnje gondolom po kanalima Venecije, upitao Ribbentropa ima li čega u glasinama o predstojećem napadu Njemačke na Rusiju, nacistički ministar vanjskih poslova je odgovorio: »Dragi Ciano, zasad vam ništa ne mogu reći jer je odluka o tome još skrivena u nedokučivim dubinama Führerova srca. Jedno je, međutim, sigurno: ako ih napadnemo, Staljinova Rusija bit će zbrisana s geografske karte za osam tjedana.«[392]

Dok se Kremlj 14. lipnja 1941. godine samouvjereno pripremao da objavi svijetu kako su glasine o njemačkom napadu na Rusiju »očigledan apsurd«, Adolf Hitler je istog dana održao završno ratno savjetovanje o planu *Barbarossa,* na kojem su sudjelovali vodeći oficiri Wehrmachta. Plan koncentracije i prebacivanja trupa na odskočne položaje stupio je na snagu 22. svibnja, a revidirana verzija plana izdana je nekoliko dana kasnije.[393] To je opširan i do detalja razrađen dokument iz kojeg se vidi da su početkom lipnja svi planovi za napad na Rusiju ne samo bili završeni, nego da su se prema njima već uvelike odvijali obimni i složeni pokreti trupa, artiljerije, tenkova, aviona, brodova i potrebnog ratnog materijala. U jednom kratkom zapisu u dnevniku Štaba ratne mornarice za 29. svibanj kaže se: »Pokreti ratnih brodova na pripremne pozicije za operaciju *Barbarossa* započeli.« Obavljeni su i razgovori s glavnim štabovima Rumunjske, Mađarske i Finske — ova posljednja zemlja željela je da ponovo osvoji teritorije koje su joj Rusi oduzeli poslije »zimskog rata«. Deveti lipnja Hitler je iz Berchtesgadena sazvao vrhovne komandante vidova oružanih snaga i komandante ključnih jedinica na konačno cjelodnevno savjetovanje o *Barbarossi* u Berlinu, 14. lipnja.

Iako je zadatak koji su sebi postavili bio ogromnih razmjera, ne samo Hitler nego i njegovi generali bili su uvjereni da će ga uspješno obaviti dok su analizirali posljednje detalje najveće vojne operacije u povijesti — istovremenog napada na svim dijelovima fronte što se protezala u dužini od 2400 kilometara, od Petsama na Arktiku do Crnog mora. Prethodne noći Brauchitsch se vratio u Berlin s inspekcionog putovanja po istoku. Halder je u svom dnevniku zabilježio da je komandant kopnene vojske bio veoma zadovoljan onim što je vidio. Oficiri i ljudstvo, rekao je, u odličnoj su kondiciji i spremni.

To posljednje vijećanje prije početka ratnih operacija trajalo je od 11 do 18.30 sati. Prekinuto je u 14 sati radi ručka na kojem je Hitler održao jedan od svojih vatrenih govora uoči bitke.[394] Dao je, prema Halderu, »sveobuhvatan pregled političke situacije« i naglasio da mora napasti Rusiju jer će njen pad prisiliti Englesku da »odustane od daljnje borbe«. Krvoželjni. Führer je, međutim, sigurno još jače naglasio neke druge stvari. O tome je govorio Keitel prilikom, ispitivanja pred sudom u Nürnbergu.

> Glavna Hitlerova postavka bila je da je to odlučna bitka između dvije ideologije i da našu uobičajenu vojničku praksu — jedino korektnu po međunarodnim zakonima — moramo odmjeravati prema potpuno drukčijim standardima.

Hitler je tom prilikom, rekao je Keitel, izdao niz naređenja za provođenje nečuvenog terora u Rusiji, primjenom »najbrutalnijih mjera«.

»Jeste li vi, ili bilo tko od generala, stavili kakve primjedbe na ta naređenja?« upitao je Keitelov branilac.

»Ne. Ja osobno nisam protestirao,« odgovorio je Keitel. »Nisu protestirali ni drugi generali,« dodao je.[395]

Nevjerojatno je ali je ipak istina da vlastodršci u Kremlju, pored sve svoje reputacije sumnjičavih, lukavih i tvrdoglavih ljudi, i usprkos svim dokazima i upozorenjima što su im doslovno pljuštali na glavu, nisu do posljednjeg trenutka shvatili da će biti napadnuti i to s takvom žestinom da će se njihov narod naći pred uništenjem.

Dvadeset prvi lipnja 1941. godine, u 21.30 sati u ugodnu ljetnu večer, devet sati prije nego što će po planu početi njemački napad, Molotov je u svom uredu u Kremlju primio njemačkog ambasadora i izložio mu svoju »posljednju glupost«.[396] Pošto je spomenuo nove slučajeve povrede granice

od njemačkih aviona, i da je dao nalog sovjetskom ambasadoru u Berlinu da na to skrene pažnju Ribbetropu, Molotov je prešao na drugu temu, na stvari o kojima je Schulenburg smatrao za potrebno da još iste noći hitno obavijesti Berlin.

> Postoji cio niz indikacija (rekao mu je Molotov) da je njemačka vlada nezadovoljna sovjetskom vladom. Šire se čak i glasine da između Njemačke i Sovjetskog Saveza samo što nije izbio rat... Sovjetska vlada nikako ne može da shvati razloge tom njemačkom nezadovoljstvu ... Bio bi mi zahvalan kad bih mu mogao reći što je njemačko-sovjetske odnose dovelo u takvo stanje.

Odgovorio sam (dodao je Schulenburg) da ne mogu dati odgovor na njegova pitanja jer ne raspolažem potrebnim informacijama.[397]

> Ubrzo će ih dobiti.

U tom trenutku, naime, radio-valovi su prenosili iz Berlina u Moskvu dugačku šifriranu poruku od Ribbentropa, s datumom 21. lipnja 1941. i oznakom »Veoma hitno, državna tajna, za ambasadora lično«, koja je počinjala riječima:

> Nakon primitka ovog telegrama sav materijal za šifriranje koji još postoji u ambasadi smjesta uništiti. Radio-primopredajnik onesposobiti.
>
> Molim smjesta obavijestite gospodina Molotova da imate za njega hitnu poruku... A zatim mu, molim, službeno izložite slijedeće...

Bila je to već dobro poznata izjava, začinjena otrcanim lažima i iskonstruiranim optužbama za koje su Hitler i Ribbentrop bili već postali pravi stručnjaci, jer su ih toliko puta sastavljali kako bi opravdali svaku od svojih agresija. U njoj su možda — ili je pisac ove knjige bar stekao takav dojam čitajući je — što se laži i besramnosti tiče, čak pomalo nadmašili sve svoje ranije sastave sličnog karaktera. Dok se Njemačka, kaže se u njoj, lojalno pridržavala svih odredbi nacističko-sovjetskog pakta, Rusija ga je neprestano kršila. SSSR je protiv Njemačke vršio djela »sabotaže, terorizma i špijunaže«. Suprotstavljao se »nastojanjima Njemačke da uspostavi stabilan poredak u Evropi«. Urotio se s Britanijom »radi napada na njemačke trupe u Rumunjskoj i Bugarskoj«. Koncentracijom »svih raspoloživih ruskih snaga na dugačkoj fronti od Baltika do Crnog mora« Sovjetski Savez je »prijetio« Reichu.

Izvještaji primljeni u toku proteklih nekoliko dana (kaže se dalje u izjavi) razbili su i posljednje sumnje o agresivnom karakteru ovih koncentracija ruskih snaga... Pored toga, iz Engleske su primljeni izvještaji o pregovorima što ih vodi ambasador Cripps s ciljem uspostavljanja još tješnje političke i vojne suradnje između Engleske i Sovjetskog Saveza.

Na osnovi svega, vlada Reicha izjavljuje da je sovjetska vlada, suprotno preuzetim obavezama

1. ne samo nastavila nego i intenzivirala pokušaje da potkopa Njemačku i Evropu;

2. vodila sve otvoreniju protunjemačku politiku, i

3. koncentrirala na njemačkim granicama sve svoje snage i dovela ih u stanje pripravnosti. Na taj način je sovjetska vlada raskinula svoje ugovore s Njemačkom i sprema še da Njemačku, koja vodi borbu za svoj opstanak, napadne s leđa. Zbog toga je Führer naredio njemačkim oružanim snagama da se suprotstave toj prijetnji svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju.[398]

»Molim vas ne upuštajte se ni u kakvu diskusiju o ovoj izjavi,« savjetovao je na kraju Ribbentrop svom ambasadoru. Što je potreseni i razočarani Schulenburg, koji je najbolje godine svog života posvetio poboljšanju njemačko-ruskih odnosa i koji je dobro znao da za napad na Sovjetski Savez Njemačka nema ni povoda ni opravdanja, uopće mogao reći? Kad se u samo svitanje vratio u

Kremlj, samo je pročitao njemačku izjavu.[399]

Molotov, konačno jednom zapanjen, šutke je saslušao izjavu do kraja, a onda je rekao:

»To je rat. Vjerujete li da smo to zaslužili?«

U isto vrijeme, u svitanje, slična se scena odigrala u *Wilhelmstrasse* u Berlinu. Čitavo poslije podne 21. lipnja sovjetski ambasador, Vladimir Dekanozov, nazivao je preko telefona Ministarstvo vanjskih poslova zahtijevajući sastanak s Ribbentropom da bi mu uručio umjereno intonirani protest u povodu novih povreda sovjetske granice od njemačkih aviona. Saopćeno mu je da nacistički ministar vanjskih poslova »nije u gradu«. Dvadeset drugi lipnja u dva sata poslije ponoći javljeno mu je da će ga Ribbentrop primiti u četiri sata u Ministarstvu vanjskih poslova. Tu je

ambasador, nekadašnji zamjenik komesara za vanjske poslove, Staljinov krvnik i izvršilac specijalnih zadataka kao što je, na primjer, bilo anektiranje Litve, doživio, kao i Molotov u Moskvi, najveći šok u svom životu. Doktor Schmidt, koji je bio prisutan, ovako je opisao tu scenu:

> Nikad nisam vidio Ribbentropa tako uzbuđenog kao što je bio pet minuta prije dolaska Dekanozova. Hodao je gore-dolje po svojoj sobikao zvijer u kavezu...
>
> Ušao je Dekazonov i, očigledno i ne naslućujući da nešto nije u redu, pružio ruku Ribbentropu. Sjeli smo i ... Dekanozov je htio da u ime svoje vlade iznese izvjesna pitanja koja bi bilo potrebno raščistiti. Ali, tek što je počeo govoriti, Ribbentrop ga je prekinuo i, s ledenim izrazom na licu. rekao: »Sad se ne radi o tome...«

Arogantni nacistički ministar vanjskih poslova je nakon toga objasnio o čemu se radi, i pružio ambasadoru kopiju izjave koju je Schulenburg u tom trenutku čitao Molotovu, obavijestivši ga istovremeno da su njemačke trupe već započele s »vojnim protumjerama« na sovjetskoj granici. Zapanjeni sovjetski diplomat, kaže Schmidt, »brzo je došao sebi i izrazio svoje duboko žaljenje« zbog takvog razvoja događaja, za koji je okrivio Njemačku. »Ustao je, mehanički se poklonio i izišao iz sobe ne rukovavši se.«[400]

Nacističko-sovjetskom medenom mjesecu došao je kraj. U tri sata i trideset minuta ujutro, 22. lipnja 1941. godine, pola sata prije završnih diplomatskih formalnosti u Kremlju i *Wilhelmstrasse*, grmljavina Hitlerovih topova duž stotinama kilometara dugačke fronte raznijela ga je zauvijek.

Kanonada je imala još jedan diplomatski preludij. Dvadeset prvi lipnja poslije podne Hitler je sjeo za pisaći stol u svom novom podzemnom glavnom stanu, »Vučjoj jami« (*Wolfsschanze*) u blizini Rastenburga, usred mračne istočno-pruske šume, i izdiktirao dugačko pismo Mussoliniju. Kao i prilikom pripremanja svojih ostalih agresivnih akcija, nije u svog prijatelja i najvažnijeg saveznika imao dovoljno povjerenja da bi mu povjerio tajnu prije nego što nastupi posljednji trenutak. Učinio je to tek sad, u pet do dvanaest. Njegovo pismo predstavlja najrječitije i najautentičnije svjedočanstvo kojim raspolažemo, a koje govori o razlozima što su ga naveli na taj sudbonosni korak, razlozima oko kojih je vanjski svijet tako dugo lupao glavu i koji su otvorili vrata njegovoj propasti i propasti Trećeg Reicha. Pismo je, razumljivo, puno uobičajenih Hitlerovih laži i izvrdavanja

kojih se nije ustručavao ni pred svojim prijateljima. Ali kroz njih, i između njih, probijaju njegovi osnovni razlozi i njegova prava — iako pogrešna — procjena svjetske situacije na početku ljeta 1941. godine, drugog ratnog ljeta.

> Duce!
>
> Pišem Vam ovo pismo u trenutku kada je najteža odluka u mom životu konačno učinila kraj napetom razmišljanju i neizdržljivom iščekivanju koje je trajalo mjesecima.
>
> *Situacija*[401]: Engleska je izgubila ovaj rat. Hvata se kao utopljenik za svaku slamku. Međutim, neke njene nade, razumljivo, nisu bez izvjesne logike... Propast Francuske . . učinila je da britanski ratni huškači neprestano okreću poglede prema mjestu odakle su i pokušali otpočeti rat — Sovjetskoj Rusiji.
>
> Obje zemlje, Sovjetska Rusija i Engleska, podjednako su zainteresirane za Evropu ... iscrpljenu dugotrajnim ratovanjem. Iza ovih dviju zemalja stoje Sjedinjene Države i potiču ih...

Hitler je nakon toga objasnio kako s ogromnim vojnim efektivima Sovjetskog Saveza u zaleđu nikad ne bi mogao prikupiti dovoljno snaga — »naročito zračnih« — da izvrši napad na Britaniju koji bi je konačno dotukao.

U stvari, sve raspoložive ruske snage nalaze se na našim granicama... Ako mi okolnosti pruže priliku da upotrijebim njemačko ratno zrakoplovstvo za udar na Englesku, postoji opasnost da će Rusija otpočeti sa svojom strategijom iznuđivanja, koju bih morao šutke podnositi naprosto zbog osjećaja inferiornosti u zraku... Engleska će biti sve manje spremna na mir jer će polagati sve više nada u svog ruskog partnera. Te nade, prirodno, moraju rasti s povećanjem pripravnosti ruskih oružanih snaga. Iza svega toga stoje masovne isporuke ratnog materijala iz Amerike kojima se nadaju u 1942...

Zato sam, nakon dugog i zrelog razmišljanja, donio odluku da presiječem omču prije nego što se stegne... Svoje opće nazore mogu sažeti kako slijedi:

1. *Francuska,* kao uvijek, nepouzdana.
2. *Sjeverna Afrika,* bar što se Vaših kolonija tiče, Duce, vjerojatno je do jeseni izvan opasnosti.

3. *Španjolska* je neodlučna i — bojim se — opredijelit će se tek kad ishod rata bude odlučen...
4. Napad na *Egipat* prije jeseni ne dolazi u obzir...
6. Hoće li *Amerika* stupiti u rat ili neće, potpuno je svejedno, jer i tako podržava neprijatelja svim snagama koje je u stanju da prikupi.
7. Situacija u samoj *Engleskoj* je loša; opskrba hranom i sirovinama predstavlja iz dana u dan sve veći problem. Ratnički duh i volja za ratovanjem žive, konačno, samo u nadama. Te nade se zasnivaju isključivo na dvije pretpostavke: Rusiji i Americi. Nemamo mogućnosti da eliminiramo Ameriku. U našoj je moći, međutim, da izbacimo iz igre Rusiju. Eliminacija Rusije predstavljat će istovremeno ogromno rasterećenje za Japan u istočnoj Aziji, što će značiti i veću prijetnju Americi mogućnošću japanske intervencije. U tim okolnostima, odlučio sam dokrajčiti licemjernu igru Kremlja.

Njemačkoj, rekao je Hitler, u Rusiji neće biti potrebne talijanske trupe. (Nije htio ni s kim da dijeli slavu osvajača Rusije, kao što nije htio da dijeli slavu pobjednika nad Francuskom.) Italija bi, međutim, izjavio je, mogla pružiti »odlučnu pomoć« Njemačkoj jačanjem svojih snaga u sjevernoj Africi i pripremama za »okupaciju Francuske ako ona prekrši odredbe ugovora«. Bio je to izvanredan mamac za Ducea željnog osvajanja.

Što se tiče zračnih napada na Englesku, zasad ćemo ostati u defenzivi.

Taj rat na istoku, Duce, bit će sigurno težak, ali u meni ne postoji ni trenutka sumnje da ćemo postići velik uspjeh. Nadam se u prvom redu da ćemo nakon toga u Ukrajini stvoriti zajedničku bazu za proizvodnju hrane koja će nas opskrbljivati svim količinama koje nam u budućnosti budu potrebne.

Zatim je došla isprika zbog tako kasnog obavještavanja najbližeg saveznika.

Ako sam čekao do ovog trenutka, Duce, da Vas obavijestim o svemu ovome, to je zbog toga što konačna odluka neće biti donesena do večeras u 19 sati...

Ma što se dogodilo, Duce, naša situacija zbog ovog koraka neće postati gora; može se samo popraviti... A ako Engleska iz tih činjenica ne izvuče nikakve zaključke, onda ćemo se, osiguranog zaleđa i snažniji, moći posvetiti uništenju našeg neprijatelja.

Na kraju Hitler je opisao velik osjećaj olakšanja što je konačno donio odluku.

> ... Dopustite mi da kažem još jedno, Duce. Otkako sam se dovinuo do ove odluke, ponovo se osjećam slobodan duhom. Partnerstvo sa Sovjetskim Savezom, uprkos našim potpuno iskrenim naporima da ostvarimo pravo razumijevanje, ipak mi je veoma često teško padalo, jer mi se nekako činilo da ono predstavlja raskid s čitavom mojom prošlošću, mojim nazorima i mojim ranijim obavezama. Sretan sam što sam se oslobodio tih duševnih muka.
>
> Sa srdačnim i prijateljskim pozdravima.
>
> Vaš
>
> Adolf Hitler[402]

U tri sata ujutro, 22. lipnja, samo pola sata prije nego što će njemačke trupe krenuti u napad, ambasador u Rimu von Bismarck probudio je Ciana da mu preda dugačku Hitlerovu poslanicu, koju je nakon toga talijanski ministar vanjskih poslova preko telefona prenio Mussoliniju, koji se odmarao u svom ljetnikovcu u Riccioneu. To nije bilo prvi put da njegov partner u Osovini budi svojim porukama Ducea usred noći, i on je to strašno mrzio. »Ja ni svoje sluge ne budim noću,« žalio se Mussolini Cianu, »a Nijemci me bez ikakvih obzira dižu iz kreveta u svako doba.«[403] Ipak, čim se rasanio, Mussolini je izdao naređenje da se Sovjetskom Savezu smjesta objavi rat. Bio je već potpuni rob Nijemaca. Znao je to, i to ga je mučilo. »Nadam se samo jednom,« rekao je Cianu, »da će u tom ratu na istoku Nijemci izgubiti dosta perja.«[404] Ipak, bilo mu je jasno da njegova vlastita budućnost sad u potpunosti zavisi od njemačkog oružja. Nijemci će u Rusiji pobijediti, bio je siguran u to, ali se nadao da će iz bitke bar izići razbijenog nosa.

Nije mogao znati, ni pretpostavljati, kao što to nije pretpostavljao nitko na zapadu, ni na jednoj ni na drugoj strani, da će proći mnogo gore. U nedjelju ujutro, 22. lipnja, na dan kada je Napoleon 1812. godine prešao Njemen na putu za Moskvu i točno godinu dana nakon što je Napoleonova zemlja, Francuska, kapitulirala u Compiegneu, Hitlerove oklopne, motorizirane i dotad nepobijeđene armije nasrnule su preko Njemena i drugih rijeka, brzo prodirući u Rusiju. Crvena armija, usprkos svim

upozorenjima i znacima koji su ukazivali na opasnost, bila je, kako je to general Halder zabilježio prvog dana rata u svom dnevniku, »taktički iznenađena na čitavoj fronti«.[405]

Svi mostovi na pograničnim rijekama osvojeni su neoštećeni. U stvari, kaže Halder, na većini mjesta duž granice sovjetske jedinice nisu imale vremena da se razviju za borbu i bile su pregažene prije nego što su stigle da organiziraju obranu. Na aerodromima je uništeno na stotine sovjetskih aviona.[406]

Za nekoliko dana Nijemci su zarobili na desetine tisuća sovjetskih vojnika. Brzim prodiranjem uspjeli su da opkole čitave armije. Sve je to izgledalo kao novi *Feldzug in Polen.*

»Nije nikakvo pretjerivanje ako se kaže,« zabilježio je 3. srpnja u svom dnevniku obično oprezni general Halder pošto je proučio posljednje izvještaje Generalštaba, »da je *Feldzug* na Rusiju donio pobjedu za četrnaest dana.« Za koji tjedan, dodao je, sve će biti završeno.

24.
PREOKRET

Početkom jeseni 1941. godine Hitler je bio uvjeren da je s Rusijom svršeno.

Za prva tri tjedna kampanje grupa armija Centar feldmaršala von Bocka, sastavljena od trideset pješadijskih i petnaest oklopnih ili motoriziranih divizija, napredovala je 620 kilometara, od Bjalistoka do Smolenska. Do Moskve joj je ostalo još 350 kilometara, istim putem kojim se 1812. godine kretao Napoleon. Na sjeveru, grupa armija feldmaršala von Leeba, sastavljena od dvadeset jedne pješadijske i šest oklopnih divizija, brzo je napredovala kroz baltičke države prema Lenjingradu. Na jugu, grupa armija feldmaršala von Rundstedta, sastavljena od dvadeset pet pješadijskih, četiri motorizirane, četiri planinske i četiri oklopne divizije, napredovala je prema rijeci Dnjepar i Kijevu, glavnom gradu plodne Ukrajine koju je Hitler toliko priželjkivao.

Njemačko napredovanje na tisuću šest stotina kilometara širokoj fronti od Baltika do Crnog mora odvijalo se, kako je to pisalo u saopćenjima OKW, tako *planmässig* (točno prema planu), i nacistički diktator bio je tako uvjeren da će se ono i nastaviti ubrzanim tempom, kako su jedna sovjetska armija za drugom opkoljavane ili razbijane, da je 14. srpnja, samo tri tjedna nakon početka invazije izdao direktivu u kojoj je predvidio »znatno smanjenje snaga armije u bliskoj budućnosti« i usredotočenje vojne proizvodnje na ratne brodove i avione *Luftwaffe,* posebno avione, radi nastavljanja rata s posljednjim preostalim neprijateljem, Britanijom, i — dodao je — »s Amerikom, ako se ukaže potreba«.[407] Krajem rujna dao je instrukcije Vrhovnoj komandi da izvrši potrebne pripreme za rasformiranje četrdeset pješadijskih divizija kako bi industrija dobila potrebnu radnu snagu.[408]

Dva najveća ruska grada, Lenjingrad koji je sagradio Petar Veliki kao svoju prijestolnicu na Baltiku, i Moskva, stara prijestolnica i sada glavni grad sovjetske države, bili su — po Hitlerovu mišljenju — pred padom. Osamnaesti rujna izdao je strogo naređenje armiji da »ne smije prihvatiti kapitulaciju Lenjingrada ili Moskve, čak ako to Rusi i ponude«.[409] Kakva

im je sudbina namijenjena, objasnio je svojim komandantima u direktivi od 29. rujna.

Führer je odlučio da St. Petersburg (Lenjingrad) bude zbrisan s lica zemlje.[410] Za dalje postojanje tog velikog grada, nakon sloma Sovjetske Rusije, nismo zainteresirani ...

Namjera nam je opkoliti grad i sravniti ga sa zemljom artiljerijskom vatrom i neprekidnim napadima iz zraka ...

Zahtjevi da se grad osvoji bit će odbijeni, *jer problem zbrinjavanja stanovništva i opskrbe grada hranom mi ne možemo i ne treba da rješavamo.* U ovom ratu za opstanak nije nam u interesu da sačuvamo niti dio stanovništva tog velikog grada[411]* *Nekoliko tjedana kasnije, Göring je rekao Cianu: »Ove godine u Rusiji će od gladi umrijeti od dvadeset do trideset milijuna ljudi. Možda je tako i dobro, jer izvjesne narode treba desetkovati. A i ako nije, tu se ništa ne može učiniti. Ako je čovječanstvo osuđeno da umre od gladi, onda je bar sigurno da će naša dva naroda posljednji umrijeti ... U logorima za ruske zarobljenike već su počeli jesti jedni druge.« (Ciano's Diplomatic Papers, str. 464—65).*

Istog tjedna, 3. listopada, Hitler se vratio u Berlin i u poruci njemačkom narodu objavio slom Sovjetskog Saveza. »Izjavljujem danas, i to bez ikakvih ograda,« rekao je, »da je neprijatelj na istoku poražen i da se više nikad neće podići ... Naše trupe već su osvojile teritorij dva puta veći od njemačkog Reicha kada sam došao na vlast 1933. godine.«

Kada je 8. listopada pao Orel, ključni grad na južnim prilazima Moskvi, Hitler je avionom uputio u Berlin svog predstavnika za štampu, Otta Dietricha, da kaže dopisnicima vodećih svjetskih listova da su posljednje nedirnute sovjetske armije, armije Timošenka, koje su branile Moskvu, zatvorene u dva čelična njemačka džepa na prilazima prijestolnici; da su južne armije maršala Budjonijarazbijene i u bijegu; da je šezdeset do sedamdeset divizija armije maršala Vorošilova opkoljeno u Lenjingradu.

»U vojničkom pogledu,« završio je Dietrich ponosno svoje izlaganje, »Sovjetska Rusija je dokrajčena. Britanski san o ratovanju na dvije fronte se rasplinuo.«

To Hitlerovo i Dietrichovo javno hvalisanje bilo je u najmanju ruku preuranjeno.[412]

Rusi su, u stvari, uprkos iznenađenju koje su doživjeli 22. lipnja, teškim gubicima što su ih imali u ljudstvu i materijalu, brzom povlačenju i opkoljavanju nekih od njihovih armija, već u srpnju počeli pružati jači otpor, otpor kakav *Wehrmacht* još nikad nije osjetio. U Halderovu dnevniku i izvještajima frontovskih komandanata kakav je na primjer, bio general Guderian, komandant snažne oklopne grupacije na centralnom dijelu fronta, počinju se javljati najprije pojedinačni, a kasnije sve češći opisi teških okršaja, očajničkog otpora Rusa, samoubilačkih protunapada i teških gubitaka i njemačkih i sovjetskih jedinica.

»Držanje ruskih vojnika,« pisao je kasnije general Blumentritt, »bilo je već u prvoj bici (za Minsk) u oštroj suprotnosti s držanjem Poljaka i zapadnih Saveznika kada su poraženi. Rusi su se uporno branili i kada su bili opkoljeni.«[413] Pokazalo se da ih ima više i da su bolje opremljeni nego što je Adolf Hitler i sanjao da je moguće. U borbu su neprestano ubacivane svježe sovjetske divizije o kojima njemačka obavještajna služba pojma nije imala. »Svakog dana postaje sve jasnije,« zapisao je Haider u svom dnevniku 11. kolovoza, »da smo podcijenili snagu ruskog kolosa, ne samo u oblasti ekonomike i transporta, već prvenstveno vojnički. U početku smo računali s nekih 200 neprijateljskih divizija, a već smo ih identificirali 360. Kad uništimo desetak divizija, Rusi ubace u borbu deset novih. U tim širokim prostranstvima naš front je pretanak. Posljedica toga je da uporno ponavljani neprijateljski protunapadi ponegdje imaju uspjeha.« Rundstedt je sasvim otvoreno rekao savezničkim istražiteljima poslije rata: »Ubrzo nakon početka napada postao sam svjestan da sve što je napisano o Rusiji predstavlja najobičniju glupost.«

Sačuvani su izvještaji u kojima nekolicina generala, među kojima i Guderian, Blumentritt i Sepp Dietrich, opisuju svoje iznenađenje prilikom prvog susreta s ruskim tenkom *T-34* za koji nikad ranije nisu čuli, a koji je bio tako čvrsto oklopljen da su se zrna njemačkih protutenkovskih topova samo odbijala od njega, ne nanoseći mu nikakve štete. Pojava tog tenka, rekao je kasnije Blumentritt, označila je početak onoga što će dobiti naziv »tenkovski užas«. Osim toga, prvi put u toku rata, Nijemci nisu uživali blagodati apsolutne nadmoćnosti u zraku da bi zaštitili svoje trupe na zemlji i krčili im put. Usprkos teškim gubicima na zemlji prvog dana rata i u toku prvih borbi, sovjetski lovci su, kao i svježe divizije, prosto iskrsavali ni od kuda. Osim toga, zbog brzine njemačkog napredovanja i nedostatka

pogodnih aerodroma u Rusiji, baze njemačkog lovačkog zrakoplovstva ostajale su predaleko u pozadini da bi ono s njih moglo efikasno intervenirati na frontu. »U nekim fazama napredovanja,« izjavio je kasnije general von Kleist, »moje oklopne snage našle su se u teškoj situaciji zbog nedostatka podrške iz zraka.«[414]

Nijemci su se, napadajući Rusiju, prevarili još u nečemu, što će kasnije von Kleist spomenuti u razgovoru s Liddelom Hartom i na što su tog ljeta računali i mnogi drugi na zapadu.

»Nade u pobjedu,« rekao je Kleist, »zasnivale su se dobrim dijelom na izgledima da će invazija inicirati politički prevrat u Rusiji ... Previše nade je polagano u mogućnost da Staljina, pošto pretrpi teške poraze na bojnom polju, zbaci njegov vlastiti narod. Führerovi politički savjetnici uporno su podržavali to uvjerenje.«[415]

I zaista, Hitler je jednom prilikom rekao Jodlu: »Treba samo da udarimo u vrata i čitava ta trula građevina će se srušiti.«

Führeru se činilo da mu se prilika da udari u vrata pružila sredinom srpnja, kada je došlo do prvog velikog sukoba mišljenja u njemačkoj Vrhovnoj komandi, što je dovelo do Führerove odluke — donesene usprkos protivljenju većine vodećih generala — za koju će Halder reći da predstavlja »najveću strategijsku pogrešku u čitavoj kampanji na istoku«. Pitanje je bilo jednostavno, ali od suštinske važnosti — treba li Bockova grupa armija Centar, najmoćnija i do tada najuspješnija od tri glavne njemačke grupe armija, da nastavi napredovanje od Smolenska, koji je osvojen 16. srpnja, prema Moskvi udaljenoj još 350 kilometara, ili će operacije biti nastavljene prema prvobitnom planu koji je Hitler zacrtao u direktivi od 18. prosinca, a prema kojem je glavni udar trebalo izvršiti na sjevernom i južnom krilu? Drugim riječima, hoće li glavni cilj napada biti Moskva ili Leningrad i Ukrajina?

Vrhovna komanda kopnene vojske, kojom su rukovodili Brauchitsch i Halder i koju su podržavali Bock, čija se armijska grupa Centar kretala glavnim putem prema Moskvi, i Guderian, čije su se oklopne jedinice nalazile na čelu te grupe, inzistirala je na brzom nadiranju prema sovjetskom glavnom gradu. U prilog njihovoj tezi govorilo je mnogo više argumenata od onog na koji se najčešće pomišlja, a to je posve psihološka važnost osvajanja neprijateljske prijestolnice. Moskva, ukazivali su Hitleru, predstavlja vitalno središte industrije naoružanja i, što je još važnije, ona je

centar sovjetskog transportnog i komunikacionog sistema. Padom Moskve, Rusi će ne samo ostati bez svojih najvažnijih tvornica oružja, nego će im biti onemogućeno prebacivanje trupa i ratnog materijala na druge fronte koje će se tako, oslabljene, brzo raspasti.

Bio je tu, međutim još jedan, završni i možda najvažniji argument koji su generali izložili bivšem kaplaru, sada svom vrhovnom komandantu. Svi izvještaji obavještajne službe govorili su o tome da Rusi koncentriraju pred Moskvom, radi obrane glavnog grada, sve svoje raspoložive snage. Istočno od Smolenska sovjetska armija od pola milijuna ljudi koja se izvukla iz dvostrukog Bockova obruča počela se ukopavati da bi spriječila daljnje nadiranje Nijemaca prema glavnom gradu.

> Težište ruskih snaga (napisao je Halder u izvještaju Saveznicima odmah poslije rata)[416] nalazilo se, prema tome, na fronti ispred grupe armija Centar ...
>
> Misao vodilja njemačkog Generalštaba oduvijek je bila da cilj svake ratne operacije treba da bude vojnički poraz neprijatelja, pa je zato smatrao da je prvi i najhitniji zadatak razbiti Timošenkove trupe koncentracijom svih raspoloživih snaga grupe armija Centar, nastaviti napredovanje prema Moskvi, osvojiti taj nervni centar neprijateljskog otpora i uništiti nove neprijateljske formacije. Taj napad je trebalo izvršiti što prije zbog poodmaklog doba godine. Grupa armija Sjever trebalo je u međuvremenu da izvrši svoj prvobitni zadatak i da se nastoji spojiti s Fincima. Grupa armija Jug trebalo je da napreduje dalje prema istoku i veže za sebe što veće neprijateljske snage.
>
> ... Kako usmene diskusije između Generalštaba i Vrhovne komande (OKW) nisu dale rezultate, vrhovni komandant kopnene vojske (Brauchitsch) podnio je memorandum Generalštaba Hitleru.

To je, kako saznajemo iz Halderova dnevnika, učinjeno 18. kolovoza. »Rezultat,« kaže Halder, »bio je ravan eksploziji.« Hitler je gledao lakomim očima na plodni poljoprivredni pojas i industrijske oblasti Ukrajine i na nalazišta nafte nešto dalje, kod Kavkaza. Osim toga, vjerovao je da mu se upravo pruža zlatna prilika da uhvati u klopku Budjonijeve armije istočno od Dnjepra iza Kijeva, koje su ondje pružale jak otpor. Također je htio da osvoji Lenjingrad i da se sjedini s Fincima na sjeveru. Osvajanje tih dvaju ciljeva zahtijevalo je da se iz grupe armija Centar izdvoji više pješadijskih i

oklopnih divizija, koje bi bile upućene jednim dijelom na sjever a većim dijelom prema jugu. Moskva je trebalo da pričeka.

Dvadeset prvi kolovoza Hitler je svom buntovničkom Generalštabu tresnuo na stol novu direktivu. Halder ju je slijedećeg dana od riječi do riječi prepisao u svoj dnevnik.

> Prijedlozi kopnene Vojske u vezi s nastavljanjem operacija na istoku nisu u skladu s mojim namjerama.
>
> Najvažniji cilj koji treba ostvariti prije nego što nastupi zima, nije osvajanje Moskve nego zauzimanje Krima, industrijskih oblasti i rudnika ugljena u doneckom bazenu i presijecanje ruskih linija opskrbe naftom s Kavkaza. Na sjeveru treba opkoliti Lenjingrad i spojiti se s Fincima.

Sovjetska Peta armija na Dnjepru, čiji je tvrdoglavi otpor nekoliko dana strašno nervirao Hitlera, mora, naredio je, biti potpuno uništena, Ukrajina i Krim moraju biti osvojeni, Lenjingrad opkoljen i kontakt s Fincima uspostavljen. »Tek tada,« zaključio je, »bit će stvoreni uslovi za napad na Timošenkovu armiju i njeno uspješno uništenje.«

> Tako je (komentira s gorčinom Haider) plan da se ruskim armijama nanese pod Moskvom odlučni poraz podređen želji da se osvoje dragocjene industrijske oblasti i napreduje što više prema ruskim izvorima nafte ... Hitler je sad opsjednut idejom da osvoji i Lenjingrad i Staljingrad, jer je uvjerio samog sebe da će se nakon pada tih »svetih gradova komunizma« Rusija sama srušiti.

Da još više uvrijedi i ponizi feldmaršale i generale koji nisu cijenili njegov strateški genij, Hitler im je uputio, kako to kaže Halder, »protumemorandum« (na memorandum kopnene vojske od 18. kolovoza), koji je, po mišljenju načelnika Generalštaba, bio »pun uvreda«, kao što je, na primjer, tvrdnja da u Vrhovnoj komandi kopnene vojske ima dosta »mozgova fosiliziranih u zastarjelim teorijama«.

»Nepodnošljivo! Nečuveno! To već prelazi svaku granicu!« reži Halder u svom dnevniku slijedećeg dana. Čitavo poslije podne i večer proveo je razgovarajući s feldmaršalom von Brauchitschem o Führerovom »nedopustivom« miješanju u poslove Vrhovne komande i Generalštaba kopnene vojske, pri čemu je predlagao da obojica, vrhovni komandant i načelnik Generalštaba, podnesu ostavke na svoje položaje. »Brauchitsch je odbio,« zapisao je Halder, »jer bi to bilo nezgodno i ne bi izmijenilo ništa.«

Feldmaršal-beskičmenjak ponovo je, kao toliko puta ranije, kapitulirao pred bivšim kaplarom.

Kada je slijedećeg dana, 23. kolovoza, u Führerov glavni stan stigao general Guderian, Halder ga je zamolio da pokuša nagovoriti Hitlera da promijeni svoju katastrofalnu odluku, iako ogorčenog tenkovskog komandanta nije trebalo mnogo uvjeravati. Ali Brauchitsch je pokušao to spriječiti. »Zabranjujem vam,« rekao je vrhovni komandant kopnene vojske, »da pred Führerom spomenete pitanje Moskve. Naređeno je da se poduzme akcija prema jugu, i problem je samo u tome kako je izvesti. Svaka diskusija je bespredmetna.«

Guderian je ipak, kad su ga doveli Führeru — ni Halder ni Brauchitsch nisu bili s njim — prekršio to naređenje i borio se koliko je mogao za ideju nastavljanja operacija prema Moskvi.

> Hitler me je na kraju pustio da govorim (napisao je kasnije Guderian). Nakon toga mi je detaljno objasnio razloge koji su ga naveli da donese drukčiju odluku. Rekao je da su sirovine i poljoprivredni proizvodi Ukrajine od vitalne važnosti za daljnje vođenje rata. Govorio je o potrebi neutralizacije Krima, »tog sovjetskog nosača aviona za napad na rumunjske izvore nafte«. Tada sam prvi put čuo iz njegovih usta frazu: »Moji generali nemaju pojma o ekonomskim aspektima rata.« ... Izdao je strogo naređenje da prvi neposredni strategijski cilj napada bude Kijev i da to treba držati na umu prilikom izvođenja svih drugih operacija. Tada sam prvi put vidio i prizor koji će kasnije postati običan: svi prisutni — Keitel, Jodi i ostali — klimali su odobravajući glavama na svaku rečenicu koju je Hitler izgovorio, a ja sam sa svojim nazorima ostao osamljen ...[417]

Halder, međutim, prilikom prethodnih razgovora niti jednom nije u znak suglasnosti klimao glavom. Kad se Guderian slijedećeg dana sastao s njim i obavijestio ga o svom neuspješnom pokušaju da nagovori Hitlera da promijeni odluku, načelnik Generalštaba je, kako je kasnije pričao, »na moje veliko iznenađenje, doživio pravi nervni slom, pri čemu je izgovorio neke optužbe i insinuacije koje su, po mom mišljenju, bile sasvim neopravdane«.[418]

Bila je to najozbiljnija kriza u Vrhovnoj komandi njemačkih oružanih snaga od početka rata. S promjenom ratne sreće uslijedit će nove, i još gore.

Sama po sebi, Rundstedtova ofenziva na jugu, koju je omogućilo prebacivanje Guderianovih oklopnih snaga i nekih pješadijskih divizija sa centralne fronte, predstavljala je, prema Guderianovim riječima, veliku taktičku pobjedu. Kijev je pao 19. rujna — njemačke jedinice prodrle su do tada već 240 kilometara dalje prema istoku — a dvadeset šesti rujna čitava bitka za Kijev je završena opkoljavanjem i predajom 665.000 sovjetskih vojnika, prema njemačkim dokumentima. Za Hitlera je to bila »najveća bitka u povijesti svijeta« ali — iako je neosporno predstavljala velik uspjeh — neki njegovi generali izrazili su sumnje u strategijsku važnost te bitke. Bockova grupa armija u centru, lišena svojih oklopnih snaga, bila je prisiljena tapkati na mjestu puna dva mjeseca duž rijeke Desna, nešto dalje od Smolenska. Približavao se period jesenjih kiša koje će pretvoriti ruske ceste u rijeke blata. A poslije njih zima, hladnoća i snijeg.

VELIKI POHOD NA MOSKVU

Hitler je popustio pred navaljivanjem Brauchitscha, Haldera i Bocka i — premda nerado — pristao da se pohod na Moskvu nastavi. Ali bilo je prekasno! Halder se sastao s Führerom 5. rujna poslije podne. Sad, kad je konačno donio odluku, Hitleru se žurilo da što prije bude u Kremlju. »Krenite u ofenzivu na centralnoj fronti najkasnije za osam do deset dana,« naredio mu je vrhovni komandant. (»Nemoguće!« uzviknuo je Halder u svom dnevniku.) »Opkolite ih, razbijte i uništite!« dodao je Hitler, obećavajući da će Guderianova oklopna grupacija, još angažirana u teškim borbama u Ukrajini, biti ponovo vraćena grupi armija Centar, a kao pojačanje će joj biti dodijeljen i Reinhardtov oklopni korpus s lenjingradske fronte. Ali te oklopne snage nisu mogle biti vraćene, popunjene u pripremljene prije početka listopada. Velika ofenziva konačno je otpočela drugi listopada. Njen šifrirani naziv bio je »Tajfun«. Na Ruse je trebalo da se sruči oluja, uragan, zbriše njihove posljednje obrambene snage pred Moskvom i tako sruši Sovjetski Savez.

Tu je, međutim, nacistički diktator postao žrtva vlastite megalomanije. Osvajanje glavnog grada Rusije prije dolaska zime nije mu bilo dovoljno. Naredio je feldmaršalu von Leebu na sjeveru da u *isto vrijeme* osvoji Lenjingrad, uspostavi kontakt s Fincima iza grada, nastavi napredovanje i presiječe željezničku prugu za Murmansk. Pored toga, u isto vrijeme, Rundstedt je trebalo da očisti crnomorsku obalu, osvoji Rostov, zauzme

naftonosna polja kod Majkopa i nastavi nadiranje do Staljingrada na Volgi, presijecajući tako Staljinovu posljednju vezu s Kavkazom. Kada je Rundstedt pokušao objasniti Hitleru da bi to značilo napredovati više od 650 kilometara dalje od Dnjepra i da bi mu, u tom slučaju, lijevi bok ostao opasno nezaštićen, vrhovni komandant mu je rekao da Rusi na jugu više nisu u stanju da pruže ozbiljniji otpor. Rundstedt, koji kaže da se »glasno smijao« tako apsurdnim naređenjima, ubrzo će se uvjeriti u suprotno.

Njemački prodor duž stare ceste, kojom je i Napoleon išao na Moskvu, u početku se odvijao s pravom žestinom tajfuna. U toku prve polovice listopada, u bici o kojoj će Blumentritt kasnije govoriti kao o »bici prema udžbeniku«, Nijemci su opkolili dvije sovjetske armije između Vjazme i Brjanska i zarobili, prema vlastitim izvještajima, 650.000 sovjetskih vojnika, pored 5000 topova i 1200 tenkova. Do 20. listopada njemačke oklopne prethodnice stigle su do na 65 kilometara od Moskve, gdje je već bila počela žurna evakuacija sovjetskih ministarstava i stranih ambasada za Kujbišev na Volgi. Čak i trezveni Halder, koji je pao s konja, slomio ključnu kost i zbog toga bio otpremljen u bolnicu, sada je bio uvjeren da bi, uz smjelo vođenje operacija, i ako vremenske prilike ostanu povoljne, Moskva mogla pasti prije nego što nastupi strašna ruska zima.

Počele su, međutim, jesenje kiše. Nastupila je *rasputica,* period blata. Kretanje velike armije na kotačima je usporeno, pa čak je povremeno bivala prisiljena da se potpuno zaustavi. Tenkovi su morali biti povučeni iz borbe da bi izvlačili topove i kamione s municijom iz blata. Nije bilo lanaca i spojnica potrebnih za takve poslove pa su transportni avioni *Luftwaffe,* prijeko potrebni za prijevoz drugog ratnog materijala, morali bacati trupama čeličnu užad i konopce. Kiše su počele sredinom listopada i, kako je kasnije pričao Guderian, »u toku slijedećih nekoliko tjedana carevalo je blato«. General Blumentritt, načelnik štaba Četvrte armije feldmaršala von Klugea, koja se nalazila u središtu borbi za Moskvu, veoma živo je opisao te nevolje.

> Pješaci se kližu po blatu, a za vuču svakog topa potrebno je po nekoliko konjskih zaprega. Sva vozila na kotačima utonula su u glib do osovina. Čak i gusjeničari se jedva kreću. Ubrzo je veći dio naše teške artiljerije beznadno zaglavio u blatu... Nije teško zamisliti kakve je to napore zahtijevalo od naših već ionako izmorenih trupa.[419]

Znaci sumnje, a zatim i očajanja, počinju se prvi put javljati, i u Halderovu dnevniku i u izvještajima Guderiana, Blumentritta i drugih njemačkih generala. Sumnja je ubrzo zahvatila i niže oficire i vojnike na frontu — a možda je i nikla među njima. »I upravo tada, kad nam je Moskva već gotovo bila na vidiku,« sjećao se kasnije Blumentritt, »raspoloženje komandanata i trupa počelo se mijenjati. Neprijateljski otpor je jačao, borbe su postajale sve žešće... Mnoge naše čete svedene su na svega šezdeset-sedamdeset ljudi.« Bilo je nedovoljno ispravnih tenkova i topova. »Zima je bila na pragu,« rekao je, »a toploj odjeći ni traga... Daleko iza fronte počela se osjećati prisutnost prvih partizanskih jedinica u prostranim šumama i močvarama. Kolone vozila s municijom, hranom i odjećom sve češće su napadane iz zasjede...«

U tim danima, sjeća se Blumentritt, počela se javljati avet Velike armade, koja je marširala istim putem na Moskvu, i sjećanje na ono što je doživio Napokon počelo je progoniti nacističke osvajače u njihovim snovima. Njemački generali počeli su čitati, ili ponovo čitati, sumornu Caulaincourtovu kroniku o zimskoj katastrofi francuskog osvjačaja u Rusiji 1812. godine.

Dalje prema jugu, gdje je vrijeme bilo nešto toplije ali su isto tako padale kiše, a ceste bile neprohodne od blata, stvari nisu išle nimalo bolje. Kleistovi tenkovi su ušli u Rostov na ušću Dona 21. studenog uz zvuke fanfara Goebbelsova propagandnog orkestra o otvaranju »kapije Kavkaza«. Ali kapija nije ostala dugo otvorena. I Kleistu i Rundstedtu bilo je jasno da je Rostov nemoguće zadržati. Pet dana kasnije Rusi su ga ponovo osvojili i Nijemci, napadnuti sa sjevernog i južnog boka, bezglavo su se povukli osamdeset kilometara do rijeke Mius, gdje su Kleist i Rundstedt prvobitno i željeli da uspostave zimski front.

Napuštanje Rostova predstavlja još jednu malu prekretnicu u povijesti Trećeg Reicha. Bilo je to prvi put da je jedna nacistička armija bila prinuđena na veće povlačenje. »Naše nesreće započele su od Rostova,« rekao je kasnije Guderian. »To je bilo upozerenje napisano na zidu.« Feldmaršal von Rundstedta, jednog od najviših oficira u njemačkoj kopnenoj vojsci, stajalo je njegovog komandantskog položaja. U toku povlačenja prema rijeci Mius iznenada sam primio Führerovo naređenje (pričao je kasnije savezničkim istražiteljima): »Ostanite gdje jeste, prekinite daljnje povlačenje.« Smjesta sam poslao odgovor: »Svaki pokušaj da se održimo bio bi ludost. Kao prvo, vojnici to nisu u stanju i, drugo, ako se ne

povučemo, bit ćemo uništeni. Zahtijevam da naređenje bude povučeno ili pronađite nekog drugog da ga izvrši.« Iste noći stigao je Führerov odgovor: »Usvajam vaš zahtjev. Predajte komandu.«

»Zatim sam«, rekao je Rundstedt, »otišao kući.«*[420]

»Grösste Aufregung (najveće uzbuđenje) u Führerovu glavnom stanu.« zabilježio je Halder u svom dnevniku 30. studenog opisujući Rundstetovo povlačenje na rijeku Mius i Hitlerovo smjenjivanje feldmaršala. »Führer je pozvao Brauchitscha i zasuo ga optužbama i prijekorima.« Svoj zapis u dnevniku Halder je tog dana započeo pregledom njemačkih gubitaka do 26. studenog. »Ukupni gubici armija na istoku (ne računajući oboljele) 743.112 oficira i vojnika — 23 procenta od ukupno 3.2 milijuna.«

Prvi prosinca Halder je zabilježio da je smijenjenog Rundstedta zamijenio Reichenau, još uvijek komandant Šeste armije, kojom je zapovijedao i u Francuskoj i koja je vodila teške borbe sjeverno od Kleistovih oklopnih divizija što su se povlačile iz Rostova.

»Reichenau je telefonirao Führeru.« napisao je Halder, »i zahtijevao odobrenje da se u toku noći povuče na liniju rijeke Mius. Odobrenje je dobio. I tako smo točno ondje gdje smo bili i jučer. Ali izgubili smo dragocjeno vrijeme i snage, i Rundstedta.«

»Brauchitschovo zdravlje.« dodao je, »opet se pogoršalo zbog stalne napetosti i uzbuđenja.« Deseti studenog Halder je zabilježio da je komandant kopnene vojske pretrpio težak srčani udar.

Ta manija naređivanja trupama na dalekim bojištima da se održe i ne odstupaju, bez obzira na to u kakvoj se opasnosti nalaze, možda je spasila njemačku armiju od potpunog sloma u teškim mjesecima koji su je čekali — iako to mnogi generali poriču — ali je isto tako dovela do Staljingrada i drugih katastrofa, i ubrzala dolazak Hitlerovih posljednjih dana.

Zima s mnogo snijega i niskim temperaturama nastupila je te godine u Rusiji veoma rano. Guderian je zabilježio da je prvi snijeg pao u noći od šestog na sedmog listopada, upravo kada je nastavljen pohod na Moskvu. To ga je podsjetilo da od Vrhovne komande ponovo zatraži zimsku odjeću, posebno zimske čizme i debele vunene čarape. Dvanaesti listopada zabilježio je da snijeg još uvijek pada. Treći studenog naišao je prvi val hladnoće, živa u termometru je pala ispod nule i nastavila padati. Već sedmi studenog Guderian je izvijestio o prvim »ozbiljnim slučajevima smrzavanja

ruku i nogu« među oficirima, a trinaestog da je temperatura pala na 22 stupnja ispod nule i da se nedostatak zimske odjeće »sve više osjeća«. Hladnoća je djelovala na oružje i strojeve kao i na ljude.

> Led nam zadaje mnogo nevolja (pisao je Guderian) jer zupci protiv klizanja za tenkovske gusjenice još nisu stigli. Hladnoća onemogućava upotrebu teleskopskih nišanskih sprava. Posade moraju paliti vatre ispod tenkova da bi pokrenule motore. I gorivo se povremeno smrzava, a ulje se zgrušava... Svaki bataljon (112. pješadijske divizije) već je izgubio oko 500 vojnika koji su stradali od studeni. Mitraljezi zbog hladnoće ne rade. a naši protutenkovski topovi od 37 mm pokazali su se neefikasnim protiv (ruskih) tenkova T-34.[421]

»Posljedica svega toga,« kaže Guderian, »bila je panika koja se proširila čak do Bogorodska. Bio je to prvi put da se dogodilo nešto slično u toku kampanje u Rusiji, i bilo je to upozorenje da je naša pješadija na izmaku svojih snaga.«

Ali na izmaku svojih snaga nije bila samo pješadija. Dvadeset prvi studenog Halder je zabilježio u svom dnevniku da je Guderian preko telefona izvijestio Vrhovnu komandu da su njegove oklopne jedinice »na rubu svojih mogućnosti«. Taj neumoljivi, agresivni komandant oklopnih jedinica priznao je da je tog dana odlučio porazgovarati s komandantom grupe armija Centar, Bockom, i zahtijevati da se naređenja koja je primio izmijene, »jer nije vidio načina kako da ih izvrši«. Bio je duboko potišten kada je tog istog dana napisao:

> Ledena hladnoća, nedostatak bilo kakvog skloništa, nedostatak tople odjeće, teški gubici u ljudstvu i materijalu, bijedno stanje službe opskrbe gorivom — sve to pretvara dužnost komandanta u jad i bijedu, a kako se to stanje produžava. sve više se lomim pod teretom ogromne odgovornosti koju nosim.[422]

Kasnije je Guderian na to dodao:

> Samo onaj tko je vidio beskrajna, snijegom prekrivena prostranstva Rusije u toku te za nas tragične zime i osjetio ledeni vjetar koji je neprestano brisao iznad njih zatrpavajući snijegom sve što mu se nađe na putu, samo onaj tko se satima i satima probijao kroz ničiju zemlju da bi se na kraju našao u nekom improviziranom zaklonu punom nedovoljno odjevenih, napola izgladnjelih ljudi, i tko je, nasuprot tome,

> vidio uhranjene, toplo odjevene i odmorne Sibirce, dobro opremljene za zimsko ratovanje ... samo on može ispravno suditi o događajima do kojih je došlo.[423]

Te događaje možemo ovdje ukratko ispričati, ali prije toga moramo naglasiti jedno: ma koliko bila strašna ruska zima, i mada su sovjetske trupe — sasvim prirodno — bile bolje pripremljene za nju nego Nijemci, presudni faktor u onome što će se odigrati nije bila hladnoća, nego odlučni otpor vojnika Crvene armije i njihova nesalomljiva volja da izdrže. Halderov dnevnik i izvještaji frontovskih komandanata, u kojima se neprestano izražava čuđenje nad razmjerima i žestinom ruskih napada i protunapada, i očajanje zbog njemačkih poraza i gubitaka, predstavljaju najbolji dokaz za to. Nacistički generali nikako nisu mogli shvatiti da Rusi, s obzirom na prirodu njihova tiranskog režima i katastrofalne posljedice prvih njemačkih udara, nisu kapitulirali kao Francuzi i mnogi drugi koji su za to imali mnogo manje opravdanja.

»Sa zaprepaštenjem i razočaranjem,« napisao je Blumentritt, »ustanovili smo krajem listopada i početkom studenog da potučeni Rusi, čini se, uopće nisu svjesni da su kao vojna sila praktično prestali postojati.« Guderian je pričao o susretu s jednim starim, penzioniranim carskim generalom u Orelu, na putu za Moskvu.

> »Da ste došli dvadeset godina ranije (rekao je generalu oklopnih jedinica), dočekali bismo vas raširenih ruku. Ali sad je prekasno. Bili smo upravo stali na noge, a sad ste došli vi i vratili nas dvadeset godina unazad, pa ćemo morati sve raditi nanovo, iz početka. Mi se sad borimo za Rusiju i u tome smo svi sjedinjeni.«[424]

Ipak, kako se studeni bližio kraju donoseći nove vijavice, dok se temperatura nikad nije podizala iznad nule, Hitleru i većini njegovih generala se činilo da im je Moskva nadohvat ruke. Sjeverno, južno i zapadno od prijestolnice njemačke armije su doprle na trideset do četrdeset kilometara od svog cilja. Za Hitlera, dok je zurio u kartu u svom glavnom stanu u dalekoj Istočnoj Pruskoj, taj posljednji korak nije predstavljao praktično nikakvu udaljenost. Njegove armije napredovale su osam stotina kilometara, ostalo im je da prijeđu samo još trideset-četrdeset. »Još jedan konačni zamah,« rekao je Jodlu sredinom studenog, »i trijumfirat ćemo.« Razgovarajući preko telefona s Halderom 22. studenog, feldmaršal von Bock, komandant grupe armija Centar koja je nadirala prema Moskvi,

usporedio je nastalu situaciju s bitkom na Marni, »gdje je posljednji bataljon ubačen u borbu odlučio bitku«. Usprkos pojačanom neprijateljskom otporu, Bock je rekao načelniku Generalštaba kako je uvjeren »da je sve ostvarljivo«. Posljednjeg dana u studenom bacio je u borbu doslovno svoj posljednji bataljon. Konačni sveopći napad na srce Sovjetskog Saveza planiran je za slijedeći dan, 1. prosinca 1941.

Napad je zapeo jer je naišao na čelični otpor. Najveće tenkovske snage ikad koncentrirane na jednoj fronti — Četvrta oklopna grupa generala Hoepnera i Treća oklopna grupa generala Hermanna Hotha napadale su sa sjevera prema jugu, Guderianova Druga oklopna armija koncentrirana južno od glavnog grada nadirala je prema sjeveru od Tule, a velika Klugeova Četvrta armija između njih probijala se prema istoku kroz šume oko grada — predstavljale su strašan ratni stroj u koji je Hitler polagao velike nade. Drugi prosinca jedan izviđački bataljon 258. pješadijske divizije probio se do Himkija, predgrađa Moskve, iz kojeg se mogu vidjeti tornjevi Kremlja, ali je bio prinuđen da se slijedećeg jutra povuče, kad su ga napale na brzinu okupljene jedinice sastavljene od radnika moskovskih tvornica, potpomognute s nekoliko tenkova. Bliže Moskvi njemačke jedinice nisu stigle; bio je to njihov prvi i posljednji pogled na Kremlj.

Već prvi prosinca uvečer Bock, koga su počeli mučiti teški grčevi u želucu, telefonom je javio Halderu da sa svojim oslabljenim trupama više ne može »operirati«. Načelnik Generalštaba pokušao ga je razvedriti. »Moramo pokušati,« rekao je, »da slomimo neprijatelja posljednjim naponom snaga. Ako se pokaže da je to nemoguće, morat ćemo iz toga izvući nove zaključke.« Slijedećeg dana Haider je zapisao u svom dnevniku: »Neprijateljski otpor dostigao je vrhunac.« Sutradan, 3. prosinca, Bock je ponovo telefonirao načelniku Generalštaba, koji je zapisao njegovu poruku u svoj dnevnik:

Prethodnice Četvrte armije ponovo su se povukle jer snage na krilima nisu mogle napredovati... Moramo nastojati da sagledamo trenutak kad snage naših vojnika budu na izmaku.

Kada je Bock prvi put spomenuo prelazak u defenzivu, Halder je pokušao da ga podsjeti da je »najbolja obrana zadržati napadačku inicijativu«.

Bilo je to lakše reći nego učiniti, s obzirom na vremenske prilike i odlučnost Rusa. Slijedećeg dana, 4. prosinca, Guderian, čija je Druga

oklopna armija pokušala zauzeti Moskvu s juga, ali je njen napad zaustavljen, javio je da je temperatura pala na 35 stupnjeva ispod nule. Sutradan, temperatura se spustila za daljnjih pet stupnjeva. Njegovi tenkovi, rekao je, »gotovo su nepokretni«, a Rusi su ugrožavali njegov bok i zaleđe sjeverno od Tule.

Peti prosinca bio je kritičan dan. Svuda duž polukružne fronte oko Moskve dugačke oko 320 kilometara njemačko napredovanje bilo je zaustavljeno. Guderian je uvečer obavijestio Bocka da je ne samo zaustavljen, nego da se mora povući, i Bock je preko telefona javio Halderu da su »njegove snage pri kraju«. Brauchitsch je u očaju rekao načelniku Generalštaba da će dati ostavku na položaj vrhovnog komandanta kopnene vojske. Bio je to sumoran i gorak dan za njemačke generale.

> Bilo je to prvi put (pisao je Guderian kasnije) da sam bio prinuđen donijeti takvu odluku, i nikad mi nije bilo teže... Naš napad na Moskvu je propao. Sve žrtve i napori naših hrabrih vojnika bili su uzaludni. Pretrpjeli smo bolan poraz.[425]

U štabu Klugeove Četvrte armije Blumentritt, načelnik štaba, shvatio je da je nastupila prekretnica. Sjećajući se toga kasnije, napisao je: »Naše nade da ćemo pobjedonosno završiti rat s Rusijom u toku 1941. godine srušile su se u posljednjem trenutku.«

Slijedećeg dana, 6. prosinca, general Georgij Žukov, koji je zamijenio maršala Timošenka na položaju komandanta centralne fronte prije samo šest tjedana, krenuo je u protunapad. Na fronti ispred Moskve, širokoj samo 300 kilometara, bacio je u borbu sedam armija i dva konjička korpusa — ukupno 100 divizija — sastavljenih od svježih i u borbama prekaljenih jedinica, opremljenih i uvježbanih za borbe na niskim temperaturama i u debelom snijegu. Napad što ga je taj relativno nepoznati general izveo s tako ogromnim pješadijskim, artiljerijskim, konjičkim i zrakoplovnim snagama, za koje Hitler nije ni sanjao da postoje, bio je tako neočekivan i žestok da se njemačka armija i Treći Reich nikad nisu potpuno oporavili od njega. Nekoliko tjedana, u toku hladnog i strašnog prosinca i siječnja, često je izgledalo da će se potučene njemačke armije u povlačenju duž fronte, koju su sovjetske jedinice više puta probijale, naprosto raspasti i zauvijek ostati zavijane ruskim snijegom, kao Napoleonova Velika armija prije 130 godina. U nekim kritičnim trenucima malo je nedostajalo da se to i dogodi. Možda su samo Hitlerova granitna volja i odlučnost — a svakako hrabrost i

izdržljivost njemačkih vojnika — spasile armije Trećeg Reicha od potpune propasti.

Ipak, poraz što su ga doživjele bio je težak. Pokazalo se da Crvena armija, iako je pretrpjela teške gubitke, nije uništena. Moskva nije osvojena, nije pao ni Lenjingrad ni Staljingrad, nisu zauzeta naftonosna polja na Kavkazu, a vitalne veze s Britanijom i Amerikom na sjeveru i jugu nisu presječene. Prvi put nakon više od dvije godine neprekidnih pobjeda, Hitlerove armije su se povlačile pred nadmoćnijim naprijateljem.

To, međutim, nije bilo sve. Posljedice neuspjeha bile su mnogo veće. Halder je to shvatio, iako ne odmah. »Mit o nepobjedivosti njemačke armije je srušen,« napisao je. Nijemci će u Rusiji, kad nastupi ljeto, ponovo pobjeđivati, ali taj mit nikad više neće oživjeti. Šesti prosinca 1941. godine došlo je, prema tome, do još jedne prekretnice u kratkoj povijesti Trećeg Reicha, i to jedne od presudnih. Hitler je stigao do vrhunca svoje moći; od sada na dalje ona će opadati, stalno potkopavana sve jačim protuudarima naroda koje je napao da ih porobi.

Poraz je imao za posljedicu drastične promjene u njemačkoj Vrhovnoj komandi i u redovima frontovskih komandanata. Dok su se armije povlačile duž zaleđenih cesta i preko snježnih polja pred sovjetskom protuofenzivom. glave njemačkih generala počele su se kotrljati. Rundstedt je. kako smo već vidjeli, bio smijenjen s položaja komandanta armija na jugu jer je bio prisiljen da se povuče iz Rostova. Bolovi u želucu od kojih je patio feldmaršal von Bock postali su za vrijeme poraza početkom prosinca nepodnošljivi, pa je na njegovo mjesto postavljen feldmaršal von Kluge, čija je potučena Četvrta armija odbačena, zauvijek, od Moskve. Smijenjen je — na sam Badnjak — čak i briljantni general Guderian, tvorac nove taktike oklopnih jedinica koja je dovela do prave revolucije u suvremenom ratovanju, zato što je izdao naređenje za povlačenje bez odobrenja odozgo. General Hoepner, također izvanredan komandant oklopnih jedinica, čija je Četvrta oklopna grupa prodrla sa sjevera do same Moskve, ali je bila prisiljena da se povuče, također je neočekivano smijenjen, po Hitlerovu naređenju, iz istog razloga, lišen čina i zabranjeno mu je da nosi uniformu. General Hans von Sponeck, odlikovan viteškim križem kao komandant zračno-desantnih snaga spuštenih kod Haaga prije godinu dana, sada je strogo kažnjen zato što je naredio da se jedna divizija njegovog korpusa na Krimu 29. prosinca povuče kad su se ruske trupe iskrcale s mora u njenoj

pozadini. Bio je ne samo lišen čina nego i uhapšen, izveden pred vojni sud i, na Hitlerovo inzistiranje, osuđen na smrt.[426]

Čak se i servilni Keitel našao privremeno u nemilosti vojskovođe. I on je imao dovoljno zdravog razuma da već u prvim danima shvati da je katastrofu moguće izbjeći samo općim povlačenjem od Moskve. Kad je, međutim, skupio dovoljno hrabrosti da to kaže Hitleru, ovaj se okomio na njega i strahovito ga ispsovao, nazivajući ga »bukvanom«. Jodl je nešto kasnije zatekao nesretnog načelnika OKW kako sjedi i sastavlja ostavku, s pištoljem na stolu. Jodl je pažljivo sklonio oružje i nagovorio Keitela — po svemu sudeći, bez mnogo truda — da ostane na svom položaju i dalje guta Führerove uvrede. Keitel je to i činio, s upravo neshvatljivom izdržljivošću, do samog kraja.[427]

Napori koje je zahtijevalo zapovijedanje armijom koja nije mogla uvijek pobjeđivati pod vojskovođom koji je uporno zahtijevao da ona to uvijek čini, imali su za posljedicu da von Brauchitsch pretrpi nekoliko srčanih napada, pa je u vrijeme kada je Žukov započeo svoju protuofenzivu donio odluku da se povuče s položaja vrhovnog komandanta kopnene vojske. Vratio se 15. prosinca u glavni stan nakon obilaska fronte i jedinica koje su se povlačile, i Halder ga je zatekao »teško utučenog«. »Brauchitsch više ne vidi načina,« zabilježio je Halder u svom dnevniku, »da se armija izvuče iz tog očajnog položaja.« Vrhovni komandant kopnene vojske bio je na izmaku svojih snaga. Sedmi prosinca zamolio je Hitlera da ga smijeni, a sedamnaesti prosinca ponovo mu se obratio s istom molbom. Dva dana nakon toga njegovoj molbi je službeno udovoljeno. Što je Führer zaista mislio o čovjeku koga je sam imenovao komandantom kopnene vojske, rekao je Goebbelsu tri mjeseca kasnije.

> Führer je o njemu (Brauchitschu) govorio samo s prezirom (zabilježio je Goebbels u svom dnevniku 20. ožujka 1942.). Nesposobna kukavica i bijednik ... i obična budala.[428]

Svojim najbližim prijateljima Hitler je o Brauchitschu rekao: »To nije vojnik, to je čovjek od slame. Da je Brauchitsch ostao na položaju još samo nekoliko tjedana, sve bi se završilo katastrofom.«[429]

U armijskim krugovima se neko vrijeme nagađalo tko će naslijediti Brauchitscha, ali pokazalo se, kao i prije mnogo godina, kad se nagađalo tko će naslijediti Hindenburga, da su sve pretpostavke daleko od stvarnosti.

Devetnaesti prosinca Hitler je pozvao Haldera i obavijestio ga da će osobno preuzeti komandu nad kopnenom vojskom. Halder može ostati na položaju načelnika Generalštaba ako želi — a on je rekao da želi. Ali od sada pa nadalje, dao mu je jasno do znanja Hitler, on će osobno zapovijedati kopnenom vojskom, kao što je već držao u rukama gotovo sve u Njemačkoj.

> Ti sitni poslovi operaciono-komandnog karaktera (rekao mu je Hitler) predstavljaju nešto što svatko može raditi. Zadatak Vrhovnog komandanta kopnene vojske jest da usmjerava kopnenu vojsku kako to zahtijeva nacionalsocijalizam. Ne znam niti za jednog generala koji bi bio u stanju da to radi onako kako to ja želim. Zato sam odlučio da osobno preuzmem komandu nad armijom.[430]

Hitler je tim potezom zaokružio svoj trijumf nad pruskim oficirskim korom. Nekadašnji bečki probisvijet i bivši kaplar bio je sad glava države, ministar rata, vrhovni komandant oružanih snaga i vrhovni komandant kopnene vojske. Generali, žalio se Halder — u svom dnevniku, naravno — pretvoreni su u poštare koji samo prenose Hitlerova naređenja zasnovana na posebnom Hitlerovom shvaćanju strategije.

U stvari, megalomanijom opsjednuti diktator ubrzo će pretvoriti sebe u nešto još veće, legalizirajući za sebe moć kakvu nikad nitko nije posjedovao — nijedan car, kralj ili predsjednik u povijesti Njemačke. Dvadeset šesti travnja 1942. godine udesio je da pokorni Reichstag izglasa zakon kojim će dobiti apsolutnu vlast da odlučuje o životu i smrti svakog Nijemca, i naprosto ukine svaki zakon koji bi mu u tome stajao na putu. Treba pročitati tekst tog zakona da bi čovjek u to povjerovao.

> ... U ovom ratu, u kojem je njemački narod prisiljen da vodi borbu na život i smrt, Führer mora imati sva prava koja zahtijeva da bi ubrzao i ostvario pobjedu. Zato, oslobođen stege postojećih pravnih propisa, na svojoj funkciji vođe nacije, vrhovnog komandanta oružanih snaga, predsjednika vlade i državnog kancelara, najvišeg sudije i vođe partije, Führer mora imati pravo da svim sredstvima koja mu stoje na raspolaganju prisili svakog Nijemca, ako to bude potrebno, bez obzira radi li se o običnom vojniku ili oficiru, nižem ili visokom službeniku ili sucu, vodećem ili podređenom funkcioneru partije, radniku ili poslodavcu, da vrši svoju dužnost. U slučaju kršenja tih dužnosti, Führer je ovlašten da nakon savjesne istrage, bez obzira na takozvana

> stečena prava, izrekne zasluženu kaznu i da liši krivca njegova položaja, čina i funkcije, bez provođenja propisane procedure.[431]

Adolf Hitler je zaista postao ne samo Vođa Njemačke nego sam Zakon. Ni u srednjem vijeku, ni ranije, u barbarskom plemenskom poretku, nijedan Nijemac nije uspio da prigrabi takvu tiransku moć, nominalnu, pravnu i stvarnu.

Međutim, i bez tih dopunskih ovlaštenja, Hitler je već bio apsolutni gospodar vojske, nad kojom je sad preuzeo i neposrednu komandu. Te strašne zime bezobzirno je poduzimao sve što je smatrao za potrebno da zaustavi povlačenje svojih potučenih armija i da ih sačuva od sudbine Napoleonove vojske na istim zaleđenim, snijegom zavijanim cestama prema Moskvi. Zabranio je svako povlačenje. Njemački generali dugo su raspravljali o pozitivnim i negativnim rezultatima tog tvrdoglavog stava — je li spasio trupe od potpune propasti ili je samo povećao ionako neizbježno velike gubitke. Mnogi komandanti tvrde da bi, da su imali slobodu da se povuku kada situacija postane neizdržljiva, sigurno spasili mnogo ljudstva i opreme i našli se u boljem položaju za pregrupiranje i čak protunapad. Ovako, čitave divizije bile su ponekad naprosto pregažene ili opkoljene i razbijene, a mogle su biti spašene da su pravovremeno povučene.

Ipak, neki generali su kasnije, iako nerado, priznali da je Hitlerova čelična volja i inzistiranje da armije ostanu na svojim položajima i bore se bili njegov najveći doprinos u ratu, i da je to vjerojatno spasilo armije od rasula i propasti u snijegu. Taj nazor najbolje je izrazio general Blumentritt.

> Hitlerovo fanatičko naređenje da se vojska mora održati na položajima, bez obzira na situaciju, pa i u sasvim beznadnim okolnostima, bilo je bez svake sumnje pravilno. Hitler je instinktivno shvatio da bi svako povlačenje preko snijega i leda moralo za nekoliko dana dovesti do rasula fronta i da bi. kad bi se to dogodilo, *Wehrmacht* doživio istu sudbinu kao *Grande Armee...* Povlačenje je bilo moguće samo preko otvorenog zemljišta jer su ceste i pruge bile zakrčene snijegom. Vojnici to ne bi mogli izdržati i nakon nekoliko noći takvog marša naprosto bi legli da umru ondje gdje su se zatekli. U pozadini nije bilo pripremljenih položaja na koje bi se mogli povući, niti bilo kakve linije s koje bi mogli pružiti otpor.[432]

General von Tippelskirch, komandant korpusa, slaže se s tim mišljenjem.

> Bio je to velik Hitlerov potez. U tom kritičnom trenutku, vojnici su se sjećali svega što su čuli o Napoleonovom povlačenju iz Moškve i živjeli su pod sjenom tih događaja. Da su se počeli povlačiti, odstupanje bi se pretvorilo u paničan bijeg.[433]

U njemačkoj vojsci bilo je panike, ne samo na fronti nego i u dalekoj pozadini, u glavnom štabu, i to je veoma slikovito opisano u Halderovom dnevniku. »Veoma težak dan!« riječi su kojima počinje njegov zapis na sam Božić 1941. godine, i one se od tog dana često ponavljaju u mnogim dnevnim zabilješkama, pri svakom opisu nekog novog ruskog proboja ili ozbiljne situacije u kojoj su se našle pojedine armije.

> *29. prosinca.* Još jedan kritičan dan! ... Dramatični telefonski razgovor između Führera i Klugea. Führer zabranjuje svako daljnje povlačenje sjevernog krila Četvrte armije. Teška kriza kod Devete armije čiji su komandanti, očigledno, izgubili glavu. U podne Kluge ponovo sav izvan sebe naziva glavni stan. Deveta armija želi da se povuče iza Rževa...
>
> 2. *siječnja 1942...* Dan žestokih borbi! ... Teška kriza kod Četvrte i Devete armije... Ruski prodor sjeverno od Malojaroslaveca doveo je do potpunog rascjepljenja fronte i zasada je teško sagledati kako fronta može biti ponovo uspostavljena.
>
> ... Takva situacija prisilila je Klugea da zahtijeva povlačenje prije nego što se fronta potpuno raspadne. Burna rasprava s Führerom koji, bez obzira na sve, ostaje pri svojem: fronta ostaje ondje gdje jest, bez obzira na posljedice...
>
> *3. siječnja.* Situacija je postala još kritičnija zbog proboja između Malojaroslaveca i Borovska. Kübler[434] i Bock veoma uzbuđeni i zahtijevaju povlačenje na sjevernoj fronti, koja popušta. Ponovo dramatična scena s Führerom koji izražava sumnje o hrabrosti i sposobnosti generala da donese teške odluke. Vojnici, međutim, naprosto ne mogu održati položaje na temperaturi od trideset ispod nule. Führerovo naređenje: Osobno će odlučiti o svakom povlačenju koje bude neophodno...

Nije, međutim, samo Führer odlučivao o tome, nego i sovjetska armija. Hitler je mogao prisiliti njemačke vojnike da drže položaje dok ne izginu, ali nije mogao zaustaviti rusko napredovanje, kao što ni kralj Canute nije

mogao zaustaviti plimu. U jednom trenutku opće panike, neki oficiri u Vrhovnoj komandi predložili su da se intervenira upotrebom bojnih otrova. »Pukovnik Ochsner pokušava me nagovoriti da otpočnemo kemijski rat protiv Rusa,« zabilježio je Halder u svom dnevniku 7. siječnja. Možda je za to bilo previše hladno. Bilo kako bilo, od prijedloga nije bilo ništa.

Osmi siječnja bio je »veoma kritičan dan«, kako je to Halder zabilježio u svom dnevniku. »Proboj kod Suhiniča (jugozapadno od Moskve) postaje neizdržljiv za Klugea. Uporno inzistira na povlačenju fronte Četvrte armije«. Feldmaršal je cijelog dana bio u telefonskoj vezi s Hitlerom, a podržao ga je i Halder. Führer je uvečer konačno popustio i, premda nerado, dopustio Klugeu da se povuče »korak po korak, da bi zaštitio svoje linije snabdijevanja«.

Korak po korak, a ponekad i brže, u toku cijele oštre zime, njemačke armije, koje su planirale da Božić proslave u Moskvi, potiskivane su, ili probojima ili prijetnjama opkoljavanjem, prisiljavane na povlačenje. Do kraja veljače našle su se 115 do 300 kilometara daleko od glavnog grada. Pred kraj tog mraznog mjeseca, Halder je u svom dnevniku naveo cijenu u ljudskim životima kojom je plaćena neuspjela avantura u Rusiji. Ukupni gubici do 28. veljače, zapisao je, iznose 1,005.636 ljudi ili 31% od prvobitnog broja. Od toga je poginulo 202.251, ranjeno je 725.642 a nestalo 46.511 ljudi (od studeni je stradalo 112.627 ljudi). Taj pregled ne obuhvaća teške gubitke što su ih pretrpjele mađarske, rumunjske i talijanske jedinice u Rusiji.

S dolaskom proljeća i topljenjem snijega, na dugačkoj fronti je nastupilo zatišje i Hitler i Halder su počeli s pripremama za dovlačenje svježih trupa, novih tenkova i topova, radi nastavljanja ofenzive bar na nekim dijelovima fronte. Više nikad neće moći prikupiti dovoljno snaga za napad na čitavoj prostranoj fronti. Teški gubici u toku zime i, iznad svega, protuofenziva generala Žukova osujetili su te nade.

Hitler je, međutim, to nam je sad poznato, bio već odavno shvatio da je njegov pokušaj da osvoji Rusiju — ne za šest mjeseci, nego uopće — propao. U svom dnevniku general Halder je 19. studenog 1941. zabilježio da je Führer održao dugačko »predavanje« nekolicini oficira iz Vrhovne komande. Iako su se njegove armije nalazile tek desetak kilometara od Moskve i dalje napredovale da je osvoje, Hitler se bio odrekao nade da će

skršiti Rusiju te godine i već je razmišljao o akcijama u slijedećoj godini. Halder je zabilježio njegove osnovne ideje.

Ciljevi za slijedeću godinu. Prije svega — Kavkaz. Cilj: južne granice Rusije. Vrijeme: ožujak—travanj. Na sjeveru, nakon okončanja ovogodišnje kampanje. Vologda ili Gorki[435], ali tek potkraj svibnja.

Daljnji ciljevi za Novu godinu moraju ostati otvoreni. Oni zavise od kapaciteta naših željeznica. Pitanje izgradnje, u kasnijoj fazi, jednog »Istočnog zida« također ostaje otvoreno.

Nikakav »Istočni zid« ne bi bio potreban kad bi Sovjetski Savez bio uništen. Halder je, čini se, razmišljao upravo o tome dok je slušao riječi vrhovnog komandanta.

> Sve u svemu (zaključio je), stječe se dojam da je Hitler došao do zaključka kako niti jedna strana ne može uništiti drugu, i da će to dovesti do mirovnih pregovora.

Za nacističkog diktatora, koji je samo šest tjedana ranije preko berlinskog radija »bez ikakvih ograda« izjavio da je Rusija poražena i »da se više nikad neće podići«, bilo je to, sigurno, veoma neugodno otrežnjenje. Njegovi planovi su se srušili, nade izjalovile. To je postalo još očiglednije 6. prosinca, kad su se njegove trupe počele povlačiti s prilaza Moskvi.

Slijedećeg dana, u nedjelju, 7. prosinca 1941. godine, na suprotnoj strani zemaljske kugle odigrao se događaj koji će evropski rat, što ga je Hitler tako lako isprovocirao, pretvoriti u svjetski rat, rat koji će, iako to tada nije mogao znati, zapečatiti sudbinu i njegovu i Trećeg Reicha. Japanski bombarderi napali su Pearl Harbor. Osmi prosinca[436] Hitler se žurno vratio vlakom u Berlin iz svog glavnog stana *Wolfsschanze.* Bio je tajno dao riječ Japancima i došlo je vrijeme da je održi — ili prekrši.

25.
NA RED SU DOŠLE SJEDINJENE DRŽAVE

Svoje nepromišljeno obećanje Japancima Adolf Hitler je dao za razgovora s Josukom Macuokom, proosovinvinski nastrojenim japanskim ministrom vanjskih poslova, u proljeće 1941. godine u Berlinu, neposredno prije njemačkog napada na Rusiju. Iz zaplijenjenog njemačkog zapisnika o tim razgovorima možemo pratiti razvoj još jedne od velikih Hitlerovih pogrešaka. Iz njega i drugih nacističkih dokumenata iz tog perioda jasno se vidi da je Führer bio prevelika neznalica, Göring isuviše arogantan, a Ribbentrop previše glup da bi mogli sagledati potencijalnu vojnu moć Sjedinjenih Država. Načinili su istu pogrešku kao Wilhelm Drugi, Hindenburg i Ludendorf u prvom svjetskom ratu.

U Hitlerovoj politici prema Sjedinjenim Državama primjećuje se od samog početka jedna osnovna kontradikcija. Iako je duboko prezirao vrijednost Amerike kao vojne sile, nastojao je svim snagama, u toku prve dvije godine rata, da ona ostane izvan sukoba. To je, kako smo već vidjeli, bio osnovni zadatak njemačke ambasade u Washingtons koja je u tome išla veoma daleko podmićujući kongresmene, pokušavajući subvencionirati pisce, pomažući komitet »Amerika iznad svega«, podržavajući američki izolacionizam, ukratko, nastojeći svim silama spriječiti pristupanje Amerike taboru neprijatelja Njemačke u ovom ratu.

Da Sjedinjene Države, bar dok im je na čelu predsjednik Roosevelt, stoje na putu Hitlerovim grandioznim planovima za osvajanje svijeta i podjelu planete između sila Trojnog pakta, bilo je nacističkom diktatoru potpuno jasno, kako se vidi iz njegovih mnogobrojnih izjava u užem krugu prijatelja. Znao je da će se morati obračunati s njima i govorio je da će to učiniti »oštro«. Ali htio je ići redom, državu po državu. U tome je bila tajna njegove do tada uspješne strategije. Doći će red i na Ameriku, ali tek pošto savlada Veliku Britaniju i Sovjetski Savez. A tada će se, uz pomoć Japana i Italije, moći obračunati s američkim skorojevićima koji će, izolirani i sami, brzo pokleknuti pred pobjedničkim snagama Osovine.

Japan je predstavljao ključni faktor u tim Hitlerovim nastojanjima da spriječi ulazak Amerike u rat dok Njemačka ne bude spremna za obračun s njom. Japan je, kako je to Ribbentrop rekao Mussoliniju 11. ožujka 1940.

godine, predstavljao protutežu koja će onemogućiti Sjedinjenim Državama da pokušaju intervenirati u Evropi protiv Njemačke, kao što su to učinile u prvom svjetskom ratu.[437]

U svojim pregovorima s Japancima u toku rata, Hitler i Ribbentrop su u početku naglašavali da je najvažnije ne isprovocirati Sjedinjene Države u toj mjeri da se odreknu svoje neutralnosti. Početkom 1941. godine, međutim, veoma intenzivno su nastojali uvući Japan u rat, ne protiv Amerike, pa čak ni protiv Rusije koju su se spremali ubrzo napasti, nego protiv Britanije koja je, iako potučena, uporno odbijala da to prizna. U prvim mjesecima 1941. godine njemački pritisak na Japan je primjetno porastao. Dvadeset treći veljače Ribbentrop je na svom ukradenom posjedu u Fuschlu, u blizini Salzburga, primio temperamentnog i razdražljivog japanskog ambasadora, generala Hirošija Ošimu, koji je na pisca ove knjige često ostavljao dojam da je veći nacist od samih nacista. Iako je rat, rekao je Ribbentrop svom gostu, već dobiven, Japan bi trebalo da se umiješa »što prije — u svom vlastitom interesu«, i prigrabi britanske posjede u Aziji.

> Iznenadna japanska intervencija (nastavio je) spriječit će stupanje Amerike u rat. Amerika, koja trenutno nije naoružana i koja bi se zato ustručavala da izloži svoju ratnu flotu bilo kakvom riziku zapadno od Havaja, bila bi u takvom slučaju još manje spremna da to učini. Ako Japan bude u svemu ostalom poštivao američke interese, otpala bi i mogućnost da Roosevelt iskoristi gubitak prestiža kao argument u pridobijanju Amerikanaca za rat. Veoma je malo vjerojatno da bi Amerika stupila u rat samo da bi nemoćno promatrala kako Japan osvaja Filipine.

Međutim, čak i ako Sjedinjene Države interveniraju, izjavio je Ribbentrop, »to ne bi ugrozilo konačnu pobjedu zemalja Trojnog pakta«. Japanska flota bi lako porazila američku i rat bi bio brzo završen slomom Britanije i Amerike. Bilo je to opojno piće za vatrenog japanskog ambasadora i Ribbentrop je nastavio da mu toči. Savjetovao je Japancima da budu čvrsti i da »govore bez uvijanja« prilikom pregovora s Washingtonom, koji su bili u toku.

> Sjedinjene Države će se povući samo ako shvate da su suočene s odlučnim suparnikom. Narod Sjedinjenih Država nije voljan da žrtvuje svoje sinove i zato je protiv stupanja u rat. Američki narod instinktivno

> osjeća da ga Roosevelt i židovski kombinatori bez razloga žele uvući u rat. Zato politika naših zemalja prema SAD mora biti odlučna i čvrsta...

Nacistički ministar vanjskih poslova nije propustio ni upozorenje, ono isto koje — na žalost Nijemaca — nije upalilo kod Franca.

> Ako Njemačka bude oslabljena, Japan će se ubrzo naći suočen s pravom svjetskom koalicijom. Svi smo u istom čamcu. Ovi trenuci odlučuju o sudbini naših zemalja u toku budućih stoljeća... Poraz Njemačke značio bi kraj ideje o japanskom carstvu.[438]

Da bi svoje vojne komandante i vodeće funkcionere u Ministarstvu vanjskih poslova upoznao s novom japanskom politikom, Hitler je 5. ožujka 1941. godine izdao strogo povjerljivu direktivu pod naslovom »Osnovno naređenje br. 24 o suradnji s Japanom«.[439]

> *Cilj* suradnje, zasnovane na Trojnom paktu, mora biti ostvarenje takvog utjecaja na Japan da on što prije *poduzme aktivne mjere na Dalekom Istoku.* To će vezati jake britanske snage i težište interesa Sjedinjenih Država pomaknut će se na Pacifik...
>
> Kao *zajednički cilj* vođenja rata, treba istaći potrebu da Engleska bude brzo poražena i da Sjedinjene Države tako ostanu izvan ratnog sukoba.
>
> *Osvajanje Singapura,* te ključne britanske baze na Dalekom Istoku, bit će od presudne važnosti za pobjedu u ratu što ga vode tri velike sile...[440]

Hitler je priželjkivao da Japan osvoji i druge britanske pomorske baze, pa i američke baze, »ako ne bude moguće spriječiti stupanje Sjedinjenih Država u rat«. Završio je naređenjem da se »Japancima ne daju nikakve informacije o operaciji *Barbarossa«.* Japanski saveznik, kao i talijanski, trebalo je da služi Nijemcima kako bi ostvarili svoje planove, ali njihovim vladama Führer neće povjeriti da priprema napad na Rusiju.

Četrnaest dana kasnije, 18. ožujka, na savjetovanju s Hitlerom, Keitelom i Jodlom, admiral Raeder je zahtijevao da se izvrši pritisak na Japan da što prije napadne Singapur. Prilike nikad neće biti povoljnije, objasnio je Raeder, s obzirom na »angažiranost čitave britanske flote, nespremnost Sjedinjenih Država za rat protiv Japana i inferiornost američke flote prema japanskoj«. Osvajanjem Singapura, rekao je admiral, bila bi »riješena sva druga pitanja položaja Sjedinjenih Država i Britanije u Aziji« i, naravno, to bi omogućilo Japanu da izbjegne rat s Amerikom, ako želi.

Postoji samo jedna nezgoda, napomenuo je admiral, i Hitler se sigurno namrštio kad je to čuo. Prema izvještajima mornaričke obavještajne službe, objasnio je Raeder, Japan će napasti Britance u Jugoistočnoj Aziji »samo ako Njemačka izvrši invaziju Engleske«. U zapisniku mornarice s ovog sastanka ne navodi se što je Hitler rekao na ovu primjedbu. Raeder je sasvim sigurno znao da vrhovni komandant niti planira niti očekuje invaziju Britanije u toku godine. Raeder je rekao još nešto na što Führer nije dao odgovor. »Preporučio je« da Macuoka »bude upoznat s namjerama u pogledu Rusije«.[441]

Japanski ministar vanjskih poslova bio je u tom trenutku na putu za Berlin preko Sibira i Moskve izvikujući uz put, kako je to rekao državni sekretar Huli*, ratoborne proosovinske parole. Njegov dolazak u Berlin 26. ožujka pao je u najnezgodniji trenutak za Hitlera jer je te noći u Beogradu zbačena pronjemačka jugoslavenska vlada. Führer je bio toliko zauzet improvozoranjem planova za uništenje prkosne balkanske zemlje da je odgodio sastanak s posjetiocem iz Japana do dvadeset sedmog poslije podne.[442]

Ribbentrop se sastao s Macuokom već ujutro i navio mu staru gramofonsku ploču rezerviranu za takve goste u takvim prigodama. Čak je uspio da bude još dosadniji nego inače i ne dopusti živahnom malom Macuoki da dođe do riječi. Opširni povjerljivi zapisnik što ga je prilikom tih razgovora vodio doktor Schmidt (nađen među zaplijenjenim dokumentima Ministarstva vanjskih poslova) govori o tome veoma rječito.[443] »Osovina je već definitivno dobila rat,« izjavio je Ribbentrop, »i još je samo pitanje vremena kad će Engleska to priznati.« Gotovo u istom dahu zahtijevao je »hitni napad na Singapur« jer bi to bio »presudan faktor koji bi ubrzao slom Engleske«. Iako suočen s takvim kontradikcijama, sitni Japanac nije ni okom trepnuo. »Sjedio je, nedokučiv,« sjećao se kasnije Schmidt, »ničim ne otkrivajući kakav dojam te čudne izjave ostavljaju na njega.«[444]

Što se tiče Amerike

> nema nikakve sumnje (rekao je Ribbentrop) da bi Britanci već odavno digli ruke od rata kad Roosevelt ne bi Churchillu stalno ulijevao nove nade... Cilj Trojnog pakta je prvenstveno da zaplaši Ameriku ... i da spriječi njen ulazak u rat... Ameriku treba svim raspoloživim

> sredstvima spriječiti da se aktivno umiješa u rat i da pruži efikasniju pomoć Engleskoj... Osvajanje Singapura bila bi možda najdjelotvornija od svih mjera za sprečavanje stupanja Amerike u rat, jer bi se Sjedinjene Države teško mogle odlučiti da pošalju svoju flotu u japanske vode... Roosevelt bi se našao u veoma teškom položaju...

Iako je Hitler bio naredio da se Macuoki ne govori o predstojećem njemačkom napadu na Rusiju — što je bila nužna mjera opreza, kako vijest ne bi procurila, ali koja će, kako ćemo vidjeti, imati katastrofalne posljedice po Njemačku — Ribbentrop je u nekoliko mahova natuknuo nešto o tome, iako veoma uopćeno. Odnosi sa Sovjetskim Savezom, rekao je posjetiocu, korektni su ali ne posebno prijateljski. Ako Rusija počne ugrožavati Njemačku, »Führer će je uništiti«. Führer je uvjeren, dodao je, da ako dođe do rata »za nekoliko mjeseci Rusije više neće biti«.

Macuoka je, kaže Schmidt, samo zatreptao, kao da ga je to uznemirilo, pa se Ribbentrop požurio da ga uvjeri kako ne vjeruje da bi »Staljinova politika mogla biti tako nerazumna«. U tom trenutku, kaže Schmidt, Hitler je pozvao Ribbentropa na razgovor o jugoslavenskoj krizi i ovaj se više nije vratio, čak ni na službeni ručak što ga je bio priredio u čast visokog gosta.

Poslije podne, pošto je donio odluku da napadne i uništi još jednu zemlju (Jugoslaviju), obrađivanje japanskog ministra vanjskih poslova preuzeo je na sebe Hitler. »Engleska je već izgubila rat,« počeo je. »Kada će to priznati, zavisi samo od toga koliko je inteligentna.« Britanci se, međutim, hvataju za dvije slamke — Rusiju i Ameriku. U pogledu Sovjetskog Saveza, Hitler je bio mnogo diskretniji od Ribbentropa. Ne vjeruje, rekao je, da bi moglo doći do rata s Rusijom. Konačno, »za obranu od Rusije« Njemačka raspolaže sa 160 do 170 divizija. Što se tiče Sjedinjenih Država

> Amerika je suočena sa tri mogućnosti: može se naoružati, može pomagati Engleskoj ili može povesti rat na nekoj drugoj fronti. Ako bude pomagala Engleskoj, neće moći naoružavati sebe. Ako je prepusti njenoj sudbini, Engleska će propasti i Amerika će se naći sama u ratu protiv sila Trojnog pakta. A ratovati na nekoj drugoj fronti Amerika ni u kojem slučaju ne može.

Prema tome, zaključio je Führer, »ljudska mašta ne može zamisliti« bolju priliku za Japance da udare na Pacifiku nego što je sada. »Takav trenutak,« rekao je, nastojeći da bude što uvjerljiviji, »nikad se više neće ponoviti. To

je jedinstvena prilika u povijesti.« Macuoka se suglasio, ali je podsjetio Hitlera da, na nesreću, »on ne upravlja Japanom. On trenutno nije u situaciji da u ime japanskog carstva daje bilo kakva obećanja da će ono krenuti u akciju.«

Ali Hitler, kao apsolutni diktator, mogao je dati obećanje i on ga je dao — kao uzgred, iako to nitko od njega nije tražio — kad se Macuoka 4. travnja vratio u Berlin nakon sastanka s Mussolinijem.[445] Taj drugi sastanak održan je uoči samog napada nacista na daljnje dvije nedužne zemlje, Jugoslaviju i Grčku, i Führer, željan lakih osvajanja i osvete nad Beogradom, bio je ratoborno raspoložen. Iako smatra da je rat sa Sjedinjenim Državama »nepoželjan«, već ga je, rekao je, »uzeo u obzir u svojim kalkulacijama«. O vojnoj snazi Sjedinjenih Država nema, međutim, neko naročito mišljenje.[446]

> Njemačka je izvršila sve što je potrebno da se nijedan Amerikanac ne može iskrcati u Evropi. Rat što bi ga Njemačka povela protiv Amerike svojim podmornicama i svojom *Luftwaffe* bio bi veoma žestok, i zahvaljujući svom većem iskustvu ... bila bi sve više nego dostojan protivnik Americi, ne uzimajući u obzir činjenicu da je njemački vojnik, očigledno, neusporedivo bolji vojnik od američkog.

To hvalisanje ga je navelo da da sudbonosno obećanje. Schmidt ga je naveo u svom zapisniku:

> *Ako Japan stupi u rat sa Sjedinjenim Državama, Njemačka će sa svoje sirane smjesta poduzeti neophodne korake.*

Iz Schmidtova zapisnika se vidi da Macuoka nije u potpunosti shvatio važnost Führerova obećanja, pa ga je Hitler ponovio:

> *Njemačka će se, kao što je rekao, smjesta pridružiti Japanu ako se Japan nađe u ratu s Amerikom.*[447]

Hitler će skupo platiti ne samo to olako dano obećanje, nego i neiskrenost što ju je pokazao prema Japancu ne povjerivši mu da će napasti Rusiju čim završi kampanju na Balkanu. Macuoka je pomalo suzdržljivo zapitao Ribbentropa, u toku razgovora 28. ožujka, bi li na povratku »trebalo da se zadrži u Moskvi radi pregovora s Rusima o zaključenju pakta o nenapadanju ili ugovora o neutralnosti«. Priglupi nacistički ministar vanjskih poslova je nadmeno odgovorio da Macuoka »po mogućnosti ne poteže to pitanje u Moskvi, jer bi ono vjerojatno teško moglo naći svoje

mjesto u sklopu današnje situacije«. Nije shvatio o čemu se u stvari radi. Do sutradan, međutim, ponešto je prodrlo u njegovu drvenu glavu pa je otpočeo razgovor vraćajući se na tu temu. Kao prvo, nabacio je — olako, kao što će to Hitler učiniti 4. travnja — garanciju da će »Njemačka smjesta udariti« na Rusiju ako ona napadne Japan. Tu obavezu, rekao je, Njemačka daje »kako bi Japan mogao otpočeti nadiranje prema jugu, prema Singapuru, bez straha od nekih komplikacija s Rusijom«. Kada je Macuoka konačno priznao da je prilikom boravka u Moskvi na putu za Berlin osobno predložio da Sovjetski Savez i Japan potpišu pakt o nenapadanju, i dodao da su njegov prijedlog Rusi veoma povoljno primili, u Ribbentropovu mozgu kao da se opet pojavila praznina. Nije rekao ništa osim što je savjetovao Macuoki da to pitanje tretira »površno«.

Japanski ministar vanjskih poslova je, međutim, čim se našao u Moskvi na povratku kući, potpisao sa Staljinom ugovor o neutralnosti kojim su se, kako je to ambasador von der Schulenburg — koji je predvidio njegove moguće posljedice — telegrafski obavijestio Berlin, obje zemlje obevezale da će ostati neutralne ako se jedna od njih nađe u ratu. Bio je to jedini ugovor — potpisan je 13. travnja — koji će Japan poštivati do posljednjeg trenutka, usprkos stalnom navaljivanju Nijemaca da ga prekrši. Jer već pred kraj ljeta 1941. godine nacisti će moliti Japance da ne udaraju na Singapur i Manilu, nego na Vladivostok!

U početku, međutim, Hitler nije shvatio važnost tog rusko-japanskog pakta o neutralnosti. Dvadeseti travnja rekao je admiralu Raederu, koji ga je za to pitao, da je pakt sklopljen »uz suglasnost Njemačke« i da ga on pozdravlja, jer »Japan sad neće moći udariti na Vladivostok, nego će umjesto toga napasti Singapur«.*[448] *Vijest o potpisivanju sovjetsko-japanskog pakta o neutralnosti u Moskvi izazvala je prilično veliku uzbunu u Washingtonu, gdje su Roosevelt i Hull bili skloni da zauzmu stanovište slično Hitlerovom — naime, da će ugovor osloboditi japanske snage određene za eventualni rat s Rusijom za akciju prema jugu, protiv britanskih ili čak američkih posjeda. Sherwood navodi da je 13. travnja, kad su primljene vijesti o zaključenju pakta, predsjednik stornirao naređenje za agresivne akcije brodova američke ratne mornarice protiv njemačkih podmornica na zapadnom Atlantiku. Prema novom naređenju, američki ratni brodovi trebalo je samo da izvještavaju o kretanju jedinica njemačke flote zapadno od Islanda, a ne i da otvaraju vatru na njih.*

Zaključeno je da je taj novi sovjetsko-japanski ugovor o neutralnosti učinio situaciju na Pacifiku previše opasnom da bi se moglo mnogo riskirati na Atlantiku (Robert E. Sherwood: Roosevelt and Hopkins. str. 291). U to vrijeme Hitler je bio potpuno siguran da će Njemačka skršiti Rusiju u toku ljeta. Nije htio dijeliti s Japanom to veliko ostvarenje, kao što nije htio da s Italijom dijeli zasluge za poraz Francuske. Bio je apsolutno uvjeren da mu pomoć Japana neće biti potrebna. Ribbentrop, ponavljajući misli svog gospodara, rekao je 29. ožujka Macuoki da bi, »po njegovu mišljenju«, ako Rusija prisili Njemačku da »udari«, bilo »poželjno da japanska armija ne napadne Rusiju«.

Hitlerovi i Ribbentropovi nazori, međutim, naglo i drastično su se izmijenili samo tri mjeseca kasnije. Šest dana poslije upada nacističkih armija u Rusiju, 28. lipnja 1941, Ribbentrop je poslao telegram njemačkom ambasadoru u Tokiju, generalu Eugenu Ottu, da učini sve što može kako bi Japanci što prije napali Sovjetski Savez s leđa. Ribbentrop je savjetovao Ottu da igra na kartu japanskog apetita za osvajanjem novih teritorija i uz to inzistira da je to najbolji način da se sačuva neutralnost Amerike.

> Može se očekivati (objasnio je Ribbentrop) da će brzi poraz Sovjetske Rusije — naročito ako Japan poduzme akciju na istoku — predstavljati argument koji će najbolje uvjeriti Sjedinjene Države u krajnju besmislenost stupanja u rat na strani Velike Britanije, potpuno izolirane i suočene s najmoćnijim savezom na svijetu.[449]

Macuoka je bio za to da se odmah krene na Rusiju, ali vlada u Tokiju nije prihvatila njegove nazore. Zaključila je, čini se, da ako Nijemci tako brzo pobjeđuju

Ruse, kao što tvrde, onda im nije potrebna pomoć Japanaca. Tokio, u stvari, nije bio tako siguran u munjevitu nacističku pobjedu i to je bio pravi razlog takvom držanju.

Ribbentrop, međutim, nije popuštao. Deseti srpnja, kada je njemačka ofenziva u Rusiji dobila puni zamah i kad je čak i Halder, kao što smo vidjeli, povjerovao da je pobjeda već izvojevana, nacistički ministar vanjskih poslova poslao je iz svog specijalnog vlaka na istočnoj fronti novi i još odlučnije sročeni telegram svom ambasadoru u Tokiju.

> Kako je Rusija, prema izvještajima japanskog ambasadora u Moskvi, već na samom rubu sloma ... bilo bi naprosto neshvatljivo da Japan ne sredi pitanje Vladivostoka i Sibira čim završi potrebne vojne pripreme.

> Zahtijevam od vas da, koristeći sva sredstva, dalje inzistirate na tome da Japan objavi rat Rusiji što prije... Što prije Japan stupi u rat, to bolje. I dalje je na snazi naš prirodni cilj da naši i japanski vojnici stegnu jedni drugima ruke negdje na transsibirskoj željezničkoj pruzi prije nego što nastupi zima.[450]

Takve blistave perspektive nisu, međutim, zavrtjele glavom čak ni militarističkoj japanskoj vladi. Četiri dana kasnije ambasador Ott je odgovorio da čini sve što je u njegovoj moći kako bi nagovorio Japance da što prije napadnu Rusiju, da je Macuoka za to srcem i dušom, ali da u samoj tokijskoj vladi on, Ott, nailazi na »velike zapreke«.[451] Ratoborni Macuoka je čak ubrzo bio prisiljen da se povuče iz vlade. S njegovim odlaskom Njemačka je, bar privremeno, izgubila svog najboljeg prijatelja i iako će, kako ćemo kasnije vidjeti, između Berlina i Tokija biti ponovo uspostavljeni bliski odnosi, oni nikad neće postati toliko prisni da bi Japanci povjerovali kako je pametno pomagati Njemačkoj u ratu protiv Rusije. Prepredeni saveznik ponovo je nadmašio Hitlera u njegovoj vlastitoj igri.* *Ribbentrop je u toku čitave jeseni i više puta u toku narednih nekoliko godina pokušavao nagovoriti Japance da napadnu Rusiju s leđa. ali vlada u Tokiju uvijek mu je uljudno odgovarala: »Žao nam je. oprostite«.*

Sam Hitler nije gubio nade sve do kraja ljeta. Dvadeset šesti kolovoza rekao je Raederu kako je »uvjeren da će Japanci napasti Vladivostok čim prikupe potrebne snage. Sadašnje odugovlačenje može se objasniti činjenicom da to prikupljanje snaga žele izvršiti neometano, a sam napad izvesti iznenadno«.[452]

Japanski arhivi otkrivaju na koji je način Tokio izvrdavao tom nezgodnom zahtjevu Nijemaca. Kada je. na primjer, 19. kolovoza ambasador Ott postavio zamjeniku japanskog ministra vanjskih poslova pitanje o stupanju Japana u rat protiv Rusije, ovaj je odgovorio: »Za Japan, takav potez kao što je napad na Rusiju predstavlja veoma ozbiljno pitanje o kojem treba dobro razmisliti.« Kada je 30. kolovoza Ott, tada već prilično iznerviran, upitao ministra vanjskih poslova, admirala Tojodu. »ima li ikakvih mogućnosti da Japan sudjeluje u njemačko-ruskom ratu«. Tojoda je odgovorio: »Japanske pripreme su u toku i bit će potrebno još dosta vremena da budu dovršene «[453]

»IZBJEGAVAJTE INCIDENTE SA SAD«

Kako je Japan tvrdoglavo odbijao da za Hitlera vadi kestenje iz vatre u Rusiji — Japanci su već pekli svoje kestenje — za Njemačku je postalo još važnije da Sjedinjene Države ne stupe u rat dok Sovjetski Savez ne bude poražen. Kako znamo, Hitler je u to vrijeme, u ljeto 1941. godine, vjerovao da će to biti do zime.

Njemačka ratna mornarica je već odavno gunđala zbog ograničenja kojima je Hitler sputavao njena nastojanja da suzbije američke isporuke Britaniji i uzvrati istom mjerom sve izrazitiju agresivnost, što su je američki ratni brodovi pokazivali prema njemačkim podmornicama i površinskim jedinicama koje su operirale u Atlantiku. Nacistički admirali, sposobni da gledaju dalje u budućnost nego na kopno ograničeni Hitler, gotovo od samog početka su znali da je stupanje Amerike u rat neizbježno, i nagovarali su svog vrhovnog komandanta da se pripremi za to. Neposredno nakon napada Francuske u lipnju 1940. godine, admiral Raeder, uz Göringovu podršku, zahtijevao je od Hitlera da okupira ne samo Francusku Zapadnu Afriku nego, što je bilo još važnije, otočja na Atlantiku uključujući Island, Azore i Kanarske otoke kako ih ne bi okupirale Sjedinjene Države. Hitler je pokazao izvjesno zanimanje za to, ali je htio da prije toga izvrši invaziju na Englesku i osvoji Rusiju. Zatim će doći na red američki skorojevići, koji će tada biti u beznadnoj situaciji. Strogo povjerljivi memorandum što ga je sastavio major von Falkenstein, oficir u Generalštabu, otkriva nam kakvi su bili Hitlerovi nazori pred kraj ljeta 1940. godine.

> Führer trenutno proučava pitanje okupacije otoka na Atlantiku s obzirom na vođenje rata protiv Amerike u jednom kasnijem razdoblju. Razmišljanja na tu temu navedena su u ovom dokumentu.[454]

Nije se, prema tome, postavljalo pitanje da li Hitler namjerava zaratiti sa Sjedinjenim Državama ili ne, već *kada* će naći za shodno da to učini. Već slijedećeg proljeća Hitler je došao do izvjesnih predodžaba o tome kada bi to moglo biti. Razgovarajući s vrhovnim komandatom 22. svibnja 1941. godine, admiral Raeder ga je sa žaljenjem morao izvijestiti da mornarica »mora odustati od plana za okupaciju Azora«. Ona za to naprosto nije imala snaga. Hitler se, međutim, do tog vremena bio zagrijao za taj projekt pa je, prema Raederovim povjerljivim zabilješkama,[455] odgovorio:

> Führer je još uvijek za okupaciju Azora s kojih bi bombarderi velikog doleta mogli napadati SAD. Pogodna prilika za to mogla bi nam se pružiti na jesen.[456]

Nakon sloma Sovjetskog Saveza, naravno. Nakon toga došao bi red na Sjedinjene Države. On je to otvoreno rekao Raederu kada ga je ovaj posjetio dva mjeseca kasnije, 25. srpnja. Napad na Rusiju bio je tada u punom jeku. »Poslije kampanje na istoku,« zabilježio je Raeder njegove riječi, »zadržava pravo da poduzme oštru akciju protiv SAD.«[457] Ali do tada, upozorio je svog komandanta mornarice, želi na svaki način »izbjeći objavu rata od strane SAD ... iz obzira prema kopnenoj vojsci koja sad vodi teške borbe«.

Raeder nije bio nimalo zadovoljan tim stanovištem. U stvari, iz zapisa u njegovom dnevniku koji govore o sastancima s Hitlerom, a nalaze se među zaplijenjenim njemačkim dokumentima, izbija sve otvorenije nezadovoljstvo zbog ograničenja koja je Führer nametnuo njemačkoj mornarici. Prilikom svakog razgovora pokušavao je nagovoriti Führera da izmijeni svoju odluku.

Početkom godine, 4. veljače, Raeder je podnio Hitleru memorandum u kojem je mornarica izrazila otvorene sumnje u korisnost trajne američke neutralnosti, takve kakva je bila, po Njemačku. Admirali su, u stvari, dokazivali da bi stupanje Amerike u rat moglo čak donijeti izvjesne »prednosti Njemačkoj u njenom ratnom naporu« kad bi i Japan zaratio na strani Osovine.[458] Ti argumenti, međutim, nisu impresionirali nacističkog diktatora.

Raeder je bio teško razočaran. Bitka za Atlantik dostigla je vrhunac, a Njemačka nije pobjeđivala. Američke isporuke na osnovi Sporazuma o zajmu i najmu prosto su se slijevale u Britaniju. »Panamerička patrola za očuvanje nezavisnosti« sve više je otežavala uspješne akcije podmornica. Raeder je ukazao Hitleru na sve to, ali bez rezultata. Sastao se s Führerom ponovo 18. ožujka i obavijestio ga da brodovi Ratne mornarice Sjedinjenih Država prate američke konvoje za Veliku Britaniju čak do Islanda. Zahtijevao je ovlaštenje da ih napadne bez upozorenja. Zahtijevao je da se učini nešto kako bi se onemogućilo Sjedinjenim Državama da se učvrste u Francuskoj Zapadnoj Africi. Ta mogućnost, rekao je, »predstavlja veliku opasnost«. Hitler ga je saslušao i rekao da će o toj stvari porazgovarati s

Ministarstvom vanjskih poslova (našao je pravo mjesto!), što je bio samo način da se riješi admirala i njihovih zahtjeva.[459]

Hitler nije popustio pred navaljivanjem admirala ni u toku proljeća, ni početkom ljeta. Dvadeseti travnja odbio je da sasluša Raederov zahtjev za »napad na trgovačke brodove SAD prema propisima o zarobljavanju«.[460] Prvi zabilježeni sukob između američkih i njemačkih ratnih brodova odigrao se 10. travnja, kada je razarač ratne mornarice SAD *Niblack* napao dubinskim bombama njemačku podmornicu koja je pokazivala neprijateljske namjere. Dvadeset drugi svibnja Raeder je ponovo došao u Berghof s opširnim memorandumom u kojem je zahtijevao ovlaštenje da na neprijateljske postupke predsjednika Roosevelta uzvrati protuudarom, ali vrhovni komandant se nije dao pokolebati.

> Führer smatra (zabilježio je admiral) da je držanje predsjednika Sjedinjenih Država još uvijek neodlučno. On nikako ne želi incidente koji bi imali za posljedicu objavu rata od strane SAD.[461]

Za izbjegavanje takvih incidenata bilo je još više razloga kada je otpočela kampanja protiv Rusije, i 21. lipnja, jedan dan prije početka napada, Hitler je na to posebno upozorio Raedera. Veliki admiral mu je veoma slikovito ispričao kako je podmornica *U-253,* primijetivši američki bojni brod *Texas* i jedan razarač iz njegove pratnje unutar zone blokade proklamirane od strane Njemačke, »pokušala da ih napadne i protjera ih«, i dodao da su, »kad se radi o SAD, odlučne mjere uvijek efikasnije od očiglednog popuštanja«. Führer se u principu suglasio s tim stanovištem, ali nije odobrio konkretnu akciju i još jednom je strogo opomenuo mornaricu.

> Führer je veoma opširno objasnio da, sve dok operacija *Barbarossa* ne dobije puni zamah, želi izbjeći svaki incident sa SAD. Za nekoliko tjedana situacija će se razbistriti i može se očekivati da će to pozitivno djelovati na SAD i Japan. Amerika će izgubiti volju da stupi u rat jer će japanske prijetnje dobiti na intenzitetu. Zbog toga. ako je moguće, u toku slijedećih nekoliko tjedana treba prekinuti sve napade na brodove u zatvorenim područjima.

Kada je Raeder počeo dokazivati kako je noću teško razlikovati neprijateljske od neutralnih ratnih brodova, Hitler ga je prekinuo usred rečenice i naredio mu da izda nove instrukcije jedinicama na moru da izbjegavaju svaki incident s Amerikancima. Komandant ratne mornarice je

zbog toga još iste noći naredio da se ne napada *niti jedan* brod »izvan ili unutar zatvorenog područja«, ukoliko nije sa sigurnošću utvrđeno da je britanski. Slično naređenje dobila je i *Luftwaffe*.[462]

Deveti srpnja predsjednik Roosevelt je objavio da će američka vojska preuzeti okupaciju Islanda od Britanaca. Berlin je smjesta i veoma žestoko reagirao. Ribbentrop je uputio japanskoj vladi poruku da »taj upad američkih oružanih snaga, u cilju pružanja pomoći Britaniji, na teritorij koji smo mi službeno proglasili za borbenu zonu, sam po sebi predstavlja akt agresije protiv Njemačke i Evrope«.[463]

Raeder je žurno otputovao u *Wolfsshanze,* odakle je Führer rukovodio operacijama svojih armija u Rusiji. Zahtijevao je od Führera, rekao je, da odluči »hoće li okupacija Islanda od SAD biti smatrana za objavu rata ili za provokaciju koju treba ignorirati«. Što se tiče njemačke ratne mornarice, ona smatra da je iskrcavanje Amerikanaca na Islandu ratni akt. Memorandum od dvije stranice što ga je Raeder podnio Führeru tom prilikom, trebalo je da ga podsjeti na druge »agresivne« postupke Rooseveltove vlade protiv Njemačke. Mornarica je zahtijevala ovlaštenje da potapa američke trgovačke brodove na konvojskim linijama i napada američke ratne brodove kad to okolnosti budu zahtijevale.[464] Hitler je to odbio.

> Führer je veoma opširno objasnio (navodi se u Raederovom izvještaju s tog sastanka) kako mu je veoma stalo do toga da odgodi stupanje Sjedinjenih Država u rat za bar još jedan mjesec ili dva mjeseca. S jedne strane, kampanja na istoku zahtijeva angažiranje cjelokupnih zračnih snaga ... od kojih ne bi želio niti dio odvojiti za druge zadatke; s druge strane, pobjeda na istočnoj fronti iz temelja će izmijeniti situaciju pa će vjejatno utjecati i na držanje SAD. Prema tome, zasad ne želi da mijenja postojeće instrukcije, naprotiv, želi da bude siguran da ni do kakvog incidenta neće doći.

Kada je Raeder počeo dokazivati da komandanti njegovih pomorskih jedinica ne mogu odgovarati za »grešku« ako napadnu i pogode američki brod, Hitler je odbrusio neka se mornarica potrudi i, bar što se tiče ratnih brodova, »sa sigurnošću ustanovi« da se radi o neprijateljskom brodu prije nego što ga napadne. Kako bi bio siguran da su ga admirali dobro razumjeli, Führer je 19. srpnja izdao posebno naređenje da se »u proširenoj zoni operacija trgovački brodovi SAD, bez obzira na to da li plove usamljeni ili

u sastavu britanskih ili američkih konvoja, ne napadaju ako se prije izvršenja napada ustanovi njihova pripadnost«. Unutar područja blokade, koje su i Sjedinjene Države priznale za zabranjenu zonu, napad na američke brodove je dopušten, ali je Hitler u svom naređenju posebno naglasio da ta ratna zona *»ne obuhvaća* pomorske putove SAD—Island«. Podcrtao Hitler.[465]

Do »grešaka«, međutim, kako je to Raeder rekao, moralo je doći. Dvadeset prvi svibnja jedna njemačka podmornica potopila je američki trgovački brod *Robin Moor* na putu za Južnu Afriku, daleko izvan zone njemačke blokade. Do kraja ljeta torpedirana su još dva američka trgovačka broda. Četvrti rujna jedna njemačka podmornica ispalila je dva torpeda na američki razarač *Greer,* ali je promašila. Tjedan dana kasnije, 11. rujna, Roosevelt je reagirao na taj napad govorom u kojem je objavio da je izdao naređenje ratnoj mornarici da »prva otvara vatru«, i upozorio da ratni brodovi Osovine koji uđu u američku obrambenu zonu čine to »na vlastiti rizik«.

Govor je razbjesnio Berlin. Nacistička štampa napala je Roosevelta kao »ratnog huškača broj jedan«. Sjećajući se toga, Ribbentrop je pred sudom u Nürnbergu rekao da je Hitler »bio veoma uzbuđen«. Međutim, dok je admiral Raeder stigao u *Wolfsschanze* na istočnom frontu, 17. rujna poslije podne, da zahtijeva drastične protumjere, Führer se već bio smirio. Na admiralov zahtjev da se mornarica konačno oslobodi ograničenja i da joj se dopusti da napadne američke brodove, vrhovni komandant je ponovo odgovorio odlučnim NE.

> (Kako) izgleda da će kraj rujna donijeti veliku odluku na ruskoj fronti (kaže se u Raederovom izvještaju o tim razgovorima), Führer zahtijeva da se poduzme sve što je moguće da se izbjegnu incidenti s trgovačkim brodovljem do približno sredine listopada.

»Zbog toga su,« zabilježio je Raeder tužno, »vrhovni komandant ratne mornarice i admiral zapovjednik podmorničke flote (Dönitz) povukli svoje prijedloge. Podmornice će biti obaviještene o razlozima zbog kojih će stara naređenja ostati privremeno na snazi.«[466] S obzirom na okolnosti, Hitler se, zaista, držao neobično suzdržljivo. Očigledno, mladim zapovjednicima podmornica što su operirale u olujnim vodama sjevernog Atlantika, izložene sve intenzivnijim i efikasnijim britanskim protupodmorničkim mjerama u kojima su sudjelovali i američki brodovi, bilo je mnogo teže da

se suzdrže. Hitler je u srpnju rekao Raederu da zapovjednike podmornica koji »greškom« potope američki brod neće pozivati na odgovornost. Deveti studenog, u svom tradicionalnom govoru staroj gardi nacista u poznatoj pivnici u Münchenu, pokušao je odgovoriti Rooseveltu.

> Predsjednik Roosevelt je naredio svojini brodovima da otvore vatru čim ugledaju njemački brod. Ja sam naredio njemačkim brodovima *da ne otvaraju vatru* kad ugledaju američke brodove, ali da se brane ako budu napadnuti. Svakog njemačkog oficira koji se ne bude branio izvest ću pred vojni sud.

Trinaesti studenog izdao je novu direktivu u kojoj je naredio da po mogućnosti treba izbjegavati svaki sukob s američkim ratnim brodovima, ali da se njemačke podmornice moraju braniti ako budu napadnute.[467]

One su to, naravno, činile i prije toga. U noći 16—17. listopada američki razarač *Kearny* priskočio je u pomoć konvoju napadnutom od njemačkih podmornica i bacio dubinske bombe na jednu od njih. Podmornica mu je uzvratila tako što ga je torpedirala, pri čemu je poginulo jedanaest članova posade. Bile su to prve američke žrtve u neobjavljenom ratu s Njemačkom.[468] Ubrzo će pasti nove. Trideset prvi listopada razarač *U.S.S. Reuben James* torpediran je i potopljen dok je pratio jedan konvoj. Od 145 članova posade živote je izgubilo 100 ljudi, od toga svih sedam oficira. Tako je, mnogo prije završnih formalnosti objave rata, pravi rat već počeo.

JAPAN IGRA VLASTITU IGRU

Hitler je, kako smo vidjeli, povjerio Japanu zadatak da bar za izvjesno vrijeme spriječi stupanje Sjedinjenih Država u rat, a ne da ih uvuče u rat. Znao je da bi osvajanje Singapura i ugrožavanje Indije od Japanaca ne samo nanijelo težak udarac Britaniji, nego da bi skrenulo pažnju Sjedinjenih Država — i bar dio njihovih snaga — s Atlantika na Pacifik. Čak i kad je počeo moliti Japance da napadnu Vladivostok, on u tome nije gledao samo pomoć u ratu s Rusijom već i daljnji pritisak na Sjedinjene Države kako bi ostale neutralne. Začudo, ni njemu niti bilo kome drugom u Njemačkoj nije, čini se, palo na pamet — dok nije bilo prekasno — da Japanci imaju vlastitih briga i da se možda boje krenuti u veliku ofenzivu protiv Britanaca i Nizozemaca u jugoistočnoj Aziji, da se i ne govori o napadu na Rusiju,

dok ne osiguraju vlastito zaleđe uništenjem pacifičke flote Sjedinjenih Država. Nacistički osvajač je, istina, obećao Macuoki da će Njemačka objaviti rat Americi ako to učini Japan, ali Macuoka više nije bio u vladi, a osim toga Hitler je stalno navaljivao na Japance da se klone direktnog sukoba s Amerikom i da usmjere svoj napad na britanske posjede i Sovjetski Savez koji su mu stajali na putu da dobije rat. Nacističkim vlastodršcima nije sinulo da bi Japan mogao dati prioritet direktnom obračunu sa Sjedinjenim Državama.

Berlinu, naravno, nije bilo stalo do toga da se Japanci i Amerikanci nekako nagode. To bi srušilo osnovni cilj Trojnog pakta: prisiliti Amerikance da se drže izvan ratnog sukoba. Ribbentrop je bar jednom iskreno i točno interpretirao Führerove misli kada je istražitelju u Nürnbergu o tome rekao slijedeće:

> On (Hitler) se bojao da bi nagodba između Japana i Sjedinjenih Država osigurala, da tako kažem, slobodna leđa Americi, što bi ubrzalo neočekivan napad ili objavu rata od strane Sjedinjenih Država... Strepio je od takvog sporazuma jer su izvjesni krugovi u Japanu željeli da se nagode s Amerikom.[469]

Pripadnik jednog od tih krugova bio je admiral Kičisaburo Nomura, koji je doputovao u Washington u veljači 1941. kao novi japanski ambasador i koji je već u ožujku započeo niz povjerljivih razgovora s Cordellom Hullom, a čiji je cilj bio da se razmimoilaženja između dvije zemlje raščiste mirnim putem. Ti razgovori, koji su vođeni do posljednjeg trenutka, veoma su zabrinjavali Berlin.[470]

Nijemci su, u stvari, činili sve što su mogli da sabotiraju washingtonske razgovore. Već 15. svibnja 1941. Weizsäcker je podnio Ribbentropu memorandum u kojem je ukazao na to da bi »svaki politički sporazum između Japana i Sjedinjenih Država bio u današnje vrijeme nepoželjan«, i dokazivao da bi, ako se to ne spriječi, Japan bio izgubljen za Osovinu.[471] General Ott, nacistički ambasador u Tokiju, često je upozoravao Ministarstvo vanjskih poslova na pregovore Hull—Nomura. Kada su oni, usprkos tome, nastavljeni, Nijemci su pokušali nov manevar — pokušali su nagovoriti Japance da, kao uvjet za nastavak pregovora, zahtijevaju od Sjedinjenih Država da obustave pomoć Britaniji i prekinu s neprijateljskom politikom prema Njemačkoj.[472]

To je bilo u svibnju. Ljeto je, međutim, donijelo promjenu. Za Hitlera je u srpnju bilo najvažnije kako da nagovori Japance da napadnu Sovjetski Savez, a u toku tog istog mjeseca državni sekretar Huli je prekinuo pregovore s Nomurom zbog toga što je Japan okupirao Francusku Indokinu. Pregovori su nastavljeni sredinom kolovoza, kada je japanska vlada predložila sastanak između princa Konoje, japanskog premijera, i predsjednika Roosevelta, na kojem bi dvojica državnika u direktnim razgovorima pronašli mirno rješenje spora. To se nije nimalo svidjelo Berlinu i neumorni Ott odmah se obratio japanskom Ministarstvu vanjskih poslova i izrazio nezadovoljstvo Njemačke zbog takvog razvoja događaja. I ministar vanjskih poslova admiral Tojoda i njegov zamjenik Amau objasnili su mu blagim riječima da će predloženi razgovori Konoje — Roosevelt samo pridonijeti ostvarenju ciljeva Trojnog pakta, od kojih je najvažniji, podsjetili su ga, »sprečavanje ulaska Amerike u rat«.[473]

U jesen, dok su se razgovori Hull—Nomura nastavljali, *Wilhelmstrasse* se vratila na staru proljetnu taktiku. Zahtijevala je od Tokija da se Nomuri upute instrukcije da upozori Sjedinjene Države da će, ako nastave s neprijateljskim postupcima prema evropskoj Osovini, Njemačka i Italija biti prinuđene da im objave rat, i da će u tom slučaju Japan, poštivajući svoje obaveze iz Trojnog pakta, morati da im se pridruži. Hitler još uvijek nije želio da Amerika stupi u rat; potez je, u stvari, bio blef s ciljem da natjera Washington na suzdržljivije ponašanje i obuzda sve ratobornije ponašanje svojih pomorskih snaga na Atlantiku.

Državni sekretar Hull saznao je za taj novi njemački pritisak zahvaljujući tzv. »magiji« (*Magic)* koja je od kraja 1940. godine omogućavala američkoj vladi da dešifrira uhvaćene japanske telegrafske i radio-poruke napisane tajnom državnom šifrom — ne samo one upućivane u Washington i iz Washingtona, nego i one iz Tokija za Berlin i druge prijestolnice i obratno. Tojoda je uputio Nomuri njemački zahtjev 16. listopada 1941. odine zajedno s instrukcijama da Hullu prenese razvodnjenu verziju.[474]

Istog dana pala je vlada princa Konoje, a na njeno mjesto došao je vojni kabinet na čelu s fanatičnim, ratobornim generalom Hideki Tojom. U Berlinu general Ošima, ratnik sličnog kova, požurio se u *Wilhelmstrasse* da javi dobru vijest njemačkoj vladi. Dolazak Toja na mjesto premijera predstavlja, rekao je ambasador, znak približavanja Japana njegovim

partnerima u Osovini, pa će i pregovori u Washingtonu ubrzo biti prekinuti. Namjerno ili ne, propustio je da kaže svojim prijateljima nacistima kakve će posljedice taj prekid pregovora imati, i da imenovanje Toja znači mnogo više nego što su pretpostavljali: naime, da je nova vlada odlučila da se zarati sa Sjedinjenim Državama ukoliko pregovori u Washingtonu brzo ne završe time što će predsjednik Roosevelt prihvatiti zahtjev Japanaca da im da slobodne ruke — ne da napadnu Rusiju, nego da okupiraju jugoistočnu Aziju. To, naravno, ne bi nikad palo na pamet Ribbentropu i Hitleru, po čijem je mišljenju Japan mogao biti od koristi i pomoći Njemačkoj samo ako napadne Sibir i Singapur i, prisilivši Washington da se brine za svoje posjede na Pacifiku, spriječi ulazak Amerike u rat. Führer i, naravno, njegov tupi ministar vanjskih poslova nisu nikad shvatili da će neuspjeh pregovora Nomura—Hull u Washingtonu, koji su toliko priželjkivali, donijeti upravo ono što su nastojali izbjeći dok ne dođe pravi trenutak — ulazak Amerike u svjetski sukob.[475]

U pješčanom satu padala su posljednja zrnca pijeska.

Petnaesti studenog Saburo Kurusu je doputovao u Washington da kao specijalni izaslanik pomogne Nomuri u pregovorima, ali državni sekretar Hull je ubrzo osjetio da taj diplomat, koji je kao japanski poslanik u Berlinu potpisao Trojni pakt i bio prilično pronjemački raspoložen, nije donio nikakve nove prijedloge. Njegov cilj, zaključio je Hull, bio je da nekako prisili Washington da smjesta prihvati japanske uvjete, ili, ako mu to ne pođe za rukom, da odugovlači s razgovorima dok se Japan ne pripremi za žestok, iznenadan udar.[476] Dvadeseti studenog Nomura je iz Tokija dobio sudbonosnu poruku »Vjetar«, koju su Hullovi kriptografi smjesta dešifrirali. Ako spiker tokijske kratkovalne radio-stanice, čije je emisije ambasada redovno pratila, upotrijebi riječi »istočni vjetar i kiša«, to će biti znak da je japanska vlada odlučila da objavi rat Sjedinjenim Državama. Nomura je dobio instrukcije da, kad primi tu poruku, smjesta uništi sve šifre i povjerljive dokumente.

U Berlinu su tek tada shvatili što se kuha. Jedan dan prije poruke »Vjetar«, 18. studenog, Ribbentrop se veoma iznenadio kad je iz Tokija primio zahtjev da Njemačka potpiše s Japanom ugovor, u kojem će se dvije zemlje obavezati da neće sklopiti separatni mir sa zajedničkim neprijateljima. Nije bilo jasno na koje to neprijatelje Japanci misle, ali nacistički ministar vanjskih poslova se, očigledno, ponadao da je Rusija na

prvom mjestu među njima. »U principu« se suglasio s prijedlogom, vjerojatno u blaženom uvjerenju da će Japan konačno ispuniti svoja maglovita obećanja i udariti na Sovjetski Savez preko Sibira. Bio bi to pravi potez u pravo vrijeme, jer je otpor Crvene armije na širokoj fronti postajao sve uporniji, a ruska zima bila je na pragu — stigla je mnogo ranije nego što je bilo predviđeno. Japanski napad na Vladivostok i provincije uz obalu Pacifika možda bi predstavljao upravo onaj dodatni pritisak koji je još potreban pa da Sovjetski Savez doživi slom.

Ribbentropove iluzije brzo su raspršene. Dvadeset treći studenog ambasador Ott mu je javio iz Tokija da će, po svemu sudeći, Japanci udariti na jug s namjerom da okupiraju Tajland i holandska nalazišta nafte na Borneu, i da bi japanska vlada željela znati hoće li je Njemačka podržati ako taj njen potez izazove rat. Iz te informacije jasno je slijedilo da Japan neće udariti na Rusiju, nego da namjerava »izazvati rat« s Nizozemskom i Britanijom na Južnom Pacifiku, koji može dovesti do oružanog sukoba sa Sjedinjenim Državama. Ribbentrop i Ott nisu, međutim, shvatili ovo posljednje. Iz telegrama što su ih tih dana izmijenili, vidi se da su, doduše, na svoje veliko razočaranje, shvatili da Japan neće napasti Rusiju, ali da su još uvijek vjerovali da će izvršiti invaziju britanskih i nizozemskih posjeda na jugu, a ne američkih. Ujak Sam će, po Hitlerovoj želji, ostati po strani dok ne nastupi pravi trenutak.[477]

To nerazumijevanje situacije što su ga pokazali nacisti, bilo je uglavnom posljedica toga što u to vrijeme Japanci nisu njemačkoj vladi htjeli povjeriti ništa o svojim sudbonosnim odlukama u vezi s Amerikom. Državni sekretar Huli bio je, zahvaljujući »magičnom« uređaju za dešifriranje, mnogo bolje informiran. Već 5. studenog znao je da je novi ministar vanjskih poslova, Shigenori Togo, u telegramu upućenom Nomuri odredio 25. studenog kao krajnji rok za potpisivanje sporazuma s američkom vladom — na bazi prihvaćanja japanskih uvjeta. Konačna verzija japanskih prijedloga predana je Washingtonu 20. studenog. Hull i Roosevelt su znali da je to konačna verzija, jer je dva dana kasnije »Magija« dešifrirala poruku Togoa Nomuri i Kurusuu u kojoj je to rečeno, a konačni rok pomaknut na 29. studenog.

> Postoje razlozi koje ne možete ni naslutiti (poručio je Togo svojim izaslanicima), a zbog kojih želimo srediti japansko-američke odnose do 25-og. Ako se, međutim, potpisivanje ne može obaviti do 29-og...

> odlučili smo da čekamo do tog datuma. Ovog puta mislimo ozbiljno i rok se više ni u kojem slučaju ne može odgađati. Nakon toga sve će se odvijati automatski.[478]

25. studenog 1941. godine bio je presudan dan. Tog dana japanska eskadra nosača aviona isplovila je za Pearl Harbor. U Washingtons Hull je otišao u Bijelu kuću da upozori Ratni savjet na opasnost od sukoba s Japanom i da komandantima armije i mornarice ukaže na mogućnost iznenadnog napada. U Berlinu je tog dana održana pomalo groteskna ceremonija, na kojoj su tri sile Osovine s mnogo pompe i parade obnovile Pakt protiv Kominterne iz 1936. godine — prazan gest koji, kako su neki Nijemci primijetili, nije nimalo utjecao na Japan, ali je zato pompoznom Ribbentropu pružio priliku da optuži Roosevelta kao »glavnog krivca za ovaj rat«, i lije krokodilske suze nad »iskrenim, pobožnim ... američkim narodom« koga njegov neodgovorni vođa vodi u propast.

Nacističkog ministra vanjskih poslova opile su, čini se, njegove vlastite riječi. Dvadeset osmi studenog uvečer, nakon dugog ratnog savjetovanja kojem je predsjedavao Hitler, pozvao je japanskog ambasadora Ošimu i u razgovoru mu dao do znanja, kako je to Ošima smjesta preko radija javio Tokiju, da se stav Njemačke prema Sjedinjenim Državama »znatno zaoštrava«. Hitler, po svemu sudeći, namjerava da prekine s politikom kojoj je cilj da Sjedinjene Države po svaku cijenu ostanu izvan sukoba, dok Njemačka ne bude spremna. Ribbentrop je iznenada počeo nagovarati Japanca na rat sa Sjedinjenim Državama i Britanijom i obećavati mu podršku Trećeg Reicha. Pošto je upozorio Ošimu da će se, »ako Japan bude oklijevao ... čitava vojna moć Britanije i Sjedinjenih Država okrenuti protiv njega« — što je bila prilično glupa teza, bar dok je trajao rat u Evropi — Ribbentrop je dodao:

> Kako je Hitler danas rekao, postoje fundamentalne razlike u samom pravu na postojanje između Njemačke i Japana s jedne i Sjedinjenih Država s druge strane. Dobili smo informacije da praktično nema nikakve nade da pregovori između Japana i SAD budu uspješno završeni, jer su Sjedinjene Države zauzele veoma krut stav.
>
> Ako zaista bude tako, i ako Japan donese odluku da se zarati sa Britanijom i Sjedinjenim Državama, uvjeren sam da će to biti ne samo u zajedničkom interesu Njemačke i Japana nego da će donijeti neposredne koristi samom Japanu.

Ambasador, sitan i nervozan čovjek, bio je ugodno iznenađen. Htio je, međutim, da bude siguran da je dobro razumio.

»Mogu li vašu ekselenciju shvatiti tako,« upitao je, »da će između Njemačke i Sjedinjenih Država biti proglašeno ratno stanje?«

Ribbentrop se pokolebao. Možda je otišao predaleko. »Roosevelt je fanatik,« odgovorio je, »pa je nemoguće znati što će učiniti.«

Ošimi se učinilo da je to previše čudan i sasvim nezadovoljavajući odgovor, s obzirom na ono o čemu je ministar vanjskih poslova maloprije govorio, pa se pred kraj razgovora pokušao vratiti na glavnu temu. Što će učiniti Njemačka u slučaju proširenja rata na »zemlje koje su dosad pomagale Britaniji«?

> Ako se Japan nađe u ratu sa Sjedinjenim Državama (odgovorio je Ribbentrop), Njemačka će, sasvim razumljivo, odmah stupiti u rat na strani svog saveznika. Ne postoji apsolutno nikakva mogućnost da Njemačka u takvim okolnostima sklopi separatni mir sa Sjedinjenim Državama. Führer je u tome zauzeo nepokolebljiv stav.[479]

Bile su to direktne garancije na koje je japanska vlada čekala. Hitler je, istina, u proljeće dao slične garancije Macuoki, ali se činilo da je na njih u međuvremenu, srdit zbog odbijanja Japana da se priključi Njemačkoj u ratu s Rusijom, bio zaboravio. Sve što je još preostalo, bar s japanskog stanovišta, bilo je da Nijemci te svoje garancije dadu napismeno. General Osima veselo je o tome obavijestio Tokio 29. studenog, i već slijedećeg dana stigle su u Berlin nove instrukcije. Pregovori su u Washingtonu, saznao je, »obustavljeni—prekinuti«.

> Neka Vaša visost (glasila je direktiva) zbog toga odmah razgovara s kancelarom Hitlerom i ministrom vanjskih poslova Ribbentropom i u povjerenju im izloži sumaran pregled razvoja događaja. Neka im saopći da su u posljednje vrijeme Engleska i Sjedinjene Države zauzele provokativan stav, i to obje. Neka im kaže da smo saznali za njihove planove za prebacivanje jakih vojnih formacija na razna mjesta u istočnoj Aziji i da se mi moramo pokretanjem naših trupa suprotstaviti tim mjerama. Neka im povjeri u najvećoj tajnosti da postoji velika opasnost od oružanog sukoba između jedinica japanske armije i armija anglosaksonskih zemalja, što bi moglo dovesti do iznenadnog izbijanja rata, i doda da bi trenutak izbijanja rata mogao doći brže nego što itko

od nas i sanja.[480] * *Hull kaže da je kopiju te poruke dobio s pomoću »Magije« pa je Washington, kao i London, već posljednjeg dana u studenom znao da bi Japanci mogli napasti Sjedinjene Države »brže nego što itko i sanja« (Hull: Memoirs, str. 1092).*

Eskadra japanskih nosača aviona bila je već prešla dobar dio puta prema Pearl Harboru. Tokiju se žurilo da Nijemci što prije potpišu garancije. Istog dana kada je Osima primio nove instrukcije, 30. studenog, japanski ministar vanjskih poslova razgovarao je s njemačkim ambasadorom u Tokiju, posebno naglasivši da su pregovori u Washingtonu prekinuti zbog toga što je Japan odbio američki zahtjev da istupi iz Trojnog pakta. Japan se nada da će Nijemci kako treba ocijeniti tu žrtvu za zajedničku stvar.

»Radi se o veoma važnim odlukama,« rekao je Togo generalu Ottu. »Sjedinjene Države se ozbiljno pripremaju za rat... Japan se ne boji prekida pregovora i nada se da će Njemačka i Italija, prema slovu Trojnog pakta, stati na njegovu stranu.«

Odgovorio sam (javio je Ott u Berlin) da nema nikakve sumnje o tome kakav će stav Njemačka zauzeti. Japanski ministar vanjskih poslova je na to rekao da moje riječi tumači tako da će Njemačka u slučaju rata smatrati da je s Japanom veže zajednička sudbina. Odgovorio sam da je, po mom uvjerenju, Njemačka sasvim sigurno spremna da potpiše sporazum kojim bi bile precizirane obaveze dviju zemalja u danoj situaciji.[481]

U PREDVEČERJE PEARL HARBORA

General Ošima bio je veliki ljubitelj njemačko-austrijske klasične glazbe pa je, bez obzira na ozbiljnost i zategnutost situacije, otputovao u Austriju na Mozartov festival. Nije mu, međutim, bilo suđeno da dugo uživa u prekrasnoj glazbi velikog austrijskog kompozitora. Hitni poziv iz ambasade 1. prosinca prisilio ga je da se hitno vrati u Berlin, gdje su ga čekale nove instrukcije da požuri i što prije natjera Nijemce da se potpišu na isprekidanoj liniji. Vremena za gubljenje nije bilo.

Ribbentrop, pritjeran uza zid, počeo je izvrdavati. Očigledno tek tada shvativši sve posljedice svog brzopletog obećanja Japancima, nacistički ministar vanjskih poslova zauzeo je hladno i odbojno držanje. Kasno uvečer 1. prosinca rekao je Ošimi da se prije davanja bilo kakvih konačnih obaveza mora posavjetovati s Führerom. Japanski ambasador se vratio u

Wilhelmstrasse u srijedu, 3. prosinca, da inzistira na što skorijem rješenju pitanja sporazuma, ali je Ribbentrop odbio da o tome razgovara. Na uvjeravanja ambasadora Ošime da je situacija krajnje kritična, ministar vanjskih poslova je odgovorio da je on lično za pismeni sporazum, ali da čitava stvar mora pričekati dok se Führer krajem tjedna ne vrati iz svog glavnog stana. U stvari, kako je to Ciano, ne bez zluradosti, zabilježio u svom dnevniku, Hitler je, umjesto da se vrati u Berlin, odletio na južnu frontu u Rusiji da razgovara s generalom von Kleistom, »čije su se armije neprestano povlačile pod pritiskom neočekivane ofenzive«.

Japanci su se u isto vrijeme obratili i Mussoliniju, koji nije bio ni na kakvoj fronti. Treći prosinca japanski ambasador u Rimu je posjetio Ducea i službeno zatražio od Italije da objavi rat Sjedinjenim Državama, u skladu s obavezama iz Trojnog pakta, čim dođe do oružanog sukoba s Amerikom. Ambasador je zahtijevao i potpisivanje ugovora da niti jedna od ugovornih strana neće sklopiti separatni mir s neprijateljem. Japanski prevodilac, zabilježio je Ciano u svom dnevniku, »drhtao je kao list«. Što se tiče Ducea, izjavio je da će »sa zadovoljstvom« izići u susret Japancima, nakon konzultacije s Berlinom.

U njemačkom glavnom gradu, ustanovio je Ciano slijedećeg dana, svi su postali neobično oprezni.

> Možda će učiniti što se traži od njih (napisao je u svom dnevniku 4. prosinca), jer ne mogu drukčije, ali pomisao na provociranje američke intervencije sve manje se sviđa Nijemcima. Mussolini je, s druge strane, neobično sretan zbog toga.

Bez obzira na Ribbentropovo mišljenje koje je Hitler, za divno čudo, još uvijek uzimao u obzir, odluku o tome hoće li Njemačka dati Japanu i formalne garancije mogao je donijeti samo nacistički vojskovođa. Ministar vanjskih poslova je u noći 4—5. prosinca, po svemu sudeći, dobio Führerovo odobrenje i u tri sata ujutro predao je generalu Ošimi nacrt traženog ugovora, kojim se Njemačka obavezala da će se pridružiti Japanu u ratu sa Sjedinjenim Državama i da neće potpisati separatni mir. Kad je tako načinio sudbonosni salto, okrenuvši zajedno sa svojim Vođom iz temelja politiku koju su tvrdoglavo provodili pune dvije godine, potrudio se da njihov talijanski saveznik što prije učini to isto.

> Noć prekinuta zahvaljujući Ribbentropovom nestrpljenju (počinje Ciano svoj zapis 5. prosinca). Pošto je dva dana odugovlačio, sad ne

želi izgubiti niti minute kako bi što prije odgovorio Japancima, i u tri sata ujutro poslao je (ambasadora) Mackensena mojoj kući s nacrtom ugovora o sudjelovanju sila Osovine u ratu na strani Japana, i s obećanjem da ni jedna od zemalja neće potpisati separatni mir. Zahtijevao je od mene da probudim Ducea, ali ja sam odbio da to učinim, zbog čega je Duce bio veoma zadovoljan.

Japanci su tako dobili nacrt ugovora, odobren i od Hitlera i od Mussolinija, ali sam ugovor još nije bio potpisan i to ih je zabrinjavalo. Pomišljali su da Führer odugovlači, jer želi *quid pro quo:* ako Njemačka treba da se pridruži Japanu u ratu protiv Sjedinjenih Država, onda i Japan treba da se pridruži Njemačkoj u ratu protiv Rusije. U svom telegramu s instrukcijama Ošimi od 30. studenog, japanski ministar vanjskih poslova mu je dao i neke savjete kako da se drži ako Nijemci i Talijani pokrenu to škakljivo pitanje.

Ako vam (oni) postave pitanje o našem stavu prema Sovjetima, recite da smo pitanje našeg stava prema Rusima već razjasnili u izjavi danoj prošlog srpnja. Recite da naši sadašnji pokreti prema jugu ne znače da će naš pritisak na Sovjete popustiti i da smo, ako se Rusija čvršće ujedini s Engleskom i Sjedinjenim Državama i ako se neprijateljski postavi prema nama, spremni da nasrnemo na nju svim svojim snagama. Međutim, trenutno, za nas je najpovoljnije da težište napada prebacimo na jug, pa ćemo privremeno nastojati da se suzdržavamo od bilo kakvih direktnih akcija na sjeveru.[482]

Došao je i 6. prosinca. Žukov je tog dana krenuo u protuofenzivu na fronti pred Moskvom i njemačke armije počele su se povlačiti, šibane vijavicama i žestokim mrazevima. Hitler je sad imao još više razloga da traži *quid pro quo.* U Ministarstvu vanjskih poslova u Tokiju vladala je zbog toga veoma nelagodna atmosfera. Eskadra nosača aviona bila je udaljena od Pearl Harbora manje nego što je iznosio akcioni radijus njenih aviona. Dosad je — nekim čudom — nisu otkrili ni američki brodovi ni avioni. To se, međutim, moglo dogoditi svakog trenutka. Nomuri i Kurusuu u Washingtonu upućena je iz Tokija radio-putem opširna poruka s instrukcijama da slijedećeg dana, u nedjelju 7. prosinca, točno u 13 sati, posjete državnog sekretara Hulla, predaju mu dokument kojim Japan odbija posljednje američke prijedloge i obavijeste ga da su pregovori »de facto prekinuti«. U očaju, Tokio se obratio Berlinu tražeći pismene garancije o njemačkoj podršci. Japansko vojno vodstvo još uvijek nije imalo toliko

povjerenja u Nijemce da bi ih obavijestilo o napadu na Sjedinjene Države planiranom za slijedeći dan. Zato se više nego ikad ranije bojalo da će Hitler odbiti da dade takve garancije ukoliko Japan ne pristane da napadne ne samo Veliku Britaniju i Sjedinjene Države, nego i Sovjetski Savez. U toj teškoj i neizvjesnoj situaciji, Togo je uputio opširnu poruku ambasadoru Ošimi u Berlin zahtijevajući od njega da nekako zavlači Nijemce po pitanju Rusije i da ne popusti ukoliko to ne bude apsolutno neizbježno. Iako su se i previše zanosili svojom sposobnošću da izađu na kraj s Amerikancima i Britancima, japanski generali i admirali su sačuvali dovoljno zdravog razuma da bi shvatili kako se istovremeno ne bi mogli nositi i s Rusima — čak ni uz njemačku pomoć. Instrukcije što ih je Togo uputio Ošimi te sudbonosne subote, 6. prosinca, a koje se nalaze među dokumentima što su ih dešifrirali Hullovi eksperti, pružaju zanimljiv uvid u diplomatsku igru Japana s Trećim Reichom u posljednjim trenucima prije stupanja u rat sa SAD.

> Željeli bismo izbjeći ... oružani sukob s Rusijom dok nam to strategijske okolnosti ne omoguće; zato učinite da njemačka vlada shvati naš položaj i pregovarajte s njom tako da bar u ovom trenutku ne inzistira na razmjeni diplomatskih nota po tom pitanju.
>
> Objasnite podrobno Nijemcima da, što se tiče isporuka američkog ratnog materijala Sovjetskoj Rusiji ... on nije naročito visokog kvaliteta niti se radi o nekim većim količinama, i da ćemo, ako stupimo u rat sa Sjedinjenim Državama, zarobiti svaki američki brod upućen za Sovjetski Savez. Molim vas, nastojte da u tome postignete potpuno razumijevanje.
>
> Ukoliko, međutim, Ribbentrop bude inzistirao da mu u vezi s tim damo pismene garancije, dajte, budući da nemamo drugog izlaza ... izjavu u tom smislu da ćemo, u principu, onemogućiti prijevoz ratnog materijala iz Sjedinjenih Država za Sovjetsku Rusiju kroz japanske vode. Potrebno je, međutim, da se suglase s ubacivanjem jednog člana kojim će biti precizirano da, sve dok nas strategijski razlozi prisiljavaju da izbjegavamo ratni sukob sa Sovjetskom Rusijom, tu obavezu nećemo moći izvršiti u potpunosti (tj. nećemo moći zarobljavati sovjetske brodove).
>
> U slučaju da se njemačka vlada ne suglasi (s gornjim) i svoju suglasnost po ovom pitanju odlučno uvjetuje našim stupanjem u rat i

zaključivanjem ugovora da nećemo potpisati separatni mir, jedina mogućnost koja nam ostaje jest da potpisivanje ugovora odgodimo na neodređeno vrijeme.[483]

Japanci nije trebalo da se toliko brinu. Iz razloga koje tokijski militaristi nisu znali, niti ih je znao itko drugi, i koji su suprotni svakoj logici i zdravom razumu, Hitler nije inzistirao na tome da Japan, uz Sjedinjene Države i Britaniju, napadne i Rusiju. Da je to učinio, tok rata bio bi možda drukčiji.

Bilo kako bilo, Japanci su u subotu uvečer, 6. prosinca 1941, bili riješeni da zadaju Sjedinjenim Državama odlučni udarac na Pacifiku. Ni u Washingtonu ni u Berlinu nitko nije znao gdje će to biti i kada. Britanski admiralitet je ujutro obavijestio američku vladu da je primijećena moćna japanska invaziona flota kako plovi kroz Sijamski zaljev prema prevlaci Kra, iz čega se moglo zaključiti da će Japanci najprije udariti na Tajland i eventualno Malaju. U devet sati uvečer predsjednik Roosevelt je uputio osobnu poruku japanskom caru u kojoj ga je pozvao da zajednički »potraže način da rastjeraju crne oblake«, i u isto vrijeme upozorio da bi prodor japanskih oružanih snaga u jugoistočnu Aziju stvorio »nezamislivu« situaciju. U *Navy Departmentu* obavještajni oficiri su prikupljali posljednje podatke o položaju najvećih ratnih brodova japanske mornarice. Prema izvještajima, većina brodova bila je u svojim matičnim lukama, među njima i nosači aviona i ostali ratni brodovi u sastavu eskadre koja je u tom trenutku bila udaljena od Pearl Harbora samo tri stotine milja. Posade i mehaničari pripremali su avione za uzlijetanje u zoru.

U subotu uvečer *Navy Department* je obavijestio predsjednika i državnog sekretara Hulla da u japanskoj ambasadi osoblje uništava dokumenta i šifre. Bilo je najprije potrebno dešifrirati dugačku Togoovu poruku koja je — u četrnaest dijelova — pristizala čitavo popodne. Šifranti mornarice dešifrirali su je kako je stizala i u 21.30 sati jedan mornarički oficir donio je u Bijelu kuću prijevod prvih trinaest dijelova poruke. Predsjednik Roosevelt, koji je sjedio u svojoj radnoj sobi s Harryjem Hopkinsom, pročitao ju je i rekao: »To znači rat.« Ali točno kada i gdje u poruci nije rečeno i predsjednik to nije znao. To nije znao čak ni admiral Nomura. Ni Adolf Hitler, daleko u istočnoj Evropi. On je znao čak manje od Roosevelta.

HITLER OBJAVLJUJE RAT

Japanski napad na pacifičku flotu Sjedinjenih Država u Pearl Harboru izvršen u nedjelju 7. prosinca 1941. u 7.30 sati (po lokalnom vremenu) iznenadio je Berlin koliko i Washington. Iako je Hitler bio usmeno obećao Macuoki da će se Njemačka pridružiti Japanu u ratu protiv Sjedinjenih Država, a i Ribbentrop je dao slično obećanje ambasadoru Ošimi. garancije nisu potpisane, a Japanci nisu Nijemcima rekli ni riječi o Pearl Harboru.[484]

Osim toga, Hitler je u tom trenutku bio i previše zauzet nastojanjima da osvijesti svoje ošamućene generale i zaustavi povlačenje trupa u Rusiji.

U Berlinu je već bila pala noć kada je služba za praćenje stranih radio-stanica uhvatila prve vijesti o podmuklom napadu na Pearl Harbor. Kada je službenik odjeljenja za štampu Ministarstva vanjskih poslova preko telefona javio Ribbentropu tu vijest koja je potresla svijet, on u početku nije htio da vjeruje i strašno se naljutio što ga uznemiravaju s takvim glupostima. Izvještaj je sigurno neki »propagandni trik neprijatelja«, rekao je, i naredio da ga do jutra ostave na miru.[485] Tako je Ribbentrop pred sudom u Nürnbergu vjerojatno rekao istinu kada je izjavio da je »taj napad predstavljao za nas potpuno iznenađenje. Očekivali smo da bi Japanci mogli napasti Singapur ili eventualno Hong Kong, ali nikad nismo smatrali da bi nam mogao koristiti napad na Sjedinjene Države«.[486] Međutim, suprotno onome što je rekao pred sudom, bio je veoma sretan zbog toga. Ili je bar Ciano stekao takav dojam.

> Noćni telefonski poziv od Ribbentropa (počinje Ciano svoj zapis 8. prosinca). Raduje se japanskom napadu na Sjedinjene Države. Bio je toliko sretan, u stvari, da nisam mogao da mu ne čestitam, iako nisam siguran hoće li to na kraju zaista ispasti povoljno za nas... Mussolini je (također) sretan. Već odavno želi da se odnosi između Amerike i Osovine raščiste.

U ponedjeljak, 8. prosinca, u 13 sati general Osima je otišao u *Wilhelmstrasse* da s Ribbentropom razjasni stav Njemačke. Zahtijevao je da Njemačka »odmah« službeno objavi rat Sjedinjenim Državama.

> Ribbentrop je odgovorio (javio je Osima preko radija Tokiju) da se Hitler upravo nalazi na savjetovanju u svom glavnom stanu, na kojem se raspravlja na koji način treba obaviti čin objave rata kako bi to ostavilo što povoljniji dojam na njemački narod, da će mu on odmah

prenijeti vaše želje i, uopće, da će učiniti sve što može kako bi one bile što prije ostvarene.

Nacistički ministar vanjskih poslova obavijestio je, osim toga, ambasadora, kako je ovaj javio Tokiju, da je istog jutra, 8. prosinca, »Hitler izdao naređenje njemačkoj ratnoj mornarici da napadne američke brodove kad god i ma gdje na njih naiđe«.[487] Diktator, međutim, s objavom rata nije žurio.* *U to vrijeme, u Tokiju, japanski ministar vanjskih poslova Togo rekao je ambasadoru Ottu: »Japanska vlada očekuje da će i Njemačka ubrzo objaviti rat Sjedinjenim Državama.«*[488]

Führer je, prema zapisu u knjizi njegovih svakodnevnih aktivnosti, otputovao u Berlin 8. prosinca u toku noći i stigad tamo slijedećeg jutra u 11 sati. Ribbentrop je u Nürnbergu tvrdio da je ukazao Führeru na to da Njemačka nije dužna objaviti rat Americi na osnovi obaveza iz Trojnog pakta, jer je sasvim očigledno da je u ovom slučaju agresor Japan.

> Tekst Trojnog pakta nas je obavezivao da priskočimo u pomoć Japanu samo u slučaju da bude napadnut. Otišao sam da razgovaram s Führerom, objasnio sam mu pravne aspekte situacije i rekao sam mu da smo, doduše, dobili novog saveznika u ratu protiv Engleske, ali da ćemo steći i novog protivnika ... ako objavimo rat Sjedinjenim Državama.
>
> Rekao sam mu da, prema slovu Trojnog pakta, formalno gledano, nismo dužni objaviti rat jer je napadač Japan. Führer je o svemu tome dosta dugo razmišljao, a onda mi saopćio svoju odluku, veoma jasno formuliranu. »Ako ne stanemo na stranu Japana,« rekao je, »Pakt će biti politički mrtav. Ali to nije glavni razlog. Glavni razlog je to što Sjedinjene Države već pucaju na naše brodove. One su i dosad bile moćan faktor u ovom ratu i svojim akcijama već su stvorile ratno stanje.«
>
> Führer je u tom trenutku bio uvjeren da će Sjedinjene Države objaviti rat Njemačkoj. Zato mi je naredio da američkom predstavniku predam pasoš.[489]

Bila je to odluka koju su Roosevelt i Hull u Washingtonu sa sigurnošću očekivali. Na njih je već bio vršen pritisak da Kongres objavi rat Njemačkoj i Italiji istovremeno s objavom rata Japanu, 8. prosinca. Oni su, međutim, odlučili da pričekaju. Bombardiranje Pearl Harbora oslobodilo ih je jedne

muke, a izvjesne informacije što su ih posjedovali davale su im nade da će ih svojevoljni nacistički diktator osloboditi druge.[490]

Dugo su raspravljali o uhvaćenoj poruci što ju je ambasador Osima uputio iz Berlina u Tokio 29. studenog,[491] prema kojoj je Ribbentrop izjavio da će se Njemačka pridružiti Japanu ako se »nađe u ratu sa Sjedinjenim Državama«. U tim garancijama Njemačka nije svoju pomoć ničim uvjetovala, pa ni pitanjem tko je agresor. Bio je to blanko ček i Amerikanci nisu ni najmanje sumnjali u to da Japanci već vrše pritisak na Berlin da održi svoje obećanje.

Nijemci su održali obećanje, ali ne odmah. Nacistički vojskovođa je oklijevao. Sazvao je Reichstag za 9. prosinca, dan kada se vratio u Berlin, ali je zatim odgodio zasjedanje za dva dana, do jedanaestog. Kako je kasnije izjavio Ribbentrop, on je, po svemu sudeći, već bio donio odluku. Bio je već sit Rooseveltovih napada na njega osobno i nacizam, a ofenzivne akcije ratne mornarice Sjedinjenih Država protiv njemačkih podmornica na Atlantiku, zbog kojih mu se Raeder neprestano žalio već gotovo godinu dana, premašile su svaku mjeru. U njemu je sve više bujala mržnja prema Americi i Amerikancima i — što će mu se, na kraju, strahovito osvetiti — tendencija da opasno potcjenjuje potencijalne snage Sjedinjenih Država.[492]

Istovremeno, neizmjerno je precjenjivao vojnu moć Japana. Vjerovao je, čini se, da će se Japanci, kad njihova mornarica — po njegovu uvjerenju, najjača na svijetu — protjera Britance i Amerikance s Pacifika, okrenuti prema Rusiji i tako mu omogućiti da pobjedonosno završi svoj veliki pohod na istok. Nekoliko mjeseci kasnije, zaista je rekao nekim svojim sljedbenicima da je, po njegovu mišljenju, ulazak Japana u rat »od izuzetne vrijednosti za nas, ako ni zbog čega a ono zbog datuma koji je za to izabran«.

> Učinio je to, u stvari, u trenutku kad je iznenadni nailazak ruske zime teško pogodio moral našeg naroda i kad su u Njemačkoj svi bili potišteni, jer je bilo izvjesno da će se Sjedinjene Države umiješati u sukob prije ili kasnije. Japanska intervencija bila je, s našeg stanovišta, i te kako dobrodošla.[493]

Nema, također, nikakve sumnje da ga je iznenadni i žestoki napad na američku flotu u Pearl Harboru istinski zadivio — utoliko više što je bio ponosan na »iznenađenja« te vrste kakva je sam više puta izveo. Rekao je to

14. prosinca ambasadoru Ošimi, kad mu je predao Veliki križ reda za zasluge zlatnog njemačkog orla:

Objavili ste rat kako treba! To je jedini pravi način!

To je, rekao je, potpuno u skladu s »njegovim sistemom«.

> Naime, pregovarati što je duže moguće. Ali, kad čovjek uvidi da je onaj drugi zainteresiran samo za odugovlačenje, vrijeđanje i ponižavanje partnera, i da uopće ne želi sporazum, onda treba udariti — i to što jače — i ne gubiti vrijeme objavljivanjem rata. Srce mu je zaigralo od radosti kad je čuo za prvu japansku akciju. I on sam je ponekad znao pregovarati s beskrajnim strpljenjem, s Poljskom, na primjer, kao i s Rusijom. Ali, kada je shvatio da druga strana ne želi sporazum, udario je iznenada i bez formalnosti. Nastavit će da čini tako i u budućnosti.[494]

Za Hitlerovu odluku da što prije unese Sjedinjene Države u strašni popis svojih neprijatelja, postojao je još jedan razlog. Doktor Schmidt, koji je tih dana samo trčkarao između kancelarije Reicha i Ministarstva vanjskih poslova, prvi je ukazao na to. »Stekao sam dojam,« napisao je kasnije, »da je, u svojoj neugasivoj želji da uvijek očuva prestiž, Hitler, uvjeren da će mu Amerika objaviti rat, htio da je pretekne i on objavi rat njoj.«[495] Nacistički vojskovođa je to i potvrdio u svom govoru pred Reichstagom 11. prosinca.

»Uvijek ćemo udarati prvi,« rekao je oduševljenim poslanicima. »Uvijek ćemo mi zadati prvi udarac!«

U Berlinu je, u stvari, vladao 10. prosinca takav strah da bi Amerika mogla prva objaviti rat Njemačkoj da je Ribbentrop strogo opomenuo Thomsena, njemačkog otpravnika poslova u Washingtons da se čuva svake indiskrecije iz koje bi *State Department* mogao naslutiti što Hitler priprema za slijedeći dan. U opširnom radiogramu od 10. prosinca, nacistički ministar vanjskih poslova upoznao je otpravnika poslova u Washingtonu s tekstom izjave što će je predati američkom otpravniku poslova u Berlinu 11. prosinca, točno u 14.30 sati. Thomsen je dobio zadatak da točno jedan sat kasnije, u 15.30 sati (po berlinskom vremenu), preda državnom sekretaru Hullu prijepis izjave, zatraži svoj pasoš i prenese ovlaštenje diplomatskog zastupanja Njemačke na Švicarsku. Na kraju poruke, Ribbentrop je upozorio Thomsena da ne kontaktira sa *State Departmentom* prije predaje

note. »Želimo na svaki način izbjeći,« rekao je u tom upozorenju, »da nas američka vlada pretekne poduzevši sličan korak.«

Ma kakva da je bila nedoumica koja je natjerala Hitlera da odgodi zasjedanje Reichstaga za dva dana, iz zaplijenjenih tekstova poruka što su ih izmijenile *Wilhelmstrasse* i njemačka ambasada u Washingtonu, kao i iz ostalih dokumenata Ministarstva vanjskih poslova, jasno se vidi da je Führer svoju sudbonosnu odluku da objavi rat Sjedinjenim Državama donio 9. prosinca, na dan kada se vratio u prijestolnicu iz svog glavnog stana na istočnoj fronti. Nacističkom diktatoru bila su, čini se, ta dva dana potrebna ne za razmišljanje nego za temeljitu pripremu svog istupa u Reichstagu, kako bi njegov govor ostavio željeni dojam na njemački narod, koji još uvijek — Hitler je to znao — nije bio zaboravio presudnu ulogu Amerike u prvom svjetskom ratu.

Hans Dieckhoff, koji je još uvijek službeno bio njemački ambasador u Sjedinjenim Državama, ali koji je vrtio palce u *Wilhelmstrasse* još od vremena kada su u jesen 1938. godine dvije zemlje povukle svoje najviše predstavnike, dobio je 9. prosinca zadatak da sastavi popis Rooseveltovih protunjemačkih akcija za Führerov govor u Reichstagu.[496]

Deveti prosinca Thomsen je u Washingtonu primio i instrukcije da spali tajne i povjerljive dokumente. »Zadatak izvršen kako je naređeno,« javio je u Berlin u 11.30 istog dana. Tek tada je postao svjestan onoga što se događa u Berlinu, i u toku večeri je obavijestio *Wilhelmstrasse* da to, po svemu sudeći, zna i američka vlada. »Ovdje se vjeruje,« rekao je, »da će Njemačka za dvadeset četiri sata objaviti rat Sjedinjenim Državama ili bar prekinuti diplomatske odnose.[497]

HITLER U REICHSTAGU: 11. PROSINCA

Hitlerov govor 11. prosinca robotima u Reichstagu, čiji je cilj bio obrazloženje objave rata Sjedinjenim Državama, sadržao je uglavnom uvrede na račun Franklina D. Roosevelta, optužbe da je predsjednik isprovocirao rat kako bi prikrio neuspjeh *New Deala,* i gromoglasne tvrdnje kako je »samo taj jedan čovjek«, koji uživa podršku milijunaša i Židova, »odgovoran za drugi svjetski rat«. Sva nakupljena, do tada sputavana mržnja, mržnja prema čovjeku koji mu je od samog početka stajao na putu što je trebalo da vodi prema svjetskoj dominaciji, koji ga je neprestano raskrinkavao, koji je izborio obilnu pomoć Britaniji u trenutku kada se

činilo da će njen izmučeni narod kapitulirati, i čija je ratna flota ometala njegove akcije na Atlantiku, izbila je žestinom erupcije.

> Dopustite mi da izložim svoj stav prema tom drugom svijetu čiji je predsjednik čovjek koji, dok se naši vojnici bore u snijegu i ledu, veoma taktično voli pričati sjedeći kraj kamina, čovjek koji je glavni krivac za ovaj rat...
>
> Prijeći ću preko uvredljivih napada tog takozvanog predsjednika na moju ličnost. To što me on naziva gangsterom nije nimalo zanimljivo. Konačno, taj izraz i nije nastao u Evropi već u Americi, vjerojatno zato što takvih gangstera ovdje nema. Na stranu to što mene Roosevelt ne može uvrijediti jer smatram da je lud, kao što je bio i Wilson ... Najprije potpali rat, zatim falsificira uzroke, a onda se podlo ogrne plaštem kršćanskog licemjerja i polako ali sigurno vodi čovječanstvo u pokolj, ne propuštajući da se poziva na Boga kao svjedoka čestitosti svojih pobuda — na način koji odgovara jednom starom slobodnom zidaru...
>
> Roosevelt je kriv za cio niz najtežih zločina protiv međunarodnog prava. Protuzakonita pljenidba brodova i druge imovine njemačkih i talijanskih građana vršena je uz prijetnje i pljačkanje onih koji su internacijom lišeni slobode. Roosevelt je u svojim sve otvorenijim napadima konačno otišao tako daleko da je naredio američkoj mornarici da napada i potapa brodove pod njemačkom i talijanskom zastavom gdje god naiđe na njih — što je teška povreda međunarodnog prava. Američki ministri se hvale da su na taj zločinački način uništili nekoliko njemačkih podmornica. Američke krstarice napadale su njemačke i talijanske trgovačke brodove, zarobljavale ih i njihovu posadu odvlačile u zarobljeništvo.
>
> Na taj način, iskrena nastojanja Njemačke i Italije da spriječe proširenje rata i sačuvaju odnose sa Sjedinjenim Državama, uprkos nepodnošljivim provokacijama što ih je godinama vršio predsjednik Roosevelt, ostala su bez rezultata ...

Kakvi su bili motivi predsjednika Roosevelta da »zaoštrava protunjemačka osjećanja do ratne granice« upitao je Hitler, i odmah dao dva objašnjenja:

> Potpuno mi je shvatljivo što Rooseveltove ideje dijeli od mojih daljina što se pruža preko pola svijeta. Roosevelt je podrijetlom iz bogate porodice i pripadnik je klase koja se u demokracijama kreće utrtim

stazama. Ja sam dijete skromnih siromašnih roditelja i bio sam prisiljen da se probijam radom i odricanjem. Kada je izbio svjetski rat, Roosevelt je zauzimao položaj na kojem je mogao upoznati samo njegove ugodne posljedice, posljedice što su ih iskoristili oni koji su se bavili poslovnim transakcijama dok su drugi krvarili. Ja sam, međutim, bio jedan od onih koji su izvršavali naređenja kao obični vojnici i, naravno, vratio sam se iz rata siromašan kakav sam bio i u jesen 1914. godine. Dijelio sam sudbinu milijuna, a Franklin Roosevelt samo sudbinu onih koje nazivaju »gornjih deset tisuća«.

Poslije rata Roosevelt se bavio financijskim spekulacijama. Izbio je profit iz inflacije, iz bijede drugih, dok sam ja ... ležao u bolnici ...

Hitler se još neko vrijeme zadržao na tom uspoređenju svog i Rooseveltovog osobnog života, a onda prešao na drugi razlog — Roosevelt se, prema njemu, opredijelio za rat kako bi izbjegao posljedicama grešaka što ih je počinio kao predsjednik.

Nacionasocijalizam je došao na vlast u Njemačkoj iste godine kada je Roosevelt izabran za predsjednika... On je preuzeo upravljanje državom koja se nalazila u veoma teškom ekonomskom stanju, a ja sam preuzeo Reich na rubu potpune katastrofe, zahvaljujući demokraciji...

Dok je u Njemačkoj, pod vodstvom nacionalsoćijalista, došlo do neviđenog preporoda ekonomskog života, kulture i umjetnosti, predsjednik Roosevelt nije uspio da ostvari ni najmanji napredak u zemlji kojom upravlja... To nije nikakvo čudo ako se uzme u obzir da ljudi koje je okupio da mu pomognu ili, točnije, koji su ga doveli na vlast, pripadaju židovskom elementu koji svoj interes vidi u rasulu, a ne u poretku...

Rooseveltove legislativne mjere u okviru *New Dealu* bile su potpuno pogrešne. Nema nikakve sumnje da bi nastavljanje takve ekonomske politike dovelo do pada tog predsjednika u mirno vrijeme, ma koliko on bio vješt u dijalektici. U evropskoj zemlji sigurno bi završio pred sudom, optužen za svjesno rasipanje nacionalnog bogatstva; a teško da bi se izvukao da pred građanskim sudom ne odgovara zbog svojih zločinačkih poslovnih metoda.

Hitler je znao da njegovu ocjenu *New Deala* dijele, bar djelomično, američki izolacionisti i neki poslovni krugovi, pa je nastojao to iskoristiti ne

znajući da je Pearl Harbor učinio da će oni — kao, uostalom, i čitava Amerika — ustati u obranu svoje zemlje.

> Tu činjenicu su sagledali (nastavio je, aludirajući na te krugove) i točno ocijenili mnogi Amerikanci, među njima i neke veoma ugledne ličnosti. Opozicija je počela opasno ugrožavati položaj tog čovjeka. Zaključio je da mu je jedini spas u tome da pažnju javnosti skrene s unutrašnjih problema na međunarodnu politiku... U tome su ga podržali Židovi oko njega... Oko tog čovjeka zbila se sva dijabolična zloba židovstva, i on je ispružio ruke.
>
> Takav je bio početak nastojanja američkog predsjednika da izazove konflikt... već godinama u tom čovjeku živi samo jedna želja — da negdje u svijetu izbije neki sukob.

Slijedio je opširan pregled Rooseveltovih nastojanja u tom smjeru, počevši od »karantenskog« govora u Chicagu 1937. godine. »Sad je (Roosevelt) obuzet,« uzviknuo je Hitler u jednom trenutku, »strahom da bi mir u Evropi mogao učiniti da se na rasipanje milijuna dolara na naoružanje počne gledati kao na običnu pljačku, jer nitko neće napasti Ameriku — pa je zato morao isprovocirati napad na svoju zemlju.«

Činilo se da je nacistički diktator odahnuo što je konačno nastupio prijelom, i da želi taj osjećaj olakšanja podijeliti s njemačkim narodom.

> Mislim da vam je svima odlanulo kad je jedna zemlja konačno odlučila da se prva usprotivi tom, u povijesti jedinstvenom i besramnom izvrtanju istine i prava... Činjenica da je japanska vlada, nakon što je godinama pregovarala s tim čovjekom, konačno pokazala da više ne želi podnositi da je taj čovjek ismijava na tako nedostojan način, ispunjava nas sve, njemački narod a mislim i ostale čestite zemlje u svijetu, dubokim zadovoljstvom... Predsjednik Sjedinjenih Država treba konačno da shvati — kažem to samo zbog njegove ograničene inteligencije — da smo mi svjesni da je cilj njegove borbe da uništi jednu zemlju za drugom...
>
> Što se tiče njemačkog naroda, njemu nije potrebna milostinja gospodina Roosevelta, ni milostinja gospodina Churchilla, a o gospodinu Edenu da ne govorimo. On želi samo svoja prava! On će sebi izboriti svoje pravo na život, makar se tisuće Churchilla i Roosevelta urotili protiv njega...

> Zbog toga sam poduzeo mjere da se danas vrate pasoši američkom otpravniku poslova i slijedećim...[498]

U tom trenutku poslanici Reichstaga su kličući skočili na noge i Führerove riječi zaglušila je buka.

Ubrzo nakon toga, u 14.30 sati, Ribbentrop, zauzavši jednu od svojih najledenijih poza, primio je Lelanda Morrisa, američkog otpravnika poslova u Berlinu, i ostavivši ga da stoji, pročitao mu objavu rata, predao mu kopiju teksta i rekao mu da je razgovor završen.

> Iako je Njemačka sa svoje strane (kaže se u izjavi), otkako traje ovaj rat, u svojim odnosima sa Sjedinjenim Američkim Državama uvijek dosljedno poštivala odredbe međunarodnih zakona. vlada Sjedinjenih Država poduzimala je smišljene agresivne akcije protiv Njemačke. Ona je, prema tome, stvorila istinsko ratno stanje.
>
> Vlada Reicha zbog toga prekida sve diplomatske odnose sa Sjedinjenim Državama i izjavljuje da u tim okolnostima, do kojih je došlo postupcima predsjednika Roosevelta, Njemačka također smatra da je u ratu sa Sjedinjenim Državama, počevši od danas.[499]

Završni čin drame tog dana bilo je potpisivanje trojnog sporazuma između Njemačke, Italije i Japana, u kojem su te zemlje svečano objavile »svoju nepokolebljivu odluku da ne polože oružje dok zajednički rat protiv Sjedinjenih Država i Engleske ne bude uspješno okončan«, i izjavile da niti jedna od njih neće sklopiti separatni mir.

Adolf Hitler, koji je prije svega šest mjeseci ratovao samo s osamljenom Britanijom i vjerovao da je taj rat praktično već dobio, sada se, po svojoj vlastitoj volji, našao suočen sa tri najveće industrijske sile svijeta, u sukobu u kojem je vojna moć, dugoročno promatrano, prvenstveno zavisila od ekonomskog potencijala. Te tri neprijateljske zemlje bile su, osim toga, i u ljudskoj snazi daleko nadmoćnije od triju zemalja Osovine. Ni Hitler ni njegovi generali i admirali nisu, izgleda, tog događajima ispunjenog decembarskog dana, dok se 1941. godina bližila kraju, vodili računa o tim presudnim činjenicama.

General Halder, inteligentni načelnik Generalštaba, nije 11. prosinca čak ni zabilježio u svom dnevniku da je Njemačka objavila rat Sjedinjenim Državama. Spomenuo je samo da je uvečer prisustvovao predavanju jednog kapetana bojnog broda o »pozadini japansko-američkog rata na moru«.

Ostatak njegova zapisa, što je možda i razumljivo, bio je posvećen lošim vijestima što su neprestano pristizale s raznih sektora ruske fronte, na kojoj su vođene teške borbe. U njegovim mislima nije bilo mjesta za dan kada će njegove oslabljene armije morati da se suprotstave svježim trupama iz Novog Svijeta.

Admiral Raeder čak je pozdravio Hitlerov potez. Razgovarao je s Führerom slijedećeg dana, 12. prosinca. »Situacija na Atlantiku,« uvjeravao ga je, »znatno će se poboljšati zahvaljujući uspješnoj japanskoj intervenciji.« A onda je, zagrijavši se za tu temu, dodao:

> Već su primljeni izvještaji o prebacivanju nekih (američkih) bojnih brodova s Atlantika na Pacifik. Sigurno je da će (Amerikancima) na Pacifiku biti potreban i veći broj lakših jedinica, u prvom redu razarača. Pojavit će se i velika potreba za transportnim brodovima, pa možemo očekivati i povlačenje izvjesnog broja američkih trgovačkih brodova s Atlantika. Britanska trgovačka mornarica bit će tako izložena povećanim naporima.

Hitler, međutim, pošto je učinio sudbonosni korak, i to s takvom pompom, sada je iznenada počeo podlijegati sumnjama. Tražio je da mu veliki admiral odgovori na nekoliko pitanja. Da li »vjeruje da će u bližoj budućnosti neprijatelj poduzeti korake s ciljem okupacije Azora i Kapverdskih otoka, ili će eventualno napasti Dakar kako bi povratio nešto od prestiža izgubljenog uslijed neuspjeha na Pacifiku«? Raeder nije vjerovao u to.

> Sjedinjene Države (odgovorio je) morat će u toku slijedećih nekoliko mjeseci usredotočiti sve svoje snage na Pacifik. Nakon teškog udara što ga je pretrpjela gubitkom svojih velikih brodova, Britanija neće pristati ni na kakav rizik. Malo je vjerojatno da ona raspolaže s dovoljno brodskog prostora za takvu operaciju i za opskrbu okupacionih trupa.[500]

Ali Hitler je imao jedno još važnije pitanje. »Postoji li mogućnost,« upitao je, »da SAD i Engleska ostave na izvjesno vrijeme istočnu Aziju po strani da bi najprije skršile Njemačku i Italiju?« Veliki admiral ponovo je dao utješan odgovor.

> Veoma je malo vjerojatno (odgovorio je) da bi neprijatelj mogao bar privremeno dići ruke od istočne Azije; Britanija bi na taj način dovela

u opasnost Indiju, a Sjedinjene Države ne mogu povući svoju flotu s Pacifika dok japanska flota drži inicijativu.

Raeder je nakon toga pokušao razvedriti Führern obavještavajući ga da će šest »velikih« podmornica biti »što prije« upućeno pred istočne obale Sjedinjenih Država.[501]

Uz situaciju u Rusiji kakva je bila, da i ne spominjemo sjevernu Afriku gdje se Rommel također povlačio, njemački vojskovođa i njegovi komandanti brzo su zaboravili na novog neprijatelja koji će, u to su bili sigurni, imati pune ruke posla na dalekom Pacifiku. Sjetit će ga se tek pošto prođe godina dana — presudna godina rata, u kojoj će doći do velikog preokreta, u kojoj će biti neopozivo odlučen ne samo ishod sukoba za koji su u toku čitave 1941. godine Nijemci vjerovali da je već praktično okončan, gotovo dobiven, nego i sudbina Trećeg Reicha koji se zahvaljujući svojim zapanjujućim ranim pobjedama brzo uzdigao do vrtoglavih visina i za kojeg je Hitler iskreno vjerovao — i to i rekao — da će cvjetati tisuću godina.

Zapisi u Halderovu dnevniku postajali su, s približavanjem nove 1942. godine, sve zloslutniji.

»Još jedan crni dan!« napisao je u svom dnevniku 30. prosinca 1941. i ponovo isto posljednjeg dana godine. Načelnik njemačkog Generalštaba naslutio je strahote koje dolaze.

26.
VELIKA PREKRETNICA: 1942.- STALJINGRAD I EL ALAMEIN ZAVJERENICI PONOVO NA SCENI

Teški poraz Hitlerovih armija u Rusiji u toku zime 1941-1942. godine i smjenjivanje većeg broja feldmaršala i istaknutih generala ponovo su probudili nade protunacističkih zavjerenika.

Dok su njemačke armije išle iz jedne lake pobjede u drugu, a slava njemačkog oružja i Trećeg Reicha dostizala nebeske visine, bilo je, pokazalo se, nemoguće zainteresirati za revolt bilo kojeg od vodećih komandanata. Sada su se, međutim, ponosni i dosad nepobjedivi vojnici povlačili kroz snijeg i po žestokim mrazevima pred neprijateljem koji je pokazao da im je dorastao; za šest mjeseci broj poginulih i ranjenih vojnika dostigao je milijun; veći broj najistaknutijih generala je smijenjen, a neki od njih, kao Hoepner i Sponeck, javno su degradirani; poniženi su da bi poslužili kao žrtveni jarci bezobzirnom diktatoru.* *Među onima koji su smijenjeni bili su, sjetimo se, feldmaršal von Brauchitsch, vrhovni komandant kopnene vojske, feldmaršal von Rundstedt i von Bock; prvi komandant grupe armija Jug, a drugi grupe armija Centar, i general Guderian, genij oklopnih jedinica. Ubrzo je došao red i na komandanta grupe armija Sjever, feldmaršala von Leeba, koji je smijenjen 18. siječnja 1942. godine. Dan prije toga umro je od srčanog udara feldmaršal von Reichenau, koji je bio preuzeo komandu nad Rundstedtovom grupom armija. General Luftwaffe Udet izvršio je 17. studenog 1941. godine samoubojstvo.*

Pored njih, u toku zimskog povlačenja smijenjeno je još trideset pet komandanata korpusa i divizija. To je, naravno, bio samo početak. Feldmaršal von Manstein iznio je pred sudom u Nurnbergu što se dogodilo s generalima kad su počeli gubiti bitke, ili kad su konačno skupili dovoljno hrabrosti da se suprotstave Hitleru. »Od sedamnaest feldmaršala,« rekao je pred sudom, »deset je za vrijeme rata otpušteno iz aktivne službe, a trojica su izgubila živote nakon 20. srpnja 1944. godine (nakon zavjere protiv Hitlera — W. L. S.). Samo jedan od feldmaršala je uspio zadržati svoj položaj u toku cijelog rata. Od trideset šest general-pukovnika (Generalobersten) osamnaest je otpušteno, a pet je degradirano ili

pogubljeno nakon 20. srpnja. Samo trojica general-pukovnika dočekali su kraj rata na svojim položajima.«[502]

»Situacija je gotovo zrela,« napisao je Hassell, ispunjen novom nadom, u svom dnevniku 21. prosinca 1941. godine. On i njegovi prijatelji zavjerenici bili su sigurni da će pruski oficirski kor reagirati ne samo na takav postupak, nego i na očiglednu neuračunljivost vrhovnog komandanta koji je u toku strašne ruske zime doveo vojsku na rub propasti. Zavjerenici su, kako smo već vidjeli, odavno bili uvjereni da samo generali koji zapovijedaju trupama raspolažu fizičkom snagom potrebnom za zbacivanje nacističkog tiranina. Nastupio je trenutak da učine nešto, dok ne bude prekasno. Od svega je bilo najvažnije djelovati u pravo vrijeme. Bilo je očigledno da rat, nakon preokreta u Rusiji i stupanja Amerike u redove neprijatelja Reicha, više ne može biti dobiven. Ali još nije bio ni izgubljen. Protunacistička vlada u Berlinu, vjerovali su, mogla bi još uvijek izboriti mirovne uvjete koji bi omogućili Njemačkoj da ostane velika sila i čak eventualno zadrži nešto od onoga što je Hitler osvojio, na primjer Austriju, Sudete i zapadnu Poljsku.

Takvim mislima zavjerenici su bili obuzeti pred kraj ljeta 1941. godine, dok su izgledi na uništenje Sovjetskog Saveza još bili dobri. Tekst Atlantske povelje, što su je Churchill i Roosevelt potpisali 19. kolovoza, predstavljao je za njih težak udarac, posebno član 8. kojim je utvrđeno da Njemačka poslije rata bude razoružana dok ne bude postignut opći sporazum o razoružanju. Za Hassella, Gördelera, Bečka i druge pripadnike tog opozicionog kruga to je značilo da Saveznici ne namjeravaju praviti razliku između Nijemaca nacista i protunacista, i predstavljalo je »dokaz«, kako je to rekao Hassell, »da se Engleska i Amerika ne bore samo protiv Hitlera, nego žele skršiti Njemačku i oduzeti joj svaku mogućnost da se brani«. I zaista, za tog aristokrata, bivšeg ambasadora, koji je duboko zagazio u izdaju Hitlerovog režima, ali je sačuvao odlučnost da za Njemačku bez Hitlera sačuva što je moguće više, Član 8, kako je zabilježio u svom dnevniku, »uništio je svaku nadu u ostvarenje razumnog mira«.[503]

Ma koliko da su bili razočarani Atlantskom poveljom, njeno objavljivanje je, čini se, dalo zavjerenicima nov podstrek za akciju, ako ni zbog čega drugog a ono zato što im je ukazala na potrebu da se oslobode Hitlera dok još postoje neki izgledi da novi antinacistički režim uspješno pregovara o budućnosti Njemačke, koja je još uvijek držala pod svojom

vlašću veći dio Evrope. Nisu se ustručavali da se posluže Hitlerovim osvajanjima kako bi iskamčili što povoljnije uslove za svoju zemlju. Konačni zaključak niza razgovora što su ih u Berlinu posljednjih dana kolovoza vodili Hasseil, Popitz, Oster, Dohnanyi i general Friedrich Olbricht, načelnik štaba Domovinske armije, bio je da će »njemački patrioti«, kako su sebe nazivali, postaviti Saveznicima »veoma umjerene zahtjeve«, ali da — citirajmo ponovo Hassella — »postoje izvjesni zahtjevi od kojih ne mogu odustati«. Kakvi su to zahtjevi bili, on ne kaže; iz drugih zapisa u njegovu dnevniku može se zaključiti da su zavjerenici inzistirali na istočnim granicama Njemačke iz 1914. godine, plus Austrija i Sudeti.

Vremena za gubljenje, međutim, nije bilo. Nakon konačnog savjetovanja sa svojim istomišljenicima krajem kolovoza, Hassell je zapisao u svoj dnevnik: »Svi su jednodušni u uvjerenju da će ubrzo biti prekasno. Kad bude očigledno da smo izgubili svaki izgled da pobijedimo u ovom ratu, ili kad ti izgledi budu sasvim mali, nećemo moći više ništa učiniti.«[504]

Zavjerenici su pokušali da nagovore neke generale na ključnim pozicijama na istočnoj fronti da u toku ljetne kampanje u Rusiji uhapse Hitlera. Iako je pokušaj bio unaprijed osuđen na neuspjeh, jer su velike vojskovođe bile, razumljivo, previše opijene svojim početnim blistavim pobjedama da bi i pomišljale na svrgavanje čovjeka koji im je pružio priliku da ih postignu, od njega je u vojničkim mozgovima ipak ostalo poneko sjeme koje će jednom proklijati.

Centar zavjere u vojsci bio je tog ljeta u štabu feldmaršala von Bocka, čija je grupa armija Centar nadirala prema Moskvi. General-potpukovnik Henning von Tresckow iz Bockova štaba, čije je oduševljenje za nacionalsocijalizam toliko splasnulo da se našao u redovima zavjerenika, bio je kolovođa, a pomagali su mu Fabian von Schlabrendorff, njegov ađutant, i još dvojica zavjerenika koje su postavili za Bockove ađutante — grof Hans von Hardenberg i grof von Lehndorff, obojica potomci starih i cijenjenih njemačkih porodica.[505] Jedan od zadataka koji su sami sebi postavili bio je da pridobiju feldmaršala i da ga nagovore da uhapsi Hitlera kad jednom posjeti štab grupe armija. S Bockom je, međutim, bilo teško izići na kraj. Iako je za sebe govorio kako prezire nacizam, on je zahvaljujući nacizmu daleko stigao i bio je previše tašt i slavoljubiv da bi u toj fazi igre bilo šta stavio na kocku. Jednom prilikom, kada je Tresckow

pokušao da mu kaže kako Führer vodi zemlju u propast, Bock se izderao na njega: »Ne dozvoljavam da napadate Führera!«[506]

Tresckow i njegov mladi ađutant postali su oprezniji, ali se nisu uplašili. Odlučili su da djeluju na svoju ruku. Kada je 4. kolovoza 1941. godine Führer posjetio štab grupe armija Centar u Borisovu, skovali su plan da ga otmu dok se bude vozio od aerodroma do Bockova štaba. Ali zavjerenici su u to vrijeme još bili pravi amateri i nisu računali s Führerovim mjerama sigurnosti. Führer je doputovao okružen svojim tjelohraniteljima-esesovcima i odbio je da se odveze s aerodroma štapskim automobilom — u tu svrhu poslao je na aerodrom unaprijed nekoliko automobila iz vlastitog parka — pa se dvojici oficira nije pružila prilika ni da mu se približe. Iz tog neuspjeha — a bilo ih je, po svemu sudeći, više — oficiri-zavjerenici su naučili ponešto. Kao prvo, da uhvatiti Hitlera neće biti nimalo jednostavno; bio je uvijek dobro čuvan. Drugo, da ni njegovim hapšenjem problem možda ne bi bio riješen jer su vodeći generali, ili prevelike kukavice, ili previše vezani svojom zakletvom da bi pomogli opozicionarima u njihovim daljnjim akcijama. Nekako upravo u to vrijeme, u jesen 1941. godine, neki mlađi oficiri kopnene vojske, mnogi od njih civili u uniformi kao i Schlabrendorff, postepeno su došli do zaključka da bi najjednostavnije i možda jedino rješenje bilo ubiti Hitlera. Tada bi se bojažljivi generali, slobodni od zakletve dane samom Vođi, pridružili novom režimu i donijeli mu toliko potrebnu podršku vojske.

Zavjerenici u Berlinu nisu, međutim, još bili spremni da idu tako daleko. Umjesto toga, sastavili su idiotski plan nazvan »izolirana akcija«, za koji su iz nekog razloga vjerovali da će umiriti savjest generala u pogledu zakletve Führeru i istovremeno im omogućiti da Njemačku oslobode Hitlera. Teško je, čak i danas, slijediti u tome tok njihovih misli, ali suština je bila u tome da vrhovni vojni komandanti, i na istoku i na zapadu, u jednom trenutku, na ugovoreni znak, naprosto odbiju da izvršavaju Hitlerova naređenja kao naređenja vrhovnog komandanta kopnene vojske. To bi, naravno, predstavljalo kršenje zakletve o poslušnosti Führeru, ali sofisti u Berlinu su se pretvarali da to ne primjećuju. Objašnjavali su da je, u stvari, prava svrha plana stvaranje pometnje koju bi Beck, uz pomoć berlinskih jedinica Domovinske armije, iskoristio da preuzme vlast, svrgne Hitlera, a nacionalsocijalizam stavi izvan zakona.

Domovinska armija, međutim, jedva da je predstavljala neku vojnu snagu; bio je to više šareni skup regruta koji su prolazili osnovnu vojnu obuku prije nego što će biti upućeni kao popuna na frontu. Da bi pothvat uspio, bilo je neophodno za njega pridobiti neke od vodećih generala u Rusiji ili u okupiranim zemljama, koji su pod svojom komandom imali uvježbane, iskusne trupe. Jedan od njih, koji se bio pridružio Halderovoj zavjeri za zbacivanje Hitlera u vrijeme Münchena, predstavljao je, činilo se, idealnu ličnost. Bio je to feldmaršal von Witzleben, sada zapovjednik snaga na zapadu. Da bi ga pridobio za novi plan, a zajedno s njim i generala Alexandera von Falkenhausena, zapovjednika okupacionih snaga u Belgiji, Hasseil je sredinom siječnja 1942. godine otputovao da ispred zavjerenika razgovara s njima. Kako je već bio pod nadzorom Gestapoa, bivši ambasador je krenuo na put »prikrivajući« svoje prave namjere predavanjima za grupe njemačkih oficira i činovnika okupacionih ustanova na temu »Životni prostor i imperijalizam«.

Između predavanja, razgovarao je nasamo s Falkenhausenom u Bruxellesu i Witzlebenom u Parizu. Obojica su na njega ostavila veoma povoljan dojam, posebno Witzleben.

Odbačen na sporedni kolosjek u Francuskoj, dok su njegove kolege feldmaršali vodili velike bitke u Rusiji, Witzleben je bio željan borbe. Rekao je Hassellu da je plan »izolirane akcije« čista utopija. Direktna akcija za svrgavanje Hitlera je jedino pravo rješenje i on je bio spreman da u tome preuzme vodeću ulogu. Ljeto 1942. godine bit će vjerojatno najpovoljnije vrijeme za udar, kad njemačka vojska nastavi s ofenzivom u Rusiji. Htio je da na taj dan bude u punoj fizičkoj kondiciji, pa je rekao da će se prije toga podvrći jednoj manjoj operaciji. Na nesreću po feldmaršala i zavjerenike, ta je odluka imala porazne posljedice. Kao Friedrich Veliki — i mnoge druge vojskovođe — Witzleben je patio od hemoroida.[507] Operacija kojom se taj bolni i dosadni poremećaj može odstraniti predstavlja, naravno, rutinski kirurški zahvat, ali kada je Witzleben u proljeće uzeo kraće bolovanje da to obavi, Hitler je iskoristio priliku, povukao feldmaršala iz aktivne službe i na njegovo mjesto postavio Rundstedta, koji nije imao petlje da se suprotstavi Führeru, iako se ovaj nedavno tako ružno ponio prema njemu. Tako se dogodilo da je glavni oslonac zavjerenika u armiji postao feldmaršal bez vojske kojom bi zapovijedao. A bez vojske nemoguće je uspostaviti bilo kakav novi režim.

Organizatori zavjere bili su strahovito obeshrabreni. Tajno su se sastajali i kovali urotu, ali razočaranja se nisu mogli otresti. »Trenutno mi se čini,« napisao je Hassell u svom dnevniku krajem veljače 1942. godine, nakon jednog od bezbrojnih sastanaka, »da se protiv Hitlera ništa ne može učiniti.«

Mnogo se, međutim, moglo učiniti na ispravljanju njihovih nazora na to kakvu će vladu Njemačka dobiti, kad Hitler bude konačno svrgnut, i na sređivanju njihove klimave i dotad nimalo efikasne organizacije kako bi, kad dođe vrijeme, mogla preuzeti vlast.

Vođe opozicije, uglavnom konzervativci i ljudi u godinama, željeli su, kao prvo, restauraciju monarhije Hohenzollerna. Dugo se vremena, međutim, nisu mogli sporazumjeti oko toga kojeg od hohenzolernskih prinčeva bi popeli na prijesto. Popitz, jedan od vodećih civila među urotnicima, zahtijevao je da to bude *Kronprinz,* za koga ostali nisu htjeli ni da čuju. Schacht je bio za njego vog najstarijeg sina, princa Wilhelma, a Gördeler za najmlađeg od živih sinova Wilhelma Drugog, princa Oskara Pruskog. Svi su se slagali da Kaiserov četvrti sin, princ August Wilhelm ili »Auwi«, kako su ga zvali, ne dolazi u obzir jer je fanatični nacist i *Gruppenführer SS.*

Do ljeta 1941. godine, međutim, zavjerenici su se uglavnom sporazumjeli da je najpogodniji kandidat za prijestolje Louis-Ferdinand, drugi i najstariji od živih sinova *Kronprinza.*[508]

Imao je tada samo trideset tri godine, proveo je pet godina u Fordovoj tvornici u Dearbornu i radio je kao službenik zrakoplovne kompanije *Lufthansa.* Održavajući veze i simpatizirajući sa zavjerenicima, taj privlačni mladi čovjek konačno je isplivao kao najpogodnija ličnost od svih Hohenzollerna. Shvaćao je duh dvadesetog stoljeća, bio je demokrat i inteligentan. Osim toga, imao je privlačnu, pametnu i hrabru suprugu, princezu Kiru, nekadašnju rusku veliku vojvotkinju i — što je za zavjerenike u tom trenutku bilo posebno važno — bio je osobni prijatelj predsjednika Roosevelta, koji je pozvao mladi par da odsjedne u Bijeloj kući za njihova bračnog putovanja po Americi 1938. godine.

Hassell, kao i neki drugi njegovi prijatelji, nije, uza sve to, bio potpuno uvjeren da Louis-Ferdinand predstavlja najpogodniju ličnost. »Nedostaju mu mnoge osobine bez kojih se ne može vladati,« napisao je u svom

dnevniku o Božiću 1941. godine, ostajući tvrdoglavo pri svojem. Pokorio se, međutim, mišljenju većine.

Hassell je bio od svega najviše zainteresiran za formu i karakter buduće njemačke vlade, i još početkom protekle godine sastavio je, nakon konzultacija s generalom Bečkom, Gördelerom i Popitzom, program njena rada u prelaznom periodu koji je kasnije, krajem 1941. godine, u mnogo čemu dotjerao.[509] Nacrt je predviđao obnavljanje ličnih sloboda, a vrhovnu vlast do donošenja ustava prepuštao regentu koji bi, kao poglavar države, imenovao vladu i državni savjet. Sve je to zamišljeno previše autokratski i Gördeleru, kao i nekolicini predstavnika sindikata među zavjerenicima, to se nije sviđalo pa su predložili da se u prelaznom razdoblju prethodno održi plebiscit tako da režim u tom periodu ima podršku javnosti i pokaže svoj demokratski karakter. Međutim, kako ničeg boljeg nije bilo, Hassellov plan je općenito prihvaćen, bar kao manifest principa, dok nije usvojen liberalniji i progresivniji program sačinjen 1943. godine pod pritiskom grupe »Kreisau« pod vodstvom grofa Helmutha von Moltkea.

Konačno, u proljeće 1942. godine, zavjerenici su izabrali i vođu. Svi su za vođu priznali generala Bečka ne samo zbog njegove inteligencije i karaktera, nego i zbog ugleda što ga je uživao među generalima, popularnosti u zemlji i reputacije u inozemstvu. Odnosili su se, međutim, prema pitanjima organizacije tako nemarno da ga nikad nisu imenovah za vođu. Nekolicina, kao Hassell, iako su neobično cijenili i poštivah bivšeg načelnika Generalštaba, nisu imah baš previše povjerenja u njega.

»Najveća nevolja s Bečkom,« napisao je Hassell u svom dnevniku nešto prije Božića 1941. godine, »jest što je sklon teoretiziranju. Kao što kaže Popitz, velik taktičar, ali čovjek slabe volje.« Ta ocjena, kako će se pokazati, nije bila sasvim bez osnove i ta generalova karakterna mana, taj neshvatljivi nedostatak temperamenta i volje za akciju dovest će na kraju do tragedije i katastrofe.

Ipak, u ožujku 1942. godine, nakon mnogih tajnih sastanaka, zavjerenici su odlučili, kako je izvijestio Hassell, da »konce mora držati Beck«, i krajem mjeseca, prema bilješkama bivšeg ambasadora, »Beck je službeno priznat kao vođa naše grupe«.[510]

Čitava zavjera ostala je, međutim, i dalje maglovita kakva je bila, i čovjek, dok pokušava da kroz zapise što su ih ostavili prati beskrajne razgovore zavjerenika u to vrijeme, ne može a da ne osjeti atmosferu

nastvarnosti u kojoj se od samog početka odvijala djelatnost čak i najaktivnijih pripadnika organizacije. Hitler se, to su u proljeće već znali, spremao da nastavi ofenzivu u Rusiji čim se tlo osuši. To je, osjećali su, moglo Njemačku samo gurnuti još bliže ponoru. Ipak, iako su o tome mnogo razgovarali, nisu učinili ništa. Dvadeset osmi ožujka 1942. godine Hasseil je, u svom ljetnikovcu u Ebenhausenu, započeo zapis u dnevniku riječima:

> U toku posljednjih dana u Berlinu, opširno sam razgovarao s Jessenom.* Bečkom i Gördelerom. Izgledi nisu naročito dobri.[511] * *Jens Peter Jessen, profesor ekonomije na berlinskom univerzitetu, bio je jedan od mozgova zavjere. U periodu od 1931. do 1933. godine bio je oduševljen nacist i jedan od rijetkih istinskih intelektualaca u partiji. Poslije 1933. godine brzo se razočarao i postepeno pretvorio u fanatičnog neprijatelja nacizma. Uhapšen je kao suučesnik u zavjeri protiv Hitlera od 20. srpnja 1944. i pogubljen je u tamnici Ploetzens'ee u studenom iste godine.*

A kako bi i mogli biti naročito dobri? Čak i bez ikakvog plana za akciju. Tada. Dok je još bilo vremena.

Adolf Hitler je, međutim, kada je granulo proljeće, treće ratno proljeće, imao spreman plan — i čeličnu volju da ga po svaku cijenu provede u djelo.

POSLJEDNJA VELIKA NJEMAČKA OFENZIVA U RATU

Iako je Führerovo tvrdoglavo odbijanje da dopusti armijama u Rusiji da se na vrijeme povuku, dovelo do teških gubitaka u ljudstvu i materijalu, do demoralizacije u mnogim komandama i situacije koja je u toku nekoliko tjedana u siječnju i veljači prijetila da se pretvori u potpunu katastrofu, Hitlerova fanatična odlučnost da održi osvojeno i uporno brani svaki položaj nesumnjivo je pomogla da se zaustavi sovjetska plima. Tradicionalna hrabrost i izdržljivost njemačkih vojnika učinila je ostalo.

Do dvadeseti veljače sovjetska ofenziva na fronti što se pružala od Baltika do Crnog mora izgubila je zamah, a kraj ožujka donio je period dubokog blata i relativno zatišje na, dugačkoj i krvavoj fronti. Obje strane bile su iscrpljene. Izvještaj njemačke kopnene vojske od 30. ožujka 1942. godine otkriva kakvom su užasnom cijenom plaćene te zimske borbe. Od ukupno 162 divizije koliko su ih Nijemci imali na istočnoj fronti, samo

osam ih je bilo sposobnih za ofenzivne akcije. Šesnaest oklopnih divizija raspolagalo je ukupno sa samo 140 ispravnih tenkova — manje nego što ih je bilo u normalnom sastavu jedne divizije.[512]

Dok su trupe primale novu opremu i odmarale se — u stvari, još mnogo ranije, dok su se povlačile kroz mećave — Hitler, koji je sad bio vrhovni zapovjednik kopnene vojske i vrhovni zapovjednik oružanih snaga, grozničavo se bacio na pripremu planova za predstojeću ljetnu ofenzivu. Ti planovi nisu bili tako ambiciozni kao oni prethodne godine. Stekao je dovoljno iskustva da shvati kako je Crvenu armiju nemoguće uništiti u toku jedne kampanje. Namjeravao je da tog ljeta koncentrira glavninu svojih snaga na jugu, osvoji naftonosna polja na Kavkazu, donecki industrijski bazen, žitna polja oko Kubana i osvoji Staljingrad na Volgi. Na taj način bili bi ostvareni neki od planiranih ciljeva rata. Sovjeti bi ostali bez nafte i dobrog dijela poljoprivredne i industrijske proizvodnje koja im je bila neophodna za ratovanje, a Njemačka bi dobila naftu i hranu bez kojih također jedva da je mogla opstati.

»Ako ne osvojimo izvore nafte oko Majkopa i Groznog,« rekao je Hitler generalu Paulusu, komandantu zlosretne Šeste armije prije početka ljetne ofenzive, »morat ću prekinuti ovaj rat.«[513]

Staljin je mogao reći gotovo isto. I njemu je bila potrebna kavkaska nafta da bi mogao voditi rat. I tu sad dolazi do izražaja presudna važnost Staljingrada. Osvajanjem Staljingrada Nijemci bi presjekli glavni i jedini preostali put preko Kaspijskog mora i duž Volge kojim je nafta s Kavkaza, dok su izvori još u rukama Rusa, mogla stići u centralnu Rusiju.

Pored nafte potrebne motorima njegovih tenkova, aviona i kamiona, Hitleru je bilo potrebno ljudstvo za popunu prorijeđenih jedinica. One su do završetka zimskih borbi izgubile ukupno 1,167.835 ljudi, ne računajući bolesne, i takve gubitke bilo je nemoguće nadoknaditi iz rezervi i regrutacijom. Vrhovna komanda se obratila njemačkim saveznicima — ili, bolje rečeno, satelitima — da upute u Rusiju svoje trupe. U toku zime general Keitel je posjetio Budimpeštu i Bukurešt da bi za predstojeće ljeto osigurao što više mađarskih i rumunjskih vojnika — čitave divizije. Göring se obratio Mussoliniju da pošalje u Rusiju svoje formacije, a onda je to učinio i sam Hitler.

Göring je doputovao u Rim krajem siječnja 1942. godine da bi od Italije izvukao što više pojačanja za rusku frontu. Uvjeravao je Mussolinija

da će Rusija biti poražena u toku 1942. godine, a da će Britanija položiti oružje 1943. Cianu je debeli, ordenjem okićeni *Reichsmarschal* bio nepodnošljiv. »Nadut je i arogantan kao i uvijek,« zabilježio je talijanski ministar vanjskih poslova 2. veljače u svoj dnevnik. Dva dana kasnije je zapisao:

> Göring je otputovao iz Rima. Večerali smo u hotelu »Excelsior« i za večere Göring praktično nije govorio ni o čemu drugom osim o draguljima koje posjeduje. Prsti su mu bili ukrašeni zaista prekrasnim prstenjem... Kad smo krenuli na kolodvor, imao je na sebi dugačku bundu od samurovine. nešto između onoga što su negdje 1906. godine nosili šoferi i onoga u čemu bolja prostitutka ide u operu.[514]

Čovjek broj dva Trećeg Reicha tonuo je sve dublje u korupciju i trulež.

Mussolini je obećao Göringu da će u ožujku uputiti u Rusiju dvije divizije, pod uvjetom da im Nijemci dadu artiljeriju. Njegova zabrinutost zbog poraza što ih njegov saveznik pretrpio na istočnoj fronti bila je, međutim, tako upadljiva da je Hitler zaključio kako je došlo vrijeme za novi sastanak, na kojem bi objasnio Mussoliniju koliko je Njemačka još uvijek snažna.

Sastanak je održan dvadeset deveti i trideseti travnja u Salzburgu, gdje su Duce, Ciano i njihova pratnja odsjeli u baroknom dvorcu Klessheim, nekadašnjem središtu princeva-biskupa, a sad nanovo dekoriranom tapiserijama, namještajem i sagovima iz Francuske za koje, po mišljenju talijanskog ministra vanjskih poslova, Nijemci »vjerojatno nisu mnogo platili«. Ciano je primijetio da Führer ostavlja dojam umornog čovjeka. »Zimski mjeseci u Rusiji ostavili su na njemu primjetne tragove,« zabilježio je u svom dnevniku. »Prvi put vidim mnogo sijedih vlasi u njegovoj kosi.«[515]

Slijedio je uobičajeni njemački recital s pregledom opće situacije; Ribbentrop i Hitler nastojali su uvjeriti svoje goste iz Italije kako je sve u redu — u Rusiji, u Sjevernoj Africi, na zapadu i na oceanima. Predstojeća ofenziva na istoku, povjerili su im, bit će usmjerena prema izvorima nafte na Kavkazu.

> Kad Rusija ostane bez svojih nalazišta nafte (rekao je Rib bentrop), bit će brzo oborena na koljena. A onda će i Britanci ... priznati poraz kako

> bi spasili ono što je preostalo od njihova izmrcvarenog imperija... Amerika je samo veliki blef...

Ciano, koji je manje-više pažljivo slušao svog kolegu, stekao je, međutim, dojam da su, dok govore o Sjedinjenim Državama i njihovim mogućnostima, Nijemci oni koji blefiraju i da u stvarnosti, razmišljajući o tome, »osjećaju kako im jeza puzi uz leđa«.

Führer je, kao obično, vodio glavnu riječ.

> Hitler govori, govori (zabilježio je Ciano u svom dnevniku). Mussolini pati — on, koji je navikao da sam govori i sad umjesto toga mora praktično šutjeti cijelo vrijeme. Drugog dana. poslije ručka, kada je već sve bilo rečeno, Hitler je neprekidno govorio sat i četrdeset minuta. Nije propustio apsolutno niti jednu temu — ni rat ni mir, ni religiju, ni filozofiju, ni umjetnost, ni povijest. Mussolini je nesvjesno svaki čas gledao na svoj ručni sat... Nijemci — jadni ljudi — moraju to trpjeti iz dana u dan i siguran sam da nema geste, riječi ni stanke koje već ne znaju napamet. General Jodl, nakon upravo epske borbe, konačno je zadrijemao na divanu. Keitelu su se sklapale oči, ali je uspio zadržati glavu da mu ne klone. Sjedio je previše blizu Hitleru da bi to sebi mogao dopustiti...[516]

Usprkos toj lavini riječi, ili možda upravo zahvaljujući njoj, Hitler je uspio da od Mussolinija izvuče još topovske hrane za rusku frontu. Sličan uspjeh postigao je zajedno s Keitelom i kod ostalih satelita, pa je njemačka Vrhovna komanda mogla računati da će joj za ljetnu ofenzivu stajati na raspolaganju 52 »savezničke« divizije - 27 rumunjskih, 13 mađarskih, 9 talijanskih, 2 slovačke i jedna španjolska. To je predstavljalo gotovo jednu četvrtinu kombiniranih snaga Osovine na istočnom ratištu. Od četrdeset jedne svježe divizije kojima je trebalo ojačati južno krilo fronta, tj. pravac glavnog njemačkog udara, jednu polovicu predstavljale su mađarske (10), talijanske (6) i rumunjske (5) divizije — ukupno njih dvadeset jedna. Halder i većina drugih generala bili su protiv toga da se u tako ozbiljnoj operaciji računa s tako velikim brojem »stranih« divizija, čije su borbene kvalitete, po njihovom mišljenju, bile, najblaže rečeno, sumnjive. Kako su, međutim, imali nedovoljno vlastitih snaga, prihvatili su s oklijevanjem ponuđenu pomoć i ta njihova odluka bit će, kako će se ubrzo pokazati, jedan od faktora koji će pridonijeti katastrofi.

Tog ljeta 1942. godine Osovinu je u početku služila sreća. Još prije nego što će otpočeti pohod prema Kavkazu i Staljingradu, zabilježila je senzacionalnu pobjedu u sjevernoj Africi. Dvadeset sedmi svibnja 1942. general Rommel je započeo ofenzivu u pustinji.[517]

Brzo nadirući sa svojim proslavljenim *Afrika Korpsom* (sastavljenim od dvije oklopne divizije i jedne motorizirane pješadijske divizije) i osam talijanskih divizija, od kojih je jedna bila oklopna. Ubrzo je natjerao britansku pustinjsku armiju na povlačenje prema egipatskoj granici. Dvadeset prvi lipnja osvojio je Tobruk, ključnu točku britanske obrane, grad koji se 1941. godine opkoljen držao devet mjeseci, i dva dana nakon toga ušao u Egipat. Do kraja lipnja stigao je do El Alameina, gradića samo sto kilometara udaljenog od Aleksandrije i delte Nila. Mnogim iznenađenim savezničkim državnicima učinilo se, dok su gledali u kartu, da Rommela ništa ne može spriječiti da Britancima zada fatalni udarac osvajanjem Egipta, a zatim, ako dobije pojačanja, da krene prema sjeveroistoku, osvoji bogata nalazišta nafte na Srednjem Istoku, pa se na Kavkazu sjedini s njemačkim armijama u Rusiji, koje su već otpočele napredovanje prema toj oblasti sa sjevera.

Bio je to za Saveznike jedan od najcrnjih trenutaka u ratu i, naravno, jedan od najblistavijih za Osovinu. Ali Hitler, kako smo već vidjeli, nije nikad razumio globalnu strategiju. Nije znao iskoristiti Rommelov neočekivani uspjeh u Africi. Smjelom komandantu *Afrika Korpsa* dodijelio je feldmaršalsku palicu, ali mu nije poslao ni pojačanja ni ratni materijal.[518]

Pod pritiskom admirala Raedera i na navaljivanje Rommela, Führer je, kao prvo, jedva pristao da *Afrika Korps* i izvjestan broj jedinica *Luftwaffe* uopće pošalje u Libiju. Učinio je to samo da bi spriječio slom talijanskih snaga u sjevernoj Africi, a ne zato što je uviđao kakvu bi važnost imalo osvojenje Egipta.

Ključ pobjede predstavljao je, u stvari, mali otok Malta usred Sredozemnog mora, između Sicilije i osovinskih baza u Libiji. Iz te britanske tvrđave bombarderi, podmornice i površinske jedinice flote napadali su i potapali njemačke i talijanske brodove koji su prevozili materijal i ljudstvo za sjevernu Afriku. U kolovozu 1941. godine na dnu mora je ostalo 35% materijala i pojačanja upućenih Rommelu; u listopadu — 63%. Deveti studenog Ciano je, ožalošćen, napisao u svom dnevniku:

> Od 19. rujna prestali smo s pokušajima da konvojima prebacujemo materijal i pojačanja za Libiju; svaki takav pokušaj dosad smo veoma skupo platili... Noćas smo pokušali ponovo. Isplovio je konvoj od sedam brodova, u pratnji deset razarača i dvije krstarice od po deset tisuća tona... Svi — kažem *svi* naši brodovi su potopljeni... Nakon pokolja, Britanci su se mirno vratili u svoje luke (na Malti).[519]

Nijemci su sa zakašnjenjem uputili nekoliko podmornica iz Atlantika u Sredozemlje, a u Kesselringove baze na Siciliji upućeno je nekoliko eskadrila aviona. Odlučeno je da se Malta neutralizira i, ako bude ikako moguće, uništi britanska flota u istočnom Sredozemlju. Na uspjeh nije trebalo dugo čekati. Do kraja 1941. godine Britanci su izgubili tri bojna broda, jedan nosač aviona, dvije krstarice i nekoliko razarača i podmornica, a ono što je ostalo od njihove flote moralo se povući u baze u Egiptu. Njemački bombarderi napadali su Maltu danju i noću nekoliko tjedana. Rezultat toga bio je da su brodovi Osovine ponovo mogli ploviti za Afriku — u siječnju nije izgubljen niti jedan brod — i Rommel je uspio prikupiti snage za veliki udar prema Egiptu.

Admiral Raeder je u ožujku nagovorio Hitlera da odobri planove ne samo za Rommelovu ofenzivu prema Nilu (»Operaciju Aida«), nego i za osvajanje Malte padobranskim desantom (»Operaciju Herkules«), Nadiranje iz Libije trebalo je da počne krajem svibnja, a desant na Maltu trebalo je da bude izvršen sredinom lipnja. Petnaesti lipnja, međutim, kada je Rommel već ostvario početne uspjehe, Hitler je naredio da se napad na Maltu odgodi. Objasnio je Raederu da s ruske fronte ne može povući ni avione ni trupe. Nakon nekoliko tjedana ponovo je odgodio operaciju *Herkules,* s obrazloženjem da stvar može sačekati dok ofenziva na istoku ne bude završena i dok Rommel ne osvoji Egipat.[520] U međuvremenu, savjetovao mu je, Maltu treba stalnim bombardiranjem učiniti bezopasnom.

Malta, međutim, nije učinjena bezopasnom, a to što je nisu ni neutralizirali ni osvojili Nijemci će skupo platiti. Šesnaesti lipnja do opsjednutog otoka probio se velik britanski konvoj i, premda su Britanci u toj operaciji izgubili više ratnih i trgovačkih brodova, Malta je ponovo osposobljena za borbu. S američkog nosača aviona *Wasp* preletjeli su na otok lovci *Spitfire* i ubrzo očistili nebo od bombardera *Luftwaffe.* Rommel je odmah osjetio posljedice. Nakon toga redovno je gubio tri četvrtine brodova koji su prenosili materijal potreban njegovim trupama.

Do El Alameina je stigao sa samo trinaest upotrebljivih tenkova.[521]

»Naše snage,« napisao je u svom dneviku 3. srpnja, »naprosto su se istopile.« I to u trenutku kad su piramide već bile na vidiku, a iza njih — dragocjeni Egipat i Suez! Bila je to još jedna propuštena prilika, i to jedna od posljednjih što će ih Providnost i ratna sreća pružiti Hitleru.

NJEMAČKA LJETNA OFENZIVA U RUSIJI 1942.

Krajem ljeta 1942. godine Adolf Hitler je, činilo se, opet bio na vrhuncu uspjeha. Njemačke podmornice potapale su na Atlantiku po 700.000 tona britansko-američkog brodovlja mjesečno — više nego što su mogla sagraditi prezaposlena brodogradilišta u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Škotskoj. Iako je Führer povukao sa zapada najveći dio trupa, tenkova i aviona da bi što prije dokrajčio Rusiju, tog ljeta nije bilo ni najmanjeg znaka da bi Britanci i Amerikanci mogli prikupiti dovoljno snaga za bar neko iskrcavanje ograničenih razmjera na suprotnoj strani Kanala. Nisu se usuđivali čak ni da pokušaju okupirati sjeverozapadnu Afriku koju su držali Francuzi, iako ih oni, podijeljeni u nazorima na lojalnost, ne bi mogli u tome spriječiti čak ni kad bi pokušali. Ne bi to mogli učiniti ni Nijemci, jer osim nekoliko podmornica i nekoliko eskadrila s bazama u Italiji i Tripolitaniji, nisu imali drugih snaga za to.

Britanskoj ratnoj mornarici i zrakoplovstvu nije uspjelo spriječiti da njemački bojni brodovi *Scharnhorst* i *Gneisenau* i teška krstarica *Prinz Eugen* ne prođu usred bijela dana kroz La Manche povlači iz Bresta za domovinu.[522]

Hitler se bojao da bi Britanci i Amerikanci mogli pokušati da okupiraju sjevernu Norvešku, pa je zahtijevao da se brodovi probiju iz Bresta kako bi ih mogao upotrijebiti za obranu norveških voda. »Norveška je zemlja sudbine,« rekao je Raederu krajem siječnja 1942. godine. Trebalo je braniti je po svaku cijenu. Za tim, kako se pokazalo, nije postojala nikakva potreba. Saveznici su svojim ograničenim snagama na zapadu bili odredili druge zadatke.

Na zemljopisnoj karti, bilanca Hitlerovih osvajanja do rujna 1942. godine izgledala je veoma impresivno. Sredozemlje je praktično postalo jezero Osovine koja je držala njegovu sjevernu obalu, od Španjolske do Turske, i južnu, od Tunisa do Nila. Njemačke trupe držale su područje od

Sjevernog rta na Arktiku do Egipta, od Bresta na Atlantiku do donjeg toka rijeke Volge, na granici centralne Azije.

Trupe njemačke Šeste armije izbile su 23. kolovoza na Volgu sjeverno od Staljingrada. Dva dana prije toga zastava s kukastim križem zalepršala je nad Elbrusom, najvišim vrhom Kavkaza (5639 m). Nalazišta nafte kod Majkopa, s godišnjom prizvodnjom od dva i pol milijuna tona nafte, osvojena su 8. kolovoza — gotovo potpuno uništena — a 25. kolovoza Kleistovi tenkovi ušli su u Mozdok, gradić udaljen svega osamdeset kilometara od glavnih sovjetskih nalazišta nafte oko Groznog i nepunih sto šezdeset kilometara od Kaspijskog mora. Trideset prvi kolovoza Hitler je naredio feldmaršalu Listu, komandantu armija na Kavkazu, da prikupi sve raspoložive snage za konačni prodor prema Groznom i osvajanje nalazišta nafte. Tog posljednjeg dana kolovoza i Rommel je krenuo u ofenzivu kod El Alameina u nadi da će se probiti do Nila.

Iako Hitler nikad nije bio zadovoljan dostignućima svojih generala — 13. srpnja je smijenio feldmaršala von Bocka koji je zapovjedio ofenzivom na jugu i vječito je, kako nam otkriva Halderov dnevnik, psovao i proklinjao većinu drugih komandanata i sam Generalštab zbog nedovoljno brzog napredovanja — sada je bio uvjeren da mu je odlučna pobjeda nadohvat ruke. Naredio je Šestoj armiji i Četvrtoj oklopnoj armiji da skrenu prema sjeveru duž Volge, čim Staljingrad bude osvojen, i tako izvedu velik manevar okruženja koji će mu omogućiti da napadne centralnu Rusiju i s istoka i sa zapada. Bio je uvjeren da je s Rusima gotovo i, prema Halderovim riječima, već je govorio o prodiranju jednim dijelom snaga preko Irana prema Perzijskom zaljevu.[523] Namjeravao je da se sjedini s Japancima u oblasti Indijskog oceana. Nije nimalo sumnjao u točnost izvještaja što mu ga je 9. rujna dostavila obavještajna služba, prema kojem su Rusi već bacili u borbu sve svoje rezerve, na čitavoj fronti. Na savjetovanju s admiralom Raederom krajem kolovoza, njegove misli su se okretale od Rusije koju je, kako je govorio, već smatrao za »od blokade zaštićeni *Lebensraum*«, prema Britancima i Amerikancima koji će ubrzo, bio je uvjeren, »biti dovedeni u situaciju da pregovaraju o mirovnim uvjetima«.

Ipak, kako je, sjećajući se toga kasnije, rekao general Kurt Zeitzier, ružičaste perspektive bile su varljive. Gotovo svi generali na fronti, kao i oni u Generalštabu, vidjeli su pukotine na toj lijepoj slici. One su se svodile

na slijedeće: Nijemci nisu imali sredstava — ni ljudi, ni topova, ni tenkova, ni aviona, ni transportnih sredstava — da bi ostvarili ciljeve na kojima je Hitler inzistirao. Kada je Rommel pokušao da to kaže vojskovođi, govoreći o snagama u Egiptu, Hitler mu je naredio da ode na odmor u planine oko Semmeringa. Kada su Halder i feldmaršal List pokušali to isto, govoreći o snagama na ruskoj fronti, Hitler ih je smijenio.

Svaki, pa i najneupućeniji strateg-amater zapazio bi opasnost u kojoj su se našle njemačke armije u južnoj Rusiji kada je otpor sovjetskih snaga na Kavkazu i u Staljingradu ojačao i kad se približio period jesenjih kiša. Izduženi sjeverni bok Šeste armije što se pružao duž gornjeg toka Dona, od Staljingrada do Voronježa u dužini od 560 kilometara, bio je opasno izložen. Hitler je tu stacionirao tri satelitske armije — Drugu mađarsku armiju, južno od Voronježa, talijansku Osmu armiju, nešto dalje prema jugoistoku, i rumunjsku Treću armiju, raspoređenu od velikog zavoja Dona do Staljingrada. Neprijateljski odnosi između Rumunja i Mađara zahtijevali su da njihove armije budu razdvojene talijanskim jedinicama. U stepama južno od Staljingrada nalazila se četvrta satelitska armija, Četvrta rumunjska. Ostavljajući po strani njihove sumnjive borbene kvalitete, sve te armije bile su nedovoljno opremljene, nisu imale tenkova ni teške artiljerije i pokretljivost im nije bila na visini. Osim toga, bile su previše tanko raspoređene. Rumunjska Treća armija držala je frontu dužine 170 kilometara sa samo šezdeset devet bataljona. Ali te »savezničke« armije bile su sve što je Hitler imao. Nije bilo njemačkih jedinica kojima bi mogao popuniti prazninu. Vjerovao je, međutim, kako je rekao Halderu, da je »s Rusima svršeno« pa se nije previše brinuo zbog tog razvučenog i izloženog lijevog boka na Donu.

Taj izloženi bok predstavljao je, međutim, ključ sigurnosti Šeste i Četvrte oklopne armije u Staljingradu i grupa armija A na Kavkazu. Slom fronte na Donu ugrozio bi ne samo trupe u Staljingradu, koje bi se našle u opasnosti da budu opkoljene, nego bi mogao dovesti i do odsijecanja armija na Kavkazu. Nacistički vojskovođa još jednom je stavio sve na kocku. I nije to bio njegov jedini sračunati rizik u ljetnoj kampanji.

Dvadeset treći srpnja, u jeku ofenzive, načinio je prvi takav potez. Rusi su se brzo povlačili između Doneca i gornjeg toka Dona, uzmičući prema Staljingradu na istoku i donjem toku Dona na jugu. Trebalo je donijeti odluku — koncentrirati njemačke snage s ciljem osvajanja Staljingrada i blokiranja Volge, ili izvršiti glavni udar na južnom krilu, prema Kavkazu i

naftonosnim poljima? Početkom mjeseca Hitler se dugo lomio nad tim ključnim pitanjem, ali nije bio u stanju da se odluči. U početku ga je više privlačio miris nafte pa je 13. srpnja izdvojio Četvrtu oklopnu armiju iz sastava grupe armija B, koja je prodirala duž Dona prema velikom zavoju rijeke i Staljingradu, i poslao je na jug da pomogne Kleistovoj Prvoj oklopnoj armiji da prijeđe Don na njegovu donjem toku kod Rostova i nastavi nadiranje prema naftonosnim poljima oko Kavkaza. U to vrijeme Četvrta oklopna armija vjerojatno bi se bila probila do Staljingrada, koji je bio uglavnom nebranjen, i lako ga osvojila. Kad je Hitler sagledao svoju grešku, bilo je već prekasno, a onda je načinio drugu. Dok je za četrnaest dana Četvrta oklopna armija ponovo prebačena na frontu prema Staljingradu, Rusi su se dovoljno oporavili da je zaustave, a njeno povlačenje s fronte na Kavkazu toliko je oslabilo Kleista da više nije mogao nastaviti napredovanje prema naftonosnim poljima kod Groznog.[524]

Prebacivanje te moćne oklopne jedinice natrag na frontu prema Staljingradu bilo je jedna od posljedica fatalne odluke koju je Hitler donio 23. srpnja. Njegova fanatična odlučnost da osvoji *istovremeno* i Staljingrad i Kavkaz, suprotno onome što su mu savjetovali Halder i frontovski komandanti koji nisu vjerovali da je to moguće, našla je svoj izraz u Direktivi br. 45 koja će u analima njemačke armije naći posebno mjesto. Bila je to jedna od najsudbonosnijih Hitlerovih odluka u ratu, jer je na kraju, i to za vrlo kratko vrijeme, dovela do toga da nije postigao ni jedan od postavljenih ciljeva i završila najtežim porazom u povijesti njemačke vojske, koji će pokazati da on više ne može dobiti rat i da su dani tisućgodišnjeg Trećeg Reicha odbrojeni.

General Halder bio je zapanjen i došlo je do burne scene u glavnom stanu zvanom *»Werwolf«* (»Vukodlak«) nedaleko od Vinice u Ukrajini, kamo se Hitler bio preselio 16. srpnja da bi bio bliže fronti. Načelnik Generalštaba je zahtijevao da se glavnina snaga koncentrira za udar prema Staljingradu, i pokušao objasniti vojskovođi kako njemačka vojska naprosto nema dovoljno snaga za dvije velike ofenzive u dva različita smjera. Kada je Hitler odbrusio da je s Rusima »svršeno« Halder je pokušao da ga uvjeri da to, prema informacijama što ih je prikupila obavještajna služba armije, još ni izdaleka nije slučaj.

Neprestano potcjenjivanje neprijateljskih snaga (zabilježio jeHalder tužno u svom dnevniku iste večeri) poprima već groteskne forme i

> postaje sve opasnije. Ovdje je postalo nemoguće ozbiljno raditi. Patološka reakcija na trenutne impresije i potpun nedostatak sposobnosti da se shvati situacija i sagledaju mogućnosti daju takozvanom »vodstvu« vrlo čudan karakter.

Kasnije, načelnik Generalštaba, čiji su dani na tom položaju bili odbrojeni, vratit će se na tu scenu i napisat će:

> Hitlerove odluke prestale su imati bilo čega zajedničkog s principima strategije i operatike što su ih postavile prethodne generacije. Bile su proizvod naprašite prirode koja slijedi svoje trenutne impulse, ne priznaje granice mogućnosti i pušta da snovi i želje upravljaju njenim djelima...[525]

O onome što je kod vrhovnog komandanta nazvao »patološkim precjenjivanjem vlastitih snaga i zločinačkim potcjenjivanjem neprijateljskih«, Halder je kasnije ispričao ovu priču:

> Jednom prilikom, kad mu je pročitan prilično objektivan izvještaj iz kojeg je slijedilo da u 1942. godini Staljin u oblasti sjeverno od Staljingrada i zapadno od Volge raspolaže sa milijun do milijun dvije stotine pedeset tisuća odmornih vojnika, pored još pola milijuna vojnika na Kavkazu, i u kojem je dokazano da Rusi dovlače na front najmanje 1200 novih tenkova mjesečno. Hitler se stisnutih šaka i s pjenom na ustima bacio na čovjeka koji ga je čitao i zabranio mu dalje čitati takva idiotska buncanja.[526]

»Nije bilo potrebno posjedovati sposobnost proricanja sudbine,« kaže Halder, »da se sagleda što će se dogoditi kad Staljin baci tih svojih milijun i pol vojnika na Staljingrad i bok naših snaga na Donu.[527] Na to sam otvoreno ukazao Hitleru. Posljedica toga bila je da sam smijenjen s položaja načelnika Generalštaba.«

To se, dogodilo 24. rujna. Već deveti rujna, kad ga je Keitel obavijestio da je smijenjen feldmaršal List, komandant cjelokupnih snaga na Kavkazu, Halder je saznao da je on slijedeći na redu. Führer, rekao mu je Keitel, smatra da on »nije više sposoban fizički podnositi napore koje taj položaj zahtijeva«. Hitler je to podrobno objasnio bivšem načelniku Generalštaba na oproštajnom sastanku 24. rujna.

»I vi i ja imamo problema sa živcima, ali polovicu mojih nervnih poteškoća prouzrokovali ste vi. Nema nikakvog smisla da nastavljamo s

tim. Nama je sad potrebna nacionalsocijalistička vatrenost, a ne profesionalna sposobnost. Od oficira stare škole kakav ste vi ja to ne mogu očekivati.«

»To nije govorio vojskovođa svjestan svoje odgovornosti,« prokomentirao je kasnije njegove riječi Halder, »nego politički fanatik.«[528]

Tako je otišao i Franz Halder. On nipošto nije bio nepogrešiv, naprotiv, njegove mane bile su slične manama njegovog prethodnika, generala Bečka — misli su mu često bile zbrkane, a volja za akciju tako reći paralizirana. Iako se često suprotstavljao Hitleru, makar i bezuspješno, on mu je, kao svi ostali oficiri kopnene vojske koji su u toku drugog svjetskog rata dospjeli na visoke položaje, vjerno služio i dugo vremena ga podržavao u njegovim sramnim agresijama i osvajanjima. Ipak, uspio je da sačuva neke vrline iz boljih vremena. Bio je posljednji načelnik Generalštaba stare škole što će ga imati armija Trećeg Reicha.[529] Zamijenio ga je general Kurt Zeitzier, mlađi oficir sasvim drukčijeg kova koji je za vrijeme borbi na zapadu bio Rundstedtov načelnik štaba. Na položaju koji je nekad — posebno za vrijeme prvog svjetskog rata — bio najviši i najutjecajniji u čitavoj njemačkoj vojsci, izdržao je, manje-više kao Führerov pisar i kurir, do pokušaja atentata na diktatora u srpnju 1944. godine.[530]

Promjena u Generalštabu nije izmijenila položaj njemačke armije, čiji je dvokraki napad prema Staljingradu i Kavkazu zapeo pred sve jačim otporom sovjetskih trupa. U samom Staljingradu žestoke ulične borbe vođene su u toku cijelog listopada. Nijemci su nešto napredovali, od zgrade do zgrade, ali uz strahovito teške gubitke jer ruševine velikog grada, kao što je poznato svakome tko zna što je suvremeni rat, pružaju upornim braniocima mnogo mogućnosti za dugotrajnu obranu, što su Rusi, očajnički braneći svaki metar razvalina, u potpunosti iskoristili. Iako su Halder i njegov nasljednik upozoravali Hitlera da su trupe s Staljingradu već iscrpljene, vrhovni komandant je inzistirao da nastave napad. U borbu su bačene nove divizije, ali su i one u staljingradskom paklu ubrzo samljevene u prah.

Umjesto da donese kraj — krajnji cilj je već bio postignut kada su njemačke jedinice izbile na zapadnu obalu Volge sjeverno i južno od grada i prekinule saobraćaj na rijeci — Staljingrad se sam pretvorio u kraj. Njegovo osvajanje postalo je za Hitlera stvar ličnog prestiža. Kada je čak i Zeitzler skupio dovoljno hrabrosti da predloži Führeru da se, s obzirom na

opasnu izloženost sjevernog boka duž rijeke Don, Šesta armija povuče iz Staljingrada na veliki zavoj Dona, Hitler se razbjesnio: »Gdje njemački vojnik stane, tu i ostaje!« urlao je.

Usprkos teškim borbama i velikim gubicima, general Paulus, komandant Šeste armije, obavijestio je Hitlera 25. listopada preko radija kako očekuje da će najkasnije do deseti studenog potpuno osvojiti Staljingrad. Obradovan tom viješću, Hitler je slijedećeg dana izdao naređenje da se Šesta armija i Četvrta oklopna armija, koja se borila južno od grada, pripreme za udar prema sjeveru i jugu duž Volge čim Staljingrad padne.

Hitler je, bez sumnje, bio svjestan opasnosti koja prijeti njegovim armijama zbog izloženog boka na Donu. Iz dnevnika OKW se vidi da mu je to zadavalo velike brige. Činjenica je, međutim, da on tu opasnost nije shvaćao previše ozbiljno i da zbog toga nije učinio ništa da je odstrani. Naprotiv, bio je toliko uvjeren da je situacija čvrsto u njegovim rukama da je posljednjeg dana listopada napustio, zajedno sa štabom OKW i Generalštabom kopnene vojske, svoj glavni stan kod Vinice u Ukrajini i vratio se u *Wolfsschanze* kraj Rastenburga. Führer je praktično uvjerio samog sebe da će do sovjetske zimske ofenzive, ako je uopće bude, doći na centralnom i sjevernom frontu. Protumjerama će moći lakše upravljati iz glavnog stana u Istočnoj Pruskoj.

Samo što se vratio u *Wolfsschanze,* stigle su loše vijesti s druge, mnogo udaljenije fronte. *Afrika Korps* feldmaršala Rommela našao se u velikoj nevolji.

PRVI UDAR- EL ALAMEIN I ISKRCAVANJE ANGLOAMERIČKIH SNAGA

»Pustinjski lisac«, kako su nazivali Rommela s jedne i druge strane fronte, krenuo je 31. kolovoza u novu ofenzivu kod El Alameina, s ciljem da potisne britansku Osmu armiju i probije se do Aleksandrije i Nila. Na sedamdeset kilometara širokoj fronti između mora i depresije Qattara, rasplamsala se žestoka bitka, po paklenoj vrućini, ali njemačke snage nisu postigle ono što su željele, pa je Rommel 3. rujna odlučio da prekine napad i pređe u defenzivu. Britanskoj armiji u Egiptu konačno su stigla pojačanja u ljudstvu, topovima, tenkovima i avionima (dobar dio ovih posljednjih iz Amerike). Petnaesti kolovoza dobila je i nove komandante — ekscentričnog

ali nadarenog generala po imenu sir Bernard Law Montgomery, koji je preuzeo komandu nad Osmom armijom, i generala sir Harolda Alexandera, koji će se pokazati kao briljantan strateg i izvanredan organizator, a koji je primio dužnost komandanta svih snaga na Srednjem Istoku.

Ubrzo nakon neuspjele ofenzive, Rommel je otišao na Semmering, planinski prijevoj južno od Beča, da bi se liječio od infekcije u nosu i natečene jetre. Dvadeset četvrti listopada Hitler ga je nazvao preko telefona: »Rommel, iz Afrike stižu loše vijesti. Situacija je pomalo nejasna. Čini se da nitko ne zna što se dogodilo s generalom Stummeom.[531] Jeste li u stanju da se vratite u Afriku i ponovo preuzmete komandu?«[532] Iako bolestan, Rommel je pristao da smjesta otputuje.

Kad je slijedeće večeri stigao u svoj štab zapadno od El Alameina, bitka koju je Montgomery započeo 23. listopada u 21.40 sati bila je već izgubljena. Osma armija imala je previše topova, tenkova i aviona, i, iako su se Nijemci i Talijani još držali na svojim položajima, a Rommel očajnički pokušavao da prebacivanjem svojih oslabljenih divizija parira Montgomeryjevim napadima, pa čak i prijeđe u protunapad, on je ubrzo shvatio da je situacija beznadna. Nije imao rezervi — ni ljudstva, ni tenkova, ni benzina. RAF je u potpunosti gospodario nebom i bez milosti je tukao njegove trupe, oklopna vozila i preostala skladišta.

Drugi studenog Montgomeryjeva pješadija i oklopne jedinice izvršile su proboj na južnom sektoru fronta, razbivši talijanske divizije. Rommel je uvečer preko radija izvijestio Hitlerov glavni stan u Istočnoj Pruskoj, udaljen više od tri tisuće kilometara, da se više ne može držati i da se namjerava povući — dok za to još ima mogućnosti — na položaje Fuka, sedamdeset kilometara dalje prema zapadu.

Rommel je već bio započeo s povlačenjem kad je slijedećeg dana od vrhovnog komandanta radio-putem stigla opširna poruka:

> Feldmaršalu Rommelu:
>
> Ja i njemački narod budno pratimo veliku obrambenu bitku što se vodi u Egiptu potpuno se uzdajući u snagu vašeg vodstva i junaštvo njemačkih i talijanskih vojnika pod vašom komandom. U situaciji u kojoj ste se sad našli, nema drugog rješenja nego odlučno braniti svoje položaje, ne uzmaknuti ni korqka, baciti u borbu svakog čovjeka i

svaki top ... Svojim vojnicima ne možete pokazati drugi put osim onog koji vodi u pobjedu ili smrt.

Adolf Hitler

Poslušati to idiotsko naređenje značilo je osuditi talijansko-njemačke armije na brzo i potpuno uništenje, i prvi put otkako je došao u Afriku, kaže Bayerlein, Rommel nije znao što da radi. Nakon kratke borbe sa svojom savješću, odlučio je, usprkos protestima generala von Thoma, stvarnog komandanta njemačkog *Afrika Korpsa,* koji je rekao da će se povući bez obzira na sve*, da posluša svog vrhovnog komandanta.[533]

»Konačno sam prisilio sebe da donesem takvm odluku,« napisao je kasnije Rommel u svom dnevniku, »jer sam i sam uvijek zahtijevao od svojih vojnika bezuvjetnu poslušnost, pa sam želio da taj princip primijenim i na sebe.« Kasnije je, kako se iz jednog zapisa u njegovom dnevniku vidi, shvatio da nije trebalo da to čini.

Rommel je tako, preko volje, izdao naređenje da se prekine povlačenje i istovremeno uputio avionom izaslanika u Hitlerov glavni stan da mu pokuša objasniti da će, ako odmah ne dobije odobrenje da se povuče, sve biti izgubljeno. Događaji su. međutim, učinili da to putovanje postane nepotrebno. Četvrti studenog uvečer, preuzimajući rizik da zbog nepoštivanja naređenja bude izveden pred vojni sud, Rommel je odlučio da od svojih snaga spase što se spasiti može i da se povuče do Fuke. Uspjelo mu je, međutim, da izvuče samo ostatke oklopnih i motoriziranih jedinica. Pješaci, uglavnom Talijani, ostavljeni su da se predaju, što su oni već i tako masovno činili.[534]

Peti studenog stigla je kratka Führerova poruka: »Suglasan s povlačenjem vaše armije na položaje Fuka.«

Montgomeryjevi tenkovi su, međutim, već bili pregazili te položaje. Za petnaest dana ostaci Rommelove afričke armije — 25.000 Talijana, 10.000 Nijemaca i 60 tenkova — odbačeni su više od tisuću sto kilometara, do iza Benghazija, pa ni tu nisu imali prilike da se zaustave.

Bio je to za Adolfa Hitlera početak kraja, prva odlučna bitka u ratu koju su dobili njegovi neprijatelji, dok je druga, još presudnija, upravo počinjala u snijegom prekrivenim stepama južne Rusije. Prije nje, međutim, Führer će čuti još loših vijesti iz sjeverne Afrike koje će označiti kraj Osovine u tom dijelu svijeta.

Već treći studenog, kad su stigli prvi izvještaji o Rommelovoj katastrofi, Führerov glavni stan primio je vijest da je ispred Gibraltara primijećeno okupljanje velike savezničke pomorske armade. Nitko u OKW nije znao što smjera ta armada. Hitler je bio sklon pretpostavci da se naprosto radi o većem i dobro zaštićenom konvoju za Maltu. To je zanimljivo jer su samo prije nešto više od dva tjedna, 15. listopada, šefovi OKW raspravljali o izvještajima da predstoji iskrcavanje »anglosaksonskih snaga« u zapadnoj Africi. Vijesti o tome stigle su, očigledno, iz Rima jer je Ciano tjedan dana ranije, 9. listopada, zabilježio u svom dnevniku, nakon razgovora s načelnikom vojne obavještajne službe, da »Anglosaksonci pripremaju veliko iskrcavanje u sjevernoj Africi«. Ta vijest je ostavila težak dojam na Ciana; predviđao je — sasvim ispravno, kako se pokazalo — da će to neizbježno dovesti do direktnog napada Saveznika na Italiju.

Hitler, preokupiran tvrdoglavim odbijanjem Rusa da prekinu sa svojim paklenim otporom, nije te prve izvještaje shvatio naročito ozbiljno. Na sastanku u OKW 15. listopada, Jodl je predložio da se višijevskoj Francuskoj dopusti upućivanje pojačanja u sjevernu Afriku kako bi Francuzi mogli sami odbiti svaki pokušaj iskrcavanja angloameričkih snaga. Führer je, kako se vidi iz dnevnika OKW, odbacio taj prijedlog jer bi to moglo uznemiriti Talijane koji su se ljubomorno suprotstavljali svakom pokušaju ojačavanja Francuske. U glavnom stanu vrhovnog komandanta svi su, izgleda, zaboravili na to, sve do treći studenog. Tog dana, međutim, iako su njemački agenti javili da sa španjolskog teritorija mogu pratiti okupljanje angloameričkog brodovlja pred Gibraltarom, Hitler je bio previše zauzet Rommelovim nevoljama kod El

Alameina da bi obraćao pažnju na jedan, po njegovu mišljenju, običan konvoj za Maltu.

Peti studenog OKW je primila obavijest da je jedna britanska eskadra isplovila iz Gibraltara prema istoku. Međutim, tek 7. studenog ujutro, dvanaest sati prije nego što su se britanske i američke trupe počele iskrcavati u sjevernoj Africi, Hitler je posvetio izvjesnu pažnju posljednjim vijestima iz Gibraltara. Izvještaji što su u toku prijepodneva stigli u njegov glavni stan u Istočnoj Pruskoj govorili su o tome da su se britanski ratni brodovi, što su isplovili iz Gibraltara, sjedinili s moćnom armadom sastavljenom od transportnih i ratnih brodova koja je doplovila iz Atlantika, i da je čitav konvoj otplovio kroz Sredozemlje prema Istoku. Uslijedila je duga diskusija između štapskih oficira i Führera. Što bi to moglo značiti?

Što bi mogao biti cilj tako velikih pomorskih snaga? Hitler je bio sklon vjerovati, kako je rekao, da bi Saveznici mogli pokušati iskrcati četiri-pet divizija kod Tripolisa ili Benghazija kako bi napali Rommela s leđa. Admiral Krancke, mornarički oficir za vezu u OKW, izjavio je da se radi o najviše dvije neprijateljske divizije. Pa i u tom slučaju bilo je potrebno nešto učiniti. Hitler je zahtijevao da se jedinicama *Luftwaffe* na Sredozemlju smjesta upute pojačanja, ali mu je rečeno da je to »trenutno neizvodljivo«. Prema zabilješkama u dnevniku OKW, sve što je Hitler tog jutra učinio bilo je da je obavijestio Rundstedta, komandanta njemačkih snaga na zapadu, da izvrši pripreme za operaciju »Anton«. Bila je to šifra za okupaciju preostalog dijela Francuske.

Nakon toga je vrhovni komandant, ne obaziruć se na zloslutnu vijest i opasnost u kojoj bi se našao Rommel ako mu se angloameričke snage iskrcaju iza leđa i tako zatvore klopku, pa ni na posljednje izvještaje koji su upozorili na predstojeću sovjetsku protuofenzivu na Donu u pozadini Šeste armije kod Staljingrada, sjeo poslije ručka 7. studenog u vlak za München, gdje je slijedeće večeri trebalo da održi svoj redovni govor na skupu starih partijskih drugova u povodu godišnjice »Puča u pivnici«![535]

Političar u njemu, kako je to primijetio Halder, nadvladao je vojnika u kritičnom trenutku rata. Vrhovna komanda u Istočnoj Pruskoj ostavljena je na brigu jednom pukovniku, nekom Freiherru Treuschu von Buttlar-Brandenfelsu. Generali Keitel i Jodl, najviši oficiri OKW, otputovali su s Führerom na pivničku svečanost. Ima nečeg sablasnog i nastranog u tom postupku vrhovnog komandanta koji inzistira na tome da rukovodi ratnim operacijama na dalekim frontama sve do nivoa divizije, brigade ili čak bataljona, a sad odlazi tisuće kilometara daleko od bojnog polja u sasvim nevažnu političku misiju, u trenutku kad kuća počinje da se ruši. I on se počeo mijenjati, propadati, trunuti, kao što se već dogodilo s Göringom koji se — kako je njegova nekad svemoćna *Luftwaffe* postepeno propadala — sve više posvećivao svojim draguljima i modelima vlakova, nalazeći sve manje vremena za grubu stvarnost dugotrajnog i sve krvavijeg rata.

Angloameričke trupe pod komandom generala Eisenhowera iskrcale su se na marokanskim i alžirskim obalama u 1.30 ujutro 8. studenog 1942. i u 5.30 sati Ribbentrop je iz Münchena nazvao Ciana u Rimu da mu saopći novost.

> Bio je prilično nervozan (zabilježio je Ciano u svom dnevniku) i htio je da čuje što namjeravamo poduzeti. Moram priznati da sam. uhvaćen tako na prepad, bio previše sanjiv da bih mu mogao dati odgovor koji bi ga zadovoljio.

Talijanski ministar vanjskih poslova saznao je da su službenici njemačke ambasade »doslovno užasnuti tim neočekivanim udarcem«.

Hitlerov specijalni vlak iz Istočne Pruske stigao je u München tek u 15.40 poslije podne, i prvi izvještaji o savezničkom iskrcavanju u sjeverozapadnoj Africi koje je primio zvučali su prilično optimistički.[536] Francuzi su, javljeno je, svuda pružili žestok otpor, i u Alžiru i u Oranu čak su odbili pokušaj iskrcavanja. Prijatelj Njemačke admiral Darlan organizirao je u Alžiru obranu na osnovi odobrenja vlade u Vichyju. Hitler je u prvom trenutku reagirao zbunjeno. Naredio je da se smjesta upute pojačanja garnizonu na Kreti koja je bila daleko izvan nove zone ratnih operacija, objašnjavajući da je to važno koliko i upućivanje pojačanja za Afriku. Naredio je Gestapou da generale Weyganda i Girauda* dovede u Vichy i da ih tu drži pod nadzorom.[537] Feldmaršalu von Rundstedtu je poručio da odpočne s operacijom »Anton«, ali da ne prelazi demokracionu liniju u Francuskoj dok za to ne dobije posebno naređenje. Pozvao je u München Ciana[538] i Pierrea Lavala, sada premijera višijevske Francuske, da bi s njima razgovarao već sutradan.

Gotovo dvadeset četiri sata Hitler se poigravao s idejom da pokuša sklopiti savez s Francuskom kako bi je uvukao u rat protiv Britanije i Sjedinjenih Država, a u ovom trenutku potaknuo odlučnost Petainove vlade da se suprotstavi savezničkom iskrcavanju u sjevernoj Africi. Na to ga je vjerojatno navela odluka Petainove vlade od nedjelje 8. studenog da prekine diplomatske odnose sa Sjedinjenim Državama, i izjava što ju je ostarjeli francuski maršal dao američkom otpravniku poslova da će se njegove snage oduprijeti angloameričkoj invaziji. U dnevniku OKW za tu nedjelju zabilježeno je da je Hitler zauzet radom na »dalekosežnoj suradnji s Francuskom«. Iste večeri njemački predstavnik u Vichyju, Krug von Nidda, predao je Petainu prijedlog o uspostavljanju čvrstog saveza između Njemačke i Francuske.[539]

Slijedećeg dana, nakon govora partijskim veteranima u kojem je izjavio da je Staljingrad »čvrsto u njemačkim rukama«, Führer se

predomislio. Rekao je Cianu kako se ne zanosi iluzijama o želji Francuza da ratuju, i da se opredijelio »za potpunu okupaciju Francuske, iskrcavanje na Korzici, mostobran u Tunisu«. Odluka, ali ne i vrijeme njena provođenja u djelo, saopćena je Lavalu kada je automobilom 10. studenog stigao u München. Francuski izdajica smjesta je obećao da će nagovoriti Petaina da udovolji Führerovim željama, ali je predložio da Nijemci otpočnu realizaciju svojih planova ne čekajući na suglasnost senilnog maršala, što je Hitler i tako namjeravao učiniti. Ciano je u svom dnevniku ostavio opis premijera vlade u Vichyju koji je poslije rata pogubljen zbog veleizdaje.

> Laval, sa svojom bijelom kravatom, u paradnoj odjeći francuskog malograđanina, djeluje u velikom salonu punom uniformi nekako neumjesno. Pokušava familijarnim tonom pričati o putovanju i kako je dugo spavao u kolima, ali nitko ga ne sluša. Hitler se prema njemu odnosi ledeno uljudno...
>
> Jadni. čovjek ne može ni zamisliti pred kakav će ga *fait accompli* postaviti. Lavalu nitko nije rekao ni riječi o pripremljenoj akciji — da je naređenje za okupaciju Francuske izdano dok je pušio cigaretu razgovarajući s raznim ljudima u susjednoj prostoriji. Von Ribbentrop mi je rekao da će Laval tek sutra ujutro u 8 sati biti obaviješten da je Hitler, na osnovi informacija primljenih u toku noći, bio prinuđen da naredi potpunu okupaciju zemlje.[540]

Naređenje da vojska umaršira u neokupirani dio Francuske, koje je predstavljalo flagrantnu povredu sporazuma o primirju, Hitler je izdao 10. studenog u 20.30 sati, i ono je slijedećeg dana izvršeno bez i najmanjeg incidenta, osim što je Petain uložio mlak — i beskoristan — protest. Talijani su okupirali Korziku, a njemački avioni počeli su prevoziti trupe u Tunis kako bi okupirali tu francusku koloniju prije nego što do nje stignu Eisenhowerove snage.

Hitler je, međutim, pokušao izvesti jednu za njega tipičnu podvalu. Trinaesti studenog Führer je dao garancije Petainu da ni Nijemci ni Talijani neće okupirati pomorsku bazu u Toulonu u kojoj je poslije primirja ostao blokiran najveći dio francuske flote. Dvadeset peti studenog u dnevnik OKW unesena je Führerova odluka da se operacija »Lila« provede u djelo u što kraćem roku.[541]

Lila« je bila šifra za okupaciju Toulona i zarobljavanje francuske flote. Dvadeset sedmi studenog ujutro njemačke trupe izvršile su napad na bazu,

ali su ih francuski mornari zadržali koliko je posadama bilo potrebno da, po naređenju admirala de Labordea, potope svoje brodove. Osovina, kojoj su ratni brodovi bili neophodni za operacije u Sredozemlju, nije uspjela da se dočepa francuske flote, ali je ta flota bila izgubljena i za Saveznike, za koje bi predstavljala veoma dragocjenu pomoć.

Hitler je pobijedio Eisenhowera u trci za Tunis, ali je to bila prilično sumnjiva pobjeda. Na njegov zahtjev, na tuniski mostobran upućeno je gotovo četvrt milijuna njemačkih i talijanskih vojnika. Da je Führer nekoliko mjeseci ranije poslao Rommelu bar jednu petinu tih snaga, vojnika i tenkova, »Pustinjski Lisac« bi u tom trenutku vjerojatno bio negdje iza Nila, Britanci i Amerikanci ne bi se mogli iskrcati u sjevernoj Africi, Sredozemlje bi bilo nepovratno izgubljeno za Saveznike, a »mekani trbuh« Osovine zaštićen. Ovako, svi vojnici, tenkovi i topovi koje je Hitler te zime na brzinu uputio u Tunis bit će, zajedno s ostacima *Afrika Korpsa,* do proljeća izgubljeni. U zarobljeničkim logorima naći će se više Nijemaca nego nakon bitke kod Staljingrada, na koju se sad moramo vratiti.[542]

KATASTROFA U STALJINGRADU

Hitler i vodeći generali OKW uživali su u prekrasnim alpskim pejzažima Berchtesgadena kada su stigle prve vijesti o sovjetskoj protuofenzivi na Donu, nekoliko sati nakon što je otpočela, u svitanje 19. studenog, za žestoke snježne vijavice. Iako su u OKW očekivali da bi na tom sektoru moglo doći do napada, nisu smatrali da je to dovoljno ozbiljan razlog da Hitleru i njegovim glavnim vojnim savjetnicima, Keitelu i Jodlu, upute poziv da se vrate u glavni stan u Istočnoj Pruskoj, posebno nakon poletnog govora što ga je Hitler 8. studenog održao u münchenskoj pivnici svojim starim partijskim drugovima. Tako se dogodilo da su oni otišli u Obersalzberg da udahnu malo svježeg planinskog zraka.

Njihov odmor i mir iznenada je prekinuo hitni telefonski poziv generala Zeitzlera, novog načelnika Generalštaba kopnene vojske, koji je ostao u Rastenburgu. Saopćio im je, kako je to zabilježeno u dnevniku OKW. »alarmantne vijesti«. U prvim satima napada premoćne sovjetske oklopne snage probile su se kroz položaje rumunjske Treće armije između Serafimoviča i Kleckaje na Donu, sjeverozapadno od Staljingrada. Južno od opsjednutog grada, moćne sovjetske snage izvršile su žestok napad na

goložaje njemačke Četvrte oklopne armije i rumunjske Četvrte armije, prijeteći da i tu probiju front.

Cilj napada sovjetskih snaga bio je savršeno jasan svakome tko bi pogledao kartu, a posebno Zeitzleru koji je iz podataka što ih je prikupila obavještajna služba znao da je neprijatelj na južnom dijelu fronte koncentrirao trinaest armija, s tisućama tenkova. Rusi su snažno napali sa sjevera i s juga da odsjeku Staljingrad i prisile njemačku Šestu armiju da se žurno povuče prema zapadu ako ne želi da bude opkoljena. Zeitzler je kasnije izjavio da je, čim je vidio što se događa, zatražio od Hitlera da odobri povlačenje Šeste armije iz Staljingrada prema velikom zavoju Dona i tako zatvori probijeni front. Već sam prijedlog doveo je Hitlera do bjesnila.

»Neću da napustim Volgu! Neću se povući s Volge!« urlao je, i time je stvar bila završena. Ta odluka, donesena u takvom trenutku neuračunljivosti, vodila je ravno u katastrofu. Führer je sam naredio Šestoj armiji da ostane na položajima oko Staljingrada.[543]

Hitler i njegova svita vratili su se 22. studenog u glavni stan. Vijesti koje su tada, četvrtog dana napada, stizale Vrhovnoj komandi već su mirisale na katastrofu. Sovjetske snage što su nadirale sa sjevera i juga spojile su se kod Kalača, na zavoju Dona, šezdeset pet kilometara zapadno od Staljingrada. Uveče je stigla radio poruka generala Paulusa, komandanta Šeste armije, u kojoj je ovaj potvrdio da su njegove trupe opkoljene. Hitler je smjesta odgovorio i naredio Paulusu da premjesti svoj štab u grad i formira »ježa«. Šesta armija bit će opskrbljivana zračnim putem dok ne bude oslobođena.

Bila je to, međutim, prazna riječ. Kod Staljingrada je opkoljeno dvadeset njemačkih i dvije rumunjske divizije. Paulus je preko radija javio da će. biti potrebno prevoziti avionima najmanje 750 tona materijala dnevno. To je daleko premašivalo mogućnosti *Luftwaffe* koja nije raspolagala potrebnim brojem transportnih aviona. A čak da je aviona i bilo, oni se ne bi uvijek mogli probiti kroz snježne oluje, a niti po lijepom vremenu slobodno letjeti u zonu u kojoj su Rusi uspostavili apsolutnu premoć u zraku. Göring je, međutim, uvjeravao Hitlera da ratno zrakoplovstvo može izvršiti taj zadatak. Ono to, međutim, nikad nije ozbiljno ni pokušalo.[544]

Probijanje sovjetskog obruča i oslobađanje Šeste armije bilo je mnogo praktičnije rješenje, s više izgleda na uspjeh. Dvadeset peti studenog Hitler je pozvao feldmaršala von Mansteina, najnadarenijeg od svojih komandanata, s fronte pred Lenjingradom i imenovao ga za komandanta novoformirane grupe armija Don. Zadatak mu je bio da probije sovjetski obruč na jugozapadnom sektoru i oslobodi Šestu armiju u Staljingradu.

Führer je, međutim, novopostavljenom komandantu nametnuo nemoguće uvjete. Manstein je pokušao da mu objasni kako operacija može uspjeti samo ako Šesta armija istovremeno izvrši napad prema zapadu, dok njegove snage, na čelu s Četvrtom oklopnom armijom, budu nadirale kroz sovjetski obruč prema sjeveroistoku. Hitler je, međutim, ponovo odbio da se povuče s Volge. Šesta armija mora ostati u Staljingradu, a Manstein se mora probiti do nje.

To je, kako je Manstein pokušao objasniti vrhovnom komandantu, bilo nemoguće izvršiti. Rusi su u borbu bacili ogromne snage. Ipak, teška srca, Manstein je 12. prosinca započeo napad. Operacija je dobila odgovarajuću šifru. »Zimska oluja« (*Wintergewitter*), jer je južne stepe u to vrijeme zahvatila strašna ruska zima; ledeni vjetar gomilao je snijeg u visoke nanose, a temperatura je pala duboko ispod nule. Ofenziva se u početku odvijala uspješno — Četvrta oklopna armija pod komandom generala Hotha probila se prema sjeveroistoku s obje strane željezničke pruge što vodi od gradića Kotelnikovski prema Staljingradu, udaljenom oko 120 kilometara. Do 19. prosinca napredovala je do mjesta udaljenog oko šezdeset kilometara od južnih predgrađa Staljingrada; 21. prosinca do Staljingrada joj je ostalo još oko četrdeset pet kilometara i opkoljeni vojnici Šeste armije već su noću iznad snježnih stepa mogli vidjeti signalne rakete svojih spasilaca.

U tom trenutku, prema kasnije danim izjavama njemačkih generala, proboj Šeste armije iz Staljingrada u susret nadirućoj Četvrtoj oklopnoj armiji sigurno bi urodio uspjehom. Hitler je to, međutim, i ovog puta zabranio. Dvadeset prvi prosinca Zeitzler je uspio da iskamči od Führera samo odobrenje da Paulusove trupe krenu u proboj, *pod uvjetom* da održe i Staljingrad. Takva glupost, kaže načelnik Generalštaba, gotovo ga je otjerala u ludnicu.

»Slijedeće večeri;« pričao je kasnije Zeitzler, »ponovo sam zamolio Führera da da odobrenje za proboj. Rekao sam mu otvoreno da je to naša

apsolutno posljednja šansa da spasimo dvije stotine tisuća ljudi Paulusove armije.«

> Hitler nije htio popustiti. Uzalud sam mu opisivao uslove koji vladaju u takozvanoj tvrđavi; očaj izgladnjelih vojnika, gubljenje povjerenja u Vrhovnu komandu, ranjenike koji umiru jer je nemoguće pružiti im pomoć, smrzavanje tisuća drugih. Ostao je hladan prema takvim argumentima, kao i prema drugima koje sam mu iznio.

Nailazeći na sve jači otpor sovjetskih trupa pred sobom i na bokovima, general Hoth na kraju nije imao dovoljno snage da se probije još tih preostalih četrdesetak kilometara do Staljingrada. Bio je siguran da bi, kad bi Šesta armija krenula u proboj, još uvijek mogao da se sjedini s njom i da bi se nakon toga sve snage mogle povući u Kotelnikovski. Tako bi bar bili spašeni životi par stotina tisuća njemačkih vojnika.[545] Vjerojatno je dan ili dva — između dvadeset prvi i dvadeset treći prosinca — to zaista bilo moguće ostvariti, ali nakon toga je to postalo neizvodljivo. Hoth, naime, nije znao da je Crvena armija na sjeveru prešla u napad i da ugrožava lijevi bok čitave Mansteinove grupe armija Don. U noći 22. prosinca Manstein je preko telefona javio Hothu da se pripremi za drastična nova naređenja. Stigla su već slijedećeg dana. Hoth je trebalo da prekine nadiranje prema Staljingradu, uputi jednu od svoje tri oklopne divizije na sjever, na frontu na Donu, i da s onim što mu je preostalo brani položaje na kojima se nalazi kako zna i umije.

Pokušaj proboja do trupa opkoljenih u Staljingradu je propao.

Drastična nova Mansteinova naređenja bila su rezultat alarmantnih vijesti što ih je primio 17. prosinca. Tog dana ujutro jedna sovjetska armija probila je frontu talijanske Osme armije nešto dalje na Donu kod Bogučara i do večeri napredovala četrdeset kilometara. Za tri dana otvor na fronti bio je širok 145 kilometara, Talijani su bježali zahvaćeni panikom, a rumunjska Treća armija južno od njih, koja je teško stradala već prvog dana ruske ofenzive, 19. studenog, počela se raspadati. Nije zato nikakvo čudo što je Mainstein bio prinuđen prebaciti na sjever dio Hothovih oklopnih snaga, kako bi začepio proboj. Uslijedila je lančana reakcija. Na povlačenje su prisiljene ne samo armije na Donu, nego i Hothove snage koje su se bile probile gotovo do Staljingrada. To povlačenje je sa svoje strane ugrozilo njemačku armiju na Kavkazu, koja bi ostala odsječena kad bi Rusi prodrli do Rostova na Azovskom moru. Dan ili dva poslije Božića, Zeitzler je

upozorio Hitlera: »Ako odmah ne izdate naređenje za povlačenje s Kavkaza, ubrzo ćemo imati još jedan Staljingrad.« Vrhovni komandant je preko volje izdao 29. prosinca potrebne instrukcije Kleistovoj grupi armija A, koja se sastojala od Prve oklopne i Sedamnaeste armije, i koja nije uspjela izvršiti svoj zadatak i osvojiti bogata nalazišta nafte kod Groznog. I ona se počela povlačiti kada je stigla nadomak svom cilju.

Povlačenje Nijemaca u Rusiji i poraz talijansko-njemačkih armija u Africi natjerali su Mussolinija na razmišljanje. Hitler ga je pozvao da sredinom prosinca dođe u Salzburg na razgovore, i bolesni Duce, na strogoj dijeti zbog želučanih poremećaja, prihvatio je poziv, ali, kako je rekao Cianu, samo pod jednim uvjetom: da objeduje sam, jer »ne želi da gomila proždrljivih Nijemaca primijeti kako je prisiljen da živi na mlijeku i riži«.

Nastupio je trenutak, zaključio je Mussolini, da kaže Hitleru neka već jednom prekine s tim krvoprolićem na istoku, nekako se nagodi sa Staljinom i koncentrira sve snage Osovine na obranu ostatka sjeverne Afrike, Balkana i zapadne Evrope. »Tisuću devetsto četrdeset treća bit će godina najvećeg angloameričkog napora,« rekao je Cianu. Hitler, međutim, nije mogao napustiti svoj glavni stan na istoku kako bi se sastao s Mussolinijem,* pa je 18. prosinca Ciano umjesto njega krenuo na dugo putovanje do Rastenburga da bi izložio nacističkom Vođi Duceove primjedbe. Hitler ih je s prezirom odbacio i objasnio talijanskom ministru vanjskih poslova kako bez straha da će oslabiti ruski front može uputiti pojačanja u sjevernu Afriku, koju, kako je rekao, treba držati po svaku cijenu. Uprkos Hitlerovim izjavama, danim s mnogo samopouzdanja, Ciano je primijetio da u njemačkom glavnom stanu vlada duboka potištenost.

> Atmosfera je teška. Uz loše vijesti, na to možda utječe i ova sumorna, vlažna šuma i monotonija kolektivnog života u kasarnama... Nitko i ne pokušava da sakrije od mene neraspoloženje zbog vijesti o proboju na ruskom frontu. Ima otvorenih pokušaja da se krivnja za to prebaci na nas.

U tom trenutku preživjeli vojnici talijanske Osme armije na Donu bježali su nastojeći spasiti gole živote, i kad je netko iz Cianove pratnje upitao jednog oficira OKW jesu li Talijani imali teških gubitaka, ovaj je odgovorio: »Nisu uopće imali gubitaka; pobjegli su.«[546]

Njemačke trupe na Kavkazu i Donu, iako nisu bježale, povlačile su se što su brže mogle da ne bi bile opkoljene. Počela je 1943. godina, a one su se svakog dana sve više udaljavale od Staljingrada. Rusi su zaključili da je došao trenutak da unište one koji su ondje ostali. Htjeli su, međutim, da na propast osuđenim vojnicima Šeste armije najprije pruže priliku da spase živote.

Osmi siječnja 1943. godine ujutro tri mlada oficira Crvene armije prešla su pod bijelom zastavom njemačke linije u sjevernim predgrađima Staljingrada i predala generalu Paulusu ultimatum generala Rokosovskog, komandanta sovjetskih snaga na Donu. Nakon upozorenja da je njegova armija odsječena, da se Nijemci ne mogu probiti do nje niti je opskrbljivati iz zraka, u noti njemačkom komandantu dalje je rečeno:

> Stanje vaših trupa je očajno. Pate od gladi, bolesti i hladnoće. Okrutna ruska zima jedva da je i počela. Žestoki mrazevi, hladni vjetrovi i vijavice tek će doći. Vaši vojnici nemaju zimske odjeće i žive u užasnim higijenskim uvjetima... Vaša situacija je beznadna, i svaki daljnji otpor je besmislen.
>
> S obzirom (na sve to), i kako bi se izbjeglo nepotrebno prolijevanje krvi, predlažemo vam da prihvatite slijedeće uslove predaje...

Bili su to časni uslovi. Svi zarobljenici dobivat će »normalno sljedovanje«. Ranjenim, bolesnim i nastradalim od mraza bit će pružena liječnička pomoć. Svi zarobljenici mogu zadržati oznake čina, odlikovanja i osobnu svojinu. Paulusu je za odgovor ostavljen rok od dvadeset četiri sata.

Paulus je smjesta preko radija uputio Hitleru tekst ultimatuma i zatražio od njega da mu da slobodu akcije. Vrhovni vojskovođa je kratko i oštro odbio njegov zahtjev. Dvadeset četiri sata nakon isteka roka za predaju.

10. siječnja ujutro, Rusi su žestokom vatrom iz pet tisuća topova otpočeli posljednju fazu bitke za Staljingrad.

Uslijedile su ogorčene i krvave borbe. Vojnici obiju strana borili su se s neviđenom hrabrošću i upornošću za svaki metar smrznute zemlje i pustih ruševina grada — ali ne dugo. Njemački džep je za samo šest dana sveden na polovinu, na područje dužine 24 kilometra i širine 15 kilometara, na najširem mjestu. Dvadeset četvrti siječnja taj pojas je prepolovljen i opkoljene njemačke trupe izgubile su i posljednju pistu na koju su u nuždi mogli slijetati avioni. Avioni koji su opkoljenima donosili nešto materijala,

uglavnom lijekova za ranjene i bolesne, i koji su izvukli iz obruča 29.000 teških ranjenika, više nisu mogli slijetati.

Rusi su svom hrabrom neprijatelju pružili još jednu priliku da se preda. Dvadeset četvrti siječnja sovjetski izaslanici ponovo su prešli njemačke linije, donoseći novu ponudu. Paulus, rastrgnut između dužnosti da sluša ludog Führera i obaveze da spasi preživjele vojnike od sigurne smrti, ponovo se obratio Hitleru.

> Vojnici su ostali bez municije (javio je preko radija dvadeset četvrtog) i hrane... Postalo je nemoguće efikasno zapovijedati obranom ... 18.000 ranjenika bez hrane, zavoja i lijekova... Daljnje pružanje otpora je besmisleno. Slom je neizbježan. Armija zahtijeva hitno dopuštenje da se preda kako bi bili spaseni životi preostalih vojnika.

Hitlerov odgovor je sačuvan.

> Predaja se zabranjuje. Šesta armija branit će svoje položaje do posljednjeg čovjeka i posljednjeg metka i svojim herojskim držanjem dat će nezaboravan doprinos uspostavljanju obrambene fronte i spasu zapadnog svijeta.

Zapadnog svijeta! Bila je to gorka pilula za vojnike Šeste armije koji su se borili, ne tako davno, protiv tog svijeta u Francuskoj i Flandriji.

Daljnji otpor bio je ne samo besmislen i uzaludan nego i nemoguć i, kako se siječanj 1943. godine bližio kraju, tako se gasila i epska bitka, kao plamen izgorjele svijeće koji treperi i nestaje. Dvadeset osmi siječnja ostaci nekad moćne armije rascijepljeni su u tri izolirana džepa. U južnom džepu, u podrumu ruševina nekad raskošne robne kuće »Univermag«, nalazio se štab generala Paulusa. Prema izjavi jednog od očevidaca, komandant armije sjedio je u jednom mračnom kutu, na svom poljskom krevetu, u stanju gotovo potpunog duševnog sloma.

Nije bio nimalo raspoložen, a nisu ni njegovi vojnici, da obraća pažnju na pravu poplavu radiograma s čestitkama koja je počela navirati. Göring, koji je dobar dio zime proveo u sunčanoj Italiji, šepureći se u svom krznenom kaputu i pokazujući svijetu svoje dragulje, uputio mu je 28. siječnja preko radija poruku:

> Borba koju vodi Šesta armija ući će u povijest, i buduće generacije ponosno će govoriti o Langemarcku kao simbolu smjelosti, Alcazaru upornosti, Narviku hrabrosti i Staljingradu samopožrtvovanja.

Nisu se radovali ni dok su posljednje večeri, 30. siječnja 1943, na desetu godišnjicu dolaska nacista na vlast, slušali bombastični govor debelog *Reichsmarschala.*

> Tisuću godina od danas Nijemci će govoriti o toj (staljingradskoj) bici sa strahopoštovanjem i ponosom, sjećajući se da je, usprkos svemu, tom bitkom odlučena konačna njemačka pobjeda... U godinama koje dolaze, o herojskoj bici na Volgi govorit će se: »Kad dođete u Njemačku, recite da smo ostali da ležimo u Staljingradu kako su naša čast i naše vođe zahtijevali od nas, za vječnu slavu Njemačke.«

Slava i užasna agonija Šeste armije već su se bližili kraju. Trideseti siječnja Paulus je preko radija javio Hitleru: »Konačni slom neizbježan najkasnije u roku od dvadeset četiri sata.«

Taj signal potakao je vrhovnog komandanta da zaspe žrtvovane oficire u Staljingradu pravom kišom unapređenja, očigledno u nadi da će te časti učvrstiti njihovu odlučnost da slavno poginu braneći svoje položaje. »U vojnoj povijesti nije poznat slučaj da je zarobljen jedan njemački feldmaršal,« rekao je Hitler Jodlu i nakon toga preko radija uputio Paulusu maršalsku palicu koju je ovaj tako dugo želio. Unaprijeđeno je za jedan čin još 117 oficira. Bila je to zaista sablasna ceremonija.

Sam kraj nije bio nimalo uzbudljiv. Trideset prvi siječnja poslije podne Paulus je uputio svoju zadnju poruku Vrhovnoj komandi:

> Šesta armija, vjerna svojoj zakletvi i svjesna ogromne važnosti svog zadatka, držala je svoje položaje do posljednjeg čovjeka i posljednjeg metka, za Führera i Domovinu, do kraja, osloboditi svih stradanja i uzdići se u vječnost i nacionalnu besmrtnost, ali njemu se više sviđa da ide u Moskvu! ...
>
> Ono što me najviše boli, mene lično, jest što sam ga unaprijedio u feldmaršala. Htio sam mu pružiti to posljednje zadovoljstvo. On je posljednji feldmaršal imenovan u ovom ratu. Piliće ne treba prebrojavati prije nego što se izlegu.[547]

Uslijedila je kratka rasprava između Hitlera i generala Zeitzlera oko toga kako njemačkom narodu saopćiti vijest o predaji. Treći veljače, tri dana nakon samog događaja, OKW je izdala specijalno saopćenje.

> Bitka za Staljingrad je završena. Vjerna svojoj zakletvi da se bori do posljednjeg daha, Šesta armija, pod primjernim vodstvom feldmaršala

Paulusa, podlegla je pred daleko nadmoćnijim neprijateljem i nepovoljnim okolnostima koje su djelovale protiv naših snaga.

Čitanju saopćenja preko njemačke radio-mreže prethodilo je prigušeno bubnjanje, a nakon njega emitiran je drugi stavak Beethovenove *Pete simfonije.* Hitler je proklamirao narodnu žalost u trajanju od četiri dana. Za to vrijeme bila su zatvorena sva kazališta, kina i varijetei.

Staljingrad, napisao je Walter Goerlitz, njemački historičar, u svom djelu o Generalštabu, bio je »druga Jena, sigurno najteži poraz što ga je ikad pretrpjela njemačka vojska«.[548]

On je, međutim, bio više od toga. Zajedno s El Alameinom i iskrcavanjem britansko-američkih snaga u sjevernoj Africi, on označava glavnu prekretnicu drugog svjetskog rata. Plima nacističkih osvajanja, koja je preplavila veći dio Evrope sve do granice Azije na Volgi i Nila u Africi, počela se povlačiti i nikad više neće promijeniti smjer. Vrijeme velikih nacističkih *Blitz*-ofenziva, s tisućama tenkova i aviona koji siju užas u redovima neprijatelja i razbijaju njegove armije, bilo je prošlost. Bit će, naravno, još očajničkih lokalnih udara — kod Harkova, u proljeće 1943. godine, u Ardenima na Božić 1944. godine — ali oni će biti dio defenzivne borbe koju će Njemačka voditi s velikom upornošću i mnogo hrabrosti u toku slijedeće dvije — posljednje — godine rata. Hitler je ispustio inicijativu iz ruku i više je nikad neće preuzeti. Ona je prešla u ruke njegovih neprijatelja, koji će je držati do kraja. I to ne samo na kopnu, nego i u zraku. U noći 30. svibnja 1942. godine Britanci su izvršili prvi napad sa tisuću bombardera na Köln, a u toku tog, događajima ispunjenog ljeta uslijedili su slični napadi na druge gradove. Prvi put njemačko civilno stanovništvo osjetilo je, kao i njemački vojnici kod Staljingrada i El Alameina, sve užase koje su njihove oružane snage donosile do tada drugima.

Konačno, u snjegovima Staljingrada i užarenom pijesku sjeveroafričke pustinje, uništen je veliki i strašni san nacista. Katastrofa Paulusa i Rommela je ne samo zapečatila sudbinu Trećeg Reicha, nego i sablasnog, grotesknog »Novog poretka« koji su Hitler i zločinci iz njegovih SS-odreda vrijedno uspostavljali u porobljenim zemljama. Prije nego što prijeđemo na posljednje poglavlje, pad Trećeg Reicha, potrebno je zastati i pogledati kako je izgledao — u teoriji i barbarskoj praksi — taj »Novi poredak«,

kako bismo shvatili čega je stari i civilizirani evropski kontinent u posljednjem trenutku ostao pošteđen, nakon kratkotrajne more koju su donijeli početni užasi nacističke vladavine. U ovoj knjizi, kao i za sve čestite Evropljane koji su to proživjeli ili su mučenički stradali ne dočekavši njegov kraj, to mora biti najmračnije od svih poglavlja povijesti Trećeg Reicha.

Kratice korištene u fusnotama:

DBrFP — *Documents on British Foreign Policy* − Arhivi britanskog *Foreign Officea.*

DDI — *I documenti diplomatica italiani* − Arhivi talijanske vlade.

DGFP — *Documents on German Foreign Policy* − Arhivi njemačkog Ministarstva vanjskih poslova.

FCNA — *Fuehrer Conferences on Naval Affairs* − Sažeti zapisnici s Hitlerovih savjetovanja s komandantom njemačke ratne mornarice.

NCA — *Nazi Conspiracy and Aggression* − Dio dokumenata sa suđenja u Nürnbergu.

ND — Nürnberški dokument.

NSR — *Nazi-Soviet Relations.* Iz arhiva njemačkog Ministarstva vanjskih poslova.

TMWC — *Trial of the Major War Criminals.* Dokumenti i svjedočanstva sa suđenja u Nürnbergu.

TWC — *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals.* Suđenje ratnim zločincima pred savezničkim vojnim sudovima u Nürnbergu.

Fusnote

[←1]

Tekst sovjetskog odgovora DGFP, VIII, str. 4. Veći broj poruka razmijenjenih između nacističkih i sovjetskih državnika objavljen je u NSR, ali DGFP daju potpuniji pregled.

[←2]

Ibid, str. 33-34.

[←3]

Čestitka Molotova, ibid, str. 34. Njegovo obećanje da će biti poduzeta vojna akcija str. 35.

[←4]

Schulenburgova poruka od 10. rujna, ibid, str. 44—45.

[←5]

Ibid, str. 60-61.

[←6]

Ibid. str. 68-70.

[←7]
Ibid, str. 76-77.

[←8]

Ibid, str. 79-80.

[←9]

U pokušaju da nakon pobjede socijalističke revolucije izvuče zemlju iz rata sovjetska vlada se krajem 1917. godine obratila svim zaraćenim stranama, pozivajući ih da zaključe mir. Sile antante su odbile taj poziv i ponudile Rusiji nova sredstva za vođenje rata, što je Lenjin odbio. Stoga je Rusija, početkom 1918, zaključila u Brest Litovsku mir sa centralnim silama, pod veoma teškim uvjetima. (Red.)

[←10]

Schulenburgova poruka, ibid, str. 92.

[←11]

Ibid, str. 103.

[←12]
Ibid, str. 105

[←13]

Ibid, str. 123-124.

[←14]

Ibid, str. 130.

[←15]

Dva telegrama, ibid, str. 147—148.

[←16]

Ibid, str. 162.

[←17]
Ibid, Prilog 1.

[←18]

Tekst ugovora s tajnim protokolima, saopćenje za javnost i izmjena pisama između Molotova i Ribbentropa, ibid, str. 164—168.

[←19]

Arnold Toynbee je u svojim napisima naziva »petom podjelom«.

[←20]

Iako je potpisan 29. rujna u pet sati ujutro, službeni datum ugovora je 28. rujna.

[←21]

Službeno objavljeni njemački gubici u Poljskoj bili su 10.572 poginulih, 30.322 ranjenih i 3.400 nestalih pripadnika oružanih snaga.

[←22]

Major General J. F. C. Fuller: The Second World War, str. 55. Citat uzet iz The First Quarter, str. 343.

[←23]

Tekst Direktive br. 3, DGFP, VIII, str. 41.

[←24]

Namier, op. cit.. str. 459—460. Autor navodi francuski tekst pakta.

[←25]

Vidi poglavlje Rat s Poljskom se pretvara u drugi svjetski rat u Knjizi II.

[←26]

Deveti listopada pisac ove knjige doputovao je vlakom do istočne obale Rajne, gdje ona predstavlja francusko-njemačku granicu u duljini od sto sedamdeset kilometara, i zabilježio u svoj dnevnik: »Ne vide se nikakvi znaci rata i osoblje vlaka mi je reklo da na tom dijelu fronte od početka rata nije ispaljen niti jedan hitac... Mogli smo vidjeti francuske bunkere, a na mnogim mjestima velike zastore iza kojih su Francuzi gradili utvrđenja. Ista slika i na njemačkoj strani. Vojnici ... su išli za svojim poslovima ne skrivajući se, na dometu jedni drugima ... Nijemci su prugom dovlačili topove i ratni materijal, ali ih Francuzi u tome nisu ometali. Čudan neki rat.« (Berlin Diary, str. 234)

[←27]

Svjedočenje Haldera u korist optuženih na procesu u tzv. »Slučaju ministarstava«, 8—9. rujna 1948. u Nürnbergu, TWC, XII, str. 1086.

[←28]

Jodlova izjava u vlastitoj obrani 4. lipnja 1946. u Nürnbergu, TMWC, XV, str. 350.

[←29]

Keitelova izjava u vlastitoj obrani 4. travnja 1946. u Nürnbergu, ibid, X, str. 519.

[←30]

Churchill: The Gathering Storm, str. 478.

[←31]

Churchill, tada prvi lord admiraliteta, iznio je opće podatke 26. rujna pred Donjim domom, a u svojim memoarima navodi korigirane službene cifre. Pred Donjim domom je. osim toga. izjavio da je potopljeno šest ili sedam njemačkih podmornica dok je kasnije ustanovljeno. kako je također naveo u svojoj knjizi, da su potopljene samo dvije. Ovaj svoj govor Churchill je dopunio jednom zanimljivom anegdotom o tome kako mu je komandant jedne podmornice poslao telegram u kome mu je javio točan položaj potopljenog britanskog broda i tražio da se brodolomcima odmah uputi pomoć. »Nisam odmah znao na koju adresu da pošaljem odgovor.« rekao je Churchill, »ali problem je riješen i dotični gospodin sad se nalazi u našim rukama.« Nije. međutim, bilo tako. Dva dana kasnije u jednoj emisiji za Amerikance pisac ove knjige imao je priliku da u Berlinu intervjuira komandanta podmornice, kapetana Herberta Schultzea. koji mu je pokazao tekst telegrama Churchillu u svom brodskom dnevniku (vidi Churchill: The Gathering Storm str. 436—37 i Berlin Diary str. 225—27)

[←32]

FCNA, 1939, str. 16-17.

[←33]

Sljedećeg dana, 4. rujna, svim podmornicama je upućena poruka: »Po naređenju Führera zabranjuje se svaka akcija protiv putničkih brodova bez obzira na okolnosti, čak i kad plove pod pratnjom«.

[←34]

Ibid, XXXV, str. 527-529 (ND 804-D). Dokument sadrži i Raederov memorandum o razgovoru i tekst brzojava što ga je američki pomorski ataše uputio u Washington.

[←35]

Podcrtao admiral.

[←36]

Dönitzova izjava dana pod zakletvom pred sudom u Nürnbergu, NCA, VII, str. 114-115 (ND 638-D).

[←37]

Ibid, str. 156-158.

[←38]

Raederova izjava pred sudom u Nürnbergu, TMWC, XIV, str. 78; Weizsäckerova izjava, ibid, str. 277, 279, 293; izjava Hansa Fritzschea, visokog funkcionera u Ministarstvu propagande, optuženog i na suđenju oslobođenog, ibid, XVII, str. 191, str. 234—235. Članak iz Völkischer Beobachtera preštampan je u NCA, V, str. 1008 (ND 3260-PS). Goebbelsov govor preko radija vidi u Berlin Diary, str. 238.

[←39]

Poilu — naziv za francuskog vojnika na fronti, nastao u prvom svjetskom ratu, kasnije se proširio na francuskog vojnika uopće.

[←40]

Schmidtov memorandum o razgovorima, DGFP, VIII, str. 140— — 145.

[←41]

Brauchitscheva izjava pred sudom u Nürnbergu, TMWC, XX, str. 573. Točnost citata potvrđuje i zabilješka u dnevniku OKW.

[←42]

Ciano Diaries, str. 154—155. Ciano's Diplomatic Papers, str. 309-316.

[←43]

DGFP, VII, str. 24.

[←44]

Ibid, str. 197-198.

[←45]

DGFP, VII, str. 414.

[←46]

Dan ranije, 11. listopada, vijest o primirju izazvala je nerede u Berlinu. Rano izjutra preko radija je na valnoj dužini berlinske stanice objavljena vijest da je britanska vlada pala i da će u najskorije vrijeme biti sklopljeno primirje. Vijest se brzo proširila i izazvala veliko veselje u prijestolnici. Prodavačice na tržnicama bacale su glavice zelja u zrak, od radosti prevrtale stolove s povrćem i napunile okolne krčme da čašicom Schnapsa nazdrave miru.

[←47]

Hitlerov memorandum, NCA, VII, 800—814 (ND L-52); Direktiva br. 6, NCA, VI, str. 880-881 (ND C-62).

[←48]

Potpun tekst nalazi se u TWC, X, str. 864—872 (ND NOKW-3433).

[←49]

O ovoj zavjeri govore Schlabrendorff (op. cit. str. 25) i Gisevius (op. aut. str. 431).

[←50]

Njemačke izvore navodi Wheeler-Bennett u Nemesis, str. 491 n. Vidi i Hassell, op. cit. i Thomas: Gedanken und Ereignisse, loc. cit.

[←51]

Ispitivanje Haldera pred sudom u Nürnbergu 26. veljače 1946, NCA, Dodatak B, str. 1564—1575.

[←52]

Rothfels: The German Opposition to Hitler.

[←53]

Kopije naredbi objavljene su u NCA, VI, str. 893—905 (ND C-72).

[←54]

Svjedočeći na tzv. »Slučaju ministarstava« pred Vojnim sudom u Nürnbergu, Buelow-Schwante je opisao događaj s Gördelerovom porukom i svoj privatni razgovor s kraljem Leopoldom. Vidi stenografske bilješke, englesko izdanje, str. 9807—9811. Slučaj se pominje i u DGFP, VIII, str. 384n. Njegov telegram s upozorenjem Berlinu dan je u DGFP, VIII, str. 386.

[←55]

Otmicu u Venlou detaljno su opisali S. Payne Best (The Venlo Incident), Schellenberg (The Labyrinth) i Wheeler-Bennett (Nemesis). Službena nizozemska verzija dana je u protestu nizozemske vlade Njemačkoj, DGFP, VIII, str. 395—396. Dodatni materijal objavljen je na suđenju u Nürnbergu, prilikom rasprave o tzv. »Slučaju ministarstava«. Vidi TWC, XII.

[←56]

TWC, XII, str. 1206-1208, i DGFP, VIII, str. 395-396.

[←57]

Kasnije, u logoru Dachau, Elser je ispričao sličnu priču i pastoru Niemölleru, koji je kasnije izjavio kako je lično uvjeren da je Hitler inscenirao atentat ne bi li podigao vlastitu popularnost i podjario u narodu ratnu groznicu. Objektivnosti radi potrebno je. međutim, dodati da Gisevius — zakleti neprijatelj Hitlera, Himmlera i Schellenberga — vjeruje, kako je izjavio u Nürnbergu i kasnije napisao u svojoj knjizi, da je Elser zaista pokušao ubiti Hitlera i da nacisti u tome nisu sudjelovali. Schellenberg, koji je manje pouzdan, navodi kako je u početku sumnjao u Himmlera i Heydricha, ali je kasnije, nakon što je saslušao stolara i pročitao zapisnik sa saslušanja, na kome je Elser bio najprije drogiran a zatim hipnotiziran, zaključio kako se radi o stvarnom pokušaju atentata na Hitlera.

[←58]

Svoje verzije pokušaja atentata dali su Best (op. cit.), Schellenberg (op. cit.), Wheeler-Bennett (Nemesis), Reitlinger (The S. S.), autor ove knjige (Berlin Diary), Gisevius (op. cit.). Nešto materijala o tome izneseno je i prilikom suđenja u Nürnbergu i autor se u knjizi služio svojim zabilješkama, iako kasnije te materijale nije mogao pronaći ni u svescima NCA ni u svescima TMWC.

[←59]

Tekst zabilješki objavljen je u NCA, III, str. 572—580, kao i DGFP, VIII, str. 439-446 (ND 789-PS).

[←60]

Halderov dnevnik za 23. studenog i kasnije dodana fusnota. Brauchitscheva izjava pred sudom u Nürnbergu, TMWC, XX, str. 575.

[←61]

Ispitivanje Haldera pred sudom u Nürnbergu, NCA, Dodatak B, str. 1569—1570. Vidi također Thomas: Gedanken und Ereignisse, loc. cit.

[←62]

Hassell, op. cit., str. 93—94, str. 172.

[←63]

Ibid, str. 79, str. 94.

[←64]

Iz dnevnika admirala Canarisa, NCA, V, str. 769 (ND 3047-PS).

[←65]

NCA, VI, str. 97-101, (ND 3363-PS).

[←66]

Pronašao ga je u svibnju 1945. godine, poručnik Walter Stein iz Sedme armije Sjedinjenih Država u Frankovom apartmanu u hotelu »Berghof« u blizini Neuhausa u Bavarskoj.

[←67]

TMWC, I, str. 297.

[←68]

Ibid. VII, str. 468-469.

[←69]

Ibid. XXIX, str. 447-448.

[←70]

NCA, IV, str. 891 (ND 2233-C-PS).

[←71]
Ibid. str. 891-892.

[←72]

Ibid. str. 553—554.

[←73]

Ibid. XXIX, str. 447-448.

[←74]

Deveti listopada 1918. godine odigrao se malo poznat i prilično smiješan događaj — finska Skupština, pod dojmom da će Njemačka dobiti rat. izabrala je sa 75 prema 25 glasova princa Friedricha Karla od Hessena za finskog kralja. Mjesec dana kasnije saveznička pobjeda načinila je kraj tim fantastičnim planovima.

[←75]

Tekst, ibid, str. 604—609.

[←76]

Ibid, str. 394.

[←77]

Ibid, str. 213.

[←78]

Ibid. str. 490.

[←79]

Ibid. str. 1082 (ND 2353-PS).

[←80]

NCA, IV, str. 1082.

[←81]

DGFP, VII, str. 537.

[←82]

Ibid, str. 591 odn. 753.

[←83]

Tekst trgovinskog sporazuma od 11. veljače 1940. i podaci o isporukama, ibid, str. 762—764.

[←84]

NCA, IV, str. 1081-1082 (ND 2353-PS).

[←85]

DGFP, VIII, str. 814—817 (Schnurreov memorandum od 26. veljače 1940).

[←86]

NCA, III, str. 620 (ND 864-PS).

[←87]

Dan prije potapanja Goebbels je natjerao njemačku štampu da objavi lažni izvještaj iz Montvidea, prema kome je Graf Spee pretrpio samo »lakša oštećenja« i da britanski izvještaji o vrlo ozbiljnim štetama predstavljaju »čistu laž«.

[←88]

Dirljivo Langsdorffovo pismo dano je u FCNA, 1939, str. 62. Drugi njemački materijali o bici i onome što je uslijedilo dani su na str. 59—62.

[←89]

Opisijući događaje u vezi s ovim prinudnim slijetanjem, autor se služio nekim originalnim njemačkim materijalima kao što su izvještaj njemačkog ambasadora i izvještaj njemačkog zrakoplovnog arašea u Bruxellesu, DGFP, VIII, i Jodlov dnevnik. Tekst njemačkog plana napada na zapadu, koliko su od njega sačuvali Belgijanci, dan je u NCA, VIII, str. 423—428 (ND TC-58-A). Opis događaja dao je i Karl Bartz u Als der Himmel brannte. Churchilove komentare vidi u The Gathering Storm, str. 556—557. Churchill navodi pogrešan datum prinudnog slijetanja aviona.

[←90]

NCA, IV, str. 104 (ND 1546-PS); VI, str. 891-892 (ND C-66).

[←91]

Istog dana, 10. listopada, Hitler je sazvao svoje vojne komandante, pročitao im dug memorandum o neophodnosti što skorijeg napada na zapadu i predao im Direktivu br. 6, kojom je naredio pripreme za ofenzivu kroz Belgiju i Holandiju (vidi str. 32)

[←92]

Ibid, str. 892 (ND C-166); FCNA, 1939, str. 27.

[←93]

Churchill: The Gathering Storm, str. 531—537.

[←94]

Bila je to ispravna pretpostavka. Danas znamo da je savezнички Vrhovni ratni savjet na sastanku u Parizu 5. veljače 1940. odlučio da prilikom upućivanja ekspedicionog korpusa u Finsku trupe iskrcane u Narviku zauzmu i švedske rudnike željezne rude. koji nisu bili mnogo udaljeni od mjesta iskrcavanja. (Vidi od istog autora The Challenge of Scandinavia, str. 115—116). Churchill piše da je na sastanku zaključeno da se »usput uspostavi kontrola i nad rudnicima željezne rude kod Gällivarea« (The Gathering Slomi. str. 560).

[←95]

FCNA, 1939, str. 51.

[←96]

Rosenbergov memorandum, NCA, VI, str. 885—887 (ND C-64). Isti dokument dan je i u FCNA, 1939, str. 53—55.

[←97]

FCNA, 1939, str. 55-57.

[←98]

Ibid, str. 57—58.

[←99]

DGFP. VIII, str. 515, str. 546-547.

[←100]

Jodlov dnevnik za 12. i 13. prosinca — datum je, očigledno, pogrešan. Halderov dnevnik za 14. prosinca.

[←101]

Rosenbergov memorandum, NCA. III, str. 22—25 (ND 004-PS).

[←102]

Tekst direktive, NCA, VI, str. 883 (ND C-63).

[←103]

Saslušanje Falkenhorsta pred sudom u Nürnbergu, NCA, Dodatak B. str. 1534-1547.

[←104]

Tekst direktive, NCA, VI, str. 1003 — 1005; također u DGFP, VIII. str. 831—833.

[←105]

7. ožujka general Ironside, načelnik britanskog Generalštaba, obavijestio je maršala Mannerheima da je savezнички ekspedicioni korpus jačine 57.000 ljudi spreman da pritekne u pomoć Fincima, i da će prva divizija od 15.000 vojnika stići u Finsku do kraja ožujka ako Norveška i Švedska odobre tranzit trupa preko svojih teritorija. U stvari, pet dana prije toga. 2. ožujka. Norveška i Švedska su ponovo odbile francusko-britanski zahtjev za odobrenje tranzita trupa, i Mannerheim je to znao. To nije spriječilo premijera Daladiera da 8. ožujka predbaci Fincima što nisu službeno zatražili pomoć savezničkih trupa, i pomalo uvijeno nagovijesti da će savezničke snage biti upućene bez obzira na norveške i švedske proteste. Mannerheim se. međutim, nije dao zavesti praznim obećanjima i savjetovao je i svojoj vladi da traži primirje dok je finska armija još čitava i neporažena, a 8. ožujka je odobrio da mirovna delegacija smjesta krene u Moskvu. Vrhovni komandant finske vojske sumnjao je. čini se. u spremnost Francuza da se bore na finskom frontu kad to već nisu htjeli na svom vlastitom. u Francuskoj (vidi The Memoirs of Marshal Mannerheim).

Može se samo nagađati kakva bi silna zbrka nastala da je francusko-britanski ekspedicioni korpus zaista stigao u Finsku i stupio u borbu protiv Rusa. Za nešto više od godinu dana. Njemačka je trebala da se nađe u ratu s Rusijom pa bi neprijatelji na zapadu bili saveznici na istoku!

[←106]

DGFP, VIII, str. 910-913.

[←107]

Ibid, str. 179-181, str. 470-471.

[←108]

Ibid. str. 89-91.

[←109]

Weizsäcker je odgovorio da mu je lično Canaris pružio uvjeravanja kako niti jedan od ljudi što ih je Thomsen spomenuo nije agent Abwehra. Međutim, niti jedna dobra obavještajna služba neće priznati takvu stvar. Iz drugih dokumenata Ministarstva vanjskih poslova može se vidjeti da je 24. siječnja jedan agent Abwehra otputovao iz Buenos Airesa sa zadatkom da se javi Fritzu von Hausbergeru u Weehawkenu, N. J., »radi instrukcija u vezi s našom specijalnošću«. Drugi agent upućen je iz istog grada u New York u prosincu radi prikupljanja obavještenja o američkim tvornicama aviona i isporukama oružja Saveznicima. Sam Thomsen poslao je 20. veljače izvještaj o dolasku baruna Konstantina von Maydella, pribaltičkog Nijemca s estonskim državljanstvom, koji je saopćio njemačkoj ambasadi u Washingtonu da je došao po nalogu Abwehra radi organiziranja akcija sabotaže.

[←110]

Tekst Hitlerove direktive, ibid, str. 817—819.

[←111]

»Pred Bogom i svijetom«, uzviknuo je Göring pred Wellesom. »ja, feldmaršal, mogu izjaviti da Njemačka nije željela rat. Rat joj je nametnut... A što je drugo Njemačka mogla učiniti kad su drugi htjeli da je unište?«

[←112]

U to vrijeme u Berlinu je boravio i jedan sasvim neslužbeni mirotvorac — James D. Mooney, potpredsjednik kompanije General Motors. Već je jednom bio u Berlinu, koliko se sjećam, neposredno prije ili poslije izbijanja rata i. slično jednom drugom diplomatu-amateru. Dahlerusu. iako bez njegovih veza. pokušao spasiti mir. Sutradan nakon Wellesova odlaska iz Berlina, 4. ožujka 1940. Hitler je primio Mooneyja. koji mu je rekao, prema zaplijenjenom njemačkom zapisniku s ovog sastanka, da predsjednik Roosevelt gaji »više simpatija i prijateljstva« za Njemačku »nego što se općenito smatra u Berlinu«, i da je predsjednik spreman da preuzme ulogu »posrednika« u izmirenju zaraćenih strana. Hitler je naprosto ponovio ono što je dva dana ranije rekao Wellesu.

Jedanaesti ožujka Thomsen je poslao u Berlin povjerljivi memorandum što ga je na njegov zahtjev pripremio neki anonimni Amerikanac, a u kome se navodi da je Mooney »manje-više pronjemački nastrojen«. Nijemci su zaista uspjeli pridobiti tog funkcionera »General Motorsa«. U Thomsenovom memorandumu se navodi da je Mooney na osnovi ranijeg razgovora s Hitlerom obavijestio predsjednika Roosevelta kako Führer »želi mir i nastoji spriječiti krvoproliće, do kojeg će doći kad počnu borbe u proljeće«. Hans Dieckhoff, opozvani njemački ambasador u SAD. koji je ubijao vrijeme u Berlinu, sastao se s Mooneyjem neposredno nakon što je ovaj razgovarao s Hitlerom. i izvijestio Ministarstvo vanjskih poslova da je američki biznismen »prilično govorljiv« i da ne vjeruje da je »Mooneyjeva inicijativa od nekog većeg značaja«.

[←113]

DGFP, VIII, str. 652-666, str. 683-684.

[←114]

Tekst Hitlerovog pisma Mussoliniju od 8. ožujka 1940, ibid., str. 871-880.

[←115]

Schmidtovi zapisnici sa sastanaka, ibid.. str. 882—893, str. 898—909. Cianovu verziju možemo naći u Ciano's Diplomatic Papers, str. 339—359. Vidjeti također Schmidt, op. cit., str. 170—171 i The Ciano Diaries gdje su dani lični komentari o ovim sastancima. Dva Ribbentropova telegrama Hitleru o obavljenim razgovorima vidi u DGFP, VIII.

[←116]

Welles, op. cit., str. 138.

[←117]

Ciano Diaries, str. 220.

[←118]

Prijevod stenografskih zabilješki što ih je dr Schmidt vodio prilikom ovih razgovora, DGFP, IX, str. 1-16.

[←119]

Hassell, op. cit., str. 116—118. Opis događaja autor je dao oslanjajući se najviše na Hassellovu knjigu.

[←120]
Vidi str. 39.

[←121]

Allen Dulles: Germany’s Underground, str. 59.

[←122]

Shirer: The Challenge of Scandinavia, str. 223—225.

[←123]

Prva tri njemačka broda za opskrbu isplovila su za Narvik 3. travnja u dva poslije ponoći. Najveći njemački tanker isplovio je iz Murmanska za Narvik 6. travnja, uz pomoć Rusa koji su spremno isporučili potrebne količine goriva.

[←124]

Churchill: The Gathering Storm, str. 579. Britanski »Plan R-4« detaljno opisuje Derry u knjizi The Campaign in Norway, službenom britanskom izvještaju o borbama u Norveškoj.

[←125]

Tekst direktive dan je u DGFP, IX, str. 66—68.

[←126]

Tekst, ibid., str. 68—73.

[←127]

Tekst naredbe dan je u NCA, VI, str. 914-915 (ND C-115).

[←128]

TMWC, XIV, str. 99, str. 194.

[←129]

Tekst ultimatuma dan je u NCA, VIII,.str. 410-414 (ND TC-55), kao i u DGFP, IX, str. 88-93.

[←130]

Renthe-Finkova poruka iz Kopenhagena, DGFP, IX, str. 102—103; Bräuerova poruka iz Osla, ibid., str. 102.

[←131]

Za pisca ove knjige nacistički ministar vanjskih poslova rijetko je kada bio tako nepodnošljiv kao tog jutra. Na specijalno sazvanu konferenciju za štampu u Ministarstvu vanjskih poslova došao je obučen u gizdavu uniformu vojničke sive boje držeći se. kako sam tada zabilježio u svoj dnevnik, »kao da je vlasnik čitave zemljine kugle«. »Führer je odgovorio! ...« viknuo je. »Njemačka je okupirala Dansku i Norvešku da bi zaštitila te zemlje od Saveznika, i branit će njihovu istinsku neutralnost do kraja rata. Tako je jedan dragocjeni dio Evrope spasen od sigurne propasti.«

I u njemačkoj štampi se tog dana moglo štošta pročitati. Bönen Zeitung: »Engleska hladnokrvno korača preko leševa malih naroda. Njemačka štiti slabe zemlje od engleskih drumskih razbojnika... Norveška treba da sagleda opravdanost njemačke akcije, poduzete s ciljem da se osigura sloboda norveškog naroda.« Hitlerov list Völkischer Beobachter donio je na naslovnoj strani krupnim slovima: NJEMAČKA SPAŠAVA SKANDINAVIJU!

[←132]

Danska verzija događaja prilikom njemačke okupacije dana je prema knjizi W. L. Shirera The Challenge of Scandinavia. i knjizi Denmark during the Occupation koju je uredio Borge Outze. Dragocjen doprinos rasvjetljavanju događaja dao je potpukovnik Th. Thaulow koji je, kao gardijski oficir, bio čitavo vrijeme uz kralja.

[←133]

Iz tajnih arhiva njemačke kopnene vojske. Citirano u NCA, VI, str. 299-308 (ND 3596-PS).

[←134]

Vidi str. 78.

[←135]

Norveška je četiri stoljeća bila pod vlašću Danske i još jedno stoljeće pod vlašću Švedske, i potpunu nezavisnost stekla je tek 1905. godine, kada je raskinula uniju sa Švedskom, a narod izabrao danskog princa Karla za kralja Norveške, koji je nakon toga uzeo ime Haakon VII. Kralj Haakon VI umro je 1380. godine. Haakon VII bio je brat danskog kralja Christiana X koji se 9. travnja 1940. godine bez mnogo oklijevanja predao Nijemcima.

[←136]

Iz državnog arhiva Norveške; citirano u Shirerovoj knjizi The Challenge of Scandinavia, str. 38.

[←137]

DGFP, IX, str. 124.

[←138]

Iz Ribbentropovih tajnih instrukcija može se naslutiti da su Nijemci pripremali novu podlost. Bräueru je rečeno da pokuša ugovoriti sastanak »negdje između Osla i sadašnje kraljeve rezidencije. Iz razloga koje nije potrebno objašnjavati, (Bräuer) treba da se dogovori s generalom von Falkenhorstom i da ovog kasnije obavijesti o dogovorenom mjestu sastanka«. Gaus, koji je telefonom prenio Ribbentropove instrukcije, izvijestio je da je »Herr Bräuer u potpunosti shvatio smisao instrukcija«. Teško je oteti se uvjerenju da bi kralj, da je otišao na taj sastanak, upao u klopku što su je pripremili Falkenhorstovi vojnici.

[←139]

Quislingov prvi pokušaj da vlada Norveškom nije dugo trajao. Šest dana nakon što se proglasio za predsjednika vlade, 15. travnja. Nijemci su ga skinuli s položaja i imenovali Administrativni savjet sastavljen od šest istaknutih građana, među kojima su bili biskup Eivind Berggrav, poglavar Norveške luteranske crkve, i Paal Berg, predsjednik Vrhovnog suda. Najzaslužniji za to bio je Berg, veoma ugledan i borben pravnik, koji će kasnije postati tajni vođa norveškog pokreta otpora. Dvadeset četvrti travnja Hitler je postavio mladog i surovog Josefa Terbovena, dotadašnjeg Gauleitera, za komesara Reicha za Norvešku koji će stvarno vladati zemljom, sa sve većom brutalnošću. u toku čitave okupacije. Brauer, koji se od početka suprotstavljao Quislingu, opozvan je 17. travnja, razriješen službe u diplomatskom koru i upućen na zapadni front kao običan vojnik. Nijemci su 1942. godine ponovo postavili Quislinga za predsjednika vlade i. mada je bio veoma omražen u narodu, nije, u stvari, posjedovao nikakvu vlast, ma koliko se trudio da služi svojim njemačkim gospodarima.

Poslije rata Quisling je izveden pred sud zbog izdaje i nakon dugotrajnog procesa osuđen na smrt i pogubljen 24. listopada 1945. godine. Plašeći se suočenja s pravdom, Terboven je izvršio samoubojstvo. Knut Hamsun, veliki norveški književnik, koji je otvoreno surađivao s Nijemcima i pisao im hvalospjeve, bio je također optužen zbog izdaje, ali je optužba povučena s obzirom na njegovu starost i senilnost. Suđen je, međutim, zbog toga što je »profitirao od nacističkog režima« i osuđen na novčanu kaznu od 65.000 dolara. Umro je u starosti od devedeset tri godine 19. veljače 1952. godine. General von Falkenhorst izveden je kao ratni zločinac pred mješoviti norveško-britanski vojni sud zbog toga što je zarobljene savezničke komandose predavao SS-odredima radi pogubljenja. Osuđen je na smrt 2. kolovoza 1946. godine, ali mu je smrtna kazna zamijenjena doživotnim zatvorom.

[←140]

Ibid., str. 186.

[←141]

Churchill: The Gathering Storm, str. 601.

[←142]

Švođani, ukliješteni između Rusa u baltičkim zemljama i Nijemaca u susjednoj Norveškoj i Danskoj, razmišljali su i zaključili da nemaju drugog izbora nego da čuvaju svoju ničim zagarantiranu neutralnost i bore se do posljednjeg ako budu napadnuti. Ugodili su Sovjetskom Savezu kad su odbili da dopuste tranzit savezničkih trupa za Finsku, a sad su pod velikim pritiskom nastojali ugoditi Njemačkoj. Iako je Švedska uputila Finskoj veliku pomoć u oružju, odbila je prodati oružje i gorivo napadnutoj Norveškoj. U toku travnja Nijemci su neprestano zahtijevali od Švedske da odobri tranzit pojačanja za Dietlove trupe u Narviku, ali odobrenje nije dano sve do završetka neprijateljstava. osim za jedan vlak s medicinskim osobljem i materijalom.

Devetnaesti lipnja, plašeći se direktnog njemačkog napada. Švedska je popustila pod Hitlerovim pritiskom i dopustila transportiranje njemačkih trupa i ratnog materijala željeznicom za Norvešku, pod uvjetom da se u oba smjera prevozi isti broj vojnika tako da aranžman ne pridonosi jačanju njemačkih garnizona u Norveškoj. Bila je to ogromna pomoć Njemačkoj. Transportiranjem svježih trupa i ratnog materijala kopnom kroz Švedsku Hitler je izbjegavao rizik da ih Britanci napadnu i potope. U toku prvih šest mjeseci nakon sporazuma, Nijemci su izvršili zamjenu gotovo 140.000 vojnika i znatno ojačali svoje snage u Norveškoj ratnim materijalom. Kasnije, neposredno prije napada Njemačke na Rusiju, Švedska je dozvolila njemačkoj Vrhovnoj komandi da iz Norveške prebaci preko Švedske u Finsku čitavu diviziju, s kompletnim naoružanjem, radi sudjelovanja u napadu na Sovjetski Savez. Ono što je uskratila Saveznicima godinu dana ranije, sada je omogućila nacističkoj Njemačkoj. Pojedinosti o njemačkom pritisku na Švedsku i tekstove pisama što su ih izmjenjivali kralj Gustav V i Hitler, vidi u Documents on German Foreign Policy, tom IX. Pisac ove knjige detaljnije je obradio ta pitanja u knjizi The Challenge of Scandinavia.

[←143]

Belgium — The Official Account of What Happened 1939—1940, str. 27-29.

[←144]

NCA, IV, str. 1037 (ND 2329-PS).

[←145]

Ibid., VI, str. 880 (ND C-62).

[←146]

Vidi str. 70.

[←147]

Allen Dulles, op, cit., str. 58—61. Dulles tvrdi da je pukovnik Sas poslije rata pred njim osobno potvrdio tu priču.

[←148]

O razvoju njemačkih planova za napad na zapadu postoji čitavo brdo materijala. Ja sam se služio slijedećim: dnevnici Haldera i Jodla; Halderova knjiga Hitler als Feldherr, München, 1949 (engleski prijevod Hitler as War Lord objavljen je u Londonu 1950); ulomci iz ratnog dnevnika OKW objavljeni u svescima NCA i TMWC nurnberških dokumenata; direktive OKW i Hitlerove direktive objavljene u zbirci dokumenata s nürnberskog procesa i u DGFP, VIII i IX; Manstein: Verlorene Siege; Goerlitz: History of the German General Staff i Der Zweite Weltkrieg; Jacobsen: Dokumente zur Vorgeschichte des Westfeldzuges 1939—1940; Guderian: Panzer Leader; Blumentritt: Von Rundstedt; Liddel Hart: The German Generals Talk; opsežan njemački materijal dan u nürnberskim dokumentima serije NOKW, podnesenim na sekundarnim procesima. Što se tiče britanskih planova, vidi prva dva sveska Churchillovih memoara; Ellis: The War in France and Flanders, službeni britanski izvještaj o tim događajima; J. E. C. Fuller: The Second World War; Draper: The Six Weeks War. Najbolji cjelokupni pregled događaja, zasnovan na svim raspoloživim njemačkim materijalima, dan je u knjizi Telforda Taylora The March of Conquest.

[←149]

Churchill: Their Finest Hour, str, 42—43.

[←150]

DGFP, IX, str. 343-344.

[←151]

I Göring i Kesselring odgovarali su pred sudom u Nürnbergu za bombardiranje Rotterdama. Vidi TMWC, IX, str. 175—177, str. 213-218 i str. 338-340.

[←152]

TMWC, XXXVI, str. 656.

[←153]

Reinhardtov i Guderianov oklopni korpus bili su u sastavu oklopne grupe general Ewana von Kleista, koja se sastojala od pet oklopnih divizija i tri motorizirane pješadijske divizije.

[←154]

Churchill: Their Finest Hour, str. 40.

[←155]

Detaljniji prikaz vidi u knjigama Walther Melzer: Albert Kanal und Eben-Emael; Rudolf Witzig: Die Einnahme von Eben-Emael, Wehrkunde, maj 1954. (poručnik Witzig je zapovijedao operacijom, ali je zbog nezgode na jedrilici stigao tek kada su njegovi ljudi, pod komandom narednika Wenzela, već gotovo obavili svoj zadatak); General van Overstraeten: Albert 1-Leopold III; Belgium — The Official Account of What Happened; izvanredan prikaz dan je u knjizi Telforda Taylora The March of Conquest, str. 210—214.

[←156]

Poslije rata general Gamelin je napisao da njegov odgovor nije glasio »nema je«, nego »Nema je više«. (L'Aurore, Pariz. 21. studenog 1948).

[←157]

Churchill: Their Finest Hour, str. 46—47.

[←158]

Hitler Mussoliniju 18. svibnja 1940, DGFP, IX, str. 374—375.

[←159]

Prema kraljevoj verziji razgovora i sjećanjima premijera Pierlota, objavljenim u službenom Belgian Rapport, Prilozi, str. 69—75. Citira ih Paul Reynaud, koji je u to vrijeme bio predsjednik francuske, vlade, u svojoj knjizi In the Thick of the Fight, str. 420—426.

[←160]

Poruke lorda Gorta, Supplement to the London Gazelle, London, 1941.

[←161]

Weygand: Rappele au service, str. 125—126.

[←162]

Izrazio ih je, među ostalima, general sir Alan Brooke, komandant Drugog britanskog korpusa, koji je kasnije postao feldmaršal lord Alanbrooke i načelnik Imperijalnog generalštaba. Vidi knjigu sir Arthura Bryanta The Turn of the Tute, koja se zasniva na Alanbrookeovim dnevnicima.

[←163]

Ta činjenica, utvrđena na osnovu zapisa u dnevniku Rundstedtovog vlastitog štaba, nije spriječila generala da poslije rata u više mahova izjavi kako je za sve kriv isključivo Hitler. »Da je bilo po mome.« rekao je majoru Miltonu Shulmanu. kanadskom obavještajnom oficiru. »Englezi se kod Dunkirka ne bi tako lako izvukli. Ruke su mi. međutim, bile vezane naređenjima što ih je izdao sam Hitler. Naređeno mi je da se zaustavim pred lukom i nisam smio poduzeti ništa dok su se Englezi na obalama ukrcavali u brodove ... Sjedio sam pred gradom i promatrao kako Englezi bježe, a mojoj pješadiji i tenkovima bilo je zabranjeno da še pokrenu. Ta neshvatljiva greška je posljedica Hitlerovih ličnih nazora na vođenje rata.« (Shulman: Defeat in the West. str. 42—43).

Odgovarajući pred Međunarodnim vojnim sudom u Ntirnbergu 20. lipnja 1946. (fotokopije zapisnika, str. 1490). Rundstedt je rekao: »To je bila velika greška vrhovnog komandanta ... Koliko su ostali komandanti bili bijesni, nemoguće je opisati.« Rundstedt je dao sličnu izjavu i u razgovoru s Liddelom Hartom (The German Generals Talk. str. 112—113), kao i pred Vojnim sudom u Nürnbergu na procesu Sjedinjene Države protiv Leeba (fotokopija zapisnika str. 3350—53. 3931-42).

Telford Taylor u knjizi The March of Conquest, i major L. F. Ellis u knjizi The War in France and Flanders 1939—40. analizirali su sve što se o tom događaju može naći u arhivima njemačke vojske i izvukli nešto drukčije zaključke. Ellisova knjiga predstavlja službeni britanski opis kampanje i sadrži i britanske i njemačke dokumente. Taylor. koji je proveo četiri godine na dužnosti tužioca SAD na nürnberškim suđenjima, ekspert je za njemačke dokumente.

[←164]

Churchill: Their Finest Hour, str. 76.

[←165]

Liddel Hart: The German Generals Talk, str. 114—115 (popularno izdanje).

[←166]

Ciano Diaries, str. 265—266.

[←167]

Mnogi od iscrpljenih britanskih vojnika na obali, izloženi žestokom bombardiranju, nisu bili toga svjesni jer su zračne bitke vođene nad oblacima ili daleko od grada. Znali su samo to da su ih njemački avioni bombardirali i mitraljirali za čitavo vrijeme povlačenja iz istočne Belgije do Dunkirka. pa su stekli dojam da ih je njihovo ratno zrakoplovstvo ostavilo na cjedilu. Kad su se vratili u domovinu, neki od njih vrijeđali su ljude u plavim uniformama RAF-a. Churchill je bio veoma ozlojeđen kad je to saznao, i potrudio se da to ispravi u govoru pred Parlamentom 4. lipnja. Operaciju spašavanja trupa iz Dunkirka, rekao je, »omogućilo je ratno zrakoplovstvo«.

[←168]

Telford Taylor: The March of Conquest, str. 297.

[←169]

Tekst telegrama Wilhelma Drugog i koncept Hitlerova odgovora, DGFP, IX, str. 598.

[←170]

Tekstovi pisama što su ih izmijenili Hitler i Mussolini u toku svibnja i lipnja 1940. objavljeni su u DGFP, IX.

[←171]

Defetistički nastrojena francuska Vrhovna komanda zabranila je svaku ofenzivnu akciju protiv Italije. Četrnaesti lipnja jedna francuska pomorska eskadra bombardirala je tvornice, rafinerije i skladišta nafte kod Genove, ali je admiral Darlan zabranio svaku daljnju akciju te vrste. Kada je Britansko ratno zrakoplovstvo pokušalo da s aerodroma kod Marseillesa pošalje bombardere na Torino i Milano, Francuzi su izvukli kamione na pistu da bi onemogućili uzlijetanje aviona.

[←172]

Ciano Diaries, str. 267.

[←173]

DGFP, IX, str. 608-611.

[←174]

Ciano Diaries, str. 266.

[←175]

Ibid., str. 266.

[←176]

Spomenik je srušen eksplozivom tri dana nakon toga, po Hitlerovu naređenju.

[←177]

Iako prijepisi zapisnika nađeni u njemačkim arhivima nisu potpisani, doktor Schmidt je pred sudom izjavio da ih je sam sastavljao. Kako je vršio dužnost prevodioca, bio je i najpogodnija ličnost za to. Objavljeni su u DGFP, IX, kako slijedi: pregovori 21. lipnja str. 643—652; zapis o telefonskom razgovoru između generala Huntzigera i generala Weyganda (u Bordeauxu) 21. lipnja uvečer također sastavljen od dra Schmidta, kome je naređeno da prisluškuje, str. 652—654; zapis o telefonskom razgovoru između generala Huntzigera i pukovnika Bourgeta, ađutanta generala Weyganda (u Bordeauxu) 22. lipnja u 10 sati prije podne, str. 664—667; tekst francusko-njemačkog sporazuma o primirju, str. 671—676; memorandum o pitanjima koja su postavili Francuzi i na koja su Nijemci odgovorili za pregovora u Compiegneu, str. 676—679. Taj dokument, iako nije predstavljao dio sporazuma, sačuvan je po Hitlerovu naređenju jer »obavezuje njemačku stranu«. Nijemci su u spavaća kola postavili skrivene mikrofone i registrirali svaku izgovorenu riječ. Osobno sam slušao jedan dio razgovora koji je snimljen s pomoću uređaja montiranih u jednom vojnom kamionu. Koliko mi je poznato, taj materijal nikad nije objavljen; moguće je da snimci i prepisani tekst nikad nisu pronađeni. Moje osobne zabilješke su samo fragmentarne, osim onih koje se odnose na dramatično završno zasjedanje.

[←178]

Sporazum je trebalo da stupi na snagu kad bude potpisan francusko-talijanski sporazum o primirju, a prestanak neprijateljstava trebalo je da uslijedi šest sati poslije toga.

[←179]

Vagon je dopremljen u Berlin 8. srpnja. Da ironija bude potpuna, uništen je za vrijeme savezničkog bombardiranja Berlina kasnije, u toku rata.

[←180]

Churchill: Their Finest Hour, str. 177.

[←181]

DGFP, X, str. 49-50.

[←182]

Ibid.. IX, str. 550-551.

[←183]

Ibid., IX, str. 558—559, str. 585.

[←184]

Ibid., X, str. 125-126.

[←185]

Ibid., str. 39-40.

[←186]

Ibid., str. 298.

[←187]

Ibid., str. 424, str. 435.

[←188]

Churchill: Their Finest Hour, str. 259—260.

[←189]

Ibid., str. 261-262.

[←190]

Attolico je u svibnju smijenjen, na navaljivanje Ribbentropa.

[←191]

DGFP, X, str. 82.

[←192]

Direktiva OKW, s potpisom Keitela, FCNA, 1940, str. 61—62.

[←193]

Ciano Diaries, str. 274.

[←194]

FCNA, 1940, str. 62-66.

[←195]

Hitlerovo pismo Müssoliniju od 13. srpnja 1940, DGFP, X, str. 209-211.

[←196]

Tekst Direktive br. 16, NCA, III, str. 399-403 (ND 442-PS). Objavljena je i u DGFP, X, str. 226—229.

[←197]

Slijedila je scena bez presedana u povijesti Njemačke — ali veoma slikovita — kada je Hitler iznenada prekinuo govor da bi predao maršalske palice dvanaestorici generala i jednu specijalnu, veću, Göringu koji je dobio i novouvedeni čin Reichsmarschala Velikog Njemačkog Reicha, čime je stekao viši položaj od ostalih. Osim toga je odlikovan »Velikim križem reda željeznog križa«, kao jedini koji će dobiti taj orden u toku cijelog rata. U toj lavini novopečenih feldmaršala. preskočen je Halder. koji je samo unaprijeđen za jedan čin, iz general-pukovnika u generala armije. Ovo masovno proizvođenje feldmaršala — Kaiser je proizveo u feldmaršale samo pet oficira u toku cijelog prvog svjetskog rata. pa čak ni Ludendorf nije dobio taj čin — bez sumnje je imalo za cilj da priguši svaku latentnu opoziciju Hitleru među generalima, koja je u prošlosti bar tri puta ugrozila njegov položaj. U tom cilju i obezvređivanje najvišeg vojničkog cilja njegovim dodjeljivanjem tako velikom broju ljudi bilo je lukav Hitlerov potez da učvrsti svoju vlast nad generalima. U čin feldmaršala unaprijeđeno je devet generala kopnene vojske — Brauchitsch. Keitel. Rundstedt. Bock. Leeb. List. Kluge. Witzleben i Reichenau — i tri generala Luftwaffe: Milch, Kesselring i Sperrle.

[←198]

Churchill je kasnije izjavio da je taj brzi i odlučni odgovor na Hitlerovu ponudu za mir dao »sam BBC. bez ikakve sugestije od vlade Njegova Veličanstva, čim je završeno emitiranje Hitlerovog govora preko radija«. (Churchill, Their Finest Hour, str. 260)

[←199]

Talijanski ministar vanjskih poslova ponašao se na zasjedanju Reichstaga kao klaun, skakao kao pajac iz kutije i dizao ruku na fašistički pozdrav kad god bi Hitler zastao da udahne. Primijetio sam i Quislinga. čovječuljka prasećih očiju, zgrčenog na sjedištu u kutu prvog balkona. Bio je došao u Berlin da moli Führera da ga vrati na vlast u Oslu.

[←200]

The Ciano Diaries, str. 277—278 (za 19. srpnja, 22. srpnja).

[←201]

Churchill: Their Finest Hour, str. 261.

[←202]

Ibid., str. 148.

[←203]

Na kopnu sam heroj, ali na vodi sam kukavica,« rekao je jednom prilikom Rundstedtu (Shulman: Defeat in the West. str. 50).

[←204]

Ratni dnevnik Štaba ratne mornarice za 18. lipnja 1940. Citira ga Ronald Wheatley u svojoj knjizi Operation Sea Lion, str. 16. Autor, član tima koji je radio na pisanju službene historije drugog svjetskog rata, imao je neograničen pristup svim zaplijenjenim njemačkim vojnim, zrakoplovnim, pomorskim i diplomatskim arhivima, privilegij koji do vremena pisanja ove knjige nije pružen niti jednom neslužbenom američkom istraživaču, ni od britanskih ni od američkih vlasti, koje zajednički čuvaju tu dokumentaciju. Wheatleyjeva knjiga je, prema tome, veoma koristan izvor podataka koji potječu iz tajnih njemačkih dokumenata, a odnose se na operaciju »Morski lav«.

[←205]

Prema dokumentima OKM (Vrhovne komande ratne mornarice), Wheatley, str. 26.

[←206]

Ratni dnevnik Štaba ratne mornarice za 15. studenog 1939, Wheatley, str. 4—7.

[←207]

Wheatley, str. 7—13.

[←208]

FCNA, str. 51 (21. svibnja 1940); ratni dnevnik Štaba ratne mornarice za isti dan, Wheatley, str. 15.

[←209]

I ondje zuri u Napoleonov grob u Hotel des Invalides. »Bio je to najuzvišeniji i najljepši trenutak mog života,« rekao je svom vjernom fotografu, Heinrichu Hoffmanu

[←210]

Tekst u TMWC, XXVIII, str. 301-303 (ND 1776-PS). Ne naročito dobar prijevod na engleski jezik objavljen je u NCA, Dodatak A, str. 404—406.

[←211]

Podcrtao Jodl.

[←212]

Jodl je sugerirao i mogućnost »proširenja rata na periferiju« — to jest napada na Britanski Imperij uz pomoć ne samo Italije, negoi Japana. Španjolske i Sovjetskog Saveza.

[←213]

British War Office Intelligence Review, studeni 1945. Navodi ga Shulman, op. cit.. str. 49—50.

[←214]

Liddel Hart: The German Generals Talk, str. 129.

[←215]

Čak ni tako pronicljivi kritičar kao što je Liddel Hart nije o tome uvijek vodio računa, i to je velik nedostatak njegove knjige Njemački generali govore. Govorili jesu. ali niti ih je memorija uvijek najbolje služila niti su nastojali kazati istinu.

[←216]

Iz dokumenata OKH kako ih citira Wheatley, str. 40, str. 152—155, str. 158. Plan je u toku slijedećih šest tjedana neprestano mijenjan.

[←217]

Ratni dnevnik Štaba ratne mornarice, diskusija između Raedera i Brauchitscha 17. srpnja, Wheatley, str. 40.

[←218]

Ratni dnevnik Štaba ratne mornarice za 30. srpnja i memorandum od 29. srpnja, Wheatley.

[←219]

FCNA, 1. kolovoza 1940. Radi se o Raeđerovom povjerljivom izvještaju sa sastanka. Svoj izvještaj Halder je unio u svoj dnevnik u opširnom zapisu za 31. srpnja.

[←220]

DGFP, X, str. 390—391. Dan je također u ND 443-PS koji nije objavljen ni u svescima NCA ni u svescima TMWC.

[←221]

U skraćenoj verziji.

[←222]

FCNA, str. 81—82 (1. kolovoza 1940).

[←223]

U bilješci koju je unio u svoj dnevnik iste večeri, Halder drukčije navodi svoje riječi. Zaključuje, međutim, da su »razgovori samo potvrdili postojanje nepremostivog jaza«. Mornarica se. napisao je. »boji britanske flote otvorenog mora i uporno tvrdi da Luftwaffe ne može osigurati obranu od te opasnosti«. U to vrijeme, očigledno, njemačka ratna mornarica, ako ne i kopnena vojska, nije se više zanosila iluzijama o udarnoj moći Göringova zrakoplovstva.

[←224]

Iz Jodlovih dokumenata i dokumenata OKW, Wheatley, str. 68.

[←225]

FCNA, str. 82—83 (13. kolovoza).

[←226]

Dvije direktive, ibid., str. 81—82 (16. kolovoza).

[←227]

Ibid., str. 85—86. Wheatley na str. 161—162 iznosi detalje manevra Herbstreise prema njemačkim vojnim arhivima.

[←228]

Tekst Brauchitschovih uputa uzet je iz arhiva OKH. Wheatley, str. 174-182.

[←229]

FCNA, 1940, str. 88.

[←230]

Ibid., str. 91-97.

[←231]

Churchill tvrdi da ni on ni načelnici štabova nisu »bili svjesni« da je dan znak neposredne opasnosti, šifra »Cromwell«. Uzbunu je objavio Glavni štab teritorijalnih jedinica (Their Finest Hour, str. 312). Četiri dana nakon toga. 11. rujna, premijer je sam preko radija upozorio Britance da Nijemci ne mogu »još dugo odlagati« invaziju ako žele da je izvrše. »Zbog toga.« rekao je. »narednih sedam ili nešto više dana bit će veoma važan period naše povijesti. Možemo ga usporediti s danima kada se španjolska Armada približavala Kanalu, a Drake dovršavao partiju kuglanja, ili kada je Nelson stajao između nas i Napoleonove Velike armije u Boulogneu.«

[←232]

Nijemci su bili veoma impresionirani izvještajima svoje ambasade u Washingtonu koja je prenosila informacije primljene iz Londona, naravno frizirane. Navodno. Generalštab američke armije izrazio je uvjerenje da se Britanija neće još dugo držati. Prema potpukovniku von Lossbergu (Im Wehrmacht Führungsstab. str. 91), Hitler je sa sigurnošću očekivao da će u Engleskoj izbiti revolucija. Lossberg je bio predstavnik kopnene vojske u OKW.

[←233]

Halderov dnevnik za isti dan; Assmann: Deutsche Schicksalsjahre, str. 198—190; ratni dnevnik OKW, citiran u Wheatleyjevoj knjizi, str. 82.

[←234]

Raederov izvještaj, FCNA, 1940, str. 98—101. Halderov dnevnik za 14. rujna.

[←235]

FCNA, 1940, str. 100-101.

[←236]

Ratni dnevnik Štaba ratne mornarice za 17. rujna, Wheatley, str. 88.

[←237]

Ibid., 18. rujna. Citira Wheatley.

[←238]

FCNA, 1940, str. 101.

[←239]

Ciano Diaries, str. 298.

[←240]

FCNA, 1940. str. 103.

[←241]

Vorstudien zur Luft Kriegsgeschichte, Heft 11, Der Luftkrieg gegen England 1940—1941, autor ppuk. von Flesler, citira ga Wheatley na str. 59. Procjena na dva do četiri tjedna saopćena je Hadleru koji je to zabilježio u svoj dnevnik 11. srpnja.

[←242]

Luftwaffe je u svom izveštaju tvrdila da su oborena 143 britanska aviona a da je sama izgubila 34. Od tog dana obje strane precjenjivale su gubitke što su ih nanijele jedna drugoj.

[←243]

U službenom saopćenju objavljenom u Londonu te večeri javljeno je da su oborena 182 njemačka aviona, a da ih je vjerojatno uništeno još 43. To je bio velik podstrek za moral Britanaca, a posebno za moral do krajnosti napregnutih pilota lovaca.

[←244]

Adolf Galland: The First and the Last, str. 26. Također prema Gallandovom saslušanju, koje citira Wilmot u The Struggle for Europe, str. 44.

[←245]

Göringove direktive dane na ovoj konferenciji nalaze se u zapisniku za potrebe glavnog štaba Luftwaffe. Wheatley, str. 73.

[←246]

Ciano Diaries, str. 290.

[←247]

[←248]

Vidi str. 202.

[←249]

Vidi T. H. O’Brien: Civil Defence. Ta knjiga predstavlja poseban svezak službene britanske povijesti drugog svjetskog rata, koju je uredio prof. J. R. M. Butler, a izdao H. M. Stationery Office.

[←250]

U to vrijeme noćna protuavionska obrana još nije bila usavršena i njemački gubici bili su mali.

[←251]

Zapisnik Göringova savjetovanja s komandantima ratnog zrakoplovstva 16. rujna. Citira ga Wheatley, str. 87.

[←252]

[←253]

RSHA (Reichssicherheilshauptamt) — Glavna služba sigurnosti Reicha, koja je, kako je već spomenuto, 1939. godine preuzela kontrolu nad Gestapom, policijom i Službom sigurnosti (SD).

[←254]

Kao ratni zločinac, dr Six je 1948. godine osuđen u Nürnbergu na dvadeset godina tamnice, ali je 1952. godine pušten.

[←255]

[←256]

Čuveni psihoanalitičar je umro u Londonu 1939. godine.

[←257]

Na popisu za hapšenje našli su se i mnogi Amerikanci, među njima Bernard Baruch, John Gunther. Paul Robeson. Louis Fischer. Daniel de Luce (dopisnik agencije AP. naveden u spisku pod D kao »Daniel, de Luce — američki dopisnik) i B. W. Fodor. dopisnik čikaškog Daily Newsa. poznat po svojim protunacističkim napisima.

[←258]

Churchill: Their Finest Hour, str. 279.

[←259]

Peter Fleming: Operation Sea Lion, str. 293. Izvanredna knjiga, ali treba reći da Flemingu nije odobren uvid u tajne dokumente. Kaže, međutim, da mu je dopušteno da prelista — u toku jednog ili dva sata — Wheatleyjevu studiju nešto prije nego stoje objavljena.

[←260]
DGFP, X.

[←261]

Schellenberg: The Labyrinth, pogl. 2.

[←262]

Ribbentrop je rekao Schellenbergu da se radi o pedeset milijuna švicarskih franaka, deponiranih u Švicarskoj, i dodao da je »Führer spreman ići i na veću cifru«.

[←263]

New York Times, 1. kolovoza 1957.

[←264]

DGFP, IX, str. 108.

[←265]

Ibid., str. 294, str. 316.

[←266]

Ibid., str. 599-600.

[←267]

Ibid., X, str. 3—4.

[←268]

Churchill: Their Finest Hour, str. 135—136 (tekst njegova pisma Staljinu).

[←269]

DGFP, X, str. 207-208.

[←270]

Mein Kampf, str. 654.

[←271]

Jodlov govor, 7. studenog 1943, NCA, I, str. 795 (ND L-172).

[←272]

Svjedočenje Warlimonta dano pod zakletvom 21. studenog 1945, NCA, V, str. 741; saslušanje Warlimonta 12. listopada 1945, ibid., Prilog B, str. 1635 — 1637.

[←273]

Halderov dnevnik za 22. srpnja 1940. Tog dana je zapisao ono što mu je Brauchitsch pričao o konferenciji s Hitlerom u Berlinu prethodnog dana.

[←274]

Halderov dnevnik za 3. srpnja 1940.

[←275]

U originalu stoji Britanija, iako je poznato da je Hitler upotrebljavao samo riječ »Engleska«, nikad »Britanija« (vidi A. Reid A Concise Encyclopedia of the Second World War. str. 19. Osprey Publishing Ltd, London, 1974). (Prim, prev.)

[←276]

Sve podcrtao Halder.

[←277]

NCA, IV, str. 1083 (ND 2353-PS).

[←278]

Nijemci su u Poljskoj držali samo sedam divizija, od kojih su dvije za vrijeme proljetne kampanje bile prebačene na zapad. Na istočnim granicama Njemačke, komentirao je ironično Halder, nije bilo dovoljno vojnika ni za obavljanje carinske službe. Da je Staljin u lipnju 1940. napao Njemačku, Crvena armija bi vjerojatno stigla do Berlina prije nego što bi Nijemci mogli organizirati neki ozbiljniji otpor.

[←279]

Vidi dvije Warlimontove pismene izjave, dane pod zakletvom, NCA, V, str. 740—741 (ND 3031, 2-P. S.) i njegovo saslušanje, ibid. Prilog B, str. 1536. Jodlova direktiva od 6. rujna 1940. dana je u NCA, III, str. 849—850 (ND 1229-PS).

[←280]

Direktiva od 12. studenog 1940, NCA, III, str. 403—407. Dio koji se odnosi na Rusiju je na strani 406.

[←281]

Ratni dnevnik OKW za 28. kolovoza, naveden u DGFP, X, str. 566—567.

[←282]

The Ciano Diaries, str. 289.

[←283]

Osim južne Dobrudže. koju je Rumunjska bila prisiljena ustupiti Bugarskoj.

[←284]

NCA, VI, str. 873 (ND C-53).

[←285]

NSR, str. 178-181.

[←286]

Njemački memorandum, ibid.. str. 181 — 183; sovjetski odgovor, memorandum od 21. rujna, ibid.. str. 190—194.

[←287]

Ibid., str. 188-189.

[←288]

Ibid., str. 195-196.

[←289]

Ibid.. str. 197—199.

[←290]

Ibid., str. 201—203.

[←291]

Ibid., str. 206—207.

[←292]

Ribbentropovo pismo Staljinu od 13. listopada 1940, ibid., str. 207-213.

[←293]

Tekst oštro intoniranog Ribbentropova telegrama, ibid., str. 214.

[←294]

Tekst Staljinova odgovora, ibid., str. 216.

[←295]

Ibid.. str. 217.

[←296]

Zapisnici sa sastanaka Molotova s Ribbentropom i Hitlerom 12—13. studenog 1940, ibid., str. 217—254.

[←297]

Schmidt, op. cit.. str. 212.

[←298]

Ibid., str. 214.

[←299]

Churchill kaže da je napad bio posebno tempiran za tu prigodu. »Za konferenciju smo saznali ranije,« napisao je, »i iako nismo pozvani da sudjelujemo u diskusiji, nismo željeli da budemo sasvim zaobiđeni.« (Churchill: Their Finesi Hour. str. 584).

[←300]

Ovaj posljednji hitac sovjetskog komesara za vanjske poslove navodi Churchill, kome je to ispričao Staljin kasnije, u toku rata. (Churchill Their Finest Hour, str. 586).

[←301]

Schulenburgova poruka od 26. studenog 1940, NSR, str. 258—259.

[←302]

FCNA, 1940, str. 13; Halderov dnevnik za 16. siječnja 1941.

[←303]

Halderov dnevnik za 5. prosinca 1940; NCA, IV, str. 374—375 (ND 1799-PS). Ovaj posljednji dokument predstavlja prijevod dijela ratnog dnevnika Operacionog odjeljenja OKW, čiji je načelnik bio Jodl.

[←304]

Švedska, koja nije dopustila tranzit savezničkih snaga u vrijeme sovjetsko-finskog rata, dopustila je prebacivanje te divizije s punom ratnom opremom. Mađarska se. naravno, kasnije priključila ratnom pohodu na Rusiju.

[←305]

Podcrtao Hitler

[←306]

Kompletan njemački tekst, TMWC, XXVI, str. 47—52; skraćena verzija na engleskom jeziku. NCA, III, str. 407—409 (ND 446-PS).

[←307]

Haider: Hitler als Feldherr, str. 22.

[←308]

FCNA, 1940, str. 135—136 (konferencija održana 27. prosinca 1940).

[←309]

Ibid.. str. 91—97, str. 104—108 (konferencije održane 6. rujna i 26. rujna 1940). Oba izvještaja potpisao je Raeder.

[←310]

DGFP, IX. str. 620-621.

[←311]

Schmidt, op. cit.. str. 196. Prevodilac je dao prilično potpun izvještaj o razgovorima. Njemački zapisnici objavljeni u The Spanish Government ami the Axis (materijali State Departmenta Sjedinjenih Država) citirani su samo fragmentarno. Erich Kordt, koji je također bio prisutan, dao je nešto podrobniji prikaz u svom neobjavljenom, ranije citiranom memorandumu.

[←312]

Ciano's Diplomatie Papers, str. 402.

[←313]

Schmidt, op. cit.. str. 197.

[←314]

Tekst sporazuma u Montoireu pronađen je među zaplijenjenim dokumentima njemačkog Ministarstva vanjskih poslova, ali State Department nije dopustio njegovo objavljivanje u vrijeme kada je pisana ova knjiga. Međutim, William L. Langer u knjizi Our Vichy Gamble (str. 94—95) citira neke njegove dijelove na osnovi njemačkih dokumenata koje je State Department stavio piscu na raspolaganje.

[←315]

Iako im nije bio poznat sadržaj tajnog sporazuma u Montoireu, i Churchill i Roosevelt su se pribojavali najgoreg. Engleski kralj uputio je američkim kanalima osobni apel Petainu da se ne pridružuje neprijateljima Britanije. Predsjednik Roosevelt uputio je Petainu poruku u kojoj ga je strogim i prilično oštrim riječima upozorio na teške posljedice koje bi izdaja Britanije od višijevske Francuske mogla imati. (Vidi knjigu Williama L. Langera Our Vichy Gamble, str. 97. Dok je pisao tu knjigu, profesor Langer je imao uvid u njemačke dokumente koje britanska i američka vlada nisu objavile ni nakon jedanaest godina.)

[←316]

The Ciuno Diaries, str. 300.

[←317]

Tih riječi se sjetio i Ribbentrop, prilikom saslušanja u Nürnbergu, i Schmidt u svojoj knjizi (str. 200).

[←318]

Schmidt, op. cit.. str. 200.

[←319]

Halderov dnevnik za 4. studenog 1940; Jodlov izvještaj upućen admiralu Schniewindu 4. studenog, FCNA, 1940, str. 112—117; Direktiva br. 18 od 12. studenog 1940, NCA, III, str. 403—407 (ND 444-PS).

[←320]

FCNA, 1940, str. 125.

[←321]

Podcrtala mornarica.

[←322]

Ibid., str. 124.

[←323]

U to vrijeme na brzinu prikupljene britanske pustinjske snage od jedne oklopne divizije, jedne indijske pješadijske divizije, dvije pješadijske brigade i jednog kraljevskog tenkovskog bataljona — ukupno 31.000 ljudi — protjerale su tri puta brojniju talijansku armiju iz Egipta zarobivši 38.000 Talijana, uz vlastite gubitke od 133 poginula. 387 ranjenih i 8 nestalih vojnika. Britanska protuofenziva, pod komandom generala sir Archibalda Wavella, započela je 7. prosinca i za četiri dana armija maršala Grazianija natjerana je u bijeg. Operacija koja je počela kao protunapad ograničenih razmjera, nastavljena je sve do 7. veljače i za to vrijeme Britanci su osvojili čitavu Kirenaiku. napredovali 800 kilometara, uništili čitavu talijansku armiju u Libiji (10 divizija), zarobili 130.000 vojnika, zaplijenili 1240 topova i 500 tenkova, uz vlastite gubitke od 500 poginulih, 1373 ranjena i 55 nestalih vojnika. Čak i skeptični britanski vojni historičar general J. F. C. Fuller naziva tu bitku »jednom od najsmjelijih vojnih operacija što su ikad izvedene« (Fuller: The Second World War. str 98).

Talijanskoj ratnoj mornarici također je zadan smrtni udarac. U noći 11-12. studenog bombarderi s britanskog nosača aviona Illustrious (za koga je Luftwaffe tvrdila da je potopljen) napali su talijansku flotu usidrenu u Tarantu i potopili jedan bojni brod, onesposobili za mnogo mjeseci dva bojna broda i dvije krstarice, te zapalili skladišta goriva. »Crni dan,« napisao je Ciano u svom dnevniku 12. studenog. »Britanci su u iznenadnom napadu potopili drednot Cavour i teško oštetili bojne brodove Littorio i Duilio.«

[←324]

The Spanish Government and the Axis. str. 28—33.

[←325]

Raederov izvještaj može se naći u FCNA, 1941, str. 8—13; Halder je u svom dnevniku spomenuo, tu dvodnevnu konferenciju tek 16. siječnjd 1941.

[←326]

Podcrtao i dva uzvičnika stavio Raeder.

[←327]

Tekst Direktive br. 20, NCA, IV, str. 101-103 (ND 1541-PS).

[←328]

Tekst Direktive br. 22 i dodatno naređenje s nazivima šifara, NCA, III, str. 413-415 (ND 448-PS).

[←329]

NCA, VI, str. 939-946 (ND C-134).

[←330]

Flalder: Hitler as Feldherr, str. 22—24.

[←331]

NCA, III, str. 626-633 (ND 872-PS).

[←332]

Strategijska koncepcija bila je u suštini izložena u Direktivi br. 21. od 18. prosinca 1940. (vidi str. 257). U komentarima danim Halderu i Brauchitschu. Hitler je ponovo naglasio da je najvažnije »uništiti krupne neprijateljske formacije« i ne dopustiti im da se povuku. Naglasio je i to da je »glavni cilj (podcrtao Hitler) zauzeti baltičke zemlje i Lenjingrad«.

[←333]

Prema njemačkim podacima, danim u izvještaju Ministarstva vanjskih poslova 21. veljače 1941, NSR, str. 275.

[←334]

Njemački zapisnik s konferencije, NCA, IV, str. 272—275 (ND 1746-PS).

[←335]

NCA, I, str. 783 (ND 1450-PS).

[←336]

Djelomični tekst Direktive br. 25. NCA. VI. str. 938—939 (ND C-127).

[←337]

»Rat protiv Jugoslavije trebalo bi da bude veoma popularan u Italiji, Mađarskoj i Bugarskoj.« iscerio se Hitler. Rekao je da će Banat dati Mađarskoj. Makedoniju Bugarskoj, a obalu Jadrana Italiji.

[←338]

Zapisnik OKW sa sastanka, NCA, IV, str. 275—278 (ND 1746-PS, II dio).

[←339]

U prvoj direktivi za Barbarossu od 18. prosinca 1940. za početak operacije bio je određen dan 15. svibnja.

[←340]

Saslušanje Jodla, TMWC, XV, str. 387. Njegov »probni« plan operacija, NCA, IV, str. 278—279 (ND 1746-PS, V dio).

[←341]

Tekst Hitlerova pisma Mussoliniju od 28. ožujka 1941, NCA, IV, str. 475-477 (ND 1835-PS).

[←342]

Detalje vidi u tekstu direktive, NCA. III, str. 838—839 (ND 1195-PS).

[←343]

Charles A. Lindenbergh, proslavljeni pilot, za koga je pisac ove knjige stekao dojam da je za svojih posjeta Njemačkoj sa začudnom naivnošću podlegao nacističkoj propagandi, već je proricao propast Britanije u svojim govorima pred brojnom i oduševljenom publikom u Americi. Dvadeset treći travnja 1941. godine, u vrijeme nacističkih pobjeda na Balkanu i u sjevernoj Africi, održao je u New Yorku govor pred 30.000 ljudi što su se okupili na prvom masovnom zboru novoosnovanog komiteta »Amerika prije svega« (America First Committee). »Britanska vlada.« rekao je, »ima očajnički plan: ... Da nas nagovori da pošaljemo u Evropu novi Američki ekspedicioni korpus i da dijelimo s Engleskom, vojnički kao i financijski, fijasko ovog rata.« Optužio je Englesku za »poticanje malih naroda da ratuju bez ikakvih izgleda na uspjeh«. Tom čovjeku, očigledno, nije palo na pamet da su Jugoslavija i Grčka, koje je Hitler upravo bio pregazio, bile brutalno napadnute bez ikakvog povoda i da su instinktivno nastojale da se brane, jer su posjedovale osjećaj časti i hrabrost čak i u potpuno beznadnoj situaciji. Dvadeset osmi travnja Lindbergh se odrekao čina rezervnog pukovnika zrakoplovnog korpusa armije Sjedinjenih Država, pošto ga je predsjednik Roosevelt dvadeset peti travnja javno optužio za defetizam i podilaženje nacistima. Državni sekretar za obranu prihvatio je njegovu ostavku.

[←344]

Churchill: The Grand Alliance, str. 235—236.

[←345]

Iz ruskog arhiva Vrhovne komande njemačke ratne mornarice, zapisi uneseni 30. svibnja i 6. lipnja, NCA, VI, str. 998—1000, (ND C-170).

[←346]

FCNA, 1941, str. 50-52.

[←347]

TMWC, VII, str. 255-256.

[←348]

NCA, VI, str. 996 (ND C-170).

[←349]

Njegovu izjavu citira Shulman, op. cit.. str. 65.

[←350]

Strogo povjerljiva direktiva od 30. travnja 1941, NCA, III, str. 633-634 (ND 873-PS).

[←351]

Halderova izjava, dana pod zakletvom 22. studenog 1945. godine u Nürnbergu, NCA, VIII, str. 645—646.

[←352]

TMWC, XX, str. 609.

[←353]

Hitler ga je nazivao »čovjekom od slame« (Hitler's Secret Conversations, str. 153).

[←354]

Svjedočenje Brauchitscha pred sudom u Nürnbergu, TMWC. XX, str. 581—582, str. 593.

[←355]

Podcrtano u originalu naredbe.

[←356]

Tekst Keitelova naređenja od 23. srpnja 1941, NCA, VI, str. 876 (ND C-52); naređenje od 27. srpnja, ibid., str. 875—876 (ND C-51).

[←357]

Tekst direktive o vojnim sudovima, NCA, III, str. 637—639 (ND 886-PS). Nešto drukčija verzija nađena u arhivu grupe armija Jug i datirana jedan dan kasnije, 14. svibnja, dana je u NCA. VI, str. 872-875 (ND C-50).

[←358]

Tekst direktive, također datiran 13. svibnja 1941. NCA. III, str. 409—413 (ND 447-PS).

[←359]

Tekst Rosenbergovih instrukcija, NCA. III. str. 690—693 (ND 1029, 1030-PS).

[←360]

Tekst, NCA, III, str. 716-717 (ND 1058-PS).

[←361]

Tekst direktive, NCA, VII, str. 300 (ND EC-126).

[←362]

Zapisnik sa sastanka, NCA, V, str. 378 (ND 2718-PS).

[←363]

Schmidt, op. cit.. str. 233.

[←364]

Saslušanje Keitela, NCA, Prilog B, str. 1271 — 1273.

[←365]

Churchill je veoma živo opisao kako je kasno u noći te iste subote primio vijest dok je putovao po Britaniji, i kako je u prvom trenutku pomislio da je previše fantastična da bi bila istinita (The Grand Alliance, str. 50—55).

[←366]

Lični izvještaj vojvode od Hamiltona, NCA, VIII, str. 38—40 (ND M-116).

[←367]

Kirkpatrickov izvještaj o razgovorima s Hessom 13. svibnja, 14. svibnja i 15. svibnja, ibid.. str. 40—46 (ND M-117, M-118, M-119).

[←368]

Churchill: The Grand Allience, str. 54.

[←369]

TMWC, X, str. 7.

[←370]

Ibid., str. 74.

[←371]

Douglas M. Kelley: 22 Cells in Nuremberg, str. 23—24.

[←372]

Hess, žalosna ruševina od čovjeka u Nürnbergu, gdje je u toku suđenja povremeno glumio totalnu amneziju (umno pomalo poremećen je sigurno bio), nadživio je Hitlera. Međunarodni sud ga je osudio na doživotnu tamnicu, a smrtnoj kazni je izbjegao zahvaljujući tome što je sud uzeo u obzir njegov psihički slom. Njegov istup na sudu opisao sam u knjizi End of a Berlin Diary.

Britanci su postupali s Hessom kao s ratnim zarobljenikom i oslobodili su ga 10. listopada 1945. godine da bi bio izveden pred sud u Nürnbergu. U toku zarobljeništva u Engleskoj, neprestano se žalio da su mu uskraćene »pune diplomske privilegije« koje je zahtijevao. Stanje njegovog ne baš naročito uravnoteženog uma počelo se pogoršavati. javljali su se duži periodi amnezije. Doktoru Kelleyju je ispričao kako je u toku internacije dva puta pokušao počiniti samoubojstvo. Došao je do uvjerenja, rekao je, da Britanci pokušavaju da ga otruju.

[←373]

NSR, str. 324.

[←374]

Ibid., str. 326.

[←375]

Ibid., str. 325.

[←376]

Ibid., str. 318.

[←377]

Ibid., str. 340-341.

[←378]

Ibid., str. 316-318.

[←379]

Ibid., str. 328.

[←380]

Ibid., str. 338.

[←381]

Schulenburgovi izvještaji od 7. svibnja i 12. svibnja, ibid., str. 335-339.

[←382]

Ibid., str. 334.

[←383]

Ibid., str. 334-335.

[←384]

Veseli i otvoreni Sam Woods, koji se nije isticao nekim naročitim poznavanjem politike i povijesti, bio je za nas, koji smo ga poznavali i voljeli, posljednji čovjek u američkoj ambasadi u Berlinu koji bi mogao doći do tako izuzetno važnih obavještajnih podataka. Neke od njegovih kolega u ambasadi još uvijek sumnjaju da je to bilo njegovo djelo. Cordell Hull je to. međutim, potvrdio u svojim memoarima, navodeći mnoge detalje o tom događaju. Woods je. kaže preminuli državni sekretar, imao jednog prijatelja, protunacistički raspoloženog Nijemca. koji je održavao veze s visokim funkcionerima ministarstva, državne banke i nacističke partije. Početkom kolovoza 1940. godine taj prijatelj je obavijestio Woodsa o savjetovanjima što se održavaju u Hitlerovom glavnom stanu u vezi s pripremama za napad na Sovjetski Savez. Od tada pa nadalje taj informator održavao je trgovinskog atašea u toku svega što bi procurilo iz Generalštaba i krugova onih koji su radili na planiranju ekonomskog pljačkanja Rusije. Da ga ne bi otkrili. Woods se sa svojim prijateljem sastajao po kinima u Berlinu i u mraku preuzimao od njega rukom pisane zabilješke (vidi The Memoirs of Cordell Hull, II dio, str. 967-968).

Iz Berlina sam otišao u prosincu 1940. godine. George Kennan, najbriljantniji službenik sekretarijata za vanjske poslove u ambasadi, koji je ostao, rekao mi je da je ambasada saznala za predstojeći napad na Rusiju iz više izvora. Dva ili tri tjedna prije napada, rekao mi je, naš konzul u Königsbergu Kuykendall poslao je ambasadi izvještaj u kojem je točno naveo čak i datum početka napada.

[←385]

Sumner Welles: The Time for Decision, str. 170—171.

[←386]

Churchill: The Grand Alliance, str. 356—361.

[←387]

NSR, str. 330.

[←388]

NCA, VI, str. 997 (ND C-170).

[←389]

NSR, str. 344.

[←390]

Ibid., str. 345-346.

[←391]

Ibid., str. 346.

[←392]

Citat je uzet iz posljednjeg zapisa što ga je Ciano unio u svoj dnevnik 23. prosinca 1943. godine, u ćeliji br. 27 zatvora u Veroni. nekoliko dana prije pogubljenja. Dodao je da je talijanska vlada saznala za njemački napad na Rusiju pola sata nakon njegova početka (Ciano Diaries, str. 583).

[←393]

Tekst plana, NCA, VI, str. 852-867 (ND C-39).

[←394]

Zapisnici s ovog sastanka nikad, bar koliko je piscu poznato, nisu pronađeni, ali on je opisan u Halderovu dnevniku (bilješka od 14. lipnja 1941), a i Keitel je govorio o njemu pred sudom u Nürnbergu (TMWC, X, str. 531—532). Sastanak je kratko spomenut i u ratnom dnevniku Štaba ratne mornarice.

[←395]

To je potvrdio i Hassell. Dva dana kasnije, 16. lipnja, napisao je u svom dnevniku: »Brauchitsch i Halder u potpunosti su prihvatili Hitlerovu taktiku (u Rusiji). I tako sad vojska mora preuzeti na sebe zadatak da ubija i pali, što su do sada obavljali isključivo SS-odredi.«

Protunacistički »zavjerenici« su u početku naivno vjerovali da bi Hitlerova naređenja o provođenju terora u Rusiji mogla natjerati generale na revolt protiv nacizma. Hassellove iluzije bile su, međutim, raspršene već 16. lipnja. Zapis u njegovom dnevniku počinje tog dana riječima:

Serija savjetovanja s Popitzom, Gördelerom, Beckom i Osterom, s ciljem da razmotrimo hoće li izvjesna naređenja koja su komandanti armija dobili (ali koja sami još nisu prenijeli dalje) učiniti da najviši vojni rukovodioci sagledaju prirodu režima za koji se bore. Ta naređenja odnose se na brutalne ... mjere koje vojska treba da poduzima protiv, boljševika kad otpočne napad na Rusiju.

Došli smo do zaključka da se zasada ničemu ne možemo nadati ... Oni (generali) se zanose iluzijama ... Zatucani kaplari! (The Von Hassell Diaries, str. 198—199).

[←396]

Kako se, govoreći o tome, izrazio Churchill.

[←397]

NSR, str. 355-356.

[←398]

Ibid., str. 347—349.

[←399]

Tako je stari, iskusni diplomat završio svoju karijeru. Kad se vratio u Njemačku i bio prisiljen da se povuče u mirovinu, pridružio se opozicionoj grupi koju su vodili general Beck, Gördeler, Hassell i drugi. Opozicionari su neko vrijeme gledali u njemu ministra vanjskih poslova budućeg protunacističkog režima. Hassell piše da je 1943. godine Schulenburg bio spreman da prijeđe rusku frontu da bi razgovarao sa Staljinom o sklapanju mira s protunacističkom vladom Njemačke (The Von Hassell Diaries, str. 321—322). Schulenburg je uhapšen nakon neuspjele zavjere protiv Hitlera u srpnju 1944. godine i 10. studenog pogubljen od Gestapoa.

[←400]

Schmidtov službeni memorandum o sastanku, ibid., str. 356—357. Vidi također njegovu knjigu, str. 234—235.

[←401]

Podcrtao Hitler

[←402]

Hitlerovo pismo Mussoliniju od 21. lipnja 1941, NSR, str. 349—353.

[←403]

The Ciano Diaries, str. 369, str. 372.

[←404]

Ibid., str. 372.

[←405]

Među bilješkama što ih je Halder tog prvog dana unio u svoj dnevnik, nalazimo jednu prilično neobičnu. Pošto je spomenuo da su ruske radio-stanice, čije su emisije Nijemci pratili, u podne ponovo otpočele rad, on piše: »Zatražili su od Japana da posreduje radi izglađivanja političkih i ekonomskih nesuglasica između Rusije i Njemačke i da ostane u stalnom kontaktu s njemačkim Ministarstvom vanjskih poslova.« Je li Staljin zaista vjerovao — devet sati nakon početka napada — da bi mogao nekako ishoditi njegovo obustavljanje?

[←406]

General Günther Blumentritt, načelnik štaba Četvrte armije, kasnije je pričao kako je nešto poslije ponoći, na dan napada, kada je njemačka artiljerija već bila zauzela elemente za gađanje, ekspresni vlak Berlin—Moskva prošao kroz njemačke položaje na rijeci Bug. prešao most i »bez incidenta« stigao u Brest Litovsk. Bio je to za njega »sablastan prizor«. Gotovo podjednako sablasno bilo je to što ruska artiljerija nije odgovorila vatrom ni pošto je napad počeo. »Rusi su na našoj fronti bili uhvaćeni na prepad,« napisao je kasnije. Kad se razdanilo, njemačke prislušne stanice počele su hvatati radio-poruke Crvene armije. »Na nas je otvorena vatra. Što da radimo?« citira Blumentritt jednu uhvaćenu rusku poruku. Iz štaba je ubrzo stigao odgovor: »Vi mora da ste poludili. I zašto vaša poruka nije šifrirana?« (The Fatal Decisions, uredili Seymour Freidin i William Richardson).

[←407]

NCA, VI, str. 905—906 (ND C-74). Kompletan tekst na njemačkom jeziku dan je u TMWC, XXXIV, str. 298-302.

[←408]

Halderov izvještaj (šapirografirano izdanje, Nürnberg).

[←409]

NCA, VI, str. 929 (ND C-123).

[←410]

Podcrtano u originalu

[←411]

NCA, VI, str. 931 (ND C-124).

[←412]

Ipak ne toliko preuranjeno kao upozorenje američkog generalštaba, koji je u srpnju uputio američkim novinskim kućama i dopisnicima u Washingtonu povjerljivu informaciju da je slom Sovjetskog Saveza samo pitanje tjedna. Nije, prema tome. nikakvo čudo što su Hitlerove i Dietrichove izjave početkom listopada primljene u Sjedinjenim Državama. Britaniji, Njemačkoj i drugdje kao vjerodostojne.

[←413]

Članak generala Blumentritta u The Fatal Decisions, uredili Seymour Freidin i William Richardson, str. 57.

[←414]

Liddel Hart: The German Generals Talk, str. 147.

[←415]

Ibid., str. 145.

[←416]

Halderov izvještaj.

[←417]

Heinz Guderian: Panier Leader, str. 159—162. Oznake stranica navedene u ovom i slijedećim poglavljima odnose se na broširano izdanje Ballantine Books Inc.

[←418]

U svom dnevniku, u zapisu od 24. kolovoza, Halder iznosi sasvim drukčiju verziju. Optužuje Guderiana da je »neodgovorno« promijenio mišljenje nakon sastanka s Hitlerom, i razglaba o tome kako je uzaludno pokušavati izmijeniti ljudski karakter. Ako je, kao što navodi Guderian. pretrpio »pravi nervni slom«, njegovi pedantni zapisi tog dana pokazuju da se brzo oporavio.

[←419]

Blumentrittov članak, loc. cit., str. 66.

[←420]

Saslušanje Rundstedta, 1945. Citira ga Shulman, op. cit.. str. 68-69.

[←421]

Guderian, op. cit.. str. 189—190.

[←422]

Ibid., str. 192.

[←423]

Ibid., str. 194.

[←424]

Ibid., str. 191.

[←425]

Ibid., str. 199.

[←426]

Kazna je izvršena tek nakon neuspjelog pokušaja atentata na Hitlera u srpnju 1944. godine, u koji nije bio uopće umiješan.

[←427]

Goerlitz: History of the German General Staff, str. 403.

[←428]

The Goebbels Diaries, str. 135—136.

[←429]

Hitler's Secret Conversations, str. 153.

[←430]

Haider: Hitler als Feldherr, str. 45.

[←431]

NCA, IV. str. 600 (ND 1961-PS).

[←432]

Blumentrittov članak, loc. cit.. str. 78—79.

[←433]

Liddel Hart: The German Generals Talk. str. 158.

[←434]

General Kübler zamijenio je Klugea 26. prosinca na položaju komandanta Četvrte armije, kada je ovaj preuzeo komandu nad grupom armija Centar. Iako dobar i iskusan vojnik, nije mogao izdržati te napore duže od tri tjedna pa ga je zamijenio general Heinrici.

[←435]

Vologda, 480 kilometara sjevernoistočno od Moskve, ključna je raskrsnica na pruzi za Arhangelsk. Gorki se nalazi 480 kilometara istočno od glavnog grada.

[←436]

Podatke o Hitlerovu kretanju i mjestu boravka možemo naći u njegovu kalendaru, koji se također nalazi među zaplijenjenim dokumentima.

[←437]

DGFP, VIII, str. 905-906.

[←438]

NCA, IV, str. 469-475 (ND 1834-PS).

[←439]

Tekst direktive, NCA, VI, str. 906—908 (ND C-75).

[←440]

Sve podcrtao Hitler.

[←441]

Raederov izvještaj o sastanku, FCNA, 1941, str. 37. Također u NCA, VI, str. 966-967 NDC-1521.

[←442]

Hull je to rekao novom japanskom ambasadoru u Washingtonu, admiralu Nomuri. u prisutnosti predsjednika Roosevelta. 14. ožujka. Nomura je odgovorio da Macuoka »galami za domaću potrošnju, jer ima političkih ambicija« (The Memoirs of Cordell Hull II dio, str. 900-901).

[←443]

Zapisnik je, zajedno sa zapisnicima s drugih razgovora — među kojima su dva vođena s Hitlerom — objavljen u NSR, str. 281-316.

[←444]

Schmidt, op. cit.. str. 224.

[←445]

Tom prilikom je obavijestio Hitlera da mu je Mussolini rekao kako je »Amerika neprijatelj broj jedan, a Sovjetski Savez tek na drugom mjestu«.

[←446]

Pa niti o bilo čemu drugom u Sjedinjenim Državama. Njegovi iskrivljeni nazori na sve što je američko — u to vrijeme Hitler je već počeo i sam vjerovati nacističkoj propagandi — došli su posebno do izražaja u razgovorima što ih je vodio s Mussolinijem na ruskoj fronti krajem kolovoza 1941. godine. U talijanskom zapisniku o tim razgovorima navode se indirektno njegove riječi: »Führer je iznio detaljne podatke o židovskoj kliki koja okružuje Roosevelta i izrabljuje američki narod. Izjavio je da ni za što na svijetu ne bi mogao živjeti u zemlji kao što su SAD. gdje su pogledi na život nadahnuti najpohlepnijim komercijalizmom i gdje ne postoji ljubav čak ni za najuzvišeniji izraz ljudskog duha kao što je muzika (Ciano's Diplomatie Papers, str. 449—52).

[←447]

Podcrtao autor.

[←448]

FCNA, 1941, str. 47-48.

[←449]

ND NG-3437, knjiga dokumenata VIII-B, Slučaj Weizsäcker. Citira ga H. L. Trefousse u knjizi Germany and American Neutrality 1939—1941 na str. 124 i dalje.

[←450]

Tekst telegrama, NCA, VI, str. 564—565 (ND 2896-PS).

[←451]

Ibid., str. 566 (ND 2897-PS).

[←452]

FCNA, 1941, str. 104.

[←453]

NCA, VI, str. 545—546 (ND 3733-PS).

[←454]

Falkensteinov memorandum od 29. listopada 1940, NCA, III, str. 289 (ND 376-PS).

[←455]

FCNA, 1941, str. 57.

[←456]

Nijemci nisu imali bombardera velikog doleta sposobnih da s Azora stignu do američke obale — a kamoli da se vrate — i računanje s nepostojećim bombarderima velikog doleta znak je ozbiljnih poremećaja Hitlerova uma u to vrijeme.

[←457]

Ibid., str. 94.

[←458]

Ibid., Prilog I (Raederov izvještaj Führern od 4. veljače 1941).

[←459]

Ibid., str. 32 (razgovor s Hitlerom 18. ožujka 1941),

[←460]

Ibid., str. 47 (20. travnja 1941).

[←461]

Ibid., 22. svibnja 1941.

[←462]

Ibid., str. 88-90 (21. lipnja 1941).

[←463]

NCA, V, str. 565 (ND 2896-PS).

[←464]

Ovdje treba napomenuti da je pred sudom u Nürnbergu admiral Raeder kategorički tvrdio kako je činio sve što je bilo u njegovoj moći da ne isprovocira stupanje Sjedinjenih Država u rat.

[←465]

Ratni dnevnik Štaba ratne mornarice. TMWC. XXXIV. str. 364 (ND C-118). Nepotpuni prijevod na engleski jezik objavljen u NCA. VI. str. 916, pruža potpuno krivu sliku.

[←466]

FCNA, 17. rujna 1941. str. 108-110.

[←467]

Ibid., 13. studenog 1941.

[←468]

»Povijest je zabilježila tko je ispalio prvi hitac.« rekao je Roosevelt govoreći o ovom incidentu 27. listopada, na proslavi Dana mornarice. Pošteno rečeno, bacajući dubinske bombe, prvi hitac ispalile su Sjedinjene Države. Prema povjerljivim izvještajima njemačke ratne mornarice, to nije bio prvi takav slučaj. To potvrđuje i službena povijest američke ratne mornarice — još 10. travnja razarač Niblack (vidi gore) napao je njemačku podmornicu dubinskim bombama (Samuel Eliot Morison: History of the United States Naval Operations in World War II, tom I, str. 57).

[←469]

NCA. Prilog B. str. 1200 (saslušanje Ribbentropa u Nürnbergu 10. rujna 1945).

[←470]

»Vjerujem da je Nomura pošteno i iskreno nastojao da spriječi rat između naših dviju zemalja,« napisao je kasnije Huli u svojim memoarima (The Memoirs of Cordell Hull. II. dio, str. 987).

[←471]

ND NG-4422E, knjiga dokumenata IX. Slučaj Weizsäcker, citira ga Trefousse. str. 102.

[←472]

Ibid. Mnogobrojne telegrame što su ih razmijenili Ribbentrop i Ott u svibnju 1941. i Ottovo svjedočenje pred sudom ratnim zločincima u Tokiju citira Trefousse. str. 103.

[←473]

Zamjenik ministra vanjskih poslova Amau 29. kolovoza, a ministar vanjskih poslova admiral Tojoda 30. kolovoza. Japanski zapisnici s ovih sastanaka objavljeni su u NCA. VI, str. 546—551 (ND 3733-PS).

[←474]

Hull: Memoirs, str. 1034. Tekstovi Tojodovih telegrama Nomuri od 16. listopada 1941. godine objavljeni su u Pearl Harbour Attack. Hearings Before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbour Attack. XII. str. 71—72.

[←475]

Poslijeratni memoari princa Konoje otkrivaju da je još 4. kolovoza bio prinuđen da prihvati zahtjev armije da će, ako na predloženom sastanku s Rooseveltom predsjednik ne prihvati japanske uvjete, smjesta prekinuti razgovore, »riješen da Sjedinjenim Državama objavi rat«. (Hull: Memoirs str. 1025—1026).

[←476]

Hull. op. cit.. str. 1062-1063.

[←477]

Dokumenti 4070 i 4070B, Far Eastern Trial citira ih Trefousse. str. 140-141.

[←478]

Hull, op. cit.. str. 1056. str. 1074.

[←479]

Uhvaćena poruka Ošime Tokiju od 29. studenog 1941, NCA, VII, str. 160-163 (ND D-656).

[←480]

Pearl Harbour Attack. XII, str. 204. Uhvaćeni telegram upućen iz Tokija dan je i u NCA, VI, str. 308-310 (ND 3598-PS).

[←481]

NCA, V, str. 556—557 (ND 2898-PS).

[←482]

NCA, VI, str. 309 (ND 3598-PS).

[←483]

Tekst telegrama, ibid., str. 312—313 (ND 3600-PS).

[←484]

Mnogi su dugo vjerovali da je Hitler bio unaprijed upoznat s datumom i satom napada na Pearl Harbor, ali autor ove knjige nije uspio da u tajnim njemačkim dokumentima pronađe ma i najmanju indikaciju koja bi govorila u prilog takvom uvjerenju.

[←485]

Schmidt, op. cit.. str. 236—237.

[←486]

TMWC, X, str. 297.

[←487]

Uhvaćena poruka Ošime Tokiju od 8. prosinca 1941. godine, NCA, VII, str. 163 (ND D-167).

[←488]

ND NG-4424, 9. prosinca 1941. knjiga dokumenata IX, Slučaj Weizsäcker

[←489]

Ovdje sam kombinirao Ribbentropove izjave pri direktnom ispitivanju pred sudom u Nürnbergu (TMWC, X, str. 297—298) s njegovim izjavama danim u toku istražnog postupka koje su objavljene u NCA. Dodatak B, str. 1199—1200.

[←490]

Pisac ove knjige, koji je tada boravio u Washingtons imao je u tom trenutku dojam da bi predsjedniku Rooseveltu bilo prilično teško da privoli Kongres na objavljivanje rata Njemačkoj. U oba doma. kao i u krugovima vojske i mornarice, prevladavalo je, čini se, uvjerenje da sve napore treba usredotočiti na pobjedu nad Japanom i ne preuzimati dodatni teret istovremenog ratovanja s Njemačkom.

Hans Thomsen, njemački otpravnik poslova u Washingtonu koji, kao ni drugi nacistički diplomatski predstavnici, obično nije imao pojma o onome što Hitler i Ribbentrop smjeraju, obavijestio je Berlin o tom raspoloženju. Osmi prosinca ujutro, odmah nakon Rooseveltova govora u Kongresu, u kojem je tražio objavljivanje rata Japanu, Thomsen je preko radija javio u Berlin: »Činjenica da (Roosevelt) nije spomenuo Njemačku i Italiju niti jednom riječju ukazuje na to da će u početku nastojati da ne zaoštrava situaciju na Atlantiku.« Istog dana uvečer Thomsen je uputio još jednu poruku na tu temu: »Hoće li Roosevelt zatražiti objavu rata Njemačkoj i Italiji, potpuno je neizvjesno. Sa stanovišta američkih vojnih komandanata, bilo bi logično izbjegavati sve što može dovesti do rata na dvije fronte.« U više poruka neposredno prije Pearl Harbora njemački otpravnik poslova je isticao da Sjedinjene Države naprosto nisu spremne za ratovanje na dvije fronte. Četvrti prosinca izvijestio je Berlin o otkrićima chicaškog lista Tribune u vezi s »ratnim planovima američke vrhovne komande za pobjedu nad Njemačkom i njenim saveznicima, te pripremama i izgledima na uspjeh u tome«.

Izvještaj potvrđuje (rekao je) da se potpun udio Amerike u ratu ne očekuje prije srpnja 1943. godine. Vojne mjere protiv Japana su defenzivnog karaktera. U svojoj poruci upućenoj u Berlin 8. prosinca uvečer Thomsen je istakao da će napad na Pearl Harbor sigurno donijeti Njemačkoj rasterećenje od američkih ofenzivnih akcija na Atlantiku.

Rat s Japanom (javio je) imat će za posljedicu prebacivanje svih potencijala Amerike na njeno vlastito naoružanje, ograničavanje pomoći na osnovi Zakona o zajmu i najmu i usmjeravanje cjelokupne aktivnosti na Pacifik.

Za uvid u tekstove poruka razmijenjenih između Wilhelmstrasse i njemačke ambasade u Washingtonu u toku ovog perioda, pisac izražava zahvalnost State Departmentu. One će biti objavljene naknadno u seriji Documents on German Foreign Policy.

[←491]

Vidi str. 361.

[←492]

»Ne vidim da Amerikanci imaju neku budućnost,« rekao je svojim partijskim drugovima mjesec dana kasnije, 7. siječnja 1942, u jednom od svojih monologa, u svom glavnom stanu. »To je trula zemlja. I još suočena s rasnim problemom i problemom socijalnih razlika... Ja prema amerikanizmu osjećam samo mržnju i duboku odvratnost... Prema ponašanju američkog društva jasno se vidi da mu je jedna polovica judaizirana, a druga negrificirana. Zar se uopće može očekivati da će se takva država održati — zemlja u kojoj se sve zasniva na dolaru?« (Hitler's Secret Conversations, str. 155)

[←493]

Hitler's Secret Conversations, str. 396.

[←494]

NCA, V, str. 603 (ND 2932-PS).

[←495]

Schmidt, op. cit.. str. 237.

[←496]

Dieckhoff, za koga je Hassell rekao da je »podatnog temperamenta«. sastavio je tjedan dana ranije, na Ribbentropov zahtjev, opširan memorandum pod naslovom »Principi djelovanja na američko javno mnijenje«. Među jedanaest osnovnih principa nalazimo: »Najveća opasnost za Ameriku je sam Roosevelt ... Utjecaj Židova na Roosevelta (Frankfurter, Baruch, Benjamin Cohen, Samuel Rosenman, Henry Morgenthau itd.) ... Deviza svake američke majke mora biti: 'Nisam podizala sina da pogine za Britaniju!'« (Iz dokumenata Ministarstva vanjskih poslova, još neobjavljenih.) Neki službenici State Deparlmeitta i naše ambasade u Berlinu imali su o Dieckhoffu prilično visoko mišljenje i vjerovali su da je protunacistički raspoložen. Moj osobni dojam bio je da je prevelika kukavica za to. Služio je Hitleru do kraja — od 1943. do 1945. kao nacistički ambasador u Francovoj Španjolskoj.

[←497]

Thomson je također zahtijevao da se u Berlinu uhapse američki dopisnici u znak odmazde za hapšenje nekolicine njemačkih novinara u Sjedinjenim državama. U memorandumu Ministarstva vanjskih poslova od 10. prosinca što ga je potpisao podsekretar Ernst Woermann, objavljeno je da je naređeno hapšenje svih američkih dopisnika u Njemačkoj »u znak odmazde«. Od toga je izuzet samo Guido Enderis, glavni berlinski dopisnik New York Timesa. zbog, kako je napisao Woermann, »njegovog dokazanog prijateljstva prema Njemačkoj«. To je vjerojatno nepravda prema pokojnom Enderisu koji je u to vrijeme bio bolestan i vjerojatno samo zbog toga i nije bio uhapšen.

[←498]

Prijevod jednog dijela Hitlerovog govora objavljen je u knjizi Hitler's Words, uredio Gordon W. Prange, str. 97, str. 367—377.

[←499]

Prijevod na engleskom jeziku dan je u NCA. VIII. str. 432—433 (ND TC-62).

[←500]

Dva dana prije toga, 10. prosinca, japanski avioni su potopili dva britanska bojna broda, Prince of Wales, i Repulse, u blizini obala Malaje. Zajedno s gubicima zadanim američkoj mornarici 7. prosinca u Pearl Harboru, taj uspjeh donio je japanskoj floti potpunu premoć na Pacifiku, Kineskom moru i Indijskom oceanu. »U čitavom ratu.« napisao je Churchill kasnije o gubitku dvaju velikih brodova, »nijedan me događaj nije tako pogodio.«

[←501]

FCNA, 1941, str. 128-130, 12. prosinca 1941.

[←502]

TMWC. XX. str. 625.

[←503]

Hassell, op. cit.. str. 208.

[←504]

Ibid., str. 209.

[←505]

Lehndorff je pogubljen od nacista 4. rujna 1944. godine.

[←506]

Schlabrendorff, op. cit.. str. 36.

[←507]

Pruski kralj se često žalio na tu boljku koja je, kako je govorio, ograničavala, njegovu ne samo fizičku nego i duhovnu aktivnost.

[←508]

Princ Wilhelm, najstariji sin, umro je od rana zadobivenih u borbama u Francuskoj 26. svibnja 1940.

[←509]

Tekst prvog nacrta sastavljenog u toku siječnja-veljače 1940. godine, Hassell, op. cit.. str. 368—372; tekst drugog nacrta, sastavljenog pred kraj 1941 godine. Wheeler-Bennett: Nemesis, Prilog A, str. 705-715.

[←510]

Hassell, op. cit.. str. 247—248.

[←511]

Ibid., str. 247.

[←512]

The German Campaign in Russia — Planning and Operations. 1940—4 (Washington, Department of the Army, 1955), str. 120. Ova studija zasniva se uglavnom na zaplijenjenim njemačkim dokumentima i monografijama što su ih pripremili njemački generali za potrebe Historijskog instituta armije Sjedinjenih Država (Histotorical Division of the U. S. Army), koje, u vrijeme kad su pisane', uglavnom nisu bile dostupne civilnim historičarima. Moram, međutim, naglasiti da mi je. dok sam pripremao ovo i slijedeća poglavlja, ured načelnika Odjeljenja za vojnu historiju, Department of the Army, veoma susretljivo stavio na raspolaganje njemački dokumentarni materijal.

[←513]

TMWC, VII, str. 260 (Paulusovo svjedočenje pred sudom u Nürnbergu). Navedenu izjavu Hitler je dao 1. lipnja 1942. godine, gotovo mjesec dana prije početka ofenzive.

[←514]

The Ciano Diaries, op. cit.. str. 442—443.

[←515]

Goebbels je vidio Hitlera mjesec dana ranije u njegovom glavnom stanu i u svom dnevniku zabilježio koliko ga je zaprepastio njegov izgled. »Primijetio sam da je već gotovo potpuno sijed... Pričao mi je kako se bori s teškim napadima vrtoglavice... Ovog puta sam ozbiljno zabrinut za Führera... Osjeća,« dodao je Goebbels, »fizičku odvratnost prema mrazu i snijegu... Ono što ga najviše zabrinjava i muči jest to što je zemlja još uvijek prekrivena snijegom...« (The Goebbels Diaries, str. 131—37).

[←516]

Ibid., str. 478-479.

[←517]

Nakon niza teških borbi s Britancima u toku studenog i prosinca 1941. Rommelove snage su odbačene preko Kirenaike do El Agheile na njenoj zapadnoj granici. Rommel je. međutim, sa svojom karakterističnom sposobnošću za regeneraciju. u siječnju 1942. uzvratio udarom. nizom brzih pokreta za sedamnaest dana ponovo osvojio polovicu izgubljenog terena, stigavši do El Gazale. odakle je krajem svibnja 1942. ponovo krenuo u ofenzivu.

[←518]

Rommelovo unapređenje u čin feldmaršala jedan dan nakon osvajanja Tobruka zadalo je Mussoliniju »velik bol«, jer je, kako je zabilježio Ciano. naglašavalo »njemački karakter bitke«. Duce je smjesta otputovao u Libiju ne bi li uhvatio nešto slave i za sebe, jer je, kako je zabilježio Ciano, bio uvjeren da će umarširati u Aleksandriju «za petnaest dana«. Drugi srpnja uputio je Hitleru telegram u kojem je tražio mišljenje o »pitanju buduće političke uprave u Egiptu«, predlažući da Rommel preuzme položaj vojnog guvernera, a jedan Talijan mjesto »civilnog delegata«. Hitler je odgovorio da to. po njegovu mišljenju. nije tako »hitan« problem (Ciano Diaries, str. 502—504).

»Mussolini je nestrpljivo čekao u Demi (u pozadini fronte).« pričao je kasnije general Fritz Bayerlein, načelnik Rommelova štaba, »na dan kada će s počasne tribine u sjeni piramida promatrati paradu tenkova Osovine.« (The Fatal Decisions, urednici Freidin i Richardson, str. 103).

[←519]

Ibid., str. 403-404.

[←520]

FCNA, 1942, str. 47 (konferencija u Berghofu, 15. lipnja). Također na str. 42.

[←521]

Prema izjavi generala Bayerleina danoj poslije rata. Ta tvrdnja je vjerojatno pretjerana. Prema podacima što ih je prikupila saveznička obavještajna služba, Rommel je raspolagao sa 125 tenkova.

[←522]

To se dogodilo 11-12. veljače 1942. godine. Britanci nisu očekivali takav potez Nijemaca pa nisu uspjeli da na vrijeme skupe dovoljno brodova i aviona za napad na njemačku flotu, koja je pretrpjela samo lakše štete. »Viceadmiralu Ciliaxu (koji je zapovijedao akcijom) uspjelo je ono u čemu je vojvoda od Medina-Sidonie pretrpio neuspjeh...« prokomentirao je događaj londonski The Times. »U domovinskim vodama nije se od sedamnaestog stoljeća dogodilo nešto što je toliko pogodilo naš ponos pomorske sile.«

[←523]

Haider: Hitler als Feldherr, str. 50—51.

[←524]

Kleist je to potvrdio u razgovoru s Liddelom Hartom: »Četvrta oklopna armija ... mogla je krajem srpnja zauzeti Staljingrad bez borbe, ali je prebačena na jug da mi pomogne u forsiranju Dona. Meni njena pomoć nije bila potrebna i njenim dolaskom samo su zakrčene ceste koje sam koristio. Kada je nakon četrnaest dana ponovo prebačena na sjever. Rusi su kod Staljingrada već bili prikupili dovoljno snaga da joj se suprotstave.« U to vrijeme, međutim, Kleistu su te dodatne oklopne snage bile potrebne. »Da mi te snage nisu oduzete, mogli smo stići do cilja (nalazišta nafte kod Groznog) ... a oduzete su mi da bi bile bačene na Staljingrad.« dodao je (Liddel Hart: The German Generals Talk, str. 169—171).

[←525]

Halder. op. cit.. str. 50.

[←526]

Ibid.. str. 52.

[←527]

Halder priča kako je »sasvim slučajno«, otprilike u to vrijeme, u Ukrajini našao knjigu o tome kako je Staljin u oblasti velike okuke Dona i Staljingrada porazio u ruskom građanskom ratu snage generala Denikina. Kaže da je situacija bila vrlo slična onoj 1942. godine i da je Staljin »majstorski« iskoristio slabost Denikinove obrane na Donu. »Zbog toga je.« dodaje, »ime grada 'Caricin' i promijenjeno u 'Staljingrad'.«

[←528]

Citirane Hitlerove i Halderove riječi dane su prema zapisima u Halderovu dnevniku i njegovoj knjizi, i prema knjizi Heinza Schroetera Stalingrad, str. 53.

[←529]

Halderovo smjenjivanje predstavljalo je gubitak ne samo za armiju već i za historičare Trećeg Reicha. jer njegov dragocjeni dnevnik završava 24. rujna 1942. Kasnije je uhapšen, bačen u koncentracioni logor Dachau, zajedno s tako istaknutim ličnostima kao što su bili Schuschnigg i Schacht. Oslobodila ga je američka armija u Niederdorfu, u Južnom Tirolu, 28. travnja 1945. Od tada pa do vremena kada je nastala ova knjiga surađivao je sa stručnjacima američke armije na izradi niza vojno-historiskih studija o drugom svjetskom ratu. Već je istaknuta susretljivost s kojom je autoru ove knjige odgovarao na postavljena pitanja i ukazivao mu na izvore historijskih podataka.

[←530]

Vjerni i fanatično odani general Jodl, načelnik Operacionog odjeljenja OKW, bio je u to vrijeme također u Hitlerovoj nemilosti. Usprotivio se smjenjivanju feldmaršala Lista i generala Haldera, i njegov istup u njihovu obranu tako je razbjesnio Hitlera da je mjesecima odbijao da se rukuje s Jodlom ili večera s njim ili bilo kojim drugim oficirom štaba. Hitler je krajem siječnja 1943. godine već bio odlučio da smijeni Jodla i na njegovo mjesto postavi generala Paulusa, ali je bilo prekasno. Paulusu. kako ćemo ubrzo vidjeti, nije više mogao naređivati.

[←531]

Stumme, koji je u Rommelovoj odsutnosti zapovijedao njemačko-talijanskim snagama, umro je od srčanog udara prve noći britanske ofenzive dok je pješice bježao kroz pustinju pred britanskom patrolom koja ga zamalo nije zarobila.

[←532]

Citat prema generalu Bayerleinu na osnovi Rommelovih zapisa. The Fatal Decisions, ur. Freidin i Richardson, str. 110.

[←533]

Slijedećeg dana, 4. studenog, nakon što je rekao Bayerleinu: »Hitlerovo naređenje je ludost kakvu svijet još nije vidio. Ja to više ne mogu trpjeti!« general Ritter von Thoma obukao je čistu uniformu s kompletnim oznakama svog čina i položaja i svim odlikovanjima i ostao pored svog zapaljenog tenka dok nije stigla jedna britanska jedinica. Predao se i još istog dana uvečer večerao s Montgomeryjem u njegovoj štapskoj blagovaonici.

[←534]

Od ukupno 96.000 vojnika, Rommel je kod El Alameina izgubio 59.000 ljudi, poginulih, ranjenih i zarobljenih, od toga 34.000 Nijemaca.

[←535]

Iz zaplijenjenog Hitlerovog dnevnog kalendara se vidi da je proslava, umjesto u starom Bürgerbräukelleru, gdje se odigrao puč, održana u jednoj elegantnoj münchenskoj pivnici, Löwenbräukelleru. Bürgerbräukeller je, sjetimo se, bio razoren tempiranom bombom koja zamalo nije ubila Führera u noći 8. studenog 1939.

[←536]

Izvorni materijal o ovome i dobrom dijelu sadržaja ovog poglavlja, prvenstveno o Hitlerovim konferencijama u OKW, može se naći u tzv. Dnevniku OKW, koji je do proljeća 1943. godine vodio dr Helmuth Greiner, a nakon njega, do kraja rata, dr Percy Ernst Schramm. Original dnevnika uništen je početkom sviblja 1945. godine, po naređenju generala Wintera, Jodlova zamjenika. Poslije rata Greiner je na osnovi originalnih bilježaka i zapisa rekonstruirao dio koji je on vodio i predao ga Odjeljenju za vojnu historiju ministarstva vojske u Washingtons Jedan dio tog materijala Greiner je objavio u svojoj knjizi Die Oberste Wehrmachtführung 1939—1943.

[←537]

General Giraud je upravo u tora trenutku bio doputovao u Alžir. Pobjegao je iz njemačkog zarobljeničkog logora i sklonio se u južnu Francusku, odakle ga je 5. studenog jedna britanska podmornica prebacila u Gibraltar radi razgovora s Eisenhowerom prije iskrcavanja.

[←538]

»U toku noći,« zabilježio je Ciano u svom dnevniku 9. studenog, »telefonirao Ribbentrop. Ili Duce ili ja moramo što prije doći u München. Bit će ondje i Laval. Probudio sam Ducea. On nije naročito raspoložen da ide, posebno zato što se i ne osjeća dobro. Putovat ću ja.«

[←539]

Proces du Marechal Petain (Paris, 1945). str. 202. Svjedočenje P. Lavala.

[←540]

The Ciano Diaries, str. 541—542.

[←541]

Objektivnosti radi, treba napomenuti da je Hitler ozbiljno sumnjao, i to ne bez razloga, da bi francuska flota mogla pokušati otploviti za Alžir i tu se pridružiti Saveznicima. Usprkos tome što je francuski admiral izdajnički surađivao s Nijemcima i uvjek očitovao žestoku mržnju prema Britancima, Eisenhower je prinudio Darlana, koji se slučajno zatekao u Alžiru gdje je doputovao da posjeti bolesnog sina, da preuzme komandu nad francuskim snagama u sjevernoj Africi, i to ne samo zato što se činilo da je jedini čovjek koji može narediti francuskoj vojsci i mornarici da ne pružaju otpor iskrcavanju savezničkih snaga, nego i u nadi da će uspjeti nagovoriti admirala koji je zapovijedao francuskim snagama u Tunisu da pruži otpor Nijemcima koji su se ondje počeli iskrcavati. Osim toga, Eisenhower se nadao da će Darlan potaknuti francusku flotu da isplovi iz Toulona za sjevernu Afriku. Nade su se izjalovile, iako je Darlan pokušao uraditi ono što je zatraženo od njega. Na poruku kojom je naredio admiralu de Labordeu da isplovi s flotom iz Toulona, dobio je odgovor koji se sastojao od samo jedne — nepristojne, ali veoma izražajne — riječi: »Merde«. (Vidi Proces du M. Petain.)»

[←542]

Prema riječima generala Eisenhowera, zarobljeno je 125.000 njemačkih vojnika, od ukupno 240.000 ljudi koliko su brojile snage Osovine, dok su ostalo bili Talijani. Cifra obuhvaća samo one koji su se predali u toku posljednjeg tjedna borbi — od 5. svibnja do 12. svibnja 1943. (Crusade in Europe, str. 156).

[←543]

Prema eseju generala Zeitzlera o Staljingradu u knjizi The Fatal Decisions što ju je uredio Freidin, uzet je dio materijala za ovo poglavlje. Ostali izvornici: Ratni dnevnik OKW (vidi gore, napomena 22), Halderova knjiga i knjiga Heinza Schroetera Stalingrad. Schroeter, njemački ratni dopisnik, koji je pratio Šestu armiju, imao je pristup arhivima OKW, radio i teleprinterskim porukama komandanata armija, naređenjima za pojedine operacije, označenim mapama i privatnim zapisima mnogih koji su bili kod Staljingrada. Izvukao se iz obruča prije kapitulacije i dobio je nalog da napiše službenu povijest Šeste armije u Staljingradu, na osnovi dokumenata koje je posjedovala OKW. Dr Goebbels je zabranio objavljivanje te publikacije. Poslije rata Schroeter je spasio svoj rukopis i nastavio proučavanje bitke, da bi preradio knjigu prije objavljivanja.

[←544]

Za opskrbu trupa opkoljenih u Staljingradu Luftwaffe je u početku operacije raspolagala sa 507 transportnih aviona raznih tipova, i Göring je obećao Hitleru da će Šestoj armiji dopremiti 500 tona materijala dnevno. Međutim, od 29. studenog 1942. do 31. siječnja 1943. avioni su prevezli samo 3295 tona materijala, a iz obruča su izvukli 29.000 ranjenika. U toku operacije Luftwaffe je izgubila 488 transportnih aviona. (Galland. Reis, Ahnert: The Luftwaffe at War 1939-1945) (Prev.)

[←545]

U svojim poslijeratnim memoarima feldmaršal von Manstein tvrdi da je 19. prosinca, suprotno Hitlerovim naređenjima, poručio Šestoj armiji da otpočne proboj iz Staljingrada prema jugozapadu i da se sjedini s Četvrtom oklopnom armijom. Objavio je tekst te direktive. U njoj, međutim, ima dosta nedorečenosti, i Paulusa, koji je od Hitlera dobio naređenje da se ne probija, sigurno je dovela u priličnu nedoumicu. »To je.« kaže Manstein, »bila naša jedina i posljednja šansa da spasimo Šestu armiju.« (Manstein: Lost Victories, str. 336—341. 562-563.)

[←546]

The Ciano Diaries, str. 556. Mussolinijevi prijedlozi su na stranama 555—556, a potvrđuje ih i zapis u ratnom dnevniku OKW za 19. prosinca.

[←547]

Felix Gilbert: Hitler Directs His War. str. 17—22. Knjiga predstavlja kompilaciju na bazi stenografskih zapisa s Hitlerovih ratnih konferencija u OKW. Na nesreću, ti zapisi su samo djelomično sačuvani.

[←548]

Goerlitz: History of the German General Staff, str. 431.